

EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

MÁSODIK RÉSZ

Sepsiszentgyörgy

www.sznm.ro www.wytcim.ro

EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM SZÁZHUSZONÖT ÉVES JUBILEUMÁRA

MÁSODIK RÉSZ

Sepsiszentgyörgy – Sf. Gheorghe
2002

ACTA – 2000/2
Székelyföldi múzeumi évkönyvek

EMLÉKKÖNYV
A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

Sepsiszentgyörgy

Szerkesztette BOÉR Hunor
és WOLF Tamás
Az évkönyvsorozatot grafikailag megtervezte
ÜTŐ Gusztáv
Tördelőszerkesztő BOTOS Kamélia

T3 Kiadó – Sepsiszentgyörgy
Felelős kiadó TULIT Ilona

Megjelent
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
Miniszteri Keretének
támogatásával
a Székely Nemzeti Múzeum
Alapítvány lebonyolította
Délkeleti Intézet-program
keretében

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A borítólapon az épülő
Székely Nemzeti Múzeum főépülete
(a FOTOFILM Kolozsvár
képeslapjának részlete alapján
SALAMON Zsolt készítette)
A hátsó borítón
a Nemes Székely Nemzet címere
KEŐPECZI SEBESTYÉN József munkája
(1943)

ISBN-973-8103-13-4
ISSN-1224-7901

MÁSODIK RÉSZ

CSÁKI Árpád, A Székely Nemzeti Levéltár tervezete, 1915–1938	5
CSÁKI Árpád, Proiectul Arhivelor Naționale Secuiești, 1915–1938 (Despre publicare)	19
CSÁKI Árpád, The Project of the Székely National Archives, 1915–1938 (About the publication).	19
PAIS Ágnes, OLASZ Gabriella, Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei. A csíkdélnői templom 1935. évi felújítása	21
PAIS, Ágnes; OLASZ, Gabriella, Restaurarea bisericii de la Delnița (1935) (Rezumat)	38
PAIS, Ágnes; OLASZ, Gabriella, The Restoration of the Church at Csíkdélné (Delnița, Romania) in 1935 (Abstract)	38
WOLF Tamás, A székelyföldi kutatóutak (1928–1940)	39
WOLF, Tamás, Expedițiile științifice din Secuime ale Muzeului Național Secuiesc (1928–1940) (Rezumat)	85
WOLF, Tamás, The Scientific Expeditions in Székelyföld of the Székely National Museum (1928–1940) (Abstract)	85
KOCS Irén, Zoológus munkatársak levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal, 1928–1932	87
KOCS, Irén, Corespondența colaboratorilor zoologi cu Muzeul Național Secuiesc în perioada 1928–1934 (Rezumat)	125
KOCS, Irén, Zoologist's Correspondence with the Székely National Museum in the Period 1928–1934 (Abstract)	125
LÉNÁRT Anna, Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez	127
LÉNÁRT, Anna, Date privind activitatea organizatorică a Muzeului Național Secuiesc în cercetarea etnografică din perioada interbelică (Rezumat)	153
LÉNÁRT, Anna, Data About the Organizational Activity of the Székely National Museum as Ethnographical Research between the Two World Wars (Abstract)	153
LÉNÁRT Anna, Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum	155
LÉNÁRT, Anna, Skansenul maghiar și Muzeul Național Secuiesc (Rezumat)	189
LÉNÁRT, Anna, The Hungarian Skansen and the Székely National Museum (Abstract)	189
SZŐCS GAZDA Enikő, A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum	203
SZŐCS GAZDA, Enikő, Mișcarea „țesăturilor” și Muzeul Național Secuiesc (Rezumat)	213
SZŐCS GAZDA, Enikő, The „Movement of Fabrics” and the Székely National Museum. (Abstract)	213
BOÉR Hunor, A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyvei, 1937–1940	215
BOÉR, Hunor, Procesele verbale ale Consiliului de Administrație din Muzeul Național Secuiesc, 1937–1940 (Despre publicare)	239
BOÉR, Hunor, The Protocols of the Board of Directors in the Székely National Museum, 1937–1940 (About the publication)	239

A Székely Nemzeti Levéltár ter- vezete, 1915–1938

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeumbeli levéltári kutatás alapításával egyidős. A temesvári MILETZ János az alapító VASADY NAGY Gyula segítségével már 1876-ban megkezdi a forrásközlést. NAGY Géza, CSUTAK Vilmos, HERPEI János, ÁRVAY József munkássága viszonylag ismertnek számít. CS. BOGÁTS Dénes **Háromszéki oklevél-szójegyzékének, Címeresleveleinek** teljes története már kevésbé, de szűk szakmai körökben az is tudott, hogy a *Székely Oklevéltár VIII.*, BARABÁS Samu összeállította kötete a Múzeum sokéves szervezőmunkájának köszönhetően született meg. A székelyföldi gyűjtőlevéltár létrehozására irányuló sepsiszentgyörgyi múzeumi program ezzel szemben mindeddig teljesen kutatatlan volt. Az említett program első nagy szakasza korábbi előzményekkel ugyan, de a két világháború közötti időszakra esik. Egy második a HERPEI János megvalósította közgyűjteményi évek, a harmadik már a megyei gyűjtőlevéltárra szűkült, a Múzeumból kiemelt, de még ÁRVAY József nevével fémjelzett korszak a szakosodott utódintézményben, a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban. A dolgozat az első szakasz történetének a vonatkozó dokumentumait kívánja közzétenni. (B.H.)

*

A székelység történelmének írásos emlékeit, így elsősorban a székelyföldi családi levéltárak begyűjtését már 1875. évi megalakulása óta egyik kiemelt feladatául tűzte ki a Székely Nemzeti Múzeum. A múzeumalapító özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília gyűjteménye¹ a század végére közel 5000 db. oklevélre bővül, melyet DOMJÁN István kollégiumi tanár és múzeumőr két, egy Nagy- és egy Kis-levéltárba rendez.²

Az 1910-es évektől rendszeres helyszíni felmérések készülnek a háromszéki hatósági és további családi levéltárak állapotáról. CSUTAK Vilmos múzeumőr saját kutatási témája³ mellett ugyanakkor a Magyar Országos Levéltárban, az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában, a gróf TELEKI család marosvásárhelyi levéltárban, Brassóban végez kutatásokat a székelység múltjával kapcsolatosan.⁴

Ebben az időben, 1911-ben kerül letétbe a Múzeumba az altorjai báró APOR család levéltára és könyvtára is, mint az oklevéltár addig legfontosabb része, 1915-ben pedig megvásárolják néhai (ifj.) GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester, volt igazgató-választmányi elnökük levéltárát, mely számos adatot őrzött meg a város, illetve a vármegye múltjáról.⁵

A Múzeum 1915-ben, a saját épület megvalósítását követően hirdeti meg azt a levéltárszervezési koncepciót⁶, amelyet aztán egészen levéltárának kiszakításáig, a mindenkori lehetőségek keretén belül, de hűen követ, és amely meghatározója a két világháború közötti időszakban e tekintetben megtett gyűjtési próbálkozásoknak is.

„...Hatósági levéltáraink hiányát azért sok esetben csak a családi levelesládák adataival pótolhatjuk. E magánlevelek gyűjtését éppen ezért múzeumunk egyik legfontosabb feladatának és hivatásának tekintjük, annyiival inkább, mert a hatósági levéltáraink e gyűjtést – sajnos – feladatuknak egyáltalán nem tekintik.

Megelégednek a meglévő anyag őrzésével és rendezésével, sőt személyzet hiányában többnyire ezt a feladatot sem tudják elvégezni. Emiatt működésük jóformán csak a nemesi le-

* Sf. Gheorghe, Stadionului 35, Bl. 16B/8, RO-4000

származást igazoló, családtörténeti adatok kutatására szorítkozik.

Értékes kincset őriznek, de történetírásunk nagy fontosságú érdekeit a kívánatos mértékben szolgálni nem képesek.

Ez a sajnálatos körülmény érlelte meg bennünk azt a gondolatot, hogy hatósági levéltáraink régi, legalább 1849-ik végéig terjedő anyagának múzeumunk falai közt való egyesítésére lépéseket tegyünk.

Mert új múzeumunkban nemcsak a levéltári anyagot tudjuk tűzbiztos helyen elhelyezni, de reményünk van, hogy tervezett új szervezetünk végrehajtásával a levéltárunkban való tudományos kutatást is intézetünk, sőt az igazán komoly és megbízható kutatóknak még több kedvezményt s a zavartalan kutatásra még több lehetőséget is nyújthatunk.

Székely vármegyénk vezetőitől függ csupán, hogy a *Székely Nemzeti Múzeumban székely nemzeti levéltárat teremtsünk*, annyival inkább, mert felsőbb hatóságaink illetékes vezetőiben megvan a jó szándék, hogy közérdekű gondolatunk a béke éveiben csakugyan valóra váltassék.⁷

A megjelölt cél érdekében, mihelyt erre a háborút követően a feltételek ismét adottak lesznek,⁸ a Székely Nemzeti Múzeum azonnal megkezdje a közhatalosi levéltárak begyűjtését is.

Elsőként Háromszék vármegye régi levéltárának megszerzését tűzik ki célul, 1920-ban.

A korszerű tárolásra alkalmas múzeumi épület mellett a nyilvános kutatás biztosításának feltételével a Háromszék vármegye törvényhatósági képviselő bizottságának helyettesítő hatósága 5506/1920 számú határozatával elrendeli a régi vármegyei levéltár 1850 előtti teljes anyagának a Székely Nemzeti Múzeumba való örökös letétbe helyezését.⁹ A határozat ugyanakkor rendelkezik a vármegye járási hivatalaiban őrzött régi levéltárakról is.

Erre hivatkozva, a levéltári anyag leltározására, selejtezésére, majd átszállításával párhuzamosan újabb anyag megszerzésére készül a Múzeum. 1923. július 12-én írott levelében CSUTAK Vilmos igazgató felkéri Kézdivásárhely város tanácsát a régi városi levéltár átadására, más tárgyak mellett.¹⁰ Kézdivásárhely

tanácsának 2334/1923 számú határozata révén így kerülnek a Múzeumba a város 1720 és 1868 közötti iratai.¹¹

Túlmenően régi céljaikon, CSUTAK Vilmosék utolsó pillanatban cselekednek, és ennek a többi érintett is tudatában van. A sikereket is ez magyarázhatja: a székely levéltárügy rövidesen nem a helyi vezetők jóindulatán fog múlni.

A román hatóságok ismerik a levéltárak jelentőségét, a fiatal Nagy-Romániában is csakhamar hozzálátnak a levéltári anyagok feltérképezéséhez, hogy majd tartományi levéltárakba gyűjtsék be azokat.

A magyar állami hatásköröket ideiglenesen átvevő Kormányzósági Tanács (Consiliu Dirigent) 1920. március 14-i határozata révén három más központ mellett létrejön az Állami Levéltárak Erdélyi Igazgatósága is, Kolozsvár székhellyel.¹² Az egyelőre csak papíron létező intézmény megszervezésére a kolozsvári egyetem neves román történészei 1921. dec. 17-én bizottságot hoznak létre. A Ștefan METEȘ történész elnökölte bizottság feladata az erdélyi közlevéltárak állapotának felmérésére irányuló kutatás eredményeinek összesítése, az esetleges begyűjtések felől való döntések meghozatala. Utóbbi, megfelelő épület, korszerű tárolási feltételek hiányában egyelőre megvalósíthatatlannak tűnik, hiszen a levéltár csak 1923-ban kapja meg ideiglenes székhelyül egy kolozsvári iskola épületét. Az első nagyobb gyűjtemények, így Kolozsvár város, Kolozs vármegye, Fehér vármegye levéltárában őrzött családi levéltárak (KEMÉNY, BARCSAY, DOBOLY, RÉCSEY) 1924-ben kerülnek ide.

Az Állami Levéltár vezetősége az erdélyi gyűjteményekkel kiemelten foglalkozott. Az itteni oklevelek, okiratok döntő többségét nem román hatóságok bocsátották ki, illetve adataik között lényegesen kisebb arányt képviseltek a románság történelmére vonatkozóak. Utóbbiak, valamint az állam szempontjából fontos adatokat tartalmazó iratok összegyűjtését elsőrendű feladatnak tekintették, azonban hiányzott egy erre vonatkozó törvényes keret.

A Székely Nemzeti Múzeum így tovább folytathatja levéltári programját. 1924 tavaszán

történnek meg az első próbálkozások Udvarhely vármegye levéltárának¹³ megszerzésére. Április 3-án a megye alispánjához intézett levelében a múzeum vezetősége felkéri a hatóságokat az említett levéltár és a hozzá tartozó könyvtár, térképek, képek stb. a Székely Nemzeti Múzeumba való elhelyezésére¹⁴. A gyűjtemények Kolozsvárra való beszolgáltatását kérő miniszteri rendeletre 1924. május 24-én CSUTAK Vilmos igazgató-őr és br. SZENTKERESZTY Béla alapítványi elnök, a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárak állapotának bemutatásával párhuzamosan, kifogástalan udvariassággal, de fölényes szakmai érvekkel tesz ellenjavaslatot a belügyminiszternek: a gyűjteményeket súlyosan veszélyeztető Kolozsvárra szállítás helyett, Háromszék vármegye és Kézdivásárhely levéltárának helyben való meghagyása mellett *rendelje el a többi székely vármegye 1850 előtti levéltárának is a Székely Nemzeti Múzeumba való szállítását, egy székely tartományi levéltár felállítása céljából*.¹⁵

A miniszterhez intézett kérés valószínűleg nem nyerte el a megnevezett tetszését, Csík, illetve Udvarhely vármegyék levéltárai egyelőre Székelyudvarhelyen, illetve Csíkszeredában maradtak. Hogy a közben megjelenő 1925. évi levéltári törvény tartalmában volt-e szerepe a sepsiszentgyörgyi válasznak, érkeztek-e Bukarestbe hasonló, szakmai folyamodványok, egyelőre nem tudjuk,¹⁶ 6. pontjára hivatkozva azonban a Székely Nemzeti Múzeum sem szolgáltatja be az örökletésként bementett háromszéki állományokat. Az említett pont azt mondta ki, hogy a levéltár rendezését, gondozását biztosítani képes intézmények továbbra is megtarthatják saját levéltárakat.

Az 1925. évi törvény az első modern román levéltári törvény, 1932-ben fog csak majd kisebb módosításokat szenvedni.¹⁷ A törvény 2. pontja kimondja, hogy az állami- és köztisztviselők, egyházi és katonai hatóságok helyezték letétbe a 30 évnél régebbi irataikat, megjelölve ugyanakkor a gyűjtési területeket. Továbbá, bár ez a rendelkezés végül gyakorlatba nem ültetődött, a 8. pont a nemzeti kisebbségek fennálló levéltárait, beleértve a felekezeti levéltárakat is,

az Állami Levéltár hatáskörébe helyezi.¹⁸ Ennek megfelelően, a Székely Nemzeti Múzeum törekvéseivel párhuzamosan más elképzelések is napvilágot látnak a székelyföldi levéltárakkal kapcsolatosan. Legfontosabb közülük Marosvásárhely városi tanácsának a tervezete, amely Kolozsvár mellett egy újabb erdélyi tartományi levéltárnak Marosvásárhelyen való felállítására irányul. A tervezet elnyerte Constantin MOISIL, a Román Állami Levéltár igazgatójának (1923–1938) beleegyezését is.¹⁹ A *székelyföldi gyűjtőlevéltárak szánt intézmény*,²⁰ melynek megnyitását 1926. január 1-jére tervezték, csak azért nem jön létre, mert közben az országos parlamenti választáson megdőlt a liberális kormány, az új vezetés pedig az ügyet nem tartotta kiemelt fontosságúnak. 1926 elején mindössze Emil RACOVITȚĂ érdeklődik nemzetközi felkérésre, mint a Szellemi Együttműködési Bizottság (Comission de Cooperation intellectuelle) romániai levelező tagja, egy hat pontból álló, francia nyelvű kérdőívben a Múzeumban őrzött levéltárak állapota, azok kutathatósága felől.

Az állami levéltári hálózat kiépítése pénzhiány miatt továbbra is függőben marad, a harmincas években kezdődnek csak meg a felmérések, a tartományi levéltárakba való központosítás. Alapul az 1932. évi 64. számú módosító törvény szolgál, mely az 1925. évi, az Állami Levéltárak felállításáról szóló törvény néhány határozatát hivatott megváltoztatni. Mellettük 1934. jún. 23-án ugyancsak kormányhatározat születik a levéltári anyagok selejtezéséről, mintegy a begyűjtést megelőző lépésként.

A megjelölt új törvény 8. pontja azt is kimondja, hogy a közvetlen helytörténeti jellegű iratokat továbbra is helyi múzeumok, illetve könyvtárak őrizhetik.²¹ Ennek jegyében 1934-ben a Székely Nemzeti Múzeum újrakezdi a székelyföldi vármegyei levéltárak megszerzésére irányuló próbálkozásokat, úgy Csík, mint Udvarhely vármegye levéltárát megkísérel megvásárolni.

Amit szeretne, szakmailag több, mint indokolt. A Múzeumot folyamatosan tájékoztatják a különböző székelyföldi városokban lakó igazgató-választmányi tagok, és a Sepsiszentgyörgyre jutó hírek szerint pl. nem csak az került fel,

hogy Udvarhely város levéltárát Bukarestbe szállítják, de a kiselejtezett, „történelmi szempontból értéktelen” levéltári anyagot a belügyminiszter a bukaresti „*Cercul Gospodinelor*”²² egyesületnek ajánlja fel, hogy hulladékpapírként értékesítse. CSUTAK Vilmos dr. SEBESI János nyugalmazott udvarhelyi alispán személyében talál megbízható információforrásra. Utóbbi jelzi június 23-án írott levelében, hogy Udvarhely város egy ládányi iratát Kolozsvárra vitték, és ugyanoda készítik már a vármegyei anyagot is.

Bár konkrét ajánlatot tesznek az udvarhelyi prefektusnak, ezúttal a kiselejtezett anyagot sem sikerül CSUTAK Vilmoséknak megszerezni, Udvarhely vármegye levéltárának (1577–1857) megőrzésre érdemesnek ítélt része pedig a kolozsvári Erdélyi Román Tartományi Levéltárba kerül.

Hasonlóan alakul a Csík vármegyei levéltár kiselejtezett részének megvásárlását célzó kérések sorsa is. CSUTAK Vilmos dr. BOGA Lajossal levelezik ez ügyben. Utóbbi látja el tanácsokkal a megyei hatóságokkal való kapcsolatfelvételen, esetleges ajánlatok megfogalmazásában is. A Múzeum konkrét javaslatot tesz a kiselejtezett levéltári anyag megvásárlására és elszállítására, azonban sikertelenül.

Tizenegy évvel igazgató-őr társa és barátja, LÁSZLÓ Ferenc elvesztését követően 1936-ban CSUTAK Vilmos is távozik az élők sorából. Az általuk elindított múzeumi programokat a két éves interimátus idején sem adja fel a Múzeum, bár hiányzik a két nagy szervező tudós erélye. Levéltárügyben is történik 1937 tavaszán is próbálkozás, a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke, KERESZTES Károly révén fordul SZABÓ Béni brassói képviselőhöz, régi kapcsolatukhoz, a Brassó megyei régi levéltár holléte felől tájékozódni.²³ A közeli Brassó, főleg gazdasági szempontból, évszázadokon keresztül meghatározó befolyással bírt Háromszék fejlődésére. Városi levéltára, de más száz levéltárak is megőriztek adatokat a székelység múltjával kapcsolatban.

A brassói próbálkozás minden bizonnyal eredménytelenül zárul, ügyére nincsenek további adatok. A meglévő állományokat azonban változatlanul sikerül az intézményben tartani. 1937

tavaszán a háromszéki prefektus a Kolozsvári Állami Levéltár felkérésére visszaigényelné ugyan az 1920-ban a Múzeumban letétbe helyezett régi vármegyei levéltárat, azzal a céllal, hogy azt majd a megjelölt Területi Gyűjtőlevéltárba vigyék,²⁴ de a Székely Nemzeti Múzeum előljárói sikerrel fordulnak ezt kivédeni a belügyminiszterhez,²⁵ az 1938-ban bekövetkezett politikai változások, a királyi diktatúra viszonyai pedig egy időre minden ilyen vagy olyan irányú további tervet tárgyalanná tesznek.

1938-ban másrészt HERPEI János lesz a Múzeum igazgatója, ami ennek levéltári programjában is új korszakot jelent, vezetése alatt az újabb impériumváltást követően a megteremtett és megőrzött alapokra 1941–44-ben a sepsiszentgyörgyi intézmény a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti keretében közgyűjteményi státust nyer, levéltári gyűjtőterülete is a fél Észak-Erdélyre fog kiterjedni.

CSUTAK Vilmos halálával tehát, akinek személyében a két világháború közötti időszak egyik kimagasló közösségformáló egyéniségét veszítette az erdélyi magyarság, csak egy fejezet zárult. Ami Háromszék vármegye régi levéltárát illeti, a többi múzeumi levéltári gyűjtemény sorsában osztozott. Anyagának egy része 1945-ben elpusztult; megmaradt nagyobbik része azonban, kiegészülve a háború végi és utáni pusztulások nyomán bementett anyaggal, jóval a Székely Nemzeti Múzeum államosítása után is az intézmény gyűjteménye maradt, és még az ötvenes években is történtek sikeres próbálkozások a Múzeum keretében történő, hatósági levéltárakkal való bővítésére, párhuzamosan az elszállítására irányuló törekvésekkel. 1961 óta az 1953-ban létesült Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár,²⁶ őrzi, amely ÁRVAY József levéltárossága idején²⁷ BORBÁTH Károly szerint a legrendezettebb romániai levéltár volt.

*

Összegezve: a Székely Nemzeti Múzeum, mint a térség legnagyobb magyar jellegű tudományos intézménye, a két világháború között, az új politikai körülmények közepette is, hivatásának megfelelően vállalta magára a székelység tárgyi és szellemi örökségének ápolá-

sát. Az általunk kiemelt levéltárügyi intézkedések – a későbbi események tudatában részben azt mondhatnánk, szerencsére – kisebb sikerrel jártak, mint ahogy azt CSUTAK Vilmos és társai megálmodták. Tény azonban, hogy a megjelölt időszakban tudomásunk szerint a Székely Nemzeti Múzeum az egyetlen romániai magyar intézmény, amely képes volt ilyen lépések megtételére, jelentősen hozzájárulva egyben az általános romániai levéltárúgyhöz is. CSUTAK Vilmos idején a Múzeum ezáltal a korszak jelentős levéltári kutatóhelyét biztosította, később pedig ez képezte alapját a HERPEI János alatti kibontakozásnak, de a háborús veszteségek, államosítás után az új, szakosodott sepsiszentgyörgyi levéltári udódintézménynek is.

Melléklet

1.

Háromszék vármegye levéltára ügyében
1920. okt. 16.²⁸
Háromszék vármegye
Tekintetes Alispáni Hivatalának
Helyt,

Tisztelettel javaslom, hogy méltóztassék a közvetlen vezetése alatt álló Háromszék vármegye különböző központi és vidéki hivatalaiban őrzött és használt, de a változott viszonyok következtében immár másfél év óta használaton kívül helyezett, s alább felsorolt tárgyakat örökös letétképpen leltár mellett a Székely Nemzeti Múzeumban elhelyezni.

1. A vármegyei központi levéltárnak 1850-ig terjedő anyagát a levéltári anyag elhelyezésére szolgáló 16 db. szekrénnel együtt,

2. a vármegyei ünnepek és közgyűlések alkalmával a vármegyei hajdúk által viselt díszruhákat, két sarokszekrénnel együtt,

3. az összes pecsétnyomókat és bélyegzőket,

4. mindazokat a más tárgyakat, képeket, festményeket stb., amelyek szintén használaton kívül helyezettek, s részletes helyszíni szemle alapján még ezután állapítandók meg, és végül

5. mindazokat a tudományos és gyakorlati célokat szolgáló nyomtatványokat és könyveket, amelyek a vármegye hivatalai által már szintén nem használatnak.

Indoklás:

Ad 1. A jelzett levéltári anyagnak nagy része jelenleg sötét és nyirkos helyiségekben van elhelyezve,

hol mihamar a történettudomány nagy kárára tönkremehet; másrészt a Székely Nemzeti Múzeumban világos, száraz helyiségben jövője biztosítva lesz, és a szakemberek kezelése mellett állandóan rendelkezésre állhat a történeti kutatásnak.

Ad 2. A jelzett díszruhák az elhelyezésükre szolgáló sötét, nyirkos és nem szellőztetett helyiségben részben már tönkrementek; ezzel szemben a Múzeumban jó és biztos elhelyezést fognak nyerni.

Ad 3. és 4. Mindezek a tárgyak már csak történeti emlékek, amelyek éppen kicsinségüknél és jelentéktelenségüknél fogva igen-igen könnyen elkallódhatnak, míg a Múzeumban gondosan megőriztetnek.

Ad 5. Minthogy a Székely Múzeumnak a vármegye történetére vonatkozó könyvtári és levéltári anyag gyűjtése egyik fő feladata, ezek a könyvek és nyomtatványok a Múzeum könyvtárában lesznek jó helyen, hol a nyilvános kutatásnak és tudományos búvárlatnak mindig rendelkezésére fognak állani.

A kért szekrényeket a vármegye nélkülözheti, a Múzeumnak azonban feltétlen szüksége van azokra.

Fogadja tekintetes Alispán úr tiszteletem nyilváníását, mellyel vagyok a Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága nevében

Sepsiszentgyörgyön, 1920. október 16-án.

CSUTAK Vilmos, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őre.

2.

Háromszék vármegye levéltára ügyében
1920. nov. 26.²⁹

Tárgy: A használaton kívül helyezett vármegyei iratok és tárgyaknak múzeumi elhelyezése.

Mint Háromszék vármegye törvényhatósági képviselő bizottságát helyettesítő hatóság hozza a következő Véghatározatot.

Háromszék vármegye központi és járási hivatalaiban őrzött és használt, de a változott viszonyok következtében immár másfél év óta használaton kívül helyezett, s alább felsorolt iratoknak és tárgyaknak az 1886. évi XXI. t.c. 3 §-a alapján, örökös letétképpen leltár mellett a Sepsiszentgyörgyön lévő Székely Nemzeti Múzeumban leendő elhelyezését elrendelem, úgymint:

1. A vármegyei központi régi levéltárnak 1850 év végéig terjedő összes anyagát, a levéltári anyag elhelyezésére szolgáló 16 db. szekrénnel együtt.

2. A vármegyei ünnepek és közgyűlések alkalmával a vármegyei hajdúk által viselt díszruhákat, két sarokszekrénnel együtt.

3. Az összes pecsétnyomókat és bélyegzőket.

4. Mindazokat a más tárgyakat, képeket, festményeket stb., amelyek szintén használaton kívül helyezettek, és végül

5. Mindazokat a tudományos és gyakorlati célokat szolgáló nyomtatványokat és könyveket, melyek szintén hivatalos használaton kívül helyezettek.

Utasítom a vármegyei főlevéltárnokot, hogy a felsorolt iratok és tárgyakról 10 nap alatt szerkesszen pontos leltárt, s azt megvizsgálás és helybenhagyás céljából mutassa be a vármegye alispánjának, melynek megtörténte után a leltárt 2 példányban elkészítve, az abba felvett összes iratokat és tárgyakat adja át CSUTAK Vilmosnak, mint a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-örének.

Az aláírt leltár egyik példánya a vármegyei levéltárba helyezendő, másik példánya az említett Múzeum igazgatóságának kézbesítendő.

Indokolás:

(1–5. pont a Múzeum 58-1920. sz. kéréséből.)

A szóbanforgó múzeumi elhelyezést azon körülmény is indokolja, hogy a vármegyei törvényhatósági közgyűlés 336/905 jegyzőkönyvi pont alatt hozott határozatával a régi levéltár anyaga jelentékeny részének kiselejtezését határozta el,

Miről a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságát, a vármegye alispánját és a vármegyei főlevéltárnokot megfelelő további eljárás végett értesítem,

Sf. Gheorghe, 1920. XI. 26.

Prefect
MORVAY

3.

Udvarhely vármegye levéltárának ügyében.

1924. április 3.³⁰

Către Onorata subprefectură a
județului Odorheiu.

Domnule Subprefect!

Fiindcă dosarele dinaintea anului 1867 din arhiva pe care o conduceți, n-au decât o valoare istorică, de cari județul n-are nevoie la tranșarea afacerilor curente din toate zilele, și fiindcă Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, care e sub supravegherea statului și se bucură de subvenție de stat, strânger sistematic datele, documentele, amintirile referitoare la trecutul neamului secuiesc, ca să păstreze cu cea mai mare grijă sub conducerea oamenilor de specialitate în localele din clădirea sa nouă, unde sunt asigurate de orice primeșdie, stând acolo la dispoziția cercetătorilor; cu onoare vă rugăm Domnule Subprefect, binevoiți a ne transmite ca depunere pentru păstrare, arhiva veche a județului Odorheiu și obiectele de valoare istorică ale județului, de exemplu sigile, tablouri, cărți etc. Iar

comitetul administrativ al muzeului își ia deplină răspundere că le va păstra în deplina lor integritate și le va transporta aici pe cheltuielile sale proprii.

Rugându-vă Domnule Subprefect, primiți vă rog exprimarea deosebitelor noastre considerațiuni, în numele comitetului administrativ al Muzeului Național Secuiesc, suntem

Cu adânc respect

Sfântu-Gheorghe la 3 aprilie 1924

SZENTKERESZTY Béla, președinte,

CSUTAK Vilmos, director

(Az udvarhelymegyei levéltár 1867 előtti iratainak csak történelmi értéke van, kurrens hivatali használati értéke nincs. Az állami felügyelet alatti, és államilag szubvencionált Székely Nemzeti Múzeum rendszeres anyaggyűjtést folytat, ami a székely történelmet illeti, hogy szakemberek őrizték a legnagyobb gonddal, minden veszélytől biztos épületében ezeket az emlékeket, és a kutatók rendelkezésére állhasson. Kéri ezért az alispáni hivatalt, engedje át letétbe megőrzésre Udvarhely vármegye régi levéltárát és régi tárgyait, mint pecsétek, képek, könyvek stb. A múzeumi vezetőség teljes felelősséget vállal megőrzésükre, és saját költségén szállítaná el.)³¹

4.

A Székely Nemzeti Múzeum felirata
válaszként a belügyminiszter rendeletére.
1924. május 26.³²

Domnule Ministru

Ne-a venit la cunoștință că Ministerul de Interne a dat un ordin ca materia arhivelor județene și orașene din Ardeal și anume dosarele din timpurile cele mai vechi până la 1890, să se transporteze la Cluj să fie întrunite acolo într-o arhivă provincială ce se va institui.

Binevoiți a ne permite ca să facem referitor la acest ordin următoarele propuneri și rugare:

Cum am aflat, clădirea ce s-a fixat pentru arhiva provincială din Cluj este așa numitul pavilion de patinaj situat în grădina publică din Cluj, care în total consistă din trei-patru încăperi și până azi încă nu e prevăzut nici cu instalațiunile cele mai trebuincioase de siguranță, ba poate nici cu paratrăsnet. În consecință n-are destul de încăperi nici pentru așezare în felul unui depozit a materiei arhivelor județene și orașene din Ardeal, și nu asigură nici o siguranță în contra spargerii sau incendiului în ce se privește soarta viitoare a acestei materii istorice cu o valoare indispensabilă.

Arhiva mai multor județe și orașe deja la locul lor original ocupă mai multe încăperi, încât în pavi-

Ionul numit nu s-ar putea așeza decât arhiva veche a unei sau două județe și în felul să poată stea la dispoziția cercetătorilor.

De altă parte este fără îndoială că arhiva fiecărui județ sau oraș se află în altă stare și altă ordine. Un județ sau un oraș își păstrează arhiva după valoare pe care o reprezintă, așezându-o în locale luminoase și uscate, îngrijându-se cu mare atenție ca nici șoareci, nici igraseala, nici mucegaiu să nu dăuneze amintirile prețuite ale trecutului.

Iar alt județ nu-și apreciază arhiva sa după valoare ce are, ci adeseori o ține în locale mai puțin luminoase și uscate, camerele nu se primesc și actele sunt expuse stricăciunii din pricina îngrășinii și diferitelor mucegaiuri.

Deacea în cazul unei centralizări vremelnice materia vastă și bogată a arhivelor va putea fi expusă stricăciunilor ireparabile, cu toate că acum se află în stare ireproșabilă, căci între împrejurări favorabile a mucegaiurilor se răspândesc cu o repeziciune inimaginabilă, și după constatările experților serioși stîrparea mucegaiurilor reclamă o muncă specială lungă și se lăvește în piedici neînvingibile.

Cum se adevărește prin spargerile și incendiile petrecute în cursul deceniilor anterioare în bibliotecile și arhivele mari ale Europei și Americii, astfel de dăunări nu sunt excluse nici la clădiri cele mai corespunzătoare și nici lângă supraveghere cea mai îngrijită.

În urma tuturor acestora avem onoarea a propune cu respect:

Binevoii să cere rapoarte despre starea și așezarea actuală a arhivelor județene și orașene, ceea ce să se facă prin descinderea la fața locului a direcțiunii arhivei provinciale Cluj.

Binevoii să lua dispozițiunile ca fiecare județ și oraș să se îngrijească de a așeza arhiva în locale luminoase și uscate și de a păstra cu grijă de orice stricăciune.

Binevoii să vă îngrijiți și să vă convinge de executarea preciză a ordinului emis în sensul propus și anume prin descinderea personală a funcționarilor cu cunoștințe de specialitate de la arhiva provincială sau regnicolară.

Binevoii să lua dispozițiuni urgente ca arhivele județene și orașene să se lase la locul lor original până ce nu va sta la dispozițiunea arhivei provinciale o clădire corespunzătoare clădită pentru acest scop sau prevăzută cu instalațiunile necesare de asigurare și administrată de personal consumat.

Binevoii în sfârșit a dispune ca arhiva veche a județului Treiscaune și a orașului Târgul Secuiesc să se păstreze și de aici încolo în Muzeul Național Secuiesc ca depunere veche a județului și a orașului, să se așeze la acest muzeu arhivele veche cu actele din

timpul cel mai vechiu până la 1850 ale celorlalte județe secuiești.

Rugarea noastră respectuoasă cea din urmă o motivăm cu următoarele fape:

Muzeul Național Secuiesc din Sfântu-Gheorghe funcționează lângă supravegherea, controlul și ocrotirea Statului. Ministerul cultelor și artelor își exercită actual supravegherea și controlul acesta prin Inspectoratul general al Muzeelor.

Muzeul Național Secuiesc dispune asupra unei clădiri cu camere luminoase și vaste prevăzute cu instalațiuni moderne de fier și tinichea care dau deplină siguranță în ce se privește așezarea materiei arhivelor vechi ale județelor și orașelor secuiești.

Muzeul Național Secuiesc are un personal, încât va sta totdeauna la dispoziție de a administra cu specialitate arhivele așezate în acest Muzeu și ce se vor mai așeza, de a le păstra în stare bună și a le da la dispozițiunea cercetătorilor științifici lângă o convenită supraveghere.

În consecință Muzeul nostru ar putea executa deja acum referitor la ținutul Secuilor intențiunea nobilă ce a condus pe Domnul Ministru de Interne la emiterea ordinului No. 1924, o având misiunea de a păstra lângă clenodiile naturale etnografice și artistice ale Secuilor, să adune și să le păstreze totodată și monumentele privitoare la istoria Secuilor dându-le la dispozițiunea cercetătorilor să înalțe prin acesta cultura generală a țării noastre.

Primiți Vă rog Domnule Ministru exprimarea deosebitei noastre considerațiuni ce Vă păstrăm.

Cu adânc respect:

Sfântu-Gheorghe la 26 Maiu 1924

În numele comitetului

Muzeului Național Secuiesc

SZENTKERESZTY Béla, președinte,
CSUTAK Vilmos, director custode

(Belügyminiszter úr⁶³)

Háromszék vármegye szubprefektusi hivatalától úgy értesültünk, hogy a Belügyminiszter 91802/1923 szám alatt rendeletet adott ki, hogy az erdélyi vármegyék és városok levéltárainak a legrégebbi időktől az 1890. évig terjedő anyaga Kolozsvárra szállíttatassék, és ott egy újonnan szervezendő tartományi levéltárban egyesíttessék.

Méltóztassék megengedni, hogy a rendelet végrehajtására vonatkozólag az alábbi tiszteletteljes véleményes javaslatunkat és kérésünket terjesszük elő:

Úgy értesültünk, hogy az épület, mely a tartományi levéltár részére Kolozsvárt kijelöltetett, a városi

sétatérén különállóan fekvő úgynevezett korcsolyapavilon, mely mindössze három-négy helyiségből áll, és mindmáig a legszükségesebb biztonsági felszerelésekkel, sőt talán még villámhárítóval sincs ellátva. Ennek következtében az összes erdélyi megyei és városi levéltárak anyagának még raktárszerű elhelyezése sem bír megfelelő férőhellyel, még kevésbé nyújthat betörés vagy tűzvész esetén biztonságot a pótolhatatlan értékű történelmi anyag jövő sorsára nézve.

Mert több vármegye és város mostani eredeti helyén is több szobát foglal el, úgyhogy egy-két vármegye levéltára sem lenne a nevezett korcsolyapavilonban úgy elhelyezhető, hogy az a kutatóknak rendelkezésére állhasson.

Másrészt kétségtelen tény, hogy mindenik vármegye és város levéltára más és más állapotban és rendben van. Egyik vármegye és város a maga értéke szerint megbecsült levéltárát világos és száraz helyiségben helyezte el, s különös gondot fordított arra, hogy múltjának nagybecsű emlékeit se az egerek, se a nedvesség, se a penészgomba részéről károsodás ne érje.

A másik ezzel szemben a régi levéltárát nem becsülte meg értéke szerint, hanem sokszor kevésbé világos és száraz helyiségben tartotta, ezt elég gyakran nem szellőztette, s ezáltal kitette a nedvesség, és a különböző penész- és papírgomba megtámadásának.

Azért idő előtti központosítás esetén mindazt a gazdag és nagyértékű levéltári anyagot is soha helyre nem hozható károsodás érné, mely most kifogástalan állapotban van, mert penész és papírgomba részére kedvező körülmény között hihetetlen gyorsan terjed, s komoly szakértői megállapítások szerint a gomba kiirtása rendkívül körültekintő és hosszadalmas szakértői munkát igényel s szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik.

Amint a megelőző évtizedek folyamán Európa és Amerika több nagyobb könyvtárban és levéltárban történt betörések és tüzesetek bizonyítják, ilyenemű károsodás még a legmegfelelőbb építkezés és a leggondosabb felügyezés mellett sincsen kizárva.

Mindezeknél fogva azt javasoljuk, hogy méltóztassék a kolozsvári tartományi levéltár igazgatóságának személyes kiszállásai útján a vármegyei és városi levéltárak jelenlegi elhelyezéséről és állapotáról jelentést kérni. Méltóztassék intézkedni, hogy mindenik vármegye és város gondoskodjék levéltárának világos és száraz helyiségben való elhelyezéséről, s minden kártól való gondos megőrzéséről.

Méltóztassék az ily értelemben kiadandó rendelet pontos és lelkiismeretes végrehajtásáról a tartományi vagy az országos levéltár szakértő tisztviselőinek személyes kiszállásai útján gondoskodni és meggyőződést szerezni.

Méltóztassék sürgősen intézkedni, hogy amíg erre a célra épített vagy megfelelő biztonsági felszereléssel, belső rendezéssel és kellő személyzettel ellátott levéltári épület a tartományi levéltár részére rendelkezésre nem áll, addig az egyes megyei és városi levéltárak eredeti helyükön hagyassanak.

Méltóztassék végül úgy intézkedni, hogy Háromszék vármegye és Kézdivásárhely város régi levéltára, mint a megye és város örökletétje ezután is a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban őriztessék és itt helyeztessék el egyúttal a többi székely megyéknek és városoknak a legrégebb időtől 1850-ig terjedő régi levéltára.

Ezt az utóbbi tiszteletteljes kérésünket a következő tényekkel indokoljuk:

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum állami felügyelet, ellenőrzés és támogatás mellett működik. A Vallási és Szépművészeti Minisztérium ezt az állami felügyeletet és ellenőrzést jelenleg a múzeumok főfelügyelősége útján gyakorolja.

A Székely Nemzeti Múzeum a székely megyék és városok régi levéltári anyagának az elhelyezésére is teljes biztonságot nyújtó s modern vas és pléh felszereléssel ellátott épülettel rendelkezik.

Nevezett Székely Nemzeti Múzeumnak olyan személyzete van, hogy minden időben módjában áll a Múzeumban elhelyezett és ezután elhelyezendő levéltári anyagot szakszerűen kezelni, jó állapotban megőrizni és a tudományos kutatóknak kellő felügyelet mellett minden időben rendelkezésére bocsátani.

Ennek következtében módjában áll a Székelyföldre nézve már most végrehajtani azt a nemes intenciót, mely Belügyminiszter urat fenti 91802/1923 sz. rendeletének kiadásánál vezette, mert a múzeum hivatása az, hogy a Székelyföld természeti, néprajzi és művészeti kincseivel egyidőben a kutatók és látogatók rendelkezésére bocsássa, s ezzel hazánk általános műveltségét emelje.

Fogadja Belügyminiszter úr kiváló tiszteletünk nyilvánítását, mellyel vagyunk.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmánya nevében

Sepsiszentgyörgyön 1924. május hó 26-án

SZENTKERESZTY Béla elnök,
CSUTAK Vilmos igazgató)

5.

Válasz Emil RACOVITȚĂ,
a „Comission de Cooperation intellectuelle”
romániai levelező tagja
1926. január 6-án érkezett levelére.³⁴

Domnule!

Referindu-se la scrisoarea D-voastră primită la 6
Ianuarie, am onoare a Vă da la cunoștință următoarele:

Ad. 1. Arhiva Muzeului Național Săcuiesc din
Sfântu-Gheorghe nu stă la dispoziția publicului. Numai
pentru cei experți stă la dispozițiune din scopul cer-
cetării. Cercetările se pot face fără taxă, în prezența și
lângă controlarea unui funcționar al muzeului, în tim-
pul orelor oficioase (9–12 a.m., 3–5 p.m.)

Ad. 2. Experții autentici au dreptul de a cer-
ceta întreaga arhivă.

Arhiva Muzeului constă din o arhivă publică
și din o arhivă familiară, în care sunt străne docu-
mentele referitoare la trecutul Secuimii și poporului
secuiesc, și în general monumentele referitoare la isto-
ria Transilvaniei.

În ce privește cercetarea arhivei vezi din punctul 1.

Vizitarea se poate înștiința în scris sau verbal
la direcțiunea muzeului.

Ad. 3.

a) Taxă de vizitare nu este.

b) Documentele se pot privi și copia în arhivă
cu permisiunea directorului de muzeu.

Publicarea copiilor se poate face cu învoirea
directorului de muzeu.

Ad. 4. După cele amintite în punctul 1.

Ad. 5. Despre partea mai mare a materialului
din arhivă s-au făcut indexe. Indexele nu sunt publicate.

Ad. 6. Arhiva muzeului stă la dispozițiune
pentru experți fie cetățeni români, fie străini.

Binevoiți a aduce cele de mai sus la cunoș-
tiința lui „Comission de Cooperation intellectuelle”.

Cu deosebită stimă

CSUTAK Vilmos, custode la muzeu

*(A francia nyelvű kérdőív pontjaira adott
válasz: Ad. 1. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti
Múzeum levéltára nem nyilvános, csak szakemberek
kutathatják, napi öt óráig. A kutatások díjmentesek, egy
múzeumi díjnak felügyelete alatt. Ad. 2. Az igazi szak-
értők a teljes anyagot kutathatják. A levéltár közületi és
családi levéltárakból áll, a Székelyföld és a székelység,
illetve általában Erdély múltjára gyűjtöttek bele anyag-
ot. Kutatásra az Igazgatóságnál kell bejelentkezni,
írásban vagy szóban. Ad. 3. a) Látogatási díj nincs. b)
A dokumentumokat a múzeumigazgató engedélyével*

*lehet megtekinteni, lemásolni, közölni. Ad. 5. A levél-
tári anyag nagyobb részéről mutató van, de közöletlen.
Ad. 6. A levéltár román állampolgár és külföldi sza-
kemberek előtt egyaránt nyitott.)³⁵*

6.

Udvarhely vármegye levéltárának ügyében.

1934. április 5.

Nagyságos Dr. SEBESI János nyugalmazott
alispán, földbirtokos úrnak, Székelyudvarhely

Kedves Barátom!

Legutolsó igazgató-választmányi gyűlésün-
kön, melyre szívszakadva vártunk, jelentést tettem
arról a veszélyről, mely a városi és vármegyei levél-
tárakat ismét fenyegeti. Egészen pontos jelentést azon-
ban újsághírek alapján mégsem tehettem, s azért na-
gyon kérlek, szíveskedj mielőbb értesíteni, hogyan áll
most ez a kérdés, igaz-e, hogy a városi levéltár már
Bukarestbe vitték, hogy áll a vármegyei levéltár ügye,
és vajon nagybecsű véleményetek szerint lenne-e célja
és eredménye annak, hogy SZENTKERESZTY Béla
báró útján, ki múzeumi alelnökünk, a belügyminiszteri-
umba a Ti segítségével akciót indítsunk, hogy a le-
véltárakat ne vigyék Bukarestbe, hanem ide a mú-
zeumnak engedjék át.

A régi nagybecsüléssel és szívélyes üdvöz-
lettel vagyok jó barátod

CSUTAK Vilmos igazgató.

7.

Udvarhely vármegye levéltárának ügyében.

Sepsiszentgyörgy, 1934. május 30.

Ajánlott. Bizalmas!³⁶

Kedves Barátom!

Szívemből gratulálok a vasárnapi döntő győ-
zelmetekhez. Rengeteget drukoltunk, aggódtunk
miattatok, mert olyan híreket kaptunk volt, hogy a
hivatalos apparátus megmozdult ellenetek. Annál job-
ban örvendünk most a győzelmeteknek, (...) levél-
táratok jövő sorsa felett érzett ószinte aggodalmamból
régén írt levelemre kért válaszd megszüretéséért írok
most, és nagyon kérlek, szíveskedj mielőbb alaposan
tájékoztatni, s nyilatkozni abban a tekintetben is, hogy
mit szólnátok ahhoz, ha a kiselejtezett anyagotok meg-
vásárlására a múzeumunk ugyanazt az árat felkínálná,
amelyért a belügyminisztérium a Cercul gospodinelor
din București³⁸ című valaminek már régén felkínálta, s
a kiválasztáskor a selejtezett anyag közé értékesebb is
kerülne, hogy megmentessék, ha a tényleges veszély

különben fennforogna, aminek az eldöntésére Te nálam sokkal illetékesebb vagy.

A régi nagyrabecsléssel és
meleg érzéssel üdvözöl
Jó barátod

CSUTAK Vilmos, igazgató

7.

Udvarhely vármegye levéltárának ügyében.
Székelyudvarhely, 1934 jún. 23.

Kedves Barátom!

A városi levéltárból egy láda tartalmát, ami a magyar és a román selejtezésből megmaradt, Kolozsvárra vittek az ottani országos levéltárba. A megyei levéltárat is oda kell (1867 év előtti) küldeni, amint DOMSZKI István sef de biroutól³⁹ értesültem. Eddig nem küldték, mert nem volt pénz az átküldésre, de most az 1934. április–1935. márciusi költségvetésbe fel van véve az összeg ládákra stb. DOMSZKI eddig nem küldte fel, már csak azért is, mert nemességi igazolványokon valamit keresett, de most már tenni kell valamit. Eddig azért halogattuk mi az ügyet, mert azt reméltük, hogy a mi embereink lesznek a megyei tanácsban benn, de a volt prefect ezt törvénytelenül megakadályozta, és meg is halt.

DOMSZKY szerint az új levéltári törvény szerint a levéltárat Kolozsvárra kell küldeni, de én a törvényt nem láttam.

Üdvözöl igaz híved

SEBESI János

8.

Csík vármegye levéltárának ügyében.
Csíkszereda, 1934. október 19.

Kedves Jó Vilmos Barátom!

Megbízásod értelmében ma sikerült beszél-nem MOLNÁR József vármegyei főjegyző úrral, aki a következőket mondotta.

1) A kiselejtezett levéltári iratok dolgában egyelőre nem ajánlja fölutazásodat, nehogy hiába fáradj. Ellenben azt javasolja, intézz ebben az ügyben a jelenlegi prefektushoz, Dr. OŢŢEŢEA Valer-hoz kérést, amelyben mint a múzeum igazgatója kéred a hivatali vagy más ügyviteli szempontból nem fontos és kiselejtezett iratoknak a múzeum számára való kiadását. – Először elvileg kell döntenie a prefektusnak, s esetleg a minisztert is meg kell kérdeznie. Ha ez megtörtént, akkor írásbeli kérésre ennek megfelelően válaszolnak, s ha odaadták az írásokat, az elszállításról Neked

kell gondoskodnod. Körülbelül 50-60 láda írásról van szó, amely ládák valami szénás padláson pihennek. Azonban sietned kellene a kéréssel, mert arról is van szó (s ez discret!⁴⁰), hogy a „Háziasszonyok Országos Szövetsége”-nek (adják) oda ezeket a kiselejtezett írásokat, amely Szövetség a papiros anyagot gyárilag beolvasztatná, hogy más papirost csináltasson belőle. Élő szóval még mást is fogok erre nézve közölni.

2) A KONCZ-család kérdésében ezt mondta: még a háború előtt és alatt 1918-ig az „Országos Levéltár”-nak Budapestre szállították a családi írásokat. Néhányat egy FERENCZY nevű vármegyei tisztviselő magához vett, amelyekkel hogy mi történt, nem lehet tudni, mert FERENCZY időközben meghalt. Különben az ittmaradt iratok mind hivatalos ügyiratok, – tehát a KONCZ-családra vonatkozók után kutatni szintén meddő fáradozás volna.⁴¹

Ha ezek után lesz még valami kívánságod, kedden átutazván, megtudom Tőled, vagy szíveskedj hátrahagyni írásban, ha netalán el kellene valahova utaznod. Mindent készséggel elintézek.

Addig is szeretettel üdvözöl és ölel
igaz híved és barátod

Dr. BOGA Lajos

9.

Csík vármegye levéltárának ügyében.
1935 október 30.⁴²
Muzeul Național Săcuiesc

Domnule Prefect,

În numele comitetului de conducere al Muzeului Național Săcuiesc din Sft. Gheorghe cu onoare Vă rog să binevoiiți a ceda arhivei muzeului nostru ca donațiune ori depozitiie sau cumpărare actele brăcuite din arhiva județului Ciuc, cari nu mai au valoare și importanță oficială, dar pentru muzeul nostru totuși vor putea fi întrebuințate din punct de vedere științific și așa pot reprezenta oarecare interes științific.

Muzeul Național Săcuiesc ca persoană juridică își dezvoltă activitatea sa sub controlul și supravegherea Statului și cu munca sa științifică servește atât interesele Statului, precum și ale poporului Săcuiesc, care l-a fondat și îl susține până azi.

În conformitate cu statutele muzeului din acest interes public muzeul își adună pe teritoriul locuit de Secui tot materialul de valoare științifică, în deosebi ca cel etnografic, arheologic și diferite cărți și manuscrise particulare și oficiale, dacă ele sunt brăcuite de officii.

Pe baza celor de mai sus Vă rog Domnule Prefect, ca să binevoiiți a ne da cât mai curând un răspuns favorabil fiindcă după cunoștințele noastre nu este

nici o piedică oficială pentru cedarea materialului brăcut.

Dacă Dv. ați ceda materialul numai contra unui preț, binevoiiți a ne comunica prețul materialului, și în acest caz mă voi prezenta imediat la Dv. și mă voi îngriji ca pe cheltuielile muzeului materialul lepădat să se transporte la Sft. Gheorghe.

Primiți Domnule Prefect asigurarea deosebitelor mele stime și considerațiuni.

Sf. Gheorghe, la 30 octomvrie 1935

(A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányá nevében teljes tisztelettel kérem, hogy a múzeumi levéltárunk részére szíveskedjék átengedni ajándék, letét vagy vásár fejében a felügyelete és kormányzata alatt álló Ciuc vármegye levéltári anyagából a már korábban kislejtezett, s ennek következtében sem hivatali, sem más szempontból nem fontos, tehát értéktelen, de a múzeumunk részére esetleg egy vagy más tudományos szempontból mégis használható, így némi tudományos értéket képviselhető iratokat. Az állam felügyelete és ellenőrzése alatt működő Székely Nemzeti Múzeum ugyanis alapszabályszerű feladatának és hivatászerű kötelességének tekinti, hogy a múzeumtulajdonos székely nép múltjára, mindennapi foglalkozására és életére, s általában történeti fejlődésére vonatkozólag a Székelyföld területén tudományos kutatásokat és gyűjtéseket végezzen. Az a nézetem, hogy muzeális szempontból a hivatali szempontból értéktelen levéltári anyag képviselhet tudományos értéket, s azért kár érhetné a tudományt, ha a kérdéses kislejtezett anyag akár férőhely hiányából, akár valami véletlenségből vagy bármi más előre nem látható okból illetéktelen kezek közé kerülhetne és megsemmisülhetne.

Viszont én gondoskodnám arról, hogy a kislejtezett, és így értéktelennek minősített anyagot a múzeum költségén személyesen ide Sepsiszentgyörgyre szállítanám, de már elszállítás előtt kifizetném érte azt az összeget, amit vételár fejében meg méltóztatnék állapítani.

Ezenkívül hajlandó vagyok arra is, hogy ennek a kérdésnek személyes megtárgyalására az Ön által kitűzendő időben Csíkszeredára utazzam.)¹⁵

10.

Csík vármegye levéltárának ügyében.
Miercurea-Ciuc, Csíkszereda,
Str. Ștefan cel Mare 37.
1935. november 7.

Kedves Vilmos Barátom!

Dr. OȚETEĂ Valér csíki prefektushoz intézett kérésed ügyében távolléte miatt csak ma tudtam beszél-

ni – egyszerre vele és MOLNÁR József vármegyei főjegyzővel. A következőket felelték egyhangúan és egyértelműen kérdésemre:

A kérés nyelvi és formai szempontból is teljesen kifogástalan, részben a vármegyei tanácsülés, részben hivatalos távollétük miatt csak ma tárgyalták meg a kérést – a prefektus és a főjegyző. Megállapodásuk ez: meg kell nézniök, a minisztériumnak van-e az ilyen iratokra vonatkozólag valamely olyan rendelkezése, amely megakadályozná azok kiadását. Ha nincs, akkor a kérést kedvezően fogják elintézni, azonban – s ez discret – tekintettel arra, hogy más reflektánsok is vannak, hogy azokkal szemben így is előnyben lehessen a Múzeum, valami ellenértéket fognak kérni; ez az ellenérték azonban nem lesz nagy, mert csak formalitásról van szó, vagy lehet szó.

Ha pedig rájönnek a minisztérium valamilyen tiltó rendelkezésére, akkor a prefektúra a kérést továbbítani fogja a minisztériumba azzal a kísérő irattal, illetőleg pártoló fölterjesztéssel, hogy a kérés teljesítését ajánlják a Múzeum kulturális missziójára és céljaira való tekintettel.

A kérést különben a prefektúra a jövő hét folyamán megválaszolja.

Ilyenformán azt gondolom, sikerülhet az ügy. Sajnálom, hogy a többi reflektánsról nem tudtam meg semmit, ami esetleg taktikai szempontból hasznos tudnivaló lett volna.

Abban a reményben, hogy mégiscsak sikerülni fog a kérés kedvező elintézését kiküzdeni, a legközelebbi viszontlátásig is szeretettel üdvözöl

Igaz barátod

Dr. BOGA Lajos

11.

Csík vármegye levéltárának ügyében.
1935. december 18.
Prefectura Județului Ciuc,
Miercurea-Ciuc, 18. Decemvrie 1935.
Serviciul Administrației Generale
No. 13453/1935

Domnule Director,

În referire la intervenția Dv. Nr. 205/1935, avem onoare a vă trimite alăturat – spre știință – dispozițiunea delegației consiliului județean Nr. 24/13453. din 28 Noiembrie 1935, referitoare la cedarea hârtiilor și registrelor selecționate din arhiva veche a județului.

Prefect

Șeful Serv. Adm.

I. anexă.
Domniei-Sale Domnului Director al
Muzeului Național Secuesc, Sft. Gheorghe

Proces-verbal
Dresat în ședința Delegațiunii consiliului
jud. Ciuc, ținută la 28. Noiembrie 1935.
Prezenți sunt:

Dnii: Dr. Valeriu OȚETEĂ,
prefect-președinte,
ADORJÁN Emeric,
Dr. ABRAHAM Josif, membri
Dr. PINTÉR Árpád,

Dnii: Albert SZANTÓ, șeful serviciului jud.
de drumuri, Beniamin BENKES, șeful serviciului
financiar-economic și Josif MOLNAR, secretarul dele-
gațiunii jud.

Dl. Prefect salutând pe Domnii prezenți,
deschide ședința.

Se discută chestiunile puse pe ordinea de zi,
dându-se următoarele hotărâri:

Punctul Nr. 24/12.453/1935

Muzeul Național Secuesc din Sfântu-
Gheorghe, prin intervențiunea Nr. 205/1935. adresată
Dlui Prefect, cere a-i se deda hârtiile și registrele
selecționate din arhiva veche a județului.

În acelaș timp, Ministerul de interne prin
ordinul Nr. 13.913-1935. comunică Prefecturei că a
autorizat delegatul Asociației „Cercurile de gospo-
dine”⁵⁴ și al Societății „Ocotirea tinerilor fete”⁵⁵ din
București, să ridice toată hârtia maculatură inutiliza-
bilă, aflată în arhiva Prefecturii, contra costului ce se
va stabili de autoritatea județeană.

Comunicând aceasta, Dl. Prefect roagă pe de-
legația să dispună în cauză.

Delegația consiliului județean studiind dispo-
zițiunile aferente, constată că orice vânzare de hârtie
maculatură din arhivele instituțiilor publice se poate face
numai după selecționarea reglementară a arhivei, cu
asistența delegatului Direcțiunii Generale a Arhivelor
Statului, pentru a se constata că hârtiile nu reprezintă
nici un preț istoric sau muzeal.

Astfel fiind și având în vedere că arhiva veche
a județului n-a fost selecționată până acum cu aseme-
nea formalități și dat fiindcă un astfel de lucrare nu se
poate întreprinde și desăvârși în cursul iernei, în lipsa
de local corespunzător și fără multă risipă de com-
bustibil și curent electric, găsește, că chestiunea pentru
moment nu poate fi rezolvată în fond.

Astfel fiind, în virtutea art. 244-245. din legea
administrativă și în baza însărcinării ce-i s-a dat prin
încheierea consiliului jud. nr. 8 din 19 Noiembrie 1934,

DISPUNE:

A se efectua, cu începere de la primăvara anu-
lui viitor, selecționarea arhivei vechi a județului în
condițiunile și cu formele prevăzute de jurnalul
Consiliului de Miniștri Nr. 830. din 29. Iulie 1932.

Asupra vânzării hârtiilor rămase inutile, se
se va hotărî după executarea acestor operațiuni. Despre
această, se va aviza atât delegatul susamintitelor So-
cietăți, cât și Muzeul Național Săcuiesc din Sf.
Gheorghe.

Serviciul Administrației Generale este însărci-
nat cu executarea.

Pentru conformitate:

*(Csíkmegeyi Prefektúra, közigazgatási osztály
a Múzeum igazgatójának, válaszként a*

*SzNM It. 205/1935 átiratra: 24/13453-ös
megyei tanácsi rendelkezés a régi vármegyei levéltár-
ból kiselejtezett papírokra és lajstromokra. Melléklete:
az 1935. nov. 28-i tanácsi küldöttgyűlés jegyzőkönyve.
24/12.453/1935 pont: a múzeum kérésével párhuzamo-
san a Belügyminisztérium 13.913-1935 szám alatt
értesítette a Prefektúrát, miszerint felhatalmazta a
„Háziasszony-Körök” Szövetsége és a „Fiatal lányok
védelmére” Társaság megbízottját, hogy a megyei
hatóság kérte ár ellenében a Prefektúra levéltárában
található teljes használhatatlan makulatura-anyagot
átvegye. A küldöttgyűlés szerint azonban közintéz-
mények irattárának makulaturáját csak szabályos selej-
tezés után törvényes eladni. Ott pedig jelen kell lennie
az Állami Levéltári Igazgatóság megbízottjának, hogy
megállapíthassa, nem jelentenek semmilyen történelmi
vagy muzeális értéket. A megyei levéltárban ilyen nem
történt, és most télen megfelelő helyiség hiányában és
nagy energiapazarlás nélkül nem is történhet. Ezért
tavaszra rendelik el a selejtezést, a kiselejtezett anya-
gról pedig csak ezután dönthetnek: mindkét igénylőt
értesíteni fogják.)⁵⁶*

12.

Csík vármegye levéltárának ügyében.
Miercurea-Ciuc, 1935. december 9.

Kedves Jó Vilmos Barátom!

Ma a vármegyházán a levéltári iratok ügyé-
ben a következő információt kaptam MOLNÁR József
főjegyző úrtól:

a beadványra megérkezett a belügyminisztéri-
um válasza, amely megerősíti az iratok kiadását tiltó
törvényrendelet érvényét, egyben utasítja a vármegyei
tanácsot, küldjön ki egy szűkebb körű bizottságot, s az
állam részéről is kiküldendő levéltárossal együtt ejtse
meg vagy hajtsa végre az iratok végleges szelekcióját.

Ennek a szelekciójnak az lesz a célja, hogy megállapítást nyerjen, van-e a vármegyei levéltári iratok között olyan, amely *történelmi és múzeumi szempontból értékes az állam szempontjából*, s ezek az államnak visszatartandók és csak az adható ki, ami ezeken kívül marad. – De erre a szelekcióra csak a tavasszal kerülhet sor.

Érdeklődésemre még azt a tájékoztatást kaptam, hogy az anyag egy részét régebben selejtezték, de az – kevés kivétellel – csak vármegyei ügyiratokból, idézésekből és periratokból áll, abból az időből, amikor a vármegyén még peres ügyeket intéztek el; az anyag többi része is csak ilyen iratokból áll a főjegyző szerint.

A beadványra a hivatalos választ postán megküldik.

Szeretettel üdvözlő igaz híved és barátod

Dr. BOGA Lajos

13.

Háromszék megye felszólítása a Székely Nemzeti Múzeum fele a vármegyei levéltár visszaszolgáltatásának ügyében. 1937. április 13.

România, Prefectura Județului
Treiscaune, Serviciul Administrativ
Nr. 3290, 13 Apr. 1937.

Către Direcțiunea Muzeului Național Săucesc
Sf. Gheorghe.

Urmare adresei Nr. 50 din 9 Martie 1937 a Arhivelor Statului din Cluj, avem onoare a vă face cunoscut, că urmând să trimitem întreaga arhivă a acestui județ, pe intervalul de timp de la 1580–1876, Direcțiunei Arhivelor Statului din Cluj, avem onoare a vă ruga să binevoiți a lua convenitele măsuri să ni se restituie toate actele din anii 1580–1849, predate muzeului cu deciziunea noastră Nr. 5306 din 26 Noiembrie 1920, ca să le putem transporta în Cluj la data de 15 Iunie 1937, conform dispozițiilor ordinului Ministerului de Interne Nr. 91802 din 13 Decembrie 1923.

Prefect,
Subprefect,

(Prefektúra a Múzeumhoz: A Kolozsvári Állami Levéltár 50/1937 átirata alapján 1937. június 15-én be kell oda küldeniük a vármegye teljes 1580–1876 közötti levéltári anyagát. Kérik ennek megfelelően, hogy a Múzeum szolgálta vissza azt, a 91802/ 1923 belügyminiszteri rendelet utasításait követve.)⁹⁷

14.

A Székely Nemzeti Múzeum előljáróinak levele a belügyminiszterhez a Háromszék vármegye levéltára ügyében. 1937. május 28.

Muzeul Național Săucesc, Sfântu-Gheorghe⁴⁸
Domniei-Sale Domnului Ministru de Interne,
București

Domnule Ministru,

Referindu-ne la adresa No. 3290-1937 a Prefecturii județului Treiscaune, prin care ne invită de a restitui arhiva veche a județului aflătoare în îngrijirea Muzeului Național Săucesc, spre a o transporta la arhiva centrală din Cluj, Vă rugăm cu adânc respect, Domnule Ministru, binevoiți a hotărî ca arhiva menționată care s'a depus cu hotărîrea No. 5306-1920 a Prefecturii județului Treiscaune la muzeul nostru spre veșnică păstrare, să rămână și de acum înainte depozitat la muzeul nostru, având în vedere că Muzeul Național Săucesc o va conserva cu cunoștințe de specialitate și sub supravegherea și controlul statului această arhivă și va sta totdeauna la dispoziția cărturarilor în baza unei autorizațiuni de la autoritatea superioară.

Alăturăm cu onoare, în copie, hotărîrea consiliului județean privitoare la predarea arhivei, și Vă rugăm binevoiți a lua din nou act despre această hotărîre.

Primiți Domnule Ministru deosebitele noastre considerațiuni

În numele Comitetului de conducere al Muzeului Național Săucesc

Sf. Gheorghe, la 28 Maiu 1937

SZENTKERESZTY Béla, Președinte,
FELSZEGHI István, Custode-director

(Kérik a Belügyminisztert, hogy az 5306-1920 örökletét alapján maradjon a levéltár a Múzeumban, amely minden feltételnek eleget tesz.)⁹⁹

16.

A Székely Nemzeti Múzeum előljáróinak válasza Háromszék megye prefektusa felszólítására. 1937. június 9.

Muzeul Național Săucesc, Sfântu-Gheorghe⁵⁰

Domnule PREFECT,

Referindu-ne la adresa Dv. No. 3290-1937, avem onoare a Vă duce la cunoștință, că ne-am adresat cu o cerere către Dl. Ministru de interne pentru a lăsa arhiva veche a județului în păstrarea muzeului nostru, conform hotărârii No. 5306-1920 a Prefecturii, având în vedere că acest material al arhivei este de interes public local pentru studiere.

Vă rugăm cu onoare binevoiiți a suspenda dispozițiunea Dv. luată în această privință până la deliberearea Dlui Ministru cu atât mai vărtos întrucât subpreședintele muzeului nostru a depus personal cererea noastră la Onoratul Minister, și Dl. Ministru BERCA a declarat că va aproba cererea noastră înștiințând despre aceasta atât Onorata Prefectură cât și Muzeul nostru.

Primiți, Domnule Prefect deosebitele noastre considerațiuni

În numele Consiliului de administrație al Muzeului Național Săcușc

Sft. Gheorghe, la 9 Iunie 1937

SENTKERESZTY Béla, Președinte,
FELSZEGHI István, Custode-director

(*Értesítik a prefektust, hogy BERCA belügy-miniszterhez fordultak, aki ígéretet tett az ügy javukra történő elintézésére. Addig is kériik visszazolgáltatási rendelkezése felfüggesztését.*)⁵¹

Jegyzet

1. A SzNM alaplettárban 1097 db. oklevél szerepelt. *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője I.* Sepsiszentgyörgy 1890, 19.
2. PÉTER Mózes, **A Székely Nemzeti Múzeum rövid története 1890–1900-ig.** *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője.* III. rész. Sepsiszentgyörgy 1902, 2–3. A korábbi évekre nézve 1. BOÉR Hunor, BIRÓ Rózsa, **A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881,** illetve PAIS Ágnes, **Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire,** mindkettő jelen kötetben.
3. Kutatások a RÁKÓCZI-szabadságharc erdélyi történetére vonatkozóan.
4. *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908–1909. évi állapotáról.* Sepsiszentgyörgy 1910, 26.
5. LÁSZLÓ Ferenc, CSUTAK Vilmos, **A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségéhez a Múzeum 1915. évi fejlődéséről és állapotáról.** Jelen kötet. (Kiemelés tölem - CS.Á.)
6. A Múzeum levéltári céljait még 1909-ben megfogalmazta CSUTAK Vilmos, később is erre hivatkozik. CSUTAK Vilmos: **A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményének ötvenéves fejlődése.** In: **Émlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára.** 1929. 5–25.
7. Mint az 5. jegyzet.
8. 1916-ban a Székelyföld területe hadszíntérré válik, 1917 márciusa és 1920 júniusa között pedig katonaság foglalja le (TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között,** jelen kötet). A program 1915. évi megfogalmazását követően tehát valóban most térhetnek leghamarabb a gyakorlati kivitelezésre.
9. Háromszék vm. irattára 5506/1920.
10. SzNM It. 214/1923.
11. SzNM It. 295/1923.
12. **Índrumátor în Arhivele Statului jud. Cluj.** București 1979, 31–38.
13. A levéltárról újabban lásd HERMANN Gusztáv Mihály, **Udvarhelyszék levéltára (történeti vázlat).** In: **Areopolisz,** Székelyudvarhely 2001. 86–96.
14. SzNM It. 45/1924.
15. SzNM It. 69/1924.

16. Ezt illetően a kiinduló kérdés az, hogy honnan, milyen intézmények részéről érkezhettek volna egyáltalán. A Székely Nemzeti Múzeum öntudatos fellépését mindenesetre nem kis mértékben az időpont és a körülmények magyarázzák. Ebben az évben sikerül elfogadtatnia román jogi személyiségét, LÁSZLÓ Ferenc munkásságának köszönhetően pedig épp a Cambridge-i Egyetem készül vele közös régészeti kutatásokat folytatni. Következő évben Genfben képviselik anyagai Romániát, nemzetközi kiállításon, maga mögött tudja a kiállítást is szervező Alexandru TZIGARA-SAMURCAȘ miniszter jóakarattal támogatását (a Cambridge felajánlotta pénzügyi támogatást a román állam siet kiváltani), és az ugyancsak 1925-ben elhalálozott LÁSZLÓ dolgozatát maga Vasile PÁRVAN fordította le magyar nyelvről, hogy a *Dacia* első számába illeszthesse. (Vö. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez,** jelen kötet.)

17. **Arh. Statului 125 ani de activitate.** București 1957. 205–213.
18. Uo.
19. Liviu MOLDOVAN, Viorel GRAMA, **Constantin MOISIL (1876–1958) și acțiunea sa pentru înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu Mureș.** *Marisia,* VII, 305–314.
20. Uo., 310.
21. **Arh. Statului 125 ani de activitate.** București 1957, 210.
22. „Háziasszonyok köre”.
23. SzNM It., 1937. SZABÓ Béni képviselő válasza KERESZTES Károly ügyvédnek. Brassó, 1937. május 15.
24. Háromszék vm. irattára 3290/1937. ápr. 13.
25. SzNM It. 129/1937. máj. 28.
26. Az 1953-ban Sepsiszentgyörgyi rajoni levéltárrá szervezett intézmény 1958-ban kapja meg székhelyül a sepsiszentgyörgyi Lábasházat. A Székely Nemzeti Múzeum levéltárát a 353/1957-es rendelet alapján szállították át ide. Mai megnevezése: a Román Nemzeti Levéltár Kovásznai Megyei Fiókjá.
27. ÁRVAY József 1943 végétől 1947-ig a Székely Nemzeti Múzeum levéltáros múzeumőre. 1953-tól a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár első vezetője.
28. SzNM It. 58-1920.
29. SzNM It. 5306-1920.
30. SzNM It. 45-1924.
31. Kivonatos fordítás.
32. SzNM It. 69-1924.
33. A felirat eredeti, magyar fogalmazványa.
34. SzNM It. 2-1926.
35. Kivonatos fordítás.
36. Az értelem szerint ugyancsak SEBESInek küldött levél bizalmas jellegéből adódhat iktatatlanság volt is.
37. A kihagyott rész magyar feleletek közti ellentétekre vonatkozik, milyen arányban oszlanak meg a Magyar Párt által megszerzett mandátumok.
38. Bukaresti Háziasszonyok Köre.
39. Irodavezető.
40. Bizalmas.
41. A más témára vonatkozó passzust benne hagytam, mert adatot jelent a Csík megyei levéltár ekkori jellegére nézve.
42. SzNM It. 205-1935.
43. A felirat eredeti, magyar fogalmazványa.
44. „Háziasszony-Körök” Szövetsége.
45. „Fiatal lányok védelmére” Társaság.
46. Kivonatos fordítás.
47. Kivonatos fordítás.
48. SzNM It. 129-1937.
49. Kivonatos fordítás.
50. SzNM It. 138-1937.
51. Kivonatos fordítás.

Köszönetnyilvánítás

A közlemény a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnévek majuszkulázását, beleértve a forrásközlést, kötet szerkesztési szempont indokolja. Szerk. megj.)

Proiectul Arhivelor Naționale Secuiești, 1915–1938

(Despre publicare)

Cercetarea arhivistică din Muzeul Național Secuiesc datează din 1876 – prima publicare de documente se realizează de către timișoreanul János MILETZ, cu ajutorul primului custode, Gyula VASADY NAGY. Activitatea lui Géza NAGY, Vilmos CSUTAK, János HERPEI, József ÁRVAY este relativ cunoscută. Despre povestea întreagă a operelor reprezentative, elaborate de Dénes CS. BOGÁTS se știe mai puțin, dar în cercuri restrânse, profesionale, se cunoaște și faptul că vol. VIII al *Diplomatarului Secuiesc*, întocmit de Samu BARABÁS, s-a editat datorită muncii de organizare de mai mulți ani a Muzeului. Programul muzeistic sfântugheorghean, care a avut ca scop înființarea Arhivelor Naționale Secuiești, nu a fost însă cercetată deloc. Prima etapă mare a acestui program inițiat înainte și în timpul primului război mondial, este cea din perioada interbelică. O altă etapă, de succes, este cea a instituționalizării programului, când își atinge raza maximă de acțiune, în timpul lui János HERPEI. A treia etapă semnificativă se leagă de anii în care Arhivele Muzeului devin o instituție de stat de sine stătătoare, Arhivele Naționale din Sf. Gheorghe, sub conducerea lui József ÁRVAY. Lucrarea de față face public documente referitoare la prima perioadă amintită. (H.B.)

The Project of the Székely National Archives, 1915–1938

(About the publication).

The research of the archives in the Székely National Museum dates back to 1876 – the first publication of documents was carried out by János MILETZ of Temesvár, with the support of the first custodian, Gyula VASADY NAGY. The activity of Géza NAGY, Vilmos CSUTAK, János HERPEI, József ÁRVAY is relatively familiar. We know less about the whole representative works, issued by Dénes BOGÁTS, but in limited, professional circles it is also known that the volume VIII of the *Székely Diplomatoire* issued by Samu BARABÁS – was published due to the work of organization of several years of the museum. The museistic program of Sepsiszentgyörgy/Sf. Gheorghe, which had as its purpose the foundation of the Székely National Archives, had not at all been investigated. The first big stage of this program initiated before and during the 1st World War is that in the period between the two World Wars. An other successful stage is that of the institutionalization of the program, when it reaches its maximum action rate, during the years of János HERPEI. The third significant stage is connected to the years in which the Museum Archives became an institution in itself – that is the National Archives in Sf. Gheorghe, under the leadership of József ÁRVAY. The paper presents documents referring to the first period mentioned. (H.B.)

1. ábra A Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, a székely huszárezred egykori parancsnoki épületében (Lábasház).

PAIS Ágnes
OLASZ Gabriella

Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei.

A csíkdelnei templom 1935. évi felújítása

(Kivonat)

Az első intézményes jellegű kisebbségi magyar műemlékrestaurálásra 1935-ben kerül sor. A csíkdelnei Szent János-templom a 15. század második felében épült, gótikus stílusban. Kimagasló értéke az 1613-ban készült, Csíkban ma már egyedülálló kazettás mennyezet és a szárnyas oltár 1675-ből. A VÁMSZER Géza kezdeményezte és vezette 1935-ös restaurálás a csíki közönség támogatásával történt, az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíkszéki osztálya és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szervezésében. A dolgozat kitér a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti műemlék- és műkincs-védelmi tevékenységére, VÁMSZER Gézával való kapcsolatára, és függelékben közöl egy válogatást a restauráláshoz kapcsolódó dokumentációból.

A történet

A két világháború közötti kisebbségi magyar műemlékvédelem története megíratlan. Az első világháborút követő impériumváltással az erdélyi műemlékvédelem az illetékes román műemlékvédelmi hatóság hatáskörébe kerül. A magyar műemlékvédelem csak a húszas évek végétől próbálja újraszervezni magát, a megmaradt nem-állami szféra mozgásterében. A gelencei templom az 1930. novemberi segélykérés nyomán¹ 1932 nyarán végez a tulaj-

donképpeni szakmai kezdeményező KEÖPECZI SEBESTYÉN József feltárási, a holtövényi munkavezető műépítész GRÁF Endre épületfelújítási munkálatokat, de ez még a magánszféra ügye marad, gróf MIKES Ármin és gróf KÁLNOKY Hugó biztosították az anyagi háttérrel. Az első intézményes jellegű műemlékrestaurálásra, ahol tehát nem-tulajdonos intézmények szerveznek műemléki szempontú felújítási munkát, 1935-ben kerül sor, Csíkdelnén. A delnei templom-restaurálásnak most először kerülnek feldolgozásra részletei.

A delnei Szt. János-templom feltételezhetően Delne, Csicsó és Pálfalva községnek volt a közös temploma. A Székelyföldön gyakori kerített templomok típusába tartozik, a 15. század második felében épült, gótikus stílusban. Valószínűleg egy 13. századi elődje is volt, amelyről sajnos nem maradtak fenn adatok. A templomnak számos értékes építészeti részlete van: ajtókeretek, gótikus kőbordázat, mérműves ablakok, a szentségtartó fülké. Kimagasló értékei az 1613-ban készült, Csíkban ma már egyedülálló kazettás mennyezet és a szárnyas oltár 1675-ből. Ugyancsak említésre méltó az 1847-es bútorzat (padok), az 1834-es orgona és a *Hűsvéti Jézus*-nak nevezett feltámadási szobor 1815-ből. „Az épület 1934-ben már oly elhanyagolt, gyenge, omladozó állapotban volt, hogy mivel csak temetőkápolnának használták, elhatározták, hogy lebontják a templomot. A végén a műemléket a csíki közönség támogatásával, az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíkszéki osztálya és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum vezetősége segítségével mégis sikerült megmenteni, sőt restaurálásához is hozzáfogni” – írja róla később VÁMSZER Géza, akkor csíkszeredai főgimnáziumi tanár.²

A templom értékeinek előzetes számbavételekor olyan, addig rejtett részletek kerültek felszínre, mint a templom falában talált román stílusú kicsi oszlopláb és egy szenteltvíztartó. VÁMSZER kitér már nem látható értékek leírására is: „a szentélyben kétoldalt egy-egy fenyőfából készített és csúf barna festékekkel lefestett stallum van. Az idősebbek még emlékeznek arra, hogy évszám és szép virágminták

*Budapest, Lajos 102A, I/1, H-1036

**Sf. Gheorghe, V. GOLDIȘ 14, Bl. 21/15, RO-4000

voltak ráfestve... és állítólag egyidősek voltak a deszkamennyezettel”.

A műszaki munka építészeti részét SCHMIDT József csíkszeredai okleveles építész-mérnök, a művészi ellenőrzést pedig VÁMSZER maga vállalta. A restaurálás alkalmával bontották ki a templom gótikus falképét. Ahogy VÁMSZER Géza írja „...a portikusznak a padlástérben, a déli templombejárat feletti külső falon fedeztük fel a már említett, bemeszeletlen freskórészleteket. Sajnos a vastag mészréteg alól igen keveset lehetett már napvilágra hozni.” Hogy a falképeket láthatóvá tegyék, elbontották a templom déli bejárata előtt lévő, 1760-ban emelt barokk portikuszt.³ Ekkor, a helyreállításkor készült a csúcsíves szentségtartó fulke kovácsolt vasajtaja.

VÁMSZER az 1934–35-ös felújítás főszereplője Az ötlet is egyértelműen az övé, de az akcióban fontos jogi személyek, tehát mindenekelőtt azok kulcsemberei a társak, részvételük súlya külön-külön mérlegelést kér. Az EKE csíki szakosztálya VÁMSZER közvetlen jogi személy háta, létrejöttében neki magának volt a legfontosabb szerepe. Kitűnő lehetőség egy bizottság megalakítására, működtetésére, ahol a helyi erőket és a közvetlen szervezést hatékonyan össze lehessen fogni. Másrészt viszont csak fiókja a kolozsvári székhelyű Erdélyi Kárpát Egyesületnek, jogi lehetőségei korlátozottabbak, és tekintélye sem egy országos súlyú intézményé. A másik helyi mozgósítható erő a Csík megyei tanács. Az anyagiak biztosításában döntő szerepe lesz, köszönhetően az ügy mellé álló dr. NAGY Jenőnek, aki egyben a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi alelnöke is, és minden bizonnyal dr. PÁL Gábornak, hiszen feleségénél futnak össze az EKE-alapú alkalmi restauráló bizottság szálai. PÁL Gáborék kapcsolata a múzeummal is régebbi, ők látták vendégül 1928-ban az első székelyföldi kutatóút résztvevőit. A megyei tanács, amely az 1935-ös tavaszi megyei költségvetés félmillió lejéből a döntő fontosságú 18 000 lejt különíti el, 1934-ben magyar többségű ugyan, de mindössze két lehetséges szavazat erejéig,⁴ ugyanakkor „magyarkodás” esetén is, de egyáltalán, bármikor

felfüggeszhető. A katolikus egyház csak erkölcsileg támogatja az ügyet, persze ebben az is benne van, hogy a helyi plébános közmunkára tudja mozgósítani a falubelieket A delnei közbirtokosság teljesen állná a faanyagot, ezt azonban az erdőhatóság nem engedélyezi. Utolsónak hagytuk azt az intézményt, amely a költségvetési számokat nézve alig adott többet, mint a nevét: a Székely Nemzeti Múzeumot. Nyilván ez sem ilyen egyszerű, nem véletlen mindenekelőtt, hogy a felújítás és történetének részletei ma már csak a múzeum irattárából tárhatók fel. Ahhoz, hogy a múzeum szerepét az ügyben árnyaltan lássuk, át kell tekinteniünk előzményeket.

Az előzmények

1930-ra a történet főszereplőinek körében mind erősebb igény fogalmazódik meg intézményes erdélyi magyar kultúrpolitikára, egy intézményes erdélyi magyar művelődésszervező központ létrehozására. CSUTAK és VÁMSZER kapcsolata ekkor válik szorosabbá, 1930 júliusában sűrű levelezést folytatnak egy szebeni tapasztalatcsere ügyében. A százszoktól sokat lehetne tanulni, és az elmúlt években jó kapcsolat alakult ki múzeumi intézményeikkel, így például az 1927-es berlini erdélyi néprajzi kiállítás és a birodalmi német vendégeknek szervezett 1929-es honismereti út kapcsán, amelyet a Székelyföldön szász megkeresésre a Székely Nemzeti Múzeum vállalt. A szebeni származású VÁMSZER szerepe kulcsfontosságú, a Deutsches Kulturamt működését megismerni is ő szervez a magyaroknak szebeni találkozót. Ugyanakkor az alakuló csíki múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum skanzenjét előkészítő menasági felmérések ügyében is folyamatos a levelezésük.

1931-re alakul ki az a munkakapcsolat, amely már szorosan összefügg a delnei templom-restaurálással. 1931. febr. 12-én VÁMSZER ezt írja CSUTAKnak: „A delnei templomnál is jártam, 8 x 13 = 104 kazetta van, közbül Mária-kép a sugarakkal. Kb. 35-féle minta, amelyek kétszer-háromszor is ismétlődnek. Rettentő munka és kényelmetlen – nem tudom, hogyan szoktak ilyet díjazni – tudom, hogy jóakarát vezetett

részéről – ír meg őszintén, hogy 3000 lej számításaidnak megfelel-e?” CSUTAK február 27-én válaszol: a delnei mennyezet lemásolására nézve március vége előtt nem nyilatkozhat, akkor számol el a múlt évről, áprilisban juttassa eszébe, addig úgyis túl hideg volna dolgozni. Számunkra most annyi a fontos: a felújítás ötletét megelőző delnei felvétel a Múzeum terve volt.

Az 1919-es törvény (lásd A. melléklet) nem szabályozta a román állam által nyilvántartásba nem vett emlékek esetleges felújítását, a független alapítványi jogállású Székely Nemzeti Múzeum akkori múzeumőrei és választmányai viszont szívügyüknek tekintették az erdélyi és főleg a székely történeti emlékek megőrzését, függetlenül ezek mibenlététől. CSUTAK Vilmos többször is kifejti hogy „a Székely Nemzeti Múzeum a székelyek múltjára vonatkozó történeti, néprajzi, népművészeti stb. emlékek feldolgozása, megőrzése és gyűjtése mellett állandóan élénken figyeli mindazokat a tudományos munkákat és adatokat, melyek a székelyek múltjára vonatkoznak”, ugyanakkor „hogy a múzeumnak minden ilyen irányú kérést, mely a Székelyföld műemlékeinek megmentésére irányul, szellemi és anyagi teljesítőképessége határai között felekezeti különbség nélkül, örömmel kell támogatnia.” Ez az eszme fogalmazódik meg abban a válaszában is, amelyet VÁMSZER Géza javaslatára ír, a csíkszéki templom helyreállítását illetően: „Éppen ezért erre a restaurációra vonatkozó gondolatodat és javaslatodat örömmel veszem, múzeumunk választmánya elébe terjesztem, s minden örömmel azon leszek, hogy a tervezett akció végrehajtásában támogassalak. Egészen a Székely Nemzeti Múzeum feladatkörébe tartozónak érzem a gondolatodat.” Az utóbbi levéllel egyben a döntő pillanatot ragadtuk meg, a múzeum most száll be egy műemléki akció felújítási szakaszába, a történet azonban, amint az szintén látszik, jóval korábban kezdődött. Lássuk a korábbi részleteket.

Koncepciózusan vezetett intézményként a Székely Nemzeti Múzeum már hőskorában, az elsők között bekapcsolódott a műemlékfeltáró tevékenységbe. 1882-ben NAGY Géza a múzeum költségén, CSEREY nélelnek figyelmét és

érdeklődését élvezve száll ki HUSZKA Józseffel kibontani a gelencei falképeket.⁵ (Nem véletlen az sem, hogy HUSZKA ötven évvel későbbi, két évvel halála előtti búcsújáról is a múzeum iktatatlan irataiból szerzünk tudomást: egy héttel a gelencei restaurálást lezáró ünnepély előtt utazott vissza Pestre, azon már nem vett részt.) Az első világháború kitörése előtti két-három évben ROEDIGER Lajos sorozatosan fényképezi a Kászon-mente és Kovászna környéke egyházi és népi építészeti emlékeit, míg LÁSZLÓ Ferenc és VARGA Nándor Lajos székelyföldi egyházi klenódiumokat írnak össze, és nagy erővel folyik a különböző tárgyi (így az építészeti) emlékek bementése is a múzeumi gyűjteményekbe.⁶ Ez a törekvés a későbbiekben is állandó, azt a pillanatot idéznénk, amikor 1940-ben, közvetlenül a második bécsi döntés előtt Kolozsvárról (!) még a következő felszólítást kapják az érintettek DARKÓ Ákostól, tehát az erdélyi református egyházkerülettől: „Általában őrizzünk meg minden régiséget, ha útunkban van, szívesen gondozásába veszi mint letétet, akár a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, akár az egyházkerület.”⁷

Amikor 1927-ben CSUTAK Vilmos megkezdi a múzeum jubileumának előkészületeit, többek között ennek kapcsán körvonalozódik újra komplex program a múzeumnak a térség tudományos kutatásában felvállalható szerepére. A KELEMEN Lajossal folytatott levelezésből idézve, KELEMENnek egy K. SEBESTYÉNNel megosztott bizalmas kérdésfelvetésére CSUTAK ezt írja: „Rendkívül fontosnak tartom én is, hogy SEBESTYÉNT minél többet foglalkoztassuk, mert ilyen kiváló munkaerőt ritkán rendel a Jóisten ilyen fontos magyar és székely kérdések megoldására s a mi segítségünkre... foglalkoztatom is addig, amíg őt ideje és kedve, engem pedig Múzeumunk korlátozott pénzügyi helyzete enged... Azt szeretném továbbá, hogy akár a festett mennyezetek, akár a varrottasok és más egyházi emlékeink összegyűjtéséről és kiadásáról legyen szó, dolgozzunk együtt és egymást támogatva, mert céljaink teljesen közösek és azonosak... Együtt dolgozva több eredményt is tudunk majd lassanként felmutatni,

ha a célokat és a munkatársakat jól válogatjuk meg...”⁸

A felmerült kérdések jogi-szervezeti rendezés és gyakorlati lépéseket kérnek. Az általános, a szervezeti keret megteremtését illetően 1930. május 5-én alakul meg az Erdélyi Református Egyházkerület igazgatótanácsi gyűlésén az egyházkerületi műemlékbizottság, ahol CSUTAK Vilmos mellett olyanok is részt vesznek, mint a múzeum két korábbi, illetve későbbi kulcsembere: KÓS Károly és HERPEI János.⁹ Megállapodás szerint a műemlékbizottsági üléseket az igazgatóbizottsági ülések előtt tartották, és itt nem csak épületek dolgával foglalkoztak: 1931-ben székelykeresztúri, 18. századi kupáról levelez CSUTAK Vilmos, máskor székelykapuk ügyében, a műemlékbizottsággal összefüggésbe hozhatóan, tehát a felvállalt terület mai fogalmakkal a műkincsvédelemtől az épített örökség védelméig terjed. A problémákat, amelyekkel a bizottság is szembesül – nincs új a nap alatt – egy NYÍRÓ József-cikk ügye jól megvilágítja.

1931. augusztus elején NYÍRÓ József írásában felelősségre vonja az erdélyi magyar szakmát: pusztul az erdélyi magyar történeti örökség, úgy a tárgyi, mint a szellemi. A cikk fő gondolata: miért nem válaszolják meg a magyar történészek a IORGAnak tulajdonított elméletet a székelyek román eredetéről. Minket a tárgyi örökségre vonatkozó rész érdekel. CSUTAK Vilmos véleményezése TÖRÖK Andor múzeumi igazgató-választmányi elnöknek a következő: újságírói torzítás az ördögöt falra festeni, egyrészt a régi tulajdonosok, pl. egyházak is féltik, védik történeti emlékeiket, a fontosabbakat pedig a műemlékek (román) országos bizottsága is, a törvény kifejezett parancsa szerint, éppúgy, mint a magyar impérium alatt, ha jóval kevesebb anyagi és szellemi eszköz felhasználásával is.

TÖRÖK válaszcikke NYÍRÓ irányába pesszimistább: „Ami az erdélyi és főleg a székely történeti emlékek pusztulását illeti, sajnos az úgy van, miként a cikkíró állítja. Ebben azonban, ha hibáról lehet beszélni – az az egész erdélyi magyarságot (székelységet) terheli. Tényleg azonban az erdélyi magyarságot (székelységet)

ezért felelőssé tenni nem lehet. A történeti emlékek fenntartása ugyanis pénzbe, és pedig sok pénzbe kerül. Márpedig a rettenetes (köz- és társadalmi) terhek alatt nyögő erdélyi magyar és székely társadalomtól azt kívánni, hogy – különösen a jelenlegi viszonyok között – még ez irányba is áldozatot hozzon, alig lehetséges De nem lehetetlen. Használja fel tehát a cikkíró közismerten nagy tehetségét és energiáját arra, hogy az erdélyi magyarság (székelység) ez irányban megszerveztessék a szükséges anyagi eszközök összehozására. Ebben őt a Székely Nemzeti Múzeum legszívesebben és legerélyesebben fogja támogatni. Az erdélyi magyar és székelyföldi történeti emlékek pontosan össze vannak írva és nyilván vannak tartva. – Az erdélyi ref. egyházkerület a ref. egyházi műemlékek fenntartása céljából már egy bizottságot létesített is. A kezdeményező lépés tehát már meg van téve.”¹⁰

Hogy a jószándékú, az egyház irányából történő szervezeti kezdeményezés nem elég, arra későbbi példa szolgál. A delnei munkálatok évében, 1935-ben DEBRECZENI László jajdul majd fel a baczai templom felújítása kapcsán (*Egy templomépítés tanulságai*), amikor azt műemléki szempontból teljesen tönkreteszik, holott tárgyalták ügyét műemlékbizottsági ülésen.¹¹

Az igazi kezdeményező lépések csak a gyakorlatiak lehetnek. Ezeket illetően két konkrét, dolgozatunk tárgyába vágó megrendelést említenénk példaként. Az 1928-as székelyföldi kutatóút nyomán 1929-ben NYÁRÁDY E. Gyula, a neves botanikus elkészíti a Székely Nemzeti Múzeum szeptember 15-i jubileumára a karcfalvi templom makettjét, amely ma is ott látható a múzeum kápolnájában.¹² NYÁRÁDY és KARDA Ákos csíkszeredai építész-vállalkozó között – ő 1929. március végén küldi meg a szükséges dokumentációt – CSUTAK Vilmos közvetít. A KEÖPECZI SEBESTYÉN Józseffel végeztetett csíki építészettörténeti kutatás nagyobb megrendelés, ennek során a delnei Szt. János-templom is felmérésre kerül. Jelentős kiadása a múzeumnak, eredménye az 1929-es Emlékkönyvben megjelenő nagy, rendelésre készült K. SEBESTYÉN-tanulmány, *A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai*.

A Székely Nemzeti Múzeum 1929-es jubileumi évében és utána is folytatja műkincsvédelmi munkáját, építészettörténeti kiszállásait. 1929-ben CSUTAK K. SEBESTYÉNnel és ROSKA Mártonnal száll ki Kézdiszentlélekre, Gelencére, Esztelnekre.¹³ K. SEBESTYÉN 1931-es zágoni kiszállásának az eredményeit az elmúlt években dolgozták fel.¹⁴ 1932-ben, a gelencei restaurálás előtt, majd idején CSUTAK BALOGH Jolánnal, KÓS Károllyal, GÖDRI Ferencsel jár Gelencén és Háromszék, Erdővidék más műemlékeinél.¹⁵ K. SEBESTYÉN több felvételt fog CSUTAK közvetítésével BALOGH Jolánnak is készíteni, de BALOGH Jolán és CSUTAK is egymás rendelkezésére bocsát gyűjtött dokumentációt. K. SEBESTYÉNnek számos adományáról tudunk, de kiszállásait, fényképezését nagyrészt a múzeum fizeti.¹⁶ A Székelyföldről ezidőtájt, a gazdasági válság végével és egész az 1935. év körül kezdődő besötétedésig, mind több a műemléki témájú hír. 1933 tavaszán a szentdemeteri falfestmények kerülnek elő, 1934 őszén dr. NAGY Jenő csíkszentmártoni magánmúzeumának értékeiről ír a *Székelység*, az 1935/4-es *Magyar Útban* K. SEBESTYÉN a székelyföldi Árpád-kori templomokról tájékoztatót, 1935 végén a *Siebenbürgische Vierteljahrschriftben* FERENCZI Sándor a brassói, cenkhegyi templomról értekezik.

Így ismerhetjük különben a dolgok másik arcát is: VÁMSZER delnei műemlékvédelmi akciója ugyancsak nem elszigetelt vállalkozás volt. BÁNYAI János honismereti lapja, a *Székelység* nyomon követi VÁMSZER munkáját is: 1933 nyarán tárják fel az EKE-vel a XANTUS-kápolnát, 1933 őszén, majd 1934 legelején foglalkozik a csíkrákosi kúria falképeivel, 1934 őszén ássák ki a tamásfalvi csonkatornyot, megállapításokat téve építészeti stílusára és ennek alapján korára. VÁMSZER másrészt tény, hogy inkább egy néprajzi honismeret irányából közelítette a delnei újjáépítést is. A sekrestye festett virágdíszes ajtaját egy új ajtóra cserélték, a régi szószek helyett egy újat készítettek. Ugyanakkor eltávolítottak két, „igen egyszerű és művésziellen külsejű”, a barokk korból származó mellékkoltárt. Így, bár a helyreállítást nyilván nagy pozitívumként kell elkönyvelnünk, néhány

részlete vitatható, lévén hogy értékek megsemmisülését is vonta maga után. Miképpen VÁMSZER írja CSUTAK Vilmosnak 1934. július 29-én, valójában a terve „nemcsak a restaurálás, hanem részben később a hiányzó részek vagy tárgyak pótlása és a rondaságok kidobása, hogy így valósággal egy kis minta-templomcskát belőle csinálni, hogy lássák, milyen kellene egy székelyföldi katolikus templom berendezése stb. legyen, hogy a nép kezemunkája vagy legalábbis népies formájú tárgyak kerüljenek oda”.¹⁷

A közlésről és a részletekről

A dolgozat második, nagyobb függeléként a csíkdelnei templomhelyreállításra vonatkozó forrás-válogatást közlünk, elejére csatolva CSUTAK Vilmos KÓS Károlyhoz intézett levelét a baczai esetről (1). A felújítás ötletét felvető 1934. június 17-i VÁMSZER-levelet (2) és CSUTAK válaszáat (3) az első, 1934. június 26-i, VÁMSZER és NAGY Jenő aláírta beadvány követi (4), majd újabb VÁMSZER-leveél részlete – ebben fejtette ki, mi is a célja a felújítással (5). 1934. nov. 22-én a júniusi beadványt még a Múzeum ügyvezető tanácsának rendes ülése előtt megismételik, most ANTAL Áron, a másik csíkszeredai igazgató-választmányi tag is aláírja.¹⁸

A novemberi beadvány a jún. 26-i folyamodvány változata, a szervezés előrehaladása hozta módosításokkal:¹⁹ a Székely Nemzeti Múzeumnak erkölcsi, nem pedig értékes segítségét kéri; késő gót stílusúnak nevezi a templomot, kazettabeosztású festett famennyezettel, a külső falfestményeken hat figurát említ, 4-5 színben; a gyűjtést télen indítanak csak; a delnei egyházköztség írásban egyezett bele, hogy örül az akciónak, pénzbeli segílyt ugyan nem, de anyagit ígér és közmunkát. Biztos reményük van arra, hogy a megye felveszi a jövő évi költségvetésbe. VÁMSZER dolgozata 600 különlenyomatban szintén árusításba kerül, ill. tiszteletpéldányak adományszerzéshez. Az építészeti részt SCHMIDT József mérnök vállalta, a művészi ellenőrzést VÁMSZER, de ha van más szakember vállalkozó, jelezze a múzeum. Részletekről is szó van már a novemberi beadványban: „Javítan-

dó lenne a tető cserépfedele, a kazettamennyezet s afölé védő-deszkamennyezet, falak-támpillérek javítása, a lábazati fal nedvességtől való megóvása és cement simítása, ajtók-ablakok (bordák) kőkeretjének megtisztítása a mészrétegtől, ablakpárkányok lebadogozása, a lemeszelt freskók napfényrehozatala (kívül s belül), a kőkerítés rendbehozatala; körülbelül 20–25 000 lej értékben. Szükséges lenne még a belső berendezési tárgyakra a rendbehozatala vagy esetleg pótlása is. Pl. a szárnyasoltár tisztítása, a két stallumpadnak a mennyezethez hasonló befestése, a szószék kicserélése, a két mellékkoltár kicserélése, új kálvária-képek beszerzése, lámpák, székely szőnyegek stb., kb. 10–15 000 lej értékben. Összesen 30–40 000 lejes költségvetéssel lehet számolni, ami azonban nem jelenti azt, hogy szükség esetén ne lehetne *jóval kevesebb* összeggel is beindítani a mozgalmat.”

A Múzeum igazgató-választmányi gyűlésének jegyzőkönyvi kivonata a delnei ügyre vonatkozó határozattal az intézményes felvállalás pillanatát rögzíti, 1934. december 29-én (6)²⁰. CSUTAK azonban a példányok megküldésével egyidőben fenntartásait is jelzi NAGY Jenőnek, jó volna, ha a megyei tanács tényleg beszállna, mert nem hiszi, hogy a VÁMSZER különlenyomataiból összejönne az abból betervezett 20 000 lej. Csíkban a levelek szerint sikeres volt a füzetek árusítása, a Háromszéken eladni nem sikerült példányokat is visszakérik, de ha a végső költségelszámolást nézzük, legalábbis a gyanúja felmerül, hogy vagy ez, vagy a megyei segély mégsem jöhetett össze. A múzeum felajánlotta, a restaurálás javára 1935. februárban tervezett csíkszeredai előadóestről nem tudjuk, sor került-e rá végül (7) – a búcsúra tervezett ünnepséget viszont a hatósági engedélyeztetés akadályai miatt valóban nem tudták céljaikra felhasználni.

Április 4-én jegyzőkönyvezik a csíkszeredaiak restauráló bizottságuknak a finanszírozás módjára vonatkozó határozatait (8), az alapok gyűjtése is beindul ez alkalommal,²¹ ami olykor jó helyi diplomáciát kíván.²² Április közepén VÁMSZER OPRA Benedek kollégájá-

val Sepsiszentgyörgyre is leküld ötven különlenyomatot, de időközben kiderül, hogy az április 4-i határozataik némi nézeteltérést okoztak. CSUTAK Vilmos elhibázottnak tartja az adott politikai körülmények között az elsiegett publicitást, előbb biztosítani kell minden feltételt. Az, hogy a Múzeum nevét adja a vállalkozáshoz, a harmincas évek közepének politikai légkörében nem pusztán formális kiállítás, kockázatokat is jelent. A publicitás kétélű, nemcsak a lehetséges támogatókat mozgósítja, de ugrásra készen álló ellenségeket is.²³

VÁMSZERék válasza ápr. 22-én: a füzetek egy részét már szétküldték, a többivel várnak, míg tisztázódik a véleménykülönbség. Úgy gondolják PÁL Gábornéval, nincs aggályra ok, mert a plébános már másodszor is bejelentette szándékukat a Katolikus Státusnál, a felhívást pedig NAGY Jenő fogalmazta. Propagandacélra közben 500 levelezőlapot is csináltattak, 6 lejért árusítják majd, fele lesz a jövedelem. NAGY Jenővel is egyeztessen esetleg CSUTAK, hogyan legyen tovább. FADGYAS Anna feljegyzései május 29-én: TÖRÖK Andor elnök elnök NAGY Jenő véleményét osztja, nincsenek aggályai, így a füzetek árusítása Háromszéken is megkezdődhet, bár – főleg a sepsiszentgyörgyi kispénzű református múzeumbarátoknál – látványos eredményre nem számíthatnak. Kézdivásárhely külön paksamétát kapott, Sepsiszentgyörgyön a katolikus egyházi személyeknél próbálkoznak.²⁴

1935. június 30-án nyújtja be SCHMIDT a tervet (9).²⁵ A gyulafehérvári püspökség október 15-én jelzi kikötéseit (10), NAGY Jenő november 15-i, CSUTAKhoz intézett levele tájékoztat arról, hogyan állnak a hivatalos, pénzügyi stb. előkészületek a munkálatok megkezdésének napjaiban (11). Végül az akciót záró 1936. márciusi beszámolóból (12) ismerjük pontosan az 1935 őszi javítási munkálatokat és azok költségeit (13). A Restauráló Bizottság 1936. nov. 5-i átiratából tudjuk, hogy a templom restaurálása a rendelkezésre állott pénzből félig fejeződött be. A szentély teljesen elkészült, a hajónak és a külső falak hibáinak a javítására már nem kerülhetett sor – ez a delnei és pálfalvi

közbirtokosságnak még 1935 őszen megszavazott mintegy 70 000 lej értékű fájából történt volna, és mint már említettük, annak kitermelési jogát az erdőhatóságtól nem sikerült megszerezni. A biztosított pénzügyi keretet így is túllépték kissé, a pár ezer lejnyi adósság fedezésére egy NAGY Imre által adományozott olajfestményt értékesítenek 1937. január 1-jén, sorsolás útján. Huszonnyolc sorsjegyet a Múzeumnak is leküldenek, tíz kel el.²⁶ Az 1935-ös restaurálás története, legalábbis a Sepsiszentgyörgyről rekonstruálható része ezzel lezárul.

A történet után

Ami a történet folytatását illeti, a múzeum későbbi, CSUTAK Vilmos halála utáni műemlékvédelmi tevékenységéről illő még néhány szót elmondanunk. HERPEI János, az 1938-ban érkező új igazgató bécsi döntés utáni, GEREVICH Tiborhoz intézett jelentéséből tudjuk: igazgatóként kezdettől munkatervbe iktatta a Székelyföld műemlékeinek és műemlékjelleget érintő ingatlanjainak, sőt ingóságainak is a nyilvántartásba vételét, számontartás végett. ROSKA Márton kitelepedése után ezért lett egyedül ő magyar tagja a román Műemlékvédelmi Bizottságnak – 1940. májusban választották levelező taggá, kötelességévé téve a székely vármegyékben a Műemlékbizottság hatáskörébe tartozó minden működési területen való kutatást és ellenőrzést.

VÁMSZER Géza további, a Székely Nemzeti Múzeummal való kapcsolatáról is le kell írunk: alapembere, állandó részvevője, szervezője is a székelyföldi kutatóutaknak, továbbra is bedolgozik a néprajzi felmérésekbe, s mint már említettük, a skanzen létrehozásába. A múzeum védőszárny-segítségét pl. már a következő évben viszonozza: a kászonszéki, 1936. évi kutatóúton fel vannak rá készülve, hogy hatósági érdeklődés esetén EKE-turistaútnak állítsák be az egészet. Másrészt a múzeum fogja ténylegesen megvédeni 1940-ben, amikor RÉSZEGH Viktor a Csíki Lapokban pángermán propagandával vádolja, birodalmi német vendégek kalauzolása kapcsán. A Múzeum teljes súlyával

áll ki tisztázására, sőt kihangsúlyozza, VÁMSZER ezt 1937-ben, a múzeum felkérésére tette, a vendégek egyetemi tanárok voltak, és VÁMSZERt mindenekelőtt ezért a sikeres kalauzolásért választották igazgató-választmányi tagnak.

A közös munkának talán legjelentősebb eredménye végül nem jelent meg tervezett formájában: az 1936-os kászoni kutatás eredményeit a *Kászonszék monográfiája* kötet összegezte volna, össze is állították egy mintegy 200 oldalas könyv terjedelmében, amint azt BANYAI Jánostól tudjuk. VÁMSZER Géza a monográfia néprajzi-szociográfiai-egyházművészeti fejezeteit szerkesztette, az ő anyagai a kolozsvári VÁMSZER-hagyaték feldolgozásával lehet, hogy még azonosíthatóak, mi jelent meg belőlük máshol, mi maradt esetleg kéziratban. Ami pedig ugyancsak közös ügy lehetett volna: VÁMSZER eredetileg HERPEI segítségét kérte nagy monográfiája, a *Szakadát* kiadásához, a Múzeum kiadványának szánta. Végül az Erdélyi Enciklopédia kiadásában jelent meg. Személyi ellentét nem volt a dolog mögött, HERPEI, mint új és még meglehetősen Kolozsvár-cent-rikusan gondolkozó igazgató, az akkori kö-rülmények között nem mert ilyen súlyú kiadványt felvállalni, inkább részközlést tanácsolt, az *Erdélyi Múzeum*hoz küldte a jelentkező szerzőket – nemcsak VÁMSZERt, hanem pl. a jelentős botanikai–mikológiai szakdolgozatait felajánló MOESZ Gusztávot is.

VÁMSZER Géza Kolozsvárra költözésével az egyik főszereplő a helyi köztudatból lép ki sajnálatosan, a másik főszereplőre pedig, a CSUTAK Vilmos vezette múzeumra és két világháború közti munkájára, beleértve a kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdeteit jelentő mennyi mozzanatot, világháborús és rendszerváltó évek után sok évtizedes amnézia vár.

Mellékletek

A. Törvény a történelmi műemlékek fenntartásáról és helyreállításáról

(*Monitorul Oficial*, 1919. júl. 29., 82. sz.; CSUTAK Vilmos saját, lehet csak ANDRÁSI Tivadar múzeumőr által magyarra fordított példánya)

Mi I. Ferdinánd, Isten kegyelméből s a nemzet akaratából Románia királya, minden jelenlevőknek és elkövetkezendőknek egészséget:

Vallás- és közoktatásügyi miniszterünk 24.749 sz. Jelentése alapján

Tekintettel Minisztertanácsunknak 1919. július 1-én tartott ülésében hozott 1306. sz. Határozatára

Rendeltem és rendelem:

Törvényhozó testületünk utólagos jóváhagyásának fenntartásával jóváhagyjuk a következőket:

1. cikk. A történelmi műemlékek fenntartására és helyreállítására vonatkozó, az 1913. április 25-én kelt 3226. sz. dekrétummal helybenhagyott törvény, amely az 1913. április 28-i 21. sz. *Monitorul Oficial*-ban tettett közzé, visszavonatik, és az alább következők által helyettesítetik.

1. A vallás- és közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alatt történelmi műemlékbizottság alakíttatik.

2. cikk. A Bizottság célja:

a) felügyelni az őskori, klasszikus, középkori és általában történelmi telephelyek és helységek fenntartására, úgyszintén megőrizni és helyreállítani régi ingatlan és ingó tárgyakat, amelyek történelmi vagy művészeti értékkel bírnak, még ha azok magántulajdonban is lennének.

b) Felügyelni minden régi műemlék és tárgy ásatására vagy felkutatására, amit nem lehet eszközölni a Történelmi Műemlékek Bizottságának jóváhagyása nélkül;

c) leltározza a műemlékeket és az ország régi kolostor- és templomépületeit, úgyszintén az a) pont alatt említetteket.

d) Megkönnyíteni regionális múzeumok alapítását, olyan tárgyak részére, amelyekkel a Bizottság foglalkozik; ezek nem működhetnek, csak a Bizottság felügyelete alatt.

e) Kiadni tanulmányokat és egy folyóiratot, amely a történelmi műemlékekkel és a végzett munkákkal foglalkozik.

3. cikk. Azok az ingatlanok, amelyek megőrzése történelmi vagy művészeti érdek, történelmi műemlékeknek deklaráltak vagy klasszifikáltak, vagy teljes egészükben, vagy részeikben, és ennek a törvénynek védelme alá helyeztetnek.

A történelmi műemlékek klasszifikálása a Bizottság határozata alapján, királyi dekrétum által történik, úgyszintén e jellegük megszüntetése is.

Amint a Bizottság közli a tulajdonossal határozatát, a műemlékké nyilvánítás hatályt nyer az illető ingatlanra.

A dekrétumnak az értesítés kiadásától számítva legkésőbb 6 hónapon belül meg kell jelennie.

A történelmi műemlék jelleg azokra az ingatlanokra vonatkozik, amelyek magántulajdonban vannak, bekebeleztek a Bizottság által az illetékes bíróság jelzalogkönyvében, minden illetékfizetés nélkül.

A történelmi műemlékek nyilvánított ingatlanok, amelyek az állam, a megyék vagy községek, úgyszintén magánosok tulajdonában vannak, nem idegeníthetők el, és nem sajátíthatók ki, csak a Bizottság hozzájárulásával.

Egyetlen építmény sem emelhető egy történelmi műemléknek nyilvántartott ingatlan közvetlen közelében a Bizottság hozzájárulása nélkül.

Történelmi műemléknek nyilvánított ingatlanokra nem szerezhetők oly szolgálomok, amelyek azok értéksökkenését vagy károsítását vonnák maguk után.

Közérdekből kisajátíthatók olyan épületek, amelyek történelmi műemléknek nyilvánított ingatlan szomszédságában vannak.

4. cikk. Régi ingó tárgyak ugyanazon szabályok szerint osztályoztatnak, mint az ingatlanok.

Az ilyen osztályozott tárgyak elidegenítése nem történhetik meg a Bizottság jóváhagyása nélkül.

Kivételül egyáltalán tilos.

Az ez elleni vétségek a tárgyak elkobzásával vagy értékükkel egyenlő pénzbüntetés által büntetettek.

Magánosok tulajdonában levő ingóságok nem nyilváníthatnak műemléknek, csupán tulajdonosuk beleegyezésével vagy különleges törvény által.

Ha a Bizottság azt találja, hogy egy műemléknek nyilvánított tárgy karbantartása vagy biztonsága veszélyeztetve van, elrendelheti annak egy állami múzeumba vagy egy egyházi kincstárba szállítását, mindaddig, amíg annak a megfelelő őrzésére szükséges intézkedések meg nem történnek.

5. cikk. Egyetlen ingatlan vagy ingó tárgy sem semmisíthető meg, javítható vagy restaurálható, csak a Bizottság engedélyével és felügyelete alatt.

Minden restaurálás vagy javítás, úgyszintén minden kutatás, amelyet a fenti engedély nélkül végeznek, 100–5000 lejig terjedő pénzbírsággal, és a műemléknek vagy romnak eredeti állapotába való visszahelyezésének költségével büntetettek.

Hasonlóan büntetetik a büntető törvénykönyv 322. cikke értelmében bárki aki lerombol vagy meg-

rongál egy történelmi műemléket, még akkor is, ha az saját tulajdonát képezné.

Az állami, vármegyei és községi, valamint köztintezeti alkalmazottnak kötelességévé tétetik, hogy biztosítsák az ingó és ingatlan műemlékek megőrzését és fenntartását abban az esetben, amikor erre vonatkozóan nem történt külön intézkedés.

Az illető költségek az ők terhére képezik.

Közigazgatási, erdészeti, dominiális tisztviselők, állami, vármegyei vagy községi mérnökök, a tantestületek és klérus tagjainak kötelessége a Bizottságnak jelenteni minden a jelen törvény ellen történő vétséget.

Minden gondozó, aki hozzájárul, hogy egy ingó vagy ingatlan műemlék, amely az ő gondjára van bízva, megsemmisíttessék, megcsonkíttassék vagy elidegeníttessék, 8 naptól 3 hónapig terjedő elzárással vagy 10–500 lejig terjedő pénzbüntetéssel, vagy mindkét büntetéssel együttesen büntetettik.

Ez nem befolyásolja a 4. cikk határozatait.

6. cikk. A műemlékek jegyzékének közzétételéig minden templom és kolostor, amely 1834-ig épült, összes építményeivel ideiglenesen történelmi műemléknek nyilváníttatik.

7. cikk. Abban az esetben, ha a történelmi műemléknek nyilvánított épület magánterületen van, és a tulajdonos nem akar alkalmazkodni jelen törvényhez, a Bizottság kérheti a Minisztériumból azon terület közérdekből való kisajátítását, amelyen a műemlék fekszik.

8. A Műemlékek Bizottsága kilenc tiszteletbeli tagból áll, akiket egy évre választanak, az alább meghatározott formások szerint történelmi, archeológiai, építészeti, technikai tudományok terén szakértő, vagy a szépművészetek terén szakértőnek ismert személyek közül és a klérus egy tagjából. A munka szaporodása esetén a tagok száma emelhető.

Az első bizottság, amely az új törvény alapján szerveztetik, a következőkből fog állni: a román akadémia által jelölt egy tagból, az állami levéltár igazgatója, a régiség-tár igazgatója és a miniszter által kijelölt két tag, aki közül az egyik a műépítész iskola tanára.

Ez az öt tag fogja a maga részéről az előbbi cikk értelmében még négy tagot választani.

A bizottság tagjai harmadrészükből megújítatnak minden három évben sorshúzás útján, a két első harmad megújítás alá eső tagjai megállapítására, amíg így véglegesen megállapították a megújítás módját.

A kiesett tagok újból választhatók.

Üresedés esetén az újból választott tag csak addig az ideig működik, amíg az általa helyettesített tag működött volna.

A kiegészített bizottság tagjai királyi dekrétum által erősíttetnek meg.

9. cikk. A bizottság a maga kebeléből választ egy elnököt három évre és egy kiadványszerkesztőt.

A bizottságban a miniszter elnököl, amikor részt vesz a gyűlésen. A bizottság határozatképes öt taggal, egyenlő szavazatok esetén az elnök szavazata dönt.

Az elnök akadályoztatása esetén a legidősebb tag elnököl.

10. cikk. A bizottság választhat tiszteletbeli tagokat külföldről és levelező tagokat az országból; létesíthet, amikor jónak látja, vidéki osztályokat a szükséges tiszteletbeli vagy fizetett személyzettel, a miniszter által jóváhagyott szabályzat rendelkezései szerint.

A vidéki osztályok a bizottság által választott olyan tagokból állanak, akik egyesítik magukban a nyolc cikk által megállapított feltételeket, és királyi dekrétum által erősíttetnek meg. Számuk és működésük ideje minden egyes külön esetben a bizottság által fog meghatározottni.

A Bizottság ezekre az osztályokra hatásköréből rábíthat annyit, amennyit jónak lát.

11. cikk. A Bizottságnak lesz saját személyzete, akiket királyi dekrétummal neveznek ki, a 8. cikkben körülírt szakértő személyek közül, a Bizottság javaslata alapján és a Bizottság költségvetésében megállapított fizetéssel.

Ez a személyzet fogja alkotni a titkári hivatalt, az építészeti és gyűjtőszemélyzetet, akik a Casa Bisericii hivatala mellett működnek.

12. cikk. A Bizottságnak saját költségvetése van, amelyet a vallás- és közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyásával szerkesztenek, és amelyet a Casa Bisericii hivatala kezel, a Bizottság határozatai értelmében.

A bizottság alapját képezi:

a) Az a hozzájárulás, amely minden évben felvétetik az állami költségvetésbe a műemlékek tanulmányozására, restaurálására és megőrzésére, ásatásokra stb.

b) A megyei tanácsok által évenként megszavazott szubvenciók az olyan megyékben, amelyekben műemlékek vannak, azok száma és jelentősége arányában.

c) Hagyományok vagy adományok, amelyeket a tulajdonosok tesznek, vagy meghatározott célra, vagy anélkül, vagy minden más segély.

A Bizottság minden évben elkészíti költségvetését, amelyet jóváhagyás végett bemutat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

13. cikk. Az állam, vármegyék vagy községek költségvetésébe a templomok vagy más történelmi műemlékek fenntartására vagy javítására rendszeren fel-

vett összegek átmennek a megfelelő költségvetésbe, és nem használhatók fel csak az 5. cikk első bekezdése értelmében.

A költségvetés megfelelő tételei alatt ez kitüntetendő.

14. cikk. Hagyományok, adományok és segítők, amelyeket történelmi műemlékek fenntartására adtak, úgy tekintetnek, mintha a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak adtak volna, amely azokat a Bizottság szükségleteire fordítja.

A Történelmi Műemlék Bizottságot a Casa Bisericii és az állam ügyvédjei képviselik.

15. cikk. Minden törvény, szabályzat és minden más rendelkezés, amely ezen rendelet törvénnyel ellenkezik, hatályon kívül helyeztetik.

II. fejezet. Jelen rendelet törvény végrehajtásával megbízzuk vallás- és közoktatásügyi miniszterünket.

Kelt Bukarestben, 1919. július 28.

Dr. C. ANGELESCU Ferdinand
vallás- és közokt. miniszter

B. A csíkdelnei Szent János-templom 1935. évi restaurálásának dokumentumaiból

(Válogatás)

(1)

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1935. február 7.

Kedves Barátom!

A dr. TAVASZY Sándor szerkesztésében megjelenő *Kiáltó* szó c. egyházi lapunk febr. 1-jén megjelent 2. számában DEBRECZENI László ifjú barátunk *Egy templomépítés tanulságai* címen nagyon fájdalmas cikket vagy levelet írt.

Úgy emlékszem, de csak homályosan, hogy Te is ott voltál azon a műemlékbizottsági ülésen, amelyiken ez a templomépítési história szóba került, de viszont úgy látom a DEBRECZENI leveléből, hogy nem mindenről volt ott szó, ami azután a gondos és erélyes végrehajtás rendjén végbement, amíg ez a baczai ritka és annál drágább középkori műemlékünk tökéletesen elpusztult örökre...

Mínthogy DEBRECZENINEK lehetetlen igazat nem adni ebben a kérdésben, mikor olyan fontos közérdekű kérdésben jajdult föl, amelynek védelme éppen Neked is elsőrendű kötelességed, kérlek, érdeklődj utána a kérdésnek a sokhelyt beszélni nem merő vagy nem tudó DEBRECZENINÉL és DARKÓ Ákos referens-barátunknál, és ugyancsak a *Kiáltó Szóban* ne terheltelessél elmondani őszinte szakvéleményedet, ha időt tudsz szakítani erre.

Bizonyosan használni fogsz vele a köznek, mert kétségtelenül szörnyű a tudatlanság és felelőtlen-ség, mely a szegény „vidéken” a legkülönbözőbb természetű egyházi és történelmi emlékeinket pusztítja.

Ha már nem is füttyentesz a leveleimre, legalább otthon ülvé – dolgozzál!...

Szeretettel öllelek

CSUTAK Vilmos

(2)

VÁMSZER Géza CSUTAK Vilmosnak
Csíkszereda, 1934. június 17.

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Mellékelten küldök a Múzeum részére egy mészkő-kristály követ az Egyesítő mellől.

Azután mellékelem a csíkdelnei mennyezetnek általam lefestett (100 x 150 cm) képének fényképmásolatát. Értesültem arról, hogy Gróf TELEKIVEL pünkösdkor kint voltál a delnei Szt. János-templomnál.

Feldolgoztam és lerajzoltam minden érdemes részét, a napokban az INCZE-család kriptáját kiástuk a ráseper pizsokból. A külső falon freskókat (piros és sárga) találtam, úgyhogy minden tekintetben érdemesnek tartom, hogy restauráltassék a templom. Targyaltam már a delnei vezető körökkel, ott is beígérték az anyagi támogatást s a városban is. Tavasszal indítanám be az akciót, hogy a nyári Szt. János-napi búcsúkor szép lehessen, s egy a gelenceihez hasonló ünnepséggel záruljon.

Nem volna jó, ha a sepsiszentgyörgyi Múzeum neve alatt történnének a dolgok? Kérem erre vonatkozó válaszodat, mert ellenkező esetben az EKE Csíkszéki osztályának választmánya elé vinném a javaslatot.

Szándékom nyáron Pestre menni s esetleg egy cikket több képpel az *Ethnographiában* elhelyezni,²⁷ s arról készített külön-lenyomatot füzetszerű formában áruba bocsátani itt Erdélyben, s így a kellő propagandát is előkészíteni.

Válaszodat kérve kedves Vilmos bátyám,
mely tisztelettel
üdvözöl

VÁMSZER Géza

(3)
CSUTAK Vilmos VÁMSZER Gézának
Sepsiszentgyörgy, 1934. június 22.

Kedves Géza barátom!

Most érkezem haza Kolozsvárról, hol igazgató-tanácsi ülésen voltam, s így most gyönyörködöm a küldött kristálydarabokban, amit ezennel hálásan megköszönök, és most olvasom 17-én kelt szíves leveledet, s most levéldiktálás közben gyönyörködöm a mellékelt fotográfiában is, amely olyan szépen mutatja az egyes kazetták gyönyörű rajzait, bizonyosságául annak, hogy lelkiismeretesen festegetted ki az egyes kazettákat, s Isten ellen való vétek lenne, ha nem tudná Csíkmegeye székely népe a templomot restauráltatni, s e gyönyörű deszkamennyezetet jelenlegi státusában megtartani.

Éppen ezért erre a restaurációra vonatkozó gondolatodat és javaslatodat örömmel veszem, múzeumunk választmánya elébe terjesztem, s minden erőmmel azon leszek, hogy a tervezett akció végrehajtásában támogassalak. Egészen a Székely Nemzeti Múzeum feladatkörébe tartozónak érzem a gondolatodat. Nagyon kérek azért, hogy valamelyik üres félórásban foglald össze hivatalosabb formában a javaslataidat, és küldd el nekem, hogy annak megtárgyalására gyűlést hívhassak össze ANTAL Áron tisztelt barátunk, választmányi tagtársam, dr. NAGY Jenő egyik alelnökünkkel együtt, aki amint jól tudod, minden jóért és szépért önzetlenül lelkesedő aktív ember. Azért azt szeretném, hogy mivel ő ügyis gyakran fordul meg Csíkszeredában a járásbíróság és törvényszék tájékán, keresd fel őket, és beszéljétek meg a dolgot, s adjatok be együtt egy közös beadványt, hogy a dolog könnyebben és gyorsabban menjen. Ami az én elfoglaltságomat illeti, jelezni kívánom, hogy vasárnap bezárom az iskolai esztendő, a jövő héten itthon leszek, július 1-én vendiáktalálkozót tartok, azután pár napra megyek Kolozsvárra, s onnan hazajöve 9–10-ére Székelyudvarhelyre, hol 9-én előértekezleten veszek részt, azokkal a természetudós barátainkkal, akik onnan a Hargitába fognak menni egyhetes kirándulásra, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak lepkét, bogarat, kígyót, békát, burjánt, ásványt és más ilyen közhasznú székelyföldi természeti kincseket gyűjtsenek. Közöttük lesz természetesen dr. BOGA Lajos kedves barátunk is, aki ennek a kérdésnek minden ága-bogát ismeri., csapj fel közéjük, ha lesz egy heti szabad időd. Sajnos, én ilyen szabad idővel nem rendelkezhetem, s egyik doktorom különben is azt tanácsolta nekem, hogy ezután inkább alulról nézzek felfelé a Hargitára, s ne felülről lefelé az én szívemhez

nőtt drága Csíksországunkra. Nem lehetetlen különben, hogy amikor Székelyudvarhelyről hazaigyekezem autóbusszal, Szeredára megyek s akkor személyesen is beszélhetünk a dologról, minthogy nem merlek arra kérni, hogy fáradj le Te ide alkalmilag ezeknek a dolgoknak a megbeszélésére, mert nincs pénzem, s tudom, hogy az utazás pénzbe kerül.

Testvéri érzéssel öllelek, és kérek szépen, hogy szíveskedj hiteles értesítést küldeni szegény NAGY Imre barátom jelenlegi állapotáról.

Igaz barátod
CSUTAK Vilmos

(4)
A Székely Nemzeti Múzeum
igen tisztelt Választmányának,
Sepsiszentgyörgy

Csíkszereda, 1934. június 26.²⁸

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Alulírottak azzal a tiszteletteljes kéréssel²⁹ fordulunk nt. Igazgató Úrhoz, hogy szíveskedjék alábbi javaslatunkat, illetőleg tervünket a Székely Nemzeti Múzeum választmánya elé terjeszteni.

Csíkdélne községhez tartozó Szt. János templomot, mint Csíknak, sőt a székely földnek is ritka műértékkel bíró, de sajnos nagyon elhanyagolt állapotban levő templomát restauráltatni szeretnők, amihez a Székely Nemzeti Múzeum értékes támogatását kérjük.

A templom kb. a 15. század második feléből való csúcsíves stílusú templom, amelyből ma is megvan még a szentély bordamennyezete, a kőajtó-keretek, a támpillérek és a torony. A hajó mennyezete pedig 1613-ból való kazetta rendszerű deszkamennyezet, szép magyaros renaissance mintákkal. Szárnyas oltára 1675-ből való és ezenkívül is van több értékes apró berendezéstartály, amelyek mind emelik e templom műértékét. Végül a templom déli főbejárata felett az épület külső falán e napokban fedeztünk fel a mészréteg alatt falfestést (szentek alakjai) 3-4 színben. Ezeknek további napfényrehozatala, úgyszintén a templomnak a szentély mennyezetén esetleg felfedhető freskóknak mielőbbi közkinccsé tétele közös székely és általános kulturális érdekből is kívánatos lenne. De ezek az értékek, amelyeket az ösök évszázadokon keresztül megőriztek, ma a 20. században szemünk láttára pusztulnak el, hogyha hamarosan nem cselekszünk.

Ezért arra gondoltunk, hogy megindítunk az ősszel a restaurálás költségeinek fedezésére egy pénzügyítő akciót. Szóbeli ígretünk van, hogy Delne köz-

ség egyházától, községétől, közbirtokosságától és az egyes lakosoktól támogatást kapunk, továbbá számí-
tunk Csíkszereda város intelligens közönségének
áldozatkészségére is. Végül pedig kinyomtatnánk egy
ismertető és propagandafüzetet a templomról, ame-
lynek szövegét, hozzátartozó rajzaival és fényképeivel
együtt VÁMSZER Géza már megírta, illetőleg összeál-
lította. E füzet kiadását úgy tehetnők olcsóbbá, hogy
valamely folyóirat (*Ethnographia*, Budapest; *Erdélyi
Múzeum*, Kolozsvár stb.) függelékeként jelenne előbb
meg, és utána kibővített különnyomat formájában jut-
nánk hozzá a szükséges példányszámokhoz. Hogy a
templom teljes renoválására mennyi pénz volna szük-
séges, azt nem tudnók megmondani, de pillanatnyilag
nem is fontos, mert a restaurálást részletekben és évről-
évre folytatva, akár néhány ezer lejjel is be lehet indí-
tani. Szándékunk a jövő évi Szt. János-napi búcsún
(június 24.) a már restaurált templomnál egy nagy-
szabású ünnepélyt rendezni (a gelenceihez hasonló),
amely által a további restauráláshoz szükséges pénze-
ket lehetne előteremteni. Megjegyezni kívánjuk, hogy
az egyházköztség a templomnál egy állandó lakással
bíró harangozót tart, aki felügyel a templomra.

Tekintettel arra, hogy úgy a restaurálás alatt,
mint a megrendező ünnepély alkalmával helybeliek
segítségére is szükség van, azt javasoljuk, hogy az
egész mozgalmat a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti
Múzeum neve alatt, de a VÁMSZER Géza vezetése
alatt álló EKE Csíkszéki osztállyal karöltve indítsuk
be, amelyiknek van múzeum-szakosztálya is.

Kérjük szíveskedjék velünk a mélyen tisztelt
választmány döntését mielőbb közölni, hogy a szerve-
zés munkáját minél előbb megkezdhessük.

Tájékoztatás céljából mellékelünk néhány
fényképfelvételt.

Vagunk mély tisztelettel:

Dr. NAGY Jenő
VÁMSZER Géza

(5)

VÁMSZER Géza CSUTAK Vilmosnak
Csíkszereda, 1934. július 29.
(részlet)

...

Dr. NAGY Jenőtől hosszú levelet kaptam,
amelyben informált a megbeszélésekről a delnei ügy-
ben. E napokban kézhez kapom az egyház írásbeli hoz-
zájárulását és SCHMIDT József építészmérnöktől a
költségvetést, akivel e napokban kimentem. Ez egy
Budapestten 1930-ban végzett, intelligens s modern
gondolkodású mérnök, s így terveink szerint, ha nincs
kifogásotok, ő végezné az építészeti részét a restaurálá-

soknak, s maradok én a „művészi” résznél, s öcsém is,
mint iparművész. – Valójában a tervem nem csak a
restaurálás, hanem részben később a hiányzó részek
vagy tárgyak pótlása és a rondaságok kidobása, hogy
így valósággal egy kis minta-templomcskát [lehesse]
belőle csinálni, hogy lássák, milyen kellene egy szé-
kelyföldi katolikus templom berendezése stb. legyen,
hogy a nép kezemunkája vagy legalábbis népies for-
májú tárgyak kerüljenek oda...

U.i. Amennyiben volna a delnei munkála-
tokhoz alkalmas és ingyenes vagy olcsó szakem-
beretek, jó lenne beállítani őt is...

(6)

Kivonat³⁰

**A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-
tanácsának 1934. december hó 29-én d.u. 2 óraker
múzeum irodájában tartott gyűlésének³¹ jegyzőköny-
véből**

5. CSUTAK Vilmos igazgató felolvassa és
ismerteti dr. NAGY Jenő alelnök, ANTAL Árpád ig.-
vál. tag és VÁMSZER Géza csíkszeredai róm. kat.
főgimnáziumi tanár nov. 22-én kelt és a múzeum igaz-
gató-választmányához intézett közös beadványát a
csíkdelnei Szt. János-templom restaurálása tárgyában,
melyben nevezettek a Múzeum erkölcsi támogatását
kérik a Csíkdelne községhez tartozó Szt. János-templom,
mint Csíkvármegye egyik ritka műértékkel bíró,
de nagyon elhanyagolt állapotban levő templomának a
restaurálási munkájához. A templom kb. a 14. század
második feléből származik, késő gót stílusban épült,
kazettás festett deszkamennyezete 1613-ban készült,
tehát igen értékes műkincs, úgyszintén az 1675-ből
való szárnyas oltára is. Ezenkívül a templom külső
falán régi falfestmény is került napvilágra. Ezen mű-
kincsek megmentése és további felszínre hozása érde-
kében sürgős javítások váltak szükségessé, minek el-
végzését nevezettek 1935. jún. 24-re tervezik. A
műszaki munka építészeti részét SCHMIDT József
csíkszeredai okleveles építész mérnök, a művészi
ellenőrzést pedig VÁMSZER Géza főgimn. tanár vál-
lalná, ki a templomot és a szükségessé vált munkála-
tokat a *Debreceni Szemlében* hosszabb tanulmányban
ismertette. Az egész restaurálási munkát a helybeliek
segítsége mellett a Székely Nemzeti Múzeum neve és
égisze alatt, de a VÁMSZER Géza vezetése alatt álló
EKE csíkszéki szakosztállyal karöltve volna beindít-
tandó, s előreláthatólag kb. 30–40 ezer lejbe kerülne,
de szükség esetén jóval kevesebb összeggel is
beindítható lenne. – Előadja továbbá, hogy a beadvány
részletesebb ismertetése és a határozathozatal meg-
könnyítése céljából a mai gyűlésen való megjelenésre

külön is felkérte dr. NAGY Jenő és ANTAL Áron tagokat, s tényleg megjelent dr. NAGY Jenő alelnök, őt felkéri, hogy általában elgondolásuk, de főleg a beadvány anyagi része tekintetében a tanácsot tájékoztassa.

Dr. NAGY Jenő alelnök a felolvasott kérés teljesítését melegen ajánlja, és még a következő felvilágosítást adja.

Csikdelne egyházközsége az egyházi tanács határozata által mindennemű anyagot és természetbeni munkát vállal, csupán pénzt nem tud adni. A szükséges pénz előteremtésére szolgál elsősorban VÁMSZER Gézának különnyomatban megjelent ismertetése. Ez 600 példányban van meg, és ő darabonként 100 lejtű gondolja értékesíteni, felajánlva erre a célra az egész megvalósítható jövedelmet. Lehet, hogy a füzetek nem fognak ép ezen az áron elkelni, de a füzetekből 20 000 lejre bátran lehet számítani. Csikvármegye tanácsa szintén felvesz jövő évi költségvetésébe ennek a munkának támogatására 15 000 lejt. Ez az összeg szintén biztosra vehető, amennyiben a tanács addig megmarad a mai formájában. Ugyanis a f. évi nov. 6-án tartott megyei tanácsülésen megindokolva a műemlék restaurálásának a szükségességét a megyei tanács magáévá tette a megindoklást,³² s indítványa folytán az előterjesztésnek megfelelően helyzetet kilátásba a megjelölt összeg az évi rendes tavaszi költségvetés keretében.

Csutak Vilmos igazgató annak a nézetének ad kifejezést, hogy a múzeumnak minden ilyen irányú kérést, mely a Székelyföld műemlékeinek megmentésére irányul, szellemi és anyagi teljesítőképessége határai között felekezeti különbség nélkül örömmel kell támogatnia. Csupán azt a kérdést kell alapos megfontolás és megvitatás tárgyává tenni, hogy alapszabályaink az ilyen természetű kérés elintézésére nézve mit írnak elő. E célból felolvassa az Alapszabályok 3. §-át, mely szerint „A székely múzeum célja: a székely nép múltjának és jelenének előtűntetése. E végből:

a. felkarol mindent, ami a tudomány, művészet, ipar és főképp a közélet terén a székely népet érdekli”.

Mivel szerinte az Alapszabályok a kérés kedvező elintézését a múzeum céljai közé sorozzák, noha a beadvány benyújtói a Múzeumtól csak erkölcsi támogatást kértek, ő a maga részéről még az anyagi támogatás elől sem zárkóznék el, bár egyelőre a menasági székely ház teljes elkészítése a múzeum minden ilyen célra felhasználható készpénzjövödelmét igénybe fogja venni. – Azért a múzeum erkölcsi támogatása mellett ez az anyagi támogatás állhatna a jelzett füzetek terjesztésében és egy múzeumi estély rendezésében, amelynek jövedelme kizárólag erre a célra fordítható.

Ügyvezető-tanács beható tanácskozás után egyhangúlag megállapítja, hogy a Múzeum alapszabá-

lyai 3. §-ának a. pontja egyenesen a múzeum feladatává teszi a székelyföldi műemlékek feltárását, védelmét és azok konzerválását. Ennek következtében örömmel vállalja a csikdelnei Szt. János-templomban levő műemlékek megmentése végett a templom restaurálási munkájának erkölcsi vezetését, sőt az anyagi támogatástól sem zárkózik el. Egyrésztől örömmel segítkezik az ismertető füzetek eladásában, másrészt elhatározza, hogy a restaurálási alap gyarapítására a tél vagy tavasz folyamán egy múzeumi estélyt fog rendezni, melyen az ismertető előadás tartására VÁMSZER Géza főgimn. tanárt kéri fel, míg viszont egy esetleges csikszeredai előadásról szívesen gondoskodik, ha a csikszeredaiak e célra otthon estélyt rendeznek, s egy előadó iránt a múzeumot megkeresik. További anyagi támogatást azonban, ha erre szükség lenne, csak a már fedél alá hozott csikmenasági székely ház teljes felállítására és berendezése után tud adni.

A restaurálási munkák megindítására és vezetésére a maga részéről dr. NAGY Jenő elnökle alatt ANTAL Áron ig.-vál. tag, VÁMSZER Géza főgimn. tanár és a csikdelnei róm. kat. plébános úr személyében bizottságot küld ki, s azt felkéri, hogy az EKE csikszéki osztályával és SCHMIDT József építész mérnök úrral karöltve az okvetlenül elvégzendő építészeti munkálatokat s azok költségvetését állapítsa meg, s erről múzeumunknak tegyen mielőbb jelentést. Ugyancsak állapítsa meg az esetleg elvégzendő művészi munkálatokat is azok közvetlen költségeivel együtt, s erről múzeumunknak tegyen szintén jelentést, mert bár tökéletesen megbízik VÁMSZER Géza főgimn. tanár úr múltörténeti tudásában és művészi hozzáértésében, a maga részéről megfelelő szakemberrel nem rendelkezvén, a róm. kat. egyházi főhatósággal és a tulajdonos csikdelnei egyházközséggel szemben érzett komoly erkölcsi felelőssége tudatában szükségesnek tartja, hogy a bizottság által megállapított művészi munkálatokat a róm. kat. egyházi főhatóságnak bejelentse, azok végrehajtására engedélyt és a végrehajtást végző bizottság számára a maga műszaki és egyházi szakemberei, valamint hatósági szervei útján megfelelő erkölcsi, szellemi és anyagi támogatást kérjen.

K.m.f.

dr. TÖRÖK Andor elnök
ANDRÁSI Tivadar jegyző

(7)

CsíkSZeredai estély programja:

1. Elnöki megnyítót mond Dr. TÖRÖK Andor.
2. Trio vagy quartett: dr. KERESZTES Károly – GÖDRI Ferenc – dr. BOGA Lajos.
3. Előadást tart CSUTAK Vilmos.
4. Csíki nótákat énekel dr. KERESZTES Károly zongorakísérete mellett KÓRÓDI Rózsi és KÓRÓDI József.
5. Előadást tart KÓS Károly.
6. Énekel a csíkSZeredai dalárda.

Sepsiszentgyörgy, 1935. febr. 16-án
CSUTAK Vilmos s.k.
igazgató

(8)

Jegyzőkönyv,

Felvétetett Dr. PÁL Gáborné úrasszony lakásán CsíkSZeredán 1935. április 4-én csütörtökön délután 5 órakor a delnei Szent János-templom restaurálása ügyében összehívott értekezleten.

Jelen voltak:

Dr. PÁL Gáborné, Dr. NAGY Jenő csíkSZentmártoni ügyvéd, VÁMSZER Géza főgimn. tanár és SCHMIDT József építésmérnök. Meghívatott még BOKOR Ferenc delnei plébános és ANTAL Áron főgimn. tanár, akik elutazás, illetve elfoglaltságuk miatt nem vehettek részt.

VÁMSZER Géza ismerteti a delnei templom restaurálási akciójának mai helyzetét s előrehaladását, és pedig:

1. Felolvassa: BOKOR Ferenc delnei plébános hivatalos átiratát, amelyben az egyházközség nevében fejezi ki az örömet a restaurálási mozgalom megindítása felett, s beígéri támogatását.

2. Felolvassa a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-tanácsi határozatának 1935/23 számú kivonatát, amely tulajdonképpen válasz a Dr. NAGY Jenő, ANTAL Áron és VÁMSZER Géza által beadott kérésre, a delnei restaurálási mozgalom ügyében.

3. Felolvassa: BOKOR Ferenc plébános levelet, amelyben kimentí magát elutazása miatt a gyűlésen való megjelenés alól, s megemlíti, hogy a delnei közbirtokosság a szükséges kő- és faanyagot és az útjavítást beígérte ismételtén.

4. Az értekezlet leszögezi, hogy a következő pénzkereseti lehetőségekre lehet számítani a restaurálási költségek fedezésére:

- 1. A csíkmegyei tanácsgyűlés 15 000 lejt vett fel költségvetésében e célra, Dr. NAGY Jenő úr közbenjárására.

- 2. Előadás Sepsiszentgyörgyön.
- 3. Előadás CsíkSZeredán.

- 4. Delne közbirtokosságának és községi elöljáróságának ígérete fa-, könyagra és a templomhoz vezető mezei út rendbehozatala.

- 5. VÁMSZER Géza által írott 600 darab füzet értékesítése, amely a templomot ismerteti.

Elhatározta az értekezlet, hogy a füzetekhez mellékelve küld egy nyomtatott felhívást bizonyos címekre s adakozásra illetőleg, a füzet megváltására szólítva fel. A Delne-Pálfalváról elszármazottakhoz e felhívás helyett egy gépirásos felhívást küld. A füzet árát nem állapítja meg, mindenki tetszésére bízva a megváltási összeget. A füzetek egy részét a Székely Nemzeti Múzeum fogja továbbítani, másik részét itt Csíkban és Erdély más városaiban fogják szétküldeni. CsíkSZereda városában Dr. PÁL Gáborné és Dr. BALÁSSY Kálmáné adományokat fognak gyűjteni. Alcsíki címeket Dr. NAGY Jenő, a felcsíkiakat VÁMSZER Géza állítja össze.

6. Elhatározta az értekezlet, hogy körülbelül 500 darab fénykép-levelezőlapot fog forgalomba hozni. A fényképész 3,60 lejért adja, s mi terjeszteni fogjuk 6-7 lejért.

7. Június hó 24-én a Szent János-napi búcsúra Delnére CsíkSZeredából sokan fognak kimenni, s ezért az ünnepélyt propaganda- és gyűjtési célra kellene felhasználni.

8. A restaurálást előreláthatólag összeel végeztetné a Bizottság, s így az azt követő ünnepélyes bezsentelésen is lehetne kis jövedelemhez jutni.

9. Restaurálás utáni látogatásokkor állandó belépti díj szedésével is lehet egy kis jövedelemre szert tenni, valamint levelezőlapok eladásával, itt a Szent János-templomnál.

Dr. PÁL Gáborné vállalta a pénz kezelését, és így az adományok is az ő címére küldendők.

Az értekezlet elhatározta, hogy VÁMSZER Géza informálja a napilapok és hetilapok tudósítóit, hogy azok egyidőben sajtópropagandával hívják fel a figyelmet a restaurálási mozgalomra.

Ezzel az értekezlet végetért, s elhatározta, hogy 2-3 hét múlva újból összeül.

Jelen jegyzőkönyvet pedig másolatban elküldi a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak.

CsíkSZereda, 1935. április hó 4-én.

VÁMSZER Géza

(9)

**A csíkszéki Szent János-templom
restaurálási munkaterv**

Csikszere, 1935. június 30.

Építészeti munkakör:

1. Alapfalak szigetelése, alagsővezés és betonszegélyezés által.
2. Külső, belső vakolás
3. Támpillérek hiányzó csepegő köveinek pótlása faragott kőből
4. Ablakpárkányok lebádogozása
5. A befalozott gótikus ablakok kibontása és az esetleges mérművek mintájára a hiányzók pótlása
6. A kőajtó-keretekről, valamint a boltzati bordákról a mészrétegnek levakarása
7. Külső freskóknak a vakolat alól való felszínre hozása, ezeknek konzerválása és keretezése.
8. A kazettás festett deszkamennyezet megerősítése és felső padolással való megvédése.
9. Cserépfedés kijavítása.
10. A templom padozatának rombusz vagy négyzet alakú préselt téglával való borítása.
11. Kórus-korlát építése.
12. Külső-belső meszelés.

Művészi munkakör:

1. A szárnycsúcsok megtisztítása.
2. A két ízléstelen mellékoltár kicserélése.
3. A szószék kicserélése.
4. Orgona ízléstelen díszjeleinek eltávolítása és festése.
5. Padok redukálása.
6. A két stallumnak átfestése székes ornaméntikával.
7. Kálvária-sorozat elhelyezése.
8. Székely szőnyegek oltárok elé való elhelyezése.

SCHMIDT József s.k.
okl. építészmérnök

(1)

D. a J. Kr. !

2809–1935. szám.

Gyulafehérvár, 1935. október hó 15-én

A Tisztelendő Plébánia Hivatalnak
Csíkszéki

F. évi 134. sz. felterjesztésére az ottani Szt. János-templom restaurálásának munkatervét tudomásul vettem.

Az alábbi munkálatokról kellő időben előzetesen felterjesztendő hozzám a részletes tervrajz:

1. A mellékoltárok kicserélése.
2. Szószék kicserélése.
3. Stallumok átfestése.
4. Kálvária-sorozat elhelyezése.

ZOMORA János

püspökhelyettes.

(11)

Dr. NAGY Jenő CSUTAK Vilmosnak
Csíkszentmárton, 1935. november 15.

Kedves Barátom Vilmos!

Kedden Sepsiszentgyörgyön voltam, de bármennyire akartam elérni, nem tudtalak felkeresni. Szeretnék azonban vasárnap az igazán kedves ünnepélyre lemenni, s remélem, hogy el is érek a délutáni vonattal.

A delnei ügyben, elsősorban az én akcióim folytán a megyei tanács megszavazta a segínyt s a 18 000 lejt már meg is kapta az egyházközség. A füzetek eladása és ezzel kapcsolatban magánsegélyek folytán mintegy 20 000 lejt kapott még a bizottságunk a templom restaurálására. Az anyagokat most fogja természetben adni az egyházközség, így tehát az anyagi eszközök biztosítva vannak. Most elvégezhető bizonyos munkálatok már meg is kezdődtek a napokban.

VÁMSZER tanár úr a Neked lekiüldött füzetek visszaküldésére kér, amennyiben valamely akadály volna ezek Háromszéken való értékesítésének. Itt már régen eladhatták volna. Sajnálom, ha az eladásnak akadály a füzetek mellékelt Felhívás volna, mert azt én írtam, s magam nem találok semmi olyat abban, ami magyarságunk olyirányú kihangsúlyozását tartalmazná, ami bárkinek szemét szűrhatna.

Mellékelem a püspöki hatóságnak 2809/1935 számú értesítését a delnei lelkészhez, amelyben jóváhagyólag vette tudomásul a kápolna restaurálását.

Egyébiránt, ha vasárnap délután lemegetek, még megbeszéljük az esetleg szükségeseket. Éppen azért ezúttal nem is írok egyebet.

...
Téged szívélyesen üdvözöl mély tisztelettel.

igaz barátod
Dr. NAGY Jenő

(12)
Beszámoló a csíkdélnői Szent János-templomnál 1935 őszén végrehajtott javítási munkálatokról

(Érkezett a SzNM-ba 1936. márc. 30-án)

A restaurálási munkákat a veszélyeztetett szerkezeteknél, mégpedig a fedélszék- és mennyezet-konstrukciók korhadt részeinek kicserélésével kezdtük meg. E szerkezeteket olyan állapotban találtuk, hogy akármikor bekövetkezhetett volna a beomlásuk. A korhadás közvetlen oka a beázás volt, amely részben a rossz állapotban levő cserépfedés miatt, részben pedig a toronyfal és fedélsíkok érintkezésénél hiányzó bádogszegély következtében lassan kikezdte a szerkezetek egyes részeit. A bádogszegélyezést pótoltuk, a cserepek átrakása és pótlása ezidénre maradt.

A kazettás mennyezet tartógerendáinak végei a felfekvések mentén szintén elkorhadtak, aminek következményeképp a mennyezet lesüllyedt. Ezen már régebb úgy segítettek, hogy a mennyezetet 8 darab 80 cm-es csavarral felerősítették, ez azonban csak részben sikerült, amellet még a csavarfejek és pennák alulról látható részei szépészeti szempontból nagyon zavarólag hatottak. Mi ezeket kivettük és a mennyezet súlylyedő részeit felemelve, a fedélszék kötőgerendáihoz kapcsoltuk, amelyek még elég jó állapotban vannak. A kazetták megrongált részeit megerősítettük, illetve kicseréltük.

Megszüntettük a kórusról induló padlásfeljárót, ami szintén bántólag hatott. A feljutás most a toronylépcsőn történik, a toronyfalból kibontott nyíláson keresztül. A kórus padozatát kicseréltük, a boltzatokra salakfeltöltés közbeiktatásával tettük a nutfédes padlót, miáltal annak rengését sikerült megszüntetni.

Eltávolítottuk a kórusfeljáró létrát is, és ehelyett szekrénybe beépített csigalépcsőt tettünk, ezáltal elértük azt, hogy a boltzat statikailag és esztétikailag helytelen áttörését sikerült elleplezni.

A költségek, a szükséges anyag beszerzésével és munkával együtt 15.280.- lejt tesznek ki.

A mennyezet állványozását nem bontottuk el, mert szükség lesz rá a vakolat kijavításánál. Sajnos, még az állványozáshoz szükséges anyagot sem sikerült kölcsönkapni, és így ezt is venni kellett, de a munka befejezésével értékesíthetjük.

A további munkákra vonatkozólag a következő sorrendet állapíthatjuk meg.

1. Alapfalak víztelenítése és szigetelése.
2. Cserép átrakás és a hiány pótlása.
3. Csepegőkövek elhelyezése a támpilléreken.
4. Meszelés rétegeinek levakarása a szentély boltzati bordáiról, gyámköveiről és az ajtógyámokról. Freskók feltárása és konzerválása.
5. Külső-belső vakolatok javítása.
6. Ablakpárkányok lebádogozása.
7. Kriptafalak építése, faragottkő fedlappal.
8. Padlóburkolás gyári téglával.
9. Kőlépcsők és szegélyek kicserélése.
10. Bejárati előrész átépítése úgy, hogy az eltakart freskók érvényesülhessenek
11. Meszelés és festés.
12. A berendezés egy részének kicserélése a székelyföldi templomokban található művészi értékű tárgyak másolataival.

SCHMIDT József
okl. építésmérnök

(13)
Kimutatás

a csíkdélnői Szent János-templom restaurálásánál 1935 őszén végzett munkálatok költségeiről

1. Vasáru és kovácsmunka.		
No. 1. számla	2 pár sarokpánt a 8 lej	16.-
	26 db. facsavar	10.-
No. 6.	7 kg szeg a 17 lej	119.-
No. 10.	10 száll 12-es spáringvas	450.-
No. 19.	2 kgr. szeg a 17 lej	34.-
	3 kg szeg a 18 lej	54.-
No. 20.	3 kgr. szeg a 17 lej	51.-
	1 db. zár	45.-
	1 db. beakasztó	5.-
	1 pár sarokpánt	12.-
No. 11.	Kovácsmunka (NAGY János)	110.-
	összesen	936.- lej
2. Bádogosmunka anyaggal együtt		
No. 15. számla	10 fm toronyszegélyezés a 50 lej	500.-
		500.-
3. Faanyag és ácsmunka		
No. 16 számla	2,97 m ³ gömbfa állványozáshoz	530.-
No. 25.	0,90 m ³ gömbfa állványozáshoz	170.-
No. 9.	1,96 m ³ kétoldalon faragottfa	627.-
No. 13.	0,77 m ³ négyoldalon faragottfa	276.-
No. 17.	1,11 m ³ négyoldalon faragottfa	396.-
No. 14.	25 fm. lécz	30.-

No. 7. és 8. számla

6 drb. 4,00 m-es 32 cm foszni	270.-
20 drb. 4,00 m-es 25 cm collos	400.-
6 drb. 4,00 m-es 10/10 cm staffli	120.-
20 drb. 4,00 m-es szindeszka a 6 lej	120.-
10drb. 4,00 m-es 25 cm-es palló	400.-

No. 24. 12 drb. 4,00 m-es collos deszka	120.-
összesen	3459.

3459.-

PUSZTAY ácmester munkavállalata

1. Fedélszék-javítás	2600.- lej
2. Mennyezet-felemelés	1000.-
3. Állványozás	2000.-
4. Csigalépcső	2500.-
5. Kóruspadló anyaggal együtt	1600.-
összesen	9700.- lej

Felvéve Nr. 5, 12, 16, 22, 23. számlákkal	9700.-
---	--------

4. Egyéb kiadások

No. 24. számla szénalak feltöltéshez	250.-
No. 3, 4, 2. autóköltség	435.-
összesen	685.

685.-

Végösszeg	15 280.- lej
-----------	--------------

Jegyzet

- CSEH Imre folyamodik a katolikus egyháztanácshoz, kérjenek segítséget a püspöktől a templom és az iskola restaurálására. JÁNÓ Mihály, **A gelencei műemléktemplom**. Sepsiszentgyörgy, 1994, 10.
- VÁMSZER Géza, **A cskódelnei görögus műemléktemplom**. in: **Életforma és anyagi műveltség**. Bukarest, 1977.
- Uo.
- NAGY Jenő levele CSUTAKhoz 1935. márc. 27-én. Jegyzéket vetetett fel Delne ügyéről, írja. Ugyanekkor érkeznek meg VÁMSZER különlenyomatai Debrecenből, a másik pénzügyi forrás.
- PAIS Ágnes, **Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire**, jelen kötet.
- L. *A Székely Nemzeti Múzeum jelentései a Múzeum fejlődéséről és állapotáról*, Sepsiszentgyörgy, 1911–14, illetve a *Múzeumi feljegyzések...* (SzNM Irattár).
- DARKÓ Ákos, **Az erdélyi Református Egyház műemlékei**. Kolozsvár, é.n., utolsó mondat.
- CSUTAK Vilmos levele KELEMEN Lajosnak, 1927. ápr. 2-án, SzNM It. 69-1927.
- Az egyházkerület számára DEBRECZENI László végzi, 1928 óta, községről közsére járva az egyházak tulajdonában levő templomi berendezések, klenódiумok, hímezések összeírását. 1929-ben adják ki munkáját az **Erdélyi református templomok és tornyok** albumot. Az Egyházkerületi Műemlékbizottság 1930-ban, UGRON István vezető főgondnok elnökele alatt alakul meg, tagjai BÁNFFY Miklós egyházkerületi főgondnok, TELEKI Domokos, CSUTAK Vilmos Székely Nemzeti Múzeum-igazgató, KÓS Károly építésszámológ, HERPEPEI János archeológus, VÁSÁRHELYI Boldizsár kolozsvári lelkész. UGRON lemondásával TELEKI Arthur egyházkerületi főgondnok veszi át majd az elnökséget, és az 1939 őszén új mandátumot nyert bizottságot UGRON, BÁNFFY, TELEKI, KÓS, HERPEPEI, VÁSÁRHELYI, LÁSZLÓ Dezső, SZABÓ T.

Attila alkotják. Az igazgatótanács az 1919-es román műemlékvédelmi törvényhez igazodva, rendezéssel hoz létre saját párhuzamos, református magyar műemlékvédelmi struktúrát. Minden 1850 előtt épült templomukat műemléknek tekintik, javítás raktak csak a Műemlékbizottságnak az igazgatótanácson át történő megkérdésével végezhető, ingóság engedélye nélkül nem elidegeníthető (számos keserű tapasztalat indokolta ezt). Megalakulásától a DARKÓ-füzet megjelenéig, tehát nagyjából a második bécsi döntésig a bizottság 36 templom restaurálásával fog foglalkozni: közreműködik a kolozsvári Farkas utcai, a bonchidai, magyargyermonostori, mezőveresegházi, algyógyi, nagyrápolti, viczei, erdőszentgyörgyi templomok helyreállításában, KÓS és DEBRECZENI tervei alapján, valamint a dési, a somkerek, ormányi, szászvárosi templomok javításában. Véleményezik a pókai, balavásári, nyárárdői, bernádi, sajósárvári templomok lebontását. Megbeszélnek ingó műemléket kilenc szőnyeg, tizenöt egyházi klenódiумot stb. A bizottságnak sajnos nincs pénz, de több esetben közbenjár az igazgatótanácsnál segély végett. (DARKÓ Ákos, **i.m.**, 6. o.)

10. TÖRÖK Andor fogalmazvány, irattári ványa, dátum nélkül.

11. CSUTAK KÓS Károlynak, a TAVASZY Sándor szerkesztette *Kiáltó* szövegben megjelent DEBRECZENI László-cikk kapcsán, I. (1) függelék. Vö. *Kiáltó* Szó, 1935. febr. 1., 26–27. DARKÓ Ákos, **i.m.** szerint a baczai árpádkori templomot és a ketesdi régi fatemplomot és fatornyot nem tudták megmenteni, mégpedig a hívek konoksága miatt. Vö. még a *Pásztorúzbén* ekkor megjelent anyaggal.

12. SzNM It. 94-1929 (áprilisi levelezőlap).

13. SzNM It. 276-1929.

14. SAS Péter, in: *Acta (Siculica) – 1997/II*, 141–150.

15. L. *Múzeumi feljegyzések...*

16. 1928–1932-ben csaknem 16 000 lejt fizetnek neki! L. még SzNM It. 13-1932.

17. L. (5) függelék

18. CSUTAK okosnak tartaná, ha ANTAL Áron is lejönne a decemberi gyűlésre, nagyobb nyomatókat adni az ügynek, de erre végül családi okokból nem kerülhet sor.

19. Az igazgató-választmányok és CSUTAKnak címzett beadvány 1934. nov. 27-én, a delnei restaurálás tárgyában. A beadványt NAGY Jenő VÁMSZER Géza és ANTAL Áron főgim. tanárokkal adja be. Egy héttel korábbi megyei tanácsúléson leszögezték felvetésére, hogy a jövő évi költségvetésből jelentősebb összeget juttatnak erre. Ugyanakkor már mellékel a *Debrecei Szemle*ben időközben megjelent VÁMSZER-dolgozatot.

20. 1935. febr. 12-én, miután sikerült átmenetnie és ellenjegyeztetnie elnökével (TÖRÖK Andor) és alelnökével (NAGY Jenő), küldi fel CSUTAK VÁMSZERnek, adja át vagy másoljon belőle a delnei plébánosnak, és neki CSUTAKnak is jelezze, mit tegyen még – „állandóan ezerféle dolgom van, de viszont kész vagyok arra, hogy minden tekintetben melletted álljak, amíg tölem telik. De neked kell mindig gondolkodnod és javasolnod, ahol igénybe akarod venni a múzeumunk vagy a magam szerény segítségét és támogatását”. A levél egyértelművé teszi a munkamegosztás jellegét. A határozat példányait még NAGY Jenő, VÁMSZER, ANTAL Áron, SCHMIDT, illetve a megyei tanács kapja meg.

21. VÁMSZER levele ápr. 5-én, 4-én dr. PÁL Gábornálnál volt értekezletük, küldi a jegyzőkönyvet. Máris volt adakozás: LÁSZLÓ Ignác hit-tantánár 500 lejt, dr. PÁL Gáborné 1500-at adott. Kéri, készítené CSUTAK listát, kinek adhatná el a füzeteket (párhuzamosan két listát kér, hogy ne kérjenek mindketten ugyanattól).

22. NAGY Jenő CSUTAKnak április 9-én: a megyei tanács megszavazta a támogatást, és 4-én összeültek, ő HIRSCH Hugóékot vontat volna be, de VÁMSZER már bevonta PÁL Gábornét, és a két család nincs jól egymással, amúgy bízik a vállalkozás sikerében.

23. CSUTAK válasza két VÁMSZER-levele, 20-án: helyesli, hogy őszre halasztották a munkát, a megyei segély idejére (főleg, hogy ez a megszavazás hatósági jóváhagyás-értékű is valahol), az 50 példány árusítását viszont nem tartja sürgősnek, előbb egyéb tennivaló is van, amint azt korábban megfontolták dec. 29-én (műszaki terv, egyházi jóváhagyás). Nyomatékosan kéri, hogy tartsa VÁMSZER is ehhez magát, „olyan időket élünk, amikor a közben hajtott jó siker érdekében minden szavunkat és minden lépésünket előre meg kell cenzúráznunk”. Aggódik, nem késett-e el máris ezzel a levéllel.

24. Végül húsz füzetet tudnak Sepsiszentgyörgyön eladni, összesen 1100 lej értékben (CSIKY Irén, dr. CSULAK Samu, dr. DARAGUS András, dr. DUDUCZ Zoltán, ELEKES Andor, dr. FOGOLYÁN Kristóf, dr. FEKETE Sándor, dr. KOVÁSZNAI Gábor, MÁLNÁSY Géza, SCHMIDT Richárd, Dr. TANKÓ Béla, dr. VAJNA Mihály, ZÁTYI József, dr. HORVÁTH Miklós, SZŐCS Gézáné, LÁSZLÓ Vilma, BORENSTEIN Antal, dr. KERESZTES Károly, dr. BARABÁS Andor, CS. BOGÁTS Dénes a támogatók – CSUTAK ápr. 17-én küldi fel a névsort NAGY Jenőnek.

25. PÁL Gáborné júl. 3-án egy vázlatos tervváltozatot küld le, CSUTAK 8-án jelzi vissza, hogy augusztus 30-ig laji-ba hivatalos (elvágták a román nyelvvizsgán, és most tanfolyamra kell mennie), addig viszont költségtervet is kérne (beleértve a művészeti részt), mert így nem tud hozzászólni. PÁL Gáborné aug. 21-én meg is küldi a delnei Szent János-templom restaurálási munkatervét. CSUTAK kézírásos jegyzetei bizonyítják, hogy addig is megpróbált utánaszámolni a költségvetési tételeknek.

26. A sorsjegyeken az EKE Csíki osztály bélyegzője van. „A Csíkdelnei Szent János Templom Restauráló Bizottsága 1937. január 1-jén Csíkszereda városában kisorsolja NAGY Imre festőművésznek egy 100 x 120 cm méretű brassói tárgyú olajfestményét. Egy sorsjegy ára 50 lej, Sepsiszentgyörgyön a következők váltanak: Jótékony Nőegylet, CS. BOGÁTS Dénes, dr. DUDUCZ Zoltán, dr. KOVÁSZNAI Gábor, dr. VAJNA Mihály, DEMETER Ferenc, HOCHSTÄDT Márkus, dr. TÖRÖK Andor (2 db.), dr. BENKE János – FADGYAS Anna 1937. jan. 27-én küldi fel a pénzt dr. BALÁSSY Kálmánné címére.

27. VÁMSZER levele CSUTAKnak 1934. okt. 16-án: a delnei cikket legelőnyösebben MILLEKERNél, a *Debreceni Szemlében* tudta elhelyezni.

28. SzNM It. 151-1934.

29. A kérvény kísérőlevelében 1934. jún. 29-én NAGY Jenő írja CSUTAKnak, hogy VÁMSZER tárgyalta vele Delne-ügyben. VÁMSZER szerint a restaurálás költségei könnyebben összegyűlhetnek, ha a múzeum tekintélyével élhetnének, a múzeum viszont részese lenne az erkölcsi és művészi sikerből.

30. SzNM It. 23-1935.

31. Jelen vannak: dr. TÖRÖK Andor elnök, dr. NAGY Jenő alelnök, dr. KERESZTES Károly, CS. BOGÁTS Dénes, CSUTAK Vilmos, FELSZEZGI István, dr. KONSZA Samu, SIPOS Samu, GÖDRI Ferenc, KERNÉ BIBÓ Erzsébet, ANDRÁSI Tivadar.

32. NAGY Jenő pontosítása 1935. febr. 5-i levelében: egyhangú volt a megyei tanács támogatási ígérete – ugyanakkor másolatot kér a megyei tanács számára is a kivonatból, hogy ott betérjeshesse (a költségvetési bizottság öt tagjából is szerencsére ő az egyik tag).

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a forrásközlést és az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Restaurarea bisericii de la Delnița (1935) (Rezumat)

Prima restaurare realizată de instituții maghiare minoritare, a unui monument istoric a avut loc în anul 1935. Biserica Sf. Ioan din Delnița s-a ridicat în a doua jumătate a sec. al XV-lea, în stil gotic. Aici s-a păstrat singurul tavan în casete, pictat, din Ciuc, datând din 1613, respectiv are un triptic din 1675. Restaurarea din 1935, inițiată și condusă de Géza VÁMSZER, s-a înfăptuit cu sprijinul comunității din Ciuc, în organizarea Societății Carpatine Ardelene (Secțiunea Ciuc) și a Muzeului Național Secuiesc. Lucrarea face excurs la activitatea interbelică a Muzeului din domeniul ocrotirii patrimoniului, la colaborarea dintre Muzeu și Géza VÁMSZER, și publică în anexă o culegere din documentele acțiunii din 1935.

The Restoration of the Church at Csíkdelne (Delnița, Romania) (1935) (Abstract)

The first restoration carried out by the Hungarian institutions in minority of a historical monument took place in 1935. The church „St. John” in Csíkdelne was built in the second half of the 15th century, in Gothic style. There, the only painted casket-ceiling in the county Csík dated back to 1613, as well as a triptych of 1675, was preserved. The restoration from 1935 initiated and directed by Géza VÁMSZER, was carried out with the support of the community in Csík, in the organization of the Carpathian Society in Transylvania (the department in Csík) and of the Székely National Museum. The paper refers to the activity between the two World Wars in the museum in the field of patrimony preservation, at the co-work between the museum and Géza VÁMSZER and published in the annex a collection of the documents about the action in 1935.

A székelyföldi kutatóutak (1928–1940)

(Kivonat)

A székelyföldi kutatóutakként emlegetett gyűjtő- és tanulmányi kirándulások a Székely Nemzeti Múzeum egyik legjelentősebb két világháború közötti tudományos programja volt. Az évente megrendezett, természettudományos súlypontú, de esetenként régészettel, néprajzi és művészettörténeti kiszállással kombinált kutatóutakon a helyi és kolozsvári szakemberek, lényegében az erdélyi magyar tudomány elitje adott egymásnak rendszeres találkát, a Múzeum szervezésében, annak javára – mindenkor kihangsúlyozták, hogy céljuk a Múzeum gyűjteményeinek gyarapítása, a múzeumőrök ismereteinek gazdagítása. Az egyetemeken és intézetekben, múzeumi gyűjteményekben, patinás magyar középiskolákban dolgozó tudósok mellett meghívják a fiatal tanárnemzedék arra érdemesített tagjait, sőt középiskolás diákokat is, ugyanakkor a tudományra és kultúrára fogékony, érdeklődő helyi értelmiségnek is lehetősége nyílik a nem egyszer gyakorlati hasznot is jelentő találkozásra. A tanulmányi kirándulások tehát egyidőben az elit utánpótlását célzó képzés és az akkor elképzelhető legszínvonalasabb magyar szabadegyetem. A kutató társaság magvát geológusok és biológusok képezik. Három szakaszt különböztethetünk meg: Az 1928-as kirándulás a legösszetettebb, de inkább előzetes bejárás jellegű, és a gazdasági világválság éveiben hosszabb szünet követi. A kutatóutakat 1934-ben, a rovaranosok indítják újra, akik egy követendő metodikát is kikísér-

leteznek. A geológusok azonban csaknem azonnal átveszik a kezdeményezést, és az 1936–39. évet egyértelműen ők fogják dominálni, főleg botanikusok társaságában. Az 1940-re tervezett kutatóút már elmarad, a világháború kitérése és a második bécsi döntés hozta változások nyomán lehetőségek nyílnak és zárulnak. A dolgozat a kutatóutak kronológiáját, részleteit kívánja megvilágítani, előkészítve a további kutatást és szakmai értékelést.

*

A kezdetek és az 1928. évi székelyföldi tanulmányút

A két világháború közötti ún. székelyföldi kutatóutak a Székely Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb tudományos szervezési és kutatási teljesítménye. Az elsősorban a korszak romániai magyar geológusait és biológusait összefogó kiszállások és kapcsolódó törekvések, megvalósítások egy összetett folyamat szerves részei. A továbbiakban a székelyföldi kutatóutak alatt azt a tanulmányi kirándulás- és gyűjtőút-sorozatot értjük, amelyet a Múzeum (CSUTAK Vilmos, majd utódai) BÁNYAI Jánossal (tehát a Székelykeresztúrról nagyon hamar Székelyudvarhelyre kerülő, egyszemélyes, másik székely tudományos szervező központtal) közösen szervezett. A terepbejárás jellegű 1928-as székelyföldi körút után igazából 1934-ben beinduló expedíciók a Központi, majd a Dél-Hargitába, Kászon térségébe, Kommandó vidékére, a Gyilkostó–Marosfő területre, illetve a Kelemen-havasokba irányultak. Az 1940. évi utolsó, a Gyimesekbe tervezett út már nem valósulhatott meg, küszöbön állt a második bécsi döntés. Az 1928 és 1934 közötti múzeumi vagy a múzeum gyarapítására és publikációihoz anyagot gyűjtő más kiszállásokat itt csak röviden tárgyaljuk, említjük (1929-ben NYÁRÁDY Erasmus Gyula, 1929-ben és 1931–32-ben művészettörténészek, 1930–32-ben néprajzosok, 1931-ben és 1932-ben a zoológusok, 1932–33-ban a régészek, 1933-ban a geológusok).¹

* Budapest, Oltvány árok 29, H-1112

A kutatóutak gondolata tudomásunk szerint 1928 januárjában nyer legelőször nyilvánosságot, Kolozsváron, az *Ifjú Erdély* hasábjain:² „Hogyan vehet részt az erdélyi ifjúság a Hargita Monográfia elkészítésében. Az erdélyi tudományosság vezetői pár hónapja tervezték a nagy jelentőségű munka elkészítését. A hamar meginduló munkát előkészítő tudósok minket is megkértek, vessük fel a kérdést.”³ Természet-tudományi és történeti kutatásokról van szó, és figyelembe véve LÁSZLÓ Dezsőnek a lapnál betöltött szerepét (az 1925-ben elhunyt nagy sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató LÁSZLÓ Ferenc fia, a múzeum jogi személyiségének rendezésében is aktívan közreműködött), több mint valószínű, hogy ennek a cikknek a háttérében is a CSUTAK–BÁNYAI szervezőpáros kereshető: ismeretes, hogy ők ketten már ekkor, 1928-ban *Székelyföld-monográfia* füzeteket terveznek.⁴ A Hargita a természettudós BÁNYAI Jánosnak lett volna kézenfekvő első célpont (persze BALOGH Ernőt is foglalkoztatta, NYÁRÁDYNak sem volt idegen vidék), történész pedig a későbbiekben is egyetlenegy valaki volt érintett a székelyföldi kutatóutakban: CSUTAK Vilmos.

Az első közös útra 1928 őszén kerül sor. Az érintettek közül többen a jubileumi kiállításra készülve (a Múzeum gyűjteményeinek rendezése, háromnyelvű feliratozása) kerültek közelebbi kapcsolatba egymással – BOGA Lajos, TULO GDY János, LÁSZLÓ József –, másokkal az ugyanekkor szerkesztett jubileumi **Emlékkönyv** ügye vont a szorosabbra a szálakat. Az 1928-as tanulmányi kirándulást tulajdonképpen az **Emlékkönyv** előkészítésének, a tervezett későbbi *Székelyföld monográfiája* anyaggyűjtésének is szánták. Az ismeretterjesztő cél sem mellékes, a körút egy sepsiszentgyörgyi előadóesttel indul és egy székelyudvarhelyivel végződik. A gyakorlatias BÁNYAI, akinek mindig erőssége volt a „public relations”, nagy gondot fordít a népszerűsítésre. Ehhez az alapkutatás mellett a megvalósítható alkalmazott kutatási vonatkozásokat hangsúlyozza. CSUTAKhoz írt levelénél jobban mi sem tudjuk összefoglalni szervezői politikájának lényegét, a helyi, szolgáltni kívánt közönséggel való kapcsolatteremtés és kölcsönös segítség

igényét, az intézményi jelleg tudatos előtérbe emelését egy hosszú távon megtérülő presztízs-termelés céljából: „Jó volna, ha az érdekelt területek helyi lapjaiban ezeket a dolgokat megfelelő kommentárral közölnék a Múzeum és a közbenjárók érdemeinek a hangsúlyozásával (a mi személynk maradhatnak a háttérben!!) Ez nagyon frappáns összehasonlításra adna alkalmat a tavalyi, hatóságilag agyontámogatott geológus körút eredményeivel szemben.” Az alkalmazási lehetőségeknél meg kell még megemlítenünk a turisztikai célú elképzeléseket: 1929-ben a szebeni Deutsches Kulturamt szervez erdélyi kirándulást, birodalmi német vendégek számára, és a székelyföldi szakaszra a Múzeumot kéri fel kalauzolásra. Ehhez jó előkészítést jelentett az 1928-as körút – német és osztrák vendégek különben több ízben érkeznek még az elkövetkező években, ha nem is alakul ki olyan rendszeres, a térség turisztikai potenciálját hasznosító kapcsolat, mint arra kezdetben számítottak.

Az út a legkülönbözőbb szakterületek vezető szakembereit mozgósítja. A természettudós-mag egyben az Erdélyi Múzeum-Egyesület és azon belül a Természet-tudományi Szakosztály egyetlen ekkori tevékenységének, a szabadegyetem-jellegű ismeretterjesztő, ritkábban ún. „tudományos” előadásoknak a főszereplője: SZÁDECZKY Gyula, BALOGH Ernő, BÁNYAI János. SZÁDECZKY épp a két testvérintézmény összefogásának örül a leginkább, az együttműködés még az 1934-es újrakezdésnél is fontos motivációja lesz a kolozsváriaknak, bár intézményként az EME valójában soha nem lesz részvevő. A szervezés magától értetődő, hogy mindig egy szélesebb csoportra irányul, mint akik végül tényleg részt vesznek. Egyeztetni kell az időpontot, és ez sem könnyű, a kolozsváriak szeptemberben tudnak csak jönni, a vegyész RUZITSKA Béla pl. akkor sem, a zenekonzervatóriumi beiratkozások miatt.⁵ A nyilvánosság szintje is kényes kérdés: SZÁDECZKY Gyula véleménye pl. az, hogy csendben, előzetes meghirdetés nélkül kellene nyélbeütni az akciót. SZÁDECZKYt, mint kor- és rangidóst, augusztus 11-én kéri fel hivatalosan a tanulmányút elnökének, egyben a kapcsolódó ismeretterjesztő estek előadójának.

Témája ugyanaz, ami az EME 1930-ban újrainduló vándorgyűléseinek első alkalmával, Marosvásárhelyen lesz: a Hargita szerkezeti geológiai jelentősége. A másik előadó BÁNYAI, a szervezéshez pedig sokan szükségesek. Az előadásokra PÉTER Mózes múzeumőr és FELSZEGHI István igazgató-őr levelezik le az engedélyeket, a Székely MIKÓ Kollégium tanárai. Bukarestben KÁNYÁDI Béla református lelkészre támaszkodnak (ő táviratozza meg azt is augusztus 30-án, hogy adómentes lehet az előadás), és dr. KÖVÉR János ügyvéd segíti őket.

A részvételre felkérő körlevél (2) augusztus 15-i dátumú: a Múzeum jövőre esedékes ötvenéves fennállását a Székelyföldnek egy erőteljesebb meginduló kutatási programjával, annak kidolgozásával óhajtják megünnepelni. A felkértek BALOGH Ernő és XANTUS János (ekkor kolozsvári katolikus főgimnáziumi tanárok), BOGA Lajos (csíkszeredai főgimnáziumi tanár), CSUTAK Vilmos, HAÁZ Rezső (székelyudvarhelyi református kollégiumi tanár), KÓS Károly (műépítészek címezve), NYÁRÁDY Erasmus Gyula (kolozsvári egyetem herbárium-tanár), RUZITSKA Béla (kolozsvári egyetemi tanár), ROSKA Márton (kolozsvári egyetemi magántanár), TULOGDY János (kolozsvári református kollégiumi tanár), KEŐPECZI SEBESTYÉN József, BÁNYAI János (mint a kirándulás vezetője). A kiránduláson résztvevők a Múzeum vendégei, a költségeket a Múzeum viseli, és a résztvevőkre ezért semmiféle kötelezettség nem származik. Sorra jeleznek vissza. NYÁRÁDY feleségét is hozza, a költségét téríti. SZÁDECZKY ugyanezzel a feltétellel kéri, hogy veje, KERNER Antal szegedi főmérnök is vehessen részt az úton – így volna alkalomuk találkozni. RUZITSKA Béla nem tud ugyan eljönni szeptemberben, de felajánlja, szívesen elvégzi majd télen a vegyelemzéseket a gyűjtött anyagon, ahol szükséges. ROSKA „szépen átgondolt és megszervezett expedícióra” készül.

A szervezés valóban gondos, bár a részletes programot (3) csak a meghívók szétküldésének napján készülnek kidolgozni.⁶ Sepsiszentgyörgyön, szeptember 7-én délelőtt 10-kor PAP Lehel kályhagyáros homokbányáját tekintenek

meg. Szeptember 8-án FERENCZ József komolói lelkész fogja várni őket reggel 9-kor, hogy a római táborhoz kalauzolja. Innen még a délelőtt folyamán továbbmennek – Kovásznán HAVADTÓY Sándor református lelkész várja szeretettel a társaságot. A többi tervezett helyszínről is sorra érkeznek a visszajelzések. A múzeumalapító I. DIÉNES Ödön Kézdivásárhelyen intézkedett. IMECS Ákos tusnádi jegyző 500 lejt küld költségekre. CSUTAK BORBÉLY Albert tusnádfürdői vendéglősnek, aki a Szent Anna-tavi szállodájában kedvezményes áron fogadja a kutató társaságot, a családias rendelést is feladja: vacsorára egy-egy borjú- vagy sertészeletet kérnek, kórfittessel, reggelre tejes kávé vagy teát. A csíkszeredai politikus PÁL Gábor is a Szent Anna-tónál szándékozik várni őket.

Tizennégyen lesznek, írja neki CSUTAK, szeptember 9-én este érkeznek, reggel 6-kor mennek tovább. Eredetileg Csíkszeredába gondolta az ebédet, de PÁL Gábor figyelmezteti: a tótól nem Tusnádfaluba kellene lemenni, Nádasfürdő felé, mert az túl hosszú lesz. Délig viszont lejuthatnak Tusnádfürdőre, a Mohos-Vár-tető útvonalon. Telefonon kér választ, a csíkszeredai Agrártakarékpénztárba, onnan megkapja az üzenetet. CSUTAK gyorsan dönt: a tóhoz este érjenek inkább, és legyen autóbussz másnap reggel 10-kor Tusnádfaluban, hogy levihesse őket Tusnádfürdőre ebédelni. Ha nem lehet, üzenetet kér a Szent Anna-tóhoz. PÁL Gábor készíti elő különben az egész csíki szakaszt. Este Szeredában CSIPAK Lajos katolikus szemináriumi régensnél vacsorázhatnak, és azt is megkérdezi, 11-én hányan mennek majd Somlyóra, és hányan Szentmiklóásra? Ebéd a somlyói zárdában lesz, 12-én reggel pedig autóbussz viszi tovább a társaságot Gyergyószentmiklóásra – MAGYARI Dezső csíktamásfalvi kereskedőnek köszönik erre vonatkozó, BÁNYAI útján tett ígéretét –, reggel 7-kor indulnak oda, a csíkszeredai Európa-szálló udvaráról. Gyergyószentmiklóson gond van: CSIBY Andor ügyvéd (jogi és honismereti szakíró, múzeumi gyűjtemény összeállítója) nincs otthon, FADGYAS Anna, a Múzeum legendás titkárnője így ZÁRUG Lukácsot próbálja elérni szállásúgyben. Végül

PÉTER Mózés és BENEDEK Zoltán elnökhelyettes LÁSZLÓ Dezső gyergyói parlamenti képviselőnek ír. Arra kéri, hogy tekintettel CSIBY távollétére, rendezné ő a tizennégyük szállását, úgy, hogy a szállásadók vendégei lehessenek, 12-én ebédre, vacsorára, 13-án és 14-én reggelire. 13-án mennének ki a Gyilkostóhoz, ehhez baráti vagy bérautó szükséges. Cserébe szívesen szolgálnak *szaktanácsadással*. Mindenütt azt kéri, hogy, bár nehéz az anyagi helyzet, a politikai községek (helyhatóságok) támogatását ne igényeljék.

Szeptember 6-án, miközben CSUTAK még javában egyezteteti PÁL Gáborral a csíki programot, Sepsiszentgyörgyre megérkeznek a vendégek. KEÖPECZI SEBESTYÉN felolvasást is vállalna,⁷ de erre nem lesz szükség. SZÁDECZKY Ratosnyáról érkezik, Ditró felől, a többi kolozsvári (KERNERrel együtt) közvetlenül a kincses városból. XANTUS, KÓS nem tud eljönni, ahogy – haláleset miatt – BOGA sem. KERNÉ BIBÓ Erzsébet szervezi a fogadást, körlevelében BARABÁS Sándort, BENEDEK Zoltánt, BENEDEK Jánost, KOÓS Ferencet, KERESZTES Károlyt, TUNYOGI CSAPÓ Endrét, THAMÓ Andrást, BOGÁTS Dénest, PÉTER Mózeset kéri fel erre. Az egybegyűlt „kiránduló sereg” sikeres előadóesttel fűszerezett sepsiszentgyörgyi program másnapján indul a székelyföldi tanulmányútra. Ezzel egyidőben folytatódik a szervezés. Miközben CSUTAK Orbaiszék felé tart vendégeivel, PÉTER Mózes Lövétre ír, a Szentkeresztbányai Vaskohó Rt.-nek. 14-én érkeznének Szentkeresztbányára, tizenketten, déli 1-től megtekinteni a bányát és a kohót. Erre kérnek engedélyt. Közben meghozzák JODÁL Gábor táviratát, Székelyudvarhelyen minden rendben. FERENCZI ügyvéd pedig Székelykeresztúrra várja őket, szeptember 16-án.

Hónap végén, majd októberben kerül sor a kiértékelésre, a kapcsolatos közlendőkre, javaslatokra. A legfontosabb dokumentumok NYÁRÁDY és BÁNYAI CSUTAKhoz írt levelei (4–5). NYÁRÁDY, aki a tanulmányutat kutatóútként, Hargita-kutató körútként emlegeti, annak programgazdagságát és interdiszciplináris jel-

legét emeli ki. Ennek jegyében fogja elkészíteni a csíkkarcfalvi templom makettjét, amely ma is a Székely Nemzeti Múzeumban található. Tanácsot ad botanikai gyűjtemény dolgában, felajánlja segítségét – gyűjtene is felesben intézetének, felesben a Múzeumnak, élve utóbbi erkölcsi támogatásával. Fényképeket küld (BÁNYAI és BALOGH Ernő nemkülönben, utóbbinak a Múzeum fizeti is⁸). BÁNYAI a kovásznai ásványelőfordulásokról ír részletesebben, és mellékel két rövid, propagandának (is) szánt szaktanulmányt (6–7). Az ügy érdekében ezeket a Múzeum kell, hogy megküldje az érintetteknek. CSUTAK gyorsan válaszol:⁹ NYÁRÁDYnak éppen megjött a küldeménye, a fényképeket a BALOGH Ernő felvételei mellett állítja ki. Kéri, költségének térítése mellett küldene még üvegpreparátumot, mert csak BÁNYAItól voltak eddig herbariumi lapjaik. Ki fogja javítja a feliratokat, teljesen egyetért szakmai javaslataival, természetrajz szakos tanára sajnos csak két év múlva lesz,¹⁰ de már jövő tavasszal ejtsék meg a NYÁRÁDY ajánlotta két 10-10 napos kirándulást. A karcfalvi templom makettjéhez is meg fogja szerezni a hiányzó adatokat. Tudja, hogy NYÁRÁDYnak nem lehetett ez a kirándulás olyan gyümölcsöző, mint a geológusoknak vagy a „templomjáró” KEÖPECZI SEBESTYÉNnek, annál is inkább köszöni, hogy NYÁRÁDY ennek tudatában is velük tartott. Párhuzamosan szétküldik a köszönőleveleket, a tudományos körüt anyagi és erkölcsi sikeréért, adományokért (addig csak JODÁL Gábornak írtak): a címzettek¹¹ októberben keresztúriak,¹² 1929. január végén pedig csíkszeredaiak,¹³ egy budapesti kivétellel.¹⁴ A listák tanulságosak: a két világháború közötti székely kisvárosokban valóban létezett mozgósítható magyar civil társadalom. A Múzeum belső összegezése az 1929. március 23-i igazgató-választmányi gyűlésen történik meg, CSUTAK rövid jelentésében (8). Április 6-án BOGA küldi az előző évi kiránduláson gyűjtött, nála hagyott 5 db. múzeumi tárgyat, innen tudjuk, hogy őt is felkeresték Csíkszeredában.

1929–33, a biológusok

Az 1929-es év a jubileumi rendezvények éve a Múzeumban, a kiszállások folytatódnak ugyan (KEÖPECZI és BOGÁTS Dénes építészeti emlékeket dokumentál, NYÁRÁDY feljavítja a székelyföldi lápok növényvilágára vonatkozó anyagát¹⁵), és eredményük az **Emlékkönyv**ben, a két világháború közötti kisebbségi magyar tudományosság legjelentősebb kiadványában kerül értékesítésre, de az 1928-ashoz fogható nagy tanulmányútra nem kerül sor. 1930-tól pedig mind erősebben érezteti hatását a gazdasági világválság, behatárolva CSUTAK és intézménye lehetőségeit is. A fő szervezők kapcsolata egyelőre kitűnő, 1929 elején CSUTAK hét erdélyi városban szervezi-szervezteti meg, hangolja össze BÁNYAIék kezdeményezéséhez kapcsolódva az ORBÁN Balázs-megemlékezéseket, Tordától Brassóig és Gyergyószentmiklósig. Tavasszal BÁNYAI a Múzeum jubileumra kiállított állatainak jegyzékét küldi vissza CSUTAKnak – amennyire lehetett, kiegészítette a román nevekkal. Június 28-án ugyanő sepsiszentgyörgyi ajánlólevéllel indul külföldi útjára: a Múzeumot képviseli, úgymond, a Nemzetközi Balneológiai Kongresszuson.¹⁶ 1930. július 10–15-én Előpatakon dolgozik, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlésére készítsen elő egy témát, szállását CSUTAK szervezi meg. A törés éve 1931, amikor BÁNYAI beindítja folyóiratát, az 1944-ig megjelenő *Székelységet* – eredetileg közös kiadványban gondolkodtak, de a CSUTAK tervezte, az **Emlékkönyv** folytatását célzó akadémikusabb *Székely Múzeum* meghiúsul a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* újraindulásával.¹⁷ A közben Székelyudvarhelyre költözött BÁNYAI és a sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató viszonya évekre megromlik.

1930 szeptemberében azonban egy rendkívül jelentős fordulat ellensúlyozza a székelyudvarhelyi kapcsolat kiesését: DIÓSZEGHY László, a sepsiszentgyörgyi festőművész és jeles lepidopterológus jelentkezése. Ő és rovartanos kollégái fogják kezdeményezni a tanulmányutak újraindítását, és főleg nekik köszönhető, hogy

azok részvételük idején, 1934–35-ben (egyebek mellett) komoly tudományos gyűjtőtűt jelleget öltének.¹⁸ DIÓSZEGHY százsz kollégáival készülne már 1931-ben Háromszékre, és CSUTAK azonnal felajánlja szerény anyagi támogatását, kalauznak és munkatársnak LÁSZLÓ Józsefet, segítségnek pár ügyes diákját. Kéri DIÓSZEGHYt, egy jó térkép segítségével állítsa össze télen a programot. A küküllővári nyugalmazott orvos, rovartanos KÖNTZEI Gerőt is el szándékozzák hívni, ha összejön a gyűjtőtűt, CSUTAK is ismeri, még zágoni gyerekkorából. DIÓSZEGHY részletes utasításai alapján Sepsiszentgyörgyön megtörténnek az előkészületek (csalétek elkészítése, vegyszerek beszerzése), és 1931 nyarán sor kerül a gyűjtőutakra, amelyeket csillagtúra-szerűen ejtenek meg, LÁSZLÓ Józseffel. DIÓSZEGHY egymagában 1600 példányt gyűjt be, de KÖNTZEI is általa korábban nem gyűjtött fajoknak örülhet.¹⁹ Július 15. és 30. között Sugásfürdön, a Rétyi Nyírben, Bükszád–Mohos–Szent Anna-tó vonalon, Kovászna környékén (Kommandó–Gór-havas) dolgoznak – az első két helyszínen KÖNTZEI is velük van –, illetve belső múzeumi munkát végeznek. A gyűjtött anyagot DIÓSZEGHY magával viszi preparálás és meghatározás végett, csupán a Coleoptera-k maradtak LÁSZLÓ Józsefre.²⁰ A költségeket (855 lej) a Múzeum állja. 1932. június végére–július elejére máris tervezik a közös, hargitai folytatást, télen tárgyalnak majd meg,²¹ a dicsőszentmártoni ornitológus DOBAY Lászlóval, mert ő ismeri a terepet. Hullóket is gyűjtenének, szesz kell hozzá és üvegek.²² CSUTAK ezúttal is napra lebontott tervet kér, a Hargita-alji (udvarhelyi és csíki) települések lekészeinek, tanítóinak támogatását ígéri, gyűjtő-bedolgozó munkatársnak is meg lehetne őket nyerni. Maga is kimenne velük esetleg. DIÓSZEGHY másrészt a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatóját, SCHMIDT Antalt szeretné magával hozni, így költségeit nem a sepsiszentgyörgyieknek kellene hordozniuk.²³

KÖNTZEI tervei másfelől hosszútávúak. Van már tapasztalata csoportos gyűjtés szervezésében, a Hargita déli oldalára tervezett kutatást is ennek megfelelően készítené elő. „A cél az

volna – írja –, hogy megszervezzük az egész Székelyföld rovtani-madártani (ti. ezen ágakra ismertek szakértőket) kutatását, s ilyen gyűjtőket arra verbuválni, felkérni, és együttes gyűjtőutakat rendezni... Az ilyen előkészítés lassan megy, dehát előbb emberek, aztán jó program, felszerelés... Így gazdagodnátok legalaposabban! Fél munka volna, ha az anyagot nem volna ki feldolgozza, és aztán ha nem lehetne valahol közölni az eredményt, hogy kincsetek véka alatt ne maradjon! Ez évek alatt történnék, de ugye erre is előre kell készülni, mint a vizsgára! Egy olyan katonai térképet, melyen a jeleztem vidék rajta van, nem tudnátok nekem kölcsönözni?”²⁴ CSUTAK megrendeli a 2100 lejes térképet, DIÓSZEGHY pedig júniusban felszerelést küld LÁSZLÓ Józsefnek, hogy akkor is legyen mivel dolgoznia, ha ő nem jöhetne el. CSUTAK is küld Borosjenőre pénzt, rovtárú beszerzésére. 18-án, sajnos, már egyértelmű, hogy a gyűjtőút elmarad: DOBAY és DIÓSZEGHY anyagi okokból mondják vissza, LÁSZLÓ József az érettségi miatt nem mehet, KÖNTZEI nem ismeri a terepet.²⁵ A legsúlyosabb csapás azonban LÁSZLÓ József öngyilkossága. CSUTAK kiszemelt utódját veszíti el benne, és ehhez képest jelentéktelen az, hogy természetrajzos múzeumőrét és MIKÓ Kollégium-beli szaktanárát is, aki melleleg tavasz óta intenzíven gyűjtött, dolgozta be magát ebbe a típusú munkába is. A hargitai út elmarad, de KÖNTZEI Szovátán a Múzeumnak gyűjt július elején, és szeptember közepén DIÓSZEGHY-nek is sikerül hozzácsatlakoznia. Szakmailag mégis eredményes tehát a tragikus év, különösen ha számításba vesszük KÖNTZEI májusi, pókai gyűjtésének több száz állatát (lepkék, bogarak, darazsak, legyek, pókok). KÖNTZEI részben preparál és határoz is, a többi annak reményében gyűjti, hogy találjanak majd hozzá szakembert – CSUTAK BOGÁra gondol, aki pár évig le fog járni Csíkszeredából Sepsiszentgyörgyre, ellátni LÁSZLÓ József egyelőre betöltetlen katedráját.

KÖNTZEI és DIÓSZEGHY úgy tűnik BÁNYAIval találkozik Szovátán, mert a *Székelység* hirdetése nyomán várják új zoológus kollégák jelentkezését. Ha így van, ezzel lényegében fordulat állt be a szervezést vállalók viszonyában.

CSUTAK és BÁNYAI valóban újra közelednek egymáshoz. 1932-ben BALOGH Ernő is Sepsiszentgyörgy bázissal kutat, CSUTAK szállást, kosztot tud neki biztosítani, gondoskodna minél olcsóbb mozgásáról is, különösen ha átnézné ennek fejében geológiai stb. gyűjteményeiket, és gyűjtene nekik itteni és általában a székelyföldi kirándulásai alatt. BALOGH Ernő BÁNYAIhoz tart Sepsiszentgyörgyről, az almási barlangnál beszéltek meg találkozót.²⁶ A többiekkel is újraéled a régi kapcsolat, CSUTAK NYÁRÁDY véleményét kéri, kiben keresse LÁSZLÓ József utódját? Valószínűleg ennek nyomán esik választása három jelölt közül SZABÓ József, aki később, a második világháború után rövid ideig Kolozsváron egyetemi tanár, most pedig CSUTAK sepsiszentgyörgyi jobbkeze lesz az újrainduló kutatóutakon. Az igazgató a három év előtti nagy tél pusztításáról szóló cikket köszöni egyúttal NYÁRÁDYnak, és *Székelyföld botanikai bibliográfiájának* önálló kiadásán is gondolkodik, ha javulna anyagi helyzetük.

Az 1932. évi utolsó *Székelység*ben megjelenik a várt cikk: KÖNTZEI társat keres Székelyföld állattani kutatásához. Következő év június 12-én BÁNYAI útján BARRA Jenő gyógyszerész érdeklődik a székelyföldi székfű minősége felől, üzleti jelentősége lehet (a gondolat jellegzetesen „bányais”), majd pár napra rá az udvarhelyi geológus ismét a Múzeum „megbízottjaként” indul bécsi és berlini útjára, „Udvarhely megyei kőzetek és kőületek meghatározása végett, metángáz-kutatással kapcsolatosan”. Újabb nagy jövőjű geológus is jelentkezik: TÖRÖK Zoltán ajánlja fel a Múzeumnak a délkelet-erdélyi levantei fauna kutatását.²⁷ 1933. augusztus közepén, amikor BÁNYAI az EME megbízásából készül geológiai problémáknak utánanézni Sepsiszentgyörgy környékén, a feltételek újra adottak egy közös, nagyobb kutatóút megszervezéséhez. CSUTAK az alkalmat is megteremtette közben hozzá, az egyeztető találkozásra: meghívta vándorgyűlésre az Erdélyi Múzeum-Egyesületet. Itt KÖNTZEI a Székely Nemzeti Múzeum egy természettudományi szakosztályának az alapszabályzat-tervezetét terjeszti elő. A kolozsváriak nem támogatják a rivális

szervezet létrejöttét – más okból, de a Múzeum vezetősége sem –, a tanulmányutakon viszont részt vennének. Az 1934-es kutatóút felől most döntenek, és egy BALOGH Ernő-leveléből tudjuk, hogy már a vándorgyűlés után, augusztus 30–31-én kimegy egy legalább négy-öt tagúra számított csoport Kommandóra.²⁸

1934, Hargita

A Múzeum 1934. március végi igazgatóválasztmányi gyűlésén BOGA adja elő a KÖNTZEI baráti körében, a KÖNTZEI kezdeményezésére szerveződő nyári kirándulás tervét. Július első felében fogják megejteni.²⁹ Üvegekre, borszeszre stb. lesz szükség – tájékoztatást kér a beszerzendőkről. Előadja az 1933-as EME-vándorgyűléskor tartott értekezlet lefolyását is. CSUTAK közben Menaságon járt, hazahozni a Csíki házat, s most a helyi viszonyok ismeretében azt javasolja, hogy ne oda, hanem a Hargitára rendezzék meg az első csoportos kiszállást, mert ott talán gazdagabb termés kínálkozik természet tudósok részére. Ezt különben BOGA vagy BÁNYAI bizonyára jobban tudják. Örül, hogy sokan jelentkeztek már. Legalább Udvarhelyre feltétlenül elmegy, és ha lehetséges, elviszi DIÓSZEGHYt is a készkiadásai, tehát vasúti jegye és ellátási díja vállalásával. Pár diákot is tervez vinni, bár még nem beszélt velük. Örül, hogy KÖNTZEI összehozta LÁSZLÓ Kálmánt SOÓ Rezsővel, nyugtázza a múzeumigazgató. Az időpontok egyeztetése változatlanul gond. A június 8-ával kezdődő időszak rovtani gyűjtésre nem alkalmas, írja DIÓSZEGHY. 1931. július második fele is ezért volt rossz, idén pedig két héttel korábban jár a természet. Ó nem turista, bárhova elmegy, de csak ha van ott éppen tudományos keresnivalója, költségeket is csak ez esetben fogadhat el. Inkább már június 20. táján Szentgyörgyre jönne gyűjteni, egyedül vagy egy ügyes fiú segítségével. Székely házak, kapuk lerajzolására is vinne rajztömböt.³⁰ Most még az a látszata, inkább ürügyként hozta fel, mert nem akarja elfogadni a kiszálláshoz nélkülözhetetlen anyagi segítséget az ugyancsak szegény Múzeumtól, de az 1934–35-ös tapasztalatok azt

bizonyítják, a szervezést befolyásoló egyik legfontosabb szakmai meglátás fogalmazódott meg a Borosjenőről érkező sorokban.

CSUTAK nem mond le DIÓSZEGHY-ről: a kirándulásban most nem az időpontot tartja igazán fontosnak. Talán a gyűjtésnél is fontosabb maga a találkozás, amely kapcsolatokat, terveket alakít majd: bár július 1-jén jöjjön el DIÓSZEGHY Sepsiszentgyörgyre, ha előbb akarja megkezdeni a gyűjtést, és innen menjen Udvarhelyre. Csaba fiát is küldené vele, két-három tanuló barátjával. Végül sikerül meggyőznie, és pár nappal az udvarhelyi találkozás előtt DIÓSZEGHY is táviratban jelzi: mégis jön, küldjék az útiköltségét.³¹ Nemcsak az utolsó napok, de az utolsó hetek általában az előkészületekkel telnek. BÁNYAI még egyszer hírt ad az útról a *Székelységben*:³² KÖNTZEIék nagy kirándulásra készülnek a Központi-Hargitába. NAGY Jenő múzeumi igazgatóválasztmányi alelnök július 19-re várja a Lucsba a „tudós urakat”, az előzetes, BÁNYAIval folytatott levelezés értelmében.³³ A fogadtatást előkészíteni személyesen tárgyalt VÁMSZER Gézával és másokkal.³⁴ Várja CSUTAKot is. Talán a közeli, zsögödi MIKÓ-várromot is meglátogathatnák, ami már CSUTAK szakmájába vág – csalogatja barátját. Az azonban nem vállalkozik erre: elmenne egy-két napra, de csak Udvarhely környékére, ameddig autóbusszal tarthatna velük, hogy aztán Csíkszereda felé térjen haza. Fárasztó útra nem gondolhat, rossz a szíve, hadd ne emlegesse intézményeinek épp esedékes 64 000 lej adósságát. Ehelyett azt érdeklödi gondosan KÖNTZEItől, milyen felszerelést vigyenek a gimnazista fiúk, mekkora úti- stb. költséggel számoljanak, hogy tájékoztathassa szüleiket.³⁵

KÖNTZEI válasza megérdemli, hogy egészében idézzük (9). Ebből tudjuk meg azt is, miért nem maradt fenn az 1934-es útról útiterv – a találkozón számítottak egyeztetni, a zoológusok és a geológusok elképzelése már indulásból nagyon más volt. KÖNTZEI Szovátáról érkezik, utolsó pillanatig gyűjt a hargitai út előtt is. Három szakemberükről, sajnos, már most tudja, hogy nem jöhetnek el (BOGA végül egy napra velük lesz). CSUTAK közben folytatja MIKÓs

gimnazistái részvételének az előkészítését. SEBESTYÉN Sándor református lelkész 8-án este vár Olaszteleken az autóbuszra, CSUTAKra és fiára, Csabára, András fiával, valamint a BAKCSI és SÜTŐ gyerekekkel. Másnap reggel mennének tovább Udvarhelyre, a találkozóra.³⁶ Majd BÁNYAI hagy üzenetet FADGYAS Annánál, július 5-én: két udvarhelyi testületnek kér átiratot, segítsék a Székelyföld legkiválóbb tudósaiból álló társaságot, amely 9-én megkezdí hargitai kutatásait, s a gyűjtött anyaggal a Múzeumot fogja gazdagítani. 9-én este gyűlés és ismerkedési este Udvarhelyen, üzeni még CSUTAKnak, kedden reggel indulnak majd autóbusszal a homoródmácsi barlanghoz. Feltétlenül vigye Csabát, BÁNYAI és BALOGH fia is ott lesz, meg néhány egyetemi hallgató.³⁷ Az átiratok 7-én elmennek a Hargitai-Turista Egylet elnökségének és JODÁL Gábornak, mint helyi Magyar Párt-elnöknek, támogassák őket. CSUTAK szkeptikus, de ezúttal BÁNYAINak van igaza, 1934 egyik tanulása az, hogy a székelyföldi turista-egyesületekre valóban lehet számítani.³⁸

A kutatóút mindenestre sikeres, ha a résztvevőknek vannak is fenntartásai. Eredményei mindenképpen vannak, és nem utolsósorban – ahogy BÁNYAI mentegetőzik – hasznos kísérlet. Elsőnek KÖNTZEI jelentkezik egy előzetes jelentéssel, már július 19-én értékeli az utat (10). Hiányzik még néhány szakember, írja, hogy teljes értékű felmérést végezhesse, és jövőre a programot el kell különíteni szakonként, a hatékonyság kedvéért. Július 13-án a Büdösben alaposan megbeszélték a teendőket. Ő maga legfontosabbnak a fiatalság bevonását tartja. A gyűjtött anyag gazdag, de a múzeumban egyelőre nincsenek megfelelő tárolási feltételek, ezért még nem küldi be. Pontos adatokkal csak a feldolgozás végeztével szolgálhat. A kirándulásról máris megjelent három beszámoló – ezek ugyan pontatlanok vagy túlzóak, de az ügyre nézve nem ártalmasak. Két nappal KÖNTZEI után BÁNYAI is ír.³⁹ A kutatóút 15-én Oláhfaluban szerencsésen zárult, nem kaptak esőt sem. Sajnos, NAGY Imre⁴⁰ és szekere nem jöhetett fel. Ezért tértek vissza vele a fiúk is. Segítették őket: az udvarhelyi Hargita Turista Egylet, a csíki Turista Egylet,

Almásról SIMÉN Domokos és FÜLÖP Domokos, Olasztelekről NAGY Imre, Csíkszentmártonból NAGY Jenő, Oláhfaluból dr. RÁCZ Zoltán orvos. Köszönőlevelek kellenének. Részletekről majd Brassóban beszélnek.⁴¹ Az utolsó napi értekezlet jövőre a déli Hargita mellett döntött. Szervező kell hozzá, csak Magyarhermányból lehet megoldani, és egy hét kell rá. VÁMSZER is ír:⁴² a megvendégléshez összehozott hatnyolc, de pénztelen turistát, így a költségekre EKE-gyűjtőívvel kért pénzt, dr. HIRSCH Hugótól (500 lej), „s ahogy ez lenni szokott, ő vonzotta a többieket” – dr. GYÖRGYPÁL Domokos, dr. BALÁSSY Kálmán (aki gidófalvi, és a SzNM lelkes barátja), dr. KOLUMBÁN József stb. támogatják. Legalább HIRSCHnek kérmé megköszönni.

Augusztus–szeptemberben folytatódik a gyűjtött anyag és a költségek rendezése, újabb levelek, beszámolók követik egymást. Augusztus 1-jén KÖNTZEI küldi a gyűjtött anyagot – a kis láda üvegekkel, háromban állatokkal, jelezve vannak és preparálandók, meghatározandók, ilyen üvegekben csak ideiglenesen maradhatnak. A bogarakat viszont kivette, feltűzte, most preparálja a Múzeumnak. Szóvátán is fogott, most az almásiak mellett vannak. Van egy kilós harcsa és egy másik hal is a marosszéki Marosból, de azok ekkora üvegben nem férnek, tehát egyelőre nála maradnak. Augusztus 5-én BOGA ír CSUTAKNAK: „A KÖNTZEI által rendezett természetudományi gyűjtőkirándulás alkalmával még júniusban Tőled kapott megbízásból a KÖNTZEI levelezőlapján kért és meghatározott 10 db. gyűjtőüveget, minden strapát kibíró és kényelmesen hordozható kis ládát s alkoholt beszereztem, s KÖNTZEINEK átadtam, s ő átvette, mint a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát. Ezzel kapcsolatosan a következők a költségek. 10 db. gyűjtőüveg parafadugóval 40 lej, 1 db. kis láda gyűjtőüvegek hordozására 120 lej, 1 „1 60%-os alkohol 75 lej, összesen 235 lej. Tisztelettel kérem ennek az összegnek elszámolás kötelezettsége mellett hozzájuttatását. Végtelenül sajnáltuk mindnyájan, hogy a hargitai Lucsosba (Csíkszentkirály határában) nem jöttél el. Annak azonban igen örvendek, hogy

DIÓSZEGHYvel megismerkedhettem. Mihelyt a román vizsgán túl leszek, megállapodásunk szerint megindítjuk a tudományos forgalmat. A kirándulás többi napján (én csak egy napot szakíthattam) nem vehettem részt, amit még idejében közöltem is KÖNTZEIvel.”

Szeptemberben KÖNTZEI levelezik a Múzeummal (11). Bár CSUTAK csak kétharmad napot lehetett velük, észrevételeket vár tőle, hogy minél alaposabbá tehessek a kutatást, gazdagabbá ilyen alapon a Múzeum gyűjteményeit. Igazából még ezután következik a munka, a Múzeumnak pedig a költség. CSUTAK válasza:⁴³ kifizette a bécsi rovartüket (1507 lejt adott egy itt nyaraló bécsi orvosnak rá, a bécsi gyáros pedig értesítette, hogy megkapta ennek fejében az 55.80 Schillinget). Szeptember 1-jén kollégiumi szolgálatba lépett SZABÓ József fiatal természetrajz szakos tanár, átvette a múzeum természetrajzi gyűjteményét is, van tehát ezentúl állandó munkatárs. TÖRÖK Zoltántól kapott másrészt levelet, akivel a brassói EME-vándorgyűlésen találkozott, és most segesvári tanár, felajánlotta geológiai gyűjteményük gyarapítását, főleg az őslénytani részét. Számoljon vele is szervező munkájában KÖNTZEI. TÖRÖKben az is tetszik neki, hogy nem BÁNYAI önreklámozó típusa – BÁNYAIra CSUTAK még mindig neheztel 1931-ért. Az udvarhelyi és almási látottaktól különben el van ragadtatva, határozott nézete és óhaja neki is, hogy a Hargita-kutatást folytatni kell. Amúgy sem a szétválasztó körülményeket keresi, és BÁNYAI segítségét is szívesen látja a Múzeum támogatása körül, bár a székely természettudósok szervezésére csak KÖNTZEI-t kérte fel. Viszont, ahogy azt DIÓSZEGHY is mondta, jövőben másként kell: külön helyen, időben pl. a három szakosztályt, az út eleji-végi közös megbeszélést leszámítva. CSUTAK a Hargita délkeleti sarkát ajánlaná, itt Málnás, Tusnád vagy Uzonka természetszerű bázist jelenthet, gyümölcsözőbbé, mert kényelmesebbé teheti a tanulmányi kirándulást, amelybe így más érdeklődő értelmes embereket is bekapcsolhatnának, hogy ezzel beszervezzék a múzeumi munkába. Már csak ezért is állandósítani kell a tanulmányi utakat. Hiszi, hogy – főleg az EKE-fiókok tag-

jaiban – a továbbiakban is kitűnő munkatársakat találnak. Mindezt azonban KÖNTZEInek kell lelevelezni, szervezni, CSUTAK csak helyileg segíthet – ott viszont jobban ismeri az embereket. A preparátumokat utántöltötték szesszel, a többinek érte megy majd. Egyelőre vajmi kevés gyűjtött anyag került be a Múzeumba, de ezt az első megmozdulást úgyis inkább a szerveződés, kedvnyerés szempontjából nézte. Az *Ellenzékben* LÉVAI írt róla, és a bizottsági gyűlésen is örülni fognak az eredményeknek. Az anyagiakat illetően rajta lesz, hogy az alapvető szükségleteket évről évre biztosítsa ezután. Elsősorban most egy rovarszekrényt csináltatna, és egy másikat a geológusoknak (főleg kövületeknek). A szekrények ügye ezentúl állandó téma, ahogy sokáig DOBAY esetleges alkalmazása is, múzeumórnek.

A szervezés folyamatos. KÖNTZEI TÖRÖKnek segít, támogatni kell szép programját, írja CSUTAKnak októberben, és a jövő évi helyszín alkalmas is neki. DIÓSZEGHYtől vár még adatokat, utána megírja a beszámolót. A *Múzeum zoológiai munkálatai* kiadványról álmodik. Katonai térképet kér a Barót–Tusnád térségről, kezdené jövőre a tervezést. Mellesleg 16–18. századi könyveket, kéziratokat küld a Székely Nemzeti Múzeumnak. CSUTAK közben lelkészekkel beszél az 1935-ös kutatóút ügyében. BÁNYAIval szemben változatlanul vannak fenntartásaik, a szervezést nem kellene ráhagyni.⁴⁴ Az olaszteleki NAGY Imre küld részletes tervet KÖNTZEInek az általa megjelölt útvonalra, de az csak a geológusoknak jó. A biológusok külön fognak menni Uzonkára, és környékén dolgoznak. DIÓSZEGHYnek nincs rá anyagi fedezete, adatait sem küldte el még, ezért KÖNTZEI nem vár tovább, hozzáfog az 1934-es jelentés összeállításához. Ezúttal a MIKÓnak szán ajándékot: rovarbonctani preparátumot és exotikus lepkéket – százsámra van fölös példánya, most rendezi át a gyűjteményét. A télen gyűjtött pókokat pedig Pestre küldi, a Nemzetibe, determinálni. Lehet, hogy ők is küldenek cserébe preparátumokat.⁴⁵ Októberben a *Székelység* hozza le a júl. 9–15. közti kutatóút ismertetését – útvonalát, résztvevőit, szervezőit, hogy a gyűjtött anyag a Székely Nemzeti Múzeumba kerül (12); december 2-án

KÖNTZEI postázza jelentését az igazgatóválasztmánynak (13) – ez lényegében az egész, 1931. július utáni folyamatot összefoglalja, és CSUTAK az év utolsó napján nyugtázza. Az új esztendőben DIÓSZEGHY is ír.⁴⁶ Az 1934-es kutatóútról dolgozatot csak „Hargitai futás” címen adhatna, mégis mindent megért, összesen tizenegy órát aludt három és fél nap alatt, és van egy új faj! KÖNTZEI sepsiszentgyörgyi előadásra készül DOBAYval, aki akkor is szívesen vállalja átjárni a gyűjteményeken dolgozni, ha az átköltözés nem sikerül. A nyári kutatóútra is jön valószínűleg.⁴⁷

Január 27-én, az ügyvezető-tanácsi gyűlésen CSUTAK felolvassa KÖNTZEI és BÁNYAI évi jelentését és a múzeum 1934. évi gyarapodási statisztikáját. A természetrajzi anyagé 930 tárgy, 14 342-ről 15 272-re nőtt. KÖNTZEI és DOBAY korrigálják az adatokat, mondván, hogy sokkal több a hargitai gyűjtés eredménye, mint a számok mutatják, mert DOBAY több mint 2000 példányt tett félre, KÖNTZEINEK és DIÓSZEGHYNEK szintén nem került be minden, a Múzeumnak szánt anyaga. A gyűlésen idézik SZÁDECZKYt a Hargita geológiai állapotáról: a Hargita nem holt tárgy, hanem élő vulkán, minek fizionómiáját meg lehet állapítani. Jó lenne, vetik fel, írásban megörökíteni a kutatás eredményét. CSUTAK a fiatalokban bíz. 1935. március 30-án az igazgató-választmány is mindenkinek megköszöni a hozzájárulását az 1934. nyári hargitai természetrajzi kiszálláshoz, és felkéri KÖNTZEIt, gondoskodjék a gyűjtött anyag beküldéséről a Múzeumba. CSUTAK kéri az ideai kutatás támogatását is. Így zárul az 1934. nyári Hargita-kutatás iratcsomója.

1935, Dél-Hargita

Május közepén, sűrű levélváltásban kristályosodik a nyári út terve. KÖNTZEI megírta már BÁNYAINAK a zoológiai-botanikai tervet – a geológiai BÁNYAI állítja össze. A biológusok Szentgyörgyön találkozónak előtte, hogy a Múzeumban lássák, mi van a gyűjteményekben, mit kell pótolni – DOBAY már össze is állított egy madártojás-adományt. Onnan „tengelyen” tar-

tanak a Szt. Anna-tóhoz, négy-öt napra, majd júl. 1-jén átmennek Uzonkába, úgy négy napra. Ötödikén találkozik a geológusokkal, értekezlet az ideai és jövő évi munkáról. Koszt, szállás dolgában mire számíthatnak, kérdezi KÖNTZEI CSUTAKTÓL. A Szt. Anna-tói költségekről DIÓSZEGHY ír, oda csak szervezési segítséget kérnek. DIÓSZEGHYNEK nincs még viszont útiköltsége. CSUTAK jönnek látja a tervet, ha a többieknek is jó. BÁNYAIval személyesen tárgyalnak. Szentgyörgyön jó lesz-e egy kollégiumi vacsora? A Múzeumban tartandó ismeretterjesztő előadáshoz kire számíthat? A Szt. Annához kísérőnek SZABÓ Józsefet adja (Bükszádig vonattal a többitől, onnan szekérral), ő Uzonkára megy ki. Nagybaconban NAGY Elek református lelkész tud a dologról, és dr. FÁBIÁN László baróti ügyvéd, a fürdőbizottság lelke, református egyházmegyei gondnok a másik uzonkai szervező. KÖNTZEI válasza:⁴⁸ SZABÓval eddig négyen vannak, SZABÓt mindenképpen kérte volna. Írt BÁNYAINAK is. Kérne két diákot, egyet hullőkre, egyet bogárra. DIÓSZEGHY útiköltsége, kosztja változatlanul megoldatlan. Az ismeretterjesztő előadásra való felkérést tudatta a többiekkel is. LÁSZLÓ Kálmán csak őszre vállalt előadást,⁴⁹ most még a Brassó környéki anyagán dolgozik, nincs székelyföldi témája. Ismertethetné viszont a növényzociológia feladatait vagy vetítve a brassói havasok flóráját. Esetleg a feleségét is vinné Uzonkára, és ő is örül SZABÓ Józsefnek, egy hét múlva találkoznak. CSUTAK kér egy félórás növényzociológiai előadást, ősszel majd több idő jut a brassói havasok és Székelyföld flórájára. Várja őket Uzonkára.⁵⁰ Majd KÖNTZEINEK ír: eddig csak LÁSZLÓ Kálmán jelentkezett előadással, jó volna, ha KÖNTZEI is társulna június 25-én. Az engedélyeztetéshez pontos címre és rövid tartalmi ismertetőre van szüksége. TÖRÖK Zoltánt javasolná még, ha más nem jelentkezik – megismételhetné a brassói EME-vándorgyűlésen előadott felolvasást a Brassó-Háromszéki medence újkori földtörténetéről, elég lenne egy rövid, népszerű kivonata is.⁵¹

Június 19-én, mikor SZABÓ József elküldi BÁNYAINAK a Rétyi Nyír-i felvételeket,

már gyakorlati részletek felől érdeklődik az uzonkai és a további geológus-programot illetően. Mit készítsen elő (geológus-)kalapács, iránytű, nagyító, csomagolóanyag mellett? Ki jön még? Pl. HAÁZ Ferenc, JODÁL Károly, az udvarhelyi tanárjelöltek, illetve PAP Samu Keresztúrról? KÖNTZEInek ugyanaznap ír: mit vigyen a szeszes üvegen kívül (eszközök, preparáló szerek, mérge)? CSUTAK már fel is vetette Kászonfürdőt 1936. évi kiindulópontnak. Ott biztosabb a szállás, dr. FOGOLYÁN Kristóf kórházi igazgatónál vagy APOR László forrásbélőnél. Most egyenesen Uzonkára menjenek? Onnan át lehet kirándulni a Szt. Anna-tóhoz is. A tónál ti. hol szállnának meg? LÁSZLÓ Kálmán még három budapesti botanikust hívna, BÁNYAI szerint NYÁRÁDY is jönne. SZABÓ maga három kollégáját szeretné hozni: SZATHMÁRY Gyulát Nagyenyedről, NAGY Ferencet Zilahról, PÁLFFY Ferencet Kolozsvárról. És ugyanaznap ír KÖNTZEI is, CSUTAKnak: DOBAY és LÁSZLÓ jelentkezett csak előadással, a gyűjtőútra viszont KÖNTZEI-t és SZABÓ-t is várják. Ne is akarja CSUTAK az előadásszervezést ráhárítani, az az ő dolga, írja tréfásan. Július 1-jén BENDE (Vilmos) udvarhelyi tanár is ott lesz Uzonkán, 4-én érkezik TÖRÖK Zoltán, 5-én BÁNYAI Jánosék Barót felől. Tizenegyedikén írt FÁBIÁNNak, készüljenek. Ugyanakkor egyeztettek DOBAYval, június 29-én érkeznének Szentgyörgyre, legyen 30-án az előadás,⁵² 1-jén menének Bükszadra.

CSUTAK visszajelez LÁSZLÓ Kálmánnak, hozza a botanikus barátokat! Még nem tudni, a Szt. Anna-tónál, a Mohosban vagy Uzonkában kezdik. BÁNYAIék 15-ig maradnak még.⁵³ Párhuzamosan a Székely MIKÓ Kollégiumból megszervezi az ingyen szállást és kosztot Uzonkába. LÁSZLÓ Kálmánnak, KÖNTZEInek azt ajánlja, mivel az előadás elmarad, egyenesen Uzonkába menjenek, és majd onnan a Szt. Annára. BENDE is egyenesen Uzonkába érkezik 1-jén. LÁSZLÓval a Mohoshoz attól még elmehetnek előtte, 26–29. estéig. Június 30-án BÁNYAI küldi CSUTAKnak és SZABÓnak, az 1934-es beszámolót a július 2-i igazgató-választmányi gyűlésre (14) és a kirándulás tervét (15),

térképpel. SZABÓra mint botanikusra gondolt, olyan eszközöket hozzon. Legjobb, ha a reggeli vagy déli vonattal érkeznek, Bükszádig. Valószínűleg a külsiek is jönnek a találkozóra. KÖNTZEIék kiülhetnek valakit eléjük Uzonkáról Bükszadra. A kolozsváriak miatt délutáni öt előtt ők nem érnek oda, de utána még van idő beszélgetni. A folytatásra három bázisuk van: Uzonka, Magyarhermány és az Essigmann-villa a Kuvaszóban. Indulhatnak.

Július 16-án BÁNYAI közli CSUTAKkal, kiknek kell köszönőlevelet küldeni.⁵⁴ Augusztusban lapjában is beszámol a Székely Nemzeti Múzeum dél-hargitai kutatóútjáról (16). CSUTAK a kiegészítő kiszállást szervezi: szeptember 3-án értesítik SEBESTYÉN olaszteleki lelkészt, szóljon NAGY Imrének, hogy ROSKÁval reggel felkeresik. Az őszi kiértékelést beárnyékolja novemberben SZÁDECZKY Gyula halála. BALOGH Ernőt és TULOGDY Jánost kéri fel, tolmácsolja részvétüket, de a felkérés elkészik. Az özvegy azonban megkapja a részvét-átviratot. BALOGH Ernő jelez vissza, EME szakosztályi titkárként: SZÁDECZKY halála különösen az EME-nek nagy veszteség, hisz a természettudományi szakosztálynak hivatalosan elnöke, de valójában a lelke volt. Súlyos csapás azonban a Székely Nemzeti Múzeumnak is. Az utóbbi években ugyanis a Székelyföldön munkálkodott, és hátralevő éveit teljesen a Székelyföld geológiai kutatására szánta fordítani. Az EME mellett legkedvesebb gyermekének a Székely Nemzeti Múzeumot tartotta. CSUTAK december elején kéri csak a jelentést KÖNTZEI-től a vezetőségi gyűlésekre. BÁNYAI-tól is azt kérdezi: a *Székelység*beli jelentésen kívül kitől kérhetne még beszámolót, részletesebb jelentést, illetve mi marad a Múzeumnak gyűjtött anyag. BÁNYAI december 7-én válaszol, a jelentés kísérelőlevelével BÁNYAI tulajdonképpen energikusan átveszi a szervezést. A növényteni gyűjtésből a mohák dr. SZEPEFALVY Jánosnál vannak meghatározás végett, a zuzmók dr. KÓFARAGÓ Vilmosnál. A fajok számát még nem volt ideje összegezni. Rövid jelentést TÖRÖKtől, BALOGHtól lehet még esetleg kérni, új észleleteikről, hogy ne csak az admi-

nisztratív elszámolás legyen. A gyűjtött két láda közet még nála van, becsomagolva. Kéri, emlékezzenek meg a gyűlésen SZÁDECZKY érde-meiről. KÖNTZEIt izgatja a jövő évi helyszín, ő, BÁNYAI Kászofürdőre látja legmegfelelőbb-nek. Akár Pestről is hozna néhány szakembert (mohász, madarász, mineralógus), lelevelezheti, a témákat mindenképpen, de ha CSUTAK megy Pestre, hivatalosan is felkérheti őket, a múzeum nevében. Az 1935. december 11-i ügyvezető-tanácsi gyűlésen CSUTAK tesz jelentést a kiszál-lásokról (17). Az év során több alkalommal került sor régészeti gyűjtő- és kutatóutakra, úgy az éremtár, mint a múzeumőrök ismeretei gyara-podtak. A június 25–júli. 16-i hargitai kiszállá-sokról BÁNYAI a *Székelység*ben számolt be, KÖNTZEI december 6-i levélben⁵⁵. A geológiai gyűjtés eredményét átadták CSUTAKnak, a botanikai gyűjtés egyelőre LÁSZLÓ Kálmánnál maradt meghatározás végett, a zoológiai KÖN-TZEI és DOBAY rendezi, a paleontológiai TÖ-RÖK Zoltán. A pár évi gyűjtés már annyira fel-halmozódott, hogy új szekrényekre van szükség.

Még az 1935. év utolsó napján ír CSU-TAK DIÓSZEGHYnek, nagyon sajnálja, hogy nyáron nem lehetett velük. Reméli, 1936-ban pótolják. PÁLL Ferenc laborfalvi műmalom-tu-lajdonosnak már az új esztendőben köszönik meg, hogy az 1935. évi bardoci régészeti kiszál-láshoz autót biztosított. A dél-hargitai útra ké-sőbb is visszatérnek, de ezek az adatok esetlege-sek, pl. a *Székelység* 1937/3–4-es számában BÁNYAI elárulja, hogy BENEDEK Elekről az 1935-ös kutatócsoport nevezte el a Bodvaj mel-letti Istenkasban az Érces-borvíz medencéjét.

1936, Kászon

1936 elején előbb csak a régészek leve-leznek terveikről: komolyan vegye-e az ígéretet NAGY Imre, hogy kiszállnak a Hargitára? ROSKA Márton BALOGH Ernővel is beszélt a tavalyi, hargitai kirándulásról. Az ideivel nem lehetne egybeköttni a bardoci kiszállást? Február 3-án az olaszteleki NAGY Imre kér még szakiro-dalmat CSUTAKtól a régészeti kiszálláshoz, és a Múzeumot is megnézné alaposabban. Február

6-án ír először a nagy kutatóútról – CSUTAK, KÖNTZEInek. BÁNYAI kérte a tervet jövőre, helyet, időpontot, a meghívandók számát. Ezt a nyarat azonban már nem CSUTAK Vilmos fogja megszervezni. Májusban hal meg, árván hagyva minden nehézség ellenére virágzóvá emelt intézményeit. Temetésén, melyhez foghatót nem látott és nem fog látni Sepsiszentgyörgy, har-mincegy esperes követi a koporsót a szemerjai temetőbe, élükön az erdélyi református püspök-helyetessel, aki nem MAKKAI Sándor nagy vihart kavaró kitelepedésével foglalkozik, hanem ide siet. A környékbeli falvakban sem marad virág, és Erdély minden református létesít-ményében kitűzik a fekete lobogót. CSUTAK Vilmossal a romániai magyarság legnagyobb két világháború közötti szervezőegységisége távozik.

KÖNTZEI május 26-án jelentést tesz az Igazgató-választmányak: „Csutak Vilmos igaz-gató halála után a Székelyföld-kutatást és a Székely Nemzeti Múzeum zoológiai osztályának gyarapítását nemhogy megszüntetni, de továbbra is előbbre vinni van szándékomban; éppen mert Óalatta kezdtünk el, emlékének áldozunk, ha azt tovább folytatjuk.... Sajnálattal hozom tudomásá-ra az Igazgató-választmányak, hogy az idei cso-portos gyűjtőutat a Székelyföld-kutatásban eddig részt vett zoológusokkal az idén nem tudtam összehozni hosszas levelezés után sem, a terve-zett időben mindenik másfelé van elfoglalva, s így az idei csoportos gyűjtőút elmarad, de egyé-nileg legnagyobb részük gyűjt, a geológiai cso-port útjának összehozásáról és megtartásáról, szervezéséről BÁNYAI János geológust értesít-tem és kértem... Kérem az Igazgató-választ-mányt, hogy mikor új igazgatót választ, annak címéről engem értesíteni szíveskedjék, hogy a folyó ügyekben mielőbb helyreálljon a folyto-nosság és a kapcsolat.” KÖNTZEI viszonya nagyon közeli marad a Múzeummal, de a nyári kutatóutak szervezését BÁNYAI veszi át. A Múzeumban FELSZEGHI István igazgató-őr próbálja tisztességgel tovább vinni CSUTAK nagy programjait, addig is, míg megérkezik egy új igazgató – arra pedig két évet kell várniuk.

FELSZEGHI június 14-én mond köszö-netet KÖNTZEInek az 1935-ban megvalósítot-

takért. Sajnálja, hogy a nyári kutatóúton nem vehet részt. Július 1-jén BÁNYAI küldi kutatóúttervét az Igazgatóságnak (18). A kísérőlevélben ott a meghívandók névsora. Nem vette fel a listára KÖNTZEIt, mert az idő már nem alkalmas rovargyűjtéshez, de ha gondolják, hívják meg. A kolozsváriakat takarékoságból SZABÓ József értesíthetné, az udvarhelyieket ő, a csíkiakat VÁMSZER vagy BOGA (aki majd csak őstől kerül át Udvarhelyre főgimnáziumi igazgatónak). VÁMSZER egyelőre két fiataalt hozna, és ha mód van rá, még kettőt. Pesten KLEINER Endre rendezné a meghívásokat. A végleges listát kérné majd közölni NAGY Jenővel (a tusnádi ebédén résztvevők száma végett) és vele is. Jó volna meghívni SZOKOLY Gyulát, hogy szükség esetén Erdélyi Kárpát Egyesület-kirándulócsoportnak adhassák ki magukat. A tervezett résztvevők: dr. XANTUS János marianumi tanár, dr. BALOGH Ernő, BÁNYAI, TULOGDY János kolozsvári ref. kollégiumi tanár, dr. LÉVAI Lajos ref. nőképzőbeli tanár, TÖRÖK Zoltán, BOGA Lajos főgimnáziumi tanár, KLEINER Endre zoológus Budapestről, JÓZSEF János tanár, zoológus Budapestről, NYÁRÁDY Erasmus Gyula, BENDE Vilmos, SZABÓ József és a budapesti SZATALA Ödön botanikusokként, FERENCZI Sándor régész, HAÁZ Rezső etnográfus, ref. tanítóképzői tanár, VÁMSZER Géza róm. katolikus líceumi tanár, valamint fiatalok – ifj. BALOGH Ernő, ifj. BÁNYAI János, ifj. XANTUS János, HAÁZ Ferenc, SZÁSZ Kálmán Sepsiszentgyörgyről, VÁMSZER Gézával két egyetemi hallgató (vagy négy is), NYÁRÁDY Antal. Az EKE képviselőjében SZOKOLY Gyula alelnök, Kolozsvár, hivatalból dr. TÖRÖK Andor és dr. NAGY Jenő.

Július 2-án FELSZEGHI és KERESZTES Károly ügyvezető alelnök írják alá a meghívókat. KÖNTZEInek is küldenek, mellékelve a munkatervet, ha mégis meggondolja magát. Július 10-ig kéri a visszajelentkezést. FELSZEGHI TÖRÖK Andorral levelezik: KÖNTZEI nem jön Kászonba, de októberben lejönne rendezni a már kész anyagot. ROSKA is írt. NAGY Jenő július 3-án üzeni az Igazgatóságnak: megkapta a programot, értesítette a három plébánost és APORt.

BÁNYAI, úgy tudja, Kézdivásárhely felé menne, de indokolt volna, ha Tusnádfürdőre jönne ő is, hátha lesz még szervezési gond. Próbálja meg TÖRÖK Andor is a helyiek támogatását kérni. 4-én BÁNYAI jelzi az Igazgatóságnak: KLEINER nem jöhet, hívják helyette dr. DUDICH Endrét, a PÁZMÁNY Péter Tudományegyetemről. (Hívni fogják, de elkésnek vele, már nem tud eljönni.) Próbálják meg EKE-akciónak beállítani, nehogy a Múzeumnak baja származzék belőle, amiért csoportos összejövetelt rendez (engedélyt kérni nyilván még annyira sem tanácsos). Annyit azért el lehet árulni, hogy a gyűjtött anyag a Múzeum tulajdonába kerül. SZOKOLY ismeri jól a dolgokat, jó „villámhárító” lenne. Figyelmeztessék a lapokat, ne tegyenek közzé semmilyen hírt előre! Hatodikán LÉVAI Lajos ír az Igazgatóságnak: tavaly is volt, idén is menne, ha térítenék az útját. Fontosnak tartaná a hatósági engedélyt. (Kilencedikén kap választ: az úti költség nem biztos.)

FADGYAS Anna az igazgató-örök (FELSZEGHI, KONSZA Samu) távollétében, KERESZTES Károly alelnök utasítására NAGY Jenőnek, a másik alelnöknek és TÖRÖK Andor elnöknek továbbítja BÁNYAI levelét, Csíkszentmártonba, illetve Kézdivásárhelyre. KERESZTES véleménye is az, hogy hivatalosan indulhatnának a csíki EKE (VÁMSZERék) égisze alatt. GÖDRI Ferenc múzeumőr is ezt írja BÁNYAI-nak: okos ötlet az „EKE-akció”, a Múzeum eddig sem szerepelt nyilvánosan szervezőként, most sem lenne kívánatos, meghívták SZOKOLYt is, de még jobb volna VÁMSZER vezetése. Július 11-én már tudják, hogy jönnek: TÖRÖK Zoltán (Uzonkából jön, mert már 15-től Alsó- és Felsőrákos, Vargyas, Barót, Erősd, Hidvég, Árapatak paleontológiáját kutatja a Múzeumnak, és Kászon után is lejön még Szentgyörgyre, Illyefalvára), BÁNYAI és ifj. BÁNYAI, LÉVAI, BALOGH Ernő és fia, HAÁZ Ferenc (HAÁZ Rezső és BENDE nem tud jönni), XANTUS és ifj. XANTUS, VÁMSZER és vele SZOPOS Albert jogász (?), CSUTAK Gábor csíkrákosi szigorló (VÁMSZERék lehet, egyenesen Kászonba mennek), FERENCZI. Nem jön: BOGA, NYÁRÁDY (ő Emil POP konzervátora, és mivel

főnöke épp most tért vissza a Nemeréből, nem mehet ugyanoda). Kisebb szervezési baki, július 20-án FADGYAS Anna írja TÖRÖK Andornak: elfelejtette odaadni ROEDIGER Lajos Kászónra vonatkozó levelét és a FERENCZLÉ⁵⁶. Július 31-én a jakabfalvi Salutaristól érkező üdvözlőlevelen FERENCZI, VÁMSZER, TÖRÖK Andor, BÁNYAI, SZOPOS, JODÁL, HAAZ Ferenc, SÓLYOM Ferenc, TÖRÖK Zsolt, TÖRÖK Zoltán, BALOGH, XANTUS, LÉVAI aláírása: az 1936., kritikus évben is sikerült megvalósítani a tanulmányutat.

A naptári ősz TÖRÖK Zoltán szeptember 7-i beadványával köszönt be: a két expedíció után már látszik, hogy a kutatóutaknak van koncepciója. Ő a Háromszéki-Brassói-medence paleontológiai anyagát gyűjtené be a Múzeumnak. Az eddigi anyag, mivel a szükséges szekrény nem készült el, egyelőre beladázva maradt, a Múzeumban, illetve nála. Anyagi támogatást kér, eddig egyedül az idén kapott és egyedül az EME-től, 1000 lejt, azt is a Múzeum javára használta fel. KERESZTES és FELSZEGHI válaszol: adnak pár ezer lejt, és megcsináltatják a szekrényt, most készül a KÖNTZEIÉ is. Október 20-án BÁNYAI János teszi meg jelentését az Igazgatóságnak (18).⁵⁷ Köszönőlevelet kér elküldeni TÖRÖK Andornak (4250 lej adományt gyűjtött a fuvarozást fedezni, és részt is vett), NAGY Jenőnek az előkészítő munkáért, plébánosoknak szállásért (GYÖRGY Gábor nagykászoni főesperes, DARVAS Dénes, Jakabfalva, BARTHA Ferenc kászónújfalusi esperes), APOR Lászlónak, Kászónfürdő bérlőjének szállásért, ellátásért, a bélafalvi MÁTYÁS Zsigmond lóbercelepi felügyelőnek szállásért, a ROSENBERG-féle Úz-völgyi fatelep igazgatójának (KISELY?) szállásért és a kisvasút használatáért, ROTH Márton nagykászoni kántortanítónak szállásért, kalauzolásért. BÁNYAI párhuzamosan a ROEDIGER beküldte minta tárgyában is üzen: a kovásznai sikló melletti szikla muszkovit-biotitos gneisz! November 10-én FELSZEGHI nyugtazza a BÁNYAI-féle jelentést, november 6–10. között kiküldik a köszönőlevelet, november 13-án FADGYAS Anna visszakérdez ROEDIGERre, nagyobb szikla-e,

amiből a mintát vette, majd 18-án továbbküldi BÁNYAI-nak ROEDIGER erre vonatkozó válaszelevelét. Kommandón már többször kutattak a geológusok, most úgy tetszik, érdeklődésüknek újabb tápot adnak a fáradhatatlan, volt zombori múzeumőr megfigyelései.⁵⁸ Az 1937-es kirándulás helyszínének gondolata valószínűleg már most felmerül.

Időközben a Múzeum az anyagiakat próbálja biztosítani. FELSZEGHI vallomásszerű sorai az elmúlt évek sikereinek ezt a titkát is megvilágítják:⁵⁹ „Hivatkozással folyó évi október hó 26-án kelt kedves soraira, tisztelettel értesítem, hogy a tizenhárom pártoló tag által befizetett összeget szíves levelével egyidejűleg megkaptam, és a múzeum nevében hálásan köszönöm. Ez a beindított mozgalom⁶⁰ az eddig befolyt díjak alapján sikerrel kecsegtet. Ezzel egy kis lélegzethez is jutunk, mert anyagilag igen szűkös viszonyok közt vagyunk, s *szegény Vilmos már nem él, hogy örökké biztasson, ha aggódva intetem, hogy ne költsesz, mert nincs pénz. Ilyenkor csak mosolygott, s tudtam, hogy lesz pénz.* (Az én kiemelésem. W.T.) A taggyűjtést mi sem erőszakoljuk, sőt széles körben sem mozgunk, nehogy feltűnést keltsünk. Ha valaki csak egyszer ad, úgyis jó, jövőben akad más helyette. Én is bizalommal kérem, szíveskedjék múzeumunk iránt eddig tanúsított ügybuzgalmát és lelkesedését továbbra is megőrizni, s idejéhez mérten a múzeum érdekében kifejtett munkáiról tájékoztatni, mert ügyvezető-tanácsunk mindig nagy érdeklődéssel hallgatja a múzeum lelkes barátainak időközönkénti részletes beszámolóit.” TÖRÖK Zoltánnak is türelmét kéri az ügyvezető-tanácsi gyűlésig, a felajánlottakra vonatkozóan, miszerint hétvégeken átjönne télen-tavasszal Segesvárról anyagot feldolgozni, kitanítaná a MIKÓs kollégát öslénytanra, előadna, és hogy érdemes volna Bukarestből 3-4 térképlapot venni, darabját 200 lejért.⁶¹

Bár kimaradt a kászoni útból, KÖNTZEI is jelentést tesz január 11-én, „a Múzeum természetrajzi osztályának gyarapításáról és a Székelyföld-kutatás fejlesztéséről az 1936. évben”. FELSZEGHI-nek küldi – CSUTAK így szoktatta, írja: „...1936. évben gróf TELEKI Jenő

úr (Kápolnás) határozta meg egy részét annak az anyagnak, melyet én küldtem volt hozzá, jórészt székelyföldi anyag. Az anyagot a gróf úr még három dobozzal gyarapítva (Z. KISS Endre anyagával) elküldte a Múzeumnak. Nálam is van még bogáryanag, azt is oda fogom szállítani, és a Múzeumunk ajándékozni. A *Székelyföld kutatásáról* 1936. évben csak röviden tehetek jelentést, mert az csak egyéni keretekben mozgott; a csoportos tanulmányutat nem tudtam összehozni., tudniillik a szoba jöhető részvevők ugyanazon időben más-másfelé voltak elfoglalva. Az egyéni munkásságról tudom, hogy TÖRÖK Zoltán tanár a Kászoni-medencében dolgozott; LÁSZLÓ Kálmán Büdös környékén gyűjtött, én Maros megyében gyűjtöttem. A folyó 1937. évben újból szorgalmazni fogom a csoportos tanulmányút összehozását és Kászoni vidékének átkutatását, mert az eddig áttanulmányozott entomológiai irodalomban e vidékről semmi adatot nem találtam – tehát ez a terület e tekintetben: „Terra incognita”!... A Székelyföld-kutató társaságunk geológusainak 1936. évi munkájáról BÁNYAI János tanár (Székelyudvarhely) adhat felvilágosítást. Jelentésem és javaslataim a Múzeum fejlesztése érdekében történvén, kérem annak szíves tudomásul vételét és elfogadását.” KÖNTZELnek tehát nem közömbös a szervezés ügye, a kászoni úton sem sértődés vagy személyi ellentétek miatt nem volt ott, sőt, az utolsó bejárt terület elmaradt, párhuzamos zoológiai kutatását is pótolni kívánja.

1937 elején a *Székelység* ad újra írt az előző évi útról,⁶² vigyázva a konspiratív jellegre: „Az EKE turista egyesületnek ciuci osztálya hálás munkára vállalkozott, amidőn a vármegegye egyik alig ismert részének a felkutatását tűzte ki célul, s erre a Székely Nemzeti Múzeumot meghívta segítségül. A kárpáti vonulatnak Casin medencéje felé eső részéről alig tudunk valamit. Kiesett úgy a turisták, mint a kutatók útjából, s igazán már itt volt az ideje ennek az érdekes területnek a bejárására... A júl. 23–aug. 1-ig tartó úton egy valósággal az Alpok szépségével vetekedő és természeti ritkaságokban bővelkedő vidéket ismertek meg.” Az 1937. március 27-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv szerint másrészt

a gyűlés „megemlékezik a kiszállásokról, melyek közül kiemelendő a múzeum természettudós barátainak 1936 nyarán, a Keleti-Kárpátok előhegyeiben, Csík–Kászoni vidékén folytatott tudományos kutató és gyűjtő munkássága, melynek eredményeivel egyfelől a tudományt szolgálják, másfelől összegyűjtött tárgyaikkal a múzeum gyűjteményeit gyarapítják, melyek legközelebb így egy rovar-tani és egy paleontológiai csoporttal fognak gyarapodni.” 1937. október 1-jén körlevelével meggy TÖRÖK Andor és FELSZEGHI aláírásával, JODÁLnak a szatmári református kollégiumba, LÉVAInak és HAÁZ Ferenc tanárjelöltnek Székelyudvarhelyre: megvan a pénz a Kászoni elhatározott Kászonszék-monográfiára, kéri a tanulmányi úton vagy utána gyűjtött anyagot (fényképet, rajzot is) október 31-ig VÁMSZERnek elküldeni – ő szerkeszti a néprajzi-szociográfiai-egyházművészeti részt (a történelmi-régészetit kb. FERENCZI, a természet-tudományit BÁNYAI).⁶³ De egyelőre 1937 tavaszán vagyunk, és nyárra BÁNYAIék az Orbai széki havasokba készülnek.

1937, Orbai széki havasok

1937-től a kutatóutak támogatására biztos forrás nyílik, feltehetőleg egy budapesti Keleti Akció-keret, lebonyolítása mindenestre Kolozsvár, és pedig GYÖRGY Lajos útján történik. Előző évben Keleti Akció-pénzek miatt, tulajdon anyósa által lebuktatva volt kénytelen kitelepedni MAKKAI Sándor. BÁNYAI ír az Igazgatóságnak: GYÖRGY Lajos nagyon sürgősnek jelezte a nyári út tervezetének (20) elküldését. Megtörtént-e?⁶⁴ FELSZEGHI két nap múlva, postafordultával válaszol: a kutatási terv kiküldését TÖRÖK intézte, ezért nem tudja, elment-e már GYÖRGY Lajosnak. A május 13-i ügyvezető-tanácsi gyűlésen „TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a nyári kutató kirándulásokat végző tudós társaság tagjai, múzeumunk tiszteletre méltó, lelkes támogatói, ez évi kiszállásuk színteréül az orbai járás kárpáti gerincét választották, mely előreláthatólag aug. 3–10. közt lenne. Javasolja, hogy a kirándulás előkészítése érdekében igazgatóság lépjen érintkezésbe

BÁNYAI János geológus-tanárral. Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és felkéri FELSZEGHI István igazgató-órt, hogy lépjen érintkezésbe BÁNYAI János geológus-tanárral, és kérje fel, hogy az útitervet állítsa össze, valamint az előkészítés munkáját is vállalja el. Br. SZENTKERESZTY Béla alelnököt pedig felkéri, hogy a br. GRÖDEL-cégnél járjon közbe, hogy a kirándulás időtartamára nyújtson segítséget a kiszállókknak.⁶⁵ Június 17-től folyamatosak az előkészületek, most levelezik le, ki jön. A meghívókat TÖRÖK Andor és FELSZEGHI aláírásával küldik ki, június 25-ig kéri a visszajelzést. TÖRÖK Andor távirata BÁNYAI-nak: akadozik nélküle a szervezés, várja. A tervezetet elküldte (GYÖRGY Lajosnak).⁶⁶

Jún. 24-én KÖNTZEI tesz jelentést az Igazgatóságnak: „Jelentem, hogy folyó évben a Székelyföld-kutatásra vállalkozó zoológusokat csoportos kirándulásra nem tudtam összehozni – magam maradtam szándékommal! A geológusok és geográfusok BÁNYAI János tanár vezetésével augusztusban fognak menni Kovászna, Komandó stb. területre, fel a hegyekbe! Én már most elő szeretném készíteni jövő évre egy nagyobb szabású csoportos kirándulás tervét és terepét a *Gyilkostóhoz!* Ezért folyó év július hó első felében a Gyilkostóhoz mennék gyűjtéssel összekötött terep- és tájékozódó szemlére. Erre az útra és jövet esetleg a Mezőhavason végzendő útjaimra gondolom sokat segítené rajtam, ha a Múzeum Igazgatósága részemre egy kis „Igazolványt” állítana ki magyar nyelven, melyen jelezni kellene, hogy én a Múzeum részére gyűjtök, és kéri a Múzeum azt, akinek én az *Igazolványt felmutatom* (persze csak végső esetben, illetve ha szükségem lesz reá, pl. turista menházakban szállást kérni vagy valami egyéb kis segítséget), hogy lehetőleg, kérésem szerint, segítségemre legyenek! Visszaélésre nem gondolok, csak a sok költséget és időt akarom valamennyire megtakarítani, – már amennyiben lehet! Ezt az *Igazolványt* kérem mielőbb részemre elküldeni két aláírással és pecséttel ellátva.”⁶⁷ Figyelemre méltó, hogy – miután nem sikerült kászoni terveit megvalósítania – KÖNTZEI a Gyilkos-tóhoz és a Görgényi-havasokba tart.

BÁNYAIék a következő, 1938-as évben ugyancsak a Gyilkos-tó környékére fognak kiszállni, majd 1939-ben a Görgényi-havasok északi szomszédságában található Kelemen-havasokba.

Június 30-án FELSZEGHI nyugtázza KÖNTZEI jelentését: „Hivatkozással folyó év június hó 24-én kelt soraidra, tisztelettel értesítelek, hogy a zoológusok csoportos kirándulásának elmaradását sajnálattal tudomásul vettük. Reméljük azonban, hogy a jövő nyáron a szakemberek a múzeum iránt vállalkozóbb szelleműek lesznek, s pótolódik a hiány. Az előkészítő utadra a kért igazolványt mellékelten küldöm. Ha más időben mentél volna, én is szívesen elkísértelek volna, de nyáron nem mehettek sehova Galambfalva miatt. Végre örömmel értesítelek, hogy a rovarszekrény elkészült, itt van a múzeum olvasótermében, s várja a végleges elhelyezését. Gondolom, hogy a nyár nem alkalmas neked se a rendezésre, az őszi hónapokban bármikor szívesen látunk. A Gyilkos-tóhoz merre mész? Ha errefelé jönnél, tekintsd meg a szekrényt, hogy a pótlandó dolgokat beszéld meg az asztalossal. Jó nyári időtöltést kívánva szeretettel üdvözlök, FELSZEGHI.” Mellékeli a szabályos igazolvást: „Alólírottak hivatalosan igazoljuk, hogy dr. KÖNTZEI Gerő küküllővári (Cetatea de Baltă) főorvos és földbirtokos a Székely Nemzeti Múzeum részére tudományos zoológiai (lepke- és bogár-) gyűjtést végez a nyár folyamán. Tisztelettel kérjük mindazokat, kiknek jelen igazolványukat felmutatja, hogy neki a múzeum érdekében tett tudományos kutatóútjában bármily módon segítségére lenni szíveskedjenek. A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsa nevében: KERESZTES, FELSZEGHI.” A tárolási feltételek ügyében tehát végre sikerült előbbre lépni, ez a zoológusok munkájában jelentős fordulat, mert nekik tulajdonképpen legalább annyira fontos a már begyűjtött anyaguk rendezése, biztosítása, mint a gyűjtő-kiszállások folytatása.

Júliusban NYÁRÁDY jelentkezik, Kássonba nem sikerült elmennie, de a részvétel változatlanul érdekli. Mint tudjuk, indulásból, 1928 óta társ, mellel most teljesíti egy régi ígéretét is: átadta Tusnád környékének három db. dom-

borműví térképét ANDRÁSOF SZKY tusnádfürdői tanárnak árusítani, de egyet belőlük ajándékna szán a Múzeumnak, vegyék át.⁶⁸ A hónap tovább is szervezéssel, az azt szolgáló levélváltással telik. SZABÓ József SZATHMÁRY és NAGY Ferenc részvételi szándékát jelzi BÁNYAI-nak, és azt, hogy maga is felmenne utólag Kommandóra.⁶⁹ Majd BÁNYAI jelzi, hogy érkezik. Érdeklődik, történtek-e előkészületek? Kiket kértek még fel, mert mások is jönnének.⁷⁰ Hónap végén FELSZEGHI küldi is a listát az addig jelentkezőkről. Véglegesítve: BALOGH Ernő és fia, XANTUS és fia, TAVASZY Sándor püspökhelyettes, BÁNYAI, NYÁRÁDY Antal, BENDE, BOGA, JÓZSEF János Budapestről, MOLNÁR István tanár Keresztúrról, SIMÓ László tanárjelölt Keresztúrról, SZABÓ József, JANCsó Gyula tanárjelölt Barótról, VÁMSZER, NAGY Ferenc Bonyháról, SZATHMÁRY Gyula Kolozsvárról (ők ketten a TÖRÖK Zoltánék helyébe, akik ezúttal nem tudnak jönni), JODÁL. Nem jön TÖRÖK Zoltán és Zsolt, NYÁRÁDY, JÓZSEF Dezső festőművész Gyuláról, KLEINER Endre ornitológus Budapestről.⁷¹ Ebben az évben kapcsolódik be tehát MOLNÁR István, a későbbi székelykeresztúri múzeumalapító, de TAVASZY Sándor is, aki nemcsak filozófus, de lelkes turista egyben. A kommandói nyári utat a Szépműves Céhnel megjelenő kötetében is meg fogja örökíteni.⁷² Közben BÁNYAI összeállítja a végleges munkatervet (21), indulhatnak.

Az Erdélyi Erdőipari RT igazgatójának augusztus végén küldik el Kommandóra a köszönetlevelet. TÖRÖK Andor fogalmazta, és az ügyvezető-tanács nevében KERESZTES Károly és FELSZEGHI István írta alá: „sajnos, hogy az abnormisan rossz időjárás a kutatóprogram nagy részét meghiúsította, de így is fontos indítékokat adott a további kutatásokhoz. Éppen ezért társaságunk két tagja: BÁNYAI János és dr. BALOGH Ernő tanárok szeptember elsején vissza szándékoznak menni Kommandóra 3-4 napra, hogy az augusztusi otlétükkor el nem végezhetett vizsgálatokat – elsősorban a Górkörnyéket – pótlólag elvégezzék.” Kérik a támogatást erre. A *Székelység* 1937/9–10. számában számol be a Kovászna fölötti havasok kuta-

tásáról, FELSZEGHI november utolsó napján a szokásos jelentést is kéri BÁNYAI-tól (22). Postafordultával érkezik – az anyagiakat BÁNYAI már betervezte TÖRÖK Andornak, és aláírásával el is ment „a megfelelő helyre”. A decemberi ügyvezető-tanácsi gyűlésen „FELSZEGHI István igazgató-őr BÁNYAI János székelyudvarhelyi geológus beszámolója alapján jelenti, hogy múzeumunk 1937. év nyarán a kovásznai havasokba kutató tanulmányi kirándulást rendezett, azzal a céllal, hogy a múlt évi kászoni kutatások eredményeképpen a Délkeleti-Kárpátok kiugró sarka az eddigi félreeső helyzete miatt felderítették. Az általános esőzések miatt azonban a vidékről a kirándulók csak általános képet nyerhettek. A részletekre vonatkozóan dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János szept. 1–5. közötti újabb kiszállása hozott értékes adatokat. Részt vettek dr. TÖRÖK Andor elnök vezetésével dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok, BENKÓ Gyula botanikus, VÁMSZER Géza etnográfus, dr. TAVASZY Sándor EKE-elnök. A fiatalabb tanárnemzedékből: BENDE Vilmos és SZABÓ József botanikusok, JODÁL Károly és MOLNÁR István geográfusok, NAGY Ferenc zoológus, JANCsó Gyula és XANTUS János tanárjelöltek. A rendezés munkájában részt vettek HAVADTÓY Sándor kovásznai református lelkész és DEÁK Tamás földbirtokos. A kommandói fatelep igazgatósága ingyen lakással és az összes szállítási eszközök felajánlásával sietett a kirándulók segítségére. A kiszálló társaság ezen a területen is azt tapasztalta, hogy a gerincvonulatnak megfelelő részében medence-szerű bemélyedések vannak. A rétegek bemérése arra mutatott, hogy az észak-déli csapásban haladó felgyűrt homokkövek antiklinálisokat alkotnak, melyekben kénes, sós és petróleumos források vannak. Kommandó és a Sikló táján bitumenes palákat és opálos rétegeket találtak. Ezekben a palákban halmaradványokat és marokzit konkréciókat fedeztek fel. Növényteni szempontból a Mohos-láp flóráját kutatták át, de igen értékes zuzmó- és mohagyűjtést is végeztek. Az adatok kiegészítése céljából BÁNYAI János és VÁMSZER Géza az év folyamán még többszöri kirándulást rendeztek a tanulmányozott

területekre. Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és mindazoknak, akik a kirándulás előkészítésében és megrendezésében segítséget nyújtottak, hálás köszönetét fejezi ki.”⁷³

December 9-én elküldik a köszönőleveleket DEÁK Tamás földbirtokosnak az előkészítésért, GÁBOR Dezső igazgatónak a kommandói útért, illetve HAVADTÓY Sándor református lelkésznek, BALKÁNY Jenő igazgató-főmérnöknek, VÁCZY Mihály vasúti főmérnöknek, valamennyiüknek Kovásznára. BALOGH Ernő hat nappal később előadást tart a térségről – az *Erdélyi Múzeum* 1940. évi első számában fog megjelenni, a **A Bászkapatak megfordulása** címen. (ORGHIDAN hasonló következtetésű munkája 1939-ben jelenik meg.) December 20-án FELSZEGHI BÁNYAInak köszöni a jelentést, ekkor érkezik a köszönőlevél egy szeptember 9-i látogatás német–osztrák vendégeinek kalauzolásáért is, a szebeni BRUCKENTHAL Múzeumból és Bécsből, az 1928–29-es turisztikai tervek egyik kifutásaként.

1938, a Gyilkos-tó környéke

BÁNYAI viszonya felhőtlen a Múzeummal. Február végén FELSZEGHInek jelzi, sok a kézírata: eddig harmincegy szakdolgozatot és doktori értekezést támogatott a *Székelységgel*. Hogy állanak a múzeumi kiadványokkal, amelyeket korábban javasolt? Különbözik elkopnak a pártolók. Volna két szenzációs MOESZ-dolgozat, parajdi néprajzi munka, Kászon 200 oldalas monográfiája. FELSZEGHI előterjeszti a kiadványok ügyét az igazgató-választmánynak, de Sepsiszentgyörgyön egyelőre az új igazgatót várják, halogatják a döntéseket. HERPEI János nyáron fog csak megérkezni, természettudományi törekvésekre kevésbé fogékony, a Múzeum saját kiadványait illetően érződik rajta, hogy nem székelyföldi, hanem régi kolozsvári. Nem erőlteti az önálló kiadványok politikáját, inkább az *Erdélyi Múzeum*nak küldi tovább MOESZ dolgozatait, és nem vállalja VÁMSZER **Szakadátját** sem. Mindazonáltal jóhiszemű tudós, meleg szívű barát és kolléga, támogatja a mások vállalkozását, és éppúgy közvetíteni próbál az

egymással ellentétbe került munkatársak között, mint korábban CSUTAK. Egyelőre azonban Kolozsváron van, és március 22-én BÁNYAI FELSZEGHInek ír: most állítja össze a Gyilkostói kirándulás tervét (24). Egy hét múlva postázza, küldjék tovább GYÖRGY Lajosnak, különben elszalasztják a támogatást.

Május 23-án a kísérőlevél tanúsága szerint BÁNYAI a kutatóút részletes programját is megküldi az Igazgatóságnak. Pótjegyzéket csatol a meghívandókhöz: tartalékosként számításba jöhet LÉVAI, Școala normală de fete, Székelyudvarhely, SZATHMÁRY Gyula tanár, nagyenyedi BETHLEN Kollégium, NAGY Ferenc tanár, zilahi WESSELENYI Kollégium, dr. SZABÓ Attila tanár, kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Levéltár, BALOGH Antal tanár, csíkszeredai róm. katolikus Líceum. A feltétlenül meghívandók csoportja: TAVASZY, mint EKE-elnök, BALOGH Ernő és fia, XANTUS és fia, NYÁRÁDY és fia, TÖRÖK Zoltán, BÁNYAI, BOGA, BENDE, JÓZSEF János, SZABÓ József, GAÁL István, a budapesti Természettudományi Múzeum igazgatója, JODÁL Károly a szatmári ref. kollégiumból, VÁMSZER, HAAZ Ferenc, SIMÓ László keresztúri diák, MOLNÁR, JANCsó baróti diák, JAKLOVSZKY Dénes udvarhelyi diák, melléjük kéri még felvenni a listára CSÁKY Mihályt a gyergyószentmiklósi állami líceumból (ő vezette a meteorológiai állomást), CSÍKY Gábor brassói mérnököt. Mellékel 20 db. **Gyilkostó-kalauzt**, elküldeni a visszajelentkezőknek. Szüksége volna régi térképekre. Felkérte helyi szervezőnek dr. CSIBY Andor ügyvédet és dr. CSIKY János orvost, Csíkszeredából. A pótlólagos meghívókat a Múzeum el is küldi SZABÓ T. Attila, NAGY Ferenc és SZATHMÁRY Gyula címére, de nekik végül kénytelen lesz visszamondani a meghívást. SZABÓ T. Attila esetében ez szerencsére nem is okoz gondot, mert mint kiderül, a kiszállás idején más programja van, párhuzamosan ő is lemondja. Május utolsó napján FELSZEGHI BÁNYAI útján küldi Budapestre GAÁL, JÓZSEF és JAKLOVSZKY meghívóját. Ugyanaznap megy el a hivatalos felkérés CSÍKY Jánosnak és CSIBY Andornak.

A résztvevők névsora júniusban véglegesül. CSAKY Mihály azt jelzi vissza, hogy az elején nem lehet jelen, csak július 6–7-én csatlakozhat. HAÁZ Rezső nem tud jönni, mert továbbképzője van, de fia ott lesz. BÁNYAI ekkor meghívót küldet LÉVAInak. VÁMSZER, egyeztetve BÁNYAIval, kéri Múzeumot, hívják meg BALOGH Antal csíkszeredai róm. katolikus főgimnáziumi fizikatanárt is, felmérné a tavat, térképezne. NYÁRADY Erasmus Gyula pótlólagos intézkedést várna el botanikai gyűjtéshez feltételeket teremteni. Igényel-e herbáriumot a Múzeum, mert ha nincs külön igény rá, ő egyetemi alkalmazottként az egyetemnek kell, hogy elszámoljon (az irodalmi közléssel már szabadabban rendelkezik). Növény szárításhoz 800-1000 ív itatóspapír kell, növény szárító prés, a Gyilkos-tói szálláson egy kályha az itatósök szárításához, és tűzifa hozzá. Valaki fiatal még, segíteni a szárítás körüli, nem éppen kellemes munkánál (egyben iniciálódna). Ezért vinné a fiát is, he nem éppen akkor érettségizik. Huszonnegyedikén, amikor BÁNYAI átkéri az addig jelentkezettek névsorát, adatait, FADGYAS Anna a következőkről számolhat be: CSAKY Mihály, HAÁZ Ferenc, JAKLOVSZKY Alfonz, JANCSÓ, MOLNÁR, VÁMSZER, NYÁRADY Erasmus Gyula, BALOGH Antal, XANTUS és fia, TÖRÖK Zoltán, JODÁL, BENDE, JÓZSEF János, BALOGH Ernő és fia. SIMÓT behívták katonának, Buzáuból írt. CSIBY és CSIKY János nem válaszoltak. Másnap BÁNYAI átutazni készül Sepsiszentgyörgyön, Bereck felé és vissza. Találkozna FADGYAS Annával. SZABÓ T. Attilának, SZATHMÁRY Gyulának, NAGY Ferencnek azért kell visszamondani, technikai okokra hivatkozva, mert különben nem jutna hely a CS. BOGÁTS Dénes pártfogolta tanárnőnek. Ugyanakkor jelzi BÁNYAI, hogy BALOGH Ernő és fia Kommandóra készülnek, július 4-én érkeznek, szállást kérnek, innen mennek aztán a Gyilkos-tóra. FELSZEGHinek másfelől TAVASZY jelezte, hogy csak 10–11-én érkezik, mert egyházközségi főjegyzői dolga van. TÖRÖK Andor és KERESZTES Károly, SZABÓ József képviselik a Múzeumot, és LÉVAIt is meghívták. Közvetlen az indulás előtt KERESZTES még

üzen elnökének: fel kellene menniük együtt, 5-én NAGY Jenőhöz tárgyalni.⁷⁴ TÖRÖK Zoltán is ekkor jelentkezik be, hogy már júl. 3-án Szentgyörgyre érkezik gyűjteni és megbeszélésre.⁷⁵

Július végén az ügyvezető-tanács nyugtázhatja a sikeres tanulmányutat.⁷⁶ Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a Székely Nemzeti Múzeum elnöksége az idén is megrendezte a szokásos nyári tanulmányi kirándulást, ebben az évben a Gyilkos-tó környékére, igen szép számú szaktársaság részvételével. A tanulmányi kirándulás eredményét majd az egyes szakbeszámolók fogják ismertetni. Másnap ír BÁNYAI TÖRÖK Andornak: Sajnálja, hogy TÖRÖK már nem volt ott a szétoszlásnál. Gyergyószentmiklóson egy pár derék és megértő ember (nem a hivatalosságok) pompás vacsorával vendégelték meg őket. Többen gyűltek oda, mint ők maguk voltak. Másnap oszlottak szét. A tekerőpataki közbirtokosság biztosította két napi ellátásukat, különben a tavalyihoz képest felduzzadt részvétellel deficitbe jutottak volna. Fontos, hogy hasznos tanácsokkal tudták viszonzni a vendéglátást. (Pl. dr. CSIKY Jánosnak, a házára és a gyilkostói vilájára nézve. Úgyszintén BERECZ mérnöknek, tervezett építkezéséhez.) Megfizethetetlen tanácsok voltak. A kalandos táborozások alkalmával aztán sokat emlegették TÖRÖKöt. A Gyilkos-tói kényelem után nehéz napok következtek, koszt- és szállás gondokkal. Kitérő volt az Olt és Maros forrásának a felkutatása – érdekes, hogy eddig senkinek eszébe nem jutott, jegyzi meg BÁNYAI. Huszonkilencedikén szétküldik a köszönőlevelet, részben BÁNYAI útján (most jelenik meg először a HERPEI aláírása némelyikükön), a címzettek a gyergyószentmiklósi református egyházközség lelkesi hivatala az előkészítésért, a gyergyószentmiklósi közbirtokosság, ADLER Sándor, LÁSZLÓ Ignác, OLÁH Béla, KISS János, VÁKÁR László, GÁL Ferenc, GAÁL Alajos, dr. CSIKY János, CSIBY Lajos, dr. CSIBY Andor, Gyilkostón NAGY Ödön, dr. MAKKAY Domokos, PÁLFFY Antal, Gyimesbükkön RUSZ Sánta György, Tekerőpatakon GYÖRGY János.

Az 1938. évi tanulmányút dokumentumanyaga a leghiányosabb valamennyi közül, valószínűleg a HERPEI beiktatásának idejével

való egybeesés miatt is. A *Székelység* tér vissza néhányszor a nyári eredményekre: „**Tudományos kutatások a Gyilkostó vidékén.** A Székelyföld kutatására vállalkozók az idén (júl. 4–14-ig) a Gyilkos-tó környékét vették munka alá. A turisztikai szempontból sokat látogatott gyönyörű vidékről aránylag kevés tudományos adat állott a rendelkezésünkre. A kutatók értékes földtani megállapításokat s kövületanyagokat nyertek, amellet szép növény- és rovaranyag került gyűjtés alá. Ezek a feldolgozásuk után a Székely Nemzeti Múzeum anyagát fogják gyarapítani. Megoldás alá került a mesével övezett Likas-havas és Kis-Békás szurdoka. Végre tudjuk az Olt és Maros eredeti forrásait. A tekerőpataki Sugó-barlang, mint egyik fontos ritkaságunk részletes leírás alá kerül.”⁷⁷ Az 1939. évi első, összevont szám szerint: „A Gyilkostóról a kutatót arra hivatott részvevői állapították meg, hogy veszélyben van.” A lapból érthetjük meg a szervezők aggályait is: a politikai háttérre jellemző, hogy pl. egész Csík megyében csak hadtestparancsnoksági engedéllyel szabadott fényképezni. Az 1939. márciusi ügyvezető-tanácsi gyűlés végül még egyszer összegez: „elsősorban kell kiemelni a múzeum természettudós barátainak július 5–14. között végzett tanulmányi kirándulását, amely földrajzilag a Gyilkos-tó, Maros- és Olt-források környékére terjedt ki. Az elért eredményekről a vezető BÁNYAI János geológus írásbeli jelentésben számolt be. Dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok jún. 26–júl. 1. közt tovább folytatták a kovásznai havasokon a megelőző évben megkezdett kutatásaikat. ... Igazgató bejelenti, hogy a múzeum természettudós barátai búvárkodásaikat az idén is folytatni fogják a Kelemen-havasokon.”⁷⁸

1939

Királyi diktatúra ide, a második világháború kitörésének előestéje oda, az 1939. év iratai azt bizonyítják, hogy a két előző év elvékonyodó adatsora korántsem a székelyföldi kutatóutak kifulladásával függ össze. A vonatkozó dokumentumanyag vélhetőleg ezúttal is csonka, május 15-én egyenesen egy olyan levéllel kezdődik,

amely szerint JODÁL Károly jön a Kelemen-havasokba is. Huszadikán BÁNYAI küldi tervezetét HEREPEI-nek. A kísérőlevél megvilágítja a korábbi években is elkülönülő (előzetes) tervezetek, illetve a munkatervek viszonyát. Most csak a tervezetet küldenék szét, írja BÁNYAI a kísérőlevélben, mégpedig a részvevők számának megállapítására, aztán majd augusztus elején mehetne szét a részletes program.⁷⁹ Előtte el kell még utaznia a helyszínre, hogy a feljutás technikai felét meg tudja szervezni. A tavaszi tervezetben felsorolta a részvételre ajánlottakat. Egy városba egynek küldve, az szétosztja a meghívókat. Keresztúrról MOLNÁRt és SIMÓt ajánlja. HEREPEI nem tudja szétküldeni a körlevelet, mert nem voltak odaírva a címek. A levelet pedig meg kellett semmisítenie. Kicsit átfírta a meghívót is. („A Székely Nemzeti Múzeum természettudós barátai ezidén a Kelemen-havasokat kívánják kutatás alá venni... A kirándulás teljesen a tavalyi előírás szerint fog lefolyni. Mindenféle ellátásról, lakásról stb. előre gondoskodni fogunk, igénybe véve azon vidéken lakó barátaink szívességét...”) Július 31-ig kéri a választ. A fiatalok vagy újak érdeklődjenek a helybeli öregeknél, régieknél.⁸⁰

BÁNYAI június 2-án újraküldi a listát: BALOGH Ernő és orvostanhallgató fia, XANTUS és tanár fia, NYÁRÁDY és tanárjelölt fia, SZABÓ József, TÖRÖK Zoltán és fia, BENDE, HAÁZ Ferenc, JODÁL, LÉVAI, BÁNYAI, JANCsó tanárjelölt Barótról, MOLNÁR és SIMÓ tanárok, VÁMSZER. Egyedül SIMÓ új ember, őt igazítottassák útba majd MOLNÁRral. HEREPEI röviden annyit válaszol, hogy SZABÓ József Németországba készül, ők pedig a Kelemen-havasokban nem tudnak néprajzot gyűjteni, régészkedni, így inkább másfele kirándulnak.⁸¹ A június 8-ra maradt körlevél tartalma a már idézettek mellett: idén a Kelemen-havasok kerül sorra, a tanulmányút Gyergyóban ér véget 26-án (az EME-vándorgyűlés 27–29-én lesz, Gyergyószentmiklóson). A részletes úttervet augusztusban küldik szét. Június 10-én HEREPEI még megírja BÁNYAI-nak SZABÓ József ajánlását a feltételesnek hagyott meghívandókról: CSAPO József, Kézdivásárhely, róm. katolikus

gimnáziumi tanár, paleontológiai érdeklődésű, mert otthon már ilyen és morfológiai megfigyeléseket végzett, PÁLFFY Ferenc csikszeredai róm. katolikus gimnáziumi természetrajz-tanár, botanika, SZATHMÁRY Gyula, nagyenyedi BETHLEN Kollégium, tanár, növényészeti megfigyelések, doktorira készül Enyed környékéből, BODROGI János, Kolozsvár, természetrajz-tanár, NAGY Ferenc, Zilah, természetrajz-tanár. HERPEI az első kettő meghívását támogatja, ők a helyiek, akikre máskor is számíthatnak. Június második felében és júliusban sorra beérkeznek a jelentkezések: TAVASZY jön, CSAPÓ felől HERPEI TÖRÖK Andort kérdezteti, NYÁRÁDY nem tud jönni, Antal fiát pedig behívták, PÁLFFY Ferenc részt venne, BENDE jön, BALOGH Ernő jön, a fia nem teheti, CSAPÓ sem tud már jönni, SIMÓ jön, JANCSÓT ugyancsak behívták kötelező társadalmi munkaszolgálatra, MOLNÁR jön. Július végén BÁNYAI megküldi a pontos Kelemen-havasokbeli adatokat. Eljönne előadást tartani Sepsiszentgyörgyre („A székelyföldi ásványvizek gazdasági jelentőségéről” vagy „Célkitűzések a Székelyföld természeti kincseinek felkutatására” témával). Tavalyhoz hasonlóan kérne előlegebe 4000 lejt élelembeszerzésre, megtéríti, ahogy bejön a kolozsvári pénz. Valakivel visszaküldi a kirándulás végén.⁸² Az igazgató saját zsebéből előlegez.

Augusztus elsején HERPEI hosszú levelet fogalmaz azoknak, akiknek a segítségére számítanak. Maroshévízre BIEDERMANN igazgatónak ír: augusztus 19-én volna a találka Hévízen (esetleg már 18-án úgy négy személy, ez esetben nekik hálólhely kellene). Ebéd az jó volna, majd alkalmi szerelvénnyel fel a végállomásig, onnan a maroshévízi szolgabírószék kezelésében levő menedékházhoz, amely több napos kirándulás központja lenne. Emberre volna szükségük, aki ismeri a csúcsokat és a Neagratakat katlanát (a Kelemen-havasok belső krátere). A kisvasút végállomására jó volna két ló és egy kísérő, aki visszaviszi a lovakat. A költségeket természetesen viseli a Múzeum. A Kelemen-havasokból majd egy Bélborról értük jövő vezető vinné át őket oda. A gyergyószent-

miklósi BARABÁSSY József fürdőtanácsos segítségét a maroshévízi menedékház használatának kieszközlésében kéri. ZÁRUG Lukács mérnök segítségét is igényelnék, és kéri, tekintse magát egyben a kutatócsoport meghívott tagjának. A borszéki VADÁSZ Józsefnek írt levél: 19-én felmennek Hévízről, 23-án reggel lassú geologizáló út után estére (6-7-re) Bélborra érnek. Ott útbajtenék a borvízforrásokat, gázömléseket, úgy mennének át Borszékre. Itt kérnék segítségét: küldene elébük helyismerő embert 22-én este két lóval a poggyászáért, a maroshévízi menedékházhoz. Bélborban tizenöt emberre szerény hálólhelyet és szerény vacsorát kérnek (becsínált leves tyúkkal, borjúhússal, takarékosan, részletezi az igazgató). Evőeszközt visznek, reggeli teát házilag készítenek, kenyér kell csak. Ebédre szénen sült friss húst kérnének kenyérral, a szabadban fogyasztanak el. A két ló a kalauzzal 24-én is kellene, át Borszékre – kérnék előre megalkudni, amúgy természetben fizetik. Részleteket BÁNYAI-tól kérhet, ha vállalja mindennek megszervezését. Ha nem tudná vállalni, ajánljon maga helyett valakit. ANGHY István szárhegyi közbirtokossági elnöknek végül: tizenöt tagú kutatótársaságuk Borszékra nézve is hasznos munkának tekinthető: 24-én érkeznének Bélborról, egy vacsorát kérnének (meleg főzelék kis feltéttel – addig tart az ebédre vitt szárazétel), 25-én a reggelit megoldják házilag, de meleg ebéd az szükséges volna (becsínált, kevés gyümölcs?), vacsora (meleg főzelék feltéttel, HERPEI piszkozatában). A támogatás ellenében szaktanácsot adhatnak: öt geológus van köztük! Huszonhatodikán reggeli, ebéd, aztán Gyergyószentmiklós felé valami olcsó autóbusz vihetné le őket.

Augusztus 2-án még nem jeleztek vissza XANTUSÉK, HAÁZ, LÉVAI, BALOGH Antal. Jönnek a korábban bejelentkezetteken kívül TÖRÖKÉK, VÁMSZER, JODÁL. Talán SZABÓ József is megy, mégis. Ötödikén ANGHY válaszol: szívesen várják őket, szállással, ellátással. Hetedikén BARABÁSSY ír: várja őket, ZÁRUG is köszöni a meghívást, segíteni fog. BIEDERMANN is megkapta a levelet, beszéltek, rendben az iparvasúton a felszállítás. A menedékházat

akkor foglalja le majd SUCAVA Ionel főszolgabírónál, ha tudja, hány vendég biztos. Lovakról stb. is gondoskodtak. Tizenkettedikén HERPEI Bányainak ír: VADÁSZ nem választ, Borszék tehát az egyetlen bizonytalan részlet. Bányai négy nap múlva jelez vissza: köszöni a megelőlegezett 4000 lejt. Írt VADÁSZ is, egyenesen neki, és úgy tizenkét részvevő maradt (a fiatalok behívót kaptak). Mi van SZABÓ Józseffel? Örülnének, ha TÖRÖK Andorral felmennének 23-án Borszékre. Amúgy szét lehet küldeni a munkatervet (24).

Az út szerencsés befejezése után Bányai augusztus 31-én ír az Igazgatóságnak: SZABÓ Attilával küldte a közetanyagot, a többi még meghatározás alatt, nála van. Szeptember 15-ig küldi a jelentést és elszámolást is. Egy „Dacit”-cédulán kéri kijavítani a gyűjtési helyet (Pietrosul helyett Pietricelul). Az őszi Székelységben megjelenik a híradás a kutatóútról és eredményeiről: „**Kutatás a Kelemen-havasokban.** A nyaranként útrakelő, s a Székelyföld eddig elhanyagolt pontjait felkereső kutatósereg ezidén aug. 18–27. közt a Kelemen-havasok eddig nehezen hozzáférhető helyeit kereste fel. Igen értékes megállapításai e munkának a különböző andezittípusok, vulkáni utóhatásra módosult zónák, az egykori gleccsernyomok felismerései voltak. Épp így Bélbor és Borszék fürdő is bekerültek a munkába.”⁸³ Október 29-én a szabályos beszámoló is megérkezik HERPEINEK, együtt az elszámolással. Egyik példányt Bányai György Lajosnak kéri továbbítani. Köszönőiratok a következő címekre menjenek: BARABÁSSY (a hévízi ebédért), BIEDERMANN (vendéglátásért és a kisvasútért), CSEKME Ferenc (kisvasúti szállítás és bélbori szállás szervezéséért), CZIMBALMOS András borszéki igazgató (aki a borszéki ellátásban fáradt), ANGHY (borszéki vendéglátásért), ZÁRUG (szervezésért), VADÁSZ és felesége (élelmezésért). Utóirat: a beküldött ásványok mellett cédulák vannak, így a fiókokban ki lehet rakni a skatulyákba. November 11–14. között KERESZTES és HERPEI megküldik a jelentést György Lajosnak, köszönve a támogatást; küldik a köszönőleveleket is BIEDERMANN

Viktor fatelepi igazgatónak Maroshévízre, CSEKME Ferenc fatelepi tisztviselőnek, VADÁSZ József nyugalmazott igazgató-tanítónak Udvarhelyre, ZÁRUG Lukács mérnöknek és BARABÁSSY József nyugalmazott főerdőtanácsosnak Gyergyószentmiklóásra, ANGHY István közbirtokossági elnöknek Szárhegyre, CZIMBALMOS András igazgatónak Borszékre, nemkülönbön Bányainak.

1940. március 29-én az ügyvezető-tanács jegyzőkönyv emlékezik meg a nyári tanulmányútról: „A múzeum 1939. évi tudományos munkájának ismertetése során (HEREPEI) kiemeli a múzeum természettudományos barátainak 1939. aug. 18–25. között megtett Kelemen-havas kirándulását, amelynek eredményéről a vezető Bányai János geológus írásbeli jelentésben számol be.” Ekkor már össze van állítva a nyári terv is, azé a tanulmányúté, amelyre nem fog sor kerülni: a Székelyföld kutatásának 1940. évi munkatervében megnevezett cél a gyimesi völgykatlannak, főként a Nagyhagymás–Terkő felől eső részének az átkutatása, amelyet általában Gyimes-Hidegség néven ismernek. Március 18-án HERPEI el is küldi György Lajosnak Bányai tervezetét. Ha időszerűnek látja, fűzi hozzá, venné elő a tavalyi, HERPEI-féle terveket is – HERPEI néprajzi és régészeti kiszállásokra készül párhuzamosan. Április 10-én megnyugtatja Bányait, átadta a levelét György Lajosnak. Ifj. XANTUSTól viszont se mohát, se zuzmót, semmilyen természetrajzi anyagot nem kapott. Ugyanakkor a politikai légkör mind feszültebb: el kellene halasztani a nyárra, írja, a természetrajz-földrajz szakos fiatal tanároknak szánt gyakorlati tanfolyamot, katonai szolgálatra hívták be valamennyiüket.

A következő adatot majd csak a Székelység 1943. évi április–májusi száma szolgáltatja (1).

Melléklet

1.

Mi van a székelyföldi nyári kutatóutakkal?*

Lapunk szerkesztőségéhez igen sok oldalról jött érdeklődés, hogy mi az oka annak, hogy a megszállás éveitől minden évben megrendezett kutató út éppen most, a szabad fellélegzés idején maradt abba?

Az 1928. évben megindult a Székely Nemzeti Múzeum kebelében működő önkéntes kutató seregéről most már szabadabban beszélhetünk. Egyelőre csak vázlatosan érintjük ezt a példaszerűen, öntudatosan dolgozó kis sereg munkálkodását. Tagjai bizonyos tervszerűséggel oly módon hívtak egybe, hogy lehetőleg minden tudományág egy-egy már elismert képviselőjén kívül fiatalabb tanárok, akiknek nem volt módjukban a tudományos külső s a belső feldolgozó eljárásokban gyakorlatot szereznii, társultak. De a fokozatos utánpótlás elvénél fogva a gimnáziumok felsősei közül is vettünk fel, akiknél egy kis garancia már mutatkozott a kutatómunkához! Az ügynek segítőtársai vidékenként azok a minden magyar ügynek lelkes pártfogói, akiket a kirándulások technikai részéhez lekértünk. (Itt tűnt ki, hogy kik a nemzeti mozgalmainknak igazi önzetlen támogatói! Majd egyszer arra is sor kerül, hogy kik nem félték a hatóságoktól és az anyagi áldozatoktól s a fáradságtól sem. Annyi bizonyos, hogy úgy a kutatók – valamint a helybeli segítő jóakarókról nem feledkeztünk meg!)

A visszatérés után eddigi szünete ennek a szabad munkaközösségnek nem jelenti, hogy az új körülmények közt felesleges lett a működése, vagy az eddigi munkálkodók fáradtak bele. Az egyedüli ok a szokásos tempóban két hétig mintegy 20 résztvevőnek az ellátásáról való gondoskodás, amelyet a mostani körülmények közt nem is annyira a pénz, mint a háborús állapotokkal járó nehézség okoz!

2.

... .. !

A Székely Nemzeti Múzeum fennállásának 50 éves évfordulóját a Múzeum vezetősége a megünnepelésen kívül a mai nehéz viszonyok dacára is azzal óhajtja emlékeztetessé tenni, hogy tervbe vette a Székelyföld monografikus tudományos feldolgozását, mely hivatva lesz egyúttal Székelyföldünk sok közgazdasági kérdéséhez is alapul szolgálni.

Ebből a célból a kolozsvári testvér Erdélyi Múzeum Egylet kb. tíz tagból álló, s lehetőleg minden kutatási területet reprezentáló csoportját hívta meg a Székelyföld nevezetesebb pontjainak a bejárására, s mint a mellékelt program is mutatja, városuk s környéküknek is fontos szerepe jut e megkezdődő kutató munkában.

Tisztelettel kérjük azért Nagyságodat, hogy mint székely fajunk tevékeny vezető embere, a kutatóink fogadtatásának és elhelyezésének ottani megszervezését elvállalni méltóztatssék.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy megérkezés esetén a tervbe vett idő keretei közt szakembereink készséggel állnak a helyiek rendelkezésére, ezzel is viszonzni óhajtván vendéglátóink áldozatkészségét.

Egyben tisztelettel kérjük, hogy összekötöttései révén, főként erkölcsi testületektől, az általános költségek fedezésére egy szerényebb pénzbeli támogatást is kieszközölni szíveskedjék.

Ismételten kérve Nagyságodat Székelyföldünk és fajunk érdekében megindított akciónak támogatására,

Maradunk kiváló tisztelettel, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának nevében.

Dr. TÖRÖK Andor elnök, CSUTAK Vilmos igazgató

3.

A Székely Nemzeti Múzeum által rendezett székelyföldi kutató körút tervvázlata (1928)

Szept. 6-án de. 8.53-kor indulás a gyorsral Kolozsvárról.

Este 20.17-kor érkezés Sepsiszentgyörgyre.

7-én Sepsiszentgyörgy és környéke (Múzeum, Sugásfürdő, Olt menti teraszok.) Estély 1/2 9 órakor a múzeumban.

8-án autóbusszal Rétyi Nyíren, Borosnyón át Kovásznára. (Pokolsár, Gőztlő, Horgász, HANKÓ- és Árpád-források, régi vasbánya.) Este érkezés Kézdivásárhelyre.

9-én de. Terasz-tanulmányok. Prehisztorikum. Autóval Bálványosvár fürdőtelepre. Útközben Torján át református templom. Terasz. Du. Bálványosvár, a fürdők megtekintése, estére gyalog a Büdös-barlang érintésével a Szent Anna-tóhoz, ahol az új turistaszállóban meghálás.

10-én reggel a Mohos-tavon át Nadas-fürdőn gyalog le Csíktusnádra, onnan autóval Csíkverebes-Csatószeg, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszögöd érintésével Csíkszeredába. Ebéd után a város környékének a bejárása. HEWIG-féle langyos borvízfürdő. 11-én Csíksomlyó és környékének geológiai, történelmi részleteinek tanulmányozása. (Csíkdélnei-Szentmiklósi templomok.) Kristályos pala feltárások.

12-én autóval Gyergyószentmiklósról, útközben mindenütt megállás a nevezetesebb helyeken (Csíkrákos, Karcfalva, Szenttamás, Geréce-tető, Tekerőpatok stb.) Ebéd után Gyergyószentmiklós közvetlen környéke, szárhelyi márványbánya. Kolostor, LÁZÁR-kastély stb.

13-án autóval ki a Gyilkos-tóhoz.

14-én 8.50-kor indulás vonattal Csíkszeredába. Érkezés 11.21-kor. Innen autóval a Hargitán át Székelyudvarhelyre. (Útközben hargitaligeti opálbánya és opálbarlang, Oláhfalva, szentkeresztbányai vaskohó, Lobogó-Dobogó fürdő, Homoródfürdő, Máréfalva, etnográfia).

15-én Székelyudvarhely és környéke. (Sós fürdők; Árvátfalva, szarmata kövület-lelőhely; Szejkefürdő, ORBÁN Balázs sírja).

16-án vonattal le Székelykeresztúrra (Sóskút, Fiafalván iszapvulkánok). Du. 1/2 2 órakeret vonattal hazaindulás Kolozsvárra. Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi gyűlés. 1929. március 23.

4.

NYÁRÁDY Erasmus Gyula CSUTAK

Vilmosnak

Kolozsvár, 1928. szept. 24.

Kedves Barátom!

1. A székelyföldi kutató körütről hazaérkezve, magunkat kipihelve, a körútra vonatkozó munkálatoakat elvégezve, első dolgom, hogy Téged e levél keretében a legbarátságosabb érzésektől eltelve az alábbi ügyekben felkeresselek.

2. Elsősorban is hálás köszönetet mondok Néked és egyúttal mindazoknak, akiket még megillet, azért a páratlan szívességért és okosságért, amelynek folytán a „Hargita-kutató körutat” megszerveztétek és keresztülvittétek. Ami számomra a szaktudományi eredményeket illeti, tekintve az erősen előhaladott vegetacionális szezon, nem volt túlságosan figyelemre méltó, ám ha végig gondolom az egész roppant területet, amelyet bejártunk, örömmel kell megállapítanom, hogy nagy előhaladást tettem a „Székelyföld” topográfiai megismerésében, most már jobban tudom, hogy ezentúl mit hol kell keresnem. Végre pedig nem kicsinylendő a „Székelyföld” ama sokoldalú megvilágítása sem, amelyet ki-ki a kutatótársaság különféle tudományágat képviselő tagjaitól a helyszíni kutatás és autopszia közvetlensége útján nyerhetett.

3. Bátor vagyok a Hargita-kutató körutunkból egynehány fotográfiát küldeni. Én több nyugati Múzeumnál láttam, hogy azok nagy kintartással fejlesztik kép- és fényképgyűjteményeiket. Ezek a fényképgyűjtemények nemcsak a Múzeum látogatóinak okoznak gyönyörűséget és szórakozást, hanem nagy fontosságúak a szakemberre nézve is, mert az ország területén szétszórta élő fotográfusok érdekesebbnél érdekesebb felvételei össze lévén gyűjtve, nem kallódnak el a tudomány s a művészet nagy kárára, és a szakemberek munkáik illusztrálására igen sokszor igen fontos képe-

ket kapnak az ilyen gyűjteményekben. Tudtommal Nektek ilyenemű gyűjteményetek nincsen.⁸⁵ Azért küldöm tehát a felragasztott fényképeket a Múzeum részére, hogy ha ilyféle gyűjteményt szándékoznátok kifejleszteni, abban a mi Hargita-kutató körutunk egyes jelenetei megörökítve és képviselve legyenek. Természetesen a képgyűjteményt kultiváló Múzeum folytonosan kéri a fotográfusokat, hogy jól állandósított képeiket küldjék be a Múzeumnak. – A fel nem ragasztott példányokat a Te személyes használatodra küldöm.

4. Küldök egyelőre csak néhány növényt Múzeumod részére, inkább demonstrációs célokra. Ezek a Székelyföld nevezetességei közé tartoznak. Nektek nincsen meg, vagy ha megvan (mint pl. a Havasi gyopár), az annyira ízléstelenül van szárítva, hogy ilyet a közönség elé kifüggeszteni nem helyes.⁸⁶

5. Áttérek most a csíkkarfalvi templom ügyére. Az alább bemutatott rajz számozásából világosan látható, mi minden méret kell, hogy a templom kicsinyített hasonmását hűen és arányosan előállított hasonmását hűen és arányosan előállíthassuk. Így pl. kell a körfal 1-2 átmetszeti mérete, ha pedig a körfal ellipszis volna, akkor kell az erre merőleges átmetszeti méret is (20-21). Kell a falvastagság az 1-5, 6-2, a templom hossza 3-4, a templomnak a falaktól való távolsága 5-3, 4-6, 19-20, 21-18, a támoszlopok elhelyezése és vastagsága 16, 17, 23, a torony vastagsága 3-22, a templom falának magassága 4-13, a fedél magassága 13-14, a torony magassága 3-15, a körfalnak a mellékelt ábrából megérthető jól következő méretei: 1-11, 5-7, 7-8, kell továbbá lehetőleg pontos alaprajz, melyre a méretek hiba nélkül fel legyenek tüntetve. Kellene a Templomról oldalnézetben egy fotográfia is, amelyről az ablakok elhelyezését és egyéb arányokat meg tudnék állapítani. Ha mindezeket az adatokat elkülditek nekem, akkor én a tél folyamán költségmentesen és díjtalanul elkészítem nektek, úgyhogy a jövő nyáron már ágálhattok vele. Természetesen az elszállítását nektek kell viselnetek.

6. Áttérek most arra a dologra, miképpen lehetne a Székely Múzeum Növénygyűjteményét rendezni, más szóval, mivel ott alig van mit rendezni, miként lehetne a Múzeum ebbeli gyűjteményeit felszaporítani, legalább olyan mértékben, hogy a Székelyföld nevezetesebb növényei, helyesebben a Székelyföld flórája együtt legyen, s az a modern muzeális és tudományos követelményeknek megfeleljen. Ennek elérésére a Múzeumnak némi áldozatot kellene hoznia. Az áldozat az volna, hogy be kellene szerezni egyelőre vagy 1000 ív fehér színű és 5000 ív vastagabb, szürke színű, kettőbe hajta 24 x 40 cm nagyságú növény szárító (ítató) papírost, továbbá legalább 3 db. vas növényprést, melyet helybeli lakatos elkészít-

het, s amelynek leírását megadhatom, ha megrendelésére kerülne a sor.⁸⁷ A herbárium rendezéséhez később kellenni fog tetszetős színű borítói és világos herbáriumi lapok, amelyekre a növények ragaszthatnak, de ezek csak az itatósök ügye után következnek. Kell a gyűjtemény céljaira nyomtatni a Múzeum nevével ellátott etiketteket, amelyekre íródik a növény neve, lelőhelye stb., s amely a növény mellé ragasztatik. Kell egyúttal egy nagyocska doboz gumibetű, hogy az etiketteket, illetve a lelőhelyeket sajátkezűleg nyomtaszuk, mert ezt rendszeren számos példányban kell nyomni, s emellett így szebb és csinosabb, olvashatóbb, mint a kézírás. Egyéb aztán nem kell semmi, csupán ember, aki dolgozik.

No most már a környék, ti. elsősorban Szentgyörgy környéke flórájának összegyűjtésére a legkitűnőbb segítség Líceumotok természetrajzi tanára⁸⁸, az ő II. és VI., botanikát tanuló és növényt gyűjtő osztályaival. Távól élő botanikus sohasem tudja úgy összegyűjteni, különösen a tavaszi flórát, mint az, aki helyben lakik, s a vidék minden elrejtett zugát is tetszés szerinti időben felkutathatja. A földolgoz az, hogy a gyűjtött anyagot helyesen preparálják, és kifogástalanul szárítsák meg, valamint a gyűjtés helyét és dátumát kifogástalanul és következetesen feljegyezzék. Mindez könnyen fog menni, ha a fent elősorolt dolgok beszeriztetnek. Ha majd a kezdet nehezen fog menni, bármiben szívesen útbaigazítással szolgálok.⁸⁹

7. A Múzeum Herbáriumának fellendítésében szívesen vállalnék én is aktív szerepet, mint amiről már volt is szó otltétem alkalmával. Ebből a célból a jövő évben legalább két ízben kellene minimum 10-10 napig ott tartózkodnom, és pedig első ízben május vége felé, másodízben július elején. Hogy ez lehetséges lehessen, szükséges volna, hogy a dolgozóhelyiségül kinevezett hely egyúttal szállást is nyújtana részemre.⁹⁰ Én természetűen tanulmányoznám és összeznám a vidéket, mindenünnen odahordva az anyagot, melyet ügyes be-tanított székely tanuló segítségével megszáritanánk. A kész anyagot megfeleznők a Székely Múzeum és a mi múzeumunk között,⁹¹ mert csak így indokolt intézetem-től való hosszas távollétem. Én minden növényfajt több példányban gyűjtök, úgyhogy van miből felezni. A Nektek maradót részét rögtön szakszerűen determiná-lom, beosztom, s ha lesz végleges papír, az ügyes tanu-lókkal felragasztatom. Ott tartózkodásom természetesen nem csupán Szentgyörgynek fog szólni, hanem kirándulásaimat a Hargitára, Gyergyóra, Békásra stb.-re is kiterjeszteném. Amennyiben esetleg utamat innen nem Szentgyörgy felé vissza, hanem Kolozsvár felé venném, valaki velem jöhetne, aki a kiránduláson sze-dett növényeket visszavinné, hogy megszáritasszátok. Az ilyen kirándulásomban természetesen a Múzeum

erkölcsi tekintélyét is igénybe venném,⁹² amennyiben az ő ajánlásával a Székelyföld különböző falvaiban, ahol az est utolérne, szállást könnyen kaphatnék, sőt, magá-tól jönnének a vidékre vonatkozó útbaigazítások is.

8. Kedves Vilmos Barátom, az elmondott dol-gok felett kegyeskedjél gondolkozni, s annak előnyeit vagy hátrányait jól megfontolni. Ez annyival is inkább fontosabb, mert, egyelőre legalább, nem igen fogtok kap-ni szakembert, aki ilyen, elvégre elég nagy munkára vál-lalkozzon. Egy rendszeres nagy gyűjtemény előállítá-sához hosszú idő szükséges; azonban több mint két év-tizedes gyakorlatom és ebben a tudományágban való jár-tasságom alapján remélem, hogy az ötvenéves múzeumi jubileumotok alkalmával valamicskét és főleg rendez-tet, mégiscsak be tudtok mutatni a világnak. Ebből a szempontból kár, hogy az öszeköttetéseink nem régi keletűek. Természetesen belőlem nemcsak a Múzeum növénygyűjteményének fellendítési vágya beszél, hanem egy kis önző dolog is, mert nekem, aki az egész ország florisztikájával foglalkozom, ez igen jó alkalom lesz Er-dély keleti felének alapos megismerésére.

Úgy érzem az elmondottak után, hogy a további fecsegésekre nézve a tárgyi alap kimerült, miért is lete-szem a tollat, pardon, nyugodni hagyom a billentyűket, s nem kínozlak tovább ilyen száraz dolgokkal. Ha Kolozs-várra jössz, el ne mulaszd, hogy engem felkeress.

Feleségem szívélyes üdvözlését küldi az enyém-hez csatoltan, vagyk baráti üdvözléssel csekély híved
NYÁRÁDY Gyula

*

(Kiegészítések előbbihez)
Kolozsvár, 1928. szept. 29.

Kedves Barátom, úgy látszik, a második leve-let kell már írnom, mert mióta a fentit megírtam, azóta eltelt egy hét, főképpen az üvegpreparátumok elkészí-tésével, mellyel bizony nagyon sok pepecselő munka jár. Küldök tehát néhányat a Székelyföld növénydezi-derátumaiból üveg közé foglalva; ez így nemcsak hogy fölöttébb elegáns, de a bezárt növények portól, nedves-ségtől, molytól védve lesznek, azután meg tanulmá-nyozásuk, szemléltetésük elülről vagy hátulról egy-aránt kitűnően történhetik. Az átlátszó preparátumokat lehet *diapozitív gyanánt* ablakba akasztani. Ha azonban vízszintes lapon vagy a falon lesz elhelyezve, akkor alája okvetlen *fehér papír teendő*, hogy érvényesül-jenek. A Harmatfüvek életének magyarázó táblácskája azonban mindenesetre a két Harmatfü-preparátum közé essék, mert mind a kettőre vonatkozik. Sajnálom, hogy a gyopárnál a magyarázatot a hátához kellett tennem, miután elől a színes írás nagyon ízléstelen lett volna. No ha még valami eszembe jut a pakolásig, majd egy harmadik szakaszban írom meg. Üdvözlét: NYÁRÁDY

5.

BÁNYAI János CSUTAK Vilmosnak
Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

Keves Vilmos barátom!

Ajánlott leveled (megkaptam), s elsősorban is köszönettel nyugtázom kedves elismerésedet a kirándulásra vonatkozóan, s végtelen jól esik, hogy eredményesnek tartjátok, s egy jól beinduló, nemes munka kezdetének. Adja Isten, hogy úgy legyen.

Az eredményességnek kifelé való demonstrálására azt hiszem, jó hatással lesz mellékelt két irat is, amelyeket a múzeum nevében továbbítsd, légy olyan jó, dr. PÁL Gábornak és dr. LÁSZLÓ Dezsőnek. Én ugyan talán az egyszerűség kedvéért elküldhettem volna Szárhegyre és Tusnádra is, de én azt hiszem, úgy a múzeum mindennapi propagálása, valamint a nekünk nagy szolgálatot tevő segítőtársaink reputációja érdekében is ezt a különben nem praktikus közvetítést meg kell csinálnunk. Azt hiszem, ezt a részét a dolognak megérted, és nem kell bővebben hangsúlyozzam. Ti majd a hivatalos kísérő iratokban kérjétek meg PÁLT és LÁSZLÓT, hogy ők, mint akikkel összeköttetésben voltunk, továbbítsák az érdekelteknek a kutatásaink eredményét.

Jó volna, ha az érdekelt területek helyi lapjaiban ezeket a dolgokat megfelelő kommentárral közölnénk, a Múzeum és a közbenjárók érdemeinek a hangsúlyozásával (a mi személyeink maradnának a háttérben!) Ez nagyon frappáns összehasonlításra adhatna alkalmat a tavalyi, hatóságilag agyontámogatott geológus-körút eredményeivel szemben.

Így látnánk, hogy már ilyen hamar is megvannak a praktikus eredmények, amit követnek a többiek is!

Ami az üres fiókokat illeti, azok állandó evidenciában vannak, s már készülöben is vannak a díszesen csiszolt aragonit példányok s más minden is, ami a kitöltésre szükséges.

Valószínű, hogy mostanában nem tudok Felétek menni, ha ugyan valami Vásárhelyre⁹³ nem rángat (aminek nem örvendek!)

De ha már megígértem volt az előadást, úgy karácsony után tarthatnám azt meg, s akkor aztán a pótmunkákat is elvégzem a múzeumban. Amennyiben szívesen veszitek, az akkor rendezendő estélyre a feleségem is elvinném, aki, hogy hiába ne utazzék, egy énekszámmal az én zongorakíséretem mellett szívesen vállalkozik a program bővítésére. (Székely szerzőktől!)

Ami ROEDIGER bácsit illeti, azzal lehet valamit csinálni.

Ugyanis bontások csak fel nyugodtan azokat, s amelyeket én meg is jegyeztem, sürgősen küldjétek el nekem. Nagyon fontos vizsgálatokról van szó. Majd

hallasz később róla többet. A maradék anyagot pedig ne bántásatok, azt hagyjátok ott a ládátkban, s mondjátok meg kerekén, hogy az én határozott kívánságomra történt, de a többit nem bántottátok, az ott van. Nem értem, mit akar az öreg: no de hadd rá! Ha hamarjában nem kerülne elő az én megjegyzett pár darabom, úgy a vastagabb és sárgásan, vörösen színezett aragonitokból egy párat külön-külön burkolva küldjétek el! (Tudod, a vajnafalvi előforulásokról van szó.)

No, egyelőre ennyit!

A képekre van gondom, de még késem az elküldésével, mert a kiköpözésük sok munkával jár, tekintve, hogy sokfelé kell küldni, s ehhez több türelem kellene, mint az enyém. Különben jelezhetem, hogy jól sikerültek, bár nem lesznek oly imponálók, mint a BALOGHÉ (6 x 9!! csak), de nagyítva nagyszerűek lennének!!

Feleséged Ónagyságának kezeit csókolva az ismerősöknek üdvözetlet küldve szeretettel ölel

Jani

6.

A tusnádfürdői főkút új foglалásának kérdéshöz

Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

A Székely Nemzeti Múzeum által rendezett székelyföldi kutató körút alkalmával a társaság geológus tagjai dr. PÁL Gábor úr óhajára 1928. szept. 10-én megvizsgálták a főkút környékét, s a megbeszélések folyamán kialakult véleményt van szerencsém a következőkben összefoglalni.

Tekintettel arra, hogy a Főkút a vizét nem a felszint borító andezittörmelékből, hanem az általa letakart meszes kárpáti homokkőrétegből nyeri, azért csak úgy lehet állandó jellegű új foglалást csinálni, úgy a víz mennyiségére való tekintettel is, ha a köpi direkt a homokkőből előtörő forrásra helyeztetik el.

Ezt két módon lehet elérni, vagy a megélhetés nagy földmunkálatot kívánó kőbányaszerű felszíni műveletekkel, vagy pedig fúrással.

Az első esetben úgy irányítandók a munkálatok, hogy az ne aknaszerű legyen, hanem az Olt felső oldalán indítva úgy a felszínre kerülő források vizének, mint a széndioxid lefolyásának is meglegyen a természetes esése.

Fúrás esetén gondolni kell a vörösfenyő-csővekkel történő kibélelésre is, és épp azért megfelelő nagy kaliberrel indítandó. Átlagosan mintegy 40 m mélyfúrással kell számítani, tekintve, hogy a közelben a vasúti hídnál a homokkővek már a felszínre is kilépnek.

Tekintve, hogy gáterupcióra is lehet számítani, azért e fúrást csak specializált vállalatnak lehet a

kezébe adni, amely megfelelő tudással és technikai felszereléssel rendelkezik.

Mindenesetre e munkálatok kritikus volta miatt tanácsos egy szakértőnek állandó jelenlétét biztosítani.

BÁNYAI János sk.

geológus tanár

7.

A szárhegyi márványtelepek feltárási helyének megválasztásáról

Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

A Székely Nemzeti Múzeum által a Székelyföldön rendezett kutató körút alkalmával a Társaság geológus tagjai készséggel tettek eleget a szárhegyi érdekeltségek dr. LÁSZLÓ Dezső képviselő úr által tolmácsolts kérésének, hogy a feltárások megtekintésével adjanak tanácsot a munkálatok helyének a megválasztására. 1928. szept. 12-én (egy) délután szánva rá a kutatások megejtésére, az utólag folytatott megbeszélések alapján a következőket van szerencsém közölni.

A szárhegyi előfordulások egy elszigetelt, levágott részét képezvén a gyergyói márványvonulatnak, az elszakadás olyan települési zavarokkal járt, mely a szárhegyi tömzs északi és nyugati részein levő rétegeket apróra zúzta szét. Emiatt e részeken monumentális építményekhez alkalmas darabokat nem lehet találni (legalább is rentábilis állandó üzemet foglalkoztató mennyiségben nem). Viszonylag ez a feldarabolódása alkalmassá teszi az építőkö és kavicsoló anyag olcsó kitermelésére is!

Nagyobb tömbök kitermelésére csak a tetőn a a kápolna melletti kisebb feltárási vagy a keleti részen a templomhoz közeli hely alkalmas.

Mindenesetre legcélszerűbb volna az összes kőszükséglet kitermelését e helyekre koncentrálni, amennyiben a magánérdekek ezt megengedik, mert így hamar és különös feltárási költségek nélkül lehetne elérni a destruált felszín alatt az ép és nagy értéket képviselő márványrétegeket. Természetesen itt aztán, érthetően, a robbantási kitermelési módot be kell szüntetni.

Alulírott kiegészítésül, mint privát véleményt hozzáfűzi mindezekhez, hogy amint épp a kiránduláson begyűjtött anyag laboratóriumi vizsgálatából kitént, a márvány egyes helyeken nem homogén, hanem tartalmaz más ásványi anyagokat is, főként kvarcot, ami a csiszolás- és fényesítésnél mint rondító szerepel és ez sokat levon az értékéből, sőt esetleg egyenesen a kő karrierjét is veszélyeztetheti.

Épp ezért szükségesnek találnám egy komoly, öntudatos indusztriálási akció bevezetése előtt, ha egy részletes, s a helyszínen végzett vegytani vizsgálatokkal kapcsolatos geológiai felvétel megejtésére határoz-

nák el magukat az érdekeltek, amelynek az eredménye az volna, hogy a meghívott szakértő a már ajánlott helyeken is kijelölné pontosan a kitermelésre alkalmas részleteket s viszont egy kijelölt megbízottat betanítana arra, hogy miképpen lehet a csiszolásra alkalmas darabokat egyszerű vegyi kísérletekkel felismerni.

E vizsgálatok megejtésére, amelyek nem vennének hosszú időt igénybe, ez idő szerint dr. BALOGH Ernő marianumi tanárt ajánlhatom (Kolozsvár).

BÁNYAI János sk.

geológus tanár

8.

1929. március 23-i igazgató-választmányi gyűlés, CSUTAK rövid jelentése (részlet):

„Igazgató jelenti, hogy erdélyi szaktudósaink egy kis csoportját szeptember elején tíznapos székelyföldi körútra kérte fel, hogy közvetlen szemlélet útján ismerjék meg székely népünket és Székelyföldünket, s utána önként ajánlják fel tudományos szolgáltatukat a múzeum javára, s elsősorban dolgozatokat írjanak a kiadandó **Emlékkönyv**be. A kiránduláson részt vettek dr. SZÁDECZKY Gyula egyetemi tanár, országos főgeológus elnökle alatt BÁNYAI János geológus, aki igazgatóval együtt a tanulmányi út szervezője és vezetője is volt, dr. BALOGH Ernő geológus, dr. TULOGDY János geológus, dr. NYÁRÁDY E. Gyula botanikus, K. SEBESTYÉN József heraldikus, HAÁZ Rezső festőművész, etnográfus, dr. ROSKA Márton ősrégész, és igazgató, mint historikus. A körút költségeinek fedezésére két tudományos estélyt tartottak. Szeptember 7-én Sepsiszentgyörgyön és 15-én Székelyudvarhelyen. Ezek tiszta jövedelme 9418 lej volt. Ehhez járult egyesek adománya 6120 lej összegben. A kiadás volt összesen 8558 lej 50 bani. Maradt tiszta jövedelem 6979 lej 50 bani. Szaktudósaink kutatásaikat folytatni fogják, és bizonyos, hogy ez a kirándulás és a későbbi kutatások a Székelyföldre vonatkozó ismereteinket lényegesen szélesbítené fogják.”

9.

KÖNTZEI Gerő CSUTAK Vilmosnak

Küküllővár, 1934. júl. 3.

Kedves Vilmos Barátom!

Tegnapelőtt jött soraidra íme pontok szerint közlöm szerény véleményemet!

1, Milyen üvegeket stb. hozz Udvarhelyre? Legfeljebb vagyis legalább négy db. széles szájú erős üveg kellene, 20 cm magasság körül, melyek parafadugóval jól zárhatók kell legyenek (3-4-5 cm szélesek) hullők és bogarak részére; csak félig szabad meg-

tölteni 50-60%-os szeszszel! Egyebet ne hozz! Ti, kisebb üvegeket (gyűjtő- vagyis zsebbeli) és méreggel felszerelt üvegeket én elegendőt fogok vinni nemcsak a magam részére, hanem esetleg a fiúk részére is.

2, Ha teheted, *július 9-én délig legyetek Udvarhelyt!* Ugyanis aznap délután lenne az értekezlet, s akkor lesz a pontos program is megállapítva; tehát részleteket nem tudok írni. BÁNYAI küldött nekem részletes programot, de azt én és a gyűjtők, mondjuk rovar- és hüllőgyűjtők nem tarthatjuk be, mert az csak geológusoknak és turistáknak felel meg; rohanás és egész napi gyaloglásoknak nem lenne eredménye a táskában; mi gyűjteni akarunk, és ahol egyszer megjelenünk, azt a területet átkutatni minél alaposabban! Ezért központot kell megállapítsunk (ott Udvarhelyt megbeszéljük, mert én a helyi viszonyokat nem ismerem!), és ott kényelmesen, de alaposan gyűjtünk minden állatot, amelyre a Múzeumnak szüksége van vagy lehet!

3, A fiadon kívül 2-3 ügyes fiú elég lesz!

4, Az útiköltségek összegét én innen nem tudom; kb. egy jó kenyér és 1 1/2 kg szalonna, só (akinek telik szalámi, 1 kg) minden gyerek hátizsákjában jó, ha van. Ha Oláhfaluban megtelepedhetünk pár napra (autóbusz megy odáig – azt hallom) – akkor ellátom én friss hússal (pisztránggal) az egész társaságot, sőt, meg is sütöm nektek!

5, Felszerelés? Könnyű turista ruházat, jó cipő és néhány pár harisnya (ha jársz sokat, akkor a láb a fő!), és eső ellen valamelyes védelem vagy turistagallér, lódenköpenyeg igen jó! Hátizsák okvetlen kell, akármilyen kicsiny legyen... A kalap vagy szalma, vagy sapka, vagy zsebbe is tehető puha használt kalap. Bicska szükséges mindenkinek, botot ott kapunk elegend az erdőn!

Szóval a részleteket megbeszéljük még azokról a szükségletekről, amelyeket még Udvarhelyt is beszerezhetünk. Amiket már írtam, azokat hozzák a fiúk magukkal!

Én július 7-én délután már Szovátán leszek, és már gyűjteni is fogok aznap, 8-án ismét Szovátán gyűjtök, és július 9-én reggel az autóbuszsal megyek át Udvarhelyre BÁNYAI szerkesztőségéhez (BENEDEK Elek u. 12. sz.); ott beszélünk meg *mindent!*

Az eddigiek szerint aztán 10-én megyünk vagy a Hargita-füldőre (a „Büdösbe”), vagy Oláhfaluba autóbuszsal, vagy megállapodás szerinti központba, de mindenesetre úgyis olyan helyre, ahol „nyaralásnak” számít a munka, és így könnyebb lesz az eredményt elérni! De ülünk pár napig egy központban, s onnan tegyünk megfelelő helyekre kis gyűjtőkirándulásokat, aztán pár nap múlva más központba mehetünk, s ott megint ülhetünk néhány napig, hogy jól átkutathassuk a faunát! *Csak így van eredménye a kutatásnak, eredménye a gyűjtésnek!*

A rovartüket hiába várod! Én magamhoz rendeltettem őket, és nekem sem küldi a német, nem is választott. Úgyhogy meglehetősen zavarban vagyok, na-gyobb rovarokat csak olyant gyűjthetek, ami még nincs; micro-kat gyűjthetek csak, ezekre van ezernél több tűm; (a) bogarakat szeszbé, üvegbe tegyük, hüllőket dettó.

Innen arra sem tudok Neked felelni, hogy velünk meddig jöhetsz autóbuszsal? Én, később elmondandó okok miatt, azt hiszem, hogy jössz velünk Oláhfaluba, ott kapunk jó szállást, és onnan velem jöhetsz sétálgatni és pisztrángászni; a *geológusok* – az külön „üzlet”, vagyis csoport, és ők másként kutatnak, mint mi! Ezt is megbeszéljük Udvarhelyt.

Írtam már, hogy az értelmes és kedvet mutató fiúk oktatását – bevezetését a gyűjtésbe igen szívesen vállalom, aszerint, hogy melyik miben akar jártasságot szerezni? Jó lehetőleg mindent tudni, s aztán egyikben továbbhaladni!

Jövőben is megyünk valahová – most a kezdet nehéz! – DOBAY nem mehet, magyarországi rokonai éppen akkor jönnek hozzá! BOGA nem jöhet a nyelvvizsgáért, LÁSZLÓ Kálmán nem jöhet a konverzióért!

Az udvarhelyi viszontlátásig is szívesen üdvözöl őszinte híved

10.

KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1934. júl. 19.

...kötelességemnek tartom, hogy Téged a tanulmányi kirándulás eredményéről röviden értesítsek addig is, míg a novemberi részletesebb beszámoló a választmányunk elküldhetem.

Általában sikerült! Többen nem jöttek el az előzetesen ígérkezők közül, de helyettük jöttek más szakértők; igen hiányzik egy ornitológus és a coleopterológus!

A részletes helyi program nagy gonddal volt összeállítva, és pontosan be is tartottuk; sok tapasztalatot szereztünk ezzel is, főleg azt, hogy igen futólagos volt; jövőre az utat szakonként kell tekintetbe venni, és ezzel a kutatást mélyebbé tenni. Éppen ezért – bár laikusok szerint eredményesebbnek látszik – én nem mindenik szak eredményével vagyok épp az út programja miatt megelégedve. Így sült ki aztán, hogy tulajdonképpen azért is jó volt ezt a tanulmányi utat megtenni, hogy *tájékoztató legyen a jövőre!*

Legnagyobb eredménynek tartom annak a kis lelkes fiatalságnak a bekapcsolódását, akik velünk eljöttek, ezek július 13-án a Büdösben levő Hargita-füldön *javaslatomra tartott megbeszélésen* nagy örömüknek adtak kifejezést az útról. Ez alkalommal min-

denki (öreg és fiatal) meg kellett tegye, és meg is tette észrevételeit az eredményről, no meg a jövőre való kívánságokról! Akkor hangzottak el olyan vélemények: 1, okvetlen folytatni kell a rendszeres kutatóutakat a Székelyföldön; 2, a programot lassúbb tempóban kell kiszabni, esetleg több mint egy hétre; 3, kapcsolódjék bele az etnográfia, a régészet és nyelv-tanulmányozás (!); stb. stb. – ezek nem természetrajzi tárgyak, s bár igazak a megjegyzések, sőt, szükséges volna azokat is ilyen utakkal tanulmányozni, az már az általam kezdeményezett természetrajzi kutatás keretein kívül esik, és így én azt nem kezdeményezhetem (nem is értek hozzá!) –, de ha szakértőket kapsz reá vidékenként, igen értékesen szélesedik ki az a mozgalom! Szóval ez nagyon meggondolandó ügy!

Többször kértem a gyűjtőket, hogy a gyűjtött anyagból adjanak a Székely Nemzeti Múzeumotoknak Székelyföld bármely vidékéről; jó példával járt előre SZÁDECZKY tanár úr. Egyszerűen örvendetes és lelkesítő volt, ahogyan az intelligencia tanulni vágyó egyénei bekapcsolódtak a kirándulásba, és mindenféle módon segíteni és tanulni akartak, többször adva hangos kifejezést egy ilyen út szükségessége iránt a jövőre nézve is! Tehát végtére a *nem látható* eredménye ennek az útnak sokkal nagyobb, mint a „látható”.

Állattani értelemben kaptatok pár szép kígyót, nálam van még szeszen pár gyík, egy vipera a vizes-lápos Lucsról (!), sok bogár, darázs, pár doboz lepke és DIÓSZEGHY-nél sok száz lepke! (Ő Szovátán is szépen gyűjtött!) Ezek csak feldolgozás és számbavétel után lesznek érdemlegesek, amennyiben akkor sül ki értékük és pontos számuk; adataikat mindenestre fell kell dolgozzuk, és én a télen az *én tárgyamból* a „cédula-katalógus” elkezdem, és az ismert (fogott) állatokról felfektetem úgy, hogy azt, ha én kidőlök, bárki folytathatja, és alkalmilag időnként múzeumok közleményeinek tudományos anyagát képezze az anyaggal együtt! Mihelyt rendezem a nálam levő anyagot, a borszeszes anyagot elküldöm hozzátok, hogy láthatólag is kiállítsátok. A rovarokat nem küldöm el, mert nincs hová eltegyétek kármentesen, hanem félreteszem a Múzeum részére. Erről még alaposan kell értekezniünk!

Hasznos volna, hogyha jövőre Te is hosszabban vehetnél részt a kiránduláson; ha mérsékeltbb fáradtságú program lesz – nem lesz terhes!

Távollétem alatt jött meg Bécsből a rovar-tűküldemény; 5000 db. Mellékelten küldöm a nekem címzett értesítő számlát, kérlek, egyenlítsd ki az osztráknak! Ha nem tudod az útját, hogyan küldj neki pénzt, én írok egy módot, ha erre szükséged lesz. A tűket egyelőre magamnál tartom elszámolás kötelezettsége mellett, ti. ahány tűzött rovar át fogok adni

Nektek, annyi db. tűt ebből az 5000 tűből leszámítunk. Így szoktuk. Jó lesz? DIÓSZEGHY diszponáljon külön, esetleg ha nektek olyan értelemben nyilatkozik, ezekből a feleslegeseket átadom neki, de miután neki még egyelőre sok tűje és finomabb (illetve jobb: rostfreie Kneppsthn.) van, ne tégy ajánlatot neki, mert cserébe kapja állatokért – az pedig érték, de nem kerül pénzbe!

Szovátán még kb. egy hétig gyűjtök, a láda is ott van, amelybe a „szeszesekek” jönnek; a rossz dugók miatt feléből a szesz kiömlött; én majd enyéből pótolom.

Miután magam is örömömnek adok kifejezést arról, hogy jól kezdődött az indítványom nyélbeütése, s egy szeggel gyarapíthatom a székely kulturális mozgalmat – további tevékenységemről biztosíthatlak... NB. A *Brassói Lapok* 1934. évi júl. 18-i, az *Ellenzék* 1934. évi júl. 18-i és a *Keleti Újság* 1934. évi júl. 12-i számában megjelent közlemények vagy hiányosak, vagy túlzottak – de nem ártnak az ügy népszerűsítése szempontjából sem Nektek, sem nekünk – talán inkább használnak!”

11.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1934. szept. 8.

.....remélem, hogy úgy levelem, mint a szeszesek üveges láda megérkezett Hozzátok? Mit szólsz hozzá? Csak kétharmad napig tarthatál velünk a nyári gyűjtőúton, mégis mi a véleményed az egész „megmozdulásról” általában, esetleg részleteiben? ... hogy minél alaposabbá tessük a székelyföldi gyűjtőmunkát, s ezen alapon gazdagabbá a Múzeumot! ... az ideai tapasztalatok alapján jövőre másképpen fogom a gyűjtőtű kivitelét indítványozni! Természetesen az ügy sikerének érdekében, és úgy néz ki, hogy szakok szerint kell két esetleg többfelé induljunk, s mégis egy közös cél felé. Ezt is be vagy meg kell szervezni alaposan, előre. E tekintetben az idén jól volt megcsinálva a program, csak az időbeosztás nem adott elég alkalmat mindenkinek a tárgyával való hosszabb foglalkozásra, ez pedig az eredmény rovására ment; amit én írtam: a zoológiai gyűjtés eredményével nem vagyok (az ideivel) megelégedve! Ezért találta ki végére BÁNYAI barátunk az ideai kirándulás jellemzésére azt, hogy ez csak „kísérlet” volt. Hát ennek „megjárta”! Az sem utolsó eredmény, hogy a turistaegyletek fiókjai lelkesen segítségünkre siettek; ezt az összekötöttest nemcsak megbecsülendőnek tartom, hanem kimélyítendőnek is. Éppen jövőre a szeredai fiók véleményére reá is fogunk szorulni. Részletekkel most nem akarlak untatni. Jelenleg a szovátai anyag preparálásán dolgozom; dobozszámra vannak állataim!”

12.

Székelység, 1934/9–10:

„A Székely Nemzeti Múzeum kutatócsoportja júl. 9–15-ig terjedő idő alatt az eddig kevésbé ismert Hargita-részleteket kutatta át (Odorheiu–Merești barlang–Farkasmező–szentimrei büdös fürdő–Lucs mejjéke–Tolvajos–csicsói Büdös-csicsói Hargita-csúcs–Vargyas-patak feje–Vlăhița község). Részt vettek: dr. SZÁDECZKY Gyula, dr. BALOGH Ernő, BÁNYAI János geológusok, dr. KÖNTZEY Gerő és DIÓSZEGHY László zoológusok, BENDE Vilmos botanikus, HAAZ Ferenc, JODÁL Károly, DOBOS Ferenc tanárjelöltek és ifj. BALOGH Ernő, ifj. BÁNYAI János főgimnáziumi tanulók. A kiindulás kezdetén jelen volt dr. CSUTAK Vilmos múzeumigazgató négy tanítványával. Csatlakoztak SIMÉN Domokos unitárius lelkész, FÜLÖP Domokos Merești-ről, NAGY Imre Tălișoara-ról, VÁMSZER Géza Mercurea Ciuc-ról. Ki kell emelnünk azt, hogy ezen a nehéz terepen, hol az élelmezés kérdése olyan nagy probléma volt, SIMÉN Domokos, FÜLÖP Domokos, dr. HIRSCH Hugó, VÁMSZER Géza, dr. NAGY Jenő és barátaik fogadták a társaságot vendégszeretettel. Az elszállásolásnál a Turista Egylet Odorheiu-n és dr. RÁCZ Zoltán Vlăhița-n fáradoztak szívesen. A beszerzés nehéz munkájáért dr. KÖNTZEY Gerőt illeti köszönet. A gyűjtött anyag a Székely Nemzeti Múzeum anyagát szaporítja.”

13.

KÖNTZEI Gerő jelentése az igazgató-választmánynak Küküllővár, 1934. dec. 2.

Az 1931. július hó 15-én, a Székely Nemzeti Múzeumban DIÓSZEGHY Lászlóval együttesen tett látogatásunk és a múzeum zoológiai gyűjteménye felett tartott szemlének a Választmány előtt adott véleményünk előterjesztése óta nem volt szerencsém az Igazgató-választmánynak jelentést tenni az azóta a Székely Nemzeti Múzeum érdekében folytatott szerény tevékenységemről.

Ilyen *jelentés* megtételére az Igazgató-választmány 87/934 sz. és CSUTAK Vilmos Igazgató Úr személyes kérésére – most a következőkben van szerencsém eleget tenni.

Első teendőmnek (tekintettem) a székely eredetű vagy a Székelyfödet kutató természetbúvárok összeírását, hiszen még azt sem tudtuk, hogy ki, hol és a természettudományok melyik ágával foglalkozik?

Ezt azzal kezdtem, hogy a három legnagyobb erdélyi magyar napilapban „*felhívást*” tettek közzé

1932 decemberében, jelentkezésre híván fel a természetrajzzal tudományosan foglalkozókat. A jelzett felhívásra csak hárman jelentkeztek! Így tehát nem ment az összeírás, pedig magam is több mint tíz ilyen egyénről tudtam. Tehát sűrű magánlevelezést kezdtem zoológus vagy általában természetrajzzal foglalkozó ismerőseimmel, éspedig nemcsak erdélyiekkel, hanem magyarországiakkal is. Mindenkit felkértem ismerőseik nevének, címének közlésére. Később minden beérkezett címmel jeleztem a célt, elgondolásaimat. Bizony sok nemtörődömséggel találkoztam, sokan nem is választottak leveleimre, de nagy örömmel kell jelentenem, hogy többen igen buzdító sorokkal kerestek fel, helyeselték elgondolásaimat, és a legmesszebbmenő segítségüket és munkálkodásukat ajánlották fel a *célom*: „a Székely Nemzeti Múzeum természetrajzi osztályának gyarapítása és a Székelyföld természetrajzi kutatása érdekében”.

Folytonos további levelezés és levélbeli ismeretségek kötése közben, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójával való állandó összeköttetés fenntartásával érkezett el 1933. aug. 28. Ezt a napot azért tartom nevezetesknek, mert akkor Sepsiszentgyörgyön időzött több zoológus, geológus és az Erdélyi Múzeum-Egylet sok tagja. Ezekből összehívtunk egy bizalmas jellegű értekezésre többeket CSUTAK Vilmos igazgató jelenlétében.

Ezen az értekezleten előadtam, hogy a Székely Nemzeti Múzeum anyagi gyarapítását, különös tekintettel természetrajzi gyűjteményének növelését és a Székelyföld természeti kincseinek mélyebb kutatását csak úgy tudom el(ő)készíteni, ha *e célok érdekében összefogunk, társulunk*. Kéréssemre, hogy az értekezlet minden tagja szóljon a felvetett indítványhoz, a legtöbben eleget is tettek.

Az értekezletet végző határozata az volt, hogy: „*a Székely Nemzeti Múzeum Természettudományi Szakosztálya*” *felállítására kívánatos*, de ezt a mai viszonyok között nem lehet, vagy nagyon nehezen lehetne megcsinálni – kivált politikai okok miatt!

Már ezen az értekezleten bemutattam, hogy a Szakosztály felállítására *alapszabály-tervezet*et készítettem azért, hogy mihielyt (vagy azonnal) a Szakosztály megalakulása lehetségesnek mutatkozik, az előmunkálat ezen vége kész legyen (előre gondoltam, hogy esetleg az értekezlet a Szakosztály azonnali megalakulása ellen foglal állást – az Erdélyi Múzeum-Egylet egyik osztályigazgatója, főtitkára és jogtanácsosa voltak ezen a véleményen!). Ezen az értekezleten tízen vettünk részt, s többen azt az elhatározásunkat nyilvánítottuk, hogy ha most nem is alakulhatunk meg hivatalosan, de a fent jelzett cél érdekében *haladéktalanul és folytatólagosan dolgozunk*.

Ebbeli elhatározásunk abban csúcsozott ki, hogy 1934 nyarán egy Székelyföldet kutató társaságba jöttünk össze, és folyó évi június 9-től 15-ig a Hargita-hegységet jártuk, kutattuk, gyűjtöttünk anyagot a Székely Nemzeti Múzeumnak és magunknak, s főleg sok tapasztalatot szereztünk arra nézve, hogy a Székelyföldet tovább kutató jövődől útjainkat miképpen rendezzük, hogy az minél eredményesebb legyen! Erre a gyűjtőútra tizenegyen indultunk, de közben sokan bekapcsolódtak, papok, tanítók, fiatal tanárok, sőt intelligens érdeklődők és diákok is, úgyhogy többször tizenöt-húszan is voltunk. A gyűjtői eredményére jellemző volt, hogy az végig úgy nézett ki, mint egy mozgó szabadegetem, ahol mindenki tanult vagy tanított (ebben kiemelkedő oroszlánrésze volt Dr. SZÁDECZKY Gyula nyugalmazott egyetemi nyilvános rendes tanár, főgeológus úrnak).

Idei kutatóutunk befejezése előtt Hargita-fürdőn 1934. július 13-án a részvevők értekezletet tartottunk, amelyen mindnyájan az elért eredményeket, tapasztalatokat adtuk elő, és a jövő évi hasontermesztű kutatóút helyét és módját beszéltük meg.

Ki kell emelnem mellékesen azt is, hogy idei kutatóutunkon, amerre csak jártunk, mindenféle megértéssel, örömmel, segítséggel s a legnagyobb jóindulattal találkoztunk, s ilyen hajlandóságáról jövőre is biztosítottak. Elöl jártak ebben az Erdélyi Kárpát Egyetemes csíkszeredai fiókjának tagjai.

Jelenleg a jövő évi munkánk és utunk előkészítésén dolgozom, – az ezévi tapasztalatok felhasználásával folyik a levelezés és irányítás a szakszerű munkára, s máris értékes újabb eredményt könyvelhetek el.

A Székely Nemzeti Múzeum részére eddig a következők munkásságára sikerült ígéretet kapnom:

1, BÁNYAI János tanár, Székelyudvarhely, geológus, régi kutatója a Székelyföldnek;

2, BOGA Lajos dr., tanár, Csíkszereda: „örömmel kapcsolodom bele a munkába⁹⁴ főképpen hydrobiológiával s hegyi patakjaink faunájával foglalkozom..... stb.;

3, DIÓSZEGHY László festőművész, Borosjenő, csak az idén 317 fajlepkét gyűjtött a Hargitán, s még van feldolgozatlan anyaga; adományát az Igazgató-választmány(nál) ismerteti;

4, DOBAY László nyugalmazott vasúti főfelügyelő, Dicsőszentmárton, ornitológus, nemcsak lelkes pártfogója a Székely Nemzeti Múzeumnak, hanem CSUTAK igazgatóval arról is tárgyalt, hogy esetleg Sepsiszentgyörgyre költözik, és a múzeumnak zoológiai tárgyi munkájával lesz segítségére;

5, G(A)ÁL István geológus professzor, Mátyásföld: „fosszilis csigák és emlősök meghatározása terén tehetnék fajunknak szolgálatot”,

6, KOLOZSVÁRI Gábor egyetemi magántanár, múzeumi őr, Budapest: „szívesen állok rendelkezésére pókok meghatározásában...”

7, LÁSZLÓ Kálmán, Brassó: „örömmel vagyok hajlandó a megindított munkához csatlakozni, s szerény erőmhöz mérten hozzájárulni, hogy a Székely Nemzeti Múzeum részére megfelelő herbáriumot hozni össze..... stb.”

8, Dr. SOÓ Rezső egyetemi nyilvános rendes tanár, Debrecen (botanikus): „szívesen szolgálak részletes utasításokkal, irodalmi adatokkal, esetleg 1-2 könyvet is tudok küldeni” ... „legjobb volna összehozni a társaságot – úgy lehet legtöbbit elérni gratulálok a lelkes vállalkozáshoz, s amennyiben lehet, szívesen állok rendelkezésükre”!

9, TÖRÖK Zoltán tanár, Segesvár, paleontológus; rendszeres kutatást kezdett egyénileg kidolgozott terv szerint, s gyűjtésének anyagát a Székely Nemzeti Múzeumban, tervei szerint készült szekrényben fogja elhelyezni.

10, Dr. SZÁDECZKY Gyula nyugalmazott egyetemi tanár, főgeológus, Kolozsvár; részt vett az idei gyűjtőúton, állandóan magyarázott, ásványokat gyűjtött, és a fiatalabb geológus generációnak nagyértékű előadásokat tartott;

11, Jómagam lepkéket gyűjtöttem a Hargitán és más rovargyűjtő (főleg bogarász) hiányában mindenféle rovat is; Marossszékből (Szovátáról és Pókáról) több száz állatom van félretéve a Székely Nemzeti Múzeum részére, mint székelyföldi állat; ezenkívül a gyűjteményem most folyó rendezése alkalmával a nekem felesleges állatokat mind a Múzeum részére raktározom el.

E nyáron hullóketet is gyűjtöttünk a Múzeum részére, és a szükséges borszeres készítményekhez gyűjtőládát sikerült szereznünk!

CSUTAK Vilmos Igazgató úrral mostanában értekeztünk, és tervezzük a múzeumi gyűjtőszekrények építése kérdését, dobozok mintáit stb.

Végére jelentem, hogy mellékelten van szerencsém átnyújtani a „Székely Nemzeti Múzeum termésettudományi szakosztálya alapszabályai” – tervezetét!

Az Igazgató-választmány bölcs elhatározására bízom annak letárgyalását és annak az időpontnak meghatározását, amikor a Szakosztályt életre hívni lehetséges lesz!

Abbeli reményem kifejezése után, miszerint fenti kis munkássággal nemcsak hozzájárulhattam a székely kultúra továbbfejlesztéséhez, hanem a szakosztály felállítása esetén ennek a kultúrának egy erős oszlopa kifaragásához és felállításához is hozzájárulhatok – maradok kiváló tisztelettel

Dr. KARATHNAI KÖNTZEI
nyugalmazott járásorvos, birtokos

14.

Jelentés

a Székely Nemzeti Múzeum által dr. KÖNTZEY Gerő vezetésével megszerezett hargitai kutató-kirándulásról, amely 1934. júl. 9–15. (között) tartott.⁹⁵

Tekintve, hogy a megszerzés és a zoológus csoport munkájára vonatkozó adatok dr. KÖNTZEY Gerő jelentésében bentfoglaltak, azért a geológiai és botanikai eredményekről lesznek bátor az alantikban számot adni.

A geológusok csoportjában dr. SZÁDECZKY Gyula, dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János vettek részt, míg növényteni gyűjtéssel BENDE Vilmos foglalkozott. A továbbképzés és a gyakorlati kutatás megismerése céljából beszervezett ifjak a kutatók mellé voltak beosztva, s részben segítségére voltak az illetőknek.

Geológiai szempontból legfontosabb feladat a Hargita vonulatát képező andeziteknek a megismerése volt, hogy azoknak variáló sokféleségét a térképen pontosan jelölni lehessen. Épp ezért tényleges tárgyi gyűjtés kevés volt, már csak azért is, mert BÁNYAI János azelőtti, már évtizedes munkája révén a kőzetek már be voltak gyűjtve a Székely Nemzeti Múzeum számára.

A közzethatárok megállapításán kívül feljegyzésre méltó adatgyűjtés folyt irodalmi közlemények alakjában való közlésre az ásványvizekről, amelyek eddig egyáltalán ismeretlenek voltak az irodalomban. Így a homoródalmási határban fekvő Farkasmező gazdag borvizes foltja volt érdekes, amelyről ugyan a több, mint 100 éves régi adatok némelyikében szó volt, s az egyiknek az elemzését is közlik, de azóta teljesen feledésbe ment ez az adat. Épp így semmi szó sincs a mellettük levő vasbányákról és kohókról, amelyeknek a nyomait megtaláltuk, s igen nagy közgazdasági értéket jelentenek!

Új teljesen a csíkszentimrei Büdös hatalmas gázömléses és borvizes telepe is, ahol észrevétlenül egy egész csinos új fürdőtelep keletkezett.

Geológiai szempontból most került munka alá a Szent Anna-tói Mohos-tónál még nagyobb csíkszentkirályi Lucs hatalmas tőzegtelepe is.

A csicsói Büdösfürdőnél egy új típusú andezitek, a bazaltos andezit láva folyásának a felfedezése új, épp (így) a Vargyas-patak forrásterületének a Hargita-centrumban 1300–1500 m magasságban lévő, most felfedezett borvízforrásai is, amelyeknek e szempontból óriási közgazdasági jelentőségük lesz gyógyászati fontosságuk miatt. Ismeretlen adatok voltak idáig (az) épp ezeknek a közelében felfedezett ércesedések, főként pirit impregnációk alakjában!

A botanikai eredmények közül ki kell emelnünk az aránylag kevés virágos növény mellett inkább

a mohák és zuzmók gyűjtését, amelyeknek a feldolgozását a Magyar Nemzeti Múzeum növényteni osztálya vállalta, s annak a meghatározása már meg is történt, s napok kérdése, hogy az eddig nem képviselt csoport megveti alapját a múzeum virágtalan gyűjteményének.

Összefoglalva különben az eredményeinket, a következő szempontokat igyekeztünk megvalósítani. Tárgyi anyaggyűjtésen kívül irodalmi adatok közlésére anyagot, főként pontos térképezést csinálni.

E tudományos és muzeális feladat mellett nagy gondunk volt az újabb nemzedék bevonására, hogy az utánpótlásról gondoskodni tudjunk, s hogy a fiatal egyetemi ifjúságot bevezessük a gyakorlati munkába, s a földünk feldolgozását velük megkedveltessük. Ez, amint a kezdet is beigazolta, a legteljesebben sikerült is, s talán az volna a legjobb, ha közéletünk felvirágoztatása érdekében e rendszert minden téren vezetők, s így lépésről lépésre nyomulnának az ifjak előre a tapasztaltabbaknak a vezetése alatt, oda, ahová aztán mindenüknek el kell érnie a természet sorrendje szerint!

Annyi bizonyos, hogy amint a tapasztalatok s a kedvező eredmények mutatják, úgy e kutatóutak rendszerezése vitális érdeke a székelységnek s a tudománynak is:

Öszinte tisztelettel: BÁNYAI János

15.

Ütítér

a Hargita-kutató csoportnak

1935. júl. 5-től 15-ig tartandó munkálataihoz

Részvevők:

SZÁDECZKY Gyula dr. geológus vezetősége alatt,

I. LÉVAI Lajos dr. geográfus, FERENCZI Sándor zoológus, BENDE Vilmos és SZABÓ József botanikusok, JÓZSEF Dezső etnográfus, festőművész, TÖRÖK Zoltán geológus, BÁNYAI János geológus.

II. BARTHA Imre, DEMETER László, HAÁZ Ferenc, HORVÁTH József, JODÁL Károly, MOLNÁR István, MOLNÁR Lajos, PARÁDI Ferenc tanárjelöltek.

III. ifj. BALOGH Ernő és NYÁRÁDY Antal főgimnáziumi tanulók.

NAGY Imre, a csoport gazdasági ügyeinek intézője.

Érkezés:

I. A Bucsad Oltului-sepsibükszádi vasúti állomásra érkezők az állomástól kiinduló mezei úton kb. egy órai gyalogút után érnek Uzonkafürdő telepre. A Sepsiszentgyörgyről jövők jöhetnek esetleg autóbusszal is, s akkor a Hatodon a Bacon felé eső oldalra leérve a völgyben szállnak le az autóbusról. (Sofőr tudja!!)

II. A Kolozsvár felől jövőeknek legcélszerűbb 5-én reggel a 6 ó. 43 p.-es személyvonattal vagy a 9 ó. 6 p.-kor induló rapiddal indulni. (Ezeknek Rupea-Kóhalom állomáson le kell szállni, s bevárva a személyvonatot, azzal kell továbbmenniök!) Érkezés Augustonfalvi állomásra 15 ó. 9 p. Az érkezőket autóbusz várja, s Barótra bemenve felszedi az ott lévőket! A más irányból jövőeknek tanácsos úgy az udvarhelyi, mint a brassói autóbusszal reggel elindulni, s Baróton a megállónál a SÓS-vendéglőnél gyülekezni. Ezek a vasúton jövők megérkezéséig a szénbánya vidéket járják be és gyűjtenek kövületeket!

(Akinak nincs féljegye, tanácsos, ha Brassóig vált jegyet – főként a Kolozsvár felől érkezők, s visszafelé menve ezt a jegyet felhasználja!) Ágostonfalva ezidőszert nem fürdőállomás!! Viszont Bucsad Oltului az, s így a jegyek visszautazásra megőrzendők!

Uzonkafürdőre való érkezés és elhelyezkedés után találkozó és közös megbeszélés az akkor ott végző biológuscsoporttal!

Napiterv:

Júl. 6–9. a fürdőből, mint központból napi kirándulások. Anyaggyűjtés és a geológusok számára az eruptívum és a kárpáti alaphegység határának a megállapítása. (Akkik nem voltak a Szt. Anna-tónál és a Mohosnál, úgy júl. 8-án kirándulás oda azoknak!)

Júl. 10-én Bodvaj-bányán keresztül estére Magyarhermányba. (Borvizek, Istenkasban földalatti barlangborvíz, opálleraakódások, dobostorta-opál, vasbánya stb.) Az úton pakkszekér kísér!

Júl. 11-én meghálás után indulás Magyarhermányból át a Füle határában levő Kuvasszó nevű helyen lévő új központba!

Júl. 12. Lestetői mészszirtek átkutatása.

Júl. 13. Diatomabányák megtekintése és az opál-lerakódások!

Júl. 14. Vasérctelepek bejárása.

Júl. 15. A kirándulás vége. Autóval le Barótra, s onnan elszéled a csoport!

Felszerelés: Mindenütt lakóházakban lesz elhelyezkedés, s ehhez mérten csak a szokásos hosszabb időre való szükségletekről kell gondoskodni. Tanácsos hozni: egy pokrócot, fényképezőgépet, távsöveget és a gyűjtőszereket. (Az ifjúság jól teszi, ha szerez egy zsebbe férfő, bőszájú üveget szesszel, rovargyűjtésre!) E területre vonatkozó térképlap Barót jelzésű, 75 000 mérettel! (Vagy a Brassó jelzésű 200 000 mérettel!) Fürdőruha.

Aki a találkozási időt elkésné, Baróton, illetve Uzonkafürdőre való érkezésüktől a Barótra, illetve az ágostonfalvi állomásra való visszaérkezésükig semminemű költségről nem kell gondoskodjanak. Valamennyien a Székelyföld vendégei.

16.

Székelység, 1935/7–8:

„A Székelyföld tudományos kutatására ez évben a Déli Hargita vidékét vette fel a Székely Nemzeti Múzeum. A biológusok csoportja dr. KÖNTZEI Gerő, DOBAY László zoológusok, LÁSZLÓ Kálmán, SZABÓ József botanikusok közreműködésével jún. 25-én kezdte meg a munkát, a Szt. Anna-tó környékén, s Uzonkafürdön fejezték be, a főként geológusokból álló csoport munkakezdő helyén, s azokkal is még egy ideig tovább dolgozva. A geológusok júl. 5-(től) SZÁDECZKY Gyula dr. egyetemi tanár vezetése alatt a déli Hargita képződményeinek újabb feltárásait vették részletes munka alá, megállapítva az egyes képződmények eddigi vitás határait. Felidéztek az emléket BUDAI József tanárnak, aki ezelőtt mintegy ötven évvel kezdte meg itt a munkát, szép eredménnyel. E csoport aztán öt napi munka után a Bodvaj-bánya vasérctelepeit, dobostortaopál képződményeit s a közelben levő Érces-borvíz és a BENEDEK Elek barlangjának borvízfürdőjét vizsgálta át, majd utána Herculean község érdekes földtani alakulataira került a sor. A kutatások a Filia község fölötti kuvasszói rész s az ottani diatoma- és vasérctelepek vizsgálatával fejeződött be. Innen a csoport egy része az almási barlang környékét, egy másik pedig a Rika s Olt közti terület szelvényét tanulmányozta, s így 16-án fejeződött be a sok értékes adattal és a múzeum számára gyűjtött anyagban gazdag kutatás.

Részt vettek még e munkában BALOGH Ernő dr., TÖRÖK Zoltán és BÁNYAI János geológusok, BENDE Vilmos botanikus, JÓZSEF János zoológus, CSIKY Gábor vegyész-műmők, SZÓCS Vilmos művésznövendék. DEMETER László, HAÁZ Ferenc, JANCÓS Gyula, JODÁL Károly, MOLNÁR István tanárjelöltek, NYÁRÁDY Antal tanuló. A múzeumot dr. TÖRÖK Andor elnök és CSUTAK Vilmos igazgató képviselték. A kutatások eredményét KOZMA András, BIRÓ István, dr. FÁBIÁN László, BORBÁTH Vilmos, ROZSONDAY Ádám, TORÓ József, KOMPARÁJ (recte: KOMPORÁLY) József, KELEMEN István, FOSZTÓ József, ESSIGMANN János, dr. GYÖRFFY Béla áldozatkészsége segítették, s főként NAGY Imre földbirtokos és családja nagy fáradtsággal oldották meg az élelmezés nehéz kérdését.”

17.

1935. dec. 11-i ügyvezető-tanácsi gyűlés (jegyzőkönyv részlete):

„CSUTAK Vilmos a folyó évi június 25 – július 15-én rendezett hargitai kiszállással kapcsola-

tosan jelenti, hogy a régészeti kiszállások, az évenként több alkalommal rendezett tudományos gyűjtő- és kutatóutak elsősorban a Székely Nemzeti Múzeumra nézve bírnak föltétlen tudományos jelentőséggel azáltal, hogy a múzeum gyűjteményeinek gyarapítását eredményezik, másfelől a gyűjtő és kutató múzeum-örökre nézve, kik ilyen módon a Székelyföld ismeretére vonatkozó tapasztalataikat gazdagíthatják. Jelen-ti, hogy Múzeumunk ebben az évben is több ilyen természetű szállást rendezett, melyek közül időrendben első a folyó év június 25 – július 16-án rendezett hargitai kirándulás. Erről a kiszállásról BÁNYAI János, a Székelység szerkesztője, mint részvevő, folyóiratának július–augusztusi számában már beszámolt. Majd folyó év december 6-án dr. KÖNTZEI Gerő, kükküllővári nyugalmazott járásorvos és birtokos terjesztette a Múzeum Igazgató-választmánya elé tartalmas és nagy érdekű beszámolóját. CSUTAK Vilmos dr. KÖNTZEI levelét felolvassa és ismerteti, mely szerint a kiszálláson megjelent geológusokat BÁNYAI János, a zoológusokat dr. KÖNTZEI Gerő hívta össze. Mindkét csoport külön-külön úttervet készített, s július 5-én Uzonkán közös értekezletre jött össze, melyen a Múzeum elnökén és igazgatóján kívül tizenhatan vettek részt. A gyűjtő- és kutatóút a Hargita déli és délkeleti részén történt. A geológiai gyűjtés eredménye átadatott a múzeum igazgatójának, míg a botanikai gyűjtött anyag feldolgozás végett egyelőre LÁSZLÓ Kálmán brassói bankhivatalnok kezében maradt. A gyűjtött rovartani anyagot DOBAY László és dr. KÖNTZEI Gerő őrzik feldolgozva, míg a gazdag őslénytani anyagot TÖRÖK Zoltán segesvári tanár rendezi lakhelyén. A pár évi gyűjtés anyaga annyira felhalmozódott, hogy pl. a rovartani gyűjtemény részére húsz nagy doboz készítése vált szükségessé. A rovargyűjtemény meghatározását dr. TELEKI Jenő, kápolnási földbirtokos vállalta díjtalanul. Helyesnek bizonyult az a beosztás, hogy a geológus csoport a zoológusokkal és botanikusokkal egy vidéken, de külön idő- és területbeosztással dolgozzék, annál inkább, mivel NAGY Imre, olaszteleki birtokos a kutatókat gondos és körültekintő ellátásban részesítette. Eredményesnek ígérkezik tehát a régészeti és természettudományi kiszállásnak, a jövő, 1936. évben történő megtartása is, folytatólag a Hargitán, akár Kászonfürdő környékén. A fiatalság részvétele, mely az idei úton öt tanárjelölttel és egy magasabb osztályú gimnazista által volt képviselve, szintén szükséges és hasznos. Dr. KÖNTZEI Gerő a levelében a következő javaslatot teszi:

1. Egy Sepsiszentgyörgyön lakó zoológus szakértő munkásságának megszerzése.

2. A borszeszes készítmények számára megfelelő üvegek és borszesz beszerzése.

3. Az őslénytani szekrény elkészíttetése TÖRÖK Zoltán tervei szerint.

4. A rovartani dobozokhoz 1936. évben a szekrényterv és szekrény megcsináltatása.

5. A gyűjtők és kutatók tudományos dolgozatainak kiadása.

6. A Múzeum körül önkéntes belépés útján a Múzeum Baráti Körének megszervezése.

7. Az állattani gyűjtemény költségeire a költségvetésbe állandó összeg felvétele.

8. A szakértők közreműködésének megnyerésére és csoportosítására irányuló munka folytatása.

(Szolgálat tudomásul azzal, hogy CSUTAK Vilmos a fenti jelentésben foglalt sürgősebb és szükségesebb dolgokat, melyeknek egy részét már meg is kezdte, tovább intézze, hogy a kutató és gyűjtő szakemberek lássák munkájuk eredményét.)

CSUTAK Vilmos dr. KÖNTZEI Gerő leveléből két javaslat kihangsúlyozását és azok multhatatlan megvalósítását tartja szükségesnek: a gyűjtések elrendezését elősegítő szekrények és egyéb szükséges járulékok sürgős elkészíttetésének és másfelől a Múzeum baráti megszervezésének kérdését...

A hargitai kutatóutat bezáró uzonkai értekezletről 1935. július 5-én felvett jegyzőkönyvet FELSZEGHI István olvassa fel, melyet az ügyvezető-tanácsi ülés tudomásul vesz.”

18.

Kászonfürdő környékének felkutatására tervezett út terve

Cél. A Székelyföld legkevesébé ismert területe minden tekintetben. Az irodalomban alig találunk adatot e vidékre vonatkozóan, s ezért minden megfigyelés és tárgyi gyűjtés nagy fontosságú.

Ajánlatos, hogy a résztvevők előre tanulmányozzák át ORBÁN Balázs **Székelyföld leírásának** II. kötetében a megfelelő részt. A geológusok és geográfusok szerény adatokat találnak HERBICH J.: **Kézdivásárhely és vidéke** c. értekezése (*Földtani Közöny*, 1917).

Célszerű lesz a katonai térképlapokat magukkal hozni, és azt előre átanulmányozni a résztvevőknek.

A 75 000-es lapokból szükségesek:

1. Kézdivásárhely 21-XXXIV, 2. Ojtoz 21-XXXV, 3. Csíkmenaság 20-XXXIV. A 200 000-es lapból felöleli a bejárando területet a Kézdivásárhely című 440–460. Legjobb volna mindenesetre, ha – aki teheti – a 25 000 lapok megfelelő szelvényeit hozná magával. (Mindenesetre azonban mindenféle méretű lap a helyszínén a rendelkezésére fog állani a kutatóknak!)

Felszerelés: A főszállás Kászonfürdőn lévén, ágyneműre nem lesz szükség a kirándulók részéről, de

ajánlatos minden eshetőségre egy gyapjútakarót hoz-zanak magukkal. Az apróbb dolgokban meg a szokásos kirándulási felszerelés ajánlatos a szakmabeli gyűjtő-eszközökön kívül (lupé, magasságmérő, kompasz, fényképezőgép, távcső stb.)

Érkezés: A találkozó Tusnádfürdőn lesz, ahová Brassó felől 4.55, 7.30 és 12.50-kor érkeznek vonatok. Van több is, de ezekkel valamelyikkel tanácsos összekötést keresni! (Marosvásárhely–Mádéfalva felől érkezik 6.30, 8.35, 12.12 órakor!) A megérkezők, amennyiben nem találnak senki ismerőst, úgy az állomás szomszédságában levő FARKAS Nándor nyugalmazott állomásfőnök villájában jelentkezzenek és tegyék le csomagjaikat.

Délután lesz átmenés Kászonzba együttesen autóbusszal, s ezért szükséges, hogy a résztvevők a fent jelzett valamelyik időben érkezzenek meg! Aki a program szerinti napon nem jöhetne, Kászonzba eljuthat úgy, hogy Csíkszeredába (Miercurea-Ciuc) utazzék, s ott a városban érdeklődjék a Kászonzba menő autóbussz felől, amely délután 2 órakor indul! Az ilyennek legtanácsosabb Tusnádfürdőre váltani jegyet s onnan külön jegyet Miercurea-Ciuc-ba, a megőrzött jegyekkel vissza lehet utazni! Aki Marosvásárhely felől jön, az is Tusnádfürdőig váltsa meg a jegyet (Tuşnad Băi), de szálljon ki Miercurea-Ciuccon!!!

Napiterv:

Találkozó Tusnádfürdőn, júl. 23-án délelőtt folyamán. A fürdő megtekintése. Ebéd után autóbusszal átutazás Kászonzfürdőre. Elhelyezkedés után értekezlet.

Júl. 24–25–26-án a fürdőterület és község közvetlen területének a bejárása. (Az archeológusok és etnográfusok egy különítménye valószínűen a községben kap elhelyezést!)

Júl. 27-én reggel indulás a Nemere-csúcs felé. Délben tanyaverés a Lóbercnél levő fatelepen. Útközben egy érdekes fennsíkron egy hatalmas nagy láp területének a tanulmányozása. (L. ehhez LÁSZLÓ G.: **Magyarország tőzegtelepei** c. munkát. Földtani Intézet kiadása, Bpest, 1916.)

Júl. 28-án a Nemere megmászása, s estére vissza a fatelephez.

Júl. 29-én visszamenés Kászonzfürdőre állandó gyűjtés közben egy másik úton. Délután pihenés és a gyűjtött anyag rendezése, jegyzetek készítése. Júl. 30–31-én kirándulás az Uz völgyébe, a borvízforrások és vastelepek átkutatásával.

Aug. 1-én megbeszélések és csomagolás. A kirándulás befejezése. Átutazás autóbusszal Tusnádfürdőre.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívott résztvevőket, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb július

hó 10-ig a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságával Sf. Gheorghe, jud. Trei Scaune címen közöljék.

Akik a vasúti utazáshoz a fürdőkedvezmény igénybe óhajtják venni, azok megváltott vasúti jegyeiket őrizzék meg!

Meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek, s lakás-, ételmezési költségeik nem lesznek.

Júl. 26-án vasárnap lévén, a kutatók a fürdőn maradnak, hogy a helybeli érdeklődőknek rendelkezésre állhassanak esetleg szaktanácsaikkal, s velük megbeszéléseket folytathassanak.

19.

Jelentés

A Székelyföld kutatásának 1936. év nyarán végzett munkálatainak eredményéről

Cél: A Székelyföld egyik legkevésbé ismert területe Kászonzsék, amely teljesen izolált földrajzi helyzeténél (fogva) mindig kiesett a kutatók útjából, már csak azért is, mert régen távol esett a fő közlekedési útvonalaktól, s a terület legnagyobb része lakatlan még ma is, s így az ottani huzamosabb idejű tartózkodás nagy nehézségekbe ütközött. E vad, elhagyott helyeknek a felkutatása csak expedíciószerű felkészüléssel sikerülhetett. Az utóbbi időkben a közlekedési útvonalak kiépülésével s az autó elterjedésével már lehetett gondolni a megközelítésre, s kint a havasokon való tartózkodást a szaporodó fűrésztelepek teszik lehetővé. Így lehetett most már gondolni végre ennek a sok meglepetést takargató területnek a felkutatására. Ezt most már annál is inkább meg lehetett tenni, mert dr. NAGY Jenő csíkszentmártoni ügyvéd, mint különben a Székely Nemzeti Múzeumnak is az alelnöke vállalta, hogy a helyszínen a kutatócsoport elhelyezésére mindent meg fog tenni, ami a legteljesebb módon sikerült is GYÖRGY Gábor nagykászoni plébános legteljesebb jóakarató munkálkodása folytán. A Székely Nemzeti Múzeum a legteljesebb mértékben karolta fel az ügyet, s annak az elnöke dr. TÖRÖK Andor maga is, mint a Székelyföld történetének egyik kutatója, részt vett, sőt, még anyagi támogatást is tudott biztosítani, s így a felmerült fuvarok ily módon hazulról kerültek ki, s ez a kirándulási költségek közös kaszóját nem terhelte meg.⁹⁶

Idő: A résztvevők elfoglaltsága miatt az idén a kutatások ideje hátrább tolódott, mert a társaság legnagyobb részét képező geológus, geográfus, archeológus, etnográfus tagjainak ez az időtáj kedvezett a legjobban. Ez a késői idő viszont az állattani és növénytani kutatásokkal foglalkozó specialistáinkat tartotta vissza, mindamelllett a résztvevők ezeknek az adatoknak lehető összegyűjtéséről is gondoskodtak.

A találkozójú júli. 23-án Tusnádfürdőn volt, és aug. 1-én fejeződött be.

I. – A kutatások lefolyása

A kutatásra 25 résztvevő kéretett fel, akiknek nagy része már előzőleg is bejelentette hajlandóságát a csatlakozásra. A kiválogatásnál az a szempont volt, hogy lehetősen minden szakma képviselve legyen egy-egy elismert specialistával, s mellettük mint az utánpótlásra legalkalmasabbak, a fiatal tanárnemzedék legyen beosztva. A fokozatos bevezetés kedvéért a társaság kiegészítői voltak azok a fiatalok, akik akár középiskolai felsőbb osztálybeli tanulmányaikkal, vagy akik az egyetemi szaktanulmányaikkal jelét adták az érdeklődésüknek.

Résztvevő kutatók voltak: BALOGH Ernő dr. geológus – BÁNYAI János geológus – FERENCZI Sándor archeológus – LÉVAI Lajos dr. geográfus – TÖRÖK Andor dr. Historikus – TÖRÖK Zoltán geológus – VÁMSZER Géza etnográfus – XANTUS János dr. Geográfus

Fiatal tanárok: JODÁL Károly – SÓLYOM Ferenc

Egyetemi hallgatók: HAÁZ Ferenc – SZOPOS Gáspár – XÁNTUS János

Középiskolai tanulók: ifj. BALOGH Ernő – TÖRÖK Zsolt

A kutatótársaság tagjai júli. 25. délelőttjén gyűltek össze Tusnádfürdőn, ahol az ásványvíz- és gázforrásokat, valamint az érdekesebb s újonnan felfedezett földtani feltárásokat látogatták meg a terület egykori térképezője, BÁNYAI János vezetése alatt. Ebéd előtt a Czukás strandfürdő igazgatójának, FARKAS Nándornak szíves meghívása folytán a borvízes strandot használták fel a kutatók üdülésre s egyben tanulmányozásra. Ebéd után autóbusszal ment át a társaság Kászon községbe. Útközben a Szent Anna-tó kráterének külső zónáját, majd a Nyergeshágónál a Kárpáti homokkő alaphegység gyűrődéseit tekintették meg. Az autó csak Kászonfalváig tudott menni, mert az előző napok nagy esőzései a fürdőhöz vezető utat elrontották. A pakkokat egy szekér vitte el, a társaság tagjai pedig gyalog tették meg az utat, s így alaposabban szemügyre vehették a rettenetes erdőirtás következtében fellépett árkosodásnak a kártételét. E területnek könnyen porló, málló törmeléke vastag rétegben fedi az alaphegységet alkotó rétegeket. A palástként burkoló törmelékben az irtott területeken hamar árkot mos a lefutó víz, amely igen gyorsan mélyül, s így tönkre teszi a területet, de egyúttal a kimosott törmelékanyagot lezúdítja a völgyekbe, ahol utakat tesz tönkre, vagy pedig terméketlenné teszi a kultúra alá fogott területeket. (Erre felhívtuk a bezáró megbeszélésen a helybeliek figyelmét!)

A fürdőre estére beérkezve APOR László tulajdonos várta a társaságot, a vendégszobában helyezte

el, mindenét teljesen ingyen bocsátván rendelkezésükre. Épp úgy a fürdőn való tartózkodásunk alkalmával igazi székelly gavalléros vendégfogadással gondoskodott az élelmezésről is.

Másnap a fürdő és a közvetlen környékének a felkutatására került a sor. Pontos térképfelvételekkel lettek megrögzítve az összes források, és méréseket eszközöltünk a hegyszerkezeti viszonyok megállapítására. E mérések a következő napok adataival érdekesen mutattak rá, hogy az ásványvízes források itt mind törésvonalak mentén fekszenek. Ez a bejárás eredményezte a források petróleumos (némelyek szerint jódos!) problémájának a megfejtését is. Megtaláltuk a Kárpátok külső övének zónájában előforduló paláknak a hasontársait, amit idáig nem vettek észre. Ennek a fiatal (oligocén kori) rétegnek a jelenlétét igazolta a fürdő alatt megtalált hallenyomat is, amely adat igen nagy jelentőségű, tekintve, hogy a hosszú kárpáti homokkő zónában a legnagyobb ritkaságok közé tartozik a szerves maradványok felfedezése.

25-én a természetkutatók Kászonfürdő hátterületének a bejárásával Impér-forrásának a közbejöttésével egy nagy kerülővel mentek be a faluba, ahol azalatt az etnográfus, történelv csoport végzett részletes kutatásokat. A déli ebédnél volt a találkozójú, s azután a társaság megint két csoportra oszolva folytatta ellenkező irányba a kutatásokat.

Az etnográfus csoport értékes falumunkát végzett, amit az ezen nap beindult tájékelvő kutatások után külön három napi munka követett, ami alatt a természetkutatók a Kárpátok gerincének kevésbé ismert, távolabbi részleteit kutatták át. A természetkutatók munkája a helyi vezetőség felkérésére délután a templom sírboltjában tartott múmia problémájának megoldása volt, s utána a Szeke-patakában az égőföld kérdése oldódott meg azáltal, hogy egy régi térmedence maradványaként tőzegtelep van eltemetve, amely könnyen meggyújtható. E helyen találunk egy gyengébb kénes forrást is a patak jobb partján.

26-án, vasárnap, lévén a vidékről begyűlő érdekelvők, a társaság a fürdőtelepen tartózkodott, és a beszélgetések során igen sok földrajzi, néprajzi, történelvi adat jutott a tudomásunkra, viszont az érdekelvők sok, eddig rejtélynek tartott adatukra kaptak felvilágosítást. E bmondások után sikerült az egykori várhelelyek és az egykori edénygyár, üvegyár adatait tisztázni.

27-én a program szerint a társaság kétfelé váltott. Az egyik része a központot a faluba tette át, és ott folytatta a beindított falutanulmányt, a természetkutatók csoportja pedig a havasi túrára indult, tanulmányozás alá vette a Nemere-csúcs felé útba eső Lassúág nevű, érdekelv, magas fekvésű havasi lápot, amelynek a medencéje, amint megállapítható, közös vízforrása az

Uz felé irányuló Lassúág-patakának a lefolyására, épp úgy a Bélafalva felé a Feketeügybe folyó pataknak is, s ily módon a Legyes nevű helyen egy igen ritka földrajzi jelenségnek, a bifurkációnak az esetét hozván létre. E mocsaras és még nem tanulmányozott terület ezen kívül sok állattani és növénytani adattal is szolgált. A letelepedés célja a Nemere alatti Lóbérc nevű fatelep volt, amelynek a vasútjai jó földtani feltárást szolgáltak, az egyik helyen egy igen ritka kövület felfedezésére is vezettek (méhsejtekhez hasonló recét mutató lenyomatok–Palaedyatum!).

28–29-én a természetkutató csoport háromfelé oszlott, hogy minél nagyobb területről gyűjthessünk össze adatokat. Az egyik csoport a Nagy Sándor-Nemere csúcsok megmászására vállalkozott, a második a Veresvíz völgyében lévő mocsarakat, a harmadik pedig az Uz felé eső területet kutatta át. Este a találkozóznál mindenik csoport előadta a tapasztalatait. A fő szempont a rétegek dűlésének a bemérése volt, kövületek keresése, és a kénes források pontos helyének a betérképezése.

30–31-én az egyesült társaság a kevésbé ismert Uz-völgyébe ment át, aminek a bejárása turisztikai szempontból is fontos volt, mert ennek a teljesen alpesi természeti vidéknek a bejárása eddig ismeretlen volt, s teljesen kívül esett a turisták által bejárt területeknek. Ez a terület is teljesen homokkőből lévén alkotva, az előbbiekhöz hasonló eredményeket adott, megszorítván a vidéknek eddig nem ismert kénes forrásainak a számát.

31-én volt a záró értekelet Nagykászonban, ahol a helybeliek képviseletében a munkák után nagy érdeklődést mutató és ezt állandóan támogató GYÖRGY Gábor plébános és RÓTH Márton kántor vettek részt. Ily módon ők mindjárt frissiben megtudhatták a már leközölhető eredményeket addig is, míg a fafeldolgozás után az adatok nyilvánosan is megjelenhetnek. Sok minden őket érdeklő kérdésre kaptak feleletet, amelyet ők különben privát úton csak költséges szakértői kiszállás után nyerhettek volna el (égőföld problémája, s annak gyakorlati felhasználása, Fehérkői borvizüknek a foglалására utasítás, figyelmüknek a felhívása a kénes források fontosságára, a falu közelében talált vasérc jelentsége, a régi „porcelángyár” anyagának a felkutatására irányítás, termőtalaj-ügyekben felvilágosítás!).

Ily módon a helybeliek tapasztalhatták, hogy a támogató munkájuk fejében a közjó érdekében a mguk javára is hasznot húzhattak, nem számítva azt a rengeteg tudományos adatot, amelyeknek a kutatások folytán a birtokába jutottunk.

A megbeszélések kiterjedtek azonban nemcsak az addig már közölhető eredményekre, hanem a fiatal kutatók kérdéseket intézhettek nemcsak tudomá-

nyos adataik gyarapítására, hanem kutató módszerek közelebbi megismerésére vonatkozóan is, amelyekre az illető specialistától mindjárt meg is kapták a választ. Fontos kérdés foglalkoztatta a kutatókat azirányban is, hogy a most már évekre visszamenő tapasztalataik alatt mint lehessen a jövőben méginkább kiaknázni a kutatási alkalmat.

E tekintetben az a vélemény alakult ki, hogy egy munka alá vett területet az eredmények tudományos publikálása kedvéért ezen a nagy közös kiránduláson kívül még egyénileg is fel kell keresniök pótkiegészítő adatok kedvéért, mert az igen sok célt hasznosan szolgáló közös nagy csoportok nem engednek részletekbe való elmélyülést, egy nagyobb társaság nehezebben adminisztrálható volta miatt.

Annyi bizonyos, hogy mint már az eddigi tapasztalatok is mutatják, az ilyen tömeges kutatásokra szükség van sok mindenféle szempontból:

1. – Igen jó alkalom nemcsak az egy szakcsoportbelieknek, hanem a különbözőknek is az összejövetelre az igen hasznos megbeszélések s egymás kutatókedvének az ébresztgetéséért. Ilyenkor lehet az egyes tudománykörök érintkező területének az ügyeit elintézni.

2. – A kutatók tömeges megjelenése egy vidéken kiváltja a helybeliekben az érdeklődést, és sok észrevétlen lappangó értékes adat felszínre való jutását segíti elő. A helybeli érdeklődők kedvük szerint jutnak specialistákkal összeköttetésbe, s ez a személyes összeköttetés a jövőre vonatkozóan is igen hasznossá válik.

3. – A helybeliek az összeköttetések folytán rengeteg olyan adathoz jutnak ingyen, amelyek rájuk nézve nagy gyakorlati jelentőségűek (anyagaik vizsgálata, talajtermő viszonyokhoz felvilágosítás, bányanyitáshoz utasítás, ásványvízfoglalások helyes megoldása stb.).

4. – A csoportos munka szolgálja az utánpótlás nehéz problémáját. A fiatal, egyetemről kikerült tanároknak csak laboratóriumi gyakorlatuk van. Ily módon a szakemberek mellett megtanulják a külső adatgyűjtő munkát, és utasítást kapnak, s összeköttetéseket szereznek azoknak a feldolgozására. Épp így ismerősöket szereznek vidéken, ahol aztán a további munkájukhoz támogató barátokra tesznek szert.

5. – A középiskolák felsőbb osztályában tanuló ifjak s az egyetemi előadásokat hallgatók itt kedvet kapnak hajlamuk szerint a kutatómunkára, s jó indítékot szereznek arra, hogy iskolai tanulmányaikban mire terjedjen ki főképpen a figyelmük.

II. Eredmények összefoglalása

A leírásban előbb szétszórt adatok mutatják, hogy e rövid kutatási idő alatt is igen sok nem remélt új adat birtokába jutottunk. A kászeni és a Lassúág feletti

magas medencék kialakulására gyűjtöttünk elfogadható adatokat. Hegyszerkezeti vizsgálatok a sűrű bemérésekkel világossá tették a hegység felépítését. Minden felkutatható ásványvizes forrást betérképeztünk, s azoknak értékét a lakosság tudtára hoztuk. A gyűjtött kőzetpéldányok, állati és növényanyag feldolgozása után nemcsak az irodalmi adatainkat szaporítják, hanem azok a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonába mennek át, s így annak értékét emelik.

A kászoni érdekes téma a Keleti Kárpátok felé fordította a figyelmet, s így a jövő évre a társaság a Kovászna vidéki, szintén elhagyott területet tűzte ki a kutatás tárgyává. Ott remélhetően nagy segítségünkre lesz a faipari termelés vezetősége is, megkönnyítvén az elhelyezkedést és az ellátás dolgát.

A kutatások technikai részénél s a gazdálkodási körülményeknek az eddigi bevezetett módszerrel megállapíthatjuk, hogy teljesen bevált. Az egész expedíció-szerű kutatótársaság ezen az alapon olyan szerény anyagi feltételek mellett valósított meg igen szép célkitűzéseket, amelyeket más körülmények között hatalmas összegekkel lehetett volna csak elérni.

A szervezetnek az alapja a régi székely kutatásrendszer. Minden jóakarató támogatója az ügynek azt adja, amit tud. A helybeliek jóakarató támogatással olyan kedvezményekben tudnak részesíteni, ami másként tetemes összeget vonna el a rendelkezésre álló összegből. (Lakás, fuvarok, útmutató kalauzozként való ingyenes társulás stb.)

Így a közös költségek fedezésére szolgáló összeg tisztán csak az olyan tárgyi kiadások fedezésére marad, amelyet már a legjobb akarat mellett sem lehet még várni a helybeliektől!

A kutatásban résztvevők pedig anyagi gondoktól mentesen (úgy a pénzbeli értéket értve, mint az utánajárás idegrontó munkáját) teljesen a kutatásnak szentelhetik minden idegszálukat, mert mindent készen kapnak, s így energiájuk nem forgácsolódik el. Amellett öntudatukat emeli az, hogy a mai körülmények közt szokatlanul nemcsak elvileg ismerik el kutatómunkájuknak az értékét, hanem ennek nyomtatékosan is jelét adják.

Azt tapasztaltuk, hogy a kutatás alá vett terület lakosságának is óriási öntudatbeli emelkedést jelent az, hogy egy önzetlen dolgozó társaság az ő érdekében dolgozik, s észreveszi, hogy még mindig van a fajtájának egy egész csoport dolgozó embere, akiknek e munkálkodására számíthat.

Szinte vázolatlanul az a sok eredmény minden oldalulag is tekintve, ami az ily módon a talán egybeült sehoh sem ismert összetétel és szervezésben elérhető.

Annai bizonyos, hogy egy ennyi számból álló társaság költségvetése olyan alapon összeállítva, amint

a kiránduló társaságokét szokás, bizony hatalmas összegeket emésztené fel.

Mindenesetre a kutatásokon kívül, most már szóba kell kerülnön az eredmények nyilvánosságra való hozatala is, amely állandó megbeszélési témáját is képezte a társaságnak, már csak azért is, hogy az összegyűjtött adatok ne szóródjanak szét a szakfolyóiratok hasábjain, s aztán amellelt, hogy az adatok leközlése céltudatosabb megfigyelésekre készítse a kutatóinkat.

E tekintetben az első lépéshez a módot GYÖRGY Gábor plébános adta meg, aki készséggel jelentette ki, hogy amennyiben a közlemény a most renoválás alatt álló templomuk felszentelésére készen lehetne, úgy a nyomtatási költségekről gondoskodni tudna.

Így aztán az eloszlásnál a kiosztott munka alapján mindenik kutató a maga számára vállal témát, feldolgozva adja át a megbízott szerkesztőnek, BÁNYAI Jánosnak, aki a sajtó alá való rendezésről gondoskodik.

Tisztelettel jelzem ez alkalommal, hogy a költségek számszerű jelentését az elfoglaltságom miatt a felülvizsgálat megejtése céljából egy hónapon belül tudom betervezni.

Jelentésem szíves tudomásul vételét kérve maradok őszinte tisztelettel:

Székelyudvarhely, 1936. október 20.

BÁNYAI János

20.

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1937. évi kutatásainak tervezete

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei bizonyították be legjobban, hogy a Székelyföld e részének, a Kárpátok délkeleti kanyarulatának mennyire nincsenek eddig ismert adatai. Teljesen egy idegen földrész expedíciójához hasonló munkálatokra van szükségünk, hogy megtudjuk, mit is rejtegetnek e területek. Ezért határozta el a kutató társaság a zárókonferencián a kászoni terület folytatásának, a Kovászna fölötti ismeretlen havasoknak a felkutatását, amelyről sem földtani, sem állattani vagy növénytani adataink nincsenek.

Idő: Az állattani kutatók számára feltétlenül szükséges, hogy a terület teljes virágzása idején, tehát a kutatási szezon elején látogassák meg e területet. A kutatók tömegét és a kutatási tárgyat nézve a földtani kutatásokra és zoológiai pótdatok összeszedésére nézve legalkalmasabb idő aug. 3-10-ig szállani ki a területre, míg egy kisebb, háromtagú zoológus-botanikus csoport május végén venné kutatás alá a területet.

Hely és munkaterv: A kutatások célját a Kovászna fölött elterülő havasok képeznék, főként észak felől Ojtoz-szoros irányában, ahol dacára a sokat em-

legetett petróleumos forrásoknak, eddig részletes földtani kutatások nem voltak. Azonkívül semmit nem tudunk, s nincsenek térképezve az ottani sós s kénhidrogénes források sem. Mindenesetre nagy meglepetések várhatók innen! A kirándulások központjai az itteni fatelepek centrumai volnának, Kommandó, Gyulafalva és Musa. Egy napot Kovászna közvetlen környékének a bejárására fordítanánk.

Részvevők:

A következők hívatnának meg a munkálatokra (akiknek jó része már eddig is részt vett a kutatásokban, s már előre is ígéretüket bírjuk a további közreműködésre!).

Dr. TÖRÖK Andor, a Székely Nemzeti Múzeum elnöke, történész, Kézdivásárhely; dr. TAVASZY Sándor, Erdélyi Kárpát Egyesület elnöke, turista-író, Kolozsvár; dr. XANTUS János marianumi igazgató, geográfus, Kolozsvár; dr. BALOGH Ernő marianumi tanár, geológus, Kolozsvár; TÖRÖK Zoltán líceumi tanár, geológus, Segesvár; BÁNYAI János líceumi tanár, geológus, Székelyudvarhely; NYÁRÁDY Gyula múzeumőr, botanikus, Kolozsvár; BENDE Vilmos líceumi tanár, botanikus, Székelyudvarhely; dr. BOGA Lajos líceumi igazgató, zoológus, Székelyudvarhely (mikrobiológus); JÓZSEF János tanár, zoológus, Budapest (lelkész); JÓZSEF Dezső, festőművész, Gyula; dr. KLEINER Endre zoológus, Budapest (ornitológus).

A felsorolt kutatóknak segédkezniének az alanti fiatal egyetemi hallgatók s a líceumok felsőbb osztályának a tanulói, akik bevezetést kapnának ez alkalommal a kutatások gyakorlatának a megismerésébe.

ifj. XANTUS János, ifj. BALOGH Ernő, TÖRÖK Zsolt, NYÁRÁDY Antal, MOLNÁR István.

A nagy kutatócsoport részvevőin kívül a másjusból kiszálló biológus-kutatók közt részt vennének:

DOBAY László zoológus, Dicsőszentmárton; DIÓSZEGHY László zoológus, Borosjenő; dr. KÖNTZEI Gerő zoológus, Küküllővár; gr. TELEKI László zoológus, Hátszeg; LÁSZLÓ Kálmán botanikus, Brassó; Költségek: A nagy csoport napi étellemezésére à-60 lej 7 napra és 17 személyre 7140 lej

Utazási költségtérítés:

Kolozsvárról és vissza 7 személyre à-500–3500 lej; Székelyudvarhelyről és vissza 5 személyre à-300–1500 lej; Segesvárról és vissza 2 személyre à-200–400 lej; Budapestről-Gyuláról és vissza 2 személyre à-600–1200 lej

Összesen: 6600 lej

Előkészítő utazásra: 400 lej; Vegyes, előre nem látott kiadások 1400 lej; Levelezés, gyógyszer 1000 lej

Összesen: 16 540 lej

A biológus csoport kiadása átlag 4000 lej
Végösszege a két kutatócsoport kiadásainak: 20 540 lej

Haszon: A kutatások feltétlen sikerrel kell járjanak, mert e területről nincsenek irodalmi adataink. Részletes kutatások nem voltak, s így már eljött az ideje annak, hogy az arra mint legilletékesebb, a Székely Nemzeti Múzeum vegye munkába e területet, s annak eredményeinek közreadásával a további munkára felhívja a tudósaink figyelmét.

A tudományos adatokon kívül közgazdasági jelentőségű, eddig nem ismert értékek is kerülhetnek felszínre.

E kutatási alkalom egyben nagy jelentőségű eszmecserekre ad alkalmat, s fenntartja a kutatási kedvet épp az erdélyi magyarság zömét képező Székelyföld iránt.

Az ifjaink, akik érdeklődést mutatnak a tudományos munkálkodásokhoz, gyakorlati bevezetést, útmutatást kapnak a legjobb erőink mellett, s kellemes összeköttetéseket szereznek egyben a részletes munkára továbbra is alkalmas terület szellemi vezetőivel, s így kedvet kapnak a további munkához.

A népünk öntudatát emeli, s a faji kitarást szilárdítja az a tény, ha látja, hogy mennyi kiváló embere van minden nyomorúságos állapotunk dacára is, akikben még mindig megbízhatik, s ahonnan támogatást kaphat szellemi szükségleteiben.

A már jól bevált eddigi szervezet egy olyan hatalmas kutatógárdát mutat, amelyet még kedvező körülmények között is nagy nehézségekbe kerülne összehozni. Ma a szerencsétlen helyzetünkben éppen megbecsülendő, hogy tiszta ideális gondolkozással a fajunk és a tudomány iránti szeretetből ilyen munkákra vállalkozók oly szép számmal akadnak.

A kutatócsoport(ok) begyűlő és a szakemberek által determinált példányok a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerülnek be, s így annak anyagát nemcsak leltári értékben növelik, amely többet képvisel, mint az összes kirándulási költségek, hanem egyben ismeretlen értékeinkre hívja fel a szaktudósok, mind a gyakorlati embereknek is a figyelmét!

21.

A Székelyföld kutatásának 1937. évi munkaterve

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei bizonyították be a legjobban, hogy a Székelyföld e részének s a Kárpátok délkeleti kanyarulatának mennyire nincsenek részletes adatai. A most tervbe vett terület a Kovászna község fölött elterülő, régen teljesen járhatlan havasokról alig vannak adataink, pedig az újabb ott

működő fűrésztelepek minden kis részét megközelíthetővé tették a mindent behálózó iparvasutakkal. Épp azért tanácsos most ennek a kedvező alkalomnak a felhasználásával felkutatni a vidéket, mert féltő, hogy az erdők kitermelésével megint elhagyott hely lesz az egész, épp úgy, amint az Barátos, Zágon községek egykori óriási erdővel is történt.

Fontos megoldandó problémák lesznek az eddig itt kárpáti homokkőnek vett képződmények részletes átvizsgálása, s lehetően kővületek gyűjtése, a pontos korhatározás szempontjából. De a helyszerkezeti viszonyok felkutatása is elsődrendű érdek lesz, mert a moldvai petróleumzóna egyes helyeken egész ide hatol fel, amit elárnak a sós-kénes források, sőt egyenesen a nyers petróleumszivárgások is. Ebből a célból áttanulmányozandó a budapesti Földtani Intézet kiadványai közt megjelent POZEVITZ-féle munka a magyarországi petróleum előfordulásokról, ahol az eddigi irodalom alapján apróbb adatok vannak felemlítve. Tájékozásra jó lesz a HERBICH F.: **Székelyföld földtani leírása** című munka is, s épp így HAUER-STACHE: **Geologie Siebenbürgens** c. leírás. Újabbban sajnos semmi adat nincs, mind csak az addigiek ismétlésével találkozunk, ahol valahogy e vidék szóba kerül.

Idő: A kialakult gyakorlat azt mutatta meg, hogy a geológiai felvételekre legalkalmasabb idő aug. hónap, s ezért aug. 3–10-re van kijelölve az ide fordítandó idő.

A vasúti jegyek egyenesen Covasna állomásra váltandók, amelynek 50%-os kedvezménye van, tehát a megváltott jegy visszautazásra érvényes, s így nem adandó le a megérkezésnél! Legélszerűbb volna Kovásznára a reggeli, 9 ó. 26 p. érkező vonattal jönni, ennek a csatlakozása Brassó felől reggel 7 ó. 15 p. van. (Kolozsvár felől érkezik a gyors 4 ó. 40 p.-kor, amely Kolozsvárról indul 21 ó. 27 p.-kor.) Akik Kovásznára esetleg hamarabb érkeztek volna, úgy azoknak is az állomáson lesz a találkozó.

Napiterv: Aug. 3-án, a megérkezés napján az iparvasúttal felmenetel a gyulafalvi fűrésztelepre, s ott elhelyezkedés.

Aug. 4. A telep és környékének a bejárása.

Aug. 5. A kommandói telep környékének a bejárása, s a közelében levő magas fennsík tőzeglétepeinek a felvétele (főként a botanikusok és zoológusok).

Aug. 6. A gyulafalvi telepről délre eső részek (Baszka-p. és Hosszúhavas)

Aug. 7. Gőr-tető.

Aug. 8. Vasárnapi pihenő, jegyzetek rendezése s a helybeliekkel való összeköttetés felvétele.

Aug. 9. A Putna-patak környékén levő petróleumos képződmények átkutatása.

Aug. 10. Kovászna közvetlen környéke.

Aug. 11. Csomagolás és elutazás.

Figyelmeztetés: Kérjük a meghívott kutatókat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb júl. 25-ig jelentsék be a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy–Sf. Gheorghe, jud. Treiscaune.

A meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek, s így a lakás-, ételmezesi költségekre gondjuk nem lesz. Van remény arra is, hogy útiköltség megtérítést is kapnak.

A szokásos kutatási úthoz kell felszerelni magát mindenkinek. Jó lesz minden eshetőségre takaró pokrócot hozni s meleg szvettert, tekintve a havasi hideg éjszakákra s az esővel lehűlő levegőre.

A térképek közül a 75 000-es lapoknak több szelvénye kell, mivel e terület a kovásznai lap szélén van. Ajánlatos tehát a következő lapokat beszerezni:

Kovászna Zone 22–Col. XXXIV. Magyarboda Zone 23–Col. XXXIV.

Putna-patak 22–Col. XXXV. Mintianesti Zone 23–Col. XXXV.

Legjobbak a 25 000-es lapoknak megfelelő szelvényei. De használhatók a 200 000-es térképek is.

22.

Jelentés

a Székely Nemzeti Múzeum által az 1937. év nyarán a kovásznai havasokban rendezett kutatómunkálatok eredményéről

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei mutattak rá arra, hogy a Délkeleti-Kárpátok kiugró sarka az eddigi félreessé helyzete miatt sok felderíteni valót rejtett. Éppoly keveset tudunk a Kovászna mögött elterülő részről is, amelynek a felkutatását elősegítik az eddig szinte hozzáférhetetlen helyeknek is az iparvasúttal való behálózása.

Sok reménységgel indult neki a társaság aug. 4-én, hogy a rég óhajtott munkát megkezdje, azonban az épp ideszánt idő alatt olyan katasztrofális események voltak, hogy részletes munkát nem lehetett végezni. A vonattal azonban mindennek dacára sok olyan helyet sikerült elérni, amelyeknek a tanulmányozása legalább egy általános képet nyújtott, s a részletekre vonatkozóan BALOGH Ernő dr. és BÁNYAI János szept. 1–5. közötti újabb kiszállása hozott értékes adatokat.

Résztvevők: TÖRÖK Andor dr. Igazgatóválasztmányi elnök vezetésével kevés változással azok vettek részt, akik az elmúlt években is nagy lelkesedéssel vállalták szűkebb hazánknak, a Székelyföldnek a felkutatását. Éspedig BALOGH Ernő dr. és BÁNYAI János geológusok, BENKŐ Gyula botanikus, VÁMSZER Géza etnográfus, TAVASZY Sándor dr. EKE-elnök. A fiatalabb tanárnemzedékből: BENDE Vilmos és SZABÓ József

botanikusok, JODÁL Károly és MOLNÁR István geográfusok, NAGY Ferenc zoológus és JANCSÓ Gyula, XANTUS János tanárjelöltek.

Lekötelező szívességgel vettek részt a rendezés munkájában HAVADTÓY Sándor református lelkész és DEÁK Tamás földbirtokos Kovásznáról. A Komandói Fatelepi igazgatósága ingyen lakással és az összes szállítási eszközök rendelkezésünkre való bocsátásával voltak segítségünkre – BALKÁNY Jenő igazgató főmérnök, GÁBOR Dezső kovásznai fatelepi igazgató és VÁCZY Mihály vasúti főmérnök.

A kutatási eredmények összefoglalása:

A kárpáti homokkő zónának e részén is sikerült úgy morfológiai, mint hegyszerkezeti viszonyokat is nagyrészt tisztázni. Épp úgy, mint azt a kásznai terület bejárásánál is tapasztaltuk, úgy itt is a gerincvonulatnak megfelelő részeken medenceszerű beszüllyedéseket is találtunk. (Komandó falu is ebben fekszik!) A rétegek bemérése arra mutatott, hogy az általánosan észak-déli csapásban haladó felgyűrt homokkővek antiklinálisokat alkotnak, amelyekben kén-, sós és petróleumforrások vannak.

Komandó falu és a sikló táján sikerült megtalálni a bitumenes palákat és opálos (menilit) rétegeket, amelyek a fiatalabb képződményeknek a kárpáti zóna belsejében való felépülését mutatják. (Oligocén!) A papírvékonyaságú bitumenes paláknak gyakorlati jelentőségük is van, s ezek után már a vegyi gyárak érdeklődtek.

E paláknak (diszodil) a kutatása még azzal a haszonnal is járt, hogy benne halmaradványokat és markazit konkréciokat találtunk, amelyeknek rendkívül nagy tudományos jelentősége van.

Igen érdekes volt a homokkő zónában egyebütt is megfigyelt gnájsz és csillámpala-tuskóknak a felépítése, amelyeknek a dolga még megfejtésre vár!

E kutatásokkal egyidejűleg sok adatot gyűjtöttünk össze az itteni egykori hamuzsírforró iparról.

Növényntani szempontból érdekes volt a Komandó falu alatt elterülő Mohos-lápnak az átkutatása. Általában inkább a mohák és zuzmók gyűjtésére volt alkalom, amelyeknek a feldolgozása specialistáknál most van feldolgozás alatt, s amelyek a múzeum értékes originális példányait fogják képezni.

Az eredményekhez számíthatjuk azokat a megbeszéléseket is, amelyek állandóan folytak azalatt az idő alatt, amíg az eső miatt a szobába voltunk szorítva. A fiatalabb kutatóink ezalatt kaptak hasznos, praktikus útbaigazításokat a tudományos kutatások módszereire nézve.

Mivel a kutatócsoport elhatározta a múlt évi kásznai eredményeinek feldolgozását és azoknak egy monográfiában való kiadását, azért az év folyamán is

BÁNYAI János és VÁMSZER Géza több ízben mentek ki az adatok kiegészítése céljából, amelyek hisszük, hogy a tudományos világban is feltűnést fognak kelteni, annyira értékes új adatokat sikerült összegyűjteni!

Székelyudvarhely, 1937. december 2.

BÁNYAI János

23.

A Székelyföld kutatásának 1938. évi munkaterve

Cél: A Gyilkos-tó születésének 100. évfordulóját legméltóbban ennek – a kutatás szempontjából elhanyagolt vidéknek – közelebbi megismerésére kell fordítanunk, ahonnan sok érdekes újabb adat felbukkanását várjuk. Turisztika szempontjából az érdeklődés középpontjába került vidék nincs annyira átkutatva, hogy ismereteink komolyabb alapot szolgáltatnának a turisták általános érdeklődésének a kielégítésére, s éppen ez volna a egyik cél, hogy a remélhető újabb érdekességekkel ne csak tudományos ismereteinket gyarapítsuk, hanem ezekkel egy újabb vonzerőt nyújtsunk a vidéknek még fokozottabb látogatására.

Megoldandó probléma az Olts és Maros forrásvidékeinek megismerése s forrásainknak pontos megállapítása a helyszíni kutatások alapján! Épp így alapos kutatásra vár a tekerőpataki Sűgő-barlang, mely most van feltárás alatt, és környékének részletes bejárása.

Idő: A kiránduláson résztvevők Gyergyószentmiklóson júl. 5-én találkoznak (minden vonatnál lesz fogadó, de amennyiben valaki másként jön, az a Főtéren lévő információs irodában jelentkezik!) Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) állomása csak 25%-os vasúti kedvezményt kap ezidőszert (régén 50% volt), s ha ez időközben nem változik meg, ajánlatos Toplița-Romana-ra megváltani a jegyet, amely aztán megőrizve visszautazásra is érvényes s így 50% kedvezményt jelent. Ebben az esetben legcélszerűbb, aki Marosvásárhely felől jön, az váltson Toplița-Romana-n (Maroshévíz-Borszék állomása!) jegyet Gheorgheni-re (ezt is őrizze meg a megérkezéskor!) Ha nincs idő rögtöni jegyváltásra, úgy legjobb, ha valaki reggeli vonattal érkezik ide, s következő vonatig – amivel Gyergyószentmiklósig tovább utazhatik – nézze meg a 26-os vízi fürdőit, s környékének geológiai viszonyait tanulmányozhatja! Akik Csíkszereda felől jönnek, azok is váltsák meg jegyeiket Toplița-Romana-ig, de szálljanak le Gheorgheni-ben! Délután 6 óra után lesz az együttes kiutazás autóbusszal a Gyilkos-tóig.

Napiterv: Júl. 5-én tehát estefelé megérkezés a tóhoz, és ott elhelyezkedés.

Júl. 6-án a tó környékének a bejárása.

Júl. 7-én a Likas-havas és környékének a felkutatása.

Júl. 8-án A Cohárd-Kupás és környékének a bejárása.

Júl. 9-én Kisbékáson le és a Nagybékás-szoroson vissza.

Júl. 10-én Nagybagyás vidéke – Háromkútig.

Júl. 11-én Egyesítőn le Balánbányára – Sanduj-pataki erdőóri házig.

Júl. 12-én Sanduj-pataki borvízforrások át vizsgálása, az Olt és Maros forrásainak megállapítása, Sűgő-barlang.

Júl. 13-án Sűgő-barlang és Tekerőpatak környékének átkutatása (vasbánya).

Júl. 14-én szétosztás Gyergyószentmiklósról.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívottakat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb június hó 20-ig jelentsék be a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának St. Gheorghe, Jud. Treiscaune.

A meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek, s így lakás, ételmezési költségekre gondjuk nem lesz. Remélhetően útiköltség megtérítést is kapnak.

A szokásos kiránduló utakhoz kell felszerelni magát mindenkinek, s a saját szakmájához tartozó anyaggyűjtő felszerelésen kívül kívánatos volna, hogy mindenki egy rovargyűjtő üveget is hozna magával.

Térképekből a 75 000-es lapjának a következő szelvényeire lesz szükség: Gyergyó, Békás, Oláhtoplica és Gyimes (összesen 4 db.). Akinek a megfelelő 25 000-es lapjai vannak meg, annál jobb!

A terület geológiai viszonyainak előzetes tájékozásához ajánlatos HERBICH F.: **A Székelyföld földtani leírása**, Földtani Intézet (Bp.) 1941. évi jelentése.

Általános tájékozással nagyon ajánlható CSIBY A. dr. **Gyilkostó monográfiáját** átnézni. Megszerezhető a szerzőnél, Gheorgheni, 90 lej. Kisebbség összefoglalás megjelent a *Székelység* c. folyóirat 1937. évi 7–8, 9–10. számaiban, vagy a külön megjelent *Székelyföldi Útmutató* sorozat 2. füzetében.

24.

Az 1939. év augusztus hó folyamán rendezendő természettudományi kirándulás munkaterve

Cél: Az 1939. év folyamán a Kelemen-Havasok eddig alig átkutatott területe kerül munka alá. Egy pár természetjárás (turisztikai) jellegű leírástól eltekintve, alig van közelebbi adatunk a Hargita-vonulat e legnagyobb kiemelkedéséről. Fő szempont lesz az andezitek különböző típusainak megállapítása, a posztvulkáni hatásokkal megbontott zónák kinyomozása, s az esetleges ásványi zárványok gyűjtése, köztük a régóta ismert kéninpregnáló felkeresése. Valószínűen szénsavas és kénhidrogén források is

rejtőznek ezen a területen. – Feladatunk továbbá a gleccsnyomok adatainak ellenőrzése, továbbá a nagy kráter belsejének s az esetleges külső parazitikus kúpoknak megállapítása és átkutatása.

Idő: A kiránduláson résztvevők Maroshévízen (Toplița Romana), 19-én délelőtt találkoznak. A külön érkezők jelentkezzenek a Regnicolara Soc. Forestieră irodájában. Akiknek azonban kellemetlen a rossz vonatközlekedés miatt a 19-i délelőtti érkezés, azok érkehetnek 18-án délután folyamán is. Ezek elszállásolásáról gondosodunk. A vasúti jegyeket legjobb Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) váltani, mert ennek 50% kedvezménye van, míg Maroshévíznek (Toplicának) ezidőszerezt csak 25%. Ha azonban ez a kedvezmény időközben netalán megváltoznék, akkor egyenesen Maroshévízig lehet a jegyet váltani.

Akik Kolozsvár felől, illetve Marosvásárhely felől jönnek, azok a Gyergyószentmiklósra váltott jegyeikkel szálljanak csak le Maroshévízen, Toplicán, mert gondoskodni fogunk a jegyek érvényesítéséről. Akik korábban érkeznek Maroshévízre (Toplicára), tekintsek meg a két langyos vízű fürdőt és a fűrésztelepet.

Napiterv: 19-én ebédelés Maroshévízen (Toplicán) és utána az erdei vasúttal indulás fel a Kelemen-havasok alján levő legutolsó állomásig. Innen azonnali indulás a Maroshévízi községi menedékházig. A csomagot lovak viszik. Elszállásolás a menedékházban. Vacsora.

20-án a menedékház Dragasul felé eső környékének bejárása.

21-én a kráter belső részének bejárása, s a keleti rész felől visszatérés a menedékházhoz.

22-én a kráter belső részének bejárása, s a keleti rész felől visszatérés a menedékházhoz.

23-án a Bélborból jött lovakra felcsomagolva a keleti rész bejárása oly módon, hogy estére Bélbor ásványvízes forrásainak felkeresése, s innen ebéd után a csomagokat lovakra rakva, átkelés Borszékfürdőre. Vacsora, meghálás.

25-én a fürdő területének tanulmányozása. Délután autóbusszal átutazás Maroshévízre (Toplița), ahonnan a délutáni vonattal megérkezés Gyergyószentmiklósra. – Itt ér véget a kirándulás, az Erdélyi Múzeum Egyesület 27–29-én tartandó vándorgyűléséhez való csatlakozással. Akik itt részt vesznek, tanácsos, ha előre bejelntik szállásigényüket dr. CSIBY Andor rendezőbizottsági titkár úrnak, Gyergyószentmiklós-Gheorgheni, Str. Brătianu 65.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívottakat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb aug. 10-ig jelentsék postai levelezőlapon BÁNYAI János tanárnak Székelyudvarhelyre-Odorhei-re.

A meghívottak egyes barátaink vendégei lesznek, s így lakás, valamint ételmezési költségekre gon-

duk nem lesz a kutatások ideje alatt! Remélhetően sikerülni fog a vasúti költségeket is legalább részben összehozni és megtéríteni.

Szokásos alpesi kiránduláshoz szerelje fel magát mindenki (meleg ruhanemű, ill. biztosíték). Továbbá takarót, kését, villát, csuprot és szánnyért hozzon magával. Ezekon kívül mindenki a szakmájához tartozó gyűjtőfelszereléssel lássa el magát!

Térképekből a 75 000-es lapoknak Bélbor, Maroshévíz és Marosbörgő lapjaira lesz szükség. – Akinek azonban módja van rá, hozzon magával 25 000-es térképet!

25.

Jelentés

az 1939. év nyarán a Kelemen-havasokba rendezett kutatóút tudományos eredményeiről

Az aug. 18-án és 19-én Maroshévízen gyülekeznek az indulásig a Maros-terasz és a BÁNFFY-féle langyos vízi fürdő tanulmányozására használták fel az időt. Igen fontos megállapítás az éppen építés alatt álló nagy fürdőmedence alján felhalmozódott vastag fehér-föld (diatomatelep) felfedezése volt. Ennek nemcsak értékes tudományos jelentősége, hanem gyakorlati fontossága is van. A laboratóriumi vizsgálati anyag, hiszünk, sok új adatot rejteget magában.

Aug. 19-én délben indult a társaság a fatelepi igazgatóság jóvoltából külön vonattal a Kelemen-havasok felé. A kisvasút végállomásától három órai gyaloglás után értük el a Maroshévíz község tulajdonát képező turista menedékházat, amely pompás felszereléssel kényelmes elhelyezkedést nyújtott, s közel 1600 m magasságával lehetővé tette, hogy nagyobb megerőltető gyaloglások nélkül tudjuk a célunk legfontosabb részét képező csúcs-kutatásokat elvégezni.

Aug. 20-án a Jézer-tó kutatását vettük tervbe. Végre egész biztonsággal meg lehetett állapítani az eddig kétségesnek tartott eredetét: délnek lefutó gleccser maradványa a Reketyés-csúcsnak, amely pompás törpefenyő (*Pinus mughus*) teleppel van körülvéve. A belőle kifolyó Putorásza (Büdös)-patakban egy több száz méterre becsülhető s óriási sziklákat képező kvarcittelep van feltárva, amelynek a közelében kaolinos bomlást mutató foltok is vannak. A kvarcitos telep alsó szélén a patak bal partján bővízű forrás alakjában tör elő, szinte búvópatakszerű alakban az édesvízű, de kénhidrogén kilehelő Puturosz (Büdös)-forrás.

Aug. 21-én az Izvor csúcsa és az alatta levő kráterrészt került munka alá. A felépítő kőzetek változatosságát lehetett megfigyelni az eddigi egyhangúnak vett ismertetések helyett. A Jézer-tó környékén megfigyelt kvarcitos zóna követi. Az Izvor nyugati

lejtőjén a nagy kráter közepén egy parazitikus és fekete bazaltos andezitből álló kisebb kitérő van, amelynek a tetején az egykori kárterő maradványaként egy kb. 60 m átmérőjű mohos láp található. Érdekes az is, hogy a szokásos havasiláp-növények és a rovarevő harmatfűvek itt hiányoznak. Lent a patak mellett a Vajvodásza-csúcs alatt egy bővízű és rengeteg vasokkott lerakó forrás található, amely – úgy látszik – az egykori borvízforrásnak a maradványa, de most minden szén-savas, borvízes tulajdonság nélkül.

Aug. 22-én a Kelemen-havasok legmagasabb csúcsa került vizsgálat alá. A kutatók két csoportba osztottak. Egyik részük a 2102 m magas Pietrosz-csúcsot kereste fel, a másik meg a Reketyés-csúcs északi oldalán levő elhagyott kénbányát vette munka alá. Nagy vizsgálati anyag gyűlt össze a kénrel impregnált kaolinos andezitekből. E bányák szomszédságában két gleccsermaradványt is meg lehetett állapítani karr-völgyekkel, oldal- és végmorénákkal, a szokásos, eltűnő-félben levő gleccsertóval. Nagy meglepetést keltett a Petricelu-csúcs dacitos anyaga. E csúcsoktól dél felé, amint látszik, igen hosszan elnyúló bázisos lávafolyások terültek el, amelyeknek a szintes tetején nagy legelők és mocsaras részek voltak.

Aug. 23-án a társaság felpakolva egynapos kutatóút alakjában szelte át a Kelemen-Havasok keleti részét Bélbor felé. Sikerült itt megállapítani, hogy a bélbori fiatal zökkenéss medencénél fellépő kristályos palák szélén az andezitek legfiatalabb típusa, a fekete bazaltos kiképződés található. Bélbor falu közelében a rengeteg borvízforrás került térképezés alá. Az itt felszínre kerülő kristályos dolomitok eredetének is megkaptuk a magyarázatát, a közelben levő s a felszínre került pegmatitos gránitömsz alakjában.

Aug. 24-án a levantei márgákat és barnaszénen is tartalmazó medencét átszelve, Borszékre mentünk át. Útközben egy fekete vipera is került zsákmány gyanánt a kezünkbe. A kristályos pala (csillámpalák, grafitos palákkal mutatkozva) Borszék közelében porlós dolomitokkal váltakozik.

Aug. 25. Egész napot a fürdő területének és forrásainak áttekintésére fordítottuk. Az Igazgatóság gyűjteményében volt alkalmunk megtekinteni a Főforrás új foglalása alkalmával felhozott anyagot. Ezeknek az alapján praktikus tanácsokat is adtunk az igazgatóságnak a víz fektetés üledékének felismerése dolgában. A szürke kristályos dolomitból bemosott grafit-szemcsékről van szó! Gazdag tanulmányozásra való anyag gyűlt össze az Alsóborszék szénbányájából, valamint a Kerekcsék hatalmas mésztufa dombjából. Együttal megállapítást nyert, hogy a régi térképeken szereplő „halált hozó” tó a mai „Döglesztő” nevű iszapvulkán, az ősforrás közelében.

A földrajzi és geológiai megfigyeléseken kívül közelebbi tanulmányozásra váró növény- és állatanyag is került gyűjtés alá. Legérdekesebb e tekintetben a Jézer-tó planktonjának a begyűjtése!

A tudományos eredményeken kívül nagy fontosságú kutatás módszertani megfjtéseiben volt része a társaság fiatalabb tagjainak, akik nemcsak értékes vulkanológiai problémákra találtak itt nagy-szerű példákat, hanem a gleccsernyomok felismerésével a ritkán nyíló alkalmat megkapták az eljegesedés tanulmányozására.

A Székely Nemzeti Múzeum számára pedig az e területről eddig hiányzó ásvány-, kőzet- s kővületanyagokat gyűjtöttük egybe.

A kutatások így ez évben is a múltbeliekhez hasonlóan a legszebb eredménnyel jártak, s nagyszerű alkalmat szolgáltattak a terület bejárása által a részletek feldolgozására, amire a kutatók több tagja ki is jelentette szándékát.

Az út sikerének a biztosításában nagy része van BARABÁSSY József nyugalmazott főerdőtanácsos úrnak, akinek az összekötése révén a maroshévízi fakitermelő vállalat készséggel segített a technikai részek lebonyolításában.

ZÁRUG Lukács mérnök úr pedig jó helyismerete révén könnyítette meg a gyors mozgást ezen a rendkívüli nehéz terepen. A Bélborban való elhelyezkedésünk megoldásában VADÁSZ József nyugalmazott tanító volt nagy segítségünkre. Borszáken meg a szárhegyi közbirtokosság vendégszeretettel élveztük, ahol a közbirtokosság megbízottja, CZIMBALMOS András igazgató gondoskodásából nyertünk kényelmes ellátást! Ez utóbbi különösen nagy fontosságú volt, mert a maroshévízi területen való mozgásunk igen nagy, nem várt kiadást jelentett!

Végül az egész kutatótársaság hálás köszönetet kell tolmácsoljam azoknak a számára, akik kedves gondoskodásukkal nemcsak e fontos közérdekű munkát tették lehetővé, hanem a kutatók számára is feledhetlen-né váltak azok az eredményes munkanapok, amelyeket együtt eltöltöttek s egyénileg is gazdag ismeretekkel megrakodva térhettek a kirándulásról vissza.

Összefoglaló rövid jelentésemet zárva maradok őszinte tisztelettel:

Székelyudvarhely, 1939. október 27.

BÁNYAI János

26.

A Székelyföld kutatásának 1940. évi munkaterve

Cél: A gyimesi völgykatlannak, főként a Nagyhagymás-Tarkó felő részének az átkutatása, amelyet általában Gyimes-Hidegség néven ismernek. Ez a rész is különben, mint legtöbb vidéke a Székelyföldnek, kimaradt eddig a részletes kutatások alól. Alig van adatunk e változatos földtani felépítésű vidékről, s épp oly keveset tudunk flórájáról és faunájáról is.

Így ennek a területnek a bejárása nemcsak gazdag irodalmi adatot nyújtana, hanem bőséges tárgyi gyűjtés révén a múzeumunk anyagát is gyarapítaná. – A természetrajzi megfigyeléseken kívül igen fontos földrajzi és néprajzi megfigyelésekre is lehet számítani.

Idő: A terület bejárására tíz nap van tervbe véve, mégpedig július közepén, amikor a kaszálások után kedvezőbb a helyzet a járklásra, s emellett az erdős-sziklás helyek bőségesen tele vannak virágzó növényekkel, amelynek járuléka a gazdag rovarélet is!

Részvevők: A Székely Nemzeti Múzeum vezetőségén kívül a következő kutatók meghívása ajánlható:

BALOGH Ernő dr. – BÁNYAI János – LÉVAI Lajos dr. – NYÁRÁDY Gyula – XANTUS János dr. kutatók mellé: SZABÓ József – BENDE Vilmos – JODÁL Károly – HAÁZ Ferenc – SIMÓ László – MOLNÁR István – JANCsó Gyula – CSAPÓ József – PÁLFFY Ferenc – ifj. XANTUS János – JÓZSEF János – SZATHMÁRY Gyula fiatal tanárok és BALOGH Ernő, NYÁRÁDY Antal egyetemi hallgatók, valamint: ZÁRUG Lukács mérnök, dr. TAVASZY Sándor EKE-elnök, VÁMSZER Géza etnográfus. Összesen 23 külső tag.

Költségek: 10 napra átlag 20 tényleges megjelenőt számítva napi 60 lej élelmezési kiadás, 12 000 lej; postázás 300 lej; előkészítő út költsége 500 lej; borralalókra 1000 lej; vegyes kiadásokra 1000 lej; részvevők vasúti utazásának megtérítése 8000 lej

Összesen 22 800 lej

A kutatásokból számítható haszon: A sejtett és remélt természeti ritkaságoknak egy egész sora, amelyeknek a tudományos feldolgozása új adatokat fog jelenteni a szakirodalomra, és egyben a népszerű turisztikai ismertetéseknek fog alapot szolgáltatni. Az eddigi bizonytalan adatok után e terület geológiai térképe pontosabb feldolgozást nyer.

Az eddigi anyagkitermelési próbák e kutatások révén biztosabb alaphoz juthatnak. (Szén-, petróleumkutatások!) – Végre pontos adataink lesznek e vidék ásványvízforrásairól. (Borvizek, kénes s sós vizek!)

Sok anyag gyűjtésére számíthatunk, amelyek gazdagítani fogják a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét!

A fiatalabb tanári nemzedék újabb tagjainak a bevonásával, azok jó gyakorlathoz jutnak az egyetemi, főként elméleti tanulmányaik után.

A kutatóegyettes állandó nyári találkozója a rendszeres megbeszélések által fenntartja a munkakedvet s az érdeklődést tudományos kérdéseink iránt, s gondolatok kicserélése s a személyi kapcsolatok állandó felmelegítésével termékenyítően hat vissza a közéletünkre is, hisz a részvevők valamennyije a maga környezetében is vezető, irányító tagja a társadalomnak.

Meg vagyunk győződve, hogy az eddigi tapasztalt szerint ez a jótékony hatás még fokozódni is fog! Sepsiszentgyörgy, 1940. február

Jegyzet

1. L. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez**. KOCs Irén, **Zoológusok levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal, 1929–32**, PAIS Ágnes, OLASZ Gabriella, **Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei. A cskdelnei templom 1935. évi felújítása**. LÉNÁRT Anna, **Magyar Skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum**, illetve **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez**, valamennyi jelen kötetben.
2. *Ifjú Erdély*, 1928/5.
3. Ezt az adalékot KÓNIA Ádám ismertette. Tudomásunk szerint a székelyföldi kutatóutak anyagából („Hargita-expedíció”, bár ez így csak 1934–35-re helytálló) eddig egyedül ő dolgozott fel adatokat, pl. a kilencvenes évek közepén, a Székely Nemzeti Múzeumban rendezett NYÁRÁDY Erasmus Gyula-kiállításához (ismertetések újságokban, TULOGDY hagyatékából származó csoportképek, lapok NYÁRÁDYnak ekkor, a Múzeum számára összeállított herbáriumból).
4. LÉNÁRT Anna, **Százhuszonöt éves történetek**. in: ORBÁN Balázs, **A Székelyföld leírása, Kiegészítések I.**, CHARTA Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2002.
5. TULOGDY CSUTAKnak, 1928. júl. 7-én.
6. K. SEBESTYÉN Józsefnek címzett felkérés, 1928. aug. 15-én.
7. Valószínűleg a székely címerekre gondolt, mert pár hónapja egy ilyen témájú előadása hiúsult meg. Vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Köznevelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között**, jelen kötet.
8. Dec. 29-i nyugta: BALOGH Ernő 17 fotóját 595 lejért vásárolták meg.
9. CSUTAK NYÁRÁDYnak, 1928. okt. 11.
10. LÁSZLÓ Józsefre gondol, aki most még egyetemi tanulmányait végzi.
11. CSUTAK LÉVAI Lajostól kér címetek, köszöni egyben a szept. 15-i udvarhelyi múzeumi estély megszervezését, tehát ő volt az udvarhelyi szervező.
12. az Udvarhelymegyei Takarékpénztár Rt. Fiók Intézete, Székelykeresztúri Önszegélyző Népbank, Jótékonycéltú Társaskör, ELEKES Judith, Dr. ELEKES Domokos, Székelykeresztúri Jótékony Négyelet, KERRL György, Filharmonikus Társaság, Műhely (a múzeumalapító NAGY Lajos tanár útján), Dr. GYÁRFÁS Pál, Dr. GYARMATHY Dezső, Kaszinó, vadásztársaság, Dr. FARKAS Miklós, Ipartestület és Otthon.
13. Agrár Takarékpénztár Igazgatóság, dr. KOVÁTS Károly ügyvéd, KOLUMBÁN József ügyvéd, dr. ERŐS Péter ügyvéd, dr. GYÓRGYPÁL Domokos ny. főispán, dr. TAUBER József ügyvéd, dr. DARADICS Félix ügyvéd, dr. SÁNDOR Gábor ügyvéd, dr. PÁL Gábor, szenátor, dr. HIRSCH Hugó orvos, DÓCZY János kereskedő, Brassói Népbank Fiókiintézet Igazgatóság, Transsylvania Bank Igazgatóság.
14. FODOR Pál mérnök.

15. NYÁRÁDY levélben kér halasztást az **Emlékkönyv**be ígért dolgozatra. Korábbi kutatásait a most nyárral még kiegészítené, az eddigit magában félszegnek tartja leközoelni. A végül megjelent hatalmas tanulmány ismeretében nem gondolhatunk egyebet, mint hogy a kiegészítés megtörtént.

16. Az ajánlólevéllel a határátlépést próbálták megkönnyíteni, az adat nem a Múzeum szakmai tevékenységéhez szolgál adalékkal, annál inkább a BÁNYAIval való jó kapcsolathoz.

17. Vö. LÉNÁRT Anna említett ORBÁN Balázs-tanulmánya.

18. Vö. részletesen KOCs Irén, **i.m.**

19. Uo., KÖNTZEY levele LÁSZLÓ Józsefnek, 1931. aug. 28.: „Sugásból egy és Rétyről több nekem új állat került be a gyűjteményembe”.

20. Uo., 1932. jan. 9. DIÓSZEGHY CSUTAKnak az 1931-es kiszállás beszámolójáról stb.

21. Uo., KÖNTZEI előbb idézett levele.

22. Uo., KÖNTZEI CSUTAKnak, 1932. jan. 14.

23. Uo., DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1932. ápr. 13.

24. Uo., KÖNTZEI CSUTAKnak, 1932. ápr. 14.

25. Uo., LÁSZLÓ József KÖNTZEInek, 1932. jún. 18.

26. CSUTAK levele BALOGH Ernőnek, 1932. júl. 14. Mellesleg egyben is közreműködnek: ahogy a többi természettudós, úgy a geológus BALOGH is segít más vonatkozásokban is, 1932-ben pl. ő néz utána a kolozsvári minoritákhoz került egykori csíksomlyói nyomdának – CSUTAK a jóval későbbi, de hasonló, BEM-féle kézisajtójukat készül épp üzembe helyezni, ehhez szükséges az egybevetés.

27. TÖRÖK Zoltán CSUTAKnak, 1933. okt. 3.: Még októberben eljuttatja az alsórákosi ammoniteszeket és a környékbeli szarmata és pontuzsi kövületeket. Munkatervét illetően, vállalja a szomszéd területek begyűjtését (Segesvártól) egész Szentgyörgyig. A paleontológiai és kőzetanyagot természetesen meghatározva viszi. Ő sem szorítokzik a geológiára: küldi az alsórákosi vár két képét, és adatokat kér történetére (építés, birtokosok, események) – segesvári, iskolai értesítőjükbe kellene. Igazoló- vagy ajánlólevelet kér másrészt a Múzeumtól, hogy terepen támogassák, mint a Székely Nemzeti Múzeumnak gyűjtő kutatót – munkatársat is könnyebben találja így.

28. BALOGH Ernő CSUTAKnak, 1933. aug. 22.: Besztercéről indul a Kelemen-havasokba, igyekszik 27-re Sepsiszentgyörgyön lenni, de lehet, csak 28-ra sikerül. Azt hiszi, első nap nélkülözni tudják.

29. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. máj. 14.

30. DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1934. máj. 30.

31. A júl. 3-i táviratot követően másnapján CSUTAK küldi is az 1500 lejt.

32. *Székelység*, 1934/5–6.

33. NAGY Jenő CSUTAKnak, 1934. jún. 29. Elírás, vagy módosult a program: a találkozás 13-án történt.

34. VÁMSZER és a Múzeum kapcsolatát illetően I. PAIS Ágnes–OLASZ Gabriella, **i.m.**

35. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. jún. 30.

36. SEBESTYÉN Sándor CSUTAKnak, 1934. júl. 3.

37. CSUTAK el is megy hétfőn az Olasztelek felől érkező busszal, négy kilencedikesével, visszautazni BÁNYAINak, intézetesen a tanítónő-képzőben szállást LÉVAIval. És mindezt írta meg KÖNTZEInek is.

38. Az előző napra datált átíratban: a székelység közös tulajdona Múzeum néhány természettudós jó barátja KÖNTZEI Gerő ny. járóorvos felhívására nemrég elhatározta a Hargita-hegység rendszeres felkutatását és feldolgozását, ennek megindításaként KÖNTZEI vezetésével 10-én Székelyudvarhelyről indulva a Hargitába legalább 8-10 napos kiszállást tesz.

39. BÁNYAI CSUTAKnak, 1934. júl. 21.

40. Az olaszteleki, „tanyai” NAGY Imre, birtokos, pomológus, számos madártani stb. cikk szerzője. L. még az 1935. évi útnál betöltött szerepét.

41. Az EME 1934-es brassói vándorgyűlésén a Múzeum népes küldöttséggel fogja képviselni magát.

42. VÁMSZER CSUTAKnak, 1934. júl. 29.

43. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. szept. 20.

44. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. nov. 23.

45. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1934. nov. 27.
 46. DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1935. jan. 3.
 47. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1935. jan. 11. körül.
 48. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1935. máj. 28.
 49. LÁSZLÓ Kálmán CSUTAKnak, 1935. máj. 31.
 50. CSUTAK LÁSZLÓ Kálmánnak, 1935. jún. 7.
 51. CSUTAK KÖNTZEinek, 1935. jún. 18.
 52. Az előadás elmarad, mert CSUTAKnak egybeesik az évzáróval és egy vendiák-találkozóval. (CSUTAK KÖNTZEinek, jún. 24-én.)
 53. CSUTAK LÁSZLÓ Kálmánnak, 1935. jún. 24.
 54. Dr. FÁBIÁN László, (Barót), BORBÁTH Vilmos ny. baconi igazgató (Uzonka), ROZSONDAY Ádám és TORÓ József, KOMPORÁLY József (Magyarhermány), NAGY Imre (Olasztelek), utóbbi az élelmezés nehéz gondját viselte családjával. BIRÓ István ny. tanár és dr. GYÓRFFY Béla orvos (Olasztelek), FOSZTÓ József földbirtokos (Füle), KELEMEN István unitárius esperes (Felsőrákos), ESSIGMANN János nagykereskedő (Segesvár).
 55. Ez a levél az eddigi kutatás során nem került elő.
 56. Aug. 1-jén TÖRÖK Andor ír a Múzeumnak: FERENCZI Sándor helyi gyártású kerámiaat vásárolt Kászonban, térítsék az árát. A 400-500 lejes költségtérítés ígérete valószínűleg erre vonatkozik. ROEDIGER másrészt még az első világháború előtt kutatott több ízben Kászonban (néprajzi, geológiai céllal), és valószínűleg most jelezte Kovásznáról egy érdekes új észrevételét is, l. tovább.
 57. Kísérőlevele 1936. okt. 24-i.
 58. A gneisz kristályos kőzet, amelynek a kárpáti flisben való másodlagos megjelenése is kérdéseket vet fel.
 59. FELSZEGHI levele DIÓSZEGHYnek, 1936. nov. 3.
 60. A múzeumbarát-egyesület KÖNTZELEK-féle kezdeményezéséről van szó.
 61. TÖRÖK Zoltán már említett, szeptember 7-i felvetése, FELSZEGHI 1936. dec. 28-i levele TÖRÖKökhöz.
 62. Székelység, 1937/1–2. A következők számban is van kapcsolatos anyag, az 1936-os kutatóútról és UZ Bencéről: az egykori Aklos-csárdánál szakad bele a Bence-pataka az Uzba (BÁNYAI anekdotája NYÍRŐVEL, akinek megmutatja a fényképet az összefolyásról). Az 1937/11–12. számban pedig: a kutatóúton fedezték fel a hátráló eróziós Lassúg víz-megosztását.
 63. A régészeti részt FERENCZI végül önállóan jelenteti meg (**Az egykori Kászonszék régészete, a kásznai székelyek letelepülése és eredete**, 1938). BÁNYAI anyaga beleolvad **A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai** I. kötetébe, VÁMSZER fejezeteinek sorsát illetően csak a kolozsvári VÁMSZER-hagyaték rendezését követően mondhatunk biztosabban. Nincs rá adat, miért nem sikerült összeállítani a monográfiát, ha a pénz megvolt rá.
 64. BÁNYAI 1937. ápr. 30-i levele.
 65. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1937. máj. 13.
 66. TÖRÖK Andor távirata BÁNYAI-nak, 1937. jún. 17.
 67. Párhuzamosan jelenti, hogy a 20 db. rovardobozt ládába csomagolva a jövő héten küldi; kéri igen óvatosan kicsomagoltatni az üvegtörések kikerülése végett.
 68. NYÁRÁDY Erasmus Gyula az Igazgatóságának, 1937. júl. 6. A domborművű térkép ma is megvan a múzeumban. Társait NYÁRÁDY Kolozsváron is árulta, vö. *Székelység*, 1937/7–8.
 69. SZABÓ József BÁNYAI-nak, 1937. júl. 9.
 70. BÁNYAI FADGYAS Annának, 1937. júl. 12.
 71. FELSZEGHI BÁNYAI-nak, 1937. júl. 28.
 72. TAVASZY Sándor, **Erdélyi tetők**, 193.
 73. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1937. dec. 7.
 74. KERESZTES TÖRÖK Andornak, 1938. júl. 1.
 75. TÖRÖK Zoltán levele, 1938. júl. 1.
 76. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1938. júl. 27.
 77. *Székelység*, 1938/10–11.
 78. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1939. márc. 15.
 79. A másik okot már ismertük: a támogatás megszerzéséhez korábban be

- kellett nyújtani egy vázlatos tervet, mint ahogy a részletes programot összeállíthaták volna. A tervezetek tehát valahol a mai pályázatok tartalmi dokumentációjának feleltek meg egyben.
 80. HERPEI BÁNYAI-nak, 1939. máj. 27.
 81. HERPEI BÁNYAI-nak, 1939. jún. 8.
 82. BÁNYAI HERPEI-nek, 1939. júl. 29.
 83. *Székelység*, 1939/9–10.
 84. *Székelység*, 1943/4–6.
 85. CSUTAK ceruzás margójegyzete: Van! És szándékozunk fejleszteni tovább!
 86. A megjegyzés tudtán kívül BÁNYAI-nak szólt, aki mégiscsak fontos lépést tett azzal, hogy herbáriumi lapjaiból kiállított akkor nyáron a Múzeumban. Vö. CSUTAK választát.
 87. CSUTAK fekete tintás margójegyzete: Kérjük. (A további margójegyzetek mind fekete tintások.)
 88. CSUTAK margójegyzete: Nincs!
 89. CSUTAK margójegyzete: LÁSZLÓ Jóska jelentkezzék ott!
 90. CSUTAK margójegyzete: Rendben!
 91. CSUTAK margójegyzete: Helyes!
 92. CSUTAK margójegyzete: Rendben!
 93. BÁNYAI kézdívásárhelyi születésű.
 94. Az eredetiben is kipontozott részek.
 95. BÁNYAI jelentése a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának.
 96. Továbbá a jelentés fogalmazványában: a vendégeket a Múzeum hívta meg, és a Múzeum gondoskodott szállás és ételmelegítéséről is (NAGY Jenő személyesen járt el APORnán).

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az forrásközlést és az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Expedițiile științifice din Secuime ale Muzeului Național Secuiesc (1928–1940)

(Rezumat)

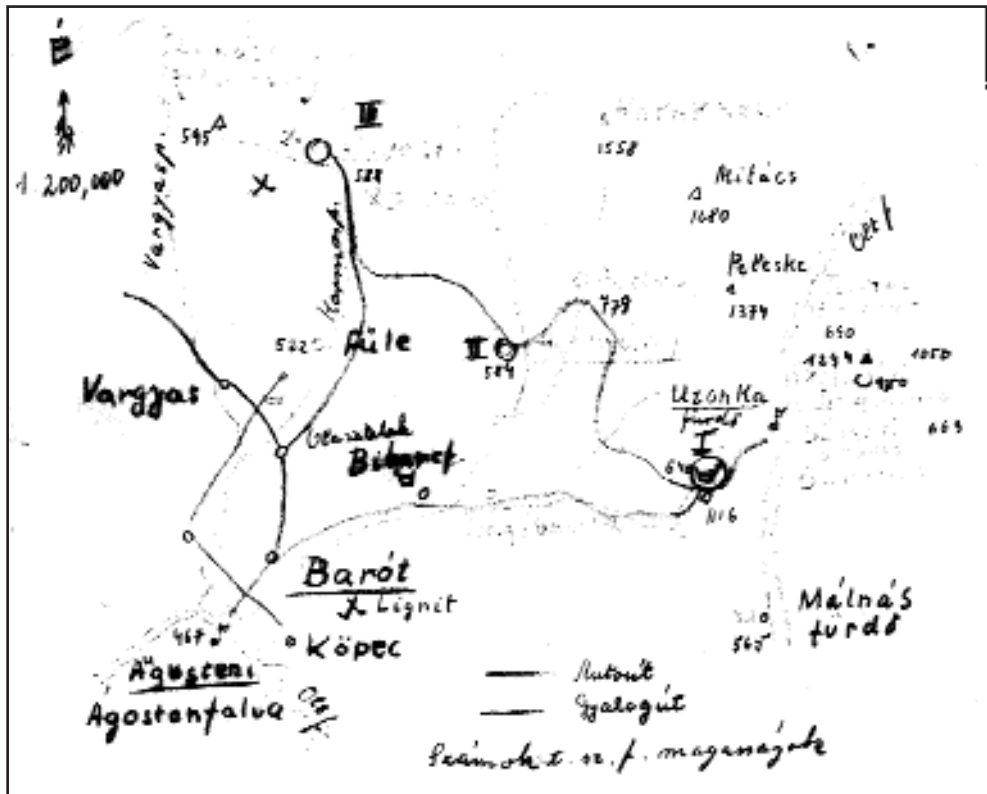
Una din cele mai ample programe ale Muzeului Național Secuiesc din perioada interbelică este cercetarea complexă a Secuimii, prin expediții științifice organizate an după an. Sunt invitați atât specialiștii locali, cât și colegii lor clujeni. Își dau întâlnire astfel profesori universitari și de liceu, reprezentanți ai elitei științei maghiare din România, participă regulat atât studenți și liceeni, cât și localnici interesați de știință și cultură. Miezul colectivului de cercetare este format dintr-un grup de geologi și unul de biologi, care sunt însoțiți ori de istorici ai artei, ori de arheologi și etnografi. Putem deosebi trei etape distincte. Excursia de studii din 1928 este cea mai complexă, dar mai degrabă de recunoaștere, urmată de o pauză lungă în anii crizei economice mondiale. În 1934 expedițiile sunt relansate de entomologi, experimentându-se o metodică adecvată. Geologii reiau în curând inițiativa și vor domina anii 1936–1939, alături mai ales de botaniști. Expediția planificată pe 1940 nu va mai avea loc, condițiile schimbate odată cu izbucnirea războiului și cu al doilea Partaj de la Viena nu mai sunt favorabile.

The Scientific Expeditions in Székelyföld of the Székely National Museum (1928–1940)

(Abstract)

One of the largest programs of the Székely National Museum in the period between the two World Wars was the complex research of Székelyföld through scientific expeditions organized year after year. Local as well as specialists from Kolozsvár (Cluj) were invited. Teachers from the university and those from high-schools met, constituting the representatives of the scientific Hungarian scholars in Romania, students and high-school pupils as well as local people interested of science and culture also regularly participated. The core of the research-team was made up of a group of geologists and one of biologists, who were assisted by art historians of archaeologists and ethnographers. We can point out three distinct stages: The study trip of 1928 was the most complex, but it was mainly of recognition, followed by a long period of break in the years of the world economic crisis. In 1934 the expeditions were restarted by entomologists, while a new and adequate method was experimented. The geologists shortly took over the initiative and dominated the period between 1936–1939, together with the botanists. The expeditions planned for 1940 could not be carried out as the changed conditions once with the outburst of the war and the 2nd Vienna Arbitration were no more favorable.

1. ábra Az 1935. évi, dél-hargitai kutatóút BÁNYAI János-féle tervvázlata.

KOCS Irén

Zoológus munkatársak levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal, 1928–1932

(Kivonat)

A lepidopterológus DIÓSZEGHY László és az entomológus KÖNTZEI Gerő a Székely Nemzeti Múzeum legjelentősebb két világháború közti munkatársai közé számítanak. Az ún. székelyföldi kutatóutak tevékeny részvevőiként, közös gyűjtések során, de emellett más adományokkal is gyarapították a Múzeum gyűjteményeit, mindenekelőtt a híres „DIÓSZEGHY László”-lepkegyűjteménnyel. Hozzájárulásuk másrészt nem korlátozódik saját szakmájukra: ahogy más munkatársak, úgy ők is segítették egyéb területeken sepsiszentgyörgyi barátaikat (régészet, művészettörténet, néprajz stb.). 1928–33. évi levelezésük a legfontosabb forrás a székelyföldi kutatóutak 1929–33 közötti megszakadásához, majd újrarendezéséhez, hiszen az 1934–35. évi hargitai gyűjtő- és tanulmányutak fő kezdeményezője és kutatásszervezője épp KÖNTZEI Gerő volt. A dolgozat bemutatja az 1928 előtti előzményeket, és kitér néhány további, a tárgyalat évekbeli szakmai kapcsolatra is.

*

Előzmények

A Székely Nemzeti Múzeumnak már 1875-ben, alapításakor voltak kiállított természetrajzi tárgyai, de ez az anyag még nem képviselt különösebb értéket. 1879 őszén, Sepsiszentgyörgyre szállításakor már 1665 a természetrajzi tárgy az ideiglenes átadási leltár szerint, a 9365 tárgyat számláló törzsállományból. A

természetrajzi tárgyak egy részét özv. CSEREY Jánosné még 1875-ben vásárolta a másik alapítótól – házitanítójától, VASADY Nagy Gyulától –, de volt helyi anyag is. Ismeretes, hogy a közeli lelőhelyű „ozsdolai gyémántokból” (bipiramidális kvarc) már nagyon korán küldenek cseretárgyakat más múzeumok gyűjteményeibe. A természetrajzi anyagban olyan, nagyon különböző jellegű tételek keveredtek, mint Bécsből, antikváriumból származó csigagyűjtemény, a Köpec-Baróti szénmedence kőületanyaga és a „petőfalvi múmia”, egy – NENDTVICH Károly, az akkori vezető magyar őslénytanos által is – 400 éves körülinek valószínűsíthető „natronizált” emberi hulla, ami óriási feltűnést keltett már 1875. szeptember első napjaiban, a múzeumot végiglátogató több száz „orvos és természetvizsgáló” körében. Bár az imecsfalvi múzeumi anyagot lelkiismeretesen felcédulázták és katalogizálták, nagy része lelőhely és pontos megnevezés nélkül került nyilvántartásba; rendszerint csak az adományozó nevének feltüntetésével. Az alapítás körülményeit rögzítő egykori dokumentum többször hangoztatták a természetrajzi tárnak a többihez képest gyarló voltát, de azt is, hogy ezen viszonylag könnyű segíteni. A gyűjtemények gyarapítása és tudományos feldolgozása mindenesetre korán elkezdődött, hiszen pl. KOCH Antal már 1879 novemberében köpeczi ősemlősköveket határozott meg és írt le VASADY kérésére, a nyolcvanas években az APOR-kódex¹ adományozója geológiai és őslénytani anyagot is ajándékozott, 1897-ben SZABÓ Kálmán rendőrkapitány adományozott „csontokat” a múzeumnak az epresterői, DARAGICS-féle homokbányából stb.

1901-ben LÁSZLÓ Ferenc földrajz- és természetrajz-szakos tanár veszi át a múzeumőri tisztet. Figyelmét elsősorban a régészet és a múzeum anyagi ügyeinek intézése fogja lekötöni – régészeti kutatásai teszik nemzetközi hírűvé az intézményt. Mindazonáltal jelentős azon tevékenysége is, mellyel a természetrajzi tárat gyarapítja. 1903-tól az addigi közös, ún. alapleltár helyett külön *Földrajzi és természetrajzi gyarapodási jegyzőkönyvbe* vezetik (globálisan vagy egyenként) a gyűjtött vagy ajándékként beér-

* Sf. Gheorghe, N. IORGA 59, Bl. 10F/26, RO-4000

kezett tárgyakat. E jegyzék, akárcsak az előző alapleltári nyilvántartások, elsősorban az adományozókat tünteti fel. A LÁSZLÓ által gyűjtött ásványok, közettani, őslénytani és botanikai tárgyak 1904-től jelennek meg az új jegyzékben. 1910-ben már 7909 tárgy szerepelt a nyilvántartásban, az anyag egyre halmozódik, az első világháború előtt olyan jelentős gyűjtemények is bekerülnek, mint az EBERGÉNYI-féle madárgyűjtemény 1911-ben, és ugyanebben az évben a múzeumi kiszállásokon megjelenik SZÁDECZKY Gyula és BÁNYAI János (akkor még abrudbányai) geológus, hogy a sepsiszentgyörgyi fel-tárásokból – ezúttal pontosan megjelölt – kövület- és kőzetanyaggal gyarapítsák a gyűjteményeket.² 1912–13-ban a budapesti dr. KRENNER József, majd dr. HORVÁTH Géza adnak útbaigazítást a gyűjtemények rendezésére, és úgy ítélik, hogy állapotuk a múzeum megvalósult új épületébe való átköltöztetés után jó.³ LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos múzeumőrök maguk is kiszállnak hivatalos geológiai gyűjtésekre, többek között Alsórákosra, Dálnokra, Árapatakra, Bereckbe. 1916-ban dr. KORMOS Tivadar, a magyar királyi Földtani intézet geológusa jár Sepsiszentgyörgyön,⁴ de a város nem sokkal később hadszíntérré változik – KORMOS csak 1934-ben fogja leírni a Sepsiszentgyörgy-Debrén-pataki új ősnylat, a *Hypolagus*-t.

Az impériumváltás után az erdélyi tudományosság gyakorlatilag intézmények nélkül marad, a kolozsvári tudományegyetem tanárai elmenekülnek, vagy állás nélkül maradnak, a magyar tudományos elit középiskolákba szorul vissza. Rendezetlen helyzetük miatt az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményein román intézmények jönnek létre, az itt alkalmazásban hagyott magyar szakemberek (mint a régész ROSKA Márton, a botanikus NYÁRÁDY Erasmus Gyula) munkájuk után elsősorban intézményeiknek elszámoláskötelesek, eredményeik a román tudományosságot gazdagítják. Az EME-t magát is megpróbálja kisajátítani az új hatalom, tudományszervező lehetőségei megcsappannak, periodikái megszűnnek, sokáig csak néhány népszerűsítő előadást tarthat. Mindez a természettudósokra is érvényes. A nem-kolozsvári gyűjtemé-

nyek ugyancsak elveszítik jelentőségüket, vagy – mint pl. a nagyenyediek – elszigetelődnek. A Romániához került területeken az egyetlen talpon maradt nagy magyar tudományos intézmény – nem kis részben épp hírnevének köszönhetően – a Székely Nemzeti Múzeum, amely párhuzamosan jogi helyzetének rendezésével kezdi a széthullott szakmai erőket is felkarolni, hasznosítani.

1928–29. Az ötvenéves jubileum és következményei

1928-ra a Múzeumnak sikerül az utolsó jogi feltételeket is biztosítania, román jogi személyiségenek és a román irányban is megőrzött tudományos tekintélyének birtokában pedig a legkülönbözőbb szakmai területeken indít nagyívű programokat. CSUTAK Vilmosnak kerek évfordulóra van szüksége, ezért a Múzeum 1879-es, a székely megyék általi átvételére helyezik a hangsúlyt, és nagy megemlékezésre készülnek. Több nagy kiadói terv merül fel, melyekből az 1929-es **Emlékkönyv** valósul meg, a két világháború közötti kisebbségi magyar tudományosság legjelentősebb kiadványa. A szerkesztői helyzetével kitérően élő CSUTAK szorosra vonja az intézménnyel kapcsolatban álló tudományos szakemberek sorát. Az **Emlékkönyv** ünnepségekre⁵ jelenik meg, ehhez rendbe kell tenni a múzeumot, kiállításait, gyűjteményeit (1929-ben csak természetrajzi tétel 13 384 db.), és ennek kapcsán tanulmányutat lehet szervezni a Székelyföldre, részben az **Emlékkönyv** megírását segítő, részben már egy Székelyföld-monográfiát előkészítő terepszemléként. CSUTAK az **Emlékkönyv**ben a természetrajzi gyűjteményről így ír: „Gyűjteményünk az 1879 óta lefolyt ötven év múlva sincs abban az állapotban, hogy a művelt látogató, s különösen a komoly természetbúvár elé a Székelyföld rendkívül értékes és gazdag ásvány-, növény- és állatvilágáról teljesen hű képet mutasson.” Ám CSUTAK a tettek embere, és ekkor már a gyűjtemények rendezésén dolgoznak úgy a kolozsváriak, mint a szétszóródott vidékiek (pl. BOGA Lajos, korábban az EME Állattárának őre, ekkor csíkszeredai főgimnázium-

mi tanár). Az utoljára 1923-ban, HORVÁTH István Székely MIKÓ Kollégium-beli tanárral és múzeumőrrel rendezett természettudományi anyagot is újra átválogatják, cédulázzák – BOGÁN kívül LÁSZLÓ József múzeumőr, az épp Székelykeresztúron tanító BÁNYAI János, GAÁL István és FERENCZI Sándor.⁶ Az **Emlékkönyv**ben olyan további, jeles természettudósok közölnek szakdolgozatot, mint SZÁDECZKY Gyula, TULOGDY János, MOESZ Gusztáv és NYÁRÁDY Erasmus Gyula. A munkaközösséggé összeforró társaság nagyobb része 1928-ban együtt vesz részt a Múzeum szervezte első komplex székelyföldi tanulmányi kiránduláson.

A pillanat egyszeri, és szerencsés a sepsiszentgyörgyiekre. 1930-ban Kolozsvár már újra központként léphet fel, mert az EME rendezi sorait, és az *Erdélyi Irodalmi Szemlével* szövetkezve, a korábban utóbbi köré csoportosult szakírók újraindítják a patinás *Erdélyi Múzeumot*. CSUTAK eredeti terve ezzel megghiúsul, mert gyakorlatilag ugyanazokra számítva akart egy hasonló jellegű *Székely Múzeum* folyóiratot rendszeresíteni. Legfontosabb szervező szövetségese, BÁNYAI is cserbenhagyja, pragmatikusan egy kisebb igényű, de könnyebben kivitelezhető kiadványt indít, a *Székelységet*. Viszonyuk néhány évre megromlik. A beköszöntő gazdasági válság okán a Múzeum egyébként is más területekre összpontosít – főleg a néprajzra. A sepsiszentgyörgyi intézmény azonban valóban az egyedüli szó szoros értelmében vett nagy intézményünk, és ha az EME a kolozsvári elite és Budapesthez való nagyobb közelségére támaszkodva a kincses városnak biztosítja is a reprezentatív romániai magyar tudományos periodikát, Sepsiszentgyörgy lehetőségei (gyűjtemények, vezetőinek szervezői kvalitásai, a tömbmagyar terület előnyei) számos tekintetben nagyobbak. CSUTAK 1933-ban a Múzeum nevében hívja meg Sepsiszentgyörgyre az EME vándorgyűlését (egyedülálló eset, különben a városi hatóságok, majd a helyi civil polgári elit mindig a vendéglátó), és a rendezvény fejleményeként a romániai magyar természettudományi szervezőközpont is a Székelyföldre költözik, egész az 1940-es, újabb impériumváltásig, amely teljesen más helyzetet teremt.

A zoológusok és a Múzeum levelezése, 1928–33

Már az 1928–29-es előkészületeknek a levelezések az egyik legfontosabb forrásanyaga. A Székely Nemzeti Múzeum (igazgatója, igazgatósága) számos levelet vált az intézményhez közelálló zoológusokkal is. Az 1930–33-as periódusra az előbbi megállapítás fokozottan érvényes: nemcsak a kutatóutak újraindulása az, amit elsősorban a DIÓSZEGHY- és KÖNTZEI Gerő levelezésből érthetünk meg (ők voltak az ötletadók, illetve kezdeményezők), de magát a csendes, meg sem szakadó folyamatot is innen dokumentálhatjuk: hogyan érlelődött az 1934-es kezdeményezés.⁷

A levelezés közlését két 1928. évi levéllel kezdjük, tanulságos lenyomatai az akkori viszonyoknak, mindenekelőtt a határokon átnyúló magyar tudományosság személyi szálakon át történő, változatlan összefonódásának (1–2). 1930-ban, az ünnepek utóhatásaként új, meghatározó kapcsolatok születnek, mint a sepsiszentgyörgyi születésű DIÓSZEGHY László és szülővárosa múzeuma közötti. DIÓSZEGHYt az **Emlékkönyv** készíti arra, hogy közössége intézményének felajánlja a szolgálatait (3). Már első levele rendkívül adatgazdag, számos eddig ismeretlen adalékkal gazdagítja a festő-tervezettudósról és kapcsolatairól (pl. az öt évvel korábban a Múzeum előcsarnokából temetett jeles festő GYÁRFÁS Jenőről) való ismereteinket. Másik ajánlata is sokatmondó, lényegében a romániai magyar zoológusok szervezését tervezi a Múzeum köré. CSUTAK válaszából másfelől (4) azt tudjuk meg, hogy alapelveihez híven, természettudományi téren is mindenekelőtt saját nevelésű utódokkal kívánja biztosítani a tennivalókat: csak LÁSZLÓ József (LÁSZLÓ Ferenc fia) tanulmányainak lezárására vár, és őstől már komoly múzeumi gyűjtőmunkával, annak megszervezésével számol. Már egy szeptemberi levélben (6) felmerül a diákkori, azóta nem látott barát, KÖNTZEI Gerő neve, egy a szász kollégákkal közös, a Múzeumra támaszkodó háromszéki gyűjtőt terve, illetve egy múzeumpártoló/fenntartó egyesület gondolata. Utóbbi,

visszatérő gondolatként, már többször megfogalmazódott az intézmény történetében, és a mostani alkalom sem az utolsó. Ugyancsak még ekkor, ősszel értékes adományok és küldemények érkeznek Sepsiszentgyörgyre Borosjenőről, december elején pedig CSUTAK már tegezi DIÓSZEGHYt (9), tehát feltételezhető, hogy személyesen is sikerült találkozniuk. Egy DIÓSZEGHY-levél mindenképpen hiányzik, tartalmára CSUTAK válaszából következtethetünk: nem jött be számítása a Magyar Nemzeti Múzeummal kapcsolatosan (talán rovarrani dolgozatát nem tudta elhelyezni – a következő DIÓSZEGHY-levélből tudjuk, hogy ilyent a *Természettudományi Közlöny* sem fogad). A Székely Nemzeti Múzeumnak ajánlja fel első megjelenésre legújabb eredményeit. Sajnos, CSUTAKnak sem áll módjában anyagilag, hogy lehozza, bár nem tett le a múzeum saját periodikájának beindításáról.

Figyelemre méltó, hogy DIÓSZEGHY soraiban nagyon ismerős aggodalmak, szakmai problémák fogalmazódnak meg. A természetes élőhelyek eltűnésének, ma azt mondanánk, a biodiverzitás csökkenésének veszélyéről ír, és a szakma előregedése, kutató utódok hiánya aggasztja. A sűrűsödő leveleknek hamarosan kézzelfogható eredményei vannak, a rendkívüli értékű DIÓSZEGHY-gyűjtemény adományozása (12–15) és az 1931. nyári háromszéki gyűjtő kiszállások, amelyeket csillagtúra-szerűen ejtenek meg, KÖNTZEIvel és LÁSZLÓ Józseffel, a Múzeum felkérésére és szervezésében (16–20).⁸ Utóbbi követően, melyen csupán DIÓSZEGHY 1600 példányt gyűjt be, a nyugalomba vonult orvos és természettudós kükküllővári KÖNTZEI Gerő is szorosan bekapcsolódik a Múzeum munkájába, és közelebbről maga után vonja a dicsőszentmártoni, kitűnő madártanos DOBAY Lászlót. 1932-re közös hargitai folytatást terveznek (20). KÖNTZEI javaslatok sokaságával áll elő, és kitartóan sürgeti megvalósításukat. A Múzeumnak feltétlenül tároló szekrényeket kell biztosítania ahhoz, hogy értelmes természetrajzi gyűjtőmunkát folytathasson, és össze kell állítani a már rendelkezésre álló anyag katalógusát, hogy annak függvényében szervezhessék a gyarapítását.

A gyakorló borászgazda és mezőgazdász KÖNTZEInek nagyon is gyakorlati, közvetlen közösségi hasznú elképzelései is vannak: megfelelő kiállítási anyaggal a Múzeum a gazdátársadalom rovarkártevők elleni harcának is szolgálatába állhat. Tapasztalatait kamatoztatja: ha DIÓSZEGHY a szász kutatókkal dolgozott mindeddig, KÖNTZEI ugyancsak jól ismeri a szebeni szász természetrajzi múzeum célkitűzését, eredményeit, módszereit (21).

A levelek megérkeznek vagy elkallódnak a postán, ami megérkezik, kirajzolódnak belőle a nehézségek, amelyekkel nap mint nap szembesülnek, de pl. DIÓSZEGHY munkamódszere is, és nem utolsósorban CSUTAK egyik legszebb fennmaradt portréja (25). Konzerválási, állományvédelmi problémák merülnek fel, a Múzeum felkérésére megoldott távoli (Arad, Küküllő-menti Alsóbajom) feladatok. DIÓSZEGHY szakmai kapcsolatairól tudunk meg részleteket (BARTHA, SCHMIDT, TELEKI), de azt is, hogy a Múzeum általában is lehetőség az akkori, különböző területeken kutató kiemelkedő szakemberek találkozása: a borosjenői lepkész a sepsiszentgyörgyi KEÖPECZI SEBESTYÉN József heraldikusművészettörténész és a kolozsvári KOVÁCS István, Erdély nagy régésze és CSUTAK sógora felől érdeklődik.

1932 januárjától mind több szó esik a tervezett nyári, hargitai gyűjtőtútról, és DOBAY már tavasszal madármegfigyeléseket szeretne végezni a Rétyi Nyírben (27) – ez utóbbira nem fog sor kerülni. A Hargitában a hegység déli lejtőire készülnek, DOBAY Oláhfalú (Szentegyháza) környékén ismeri a terepet. KÖNTZEI viszont nem először szervez csoportos gyűjtőtutát, ő vezette korábban HORVÁTH Gézáékat is a Retyezátban. Egy ilyen hosszabb gyűjtőtúthoz, figyelmeztet az entomológus, mindenekelőtt a résztvevőket kell beszervezni, vigyázva arra, hogy szakterületeik előnyösen egészítsék ki egymást. Ezt követően fontos a jól összeállított program és a megfelelő felszerelés. Mindez nagyban növeli a hatékonyságot (34). Célként, DIÓSZEGHYhez hasonlóan, egy jól behatárolt terület (a teljes Székelyföld) rovarrani-madártani felmérését nevezi meg (DIÓSZEGHY a lepké-

faunát célozta, nyilván), terjeszkedni inkább csak utána érdemes. CSUTAKtól mindenképp térképet kér, amelyet az igazgató siet megrendelni. DIÓSZEGHY állandó, legnagyobb gondja szószoros értelemben vett anyagi nyomora – az önzérletes festőművész-tudós nem kér alamizsnát, maga ajánl fel inkább képet mások megsegítésére, kollégáinak pedig felszerelését, nehezen pótolható rovarút bocsátja nagyvonalúan rendelkezésére –, így viszont gyűjtési lehetőségei azon múlnak, hogy mikor csatlakozhat olyan, megfelelő anyagi háttérű társakhoz, ahonnan elfogadhatónak találja a segítséget (Magyar Nemzeti Múzeum; gróf TELEKI Jenő). CSUTAK szeretné, ha DIÓSZEGHY SCHMIDT An-talt, a Nemzeti Múzeum osztály-igazgatóját is inkább a Hargitára hozná (35), Sepsiszentgyörgyöt szakemberként a tehetségesen induló utód-jelölt, LÁSZLÓ József képviselné, aki – a kapott szakmai tanácsokkal felvértezve – hozzá is kezd, egyelőre városa környékén, a gyűjtéshez, bár ez a hűvös, nedves év erre sem igazán alkalmas.

Nincs szerencsénk, 1932-ben nem jön össze a gyűjtőút. Anyagi vagy szakmai gondok miatt úgyszólván mindenki kénytelen visszalépni (39). A legnagyobb csapás azonban a sepsiszentgyörgyieket éri: LÁSZLÓ József öngyilkos lesz. Túl a személyi veszteségen, a Múzeum számára CSUTAK hosszú távú tervének összeomlását jelenti a tragikus esemény. Kezddeti újra, előlről az utódnevelést, és mi tudjuk, hogy csak nem egészen négy éve maradt rá. De a karavánnak, ahogy KÖNTZEI írja, mennie kell tovább. A Marosszéki Szovátán, Pókán gyűjt a Múzeumnak, pár száz példányt (lepkét, bogarat, darazsat, legyet) (42), DIÓSZEGHYnek is sikerül végül hozzá csatlakoznia. A preparálást KÖNTZEI mindenképpen vállalja, a határozásba CSUTAK BOGÁt készülné még bevonni, ő helyettesít mostantól két esztendeig LÁSZLÓ József elárvult katedráján.

Szovátán a két tudós gyűjtő a Múzeum (egy azt fenntartó múzeum-egylet) zoológiai szakosztályát gondolja ki, és valószínűleg BÁNYAI Jánossal is most kerülnek érintkezésbe, aki ugyancsak a Székelyföldet kutató szakemberek megszervezését próbálja előmozdítani lapja hasábjain és intenzív személyi kapcsolataival.

CSUTAK társítja össze az ötletet a kínálkozó alkalommal, az Erdélyi Múzeum-Egyesület említett, 1933. évi vándorgyűlésével, amelynek a Múzeum a vendéglátója, és ahol minden érintett találkozhatna megbeszélésre (47). A vándorgyűlés jó alkalomnak bizonyul, és a megbeszéléseknek is köszönhetően 1934 nyarán végre valóban beindulnak a Hargita-expedíciók, majd sor kerül folytatásukra, a többi székelyföldi kutatóútra. A két hargitai kiszálláson a zoológusoknak rendkívül jelentős a szerepük, a közös tervek más dimenziókba emelkednek. De ez már egy másik dolgozat tárgya.

Következzenek az 1933-as vándorgyűlés előtti levelek:

1.

Dr. BOGA Lajos és CSUTAK Vilmos
dr. SZILÁDY Zoltánnak⁹
Sepsiszentgyörgy, 1928. ápr. 11.

Kedves Zoltán Barátom!

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum természetrajzi gyűjteményének rendezésével foglalkozva sajnálattal látom, hogy a bölény egyik szeme hiányzik. A múzeum igazgatósága megbízásából nagyon szépen kérek, légy oly jó, és forduló postával küldess utánvéttel egy darab bölényszemet. A szemgödör körperemének átmérője 4 cm, az azonban, amennyire a még meglévő szem szélét a reáhajló bőrön át sikerült kitapogatnom, az üvegszem mérete 5 x 4 cm. Szívességeddel engem is nagyon lekötelnél. A jövő héten hazamegyek Csíkszeredába (Mercurea-Ciuc-ba), hol a róm. kat. főgimnáziumban rendes tanár vagyok, részletesebb levéllel is fölkereslek. Addig is megköszönve szívességedet, a régi ragaszkodással, szeretettel üdvözlöl régi barátod:

Dr. BOGA Lajos

Kedves Zoltán, én is kérek a fenti szívességre, mert nekem segít most Lajos barátunk. Sajnos, reám szakadt úgy a kollégium, mint a múzeum igazgatása, s azt sem tudom, ki marad utánam, ha én kidőlök, a sok munka, folytonos, kibeszélhetetlen izgalmak és pénztelen állapot miatt. Sokszor gondolok reátok, kik egy nyugodt, boldog világban éltek, és szívemből örvendek, amikor azt olvashatom, hogy annyit és oly szépen dolgoztok a mindnyájunkat vigasztaló és összekötő magyar tudományért. A jó Isten áldjon meg, édes Zoltán. Csókolom a Nagyságos Asszony kezét és Téged a régi, igaz barátságos öllelek

CSUTAK Vilmos

2.

BOGA Lajos BÁNYAI Jánosnak
(Sepsiszentgyörgy) 1928. ápr. 11.

Kedves János Barátom!

A húsvéti szünet alatt a Székely Nemzeti Múzeum természetrajz-gyűjteményeinek rendezésével foglalkozván azt a föladatot is meg kell oldanom, hogy a kiállított, közszemlére kitett gyűjteményi tárgyak rendszertani neve mellé a magyar és román nevet is fölírjam. A magyar népies nevekkal természetesen egykettőre készen volnék, ellenben a román nevekkal nagyon megakadtam: ugyanis a CHERESTEȘIU-féle magyar–román szótáron kívül semminemű forrásmunka nem áll rendelkezésre.

Nagyon szépen kérek ezért, légy oly szíves, valami módon szerezz a Székely Nemzeti Múzeum számára román munkát a) a növények, b) az ásványok és kőzetek, c) az állatok népies nevének kiírása végett. Ha lehet, használatra kérjük, ha nem lehet, és nem nagyon drága, utánnvétellel. Ásványok és kőzetek nevei románul sem nagyon különbözhetnek a magyarban is használt terminologikus nevektől, de mégis azt hiszem, erre a célra a POPOVICI-féle geológia megfelelő lesz, ami bizonyára kapható a geológiai intézetben Kolozsvárt, ha szíves volnál oda lefáradni, és egyet a Múzeum számára utánnvétellel küldeni. Neked bizonyára megvan, s biztosan meg tudod állapítani, hogy a román népies ásvány- és kőzetnevek kiírására alkalmas-e vagy nem?

A növényneveket legbiztosabban a **Flora României** PRODAN- (azaz JÁVORKA-) könyvéből lehetne kiírni: ez azonban tudtommal 1000 lejnél is drágább. Hátha van valakinek egy nagyobb **Botanica**-ja, amely szintén megfelelne a mi céljainknak.

Azt hiszem, az állatok nevét lesz a legnehezebb megszerezni: itt ugyanis sok lepke, bogár (fődeles, hártýás- és recésszárnyu), továbbá madár és emlős van kiállítva. Ha volnának olyan munkák, mint pl. a HERMAN, CHERNEL v. MADARÁSZ **Magyarország madarai** vagy az ABAFY-AIGNER **Magyarország lepkéi** stb. de alig hiszem, hogy a középiskolai **Zoologia**-n kívül nagyobb munkájuk volna.

Mindenesetre kérek szépen, Kedves Jánosom, légy oly szíves, bármily fáradságos is lesz az utánjárás, tedd meg a Múzeumért, s lehetőleg postafordultával küldd meg a Múzeum címére. Én előreláthatólag jövő hét kedd estig leszek itt: azonban, ha az ügy kívánja, amint lehet, újra lejövök Szentgyörgyre. Kedves János Barátom, szíves fáradozásaidért előre is, a magam nevében is köszönetet mondva, szívből üdvözöllek, régi barátod, Dr. BOGA Lajos

3.

DIÓSZEGHY László CSUTAK Vilmosnak
Borosjenő, 1930. jún. 23.

Kedves Igazgató úr!

A napokban kaptam kézhez a küldött fejedelmi ajándékot, az **Emlékkönyvet**, engedje meg, hogy kifejezhessem köszönetemet érte. Mondhatatlan örömet szerzett a szülőföldemről kapott igen magas színvonalon mozgó irodalmi mű, mely tanúságtétele fajunk igen sokoldalú, hatalmas kulturnívójáról. A jól ismert nevek és az átfogott anyag még kontinentális viszonylatokban is erős dokumentumai fajunk rátermettségének bármilyen tudományos téren, s büszke lehet Ön, akinek generális érdeme e mű létrejötté. A mi fajunk a KŐRÖSI CSOMA Sándorok faja; bármily kevés számú is, mindig akadnak bőven fiai, kiknek munkásságára, igen sok oldalúságára felfigyelnek a számtottevő kultúrnemzetek, s akikre büszkeséggel tekinthet fel a maroknyi székely nép! Még elszigeteltségében is megtartja a fejlődés hatalmas tempóját, kiválóságának, hivatottságának szerez szakadatlan elismeréseket! A magyar nemzetnek egyik főütőere a Székelység, mindig friss erővel, friss lobogásokkal, telíti annak életerejét. Nagyon büszke vagyok arra, hogy székely vagyok! Most pedig engedje meg, hogy hosszú mondanómmal – ha összesűrítve is – hívjam fel becses figyelmét arra, hogy miképp gondolom a magam szerény munkásságát belekapcsolni a fajunk kultúr-munkásságába? Előbb azonban – egy kis kitéréssel – úgy gondolom, hogy szükségesnek látszik magamról egy s mást elmondanom, hisz testileg (lelkileg nem!) oly régen elszakadtam szülőföldemtől, hogy ott aligha ismernek már bennünket, a DIÓSZEGHY-családot. Épp ezért az idevonatkozó Múltunk rövid felelevelítése szükséges arra, hogy az élet viharaiiban elszakadt kapcsolatokat újból összekösssem a Mával. Bizonyára még sokan emlékeznek arra, hogy édesatyám rézműves volt (gróf MIKÓ Imre u.10 sz. házunkban), de úgy szétszóródtunk mi gyermekei a világra, hogy szüleim, ha nem akartak teljesen magukba maradni, kénytelen voltak a házat eladni és Pestre költözni. Én a szentgyörgyi polgári fiúiskolába jártam, annak négy osztályát elvégezve atyám egyik testvéréhez, egy híres dekorációfestőhöz adott tanulni Brailába¹⁰, akitől én két év múlva megszöktem, és Pestre vergődve még egész fiatalon, sok szenvedés után előbb a Nemzeti Szalomban, később egy évvel már a Múcsarnok egy nemzetközi tárlatán szerepeltem, és a sajtó szép jövőti jósolva melegen konferált be. Tehát művész lett belőlem, és rövidesen Münchenbe kerültem, ahol az akadémiát látogattam, és szereztem ott is szerény dicsőséget nevemnek. Több év múlva Pestre mentem vissza, ahol

újából részt vettem a kiállításokon (a Múcsarnokban), megnősültem, és a családi körülményeim onnan Arad megyébe sodortak, Borosjenőt választva ki lakóhelyül (Jóska bátyám, aki mint főfelügyelő tavaly ment nyugdíjba – Újszentannán állomásfőnök, tehát vasutas volt), ahol ma is lakom. Egy Aradon rendezett kollektív tárlatom rendkívül nagy erkölcsi és anyagi sikereket hozott – ez is döntően hatott ideköltözésemre – aztán kisebb-nagyobb időközökben Aradon és Temesváron rendeztem hol magam, hol valamelyik velem egy kaliberű kollegámmal közös kiállítást, amelyek biztosították a megélhetésemet. Most pedig – miután minden pang, csak erős küszködések árán tarthatom fel magamat – mint általában minden kisebbségi intellektuel. – Ennyit művészi pályámról. A természettudományokkal már gyermekkorom óta nagy szeretettel foglalkozom, főleg a lepidopterológiával (lepkészet), s itt is igen csinos tekintélynek örvendhetek, munkáim főleg a *Rovartani Lapok*ban jelentek meg, ez azonban, sajnos, a háború alatt megszűnt, így a szebeni Naturwissenschaftliche Verein kiadásában évente megjelenő *Jahrbuch*-okban, s a századok felkérésére e sorokkal egyidejűleg elküldöttem, nemrégiben megjelent munkám: **Die Lepidopterenfauna des Retzezát Gebirges** is ott jelent meg. A benne (a munkában) beékelte kis munka: Dr. SCHMIDT Antal Magyar Nemzeti Múzeumi osztályigazgató tollából – szorosan egybefüggő az enyémmel, egy héttel később hagyta el a sajtót, mint az enyém. Most a borosjenői rendkívül gazdag lepkefaunának a feldolgozása van a soron, egyidejűleg pedig SCHMIDTtel együtt egy újabb retzezát munkán is dolgozom. Munkáim anyagát a Stuttgartban megjelenő óriási műben: SEITZ **Palaearktische Grossschmetterlinge** most megjelenő „supplementái” hozzák. Ennyit magamról. Mármost, mindezeket előrebocsátva még csak annyit, hogy a világháborúba már az első napokban belesodródtam, sebesülés és súlyos epehólyag-bajjal a harctérről Gyulára kerültem, a kórházba, 1915 végén, ahol megoperáltak (epehólyag-kiirtás), ezidőre esett a székelység menekülése a román offenzíva elől, s a Gyulára vergődött háromszékieken, különösen a szentgyörgyieken segítettem a magam erejéből, így az öreg GYÁRFÁS Jenő is, akit családjával elhelyeztem, kitérő olcsó élelmezést szereztem az ottani „Vöröskereszt” kórházból. Dr. ZÓLDI János vármegyei főorvos útján, összehoztam MORVAY Zoltán p.ü. tanácsos barátommal őket, ahol a nap legnagyobb részét tölthették (itt festette meg a fenti barátomat is). A hátramaradt családja egyébként mindezekre bizonyára emlékszik még. Közben engem Szegedre rendeltek felülvizsgálatra, ahol mint fegyvernélküli segédszolgálatost VÖRÖS tábornok mellé osztottak be – tábornokokat

festeni! Jenő barátom ígért ugyan egy képet emlékül, de ezt soha sem küldötte el. Ezt a kis intermezzót főleg azért iktattam ide, hogy ez is egy adat GYÁRFÁS Jenőről, – s ha valaki az igen értékes és érdekes Öreg Úrnak életrajzát megírja – ez is láncszem hozzá. Bár azt hiszem, rendkívül nehéz lesz az Ó lelkivilágához közelférközni. Ezek után pedig igen szeretném magamat a Székely Nemzeti Múzeum érdekében hasznossá tenni, s ha munkásságomat elfogadják, a következőket ajánlom: A székely vármegyék rovartanilag, így lepkészetileg is igen kis mértékben vannak átkutatva, de a már ismert adatok olyan perspektívát nyújtanak, hogy talán egész Erdély legérdekesebb faunáját sejtetik. Az a néhány szakember: A. AIGNER Lajos, Br. HORMUZAKI, CARADJA Aristid, nekem pedig GÁBOR Péter (akkori csendőrhadnagy, a mostani debreceni csendőr szárnyparancsnok), a volt háromszéki, hasonló nevű alispán fia, POTSA főispán unokaöccse gyűjtött néhányszor otthoni látogatásai alkalmával, tehát ezen adatokat ismerve csak a legkezdetlegesebb munkát végezheték, az igen kevés számú excursio, gyűjtőút alatt. De mint mondtam, ez a kevés adat is egy kiváltságos állatföldrajzi faunaterület igen karakterizált és gazdag képét sejtetik, s a továbbkutatás igen kívánatos lenne ezirányban is, ezért a következőket ajánlom. A kollégium növendékei között bizonyára többen is akadnak, akik – különböző vidékeken lakva – a vakációkban gyűjthetnék a Székely Nemzeti Múzeum részére. A természetrajz tanárok pedig felhívhatnák a fiúk figyelmét erre, és én igen szívesen vezetem a szakszerű, tudományos célra való gyűjtés ágába. Ha ezt kedvvel csinálják – sportnak is rendkívül egészséges –, a további érdeklődés a biológia irányába is bizony várható! A gondosan és szakszerűen gyűjtött anyagot pedig esetről esetre igen szívesen determinálom, az esetleges új modifikációkat leírom, a jó és a szükséges anyagot preparálom, így a Múzeum olcsón és elég hamar jut egy olyan gyűjteményhez, melynek úgy állatföldrajzi, valamint faunisztikai szempontból is nagy értéke lesz, de felette érdekes is. Ugyanezt lehetne csinálni más rovarrendekkel is, a magam részéről szívesen hozom össze a Múzeumot szakemberekkel. Ornitológiai megfigyeléseket is tehetnének, ez ügyben az ugyancsak góbé és kontinentális hírű DOBAY Lacival köthetném össze a Múzeumot, aki – ismerem – rendkívül szívesen áll szakszerű felvilágosításai és utasításaival rendelkezésre. Talán az Ó világszerte ismert, kb. 70 000 tojásból álló híres gyűjteményéből is állíthatna össze, és ajándékozhatna a Múzeumnak egy jellemző kis gyűjteményt! Egy haldokló barátom (vesesorvadás) Dr. ZILAHY KISS Endre, akit az entomológiai körökben főleg a hymenopterológiával foglalkozók (darázs-tudomány) az egész kontinensen

ismernek, nekem ajándékozta *bogárgyűjteményét* (a darazsak és szakkönyvtára már a Nemzeti Múzeumban vannak), magam pedig az Ő beleegyezésével – közöltem már régebben ezt vele – ezt a gyűjteményt, amely kb. 10 000 bogárból áll, szaktudósok által (CSIKI, BIRÓ Lajos, Dr. KAUFMANN) determinálva – a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékozom. Egyelőre, amíg másképp nem lehet, az eddigi dobozokban maradnának megfelelő ápolás mellett. Ezt szénkénevezés, vagy naftalinozással érhetjük el, később megfelelő dobozokba lehetne helyezni. Mondanom sem kell, hogy nagy értéket képvisel. Természetesen, amíg Önök ez ügyben döntenek, nálam a gyűjtemény meg van védve. Ez lenne az egyik ajándékom, a másik majd később egy az én művészetemet mindenben karakterizáló kép lenne, természetesen a jobb dolgaim közül. Most pedig néhány természettudományi munka címét közlöm, amelyeket – ha nem volna meg a Múzeumnak – kész örömmel ajánlok fel! Ezek: 1. G. BRONN, **Index palaeontologicus, A–Z.** 3 kötet (még felvágatlan) *1848-49-ből!* Tehát már csak muzeális értéke van. 2. **Mineralogisches Lexicon für das Kaiserthum Österreich.** Victor Ritter von ZEPHAROVICH, Wien, von 1859 bis 1893. 3. E. RECLUS, **A hegyek története.** 4. GRABER Vitus (ford. TANHOFFER Lajos), **Az állatok mechanikai műszerei.** 4–5. R. H. FRANCÉ, 1. köt. I. rész. **A növények érzéki és szerelmi élete.** II rész. **A darwinizmus mai állása.** 6. Több kisebb, a Székelyföldet is érdeklő és tárgyaló természettudományi munka. Ezek volnának egyelőre a közölni valóim, s miután már épp elég ideig vettem igénybe becses türelmét, az **Emlékkönyvet** kedves dedikációjával együtt még egyszer melegen köszönöm meg. Igen szívélyesen, nagyrabecsüléssel üdvözlöli híve:

DIÓSZEGHY László festőművész

U.i. Jelen soraimmal egyidejűleg küldött retyezati monográfiámba beillesztettem Dr. SCHMIDT barátom most küldött két kis munkáját, melyek a kérdéses és javított helyeken (a munkámba) vannak beiktatva. Tehát mindkettő (*Ps. DIÓSZEGHY Schmidt, Tortrix wassi Schmidt*) nem variációk, illetve más species, hanem *új fajok!*

4.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1930. júl. 25.

Mélyen tisztelt Művész úr!

Szíves elnézését és bocsánatát kérem, hogy távollétem és nyári programom megakadályozott idáig abban, hogy június 23-án kelt szíves és nekem valóban nagy örömet szerzett levelére idáig annak érdeme szerint válaszoljak.

Annál jobban örvendek most, hogy végre nyugodtan tudok írni, és kifejezhetem nemcsak az őszinte örömet, hanem együtt! azt a tényleges nagyrabecsülést is, amely tollamat most az írásra készíti. Immár jó tízéves elvi felfogásomnak és állandó gyakorlati munkámnak a fényes beigazolását olvasom ki a levéléből, s azért most még szilárdabb lett ez az eddigi elvi és gyakorlati meggyőződése, hogy ti. a Mindenható Isten a mi székely népiünknek már jó ezer esztendő óta a Kelet és Nyugat határán olyan világos és speciális hivatást jelölt ki, hogy székely népiünknek ezen nagy fontosságú hivatása állandó teljesítése és betöltése végett még beláthatatlanul hosszú ideig élnie és dolgoznia kell ezen a mi annyi vér és könnyáztatta kicsi szülőföldünkön. De nemcsak élnie kell, hanem élni is fog a mi népiünk, mert ez a Mindenható jó Isten minden időben gondoskodott, és bizonyára ezután is gondoskodni fog a mi szorgalmas, munkás és takarékos népiünk élére olyan kiváló önzetlen és hű vezetőkről, akik úgy a mindennapi kenyeret adó gyakorlati munka, mint a szellemi kiválóságból származó művészi és tudományos munka útjain nemcsak fennmaradását, hanem a mindig előre törő más fajú és nyelvű népek versenyében való becsületese és bátor megállását is kikényszerítik.

Milyen öröm és milyen boldogság nekem, hogy a Mélyen tisztelt Művész úrban olyan kiváló munkatársamat ismerhettem meg, ki egyszerre két munkamezőn is székely népiünk legjobbjai és legkiválóbbjai között áll és művészi hírneve mellé a nemcsak hazai, hanem nemzetközi viszonylatokban is elismert és nagyra-becsült tudós szakember nevét és koszoriját is kivívhatta magának! Nem egészen természetes-e azért, hogy szíves levele és abban a szívemhez nőtt Székely Nemzeti Múzeum javára s így a mi közös Székely népiünk művészi és tudományos hírnevének az öregbítésére tett nagylelkű ajánlata végtelen örömmel és büszkeséggel tölt el?! Bárcsak ne laktának olyan távol egymástól, hogy a szívemre ölelhetném, megszoríthatnám a kezét, és néha elkísérhetném ki a természet kebelére is, melynek Ön olyan hű fia és buzgó bűvára!...

De így is átnyújtom a kezemet a hegyeken és völgyeken, melyek testileg elválasztanak egymástól, és amikor megszorítom a kezét, egyúttal hálás szívvel köszönöm úgy igazgató-választmányunk, mint a magam nevében minden felajánlott szíves adományát és nagybecsű ígéretét.

Tehát megköszönöm: 1. **Die Lepidopterau-nan des Retyezát-Gebirges** című nagybecsű munkáját és a dr. SCHMIDT Antal **Eine neue europäische Pso dos-Art** etc. és **Eine neue Tortricide aus Transsylvanien** c. dolgozatát; 2. az 1–6. szám alatt szíves lev-

elében felsorolt munkákat, melyek múzeumunk könyvtárából hiányoznak; 3. a dr. ZILAHY KISS Endre bogárgyűjteményét, egyelőre azzal a szíves kérdéssel, hogy vajon él-e még, és hol lakik dr. ZILAHY úr, és mit tanácsol, írjak-e neki, bár Kolozsváron át néhány nap múlva Budapestre fogok utazni az országos levéltárban végzendő levéltári kutatások céljából, így csak már onnan írhatnék levelet; azután pedig azzal a szíves kéréssel, hogy majd szeptembertől kezdve bármikor, amikor éppen legjobbnak fogja tartani, szíveskedjék a dobozokat a legmegfelelőbb módon a múzeum költségére megküldeni, vagy esetleg megvárni azt a kedvező alkalmat, amíg valaki, pl. akár VERES igazgató úr, akár talán valaki az én NAGY Ede barátom rokonai közül idehozhatná,¹¹ hogy a szállítás miatt valami kár ne történjék kényes és nagy tudományos értékű dologról lévén szó; 4. előre is hálás szívvel köszönöm a felajánlott művészi festményét, s majd annak idején gondoskodni fogok, hogy múzeumunkban megfelelő módon és helyen függesztessék ki, hadd lássák első sorban a szentgyörgyi atyánkfiai s azután a többi székely, magyar és nem magyar atyafiak is, hogy BARABÁS Miklós és GYÁRFÁS Jenőn kívül még más székely festőművésziünk is van, akinek a nevét meg kell tanulni, becsülni és szeretni, s akire mindenkinek tisztelettel és szeretettel kell gondolnia; 5. a további kutatásainkban és gyűjtéseinkben való szíves tanácsát és utasításait, amire nézve egyelőre csak annyit mondhatok, hogy éppen most végezte az egyetemet néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc természetrajz-földrajz szakos és elismert nevű régészkollegám József fia, s majd vizsgái után novemberből kezdve nemcsak a Székely Mikó Kollégiumban, mint hasonló szakos tanár, hanem itt a múzeumban is munkatársam lesz, s majd vele együtt beindítom a gyűjtőmunkát, megszervezzük az ifjuságunkat, s ha a jó Isten éltet, még sok szép dolgot fogunk egyesült erővel csinálni és végezni.

Végül még csak annyit, mert az én írásom is kezd hosszúra nyúlni, amiért szíves elnézését kérem, hogy itt főleg az idősebb barátaim közül sokan emlékeznek még a nemes DIÓSZEGHY-családra és különösen Önnek az édesatyjára, aki korában egyik legeslegbecsültebb és legszakképzettebb iparosa volt itt a ma is nagyszámú iparostársadalomnak. Igazán szívből örvendek, hogy végre alkalmam nyílt Önnel egy kicsit bizalmasan elbeszélgetni, és amikor még arra kérem, hogy tartson meg továbbra is szíves jóindulatában múzeumunkkal együtt, őszinte, igaz baráti és testvéri érzéssel üdvözlöm, vagyok és maradok mindig kész híve

CSUTAK Vilmos, a Székely MIKÓ-Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója

5.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1930. aug. 18.

Igen tisztelt Igazgató úr!

Becsés sorait távollétem miatt csak a napokban kaptam kézhez, s miután holnap a Retyezátra utazom Dr. MÜLLER Arnold és Dr. WORREL bogarász barátaimmal, az előkészületek sürgőssége miatt csak röviden válaszolhatok, addig is, amíg bővebben lesz erre időm esetleg ott fűn a havason, ha az időjárás gátolna a kutatásban, vagy a hazajövetelem után. Dr. ZILAHY KISS Bandi még él, rendkívül örövend, hogy a bogárgyűjteménye a Székely Nemzeti Múzeumba kerül, sajnálja, hogy előbb nem volt összeköttetésünk, sok értékes anyagot ajándékozhatott volna a híres darázsgyűjteményéből! Ha Igazgató Úr írni óhajtana Neki, a címe: *Dr. ZILAHY KISS Endre orvos, Cehul-Silvaniei* (Szilágycseh), *jud. Sălaj*. Szívélyesen üdvözlöi igaz híve, DIÓSZEGHY

6.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1930. szept. 6.

Igen tisztelt Igazgató Úr!

VERESS Áron barátom holnap utazik fiával Sepsiszentgyörgyre, és én megragadva a kínálkozó alkalmat, egy sereg természettudományi munkát küldök velük a Székely Nemzeti Múzeum részére. Azt hiszem, akad közöttük néhány, mellyel a Múzeum könyvtárát gyarapíthatom, vagy amelyeket én az elkallódástól megmenteni óhajtottam. Ha akad olyan is, amellyel a Múzeum már rendelkezik, de a tanulóifjúságnak hasznára lehetne (ajándékozás útján) fordítani, így teljes belátására bízom azok felhasználását, illetve hova fordítását. A bogárgyűjtemény az általam gyűjtöttökkel felszaporodva szintén menni fog, mihielyt megtisztítottam a penésztől minden egyes példányt, hogy legalább alapja legyen egy ezután gyűjtendő és felállítandó helyi faunának. Természetesen, a lepkegyűjteményemet is a Székely Nemzeti Múzeum fogja örökölni halálom (vagy annak más okból nem gyarapíthatása) után, erről pedig egy másik levelemben még tárgyalunk, ti. az ajándékozás közjegyzői hitelesítése végett, amelyet – gondolom – Dr. BENEDEK János közjegyző (?) a Múzeumnak díjmentesen fog kiállítani. Egy gyűjteményem már a Nemzeti Múzeumban van, ezt a háború alatt ajándékoztam oda, nem tudván, hogy a harcétről visszakerülhetek-e? Azóta az újonnan felállított gyűjteményem ma Erdélyben a legtekintélyesebb lett, a tíz év alatt gyűjtött anyag (*kizárólag Borosjenő és Erdély faunája*, tehát zárt területek) évről évre ezerekkel

gyarapodott. Eddig a legértékesebb anyagot a Nemzeti Múzeumnak küldöttem fel a leírt típusokkal együtt, de sok még az ilyen el nem küldhetettek száma (sok coty-pussal együtt), ezután tehát csak olyanok mennek fel Pestre, amelyek Múzeumok és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének hiányzó vagy egyetlen példányai. Gyűjteményem így is páratlanul értékes a közép-európai viszonylatban is. Ajándékozásom természetesen az ide vonatkozó és állandóan fejlődő szak-könyvtáramra is vonatkozik, hisz a nyáron megjelent retyezati munkám újdonságainak egy része a most folytatólagosan megjelenő SEITZ nagy művében már benne foglaltatnak, azok, amelyek megelőzték az új „Supplementákat”. Még egy fontos kérdést, kedves Igazgató Úr! Van-e a Székely Nemzeti Múzeumnak a természettudományi kutatásokra alkalmas mikroszkópja? Miután nekem kettő van (az egyiket Dr. ZILÁHI KISS Bandi barátomtól kaptam 1000 lejért, hogy teljesen ingyen ne legyen, és a szállítási költségek megtérüljenek), az egyiket igen szívesen átengedem. Azt hiszem, a KISS Bandi-féle sokkal alkalmasabb lesz, ez *fel van szerelve rajzoló alkatrészekkel is* (a világhírű SEITZ-féle gyártmány), talán alkalmasabb mindenképpen, mint az én ZEISS-féle 142-580-as mikroszkópom. Én már a gyöngyűl szememmel csak nagy néha mikroszkopizálok, megcsinálja helyettem Dr. SCHMIDT Magyar Nemzeti Múzeum-i igazgató-őr barátom, aki vel 22 éve együtt dolgozom. Tehát kérem ez ügyben engem értesíteni. Van itt még több olyan szerszám, amelynek igen jó hasznát veszik Önök, ilyenek a bogárrosta (ez elég drága, ha meg kellene hozatni), gyűjtő-háló etc., melyeket szegény KISS Bandi barátom ajándékozott nekem. Tudom, hogy gondot okoz Igazgató Úrnak a rovartani gyűjtemény felállítására, ha egyelőre minimális lehetőségekkel is, de azt hiszem, egyszer erre is kell súlyt fektetni, és a jövőben ezt sokkal kedvezőtlenebbnek látom mint ma, amikor még vagyunk néhányan, akik ezt a természettudományi ágat kultiváljuk! Sajnos, legtöbb rovarrend a mi halálunkkal jó időre teljesen árván marad, azok további kutatójának hiányában! Utódaink nincsenek, vagy igen kevés számban! Az ideai retyezati gyűjtőtűtám hamar befejeződött. Dacára a gyönyörű időnek, igen kevés állat röpiült, a rovaridény (a nyári) befejeződött már, az őszi állatok csak ezután röpiülnek, ezt már nem várhattuk meg. Ti. harmadmagammal voltam ezúttal a Retyezáton, és pedig: az Ön által is ismert Dr. MÜLLER Arnold tanár és Dr. WORREL Jenő főtörzsorvos szebeni bogarászokkal. Itt határoztuk el indítványomra, hogy a jövő évben, ha élünk (és lesz pénzünk), *Háromszék megyét* vesszük elő, tavasszal az Önök összeköttetéseit felhasználva megtervezzük a programot, amelyhez az Igazgató Úr tanácsait is kikerjük. Ezt a gyűjtőtűtát a

szebeniek Múzeuma is fogja támogatni, erre van remény! Igen üdvös lenne, ha a nagyobb növendékei közül, akik erre a gyűjtőútra nagy kedvet éreznek, lehetőleg a rovartan iránt is lenne hajlamosságuk, legalább 1-2 velünk jöhetne (a saját költségén), s a felkutatandó területeket már ismeri is némileg. Természetesen ugyanakkor szülővárosom (melyet 26 éve nem láttam) és a Székely Nemzeti Múzeum megtekintése is elsősorban kerülne a programba. Esetleg Dr. KÖNTZEI Gerő volt dévai törvényszéki orvos (lepkész, háromszéki família) is velünk tart. Szíveskedjen Igazgató Úr arról is értesíteni, hogy mennyi a tagdíja évenként a Székely Nemzeti Múzeum-egyesületnek? Szeretném az itteni és más góbékat is belevonni Múzeumunk felkarolásába. Szép számmal vannak Aradon is, de még Borosjenőn is hét család van! Most pedig túl soká vettem igénybe becses figyelmét, fogadja atyafiságos melegséggel baráti kézszorításomat és nagyrabecsülésemet. Igaz híve

DIÓSZEGHY László

7.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1930. okt. 3.

Mélyen tisztelt Művész úr!

Rendkívül sajnálom, hogy aug. 18., szept. 6-án kelt szíves levelére csak most válaszolhatok, de nyári tanulmányutamról csak szept. 15-re jöhettem haza, s azóta állandóan annyi hivatalos dolgom volt, hogy bár mindig készültem, nem voltam képes írni. Sajnos, VERESS úrral sem tudtam személyesen találkozni, de már a múzeumban belettározva vannak az értékes könyvei és azt hiszem, egy részük már nemcsakára a BÁNYAI János geológus barátom kezébe fog kerülni, hogy megkezdje a székely tudományos élet munkásai kezében való felhasználását és gyümölcsözését. Hálásan köszönöm a szíves és értékes ajándékot addig is, amíg választmányunknak jelentést tehetek róla!... De még nagyobb lesz az örömünk és büszkeségünk, amikor szerencsés birtokosai lehetünk a jelzett és kiegészített bogárgyűjteménynek. De a már hírből jól ismert lepkegyűjteményéről természetesen még nem akarok így beszélni, mert szívből óhajtom, és kívánom a jó Istentől, hogy ennek birtokbavételére belátható időn belül ne kerüljön sor, hanem csak gyarapítsa, és gyönyörködjék benne minél tovább és minél jobb egészségben a Mélyen tisztelt Művész ur, s majd halála után állítson itt a Székely Nemzeti Múzeumban nagyrabecsült nevének maradandó emléket!... Azt azonban én is helyes és okos dolognak tartom, hogy idejében gondoskodni kíván a megmaradása és tudományos gyümölcsöztetése megfelelő biztosításáról, s

és részletesen akartam írni. De most már pontot is tesztek az elég hosszú levelemre, s amikor a fenti szíves ajánlataimra és a jövő évi programjukra nézve szíves választát kérem, atyafiságos szeretettel ölelem

CSUTAK Vilmos
igazgató

8.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1930. okt. 24.

Kedves Barátom!

Sietve értesítem, hogy mind 20-án kelt szíves levelét, mind a két mikroszkópot tartalmazó ládát épen és sértetlenül megkaptam, s mihelyt a legközelebbi napok folyamán módom lesz arra, hogy a műszereket valamelyik hozzáértő barátommal megvizsgáltsam, azonnal írni fogok a kérdés anyagi oldaláról is. Én – sajnos – nem értek hozzá, s csak sejteni merek annyit, mintha a nagyobb mikroszkóp mellől egy tükör hiányoznék, s azt látom, hogy ugyanennek a használatához jó lenne, ha volna egy használati utasítás is, hogy amikor talán már decemberben az én természet tudásnak készülő ifjú kollégám Kolozsvárról hazajön, annál könnyebben használhassa. Nem tudom ti., hogy a mai nemzedék hogyan és mennyit használja az egyetemen ezeket. A kisebbhez én is értek valamit, s úgy látom, hogy ez a tanításnál jól használható lesz, míg a nagyobb inkább a múzeumi gyűjteményeknél fog jó szolgálatot tenni a szakember kezében. Most nem is írok többet, mert sok dolgom van, és szeretném, hogy ne késsék le a postáról a levelem. Azért kérem szépen a fenti sejtésemmre, de egyáltalán nem bizonyos megállapításomra és az esetleges meglévő használati utasításra vonatkozólag is a szíves levelét a megígért és örömmel várt jövő terveinkre vonatkozó szíves véleményével együtt, és szeretettel üdvözlöm, ölelem

CSUTAK Vilmos
igazgató

9.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1930. dec. hó 5-én.

Kedves jó barátom!

Örömmel vettem és olvastam 3-án kelt szíves leveledet, és sietek válaszolni reá, mert a kisebb fiamat ma oltottuk be diftéria ellen, s nem tudhatom, mi lesz a további folyamat, mikor állhat talpra, és én mikor válaszolhatok Neked. Ezt a tényt csak azért írom meg Neked, hogy láthassad, nemcsak Téged kínoz, és bizonyára hátráltat munkádban a Retyezáton szerzett bajod, hanem én is tele vagyok állandóan a gondnal, bajjal és munká-

val s emiatt sok minden dolgom nem megy úgy, amint szeretném, és amint az elvégzésre váró sok dolog megkíváná. Szívemből kívánom, hogy Te felejtse el minél előbb a bajodat és gondodat, és ép jó egészségben dolgozzál tovább, és egyúttal csináljad tovább azt a munkát is, amit székelly szíved a székelly tudomány és művészet oltárára akar szentelni. Szíves leveled részleteire térve, dr. BENEDEK János barátomnak a további sorsáról azért nem írtam idáig, mert a *curte de casație* előtt álló fellebbezési ügyének a tárgyalását ismét elhalasztották, éspe-dig most január végére, s ennek következtében, bár ő dolgozik az irodájában, még mindig nem tudja, lesz-e, s ha igen, mikor, korlátlan úr a saját irodájában. Ez a tény azonban a Te ajándékozási ügyed jó és szándékos szerinti elintézésére nézve jelentőséggel nem bír, mert hiszen azért minden ügyet ő végez és intéz el, csak helyette havi 8000 lej ellenében minden kész aktát egy öreg nyugdíjas székelly atyánkfia ír alá, akit a tábla a János helyettesítésével megbízott. Bizonyos, hogy amit most nekünk szántál, VERESS Áron úr biztosabban elhozhatja, mint a posta, s bizonyára szívesen el is hozza, hiszen mi is szeretettel gondozzuk a kisfiát, s embert akarunk belőle nevelni, aki különben kedves és értelmes jó gyermek is. Sajnos, a karácsonyi vakációnk idejét még egész pontosan nem tudom közölni, de a törvény és minden valószínűség szerint dec. 22. estétől jan. 7-én estig fog tartani. Különböen LÁSZLÓ József barátom meggyógyult, csak vizsgázott, és már félig-meddig munkába is állott, s ha az elveszített kilóit a vakáció végéig vissza fogja szerezni, teljes mértékben át fogja venni a természetrajz tanításának és a múzeumi természetrajzi gyűjtemény közvetlen gondozásának a tisztét, ami lassanként az inasévek kijárása után reám nézve is jelentékeny teherkönnyítést fog jelenteni, hiszen e munka mellett a régészeti gyűjteményünk prehisztórikus részének a közvetlen gondozását s a néhai édes apja premükénei ásatásának a folytatását is tőle várom. De meg is van minden reményem arra, hogy az apja örökségét jól fogja betölteni, s úgy a természetrajz, mint a prehistória mezején jól, szorgalmasan és becsületesen fog dolgozni, s nem csak a mások becsületes gyűjtőmunkája eredményét fogja híven és szakszerűen gondozni, hanem a gyarapítás és utódnevelés annyira fontos terén is sikeresen fog munkálkodni. Benne majd a nyáron bizonyára jó segéd munkást fogsz megismerni, ha egészséges lesz, akit érdemes lesz sok minden olyan eljárásra megtanítanod, amivel a köznek fogsz ismét jelentékeny szolgálatot tenni, mert hiszen egészen természetesen ő még csak ezután fog a gyűjtő és feldolgozó munkához fogni, s boldog lehet és lesz, ha olyan kitűnő mester oldalán indulhat el megismerni a szülőföldjének a faunáját, aki már régen nagyrebecsült nevet biztosított magának a legilletékesebb szakemberek előtt. Végtelenül sajnálatos

dolog, hogy éppen a nemzeti múzeum embereinek kellett ilyen ádáz személyi harcba menniök, de ez a vonás is oda tartozik arra a lapra, melyre az utókor majd szörnyű katasztrófánk okait fogja felsorakoztatni. Én a magam részéről végtelenül sajnálom ezt, de éppen annyira fogok örüdeni, ha Te ezeknek a személyi harcoknak a következtében szeretetteddel a Székely Múzeumra is gondolsz, mert ennek éppen olyan fontos érdeke és hivatása, hogy falai között lassanként, jó barátai áldozatkészségéből elsőrangú tudományos anyagot gyűjtsön össze, és azt szakszerűen gondozza, a magyar tudomány oltárára szentelje. Természetesen zárt szekrényről és megfelelő gondozásról feltétlenül szükséges szekrények és más tárgyak vásárlása, majd az **Emlékkönyv**ünk kiadása és az idén egy 200 000 lejes szomszéd telek megvásárlása annyira igénybe vette minden anyagi erőnket, hiszen államsegélyt nem kapunk, hogy mindezek miatt még régi tervemet nem tudtam megvalósítani, s a jövő 1931. év folyamán is elsősorban a néprajzi gyűjteményünk némi kiegészítésére és megfelelő kiállítására szeretném anyagi erőnket koncentrálni, hogy végre ez a gyűjteményünk is legalább nagyjából megfelelő képet adjon a székely etnográfáról. Ezért tehát – fájdalom – nem merek azzal biztatni, hogy már a télen vagy a tavasszal képesek leszünk *Annalest* kiadni, annyival inkább, mert a népünkre szakadt gazdasági katasztrófa az önkéntes áldozatkészség forrásait is kezdte eldugdosni, ami nélkül pedig ilyen kiadvány megfelelő köntösben, a szükséges illusztrációkkal való kiadása elképzelhetetlen. Fájdalmam annál nagyobb lesz, ha a jelzett leírásaid a Kárpátok lepkészetére vonatkoznának, de jelenleg – fájdalom – nem tudom a szívesen felajánlott prioritást magunknak biztosítani, legfennebb csak arra tudnák kérni, hogy nem tudnál várni 1932 tavaszáig a közléssel, akkor talán mégis jobb lenne, ha CSIKI-éknál jelentetnéd meg a szép dolgot. Amikor még ismételt szíves figyelmedbe ajánlom az **Emlékkönyv**ünk végén levő hiányos bibliográfiánk kiegészítésének fontos ügyét, és közlöm, hogy az ABAFI-AIGNER adatai, illetve a *Rovartani Lapok* 1903. évi X. évfolyama nálunk megvan, és jelzem végül azt a szerény véleményemet, hogy bár az egész Székelyföld faunájára kellene gondolnunk, mégis boldog leszek, ha egyelőre bár a háromszéki rendbe jöhetnénk, addig is, amíg idevonatkozó véleményemet részletesebben megírhathatnám, igaz barátsággal, szeretettel öllelek

CSUTAK Vilmos
igazgató

10.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1930. dec. 28.

Kedves Vilmos barátom!

Azt hiszem, sejtéd, hogy becses soraidra, ha ily soká válaszolok, annak valamely komoly oka van, illetve volt. Hát ez így is volt. De sajnálnám az időt és helyet arra, hogy az összetorlódtott bajokat sorra felvonultatva szemléltessem és – untassalak vele. Elég annyi ezekből, hogy újra és ismételtlen ágyba estem, illetve kerültem, telve gondnal, s így a karácsonyi megrendeléseimet csak nagy erőfeszítésekkel tudtam megoldani. Még az első ünnepen is – dacára vendégeimnek – dolgoznom kellett, hogy az anyagiakat hozó vállalt kötelezettségeimnek megfelelhessenek. Azonban az ünnepeket már teljes egészségben és – az adott körülményekhez képest – boldogan töltöttük. Most az összegyűlt levelezéseimet elsősorban a Neked írt válasszal kezdem meg, s ha vendégem nem jön (tudod, egy művészembernek, akinek két elég jóképű felnőtt lánya is van, ez elég gyakori), akkor szerencsésen elmondhatom a mai bő közléseimet. Már elmentek a „vert hadak”, már tí. feleségem és két lányom a mozi-ba és ilyenkor a pesti zeneszámok mellett (a rádióm-mal) kellemes hangulatkeltséssel diszkurálok veled, néhány Téged is érdeklő ügyről. Azonban legelőször is engedj remélnem azt, hogy az ünnepeket – kis fiad is átesett az oltás izgalmaival, kellemetlenségekkel járó bajain – kedves családdal egyetemben boldogan töltöttétek el? VERESS Áron ezúttal sem hozhatta haza fiát, így a bogarak is itthon maradtak, de valamely üzleti ügye lebonyolításakor – ami még hűsvét előtt történe meg – vállalkozik rá, s ha ez előbb már meg-híúsulna, ládába csomagolva küldöm el. Szegény Áron kisebb fiacskája az ünnepek alatt kanyaróba esett, szerencsére azonban – amint a jelek mutatják – könnyű és gyors lefolyású lesz, s a jó ápolás mellett aggodalomra nincs ok. Most pedig, mielőtt rátérnék becses soraid részletes megválaszolására, egy sürgős közleni valóm van. Tí. ha valami közbe nem jön, január hó első felében meglátogat egy itteni jóbarátom: CSIZMÁS Iván okleveles jegyző, aki több nagybecsű kéziratot és könyvet nyújt át neked, melyeket a Székely Nemzeti Múzeumnak óhajt ajándékozni! S miután Nagyborosnyóra utazik, az én kérésemre személyesen viszi el, tekintve értéküket így a biztosabb! Többek között a kéziratok között van pl. DAMJANICH János 48-as nagy tábormokunk két kézírata 1841-ből (ekkor még alezredes), KOSSUTH eredeti kiáltványa, I. Ferenc József elismerése a csapatok hősiességéről – a vesztt olasz háborúban! A híres *Aurora*, sajnos igen hiányos példánya, egy magyar művecke 1700-as évek végéről,

mely Mária Terézia halálán kesereg, néhány pozsonyi VÖRÖSMARTYI-kiadás 1800(-asok) elejéről stb. stb. Mindezek, kivéve az *Aurorát*, a lehető legjobb állapotban vannak. Rendkívül érdekes egy teljes per (kéziratban), ezernyolcszáz nem tudom melyik évéből (azt hiszem 24–32-ig) valami igen zseniális szélhámos (Ferenc császár háziorvosának a fia) bűnpere kérdésekkel és feleletekkel. Miután valamennyiről nem tudok beszámolni, majd meglátod őket, azt hiszem már az említettek is nagy érdeklődésedet hívják ki. Most pedig mindezek ajándékozáját kell röviden bemutatnom, mielőtt személyesen megismernéd: CSIZMÁS Iván barátom borosjenői születésű, román családból való harminckét éves fiatalember, aki, tekintve szülei szerény anyagi viszonyait, a saját erejéből érettségizett, és végezte a jegyzői tanfolyamot, és méghozzá egy éve van a jogon. Nagy intelligenciájú, széles látókörű, s már 3 világrész bejárt, több nyelvet beszél (az aradi magyar tanárokat csaknem mind Ő tanította román nyelvre, melyet Ő szintén a háború után sajátított el tökéletesen), s hogy milyen érzelmű, talán eleget beszélné az a kis értékes gyűjtemény, amelyet a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékoz, s amelyet, ismerve értékét, a legnagyobb gonddal mentett meg a pusztulástól! Ő az a CSIZMÁS Iván, aki, ha emlékszel, Dr. VÁMBÉRY Ruzstem budapesti egyetemi tanárral együtt nyélbe akarták ütni három évvel ezelőtt a magyar–román irodalmi kapcsolatokat. VÁMBÉRYt Pesten, CSIZMÁSt itt támadták meg a román lapok ezért a szép gondolatért. Aradon Ő teremtette meg a háború után az első magyar egyesületet. Mindezeket a dolgokat azért közlöm veled, hogy a következő kérelmemre már megtaláld az okot. Iván önrészes ember, félek, talán nehezebb azért, hogy dicsérem, illetve egy kis ismertetőt adok róla, de hát most az én kérelmem Hozzád, mint mondtam, szinte kényszerít erre. Ti. Nagyborosnyón elsejével (jan.) nyugdíjba megy a jegyző, s a kovásznai főbíró Őt hívta meg a jegyzőválasztásig az ügyek vezetésével, mert itt, amíg a jelenlegi főispán van a megye (Arad) élén, a közelben sehol sem jut jegyzőséghez, lévén üldözöttje – politikai okból. Ugyanis Iván főispáni titkár volt, s ekkor csaptak össze valamely ügy fölött. Most már ezek után rátérek kérésemre, amely abból áll, hogy ha Nagyborosnyón jegyző-választásra kerülne a sor, összekötéseitekkel, befolyásotokkal támogassátok, ezt ő meg fogja teljesítséggel érdemelni, s ha a választásra soká kerülne a sor, a község is úgy meg fogja szeretni, hogy nem hiszem, hogy mégis mást választana helyette. Természetesen érdeklődhetek arról, hogy hogyan állja meg a helyét, ez kívánatos is, de a személyes megismerés is egy nem mindennapi embert állít elétek. Egyébként gondolhatod, hogy e kérelmemet (az Ő tudtán kívül)

nem merném eléd tárni, ha meggyőződésemmel ebben minden oldalról nem támogatna. Én az ottani viszonyokat nem ismerem, de hiszem, hogy nem értelmetlen a Ti pártfogásotokra! Nagyon kérlek, ha megismered, írd meg őszintén, hogy mit tartasz felőle? Azt hiszem, hogy még nektek is sokat segíthet nyelvi ismereteivel, s hozzá széles látókörű fiú is – szívesen fordít, és hasznossá tudja tenni magát, igen szeret a tudományokkal foglalkozni. Talán sokat is fecsegek, de legalább egy vázlatos képet óhajtottam adni arról, akit jóindulatodba ajánlok! Ha pedig ott Borosnyón másképp fordulna a sors kereke Ivánt illetően valamely okból, akkor az említett relikviákat ajánlom külön jól becsomagolva. – Ez mindentől független. Később sok érdekes dolgot írhatok róla, de ha kedve lesz, Ő maga is elmeséli élményeit. Most pedig rátérek leveled minden pontjára, amely választ vár.

1. Ha holnap Iván eljön hozzám, megcsináljuk az ajándékozási ügyet úgy a bogár-, valamint a lepkegyűjteményt illetően. A jogi viszonyokat Ő jól ismeri, és megteszi nekem, hogy megfogalmazza, s ha nem kell előbb elutaznia, mint ahogy ez kész, akkor magával viszi ezt is. (nem feledkezem meg persze a szak-könyvtáramról sem, ez igen nagy érték lévén szintén, nem is boldogulhatna a még homályban levő utódom!)

2. LÁSZLÓ József barátunknak természetesen bármikor, bármiben – amihez értek – rendelkezésre álllok, a legmelegebben támogatom a magam tudása szerint, de hát azt hiszem, hogy minden rovartani kérdés összezsugorodik a gyűjtemény jókarban tartásával, hisz nagynevű Atyja öröke teljes, egész embert kíván, mihelyt nyomdokaiba lép, nem szabad szétforgácsolódni a tehetségnek, tudománynak már fiatal korban, bár dr. LÁSZLÓ Ferenc és Te elég példát nyújtottatok arról, hogy a polihisztor hihetetlen energiát fejt ki minden téren, ha olyan lelkesedés és teremtő erő fűti a tudást. Mindenesetre megalapozzuk, ahogy erőnkéből telik, a háromszéki rovarrendeket, még úgy is, ha valamennyit nem tudjuk determinálni egyelőre. Fontos, hogy összegyűjtsünk mindent, hogy kéznél legyen a jövő emberének! Olykor nagy területek vesznek el a tudományra nézve a kultúra terjeszkedésével – igen sok lokális rovarfajra nézve, tehát ezért kell mindent bekapcsolni a gyűjtésbe – hangyaszorgalommal. Egyelőre a legfontosabb az, hogy legalább 20 doboz 40–50 cm(-es) álljon majd rendelkezésre a begyűjtött állatok részére, s még a szekrény is várhat, ha száraz helyen állnak, és penésztől, rablórovaroktól meg vannak védve. A dobozok magasságát kibélelését, ha szükséges lesz, szívesen közlöm, az üveges fedél most még nem szükséges, arra évek múlva lehet csak szükség, ha a feleslegből szemléltető kiállítást rendeztek, a tudományos gyűjtemény csak szakemberek részére állhat

mindenkor rendelkezésre, az állandóan megvilágított rovarok olykor pár év alatt a felismerhetetlenségig fakulnak. A lepkegyűjtemény, amellyel most rendelkeztek (ahogy olvasom munkádból) meg van-e határozva, kitől? Milyen állapotban van, és honnan valók (értem Háromszékről-e)?

3. Igen kívánatos volna, ha a székely tanulóifjúság kebelében a természettudományok szélesebb körben terjednének, és a lassan kidűlő horribilis tevékenységet kifejtők helyére kellő mennyiségű pótlás kerülhetne. Eleget sírnak a szászok is e tekintetben, a háború utáni idők itt igen kevés termékenységről tanúskodik, sok, sok, sok tár egyáltalán belátható időn belül teljesen elárvul, vagy pedig egy-két lelkes, ön-feláldozó tudós nyakába szakad, szétforgácsolva tudását, erejét! Hallatlanul bámulatos az a rendkívüli eredmény, amellyel alig néhány tudós a Székely Nemzeti Múzeumot olyan értékessé, naggyá tette, hogy arra talán példa sincs! 50 esztendő! Csak a soha nem lankadó lelkes, hozzáértő munka, olthatatlan tudomány-szomj, és legelsősorban a fajtája dicsőségének mérhetetlen szeretete, mind magasabbra emelése adta azt az erőt hozzá, hogy sok tekintetben még kontinentális viszonylatban is olyan értéket produkált, amelyre ősi múzeumok is büszkéek lehetnének! Mélységesen nagyra becsülöm ezt a fáradságot nem ismerő szorgalmat, tudást melyet Ti, alig néhányan, fajtok és a tudomány érdekében végeztetek és végeztek. Nagy örömmel álllok szerény erőmmel közéték és végzem azt a munkát, mely szaktudásom körén belül hasznossá válhat.

4. Az *Évkönyv* kiadásai sok anyagi áldozatot követelnek, tudom, ezért, ha arra fedezet és evvel alkalom lesz, mindenkor lesz olyan munkám, amely a nekem szánt területen meg fogja állani helyét, s ha német nyelven is jelenik meg, székely munka az is! Fontosabb persze az, hogy a szomszédos telek meglegyen, mindenképpen nagy kincs, s ha messzemenő terveitek vannak vele, akkor megbecsülhetetlen érték a szomszédságban!

5. Munkáim, sajnos, nem láthatnak napvilágot a CSIKI szerkesztette *Rovartani Lapok*ban, mert tudtommal még nem jelennek meg újból, s a *Természettudományi Közlöny* nem alkalmas a rovartani munkára, legalább ez még ott nincs bevezetve.

6. A gyűjteményem igen sok értékes ritkasággal és változatok típusaival (a leírt és a még nem közltekkel) rendelkezik, tehát ha bőkezűen ajándékoztam is eddig a Nemzeti Múzeumnak, az értéke azért megvan, s mint írtam, a típusokat ezután nem szándékozom elküldeni, csak cotypusokról lehetne szó, ha egyáltalán lehetséges volna az elküldés. Ilyenformán a Székely Nemzeti Múzeum tőlem egy értékes gyűjteményt örököl, amely utódomnak kitűnő útbaigazítással szol-

gálhat. Így beszüntettem a bogarak nagymérvű elajándékozását is, ahogy a KISS Bandi gyűjteménye megjött, most már van vele határozott célom, s ha az enyéme (az általam gyűjtötteket értem) nincsenek is meghatározva, nem oly nagy baj, mintha egyáltalán nem lennének, a fő az, hogy (ha) egyszer valaki a székely testvérek közül erre a rovarrendre adja fejét, számos és bő anyag álljon rendelkezésére, hogy egy nagyobb gyűjteményt felállíthasson belőlük. Most látom, hogy minden papírból kifogytam, és így – igaz eleget is írtam ezúttal – azzal búcsúzom, hogy ha lehetetlen volt a karácsonyi ünnepekre írom bárkinek is, most alkalom nyílik az Ujjesztendőre, úgy neked, mint kedves Családodnak a legjobbakat kívánni. Meleg szívvelyes-séggel, atyafiságos szeretettel ölel igaz híved

DIÓSZEGHY Laci

11.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1931. jan. 12.

Kedves Vilmos barátom!

Még a múlt hóban, a végén írt és ajánlottan küldött levelem értelmében tudom, hogy érdeklődéssel várod Iván barátunkat, aki sajnos még ma is itt van, és várja a nagyborosnyói jegyző, FÜLÖP Miksa levelét és a még múlt évben beígért útiköltséget, hogy azonnal elutazzon; azonban úgy látszik, hogy a biztosnak ígért kinevezés valahol és valamely okból megfeneklett, s már azon ponton voltam, hogy a fentnevezett Úrnak írok, hogy támogatását kérjem az Iván ügyében, de rájöttem arra, hogy az Úr engem sem ismer, és hiszi is, nem is, bárhogy is exponálnám magamat érte, s bár az Iván által nekem bemutatott levelek amelyekben egész biztonsággal ígéri aljegyzői kinevezését és az útiköltség azonnali küldését, a mai napig is csak ígéret maradt. Ma délután idekértem hozzám Ivánt, aki keserűen mondta, hogy: „Laci bácsi, nem lesz ebből a dologból semmi, és nem is csodálom, ha egy tiszta, magyarulta község másfelé orientálódik, igen rossz ajánló levél nevem és vallásom (görögkeleti), jól laktak ott – és joggal – a fajtámmal!...” Hát kedves Vilmos, én aki, mint mondtam, gyerekkorából ismerem Őt és családját, szeretném, ha olyan *magyar szív* dobogna sok-sok *született* magyar keblében, mint az Övében! Nekem is épp elég bajt szereztek, meghurcoltak itten, én is megértem, ha elhárítják maguktól az ilyen vallású „testvéreket”, de egyetlen sort, egy betűt sem vesztengetnék érte, ha nem ismerném *belül* Ivánt és családját, hisz épp az az Ő egyetlen hibája, hogy kimutatta *tettekkel* is mindig az Ő magyarságát, melynek következtében, mint írtam, itt nem is helyezkedhet el. Itt a nővérei segítségére van utalva, s ez igen bántja Őt, mert

hát ez ad infinitum nem tarthat, nagyon jól esne, illetve jönne most egy akár segédjegyzői állás is, legalább egyelőre segítve lenne rajta.

Nagyon röstellem, hogy Hozzád fordulok azzal a kéréssel, hogy ha esetleg van valami összekötötés ezen ügyek borosnyói vezetőségével, írj egy pár sort Iván érdekében *mielőbb*, s ha egyáltalán lehetetlen lenne bármit is tenni, legalább az ígéretesekkel ne keserítsék jobban el, helyzetét ne tegyék lehetetlenné. Lehet, hogy valami lényegtelen dolog áll útjában a ki-nevezésnek és az útiköltség mielőbbi elküldésének (ez utóbbi megerősítene az akarat komolyságát). Végtelen hálaóra köteleznéd úgy Ivánt, mint engem, ha tethetnél ez ügyben valamit, hogy már dűlőre jusson ez a leíratlan ügy, és egyben bocsánatotat kell kérnem, hogy ilyen kéréssel terhellek nagy elfoglaltságod mellett is, gondolhatod, hogy érdemes ember az mindenképpen, aki-ért ennyit és ennyire exponálom magamat.

Ezért vártál hiába Iván – levelemben jelzett – személyes bemutatkozására és az ígérték átadására. Fogadd előre is meleg köszönetemet és baráti meleg kézszorításomat. Igaz híved

DIÓSZEGHY

12.

DIÓSZEGHY a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának
Borosjenő, 1931. ápr. 24.

Tekintetes Igazgatóság!

Alulírott, mint Sepsiszentgyörgy város szü-
lőtte kiváló tisztelettel és nagyrabecstüléssel hozom becses tudomásukra, hogy a szakkörökben jól ismert, sok ezer példányt számláló, számos, általam leírt és szaklapokban is ismertetett típusokból álló lepkegyűjteményemet a mai napon a fenti Múzeumnak ajándékozom!

Teszem ezt egyrészt a nemzetemhez soha meg nem szűnő ragaszkodásom jeléül, másrészt a fenti intézmény bár aránylag kicsiny, de kontinentálisan is jól ismert, részben páratlanul értékes anyagának gyarapítására, és mint a múltban, úgy a jelen és jövőben való hathatos támogatás további példájaképpen. Vajha ezen önzetlen intencióm minél szélesebb rétegekben találna visszhangra. *Ezen ajándékozással kikötöm azonban, hogy a gyűjtemény, annak további szakirodalmi feldolgozása és állandó gyarapításának céljából* (ha közben valamely okból, pl. betegség, erőtlenség stb. már előbb át nem adatik) – *a halálomig nálam marad.*

Halálom után a Múzeum köteles saját költéségén egy szakember kiküldésével, az általam megírt, körültekintő módon csomagolva, a Székely Nemzeti Múzeumba szállítani.¹⁵

Ezen gyűjtemény más, idegenek által gyűjtött anyaggal nem keverhető, és mindenkor az én nevem alatt szerepeljen, de – mint összehasonlító anyag – a szakembereknek, szakköröknek rendelkezésre álljon, ha azok megbízhatósága kétségen felül áll.

A jelenlegi gyűjtemény pontos számbeli adatait, amelyek csaknem napról-napra állandóan gyarapodó tendenciát mutatnak – éppen ezen okból – lehetetlen közölnöm, de a hozzávetőleges, megközelítő mennyiséget még ez év folyamán közlöm.

Az anyag jelenleg egy kisebb, zöldre festett szekrényben, *14 db.* 36 x 50 cm nagyságú dobozban és egy nagyobb, tölgyfaütanzatú, a célnak megfelelően berendezve, feketére festett fenyőfából készült 27 x 37 cm nagyságú, számszerint *68 db.* dobozban nyert elhelyezést.

Az előbbi szekrény alul be van rendezve a preparált lepkék pormentes szárítására, továbbá a (kb. 40 db.) lepkefeszítő-deszkák elhelyezésére is. A nagyobb alul két nagy fiókkal szintén a gyűjtemény további dobozainak elhelyezésére szolgál. Ezenkívül számos, más helyen tartott, turfával bélelt kisebb-nagyobb doboz tartalmaz részben feldolgozott, részben arra váró lepke-anyagot.

Az ajándékozás természetesen a fent említett két szekrényre is vonatkozik, továbbá az összes turfával bélelt dobozokra, gyűjtődobozokra, mindennemű speciális preparáló eszközökre és a lepkegyűjtéshez szükséges eszközökre is.

A szakkönyvtáram ugyancsak a fenti aján-
dékozás igen fontos és lényeges részét teszi. Itt név szerint is megjegyzem a főbbek címeit és mennyiségét:
1. ABAFI-AIGNER: **Magyarország lepkéi**, 1 kötet
2. Dr. SPUKER: **Schmetterlinge Europas**, 4 kötet
3. Dr. SEITZ: **Grossschmetterlinge der Erde** (I. Abteilung. **Die Grossschmetterlinge des Palaearktischen Faunengebietes**) 4 kötet a leíró tartalommal, hozzá 4 kötet az ábrákkal, tehát: 8 könyv. Hozzájön még a most folytatólagosan megjelenő és beszerzett újabb adatok füzetekben (*Supplementen*).

4. HOFFMAN-WAGNER: **Magyarország virágos növényei**, 1 kötet
5. ENTZ Géza és MÁGÓCSY DIETZ Sándor: **Az élők világa**, 1 kötet
6. *Rovartani Lapok* 1897–1918. évfolyamai 10 kötetben.

Azonkívül számos kisebb szakmunka, napló és természettudományi levelezéseim, melyeknek egy részét (Dr. SCHMIDT Antalét) csak 30 év múlva szabad a nyilvánosságra bocsátani – feltéve, ha felhasználják.

Az általam a fenti Múzeumnak ajándékozott és már részben elküldött Dr. ZILÁHI KISS Endre-féle bogárgyűjteményt – megszorítva a magam gyűjté-

sével, melyet a jövőben folytatni fogok – ha egyszerűbb szekrényben is, szintén igen kívánatosnak tartom a penész, por, rablórovarek és világosság ellen megvédeni. Igen sok értékes állat van közöttük, és a feltétlenül pontosan meghatározottak egy később felállítandó *Összehasonlító gyűjtemény* alapját képezhetik. Igen ajánlatos lenne erre a célra egy coleopterológust (bogarászt) nevelni fajtánkból, aki célul tűzné ki a Székelyföld bogarainak gyűjtését, és e specialis gyűjtemény felállítását minél előbb, mert a gyorsan, rohamosan fejlődő kultúra a vegetációk igen nagyarányú megsemmisülését eredményezi, így helyrehozhatatlan mulasztásokkal kell számolni.

Az ajándékozási szándékomat közöltem az ugyancsak atyánkfia Dr. KÖNTZEI Gerővel (volt járási és törvényszéki orvossal), aki egy hozzám intézett levelében az én példámon felbuzdulva szintén tervbe vette lepkegyűjteményének a „Székely Nemzeti Múzeum részére való” ajándékozását.

Adná az Ég, hogy még számos, más természetű értékek, mielőtt elkallódnának, a fenti Múzeumban nyerhetnének elhelyezést, ahol használható közkinccsé válhatnak az utánunk következő nemzedékeknek! Úgy legyen!

Mély, atyafiságos tisztelettel és ragaszkodással, igaz hívők

DIÓSZEGHY László
festőművész

13.
CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1931. máj. 7.

Kedves Barátom!

NAGY Ede barátunk útján megkaptam a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságához április hó 24-én írt nagybecsű leveledet, melyben szíves voltál nagyértékű lepkegyűjteményed ajándék-képen a múzeumnak felajánlani, a már előbb megküldött Z. KISS Béla-féle gyűjteménnyel együtt.

Szíves leveledet a f. hó 29-én tartott ügyvezető-tanácsunk elé terjesztettem, mely nagy örömmel és hálás köszönettel fogadta a bejelentésedet, s egyúttal dr. BENEDEK János közjegyző barátunkat felkérte, hogy adományleveled értelmében megfelelő ajándékozási szerződést készítsen.

Miután ezt az ajándékozási szerződést éppen ebben a pillanatban nevezett barátunktól megkaptam, most mellékelem két példányban azzal a szíves kéréssel, hogy ha a szövegét és formáját helyesnek és megfelelőnek találod, akkor szíveskedj mindkét példányt két tanú előtt aláírni, és egyik példányt nekünk visszaküldeni. Ha a szöveg ellen bármi kifogásod vagy észre-

vételed lenne, szíveskedj megfelelő módon egy újabb iratot szövegezni, azt két tanú előtt aláírni, és hasonló eljárás céljából nekünk megküldeni, amikor én az egyik példányt azonnal vissza fogom Neked küldeni.

Kötelességemnek tartom azonban őszintén azt is megírni, hogy a magam részéről ezzel a közjegyzői okirattal még nem látom nemes intenciódat tökéletesen biztosítotttnak, mert egyfelől Istennek hála, szép családod van, emberi számítás szerint örökösöd lesznek, és a mai lezüllött gazdasági viszonyok közt, melyek semmi jóval sem biztatnak, még az is megtörténhetik, hogy amitől az Isten őrizzen, amint mi egyes magánemberek, úgy Te is kerülhetsz adó, adóhátrálék stb. miatt vagy bármiféle más per esetén olyan helyzetbe, hogy az ügyvédek a nyakadra mennek, és éppen ezt a drága gyűjteményedet foglalják le, vagy üttetik dobra, amibe egy munkás élet minden szorgalmát, tudomány-szeretetéjét és becsületes érzését fektetted bele.

Más szóval amikor erre a lehetőségre vagy eshetőségre fel kívánom hívni a szíves figyelmedet, egyúttal kérem is akarlak, hogy amennyiben fenti aggodalmamnak bármily csekély mértékben bármily csekély eshetőségét fennforogni vagy bekövetkezni gondolod, vagy azt kizárva nem látod, és amennyiben gyűjteményedtől vagy annak csak rendezett és meghatározott részétől részben vagy egészben már most el tudnál szakadni, meg tudnál válni, éppen nemes és valóban példát mutató intenciód tökéletes biztosítása érdekében járulj hozzá ahhoz, hogy azt már most NAGY Ede kedves barátunk és kollégiumi pénztárosunk kiküldése útján megkaphassuk, vagy amikor Te a tervezett idei kirándulásra ide tudsz jönni, személyesen Magad szállítsd ide, hogy egyúttal a végleges elhelyezését és a közcél érdekében való kiállítását is együtt megbeszélhessük és megállapíthassuk.

Lehet, hogy én, akit a sors immár elég régóta állandóan paskol, talán túlságosan pesszimista vagyok, de viszont nagyon jól tudom, hogy szabad az Isten mindnyájunkkal, minden időben, de bármi történhessék velünk, azt szeretném, hogy legalább azok az intézmények, melyeket szívünk és agyunk minden nemes érzésével és gondolatával táplálunk, a mi elmúlásunk után is tovább éljenek, hogy élhessen a mi székely népünk, amelynek mi gyöngé, erőtlén, de jószándékú és munkás tagjai voltunk idáig.

Még csak annyit, hogy semmiképpen sem akarok lemondani a bogarász- és lepkesz kirándulásunkról, ha KÖNTZEI Gerőeket is sikerülne összehozni, s természetesen a Te költségeidet múzeumunk fogja hordozni, amint az ajándékozási szerződés aláírásával stb. járó költségeket is mi fogjuk hordozni.

Igaz barátsággal, szeretettel ölellek

CSUTAK Vilmos
igazgató

NB. Szíveskedj, kérlek szépen, az ajándékozási szerződést tényleg két tanú előtt aláírni, továbbá a szerződés 2. pontjában jelzett feliratokat a gyűjteményszekrényekre és dobozokra látható helyen elhelyezni a mellékelt cédulák felhasználásával, amiben a mi neves Ede barátunk szintén segíteni fog.

14.

Ajándékozási szerződés

Sfântu-Gheorghe-Sepsiszentgyörgy,

1931. máj. 15.

1. Alólírott DIÓSZEGHY László festőművész, borosjenői-Ineu-i Arad megyei lakos ezennel elajándékozza örökre, visszavonhatatlanul és teljes tulajdonjoggal a sepsiszentgyörgyi-Sft. Gheorghe-i (jud. Treiscaune) Székely Nemzeti Múzeumnak teljes lepkegyűjteményét, a befogadó szekrényekkel és hozzátartozó és arra vonatkozó szakkönyvtárával együtt. A lepkegyűjtemény anyaga jelenleg egy kisebb zöldre festett szekrényben, 14 darab 36 x 50 cm nagyságú dobozban és egy nagyobb, tölgyfaütanátú, a célnak megfelelően berendezett, feketére festett, fenyőfából készült 27 x 37 cm nagyságú számszerint 68 db. dobozban van elhelyezve. Az előbbi szekrény alól be van rendezve a preparált lepkék pormentes szárítására, továbbá 40 darab lepkefeszítő deszka elhelyezésére, a nagyobb szekrény alól 12 nagy fiókkal szintén a gyűjtemény további dolgainak elhelyezésére szolgál. Ezekon kívül elajándékozza a többi turfával bélelt kisebb-nagyobb dobozát, melyek részben feldolgozott, részben feldolgozásra váró lepkeanyagot tartalmaznak. Az ajándék tárgyat képezik az összes speciális preparáló eszközök és a lepke gyűjtéshez szükséges eszközök is. Az ajándékozás tárgyat képezi a teljes szakkönyvtára, és pedig névszerint is megnevezve a következő művek: 1, ABAFI-AIGNER: **Magyarország lepkéi**, 1. kötet – 2, Dr. SPULER: **Schmetterlinge Europas**, 4 kötet – 3, Dr. SEITZ: **Gross-Schmetterlinge der Erde** (I. Abteilung, **Die Grossschmetterlinge des Palaearktischen Faunengebietes**) 4 kötet a leíró tartalommal, hozzá 4 kötet az ábrákkal, tehát 8 könyv – 4, HOFFMAN-WAGNER: **Magyarország virágos növényei**, 1 kötet – 5, ENTZ Géza és MÁGÓCZY DIETZ Sándor: **Az élők világa**, 1 kötet – 6, **Rovartani lapok**, 1897–1918. évfolyamai 10 kötetben, s a még ezen művekhez folytatólagosan megjelenő füzetek.

2. Az ajándék tárgya a Székely Nemzeti Múzeum, illetve megbízottjának kéziról-kézre való átadásával birtokba adatott. Ennek jeléül a gyűjteményt tartalmazó szekrényekre és dobozokra a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonának feltüntetése szolgáló feliratok alkalmaztattak. Tekintettel azonban arra, hogy a Szé-

kely Nemzeti Múzeum jelenleg a gyűjtemények elhelyezésére megfelelő felszerelési tárgyakkal nem rendelkezik, és tekintettel főleg arra, hogy a jelenlegi múzeumőrök közül e tudományos szakmában megfelelő szaktudással egyik sem bír, és így a gyűjteménynek konzerválására és szakirodalmi feldolgozására, valamint állandó gyarapítására a Székely Nemzeti Múzeumnak a szükséges anyagi és szellemi eszközei nincsenek meg: a tulajdonos Székely Nemzeti Múzeum a gyűjteményt egyelőre letétben ajándékoznál hagyja, azzal a felkéréssel, hogy ő, mint a Székely Nemzeti Múzeum külső szakérője, a gyűjtemény állandó konzerválásáról, gyarapításáról és tudományos feldolgozásáról gondoskodik. Önként értendő lévén, hogy abban az esetben, ha ez a cél a letéteményes (ajándékozó) személyes állapotában bekövetkezett körülmények következtében meg nem valósítható, a Székely Nemzeti Múzeum a letétet letéteményestől visszaveheti, anélkül, hogy letéteményesnek ebből kifolyólag a Székely Nemzeti Múzeummal szemben bármiféle követelése származhaték.

3. Az ajándék tárgya más idegenek által gyűjtött anyaggal össze nem keverhető, mindig „DIÓSZEGHY László festőművész adománya” címen, külön kezelendő és őrizendő, de mint összehasonlító anyag megbízható szakembereknek, szakköröknek rendelkezésére áll.

4. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a fenti pontokban körülírt ajándékot köszönettel elfogadja, és kötelezi magát, hogy jelen ajándékozási szerződés összes határozmányait pontosan be fogja tartani.

5. Szerződő felek az ajándék tárgyának jelenlegi értékét 20 000, azaz húszezer lejben állapítják meg kölcsönösen.

Jelen szerződés két egyenlő példányban állítatott ki, melyek felolvasás és elfogadás után sajátkezűleg aláírtak két tanú előtt. Kelt Ineu (Borosjenő), 1931. évi május hó 10-én.

Előttünk, mint tanúk előtt:

A Székely Nemzeti Múzeum:
ügyvezető elnök, igazgató

15.

DIÓSZEGHY CSUTAKnak

Borosjenő, 1931. máj. 31.

Kedves Barátom!

Folyó hó 18-án kelt leveled az ajándékozási szerződéssel megkaptam, mindkettőt köszönöm. Meleg soraid, jóindulatod és a nagyon öröndetes hír (az új folyóirat megindulása) nagy örömet szereztek, s ha a nagyon megfeszített napontai munkám nem gátolt volna az azonnali válasz megírásában, már régen közöltem volna feleleteimet kérdéseidre. Talán közölte Ede bará-

tunk, hogy még ittléte alatt kaptam egy kiadósabb munkát (a bokszei görögkeleti templom ikonjait), és evvel igen előnyös kilátásaim voltak arra, hogy július első felében életem egyik szép álmát megvalósíthatom, és pedig – hogy szülőföldemre mehetek, Titeket szívemre ölelhetek. Ilyenformán a kora hajnali órákban már neki-láttam a munkának, és a tegnapi teljes erőből gyúrtam a szenteket, de este egy kisebb előleg felvétele végett felkerestem a vállalkozót, aki nagy megdöbbenésemre kijelentette, hogy egyelőre nem tud semmi pénzt adni (dacára, hogy erre kötelezve van!) mert a fenti hitközség nem tud fizetni neki sem! Ilyenformán félbe kellett szakítanom a munkámat, mert hitelbe nem dolgozhatok neki (igen rossz fizető). Most tehát egy kis pihenőt rendeztem a mai napra, amikor is a nagyon felhalmozódott levelezéseim sürgősebbjeit óhajtom elintézni.

Ilyenformán a szép kilátásaim összeomlottak, és ha valami jobb fordulat közbe nem jön, aligha mehetek az idén Hozzátok!

A Te ajánlatodat pedig, bármily kecsesítő is rám nézve (sőt igen megtisztelő is), mégsem fogadhatom el, ezt a költséget jobb helyre is fordíthatjátok, tudom, a mai, a legteljesebb mértékben összeomlott anyagi helyzet ilyen nemeslelkű gavallériát nem engedhet meg!

Ha pedig mégis úgy alakulhatna (a fent említett módon) helyzetem, akkor, ha bárki is jönne velem, az készpénzkiadást nem jelentene, mert KÖNTZEI Gerő is, és mások is, akikről szó lehetne, tehető emberek! A magam részéről még igen természetesen nem adtam fel minden reményt (a vállalkozót azzal ijesztettem meg, hogy nemcsak beszűntetem az egész munkát, de a többi képet nem is vállalom, ha a járandóságaimban fennakadás lesz) – talán-talán?

Hát kedves Vilmos, olyan kicsinyek még a fiaid? Nem baj! Majd megnőnek, és mint derék, hozzád méltó erős, lelkes székely fiúk folytatják apjuk mélyen szántó nemzetnevelő és boldogító munkáját, hisz előttük áll a Te dicsőséges múltad, jelened és jövőd – mind olyan példa, amelyet nem lehet követni nem akarni!

Az én családi körülményeimet bizonyára ismered, Ede barátunk talán elreferálta – sajnos, fiam nincs, aki folytathatná azokat a kultúrunkákat, amelyek az utolsó lehettemig foglalkoztatnak. Lányaim igen derék teremtések, nagy örömet szereznek sokoldalú tevékenységükkel, szeretetre méltóságukkal.

Az az igen örömdetes hír, hogy a Székely Nemzeti Múzeum egy folyóiratot ad ki szeptember 15-től, igen-igen nagy felkesedést váltott ki belőlem! Nagy szükség volt erre! Úgy szólván egész Erdélyre nézve hézagpótló lesz, hisz tudtommal a háború után nem jelent meg semmi, ilyen tendenciájú magyar lap, amelynek hasábjain az edélyi magyar tudományosság

állandóan felvethetné azokat a szellemi kincseket, amelyek sok-sok fáradságos munka, kutatás, búvárkodás eredményei!¹⁶ Természetesen, ha lesz hely, magam is örömmel nyúlok a tollhoz, és igyekezni fogok több oldalúvá, színesebbé tenni azt, s talán ezen a réven lesznek is majd követőim, akik folytatni fogják a mi szakmunkálkodásunkat – ha mi már nem leszünk.

Most egy kérdés, Vilikém! Van két új lepkefajom, amelyekről kitűnő fényképeket is készíttettem, megvan a lemez is, a leírás is kész, azt gondolom, hogy miért ne lenne a mi lapunknak meg az a dicsősége, hogy ott jelenik meg?! Ha ábrákat is közölni tudnátok, hallatlan nagy lenne az örömem! Miután pedig a leírás a magyaron kívül még németül is fontos, hogy megjelenjen, hozhatnátok a német szöveget is? Igen jó alkalom és kibújó lenne most, mert megígértem a szászoknak (a szebeni Természettudományi Társaságnak), hogy náluk jelentem meg, de nemrég közölték, hogy az idén nem tudnak kiadni *Évkönyvet (Jahrbuch)*, így szabad kezet nyertem velük szemben. Tehát igen kérek, értesíts mielőbb, hogy az általad kért (két gyűjtemény ajándékozási módozatai, ismertetés stb.) cikken kívül lenne-e ezekre a leírásokra hely, tudnátok-e lenyomatokat közölni (nagyobb anyagi áldozatok nélkül!) a lepkék ábráiról?

Reflektálok még arra az ajánlatodra is, hogy a családom részére egy új gyűjteményt állítsak fel! Hát ezt, kedves Vilmos barátom – nem lehet, de nincs is szükség rá! A két párhuzamos gyűjtemény igen sokba kerülne – a zsebemnek is – a lelkemnek is! Hol az egyikkel, hol a másikkal kellene mostohán bänni – a másik rovására, a családom pedig nem tudná megőrizni, eladni pedig csak én tudnám – de hol leszek, akkor már én? A magamfajta emberek egy ilyen gyűjtemény eladására sohasem gondolnak, *ebben én tudományos és nem anyagi értéket látok!* Azt írtam egyszer (amíg élt) báró ROTSCHILD Charlesnek, amidőn pénzt ajánlott fel gyűjteményemért '910-ben: „A báró Úr nem tud disztingválni – én nem a gyűjteményből élek, hanem a gyűjteménynek!” Ez a báró volt a londoni ROTSCHILDok feje, Nagyváradról nősült, és ezelőtt 5-6 évvel öngyilkos lett Londonban.

Add át kedves feleséged Őnagyságának ismeretlenül is hódolatteljes kézsökömat, Téged és kisfiaidat pedig meleg szeretettel öleli igaz híved
DIÓSZEGHY László

16.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek

Sepsiszentgyörgy, 1931. jún. 19.

Kedves Barátom!

Csak most, megválaszolatlan leveleim átnézése rendjén veszem észre szörnyű megdöbbenéssel,

hogy még nem válaszoltam május 31-én kelt szíves leveledre. Bocsáss meg érte.

Ismét átolvasva azonban a kedves soraidat, azt látom, hogy nem annyira nekem, mint inkább Neked kellett volna még egy pöttyelvet írnod azóta arra a kérdésemre: tudsz-e vagy nem időt szakítani a mi júliusi meglátogatásunkra? Nyélbe tudjuk-e ütni az idén vagy nem a régóta tervezett nyári bogarász-kirándulásokat?

Arra kérlek azért, szíveskedj mielőbb értesíteni, hogyan állnak jelenleg a dolgaidd; remélhetem-e vagy nem ennek a régóta szívünk mellett melengetett tervünknek az idej végrehajtását, mert az idő szörnyen repül, és én is szövegetem már a nyári terveimet, melyek lényege az, hogy július 10-től 25. tájáig egészen bizonyosan itthon leszek, akkor pedig, ha egy kis pénzre tudok még szert tenni, s az egészségem is engedi, felszedem a sátorfámat, és egy hónapra megszőköm innen Pesten át Bécsbe, hogy levéltári kutatásokat és muzeális tanulmányokat végezzek, délutánonként pedig egy kissé kicsavarogjam magam a Praterben, ahol 1908 óta nem látogattam meg a paprikajancsikat... Szóval szeretnék dolgozni is és pihenni is, mert év közben aztán alig tudok innen megszőköni...

Fenntartom tehát változatlanul a korábbi javaslatomat a kiszállásod anyagi oldalára vonatkozólag, s legfennebb annyit teszek hozzá, hogy LÁSZLÓ Józsefnek július 15-ig szabadságot adtam, tehát az időre nézve szíveskedj ezt is figyelembe venni, ami alatt azt értem, hogy ha korábban jöhetnél, pár napot itthon töltenék nálam legényesen, mert 5–6. táján Kolozsvárra viszem a családomat anyósomhoz, s 15–16-án vennék a nyakatokba a mi gyönyörű hegyeinket azzal vagy azokkal, akiket még össze tudnál hozni a szakkollegáid közül, minthogy ennek a toborzó munkának a dandárját, gondolom – Neked kellene elvégezned... Ha ti. szíves lennél vállalni... helyettem, aki állandóan nyakig ülök, főleg ilyenkor, a munkában. A folyóirat kérdésre térve, sajnós, úgy látom, hogy mivel az eladott *Emlékkönyveink* árából régóta esedékes összegeket nem vagyok képes idejében felhajtani, szept. 15-re nem tudom előkészíteni a dolgot, de feltétlenül megcsinálom az őszön, legalább karácsonyra, és számítok természetesen a Te szíves segítségedre is és a két új lepkefajodra is okvetlenül. Természetesen ábrákkal és rövid német kivonattal tervezem a folyóiratot, s így a Te óhajlásodat is teljesíteni fogom; csak arra kérlek, hogy a német szöveget, ha nem okvetlenül szükséges, csak a feltétlenül szükséges terjedelmű legyen – éppen az Általad is jól gondolt pénzügyi bajaink, szegénységünk miatt. Ennyit általánosságban. Ha szíves leszel megküldeni a két szöveget, és részletesen tájékozottság a szükséges képek felől is, akkor mindjárt én is számítást tehetek, és informálhatlak. De

azt hiszem, biztosíthatod a szabad kezedet a szászokkal szemben, mert ők is bizonyára meg fogják érteni, hogy ezt a dolgozatodat nekünk és nem nekik kívánod juttatni... Köszönöm szépen a leveledet, mely közelebb juttatott lelked megismeréséhez, és szíves válaszodat kérve, szeretettel, igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

17.

DIÓSZEGHY CSUTAKnak

Borosjenő, 1931. jún. 24.

Kedves Barátom!

Folyó hó 19-én kelt igen kedves soraidra hosszas, újabb töprengések után ma döntöttem, éspedig úgy, hogy elfogadom becses ajánlatodat, és – fejest ugrom! Ti. bármi történjen is, most már úgy elfogott a nosztalgia, hogy szinte betegje vagyok, és gyógyulni akarok! Ki tudná azt megmondani, hogy jövő évben élek-e még? Ilyenformán, bármennyire el szerettem volna kerülni a Ti anyagi segítségéteket, kényszerítő körülményeim rábírtak arra, hogy meleg ajánlataitokat igénybe vegyem, dacára a sok megrendelésnek, melyekkel újabbban elhalmoztak. Mindezekből pénz egyelőre nem láthatok, az idő szalad, itt a gyűjtőidény is már, később igen minimális eredményt lehetne elérni, tehát nem habozhatok. Mint írod, Te is most érnél rá, ez is fontos, mert a gyűjtőúti tervet együtt szeretném Veled megcsinálni! Sajnos, kedves Családodat aligha láthatom, miután, mint írod, Kolozsvárra megy, de talán lesz erre máskor alkalmam – ha élek! Ez a tudományos kirándulás teljesen lelki kérdéssé alakult át, gyötör a honvágy, s az idők méhében ki tudja mi van? Az elhatározásom, hogy további lepkészeti működésemet teljes erőből az én drága, szűkösebb hazámnak szenteljem, nem tűr halasztásokat, s minden alkalmat megragadok arra, hogy megalapozzam, méltó kereteket adjak az utánam jövő nemzedéknek e téren, hisz oly kevés volna még egy emberöltő munkássága is egy teljesen hű kép kialakítására!...

Eddigi habozásomnak is csak az volt a rugója, hogy semmiképp sem akartam ezt a kirándulást a Ti anyagi erőttök segítségével venni igénybe, sajnós, a rajtam kívül álló pénzügyi összeomlás vezetett odáig, hogy ajánlatokat elfogadjam. Az én igényeim mindig a legerényesebb keretek között mozogtak, a cél a fontos, és épp ezért azt hiszem, hogy súlyosabb terhek nélkül zárhatom le majd az excursiót. Mindig harmadosztályon utazom, ha gyűjtőútra megyek (évek óta máskor is), a többi része a vendégeskedésemnek a legerényesebb viszonyok, keretek között kell mozogjanak!

Mindezek előrebocsajtása után kérlek, kedves barátom, *azonnal* velem közölni, hogy mikor érkezel vissza Kolozsvárról, hogy Téged otthon találjalak?

Az útiköltségemet is az utazásra ezek szerint irányítsd, hogy idejében itt legyen, és magam is elkészülhessek az ezernyi, gyűjtéshez szükséges apróságok, eszközök gondos összeszedésével.

Csak dr. KÖNTZEI Gerő barátomat invitálom meg ezúttal, igen helyesnek talánám az időtakarítás szempontjából, ha a *nekem megszabott érkezési időmet* (közöld velem mielőbb) ugyanakkor vele is közölnéd! Címe: Dr. KÖNCZEI Gerő orvos, Cetatea de Baltă (Küküllővár), jud. Târnava-mica.

Most pedig, igen kérek, légy oly szíves – miután innen a következő anyagokat igen nehéz volna szállítani – a felsoroltakat már most beszerezni és elkészíteni a gyűjtéshez:

1. Egy nagyobb, kb. 5-6 literes erős befőttes üvegbe hat üveg (teljesen friss) *barna-sört* önteni, abba kb. 3/4 kg mézet (ez lehet silány minőségű is) keverni, sűrű szövésű vászondarabbal lekötni, és a napon (valamely ablakban) erjeszteni addig, amíg jövök, hogy kész legyen.

2. 3 kg (kb. mogyoró nagyságúra zúzott) *karbidot* beszerezni, egy olyan apró halasdobozba (bádogból) jól záró bádogfődéllal leföldni.

3. 5-600 g *kloroformot*, erősebb üvegbe öntve beszerezni (erre a célra az ipari produktum is teljesen megfelel, és olcsó).

4. 50 g *amil-acetát*. (Gyógyszertárból, vagy ha van, drogériából)

Ezeket nehéz cipelni olyan messzire, és ott is beszerezhető. Szükségesek pedig az éjjeli lepkék fogására, ezért lehetőleg erős legyen az 1. sz. üveg is, hogy a „*csalétek*” transportabilis legyen, úgyszintén a karbidos bádogdoboz is (nagyobb fűszerkereskedésben fölös számmal van ilyen üresen). A bogárgyűjtéshez szükséges 50-100 g koncentrált spiritust a múzeumban is lehet kapni. Ezek volnának az előre beszerzendők, különösen a csalétek, hogy erjedjen.

Ha lehet, 5-6 napot Gyulafalván (Kommandón) is szeretnék gyűjteni, ha van ott még üzem és villanyberendezés, ez igen szép eredménnyel kecsegtetne az éjjeli lepkék gyűjtését illetőleg! – Ha lehet, kérek érdeklődni, hogy ott lehetséges-e rövid időre a tartózkodás? A többi gyűjtő-helyek majd megbeszélésünk tárgyát képezik, és erre ottlétem alkalmával is elég korán lesz még gondolni.

A többi kérdést személyesen beszéljük meg, erre most nem is térek ki. Bocsásd meg igen hevenyészett írásomat, kevés az időm, a posta egy félóra múlva megy. Igen örvendének, ha LÁSZLÓ József fiatal barátom is velem tarthatna! Azonnali választ kérek ezúttal, és fogadd meleg baráti ölelésemet, üdvözetemet. Híved

DIÓSZEGHY

U.i. Igen kérek NAGY Ede barátunkat elhatározásomról értesíteni, és vele közölni, hogy folyó hó 27-én lesz a hagyatéki tárgyalás! Szóval majd.

18.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1931. júl. 1.

Kedves Barátom!

Évzárónk, vendiáktalálkozónk, gyűléseink stb. miatt csak most tudok válaszolni 24-ről datált s pár nappal ezelőtt vett szíves leveledre. Válaszom röviden az, hogy a mai postával küldök 3000 lejt, és lehetőség szerint 15-re kérek. Addig még Kolozsvárt kell járnom, és gyűléseim is lesznek. 15-től kezdve pihenni akarok Veled, illetve Veled és KÖNTZEI Gerő barátommal, ha ő is eljőhet. Mindjárt írni fogok Neki is, és meghívom. Eddig képtelen voltam, állandóan annyi dolgom van. 15-re jön haza LÁSZLÓ József ifjú kollégám, és attól kezdve Veled lesz, amíg bejárjátok a Rétyi Nyírt, Kommandót, Mohos-Szent Anna-tó környékét stb. A szászokra nem helyezek most súlyt, de ha valamelyik szívesen akar jönni, auf eigene Kost, nincs kifogásom ellene. A jelzett anyagokat addig beszerezzük. Szíveskedj még Te is írni KÖNTZEI Gerőnek.

Szeretettel várlak és öllelek
CSUTAK Vilmos

NB. 8-ig címem: CSUTAK Vilmos, Cluj, Str. Avram IANCU 60. Attól kezdve itthon leszek.

19.

CSUTAK KÖNTZEInk¹⁷
Sepsiszentgyörgy, 1931. júl. 2.

Kedves Barátom!

DIÓSZEGHY László borosjenői piktor és bogarász barátommal szinte már egy év óta tervezgetjük, hogy a Székely Nemzeti Múzeum bogár- és lepkegyűjteményének a gyarapítására most nyáron az ő bogarász barátaival gyűjtőkirándulást rendezünk. Ezek között mindig Te állottál az első sorban, akinek gyűjtőmunkásságáról és nagy tudományos értéket képviselő gyűjteményéről s annak jövő sorsáról azonban több ízben nemcsak DIÓSZEGHYvel, hanem KISPÁL László közös barátunkkal is szerencsém volt eszmecsere-t folytatni. Most közvetlenül Veled szeretném ezeket az eszmecsereket folytatni, s ezért nagyon kérek mind igazgató-választmányunk, mind a magam nevében, hogy ha legalább egy-két heti időt tudnál szakítani, jere el, kérek szépen, most 15-re vagy valamelyik következő napra hozzánk. DIÓSZEGHY

reám bízta a dátum megállapítását, és én sok előbb elvégzendő hivatalos dolgomra, kolozsvári utamra stb. való tekintettel 15-re kértem őt is. Nagy örömet szerezne nekünk és atyádfiának is, akiket tudomásom szerint emberemlékezet óta nem látogattál meg. A gyűjtőúton – úgy gondolom – a Rétyi Nyírt, Kommandót és Torján-Karatnán át a Szent Anna-tót, illetve Mohos-tót keresnétek fel elsősorban, de végeredményben itt együtt beszélnek meg a dolgot, hiszen én azóta nem bogarásztam-lepkésztam, amióta Te elhagytad Zágont, annak pedig idestova van már pár jó esztendeje. Természetesen a múzeum vendége lennél, és én rajta lennék, hogy közös kiszállások mind Reátok, mind a múzeumra, mely ma székely népünk egyik legbecsesebb, legszebb jövőjű és legfontosabb hivatású intézménye, kedves emlékü és tudományos szempontból maradandó értékű legyen. Ismételten a régi baráti érzéssel kérlek, hogy vedd a szívedre a kérésemet, és ha valami *vis maior*¹⁹ meg nem akadályoz, tisztelj meg minket, múzeumunkat szíves megjelenéseddel.

Nagybecsű válaszodat mielőbb kérve, szeretettel öllelek régi jó barátod
CSUTAK Vilmos
kollégiumi és múzeumigazgató

20.

KÖNTZEI Gerő LÁSZLÓ Józsefnek
Kolozsvár, 1931. aug. 28.¹⁹

Kedves Öcsém, Jóska!

Ma jött kártyád nélkül is akartam írni, mert Gábor átadta Vilmos üzenetét az üvegről. Vilmostal abban állapotunk volt meg, hogy először Ti írjátok meg, hogy: mennyi és milyen nagy üvegtábla kell? Én most még azt teszem hozzá, hogy eddig mit fizettetek, mondjuk négyzetméteréért (ti az üvegnek)? Ti. annál olcsóbban akarom kialakítani az üveget, de vagy mennyiséget vagy árat, de minőséget és nagyságot okvetlen kell tudjak, különben nem tudok tárgyalni az üvegyárossal! Nem igaz? Vilmosnak már két levelet küldtem, az utolsóra (réz kori balta rajzát küldtem) okvetlen kell válasz; sürgesd meg! DIÓSZEGHYnek írtam, elvadásunk óta még egy sort sem írt – nála ez jó jel, ti. sok új állatjával szokott ilyenkor bajlódni! Kurta ottani gyűjtésem eredményével meg vagyok elégedve; Sugásból egy és Rétyről több nekem új állat került be a gyűjtémembe. Jövőre, ha élünk, s pénzünk lesz – a Hargitára kellene menjünk gyűjteni, több időre, alaposan felkészülve és DOBAY barátunkkal együtt. Ezt majd Lacival megtárgyaljuk a télen. Vilmost is, Téged is sokszor szívesen üdvözöl őszinte híved

Dr. KÖNTZEI Gerő

21.

KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1931. nov. 30

Kedves Barátom!

Összepakoltam 13 db. könyvet a XVIII. századból és küldöm a ti „székely nemzeti Múzeumotoknak” ajándékba! Értéküket nem tudom! A könyvek mellé tettem KORMOS Péter de Beregszász eredeti nemesi oklevelét, melyet APAFI Mihály adott ki, és írt alá! Ennek hátán jegyzet van a nagyapám kezéből („KK”), hogy ti. a KORMOS családnak adja ki az apám; no de én sehol nem hallok KORMOS családot, s így őrizzétek Ti, hátha ott valamelyik érdekelt hamarabb megkapja! Kérlek a könyvek címével és nyomtatási évszámával ellátott jegyzéket készíttessél, melyen fel legyen tüntetve, hogy ezeket a könyveket tőlem átvettétek, no és azt a nemesi oklevelet is nyugtázzátok! Írtam Nektek két vagy három levelet, küldtem dobozrajzokat, érdeklődtem a rendelendő táblaüveg nagyságáról, mennyiségéről – mélyen és bölcsen hallgattok. Az üvegyárnak is írtam stb. Van nektek ott sok ügyesebb gimnazisták, olyant, aki jól ír, és ért valamit a dologhoz, meg kellene bízni, hogy a múzeumotokban levő emlősállatokról, madarakról, hüllőkről – bogarakról, lepkékről, legyekről, pókokról nem – névjegyzéket készítsen, hogy tudjuk mi van Nálatok, és ami nincs, azt alkalmilag szerezzük be! Két-három ilyen leltárkivonatot (csak neveket) csináltass, egyet nekem küldjetek el, a többi az én dolgom! DOBAY barátommal érintkezésbe léptem az iránt, hogy állítsak Nektek össze egy kis gyűjtéményt a „gazdaságra káros lepkékből”, amelynek csak megtekintéséből is az értelmes kiscigazda is rögtön látja, hogy melyik állat milyen kárt tesz, és miben? Ti. ez a múzeum oktató célját és a gazdaközönség felvilágosítását nagyban elősegítené. A szászoké Szebenben majdnem tökéletes, és mennyi látogatója van? Jövő évben megkezdem az arra való anyagot borszeszben és formalinoldatban nektek preparálni. Írtam egy levelet az itt és környéken talált rézkorbeli vésőkről, nem kell nektek (recte: „bronz--vésők”)? Pedig én már meg is bíztam pár embert ezek összegyűjtésével (vannak bronzsarlók is). – Hát írjál! Mindnyájatokat szívesen üdvözöl őszinte híved

Dr.KÖNTZEI Gerő

22.

CSUTAK KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1931. dec. 4.

Kedves Gerő!

Nagy örömmel vettem és olvastam a nov. 30-án kelt szíves leveledet, és egyelőre a magam nevé-

24.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1932. jan. 8.

Kedves Barátom!

Röviden nyugtázom ajánlott leveled, mely hozta Jóska sorait és a névjegyzékeket! A madarak jegyzékét már elküldtem DOBAY Laci barátomnak; mihelyt találkozom veled, részletes programot beszélünk meg, és úgy erről, mint a bronzvésokról, részletesen fogok Neked beszámolni! Amíg azonban ezekkel a bácsikkal elintézek egy és más, időbe telik. Nem mindenki törődik annyit ilyen elavult dolgokkal, pláne ha ezek nem hoznak, csak nyelnek pénzt! A végén még félni fognak tőlem. Attól ugyan nem ijedek meg! Állandóan fog történni valami részemről – eszméd érdekében! Erről nyugodt lehetsz! Mindnyájatoknak boldog újévet kíván őszinte híved

Gerő

25.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. jan. 9.

Kedves Vilikém!

A már régen és nagyon várt soraidat megkaptam, és megnyugtattak, a hosszú hallgatásod dacára sem nehezítettem Rád komolyabb formában. Meggyőződtem ottlétektől, hogy igen komoly és nagy az elfoglaltságod, láttam, hogy még a szórakozásra szánt időben is a nagy, kulturális és építő problémák foglalkoztatnak szakadatlanul. Mindenkivel van valamely kisebb, nagyobb terved a székely nép gazdasági vagy lelki küzdelmeinek, nyomorúságának érdekében, s valóban, a mostani világkrízis igen kemény, erős gerincű legényeket követel a már Amazonná kiszélesedett hőmpölygő nyomor gátjaira! *Ilyen* legénynek láttalak, ismertelek meg, bár minden recseg, ropog – csak lelki és fizikai erőid bírják – nem féltém azokat az intézményeket (a még további megrázkódtatások alatt sem) amelyeknek kormányrúdját Te tartod kezdedben. Ebben a véleményemben még az sem ingathatna meg, ha – indokolatlanul – hízelgésfélére gondolnál. – Vannak dolgok, és ez is azok közé tartozik, amelyek bizonyos távlatból bontakoznak ki csak teljes nagyságukban, akik állandóan látják, talán észre sem veszik – épp közelségük és megszokottságuk miatt. Szívemből kívánok neked, Vilikém, erre és még számtalan következő Újévre további lelki és fizikai erőt, hogy lelkes, nagy szíved, energiád tovább építse, gyarapítsa azokat a nagy értékeket, amelyek a Te fáradhatatlan, széles skálájú tevékenységed és kivételes tudásod gyámolítása alatt emelkedtek magasra és a székely nép

büszkeségére – virágnak! Kívánom tovább, hogy a Te meleg szíved a legboldogabb családi vonatkozásokban találjon felhívást, üde pihenést, megacélozó életkedvet drága Asszonyod és Kicsinyeid körében. Úgy legyen! Hát kedves Vilikém, megvallom, hogy épp azt a képet festettem *Neked*, amelyet kiválasztottatok! Itt a Te világos színt, derűt kedvelő Asszonykádra gondoltam! Azonban, mikor a kartonra az ajánlásomat akartam írni a kép alá, a lányaim ebben azzal gátoltak meg, hogy engedjem az egész anyagot választás alá, mert: az ízlések olyan különbözők! Dicséreteket melegen köszönöm, de kis lélegzetű dolgok ezek, szemet vidítók, – mégis – valami *belőlem*. Talán lesz még alkalmam falaitokra erősebbeket aggatnom, amelyek többet beszélnek – rólam.... Ami pedig dr. BENEDEK Jancsi barátunk ajánlatát illeti, már nemigen lehet aktuális, a képeket Ede még jóval karácsony előtt visszaküldötte, a kislányaim kaptak egy-egyét, a harmadikat az utolsó nap adtam el rendes árban, és így újat kellene fessek, ha még Jancsi reflektálna rá, de akkor is legalább 600 lejt kellene fizessen, ezt az összeget pedig *Te odaadnád egy igen szegény székely családnak!* Ilyenformán talán Jancsi is belemerne, hiszen így is igen olcsón jut kezébe, az én örömem is megvolna, ha segíthetek – valakin, akinek nagyon-nagyon nagy összeg lenne ez.... Szóval, ha Jancsi az ajánlatomat elfogadja, írjatok, és én megfestem, elküldöm a képet a fent jelzett célra. Azt kérdezem, Vilikém, hogy élek anyagilag? Hát minden képzőművész sorsa ma a legsíralmasabb! Produktuma ugyebár szorosan véve fényűzési, így a többi magától adódik. Volt és van is megrendelésem, de az a legszomorúbb, hogy *csak* hitelbe dolgozhatok, így a jövő titka, hogy mikor és hogyan jutok a képekért járó pénzhez? Már-már úgy volt, hogy a karácsonyi ünnepekre még a legszükségesebbek sem kerülnek asztalra, mégis az utolsó pillanatban kaptam egy aradi jóbarátomtól egy disznóra való (1200 lejt), ebből 900 lejért vettünk egy 80 kg-os malacot, a fennmaradt 300 lejből pedig fát és fűszereket vettem, a szomszéd (a park csősze) ingyen levágta (szívességéből), tehát volt zsír, hús és jóféle disznóságok, aztán karácsony előtti napon eladtam egy aradi törvényszéki bírónak az egyik visszaküldött akvarellt, tehát még pénz is volt – tehát öröm is volt. A napokban küldöttem be kislányommal Aradra egy életnagyságú arcképet, épp most kaptam meg a köszönőlevelet, tele dicsériádákkal, de pénz az nincs! – Hát ilyenformán élek napról-napra, Vilikém. Gerővel sok levelet váltunk (Ő is küldött egy szép sonkát a karácsonyi ünnepekre!), panaszkodott, hogy nem kap választ Tőled leveleire, – hát persze – ha nem kapod meg! Szinte mindketőnknek egy az álma, ha lehet, felállítsunk egy entomológiai gyűjteményt a Múzeumban! A magam

részéről ezt könnyebben oldhatnám meg, ha nem volnának az anyagi gondok, könnyen ithagynám ezt a fészket, hisz ott még könnyebben megkeresném a napi szükségletemet mint itt, de ehhez is pénz kell, és ez pedig – nincs! Minden szabadidőmet bizony ott tölténém a Múzeumban, gyűjthetnék, felállítanám – egyelőre a lepkegyűjteményt, közbe-közbe megfesteném a Székelyföld pusztuló régiségeit, legszebb pontjait a múzeum részére és – nyugodtan halhatnék meg! – Álom, álom... *Ami pedig az úgynevezett „beszámoló” illeti, nyugtasd meg az igazgató-választmányt, nem rajtam, hanem az időn múlik! Nem lehet, nem adhatok tiszta képet arról a kb. 1600 db. lepkéről, amíg teljesen nincs preparálva. Ez pedig az első és legnagyobb munka! Most képzeld el, minden egyes állattal kb. 10 percig kell foglalkozzak, amíg preparálva van. Ez, csak ez magában 16 000 perc!* Bizony van úgy, hogy a már felpuhított lepkéket (két nap kell rá) időhiányában nem preparálhatom, hanem újból ki kell szárítani, és ha kilátás van arra, hogy preparálhatom, akkor előlről kezdődik a puhítás! Ha ezzel kész vagyok, jön a determinálás. Itt már sok felpreparált állatot kell ellökni, mert sok a kopott, és felesleges lenne ilyenekkel tölteni a gyűjteményt, mert ha alkalmam adódik, minden rongyos leröpiült állatot *frissel* kell pótolni, ez a „cím” (nívóosság) követelménye! Na most, ha ezzel is kész vagyok, jön a rendszerbe foglalás, különböző termőhelyek kimutatása a preparált anyag után. Mivelhogy ezzel a mostani munkámmal meg akarom vetni a Székelyföld lepkefaunájának alapját (keretet), összefoglalót és bevezető tanulmányt kell írnom (ez már kész is van!). Ezért nagyobb ez a munka, mint a következők, és itt kétszeres munka lenne egy „kis beszámoló”, amely a fenti okokból nem is fődné a valóságot. A retyezati munkám három teljes évet vett igénybe a preparáláson kívül. Itt „hasból” nem lehet dolgozni, mindent *az állattal* bizonyítunk. Egyébként egy kis türelemre kérem az igazgató-tanácsot, látni fogják, hogy nem kis dolog ez! Azért írtam meg ezeket a kezelési munkálatokat, mert Ti nem is gondolhatjátok el, milyen sok időt kíván egy ilyen excursio anyagának tudományos feldolgozása. Most képzeld el azt is, hogy minden egyes lepkét, még a legkopottabbat is, egy takaros „termőhely” cédulával kell ellátni. *Minden címkén* rajta van tehát az, hogy *hol? melyik év, melyik hónap, nap-ján* fogták és *ki fogta?* Ha pedig fölös anyag van, és ezek között is sok a kopott, addig, amíg fel nem dolgoztuk, nem dobható el egy sem, azután pedig a *használatlan* a helyszűke és a rovarmű miatt is (30 bani 1 db.) el kell lökni – de előbb, hogy ezt megállapíthassuk, preparálni kell! Mindez pedig *nem nehéz*, de időt vesz igénybe. Gondolhatod, hogy a Nemzeti Múzeum Pesten 50 fillért fizet egy lepke

preparálásáért (méregdrágán fizetik!) – azért haladnak oly lassan ott a munkával. Hát így, Vilikém! Nem baj, ha szidtok is egyelőre a „lassú munkámért”, fő az, hogy folyton foglalkozom vele, és haladok, később majd magatok is látni fogjátok, hogy mi ez? LÁSZLÓ Jóskától ma kaptam levelezőlapot, választott levelemre, azt írja, hogy én szerezzem be a dobozokat, amelyekbe a kollégiumnak szánt lepkéket rakhatom elküldés végett. Megírtam neki, hogy azt ott ti „házilag” olcsóbban megkapjátok a Múzeumban levő asztalosnál, ha mégis másképpen intézkedtetl, úgy látszik, hogy talán már nincs ottan? Igazán nagy örömmel adok a kollégiumnak lepkét, hisz benne van a programomban az, hogy az ifjúság érdeklődését felkeltem egy jól határozott, szépen preparált lepkeanyaggal, amelynek tudományos értéke is van, de ezt minél olcsóbban kellene kiállítanunk, kár 500 lejt küldeni, elég lesz, azt hiszem, 200 is. Hát a KRESZné²⁰ Ónagysága milyen képet választott? Szeretném, ha meg volna vele elégedve. Igen kérek, DEMETER Ferinek és DEMETER néni-nek add át a legjobb kívánságaimat az Újévre, JANCsóéknak, ELEKESnek, SEBESTYÉNnek, Annuskának – KOVÁCS Pistának, GÖDRINEK és a többi kedves ismerősömnek tolmácsold a legjobb kívánságaimat, üdvözetemet. Feleséged Ónagyságának hódolatteljes kézcsoéjaimat küldöm, Téged, fiaidat sokszor öleli igaz hívetek

DIÓSZEGHY Laci

U.i. A késedelem a leveled megválaszolására betegségem miatt történt, krónikus baj fektetett az ágyba, ma felkeltem. Edének köszönöm kedves Újévi jókívánságait.

26.

KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1932. jan. 14.

Kedves Barátom!

Valamilyen jó eredményről tudlak értesíteni – legalább szerintem! A nekem küldött névjegyzéket átküldtem DOBAY barátomnak (madarak jegyzékét), és mielőtt vele találkoztam volna, már Ő kiírta azokat a fajokat, amelyek múzeumotokból hiányzanak. Tegnap megbeszélésünk alkalmával megkértem, hogy a Nektek hiányzó fajokat alkalomadtán, ti. ha ilyen anyagot kap, tegye félre akár „börben”, akár „tömvé”, s mikor annyi gyűlne össze, valahogy elküldjük Nektek. Ez alkalommal is hangsúlyozta, hogy szívesen teszi, de aggodalma van a későbbi gondozás iránt! Fel is említette, hogy a budapesti mezőgazdasági múzeumban is milyen molyette keselyűt látott. Erről a gondozásról kell még beszéljünk! Szóval Őt – DOBAYt – ügyünk-

nek megnyertük, nyereség és kitüntetés múzeumotoknak (ti. az öregúr alelnöke a magyarországi „Kócsag madártani egyesületnek”)! Végére, ha szaporodik anyagotok, az összes tömött madarakat üvegszekrénybe (jól záró) kell tegyétek, különben csak a molyok gyűjtöttetek! Addig is, mint csekély óvszert – inkább védőszeret – ajánlom, hogy a tömött állatok között helyeztess el 1/2 literes befőttes üvegeket (2-3-at) 3/4 részig híg terpentinnel, dugatlan üvegekben; ennek a szagát a molyok, szalonnabogarak nem szeretik, s ha a szoba levegője terpentines, az embernek nem kellemetlen, de az ártalmas rovaroknak igen! A szekrényekről még van időnk alkalmilag beszélni és megtervezni. A bronzkori vésők, kettőt már ígértek, és a gyűjtést tovább beindítottam! Éspedig Küküllővárt és Alsóbajomban az ottani magyar jegyző által. Úgy nézem, hogy az utóbbi helyre át kell kocsiznak, hogy személyesen nézzek utána a dolgoknak, lehetőleg szerezzek be, és a lelőhely után nézzek; hátha érdemes – én nem tudom – lesz egy archeológusnak odamenni. Leírást a lelőhelyről fogok adni, s amint 4-5 darabot beszerzek, azt Nektek elküldöm csomagban. Bronzsarlót is láttam kettőt! Ebből is szerzek, egy már biztos! Könyvtáram rendezésével még kerülhetnek könyveim – mert vannak –, amelyek nem egy családi könyvtárba valók, hanem múzeumba; ha ilyen akad, azt valamilyen etnográfiai taldalékkal szintén elküldöm! DOBAYnak előadtam tervemet a mezőgazdaságra kártékony rovarok múzeumi beállítására, és ő azt minden részletében helyeselte; ebből tanulhatnak legtöbbit a múzeumlátogató székely gazdák. DOBAY is hangsúlyozta, hogy ebből a célból csak valamilyen kis anyag összegyűjtése talavább két évbe kerül, de szerintem is azonnal (kora tavasszal) meg kell kezdeni, különben mikor lesz belőle valami? Ha Isten élte, meglesz, és a gyűjtött anyagot személyesen fogom nálatok beállítani – persze előbb kész kell legyenek a szekrények és dobozok! Valamelyes anyagom már van, de miután nem gondolhattam eddig Rátok, nem is gyűjtöttem ilyen anyagot. Pár kis doboz bogaram van, ez is tietek; kérlek: bogarász („coleopterológus”) barátot, szakértőt nyerd meg a Múzeum ügyének, aki ezt a szakmát nektek rendezze, gyűjtse, beállítsa! Jóskának köszönöm sorait. Nyárára a Hargitát kellene meglátogassuk; Oláhfaluból felmenni stb. DOBAY is emellett van, ő már járt ott, ismeri a vidéket, sokat vár tőle, s onnan neves gyűjtő még tudtommal érdemes anyagot nem közölt, s mindenektől eltekintve tiszta székely hegy és vidék, azt kutassuk, s az anyag olyan része, mely hozzátok való a Múzeumba, az menjen mindjűk oda. Pl. halak, kígyók, gyíkok stb. Igaz, hogy ezekhez üveg és szesz kell. Valahogy azt is ideiglenesen megoldjuk a helyszínen, mint párszor a Reteyzáton csináltam! Június vége (25.) vagy július

első két hete volna a legalkalmasabb idő a magas hegyvidék kutatására; Neked jó pihenő és nyaralási időtöltés volna az a hét vagy tíz nap! Ezt a programot DOBAY-val részletesen megtárgyalom. Valahogy DIÓSZEGHY-nek is lehetővé kellene tenni az ottani gyűjtést, mert jelenleg olyan szegény anyagilag, hogy egyszerűen koplal! Pedig lelkes gyűjtő, láthatad. Becsületes székely atyafiságos szeretettel ölel

Gerő

Szerény figyelmeztetés:

Kérlek, hívd fel figyelmed valamelyik intelligens úrnőnek, aki a régi női kézimunkák iránt érdeklődik, hogy nézze meg, s ha érdemesnek tartja (én úgy érzem, hogy érdemes!), akkor rajzoltassa le, és nagyíttassa meg azt a kis rajzot (olyan vázában levő virágok, „végjel”?) mely a nemrégien küldöttem könyvek között a ti 10 771. leltári számotok alatt van leltározva, amely a végső lapján a dátum alatt van! Kicsiny rajz, de igen pontos, szép, és nagyítva s női kézimunkára feldolgozva régi stílusban már azért nevezetes lehet, mert 1717-ben rajzolta a másoló! Fel lehetne okosan használni, mint régiséget. Utóvégre egy vonásban is lehet igen becses emléket felfedezni annak, aki ért hozzá! Nézz meg KERNné Bözske Őnagysága is, hogy mit szól ideámhoz! Kezét csokolom neki! Szinte el is feledtem megírni DOBAY barátunk tervét! Tavasszal korán a madárvonulás idején tervezi, hogy a Rétyi Nyírt madártani szempontból megfigyeli! Feltétlenül Hozzád fogom irányítani, mert Te az Ő ottlétét – esetleg több napra – lehetővé tudod tenni, és az a végén a Múzeumnak lesz hasznára! Különben is akkor megismerheted aranyos mivoltát és tudomány iránti nagy koponyáját, párosulva végtelen szerénységével. Mi van a tervezett kiadvánnyal vagy újsággal?

27.

CSUTAK KÖNTZEInek

Sepsiszentgyörgy, 1932. jan. 22.

Kedves Barátom!

Nagy örömet szerezteél úgy a jan. 8-án kelt kedves lapoddal, mint jan. 14-én kelt kedves és részletes leveleddel. Sietek is válaszolni reá. I. Hálás szívvel köszönöm, hogy DOBAY barátodat máris megnyerted a múzeumunk barátjának. Én is szentül meg vagyok győződve, hogy sok erkölcsi és anyagi hasznát fogja látni múzeumunk az ő önzetlen barátságának és tudományos felkészültségének, s ennek következtében csak biztasd, kérlek szépen, hogy gyűjtsön akár bőrben, akár tömve, mert mindenképpen jó lesz, és a tavaszi madárvonulás idején csak jöjjön hozzánk, mert minden emberileg lehetőet megteszek, hogy sepsiszentgyörgyi

és rétyi kirándulása kellemes, olcsó és eredményes legyen úgy magára, mint múzeumunkra nézve. A későbbi gondozásuk iránt pedig aggodalma ne legyen, mert Istennek hála, LÁSZLÓ Jóska akkora gonddal és lelkiismeretességgel őrzi a gyűjteményünket, hogy nála különben senki emberfia a mi glóbusunkon, s bizonyára akad majd utána is olyan szikulus, aki ugyanezt fogja tenni. Természetesen majd Veled is és DOBAYval is beszélünk még erről, most mirbán-olajjal végezzük azt, amit Te a híg terpentintől vársz. 2. LÁSZLÓ Jóskával együtt örömmel vettük a hargitai kirándulás tervét, és ha addig élünk, és össze nem szakad-omlik minden körülöttünk, legalább Jóska részt vesz a kiránduláson. Én magamról még nem merek nyilatkozni, mert nagyon nehéz nekem éppen akkor itthagyni a kollégiumot és múzeumot, bár nagyon szeretnék Veletek lenni, és egészen bizonyos, hogy egy kis pihenés is reám férne. Arra kérlek azért, készíts idejében egy lehetőleg pontos és lehetőleg napról napra beosztott útitervet, mert úgy az udvarhelyi, mint a csíki oldalon van és lesz néhány jó lelkész és tanító barátunk, és nagyon jó lenne velük találkozni, beszélni és megnyerni őket sok szempontból a múzeumunk gyűjtő és dolgozó munkatársainak, s esetleg egy-két napi szállást is rekvirálni náluk, ha erre szükség és lehetőség lesz. Én ti. abszolúte nem ismerem a hargitai viszonyokat. Nagyon szeretném, hogy DIÓSZEGHY Laci barátunk is Veletek legyen, de – sajnos – jelenleg nekem, illetve a múzeumnak is olyan rosszak az anyagi kilátásai, hogy erre nézve még nem nyilatkozhatom, bár éppen most akarok írni neki, és valami aradi kiszállásra felkérni. Jól tetted, hogy sonkát küldtél neki. 3. Kérem és várom a bronzkori vésőkre-sarlókra és lelőhelyükre vonatkozó szíves ígéreted beváltását. 4. Hasznos sikert kívánok a könyvtár rendezésénél. 5. Különösen örvendek a kártékony rovar-gyűjteménynek. Kis gyermekeink lévén, Neked is, nekem is, nekünk együtt nem egy-két, hanem 10-20 évig kell legalább élnünk: tehát én tudok várni még pár évig ezekre a bogarakra is, és azalatt megtervezzük és előkészítjük a szekrényeket és dobozokat is, hogy nemcsak ezek a „kártékonyak”, hanem a Te külön „hasznos” bogaraid is jó helyet találjanak itt! Sokkal nehezebb lesz jó „coleopterológust” szerezni. Erre egy olyan doktort kellene „szüljünk”, amilyenek Te indultál már Zágomban boldog ifjúkorunkban, és nőttél azóta folytonos munka közben, mert LÁSZLÓ Jóska sem szakadhat – sajnos – ezerfelé, és én elsősorban vele együtt azt szeretném, hogy jó prehistorikus legyen, és folytassa a néhai édesapja ásatásait, mert ezekkel sok jó barátot szerzett a múzeumunknak és becsületet a székely tudományosságunknak. Mindezekről azonban, ha a jó Isten élte, még sokszor fogunk beszélni itt, Nálad vagy a Hargitán! Áldjon meg

a jó Isten, kedves Gerő, familiád minden egyes tagjával együtt, és az új esztendő hozzon sok örömet mindnyájatoknak! Igaz barátsággal, szeretettel öllelek.

CSUTAK Vilmos

28.

DIÓSZEGHY CSUTAKnak

Borosjenő, 1932. febr. 29.

Kedves Vili barátom!

Biztosra vettem, hogy a mézeskalácsos formákat nem veszitek meg, mert hisz semmi közül az erdélyi kezekhez, bármily ügyesek is azok! Mégis, ha valamikor meggondolnátok a dolgot, azt ajánlom (ha BARTKEL kérne árajánlatot!), hogy 2000:kettőezer lejt ajánlj fel azokért a formákért, amelyeket WOLFF Károly aradi festőművész kollégám (lakik: Piața Catedrală Nr. 6, I. em.) kiválasztana az egész anyagból, mert nekünk kérésem dacára sem mutatta meg valamennyit, hisz láttam a jegyzéket. – Barátom ezt igen szívesen megteszi, ha érdekelnek továbbra is a faragások, és ezért nekem nem kellene bemennem Aradra. Ha ilyen olcsón juthatnátok hozzá, akkor érdemes lenne az értékesebb darabokat megvenni, most már bátran hivatkozhatok arra, hogy a szegedi múzeum már kiherélte a szebb dolgokat. De csakis így és akkor, ha tovább is érdekelnének a faragások, – mint ahogy mondám. Ennyit a mézeskalács formákról. A küldött akvuarellt Dr. BENEDEK Jánosnak készítettem, az általam ismert árért (600 lej), és közöltem is már, hogy a *Te belátásod* szerint olyanhoz kerüljön az összeg, akin nyomorúságában legalább pillanatnyi enyhülést gondolsz elérni. Ne említs nevet, legfeljebb annyit, hogy: fajtestvér. Hogy mi hogy élünk? Vegetálunk, de élünk! A nyárra talán el tudok jutni vagy Hozzatok, vagy a Retyezatra, már kaptam több ajánlatot, de még korainak találok a döntést. Gerőék is terveznek egy székelyföldi kirándulást, engemet is invitált, de erre is még túl korai volna válaszolni. A nyári anyag preparálása szakadatlanul folyik, az anyag mennyisége apad, s ha kész leszek valamennyivel, akkor determinálom, és kapsz egy előzetes kimutatást a fajok mennyiségéről, később rendszertanilag állítom össze az egészet, valószínűleg – alapvetően egész Székelyföldre. A tél itt is kemény és tartós – szokatlanul, a fa sok kiadást jelent, de most már márciusba jutunk és jóval kevesebb lesz a gond. Tudom, ott a Székelyföldön az idei tél még a szokottnál is zordabb, nagy kiadást, kínlódat jelent! Most pedig, minthogy egy jóbarátom jött hozzám, a levélírást befejezem, hogy a csomagolással végezhessék, eközben szórakoztathatom vendégemet. Mindnyájatokat igen melegen üdvözöl, Téged ölel igaz barátod

DIÓSZEGHY Laci

29.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. márc. 24.

Kedves Vilikém!

Fogadjátok a közeli húsvéti ünnepekre szeretetteljes jókívánságaimat. Kérlek szépen, ha alkalmad nyílik, add át Edééknek, DEMETER Feriéknek, a kedves KERN, JANCSÓ, ELEKES, SEBESTYÉN és a többi kedves ismerősömnök jókívánságaimat. A képet megkaptad? Jóska barátomnak mondd meg, hogy a levelezőlapját köszönettel vettem, később írok neki is, most csak a húsvéti jókívánságaimat kérlek neki is tolmácsolni – igaz őszinte hívetek

DIÓSZEGHY Laci

U.i. Légy oly szíves, küldjétek még 50-60 db. pecséttel ellátott címkét a kis dobozokra és könyvekre is!

30.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár (ápr. 5. körül)

Kedves Barátom!

Mellékelten küldök két db. bronzkori „vésőt” – már ti. az én lexikonbeli meghatározásom szerint azok. Dehát én ebben nem vagyok szakértő! Volt két db. „sarló” is, ezeket a kolozsvári református kollégium múzeumának ajándékozta az ajándékozó fia (ott tanult!). Sajnálom, hogy bár az egyiket – mikor ígérték – mindjárt nem kértem el, most menne az is Hozzátok. Lelőhely: Alsóbajom, Kisküküllő megye. Találó: egy földműves ekéje vetette ki; Gyűjtötte: SZABÓ István nyugalmazott magy. kir. állami igazgató tanító, Küküllővár (neki köszönjétek meg). Beküldöm és szerzem Nektek – én! Az alsóbajomi községi jegyző állítása szerint (aki a fia fenti iskolaigazgatójának) ezen vésők vagy ötvenedmagukkal kerültek felszínre, valami nagy kőedényben vagy mellett, és a sarlókkal együtt! Ide tavasszal – a lelőhelyre – a jegyzővel és a találó emberrel együtt szeretnék kirándulni szekérrel, mert csak 7-8 km-re van tőlem! Hátha még a községben is meg tudnék szerezni egy s más darabot. Előző, múlt heti levelem remélem megkaptad. Jóskának is üdvözetem! Sokszor szívesen üdvözlöl őszinte híved

Gerő

NB. Hány ilyen vésőtök van?

31.
CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1932. ápr. 7.

Kedves Laci!

Előbb lapodra, azután leveledre, illetve a ketőre együtt válaszolok. Képedet régesrégén megkaptuk, és átadtuk dr. BENEDEK Jánosnak, ő kifizette az árát, mi pedig – tartogatjuk FADGYAS Annával, hogy Neked küldjük el, ha erre utólagosan felhatalmazol, és véleményünket elfogadod.

Ha azonban esetleg ragaszkodni fogsz az eredeti szándékhoz, akkor átadjuk KERNnének, mint református nőszövetségi elnöknek. Szíveskedj azért erre választ adni. Mellékelten küldünk 100 db. címkét, és a *Székelly Népünk* tegnapi számát, mely 30-án tartott gyűlésünkről s a Te adományodról is szól. Sajnos, csak ilyen röviden tudtam jelenleg megemlékezni a referádámban rólad és adományodról, mert a lap szerkesztőségének még így is hosszú volt a tudósításom.

Aradi barátodnak a mézeskalács-mintáért még 2000 lejt sem ajánlok fel, mert azokat nem székelek csinálták, és nincs pénzünk. Gerővel én is levelezek a hargitai kirándulás ügyében. Ha egyáltalán módod lesz kirándulásra menni, mindenesetre arra kérek, ezen a kiránduláson végy részt, amelyiken legalábbis Te, KÖNTZEI, DOBAY, LÁSZLÓ Jóska és esetleg én csavarognánk pár napig.

Szívből örvendek, hogy kezdünk kitavaszkodni, mert a márciusi influenza, amelyen egész családom átesett, egy egész hónapot lopott el az életemből, de azért élni és a fontos hivatalos dolgaimat mégis el kellett végeznem. Ezért nem tudtam korábban válaszolni a kedves leveledre és lapodra, amiért szíves bocsánatotok kérem. Nagyon örvendek, hogy a nyári anyaggal is haladsz előre. Túl lévén a közgyűlésünkön, most már tudok várni a kimutatásodra egészen az év végéig. Akkor küldd, amikor tudod küldeni, mindig örömmel várom. Máskor bővebben írok, de azért erre a rövid levelemre is kérem a szíves válaszodat, és szeretettel öllelek

CSUTAK Vilmos
igazgató

32.
CSUTAK KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1932. ápr. 7.

Kedves Gerő!

Ebben a pillanatban veszem a kis ládikódat a két db. füles-tokos vésőddel és dátumtalan szíves leveleddel. Ezt is, azt is nagyon szépen köszönöm, és ter-

mészetesen SZABÓ István úrnak is meg fogjuk köszönni, és kísérletet teszek arra is, hogy legalább az egyik sarlót a kolozsvári kollégiumtól megszerezsem, ha SZABÓ István úrnak nem lenne ez ellen kifogása.

A kollégiummal természetesen csak azután lépnék közvetlen kapcsolatba, ha Te szíves lennél előbb értesíteni a SZABÓ úr véleményéről, amire ezennel felkérlek. Kérd meg a nevemben, kérlek szépen, az alsóbajomi jegyző urat, hogy küldjön részletes leírást az egész leletről s annak körülményeiről, ha Te a most bizonyára összetorlodó tavaszi gazdasági munkálataid miatt nem tudnál a helyszínére kimenni, és ezt a részletesebb leírást nem tudnád megcsinálni és elküldeni.

Ha pedig már kimentél volna, vagy később mégis kimehetnél, légy olyan jó, csinálj egy kis helyszínrajzot is, és azután próbálj annyi darabot összeszedni az atyafiaktól, amennyit csak tudsz, amint ezt szíves voltál jelezni is, és végül, ha már szekérrel fogsz kiszállani, vígy magaddal egy-két ásót és ásóembert is, és próbálj a lelő ember által megjelölendő helyen egy próbaárkot ásatni egy ember szélességben, és az időd által engedett mélységben és hosszúságban, hogy valami tűzhely vagy sárkamra stb. helye nem lenne-e megállapítható; ami után tudományos szempontból is érdemes lenne aztán tovább ásatni.

Sajnos azonban, a múlt hetinek jelzett leveledet még máig is hiába vártam, sohasem érkezett meg, azért nagyon kérek, hogy szíveskedj azt megreklamálni legalább a helyi postátokon, és tartalmát nekem ismét megírni.

Mind vártam, részben ezért késtem idáig a levelemmel, mert igazán bosszant az, hogy az ősszel is előfordult már ez az eset. Egyébre igazán nem gondolhatok, mint arra, hogy bizonyára csak Sfântu-Gheorghét írtál a megyénk megjelölése vagy Sepsiszentgyörgy odaírása nélkül, és emiatt bevitték a (Deltába?) s ott elvitte a Duna... Itt napok óta el vagyunk zárva teljesen a lakott világtól. Ezen a héten még Brassóból sem kaptunk újságot, annál kevésbé Kolozsvárról vagy Bukarestből. Az Olton nem lehet átjárni, de az összes többi vizeink is mind kiöntöttek, és rengeteg kárt okoztak.

Aggódom értetek is, mert Nálatok bizonyára még jobban elolvadt a hó, és nagyobb lehet az árvíz. Légy olyan jó ezért majd megírni, hogy okozott-e Neked kárt és bajt a Küküllő, mert nem járván Nálad, még nem ismerem a házad és birtokod fekvését. Igaz barátsággal köszöntelek és öllelek

CSUTAK Vilmos

NB. Ilyenforma, de nem egészen ilyen vésőnk van 44 db.

33.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. ápr. 13.

Kedves Vilikém!

Bár már három napja vettem ajánlott leveledet a mellékelt *Székely Néppel* és a kért címkékkel együtt, egy jó barátom halálesete és egyéb fontos dolgaim miatt csak ma tudok köszönetet mondani a soraidért és a küldöttekért. Már tíz nap óta állok rettegésben, hogy mi is történt ott a Székelyföldön azzal az elemi csapással, az árvízzel? Pestről bement a rádió, hogy a sepsiszentgyörgyi állomásépület *elsodorta* az árvíz! Mi igaz ebből? Ezt alig hiszem, még akkor is, ha a *Feketeügyre* gondolok, amely Uzon felől törhetett az állomásra, az Olt aligha juthat oda bármily vízállás mellett is! Azt is közölték ugyanakkor, hogy Háromszék legtöbb községe víz alatt áll! Borzasztó! Hisz tavaly nyáron is épp elég bajt okoztak az árvizek! Légy oly szíves ezúttal, ha magad nem érnél rá, irass valakivel mielőbb, mert a lapodból igazán nem lehet kiköszödni a való tényállást illetőleg! Igen aggaszt mindez! Mi az idén igen nagy erőfeszítéssel, de „megúsztuk” árvíz nélkül az igen magas vízállást, mely két egymás után követő időközben igen veszélyes volt, most már talán harmadszor nem kell rettegjünk. Jőmagam itt is másokért féltem, lakásom elég magasan fekszik ahhoz, hogy tartanom kellene a katasztrófától. – Tehát igen kérek, ha teheted, tudass az otthoni árvízi bajokról, mi igaz belőle?

A címkékre szükségem van, mert állandóan gyarapítom a dobozokat, ahogy lehet, a könyvekre is kell. Az összes lepkek preparálása már egy hete befejeződött, és a nappali lepkek determinálása is teljesen készen van. Ha valami közbe nem jön, egy hónap múlva megkapod a kéziratot is! A mikrolepkek egy részét Pestre kell küldennem determináltatni, ehhez igen nagy összehasonlító gyűjtemény kell, és itt én ezzel nem rendelkezem, tehát az autentikus mennyisége a tavalyi, ott gyűjtött lepkefajoknak csak talán ősszel lesz közölhető. *A 600 lejről pedig* nem változott az elhatározásom, sőt talán ma inkább óhajtom a mielőbbi segélynyújtást ezzel a csekéllyel is. Tehát ne fondorkodjatok Annuskával ellenem. Tégy belátásod szerint, s ha ez az ügy a KERNné Ónagysága ügykörébe tartozik, add át neki, Ő bizonyára tudja, hogy hol lehet kevéssel is nagy segítséget tenni! Ha pedig *ily módon* segíthetek testvéreimen, és elhelyezhetek még néhány képet *e célból* – mindig rendelkezésre állok szerény tehetséggel! Tudom, mi a nyomorúság, hidd el, nincs istenibb érzés, mint segíteni másokon – ha tudunk! Ami pedig a hargitai utat illeti, igen kecsegtető a saját részvételével is – de ez részemről csak ábránd

marad, egyelőre nem remélek a jövőtől (a nyárig) olyan javulást a kereseti lehetőségekben, hogy már most leköthetném a csatlakozást – in persona – hozzátok. Ez igen szép lenne... Úgy pedig, ahogy tavaly hozzájutottam, nem merném még egyszer elfogadni, tudom, hogy minden ilyen természetű kiadást kerülni kell, nagy nehézségekkel küzdötök Ti is, nemcsak a Múzeummal, hanem a Kollégiummal is. A gyűjtemény pedig ugyan csak gyarapodni fog azért, mert pl. egy retyezati útra tették elfogadható ajánlatot, s ha nem tudom a hargitai utat saját erőmből finanszírozni – elfogadom azt. Újabb *külföldi állatokat* kaptam BARTHA ezredes lepkesz barátomtól (Kis-Ázsia, Alpesek, Dél-Franciaország stb.), most már a *Múzeum érdekében* az ilyen cserébe is belemegyek, eddig nem gyűjtöttem ilyesmit, de jó lesz egy összehasonlító anyag más vidékekről is, ezeket külön dobozokban lehet tartani. Gróf TELEKI Jenőtől is ma kaptam egy levelezőlapot, amelyen kedvesen invitál a Retyezatra – gyengéden érintve a „szükségesek” felajánlását, de még korai a lekötés, ez a legrosszabb esetben is biztos maradhat. Ma írok Dr. SCHMIDT Antal Nemzeti Múzeum-i osztályigazgató barátomnak, akit ha el tudok csalni a Hargitába (szeretne velem jönni bárhová), akkor már biztosabb kilátásokra számíthatok. Ők megbecsülhetetlen értékeket kaptak már tőlem, hát ott nem leszek skrupulózus, ha veletek menni módot nyújt. A spanyolt én lábon húztam ki, Feleségem három hétig volt beteg, nagyobb baj nem történt, csak a tél megszűnne már! (...) ²¹ Most pedig, azt hiszem, mindenről fecsegtem bőven, és soraimat azzal zárom, hogy megismétlem a lehető sürgős informálási kérésemet az ottani árvíz ügyben.

Meleg szeretettel ölel igaz barátod
DIÓSZEGHY Laci

U.i. Hogy van KOVÁCS Pista? Mi a címe?

34.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1932. ápr.14

Kedves Vilmos Barátom!

E hó 7-i leveledre sietek azonnal írni, ti. most még van egy-egy kis időm irodai munkára is. Úgy látszik, csak az ajánlott leveleim érkeznek meg pontosan; én mindenkinek minden levelemon magyarul és románul is kifrom a helység nevét, s ha kell, a megyét is! Az elveszettnek jelzett levelem bizony tudományos ügy iránti „felbuzdulásomban” iródott megfelelő hangulatban. Rövid tartalma kb. a következő volt. A télen sokat gondolkoztam a Ti Múzeumotok ügyén, annyi minden jutott eszembe, hogy jónak láttam jegyzeteket készíteni. Azért tettem ezt, hogy alkalmilag Veled eze-

ket letárgyaljuk, itt vagy ott, esetleg a Hargitán, ha ugyan oda Te is, én is el tudunk jutni! Felemlítettem, hogy alkalmilag gyere be vagy fel Balázsfalváról hozzánk, úgy, mikor Kolozsvárt jársz, szívesen látunk, s akkor sokat cseveghetünk a Titeket érdeklő témákról; kértelek, hogy úgy rendezd idejöveteled – lehetőleg pár nappal előbb értesíts is arról –, hogy legyen időnk egy délutáni dicsői kirándulásra (kocsival), melynek fő célja volna a DOBAYval való megismerkedésed és az ő ötvenezerrel is nagyobb számú madártojás-gyűjteményének a megtekintése (tudományos rendszerrel gyűjtötte!), nála láthatsz pár tömött madarat is, s abból megítélheted gyönyörű munkáját. Azonkívül idejöveteledkor felpakolnálak dobozokkal úgy, hogy volna mire ügyelj Szentgyörgyig; persze nem üres dobozokat, hanem rovarokkal telteket gondolok; máris úgy rendeztem, sőt egyenesen Nektek tettem félre bogarakat, lepkéket. A dobozok egy részét Nektek adnám, más részét félretennétek nekem vagy visszaküldenétek. Én is elküldhetném, de félttem az összetöréstől, ti. „a gyöngéd postai kezeléstől” uram őrizz ilyen kényes anyagot. Jóska kért kis gyűjteményt a polgári leányiskola I. osztálya részére – megvan az anyag, de a pakolása olyan körülményes volna, hogy az egész nem ér annyit, mint a pakolás; tehát ezt is úgy alkalmilag kellene odajuttatni, hogy romhalmazt csomagoljatok ki, annak nem volna értelme! Igaz? Írtam, hogy DIÓSZEGHY az idén valószínűleg egy pesti ezredes barátja anyagi támogatásával ismét a Retyezatra megy gyűjteni. Mi DOBAYval tervezzük a Hargitára, annak déli oldalára, az oláhfalusira kirándulni, gyűjtés céljából; hogy nyélbe tudjuk-é ütni, nem tudom; nála nélkül nem mehetek oda, mert néhány napomat nem tölthetem keresgéeléssel, Ő már járt ott, s így vele biztos célhoz mennénk. A cél az volna, hogy megszervezzük az egész Székelyföld rovarani-madártani (ti. ezen ágakra ismertek szakértőket) kutatását, s ilyen gyűjtőket arra verbuválni, felkérni és együttes gyűjtőutakat rendezni – mint én tettem vala a Retyezáton, vezetésem alatt Dr. HORVÁTH Géza igazgató s még hárman gyűjtöttünk majdnem egy hétig – mindent összeszedtünk, ami előnkbe akadt, ki-ki a maga tárgyköréből való anyagot! Az ilyen előkészítés lassan megy, de hát előbb emberek, aztán jó program, felszerelés, és akkor valahogy, de menni fog, s főleg menni kellene a dolognak. Így gazdagodnátok legalaposabban! Fél munka volna, ha az anyagot nem volna ki feldolgozza, és aztán ha nem lehetne valahol közölni az eredményt, hogy kincsetek véka alatt ne maradjon! Ez évek alatt történnék, de ugye erre is előre kell készülni, mint a vizsgára! Egy olyan katonai térképet, melyen a jeleztem vidék rajta van, nem tudnátok nekem kölcsönözni? Ezért írok Szebenbe is, hátha a szászok révén hozzájútok – ti.

azoknak mindenük van. Mostani levelekre röviden: a bajomi lelőhely leírását stb. ügyét, amint lehet legjobban, személyesen elintézem. SZABÓ István bátyánk olyan ember, hogy készséggel beleegyezik a sarlónak elkérése ügyébe, különben ő a fiának adta elküldés végett, nem tudom, elküldték-e; de tudom, hogy 2 db. sarlója volt, ugyanolyan fémből – bronzból; azt intézd el a kolozsvári kollégium tanárával! Az idevaló leletek beszerzésére már tettem lépést, de talpalmom kell érette, így beszéddel kevésre lehet menni az itteni paraszttal. Pedig ez sem lehet utolsó! Köszönöm kérdésed, rengeteg árvizünk volt, sok kárt tett, de nem nekem; én hegyen lakom, s a réten kevés a földbirtokom, ami van, azt jól megtrágyázta. Tudja az „Úr” mit csinál! Így gondolom a dolgokat, s ajánlom is becses figyelmedbe. Sokszor, szívesen üdvözöl őszinte híved

Gerő

35.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek
Sepsiszentgyörgy, 1932. máj. 4.

Kedves Laci pájtás!

Istennek hála, a „rádiós” árvíz nem sodort el, s ennek következtében Annának után, aki az árvízről már referált, most én kereslek fel soraimmal, annak dokumentálása céljából, hogy élek, és íme – gondolok Reád. Szívemből örvöndek, hogy dolgaiddal, és pedig mind a preparálásokkal, mind a determinálásokkal készen vagy, és a kéziratod is közeledik a befejezés felé. Mindig örömet szerzesz, amikor egy-egy lépésnyi előhaladásról is kedves és jó vagy beszámolni. A hargitai kirándulásunk ügye egyelőre stagnál, mert pénzünk semmi sincs, és Gerőtől várom mindig a biztatást, ki most bizonyára erősen gazdálkodik. Boldog ember vagy Te, aki szabadon rendelkezél magaddal és az időddel, s tetszésed szerint válogathatod meg a barátaidat és kiránduló társaidat. Azonban, ha szabad lenne beleártanom magamat a nyári tervezgetéséidbe, mégis azt mondanám, hogy SCHMIDT Antalt hozd el a Hargitába, s azután a gróffoddal menj el a Retezatba is!... A külföldi állatok is jók lesznek, összehasonlító vagy csere-anyagnak, de mégis akkor lennének boldog, ha egyszer a székelyföldi állatokat mind együtt láthatnám a falaink között. KOVÁCS Pista sógorom címe a következő: Dr. KOVÁCS István egyetemi magántanár, régész, Cluj (Kolozsvár), Str. Avram IANCU 60. Petőfi u. 60.sz. Csak február végén jártam Kolozsvárt, azóta nem tudok róla semmi különöset, tehát bizonyára úgy van, ahogy hagytam: bejár az intézetbe, botra támaszkodva és bicegve jár, míg a lába bírja, s akkor leül, és morog, mint egy öreg kárpáti medve. Végtelen kár, hogy csak félmunkaerő már. A 600 leudat átadtam

illetékes elhelyezés céljából nőszövetségi elnökünknek, KERNné BIBŐ Böske húgodnak, aki azt ígérte, hogy majd beszámol a szétosztásáról, és újabb vásárlót is igyekszik szerezni, ha kedves és jó lennél még újabb képet is küldeni. Én ebbe nem szólok bele, mert ez a Te legprivátusabb ügyed...

Igaz barátsággal, szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

36.

CSUTAK KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1932. máj. 11.

Kedves Gerő!

Nem akaratomon, hanem állandóan terhes elfoglaltságomomult, hogy még ápr. 14-én kelt szíves levelekre csak most május 11-én tudok választ írni. Rendkívül sajnálom, hogy a „tudományos felbuzdulásodban” született eredeti leveled nem juthatott el a kezeim közé, de annál inkább köszönöm, hogy kedves és jó voltál még egyszer a lényegét írásba foglalni, s legesleginkább boldog vagyok azért, hogy Te is azoknak a keveseknek, de kétségtelenül annál értékesebb székely atyánkfíának a sorába léptél, akik nemcsak a maguk és szűkebb családjuk, hanem megmaradt s napról napra gyöngülő közintézményünknek a sorsát is szívükön viselik, s egy pillanatra sem feledkeznek meg arról a szent kötelességükről, hogy a közvagon megtartása és gyarapítása legalábbis éppen olyan szent kötelessége minden tisztességes, becsületes és fajtáját s népét szerető és megbecsülő székely embernek, mint saját családjá és gyermekei jövőjének az önzetlen és becsületes munkálása. Szent a meggyőződése, hogy székely népünknek is csak addig lesz jövője ezen a kis földön, melyet őseitől örökölt, amíg meg tudja becsülni múltja szent örökségét, s ezt az örökséget azzal az elszánt munkával és önzetlenséggel gyarapítja, mely neki megbecsülést szerzett idáig. A jövőt még a mai forrongó és méhében forradalmi átalakulásokat sejtető időben is csak a múltra és a múlton lehet felépíteni, s innen van az, hogy a múlt képét megrögzíteni hivatott múzeumokat még az orosz bolsevisták is intenzív munkával és nagy hivatalos apparátussal gyarapítják és gazdagítják, mert jól ismerik azok nemzetközi és nemzeti jelentőségét. Ezért nem tudom eléggé kifejezni az örömemet és hálámat Veled és mindazokkal a barátaimmal szemben, akik segítettek nekem gondjaim és munkám hordozásában, s egyik vagytok velem abban a vágyban és akaratban, hogy ezt a mi kicsi múzeumunkat, mely végül is jelentékeny tőkét képvisel, székely népünk és erdélyi magyarságunk kulturális múltjának és szellemi törekvéseinek egyik reprezentáns közintézményévé tegyük. Az egyes konkrét

kérdésekre térve – változatlanul szeretném, hogy itt – Nálad vagy a Hargitán, még most a tavaszon vagy nyár elején találkozzunk, s LÁSZLÓ Jóskával már a napokban megírtam Neked, hogy június derekától kezdve ő szabad, és kész lesz egy hargitai kirándulásra, esetleg én is, Laci barátunk pedig jóformán csak attól tette függővé nemrégén írt levele szerint a kirándulásra való részvételét, hogy eljön-é Pestről SCHMIDT Antal, és át tudja-é hártani reá költségeit, vagy azok tetemes részét. Szeretném, hogy Laci veletek legyen, de sajnos, most igazán koldusok vagyunk, és csak a LÁSZLÓ Jóska költségeit merem vállalni az ezen kívül szükséges dologi kiadások mellett, ha ti, a saját gyűjteményeitek és a múzeum érdekeinek közös és egyenlő szolgálatára meg tudnád nyerni a kiránduló társaid, s ezek közt DOBAY beleegyezését is. Én mindenesetre Tőled kérem és várom ennek a kirándulásnak a haditervét, akár közvetve, LÁSZLÓ Jóska útján, akár közvetlenül, sőt inkább LÁSZLÓ Jóska útján, mert mindenképpen azt szeretném, hogy vele dolgozzatok együtt, őt vezessétek be a tudományotokba, és fogadjátok be baráti érzéseitekbe – közös múzeumunk javára! Ha ebben a Hónapban nem, a jövő hónapban mindenesetre fel kell mennem Kolozsvárra, s ha az időmből kitelik, már most szeretnék kitérni Hozzád, s ekkor jó lenne felszaladnunk DOBAYhoz is Dicsőbe, s magammal hozni egyúttal a nekünk szánt dobozaidat is. Ha időm lesz kiszaladni, mindenesetre legalább egy nappal megelőzőleg Kolozsvárról táviratozni fogok. A katonai térképekért ma írtam alá egy 2100 leus nyugtát. A napokban megkapjuk Brassóból, és szívesen küldetem Jóskával, ha addig a szászoktól meg nem kaptad: szíveskedj tehát ezt jelezni. Ha tavaszi munkád megengedné, bizony jól tennéd, ha a bajomi dolgokból még tudnál valamit összeszedni és talpalni némi fizetés ellenében is. De sokkal fontosabb ennél kétségtelenül a Székelyföld rovtartani és madártani kutatásának a megszervezése, amiről szíves voltál oly részletesen írni. Adjon a jó Isten időt és erőt Neked, kedves Gerő, erre a munkára, szívemből kívánom. Ismételten köszönöm a szíves leveledet és igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

37.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. jún. 15.

Kedves Vilikém!

Az elmúlt 6-7 hét a tragédiák és drámák jegyében váltakoztak a mi szerény zajtalan életünkben. Betegség, halál, adóügyek, foglalások követték egymást, és remélem, hogy most már a kerék felfele is fordul, már lejjebb nem lehet!

E sorok megírására régen készülök, sőt, igen kérek a kedves Annuskánál is közbejárni, nehogy olyan lehetetlenül esetben és udvariatlannak ítéljen, mint amilyenek a látszat mutatja viselkedésemet. Ugyanis az én kérésemre és a Te megbízásodra egy kedves, mindenképpen megnyugtató, kiadós levéllel referált az ottani árvízről, és ezt sem volt módomban megköszönni – ha még oly röviden is; add át meleg köszönetemet, kézcsokomat, ha elkésve is, de el nem múltott hálával. Az elmúlt fenti hetek vázolását engedd el nekem, magam sem szeretem ma már újból felidézni, – elég volt belőle. Tegnap óta a nagy, majdnem katasztrofális nyomás nagy mérvben engedett, régi kedélyvilágom kezd újból éledni, ha koldus is vagyok ma még – már-már melankolikus, de korántsem fájdalmas átmenet a nyugodtabb, ha nem is tövismentes „holnapokba”.

Tudom, hogy sok mindent nem értesz meg a leírtakból, bár ma mindenkinek küzdés, bizonytalanság az élete, de mindenkinek más és más a lelki berendezése, fogékonysága, ellenálló képessége az élet fenyegető „Holnapjával” szemben. Azt hiszem, bátor legénynek tartanak azok, akik ismernek, talán igazuk is van, ha csak a saját személyemről van szó, ha az áll homlokterében a veszélynek, de a gyávaóságig túlérzékeny vagyok, ha a hozzám tartozók is fenyegetve vagy a sors általános csapásai alatt állnak. Ez belátom, nem valami túl férfias erény, de azt hiszem, hogy ez egy olyan születési adottság, amelyet nem áll módunkban leküzdeni. Na, de elhagyom ezeket a lelkemből még visszaverődő hullámokat, és Téged jobban érdeklő ügyekkel foglalkozom.

Mindenekelőtt is a sok aggasztó bajok egyik legnagyobbját, az adóügyet rendeztem erre az esztendőre, a lefoglalt bútoraim tehát felszabadultak. Természetesen a gyűjtemény szóba sem került, ez általuk is tudott dolog, hogy afelett nem diszponálhatnak. Hosszú, kínos utánajárás, munka és végül egy kis szerencse tegnap a még hátrálékos 728 lejt is meghozta, így felszabadult mindenem, és ezzel (a községi adómon kívül) az „állami kötelezettségnek” 100%-ig eleget tettem. Egyszer elmondom, hogy micsoda piszok módon adóztattak engem eddig? Ha esetem nem volna annyira prototípusa a butaság és rosszindulat teremtette, bajokat okádó helyzeteknek, kacagni lehetne rajta, pedig ugyancsak betekintést nyújt az egész adóügy féktelen lelketlenségeire.

A munkám természetesen megakadt, erre sem időm, sem lelkinyugalmam nem engedtek gondolni, pedig csak két csoport determinálása és összegezése hiányzik a Pestre küldött apró lepkéken kívül, de addig, amíg onnan megkapom az eredményt, már régen készen leszek mégis, hogy a Ti általatok gyűjtött,

illetve gyűjtendő anyag preparálása és feldolgozásához azonnal hozzáfogassak. Ma küldöttem el LÁSZLÓ Jóskának egy kis ládikóra való gyűjtés-elraktározáshoz szükséges felszerelést. Tűt, dobozokat, csipeszt stb. Szóval a legszükségesebbeket, amikor indulok, készen álljon rendelkezésre. Egy művet is akartam küldeni, de nagyon megnehezítette volna a csomagot, és így az ezúttal elmaradt, de lehet, hogy az a könyvtárakban meg is van: „**ABAFI-AIGNER, Magyarország lepkéi?**” Nagyon, nagyon örülök, hogy Jóska önmagától kapott kedvet a gyűjtésre! Ezáltal hatalmasan gyarapodik az anyag, úgyhogy egy néhány év múlva (ha élek), felállíthatom a Székelyföld lepkefaunájának méltó keretét. Elláttam Jóskát a szükséges instrukciókkal, s ha kedve nem csappan, újból lesz 6-7 hónapra való munkám. Csak ez a tudat vigasztal némileg, hogy nem tarthatok Veletek. Nem mehetek a Retyezátra sem. BARTHA ezredes lepkész barátomat gróf TELEKI Jenőnek ajánlottam, akivel azóta állandó levelezésben áll, és boldogok, hogy egymáshoz közel kerülhetnek, mindkettő igen szenvedélyes gyűjtő, bár TELEKI bogarász – BARTHA lepkész, megtalálják a közös témát állandóan.

KÖNTZEI Gerőtől ma kaptam levelet, amint írja, ha Jóska nem lép vissza a hargitai gyűjtőúttól, Ő feltétlenül vele megy és *igyekszik rábíri CSUTAK Vilmos barátunkat* is részvételre, s ez – ezt én mondom – *ugyancsak rá is férne!* Nem kis dolog ám az, ha az ember az egész szervezetét átíthathatja fénnel, derűvel – egészséggel! Menj velük, soha nem bánod meg! Az olyan mi „időnkbeli” öregező uraknak a legtökéletesebb védekezése az ütőer elmeszesedése ellen. *Elfelejtettem megírni Jóskának, hogy csak használja a tüket szorgalmasan, még összeállítok talán ugyanannyit amennyit elküldöttem, és odaküldöm, ahova kéri!* DOBAY Laci csak akkor mehet, ha folyó hó 20-ig megkapja a nyugdíját – ilyenformán aligha mehet! Én gondolatban mindig Veletek leszek – és irigyellek Benneteket! Ezzel azonban ne sokat törődjete, csak gyűjtsetek sok állatot – és – tartalék napfényt, a mindig sötétebbé váló jövőre! Hogy állotok a dobozokkal? Lesz-e, amibe elraktározzuk a tisztán Székelyföld faunáját? Úgy tudom, hogy LÁSZLÓ Jóska negligálta az én tervemet a dobozok, szekrény etc. nagysága tekintetében, és KÖNTZEIvel tárgyalt, ez nem baj, de legalább van-e valamelyes fix megállapodás? Eredmény? Sokszor igen melegen ölel, Fiaidat és Őnagysága kezeit csokolja

DIÓSZEGHY Laci – öreg barátod

U.i. Nagyon kérlek, mondd meg Jóskának, hogy csalétket vigyen feltétlenül, és így nagy eredményt várok!

38.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. jún. 16.

Kedves Barátom!

A tükre küldött 300 lejt vettem, a már elküldöttet – egy ládikóban holnap, holnapután megkapja Jóska. Megírtam, hogy igen hosszadalmas ügy az a rendelés, 4-5 hét is beletelik, amíg kézhez jut, Nektek pedig sürgősen kell, tehát adtam, és még fogok adni az enyémekből, fontos az, hogy elég bőven el legyetek látva, hogy e tekintetben ne legyen fennakadás. Sokat remélek e kirándulásotokból, én igen szívesen foglalkozom vele, sőt örvendenék, ha minél több lenne az anyag. Csak gyűjtsetek szorgalmasan, ez engem némileg vigasztal az elmaradott részvételemért. Tegnap írtam Neked is egy kiadósabb levelet, azonban szeretném, ha informálnátok az útitervről, és hogy kik vesznek részt?

Sokszor melegen üdvözlő igaz híved
DIÓSZEGHY

39.
LÁSZLÓ József KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1932. jún. 18.

Kedves Gerő Bátyám!

Levelét, melyben a hargitai kirándulás programját közli, megkapva sietek a válaszzal. A kirándulás dolga eszerint a mi részünkről nem bizonyos. CSUTAK igazgató úr tudna szabadulni pár napra, hogy Udvarhelyre és onnan Oláhfaluba is kimenjen, csak a többnapos hegyi kóborlásokban nem venne részt. Magam részéről nehezebb a dolog. Az érettségi vizsgára a mi ifjaink június 25. és júl. első napjai között kerülnek; első esztendő, mikor két tantárgyból készíttetem elő az érettségire állókat, s így ott a helyem, ahol én is tanulhatok, hogy hogyan tanítsak, illetve készítsék elő a jövő évek folyamán. A hargitai kirándulás nem inneni részvevői közül is egyedül a Gerő bátyám jövedele bizonyos ezidőszerint. DIÓSZEGHY semmiképpen sem jön, DOBAY jövedele az állami nyugdíj e hó 20-i kifizetésétől függ, nagyon valószínűtlen ez is! Nem jönnek a pesti urak sem, akikről szó volt. A kirándulás így, erről az évről – fájdalom – elmarad, annyival is inkább, mert a múzeum bevételei is nagyon megcsappantak, s anyagi fedezet nincs. Én igyekszem pótolni az elmulasztottakat; tavasz óta gyűjtök, s nyáron is fogok dolgozni, főleg a város határában és a Szent Anna tónál és a Rétyi Nyírben. A hideg esős időjárás a rendes szezont visszavetette nagyon. Alig volt 2-3 hét meleg tavaszvégi idő, beállott a mostani hideg, s alig lehet lepkét látni. Reméljük, jövőben jobb világ lesz, pénze-

sebb, melegebb és szabad időben bővebb, s majd DOBAYval és DIÓSZEGHYvel és Gerő bátyámmal együtt mehetünk a Hargitára.

Szíves üdvözzettel
LÁSZLÓ József

40.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1932. jún. 30.

Kedves Vilmos!

Valóságos megdöbbenéssel olvastam Jóska öcsém szomorújelentését! Mindenre gondoltam, de az ő szomorú végére ilyen fiatalon – azt gondolni sem gondolhattam! Fogadjatok őszinte részvétem, és kérlek, tolmácsolj részvéteimet valamelyik családtagnak is, aki ottan lakik! Utolsó június 18-án hozzám frott levelében még tervezte a jövő évi kirándulást társaságunkban, s reménykedett. Igen fájjalom elpusztulását, s azt hiszem, Nálatok is nagy űrt hagyott maga után, s amint gondolom – vele Rézsedről is sok reménységed szállott sírba! Egyébként halomra gyűjtöm Nektek az állatokat, és vasárnap megyek Szovátára, s ott is jórészt azt fogom csinálni – az már Székelyország! Egész télen lesz mit rendezni, determinálni, csak legyen ki! Szívesen üdvözlő őszinte híved

Gerő

41.
DIÓSZEGHY CSUTAKnak
Borosjenő, 1932. júl. 1.

Kedves Vilikém!

Itt fekszik előttem a két gyászjelentés, a sző szoros értelmében: le vagyok taglózva! Még június 8-án küldött levelezőlapja is tele életörömmel, akarással. Levelei a jövő szép nagy terveit terítgették élelem, s az együttműködés legszebb reményével csillogtatta meg a Jövőt számomra. Nagy eszű, puritán jellemű, nagy jövőjű és nagy-nagy ígéreteket rejtő egyéniség volt, és most – összeomlott minden, hogy végtelen keserűséget, fájdalmat hagyjon maga után! Pótolhatatlan ígéret! Áldás, béke hamvaira! Csak sejtem, hogy valami megbomlott benne (?). Nemrégiben küldöttem kérésére gyűjtőeszközöket, nagy kedvet mutatott a kirándulásra is, amely, mint KÖNTZEI Gerő írja, elmaradt! Nagyon kérlek, Vilikém, add át a gyászoló Családnak a legmélyebb részvéteimet, lelkileg velük vagyok, érzek, tudom, hogy kit veszítettünk el valamennyien, akik az Ő felfelé ívelő pályáját láttuk, vártuk a legnagyobb bizakodással! Nagyon kérlek, Vilikém, légy oly szíves, és mielőbb közöld a nagy tragikum okát. Vigyetek sírjára az én nevemben is virágokat, virágokat, amelyeket

olyan nagyon szeretett és olyan nagyon mélyen ismert. Sokszor ölel a Te lesújtott öreg barátod
DIÓSZEGHY

42.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Szováta („Patakmajor”), 1932. júl. 8.

Kedves Barátom, Vilmos!

Értesítelek – vigasztalás, vagyis helyesebben megnyugtató céljából arról, hogy annak bizonyosságául, amit egy előbbi levelemben írtam: „mindig történik valami a Múzeumotok érdekében” – ez év május havában pár száz állatot Pókán (Marosszék), most július 4-től holnaputánig pedig itten gyűjtöttem állatokat Részetekre! Éspedig gyűjtöm főleg és elsősorban a lepkéket, aztán bogarakat, darazsakat és legyeket, néhány vagyis kevés pókot – mind „székelyföldieket”! Már van jó néhány száz állat „raktáron”. Természetes, hogy a lepkéket preparálom is, determinálom is – de a többieket azért gyűjtöm (alkalmilag), hogy ha egy olyan szakértőt kaptok v. kapunk, aki vállalkozik a determináláshoz Részetekre – odaadom, és dolgozza fel. DIÓSZEGHY is gyűjt – de azok ugye sem nem vidékiek, még székelyföldiek sem – de azért lehetnek a Tiétek; én elsősorban amelletl vagyok egyelőre, hogy Székelyország állatait gyűjtsük Nektek! Aztán, ha hízik a hízó, azután lehet bővílni kijebb is! Kár, hogy a Jóska tragédiája sok szép tervet megváltoztatott. Hát mit csináljunk? A karavánnak haladni kell tovább, ugyanolyan nemes gondolatokkal, ha göröngyös utakon is! Kellemes nyaralást kíván őszinte híved. Lehet, hogy az idén még egyszer gyűjthetek itt pár napig. A gyűjtőszezon végén referálok, hogy mit és hányat gyűjtöttem.

Gerő

43.
CSUTAK KÖNTZEinek
Sepsiszentgyörgy, 1932. júl. 17. d.u.

Kedves Gerő!

Jún. 30-án és júl. 8-án kelt két kedves lapodra kívánok válaszolni, miután eleget tettem állampolgári és magyarpárti kötelességemnek, s most át akarom adni magamat a vasárnap délután talán még nekem is kijáró üdülésnek. Mert kétségtelenül pihenés és üdülés nekem, amikor alkalmas lehet veled eldiskurálni, aki megválaszolandó lapjaidban is annyi kétségtelen tanúbizonyosságot tettél mind múzeumunk, közös székely nemzeti vagyonunk, mind az én igénytelen személyem iránt érzett jóindulatodról, akikben még legalább a jó szándék megvan; ha már kevés is a tehetség, e közös

nemzeti vagyontartására, sőt lehető gyarapítására. Tehát elsősorban is köszönöm szépen a szegény és szerencsétlen LÁSZLÓ Jóska barátom és munkatársam halála alkalmából kifejezett őszinte részvéteket. Ezt természetesen Árpád bátyjának is, ki közvetlen munkatársam, igazgatói titkárunk. (...) ²² váratlan csapást jelent a családjának is, melyet már anyagilag támogatni tudott, a kollégiumnak is, mely őt oklevélhez juttatta, s most nézhet új ember után, és nekem is, ki néhai édesapja iránt érzett baráti érzésem alapján őt a kebelelem meléngtettem testvéreivel és egész családjával együtt, természetesen abban a reményben is, hogy majd felvált engem a dolgaiban és addig is mindenesetre jó és használható munkatársam lesz. Most mindennek vége! Új ember után kell nézmem, éppen akkor, amikor már azzal kezdtem dicsekedni szűk családi körben, hogy Istennek hála a személyi kérdésekkel rendben vagyok. Egyetlen iskola talán egész Erdélyben az enyém, mely egyetlen leut sem fizet idegen tanároknak, mert idejében neveltettem magunknak új munkatársakat. Többé természetesen még ennyi dicsekvésre sem fogok gondolni, még kevésbé fogom felnyitni a szájamat. Ellenben újból kezdem a munkatársnevelés nem a legkelle-mesebb munkáját, és vigasztalom, megnyugtatom magam azzal a reménységgel és azzal a férfias elhatározással, melyet Te így fejeztél ki: „a karavánnak haladni kell tovább, ugyanazon nemes gondolatokkal, ha göröngyös utakon is!“. Ezért esett különösen jól szívemnek mind a két kedves lapodon küldött biztatásod és az a közlésed, hogy akárhol jársz, akár Pókán, akár Szovátán, mindig gondolsz haza is, és halomra gyűjtöd az anyagot annak a múzeumnak, melynek mindaddig gyarapodnia kell, amíg hozzád hasonló nemes gondolkozású székelyek fognak ezen a nyomorult sárteken élni, bármilyen messze vesse őket a sors egymástól és ősi pátriájuktól. Hogy aztán ki és mikor fogja determinálni az Általad gyűjtött és gyűjtendő anyagot? Ez egyelőre csak másodrendű kérdés lehet, mert első a gyűjtés, hiszen tanárebereknek ez ma sokkal nehezebb, mint a meghatározás, azaz meghatározásra majd itt vagy valamelyik testvérközépiszkolánál, talán egyelőre Csíkszeredán, hol dr. BOGA Lajos barátom kitűnő szakember, találko munkaeerőt, ha pénzem is lesz a díjazásra, miben aztán majd ismét véleményt fogok Tőled kérni. Természetesen abban is tökéletesen igazad van, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak a Székelyföld állatvilágának stb. az összegyűjtése a feladata. Egészen bizonyos ez! De azért – hadd hizzék a hízó, amíg olyan jó fiúk is élnek az oldalunkon, mint a mi DIÓSZEGHY Laci barátunk, aki igazán nem tehet arról, hogy nem élhet itthon közöttünk, hiszen a bogarai stb. sem respektálják úgy a határokat, mint mi az ugynevezett triánoni határt, mert ezeknek bizonyosan

több eszük van, mint azoknak volt, akik Európa új térképét fabrikálták, rajzolták... Szívemből kívánom, hogy még ezen a nyáron menj vissza ismét Szovátára, és akárhol jársz, hálódát a szerencse ne hagyja el, hanem töltsé színültig újabb és újabb zsákmánnyal, hogy az 1932. évről szóló jelentésemben majd a súlyos veszteség mellett jelentékeny gyarapodásról is beszámolhassak. Most írok aztán Laci barátunknak is, aki szintén felkérés baráti soraival, s akinek csak az a baja van, hogy a jó Isten olyan pályára terelte, hol csak idő- és nem pénzmiliomos lehet, különösen ma, mely éppen a szabad és főleg a művészi pályán élőket teszi a legnagyobb próbára. Ismételten köszönöm szépen a biztató és erősítő soraidat, és igaz barátsággal, szeretettel öllelek

CSUTAK Vilmos

44.

CSUTAK DIÓSZEGHYnek

Sepsiszentgyörgy, 1932. júl. 17.

Kedves Laci!

Csak most jutottam annyira, hogy Gerő barátunknak is és Neked is megköszönjem szépen a LÁSZLÓ Jóska öngyilkossága alkalmából kifejezett őszinte baráti részvéteket. Mondhatom, a nagy fájdalomban, mely váratlanul reám szakadt, a Te és a Gerő vigasztalása esett legjobban a szívemnek. Jóska édesapja jó barátom volt, és hűséges munkatársam volt, akivel két évtizeden át mint testvérek dolgoztunk együtt a kollégium és múzeum érdekében. Az összes gyermekek a szemem előtt, s szüleik halála után mint egy a védőszárnyaim alatt nőttek fel. Jóskában nemcsak jó munkatársat, hanem utódot is reméltem, aki ha talán nem is mindenben az általam helyesnek, jónak és egyedül célszerűnek látott utakon is fog haladni, de mindenesetre éppen olyan nemes intenciókkal, s könnyebb viszonyok közt bizonyára jóval több eredménnyel fogja szolgálni annak a kollégiumnak és annak a múzeumnak az érdekeit, melynek a szolgálatára áldoztam az életemet. Fájdalom, most mindennek vége van, és azt sem tudom valójában, hogy miért? Csak felteszem, de bizonyosan nem tudom, hogy túlságosan érzékeny volt, (...) ²³ nem volt egészséges, hiszen már háromszor esett át súlyos operáción, sokat várt az emberektől és az étlettől, mert naivság is sok volt benne, és szörnyű csalódáson esett át, és így tovább, anélkül, ismétlem, hogy a valóságot meg tudnám mondani. Csak az tudom bizonyosan, hogy halála családjára is, a kollégiumra és múzeumra is, és reám is súlyos veszteség. Mikor és hogyan tudom pótolni, még a jövő titka. Egyelőre pályázati hirdetéssel és magánlevelezéssel próbálkozom, amíg aztán valahogy egy testileg és lelkileg egészséges fiatalemberre tehetek szert. Ebbe

talán még egy-két esztendő is bele fog telni. Nem tudhatom. De remélem, hogy végül is rendel a jó Isten megfelelő jó szakembert és jó barátot, mind a kollégiumnak, mind a múzeumnak, mert azt hiszem, és azt remélem, hogy mi bármelyik pillanatban elmúlhatunk, de ezek az intézmények nemcsak minket és gyermekeinket, hanem sok nemzedéket és századokat is túl fognak élni. Ebben a reményben dolgozom-küszködöm én, és kérek Téged, hogy állj mellettem tovább is a múzeumunk és kollégiumunk iránt már eddig oly szépen megbizonyított testvéri szeretetteddel, és akkor még bizonyosabban gyarapodni és fejlődni fog elsősorban a mi kis múzeumunk, mely – főleg a mai pénztelen világban – annyi gondot okoz nekem. Részvétedet közöltem LÁSZLÓ Árpád barátommal, és virágokkal borítottuk a „szerencsétlen fiam” sírját, ki tényleg olyan közel állott a szívemhez, mintha szinte-szinte a saját gyermekem lett volna. Hát Te, édes Lacikám, hogyan élsz, hogyan tudsz élni a mai szörnyű gazdasági viszonyok között, amikor a legtöbb embernek, éspedig még a magamfajta középosztálybeli embernek is a legsúlyosabb mindennapi gondok közt kell élnie, bár némi fix javadalmazása van?! És aztán otthon vagy-e még? Mi valósult meg a nyári terveidből? Vagy mik a terveid a nyár hátralevő idejére? Mind-mind nagyon érdekel, mert tökéletesen igaza van a mi kedves Gerő barátunknak abban, hogy „a karavánnak haladnia kell tovább, ugyanazon nemes gondolatokkal, ha göröngyös utakon is!” Haladjunk tehát mi is tovább, egymás testvéri és intézményeink baráti szeretetében, amíg még gyönyörködhetünk a napvilágban és legalább időközönként testvéri és baráti szót válthatunk egymással. Igaz barátsággal, testvéri szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

45.

KÖNTZEI CSUTAKnak

Küküllővár, 1932. szept. 18.

Kedves Barátom!

Rövid tartalmú kártyán jeleztük Neked Szovártáról, hogy én és DIÓSZEGHY ott gyűjtöttünk számtokra állatokat, jelenleg csak rovarokat vagy 3-4 napig. Kevés, de jó eredménnyel, s még több tapasztalattal jöttünk haza. A fő eredmény a következő volt, és erről a kérdésről való álláspontodról kérek is alkalmilag választ. Indítványoztam DIÓSZEGHYnek, s megbeszéltük minden oldalról a kérdést, ti. egy „Székely Nemzeti Múzeum Egylet” megalakulását látom szükségesnek! Rendes alapszabályszerű megalakulással! Ezen belül szakosztályok alakulását, éspedig, ha lehetséges lenne összehozni, I. könyvtári, II. néprajzi. III. régiségtári, IV. állattani szakosztályokkal! Minket főleg

az utóbbi érdekel, s megalakulását és erre tagok toborzását akkor is szükségesnek tartom, ha a többi szakosztályokat nem lehetne összehozni! Ez utóbbi főleg arra céloz, hogy legszegényebb csoportját a Múzeumi anyagotoknak rövidesen hatalmasan és tartalmasan, s főleg tudományosan megnöveljük! Ti. mi, ha eddig kevesen is, de folyton gyűjtünk, s a sok anyag fel fog halmozódni, s annak szakszerű elhelyezéséről idővel kell gondoskodjatok, különben megáll a gyűjtőmunka. Ehhez pedig pénz kell, amit rendes és rendkívüli tagoktól kell évenként beszerezni – jótékony adakozásokon kívül – egyelőre szerényebben megállapított tagdíjak útján! Ezt pedig, ugye, csak „Egylet”-té alakult társaságtól várhatjuk! Már megindítottam, és az összes székely zoológusokat össze kell hozzuk! DIÓSZEGHY Apatelken gróf LÁZÁR Máriát akarja s reméli megnyerni ennek a propagandának (hallom, lelkes székely nő!); én is minden arra való komoly embert fogok erre verbuválni! Várom a Székelység legközelebbi számát, hogy BÁNYAI hogyan indítja be a zoológusok összehozását, hiszen kell legyenek, s vannak is, de nem sokan tudunk egymásról. No most, hogy rövid legyek: arról érdeklődöm Nálad, hogy Te és Múzeumotok vezetősége mint gondolkodtok erről a szerénységünk szerint nagy horderejű és jövőjű kérdésről? Ha Tőled kedvező feleletet kapok, akkor alkalomadtán s kellő előkészítés s összehívás után részletes indítvánnyal állhatok elő! Mert ugye ilyesmi előzetes megbeszélés nélkül egy esetleges fiaskónak komoly ember nem teheti ki magát, s főleg nem kockáztathatja a cél sikerét! Beszéljétek meg, s engem arról értesíts! Holnap Marosszékre utazom, s ott is fogok gyűjteni Nektek, egyéb sok elfoglaltságom mellett erre is szánok mindig időt, s nemsokára annyi anyagom lesz együtt, hogy egy egész kufferrel vihetsz magaddal állatokat – ha lesz, hová eltegyétek! Sok rovarút fog kellene, s mint látom, Töletek erre nem lehet számítani, tehát önerőnkéből kell ezeket beszerezzük, ahonnan tudjuk. Pár helyről érdeklődtem, még választ sem kaptam, tehát külföldre kell drága pénzzel fordulni – amiért az biztosan fog szállítani. Most a szováti anyagot dolgozom fel, és teszem félre Nektek, s egész külön sok dolgot fog adni a DIÓSZEGHYvel való közlése, mert Ő máris össze akarja írni a fogott állatok névsorát, amíg nem nő igen nagyra az anyag, s amikor természetesen még nagyobb munka volna ezt megcsinálni! Ennyit tartottam szükségesnek a szováti út után azon frissiben Veled közölni. A sok jelenlegi világbéli nyomorúság mellett valóságos felüdülés számomra, hogy ilyen szép jövőjű célról írhatok Neked, s nagy megnyugvásomra fog szolgálni, ha előbbre tudom vinni ezt a célkitűzést!

Legszívesebben üdvözöl őszinte híved

Dr. KÖNTZEI Gerő

46.
CSUTAK KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1932. okt. 1.

Kedves Barátom!

Mind kártyátokat, mind 18-án kelt részletes leveledet nagy örömmel vettem és olvastam. De nem csak én olvastam, hanem elolvastattam több itteni barátommal és dr. BOGA Lajos csíkszeredai róm. kat. főgimnáziumi tanár kedves barátommal is, ki előbb az Erdélyi Múzeum-Egylet állattárának őre volt, s jelenleg nálunk a LÁSZLÓ Jóska tanszékét is ellátja, sőt tőle írásbeli szakvéleményt is kértem, mit a kedden d.u. tartandó ügyvezető-tanácsi ülésünk után, hol mind a Te leveledet, mind az ő véleményét elő óhajtom terjeszteni, majd elküldök Neked a mi korábbi tervezgetéseink egy részével együtt, hogy viszont azokra nézve a Te szíves véleményedet kérjem, s így végül is megvalósítsuk egymástól függetlenül megszületett közös tervünket. Most tehát csak annyit kívánok megírni, hogy hálás szívvel köszönöm a szíves biztatásodat, hogy Lacival együtt csak folytassátok tovább a verbuválást, a zoológus társakkal való érintkezés közvetlen felvételét, mert ezekből a levélváltásokból kétségtelenül Egyesület és Szakosztályok lesznek, ha a Jó Isten megtart minket, és megőrzi az egészségünket. Jelzésed alapján átnéztem a BÁNYAI János *Székelységének* a legújabb számát, de semmit sem találtam erre nézve benne, mert amit a lapja 7–8. számának 78. oldalán a *Székelyszék* című rovatban ír, abból nem tudom kiolvasni azt, amire Te szíves voltál célozni. Nem tartom azonban lehetetlennek, hogy majd a jövő számban többet és részletesebben fog írni, de azt még bizonyosabbnak tartom, hogy az lenne az igazi magvetés és a szög fejére ütés, ha szíves lennél Te cikket írni erről a fontos kérdésről. Jó kedvet és jó egészséget kívánok az újabb meg újabb kiszállásokhoz és a hazaszállított hadizsákmány feldolgozásához; kérlek, hogy add át Lacinak a meleg üdvözetemet, ha írni fogsz neki, és amikor itteni barátaink, ELEKES Andor és társai meleg üdvözetét tolmácsolom (Andor sohasem felejtí el, mikor Rólad esik szó, hogy elő ne adja a román entomológiáról a TANKÓ-kertben illusztrációk kíséretében tartott szakszerű előadásodat), egyúttal igaz barátsággal üdvözöllek

CSUTAK Vilmos

47.
CSUTAK KÖNTZEInek
Sepsiszentgyörgy, 1932. dec. 24.

Kedves Barátom!

Egy nagyon kedves levelezőlapod és egy még becsesebb és még kedvesebb leveled fekszik előttem.

Levelezőlapod vétele óta nem volt nap, amelyiken nem gondoltam volna Reád és szíves meghívásodra, s tegnap vett leveled azzal a reménységgel biztat, hogy munkád és akaratod nyomán a Székely Nemzeti Múzeum hatalmas lépést fog előre tenni a maga szép hivatása útján... De előbb igyekszem kimenteni magamat, és megindokolni tervezett látogatásom elmaradását, hogy azután nyugodtan diskurálhassunk a további teendőinkről és jövő munkánkról. Még a zsinatunk alatt, pontosan bezárásakor vettem kedves lapodat, és nyomban mutattam KISPÁL Lászlónak, akivel minden egyes találkozásunk alkalmával annyi szeretettel szoktunk elbeszélgetni közös jó barátainkról, és megígértem Neki is, hogy hazamenet meglátogatlak, s ahogy tervezted, együtt felmegyünk DOBAYhoz is látogatóba. Fájdalom, tervemet nem voltam képes végrehajtani, mert egyrészt szörnyű rossz vasúti összeköttetések van, másrészt hazulról olyan hírt kaptam, hogy siessek, mert inspektorjárs vizálatott, harmadszor – s talán Te ezt fogod leginkább megérteni, skárlátszérumot kellett végig a kezemben hazaszállítani, hogy a főgimnáziumunk és leánygimnáziumunk növendékeit vele azonnal beolthassuk. Hosszas titubálás után mégis győzött bennem a gyermekeink és kollégiumunk érdeke, és egyenesen hazajöttem, abban a reménységben, hogy legközelebbi utam alkalmával meglátogatlak. Sajnos, ezen a legközelebbi utamon is túl vagyok már, mert most dec. 15-én ismét Kolozsvárt, igazgató-tanácsi ülésen voltam, de a számadásra vonó KISPÁL Lacinak már meg sem mertem ígérni határozottan, hogy kiszállok, bár erős szemrehányást tett, és meg is fenyegetett, mert a megelőző alkalommal hozott oltóanyagunk nem volt elég a háromszori védőoltásra, és ismét szérumot kellett szállítanom, és jöttek az első évharmadi osztályozó konferenciák is úgy, hogy ismét csak fájdalmas pillantásokat és sóhajokat küldöttem Feléd a Kisküüllő völgyében felfelé, de nem tudtam kiszállani, bár jól tudtam, hogy ezért ismét kikapok KISPÁL Lacitól, Te pedig engem eddig tökéletesen kizártál a baráti szívedből, és talán a poklok mélységes fenekére küldöttél... Annál nagyobb örömet szereztl a kedves és szíves leveleddel, és annál inkább sietek most, hogy véleményemet mielőbb közölhessem Veled. Ez a szerény véleményem pedig csak egyetlen hó óhajítás, és pedig az, hogy segítsen meg a jó Isten a tervezett és egyidejűleg az újságokban is bejelentett székely természettudományi Társulat megszervezésére, de a Székely Nemzeti Múzeum természettudományi szakosztálya cím alatt, tehát nem teljesen önállóan és függetlenül tőlünk, azért, hogy a csemetéd akkor is élhessen és erősödhessék, amikor mi már nem leszünk, és nem táplálhatjuk szívünk melegével és agyunk minden jó gondolatával. Mivel pedig az Erdélyi Múzeum-Egye-

sület nálunk tervezi az 1933. évi vidéki vándorgyűlésének a megtartását, és ezzel kapcsolatosan az Erdélyi Gazdasági Egylet is gazdasági kiállítás rendezését, úgy, ahogy 1929-ben a múzeumunk 50 éves jubiláris emlékünnepele alkalmával már egyszer nagyszerű eredménnyel megcsinálta: az volna a másik óhajtamom, hogy a terved vagy előbb, vagy ekkor, tehát legkésőbb augusztus végén vagy szeptember 10–15. között végre is hajtassék, s az a nap örökre emlékeztetéssé tévessék a múzeumunk történetében. Nagyon kérlek azért, kedves Gerő, hogy szíveskedj ezeket a szempontokat és tényeket komoly fontolóra venni, és az egyes jelentkezőkkel ilyen értelemben tovább tárgyalni. Némi tájékoztatás mellékelem az Erdélyi Múzeum-Egylet 1905. évi *Alapszabályait* azért, mert nagyjában azokat vehetnők mi is figyelembe zsinórmértékül, s egyúttal most írok Kolozsvárra is, hogy küldjék meg nekem a szakosztályok hivatalos iratait. Természetesen azonnal továbbítom Neked a természettudományi szakosztályt, úgy, ahogy megkapom, mert azt szeretném, hogy most a tél folyamán Te is csinálj egy alapszabály-tervezetet a tervezett szakosztályotok részére. Végül csak annyit, hogy keresve fogom keressni az alkalmat, hogy még a télen meglátogassalak és együtt, szánúton vagy vasúton DOBAY barátodat is meglátogassuk. Kellemes ünneplést és boldog új esztendő-t kívánok az egész mélyen tisztelt családnak, s Téged a régi nagyrabecsisüléssel és igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

Jegyzet

1. APOR-kódex: az első magyar bibliofortás részleteit (a negyedik magyar irodalmi munkának tekinthető zsolttárfordítás) tartalmazó 15. századi kódex, a Székely Nemzeti Múzeum legértékesebb hungarikája. PÜNKÖSTI Gergelyné APOR Zsuzsannától került CSEREYnéhez.
2. „1911. aug. 14. - BÁNYAI János geológus (Abrudbánya) látogatása. Kiszállás a Borvíz-kút melletti téglagyári, a PAP Lehel-féle cementgyári, a FORRÓ Elek-féle homokbánya feltáráshoz. Előbbi helyről kövületek; utóbbi helyről: vulkanikus bomba (2 db.) és edénytöredékek, mamutfog. 1911. okt. 22. - Dr. SZÁDECZKY Gy. látogatása a múzeumban. Geológiai kiszállások: 1. PAP Lehel homokbányáihoz. 2. Felszegi, borvízkút melletti téglagyári feltáráshoz.” (*Múzeumi feljegyzések - Munkanapló, 1911-1936*)
3. „1913. szept. 16-án Dr. HORVÁTH Géza országos felügyelő a természetrajzi gyűjtemény berendezésére és további fejlesztése ügyében a múzeumot meglátogatta. (Gyűjtemény állapota az átköltözés után teljesen jó). Helyiség szűk lesz. Ásványtár lehetőleg a folyosón jól záró szekrényekben. Hideg nem árt. Rovarszekrények alsó része a szekrénylábak közé betolható és kivehető. Ebbe jönnek a fiókok közül azok, amelyek nincsenek kiállítva. - Rovarfiókok SZIKORÁtól (RÁDAY u. 30.) (f. 12 K). - Litvániai bőlny (kérés) - Medve Bp. részére is. - Szekrények elhelyezése. - 800 K dotáció állandósítása. - Függönyök jók. Felereszthető csak irodába.” (*Múzeumi feljegyzések - Munkanapló 1911-1936*)
4. „...szíves volt múzeumunk ásatag és őskori csontgyűjteményét szakszerűen átvizsgálni, meghatározni, s a duplumokból és a Székely Nemzeti Múzeum gyűjtemény területén kívül eső területekről származó tárgyakból a

szükséges darabokat a m. kir. Földtani intézet részére összeválogatni. ... Dr. KORMOS Tivadár geológus írral folytatott megbeszélések alapján tisztelettel kérjük a Tekintetes Igazgatóságot, hogy a múzeumunk által a Földtani intézetnek cserésképpen átengedett ... tárgyakért a Földtani intézet felesleges példányából egy kisebb kézi ásványgyűjteményt és Székelyföldről származó ásványokat és kőzeteket kérünk. Kérjük továbbá, hogy a Földtani intézetnek könyvtárunkban hiányzó kiadványait szintén megküldeni kegyeskedjék...” (Dr. LÁSZLÓ Ferenc levele a m. kir. Földtani intézet igazgatóságának)

5. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között**, jelen kötet.
6. Vö. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez**, jelen kötet.
7. Vö. WOLF Tamás, **A Székely Nemzeti Múzeum és a székelyföldi kutatóutak (1928-1940)**, jelen kötet.
8. Sugásfürdő, Rétyi Nyír, Szent Anna-tó-Mohos, Kommandó-Górhavas. Vö. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti tevékenységéhez**, jelen kötet.
9. A Magyar Nemzeti Múzeum állatárának igazgatója.
10. Bráila, Románia.
11. A kapcsolatfelvétel valószínűleg az említettek – VERESS Áron, NAGY Ede és I. még a következő levelekben, pl. BENEDEK János múzeumi igazgató-választmányi tag – útján történt.
12. Curtea de casaije:
13. Náluk nagyobb számú román tagot léptettek be, és ezzel átvették az ellenőrzést. A kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületben is ezt próbálták kikényszeríteni, és formai okora hivatkozva sikerült is működését egészen 1930-ig megbénítani. A Székely Nemzeti Múzeum esetében, *Alapszabályainak* köszönhetően ilyen veszély fel sem merülhetett.
14. Emberi sorsok: CSUTAK Vilmos élete is a Múzeumba fog rámenni, mint korábban, 1925-ben LÁSZLÓ Ferenc – 1936. májusban első gimnazistaként hagyja árván kisebbik fiát. Mintha érezné ezt, a levelekben viszatérő fordulat a még elvégzendő, megoldandó feladatok felelős tudata.
15. SZÉKELY Zoltán igazgató-őr és KISGYÖRGY Tamás igazgató-választmányi elnök fogják elhozni, 1948-ban, a második világháború után.
16. Jellemző a kor romániai magyar szakembereinek elszigeteltségére, hogy az *Erdélyi Irodalmi Szemlé*ről sem tudott, holott ekkor már az *Erdélyi Múzeum* is újra megjelenik.
17. A levelek címzése: Nagyságos Dr. KÖNTZEI Gerő nyugalmazott járársorvos, földbirtokos úrnak, Küküllővár.
18. *Vis maior*: kényszerítő körülmény.
19. A levél az 1931. évi háromszéki gyűjtőtűt után született, ekkor ismerkedhettek meg KÖNTZEI és LÁSZLÓ József.
20. Valószínűleg KERNNÉre gondol.
21. Sepsiszentgyörgyi barátok családi problémája, nem tartozik a tárgyhoz.
22. Tárgyhoz nem tartozó személyi vonatkozások.
23. Tárgyhoz nem tartozó személyi vonatkozások.

Köszönetnyilvánítás

A közlemény a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnak majuszkulázását, beleértve a forrásközlést, kötet szerkesztési szempont indokolja. Szerk. megj.)

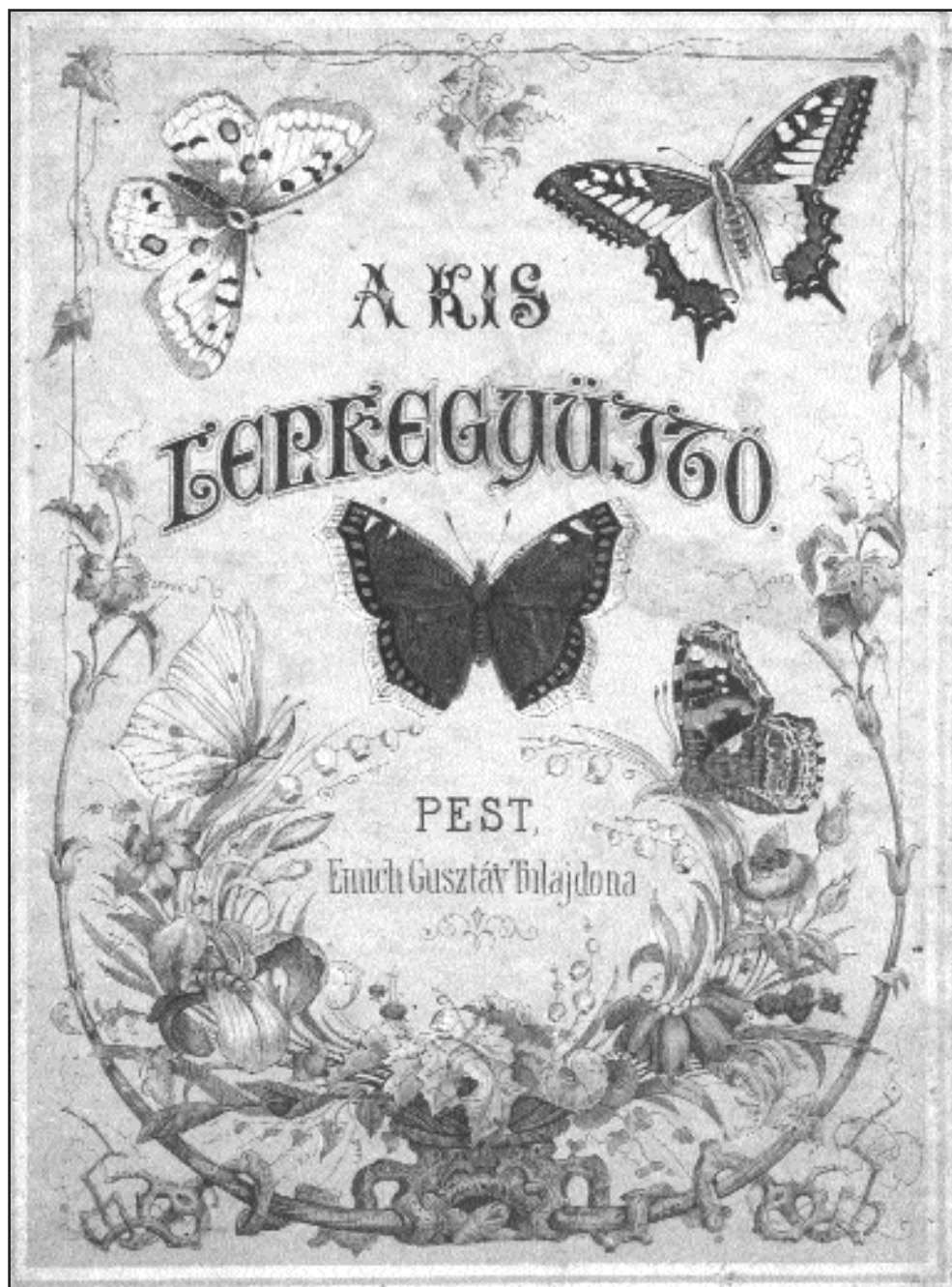
**Coroșpondența colaboratorilor
zoologi cu Muzeul Național
Secuiesc în perioada 1928–1932**
(Rezumat)

Lepidopterologul László DIÓSZEGHY și entomologul Gerő KÖNTZEI se numără printre colaboratorii interbelici cei mai importanți ai Muzeului Național Secuiesc. Participanți activi la „expedițiile din Secuime”, au îmbogățit Muzeul prin cercetarea comună cu acesta, dar și prin alte donații, în primul rând cu vestita colecție de fluturi „László DIÓSZEGHY”. Ca și alți colaboratori ai instituției secuiești, aportul lor nu se rezumă la propriul domeniu, ajutând colegii și prietenii de la Sf. Gheorghe în diverse preocupări – cercetări arheologice, de domeniul istoriei artei etc. Coroșpondența lor cu Muzeul, din anii 1928–1932, reprezintă cea mai importantă sursă privind întreruperea dintre 1929–1933 și reluarea „expedițiilor din Secuime”, principalul inițiator și organizator al cercetărilor din Munții Harghita, din 1934–1935, fiind tocmai Gerő KÖNTZEI.

**Zoologist's Correspondence with
the Székely National Museum in
the Period 1928–1932**
(Abstract)

The lepidopterologist László DIÓSZEGHY and the entomologist Gerő KÖNTZEI can be counted among the most important co-workers of the Székely National Museum between the two World Wars. As active participants at the „Expeditions in Székelyföld”, they enriched the Museum with the research with it, and also with other donations, first of all with the famous butterfly collection „László DIÓSZEGHY”. The same as other co-workers of the Székely National Museum, their contribution does not comprise only their domain, as they always helped their colleagues and friends from Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) at different preoccupations – archaeological research, in the domain of history of art a.s.o. Their correspondence with the museum, between 1928–1932 represents the most important source on the ceasing between 1929–1933 and restarting of the „expeditions in the Székelyföld”, the main organizer and initiator of the research in the Hargita Mountains between 1934–1935 was Gerő KÖNTZEI himself.

Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez

LÜKŐ Gábor emlékének, akit már nem sikerült felkeresnem

(Kivonat)

1929–34-ben a Székely Nemzeti Múzeum nem csupán szabadtéri múzeumi részlege megteremtésében jeleskedett néprajzi téren, de jelentős kutatói és kutatásszervezői tevékenységet fejtett ki. A forrásközlés több jelentős néprajztörténeti újdonsággal szolgál. 1929-ben nagyrészt a múzeum biztosította DOMOKOS Pál Péter úttörő, monumentális munkájának (**A moldvai magyarság**, 1931) anyaggyűjtését, és DOMOKOS használt elsőként ott ilyen célra fonográfot. A magyarországi szakmával való szoros együttműködés keretében a múzeum volt LÜKŐ Gábor nagyjelentőségű moldvai kutatásainak a romániai bázisa – a sepsiszentgyörgyiek segítségét finn kolléga segítségével is igénybe szándékozták venni. A Múzeumot a sok tekintetben hasonlóan nehéz körülmények között dolgozó román rokonintézmények is nagyra értékelték. A Szilágyságtól a Dnyeszteren túlig nyújtott támogatást kutatóknak. TÓKÉS Béla esetében a fiatal néprajzost éppenséggel a csendőrségről kellett kimenteniük, ami az anyagiak és a szakemberek hiányán túl a korabeli szakmai munka más akadályaira is rávilágít.

Az első világháború előtti erdélyi magyar néprajzkutatás ma is számos meglepetést tartogat,¹ a két világháború közötti romániai magyar néprajzkutatás története pedig egyenesen feldolgozatlanok tekinthető. Ebben minden bizonnyal annak is szerepe van, hogy ekkor kevés magyar vonatkozású néprajzi munka történt, pl. a szászokhoz viszonyítva.² Szórványos, esetleges eredményeket pedig fel lehet sorolni, értékelni is lehet egyenként, de az önmagában összegezhetetlen anyag marad. Valóban ennyit mondhatunk a „romániai magyar” néprajzi szakma első évtizedeiről, vagy a kérdésfelvetésben is hiba van valahol? Dr. KÓS Károly megállapítása tanulságos, és talán egyben a válasz lehetőségét is felkínálja. Az erdélyi magyar néprajzkutatás útja, írja, csak szaggatott vonal vagy pontsor, gyalogösvény és bűvópatak. Nem beszélhetünk folyamatról, csak esetleges újrakezdésekről, nincs történelme, csak sorsa. Sorra idézi ORBÁN Balázst, HERRMANN Antalt, OROSZ Endrét, HAÁZ Rezsőt, VÁMSZER Gézát – hiába keresi a munkásságukat összekötő fonalat, amelynek végére a saját nemzedékét is odaképzheti.³

Nem számítva azokat, akik csak *bekutat*-tak Erdélybe (mint HERMAN Ottó, JANKÓ, SZINTE, SEMAYER és BELULESZKO, BARTÓK, GYÖRFFY, VISKI, MILLEKER), nézzük, kiket *nem* említett ebben az írásában az elődök közül. KRIZA, NAGY Géza és HUSZKA, SZTRIPSZKY, LÁSZLÓ Ferenc, BALÁZS Márton és ROEDIGER Lajos, SZILÁDY Zoltán, ROSKA Márton, DOMOKOS Pál Péter, KONCSA Samu, HERPEI János. Négyük a Székely Nemzeti Múzeum őre-igazgatóőre-igazgatója volt (HEREPEI a kolozsvári EKE-néprajzi múzeumé is), ROEDIGER igazgató-választmányi tagja, HUSZKA, BALÁZS, ROSKA pedig külső munkatársa. De igazgató-választmányi tagja volt VÁMSZER, és külső munkatársa HAÁZ is. ORBÁN több rendben részese volt fejlesztésének, és a múzeumra szándékozta hagyni eredetileg **A Székelyföld leírása...** kéziratát. HERRMANN és OROSZ ugyancsak kapcsolatban állt a Múzeummal, ahogy DOMOKOS és SZILÁDY is.

*Budapest, THALY Kálmán 52, III/3, H-1096

Hadd ne soroljuk a térségben kutató kevésbé ismert szakírókat, mint HEGYI József, KERESTÉLY József. Ami a másik vállalt indítást, a falukutató mozgalmat illeti, itt dokumentálhatóak a BÁNYAI János, valamint a KACSÓ Sándor szervezte monografista akciók. Dr. KÓS Károly saját nemzedékéből másrészt a sepsiszentgyörgyi múzeumhoz kapcsolódik BALASSA Iván, GAÁL Károly, VAJDA László indulása. A Múzeum ekkori szakmai súlyát illetően az indulásában úgyszintén sokban ide kötődő FARAGÓ József korabeli véleménye megkívlelendő.⁴ Maga dr. KÓS Károly is Sepsiszentgyörgyön végezte a középiskolát, akkor, amikor ott a legintenzívebb munka folyt (Balasagymattal holtversenyben az első magyar állandó szabadtéri néprajzi múzeumi részleg kezdetei, KONSZA Samu nagy háromszéki gyűjtése KÓS iskolatársaival). És az édesapa, aki ide hozta, a múzeum épületeit tervező másik KÓS Károly, akinek hagyatékából is annyi mindent engedett át a sepsiszentgyörgyieknek épp ő, a fia?

Talán ez az egyik magyarázat, hiszen ismert dolog, hogy a két ugyanazon (nagy)nevű KÓS Károly között volt apa és fiú közötti feszültség. Azt pedig az apa mondta ki 1930-ban, hogy mi a Székely Nemzeti Múzeum: „az erdélyi magyarság kizárólagos tulajdonában lévő egyetlen és igazán élő, sőt határozottan fejlődő kulturális intézménye... ez a múzeum ma egyetlen realitása nemcsak a székely, de az egész romániai magyar kultúrának”.⁵ Itt kereshetjük a másik okot. A második világháború előtti erdélyi magyar néprajztudomány történetét is Kolozsváron (nem) írták meg: a felejthetetlen város igézetében nem csoda, hogy máig tartja magát az Erdélyt fővárosával tévesztő reflex. De a két világháború között, amikor Kolozsvár magyar intézményeit, már csak presztízs-kérdésből is, elnyelte az új impérium, valóban egyetlen nagy magyar közgyűjtemény és tudományos intézmény maradt talpon a megnagyobbodott Romániában: a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum.

Ez az egyedüli pont, ahonnan időben folytonos intézményi irattár biztosít rálátást a történetre. A Múzeum számos esetben irányító és

támogató funkciót is ellátott, élén messzire tekintő, nagyformátumú, tudós vezetőivel, de emellett olyan támaszpontot jelentett, amelyre az anyaországi szakma is bízton számíthatott a határon túli terület kutatásában. A magyar tudományos elit nagyrészt Kolozsváron élt (és onnan vándorolt ki esetenként, mint ROSKA), de ott inkább csak publikálásra és ismeretterjesztésre szervezhettek. Kutatást szervezni intézményes háttér szükséges, és pl. ROSKA Mártont is a Székely Nemzeti Múzeum segíthette, kéreztetthette székelyföldi anyagot kutatni kolozsvári munkahelyéről, az egykori EME-régiségtárra települt román ókortudományi intézetből. Dr. KÓS Károlynak igaza van: a kolozsváriak két világháború közötti útja csak sors, és nem történet, de ez csak annyit jelent, hogy ennek a néprajztörténeti fejezetnek az előmunkálatait máshol is meg kell írni. A következő forrásközlés mindössze azt a Székely Nemzeti Múzeumot próbálja visszaemlíteni a szakmai köztudatba – az említett előmunkálatok egy töredékeként –, amely a térség néprajzi kutatását a Szilágyságtól a Dnyeszteren túlig segítette.

2. DOMOKOS Pál Péter, 1929

DOMOKOS Pál Péter (1901–1992) már életében legendává nőtt. VARGYAS Lajost idézve, csak egyetérthetünk méltatásával, ő volt az első úttörője a moldvai magyarság szisztematikus, 20. századi kutatásának, valóságos divatot teremtett vele, másrészt ő fedezi fel igazából a 18. századi régi magyar zenét. **A moldvai magyarság**⁶ monumentális munkája. 1987-es, 5. kiadásának előszavában a szerző maga vall megszületésének körülményeiről és későbbi sorsáról. Hazatérve első, 1929-es moldvai útjáról, hiába próbálkozott könyve kiadásával a különböző, kiadóval is rendelkező felekezetek, politikai pártok illetékeseinél, a moldvai kérdés senkit sem érdekelt, még a tudományos fórumokat sem. Végül a csíkszeredai nyomdász PÉTER Ferenc vállalta, és 500 példányban, a szerző költségén jelent meg 1931-ben. Könyvárusi forgalomba nem került, maga postázta és terjesztette. Viszont váratlanul élénk visszhangja támadt, előbb

Pesten, majd Erdélyben is. Több mint ötven méltatása jelent meg, köztük HERCZEG Ferenc vezércikke a *Pesti Hírlapban*. Ezt követően a Magyar Tudományos Akadémia jelentősebb pénzösszegeg honorálta munkáját, ami lehetővé tette második moldvai útját. A csaknem változatlan 2. kiadást VENCZEL József gondozta (Kolozsvár, 1934), és ezúttal is saját költségen, 1000 példányban jelent meg. A 3. és 4., szintén kolozsvári kiadás már 3-4000 példányos.

DOMOKOS Pál Péter értékét nem csorbítja, a Székely Nemzeti Múzeumot viszont megilleti a kiegészítés: a jeles néprajzkutató a könyvet megalapozó első, 1929-es moldvai útját a Múzeum számottevő anyagi támogatásával végezte,⁷ a Székely Nemzeti Múzeum fonográfjával és az ugyanazon igazgató, CSUTAK Vimos vezette sepsiszentgyörgyi Székely MIKÓ Kolégium fényképezőgéppel. Szakíróvá avatásában is szerepe volt a múzeumnak: legelső közleményei egyikeként⁸, **A csíki énekeskönyvek** a múzeum 1929-es **Emlékkönyvében** jelenik meg. De maradjunk a fonográf mozzanatánál: mindedig egyöntetűen úgy tudta a szakirodalom, hogy az első fonográfós gyűjtést VERESS Sándor végezte moldvai magyarok között, 1930 nyarán.⁹ A most előkerült adatok bizonyossága szerint ebben ugyancsak DOMOKOS Pál Péteré az elsőség.

DOMOKOS szorosabb kapcsolatának kezdetét a Székely Nemzeti Múzeummal pontosan meg tudjuk állapítani, CSUTAK Vilmos és NAGY Imre¹⁰ levelezéséből. A zsögödi festőművész ajánlotta CSUTAK figyelmébe, 1929 nyarán, amikor még, úgy tűnik, Bukovinában kívánt volna gyűjteni. NAGY Imre nagy nyereségnek, ritka alkalomnak látná, ha CSUTAK állást tudna biztosítani a fiatal tanítónak, és lehetőséget adna neki kutatómunkát végezni **(1.1.)**. DOMOKOS hivatalos kérést nyújt be a múzeum igazgató-választmányának, támogatásukat kéri **(1.2.)**. CSUTAK már a következő napon postázza a fele összegnyi előleget **(1.4.)** a néprajzkutató két héttel korábbi megrendelésére **(1.5.)**. DOMOKOS ezzel egyidőben vállalja, hogy a gyűjtést követően fonográflemezai másodpéldányát és néhány értékebb fényképfelvételt átenged a Múzeumnak **(1.3.)**.

November 23-án veszi át a felszerelést **(1.6.)**, és december 4-én már csüböröcsöki utat követően jelez vissza Bákóból: a lemezek (a Brassóból egyenesen bákói címre rendelték) késnek. Mindazonáltal dolgozik, gyűl az anyaga, és nagyon szüksége volna már a további, kérvényezett támogatásra **(1.7.)**. Az egyezés során sajnos indulásból jelen van egy nézetkülönbség. Másként értették. DOMOKOS, aki gyakran, mint később írja, száraz kenyéren él kutatásai során, mecenatúrát keres, és annak tekinti a múzeum támogatását, ezt viszont a nehéz anyagi gondok között tevékenykedő tudományos intézménytől nem lehetett elvárni, ők bedolgozó munkatársként segíthették **(1.9.)**. CSUTAK 1929. december 3-i, NAGY Imréhez írt levelében említi, a képzőművészeti részlegük fejlesztésének az az akadálya, hogy „pl. DOMOKOS Pál Péter közös barátunknak már különböző címenek 21 000 lejt kifizettem a semmiből”, holott épp a Minervának is fizetnie kellene az **Emlékkönyv**ért, ami nehezen térül, stb.¹¹

Ha árnyék vetül is rá, kapcsolatuk nem szakad meg. CSUTAK 1931 tavaszán VÁMSZER Gézát csendesíti jóindulatúan, miután annak viszonya megromlik DOMOKOSSal. Figyelemmel követik Sepsiszentgyörgyről a kutató második moldvai útját is,¹² és 1934–36-ban hosszan leveleznek. Felmerül, hogy DOMOKOS segítséget kérne **A moldvai magyarság** második kiadásához, 1934 végén gramofonlemezei és hozzávaló füzetei (valószínűleg átírások) találhatóak a múzeumban. 1935-ben DOMOKOS a fehérbörkésítés kézdivásárhelyi eszközeiről küld fényképfelvételeket (vonatkozó dolgozata az *Ethnographiában* fog megjelenni), és jelzi, érdemes volna a múzeumnak VAJIK Dénestől az egész eszköztárat megszerezni. 1936 áprilisában anyagi szorultságában bécsi kutatásainak anyagát kínálná fel megvételre,¹³ és kiadásra ajánlja fel TELEKI József 1799-es székelyföldi útleírását is, amelyet újabban fedezett fel.¹⁴

Nincs szerencsájuk egymással. Sepsiszentgyörgyön időközben más elsőbbségek merültek fel: 1936. évi legelső néprajzi feladatuk, írja neki CSUTAK, „a régen fedél alá hozott, de még több tekintetben ma is befejezetlen menasá-

gi ház”, ezt kellene befejezni és bebútorozni, a delnei templom restaurálása mellett. Megoldást keres mégis, hogyan támogathatná a Múzeum hasznára is anyagilag: segítsen a Csíki ház bebútorozásában (a beszerzésben), engedje át ehhez a két néprajzi kiállításukhoz (csíkszeredai, csíksomlyói) készített jegyzeteinek idevágó részét, hogy megtakarítsanak egy alsíki utat. De CSUTAK egy hónap múlva halott.

2. LÜKŐ Gábor, 1931–33

LÜKŐ Gábor (1909–2001), a neves, szakmája által is korán elszigetelt etnográfus, a moldvai magyarság kutatásának is egyik legjelentősebb alakja, úttörője, az új évezred első esztendejében távozott közülünk. Moldvai gyűjtésének eredménye klasszikus munka – ez tisztázza pl. a moldvai csángók és a moldvai székelyek közötti különbséget –, a gyűjtésnek is irodalma van¹⁵.

LÜKŐ előbb 1932. május–augusztusban, majd 1933. január–áprilisban dolgozik Moldvában.¹⁶ A Sepsiszentgyörgyön megőrződött „LÜKŐ Gábor ügye” iratsomó a moldvai gyűjtéshez is számos adalékkal szolgál,¹⁷ a kapcsolatos erdélyi vonatkozások pedig még kevésbé ismertek. LÜKŐ Gábort tudniillik GYÖRFFY István, kutatásai kezdeténél fő szakmai támogatója, megbízója¹⁸ előbb CSUTAK Vilmoshoz küldi, a Székely Nemzeti Múzeumba (2.1.). VISKI Károly 1931. november 1-jén már azt írja CSUTAKnak, hogy LÜKŐ gyakran ír GYÖRFFYnek, és írta, hogy CSUTAK segítette, 1932. április 9-i levelében pedig CSUTAK ugyancsak VISKI útján üzeni GYÖRFFYnek, hogy LÜKŐ jelentkezett nála. A Budapest és Sepsiszentgyörgy közötti levelezésnek korábban is témája volt a moldvai kutatás, VISKI már 1930. szeptember 30-án azt jelzi CSUTAKnak, hogy VERESS Sándor közben visszatért, úgy hallja, szép eredménnyel. 1932. júniusban, mint már említettük, VISKI levele jelzi azt is CSUTAKnak, hogy DOMOKOS (újra) elindult Moldvába.

Sepsiszentgyörgy lesz az a romániai támaszpont, amelyre moldvai kutatásai során LÜKŐ is támaszkodik, ide küldik utána a támogatás nagyobb részét,¹⁹ amelyet CSUTAK tovább-

bít, illetve kezdetben saját pénzéből előlegez – Bukaresten át az elején kap pénzt, ezzel párhuzamosan.²⁰ Sepsiszentgyörgyre érkezik a gyűjtés eredménye is, hogy biztonságba kerüljön (2.4–17., 2.19–22., 2.25–28.). LÜKŐ rapszodikus levélíró, de az indulásában akár nem túl komolyan tűnő kapcsolat nemcsak felmelegedik, de kifejezetten személyessé válik. Szakmailag CSUTAK teljes súlyával a fiatal kutató mögé áll, véleményezi az Akadémia irányába LÜKŐ munkáját (2.6., 2.8.), a romániai viszonyokhoz való alkalmazkodásban gondos tanácsadója lesz (2.11., 2.13.), tájékoztatja a térségben folyó párhuzamos kutatásokról (DOMOKOS Pál Péter, VITA Zsigmond), illetve felhívja erre a figyelmét, közvetít az újabb induló csángókutatók irányából, mint VERESS Sándor (2.10., 2.28–29.). Leveleinek hangja egy idő után inkább már az atyai baráté, odafigyel a fiatal kutató magánéletére is (2.24., 2.26.).

LÜKŐ helyzete hasonló a vele egy időben Moldvában gyűjtő több magyar kutatóéhoz, ti. GUSTI²¹, BRĂILOIU²² román kutatásaiba bekapcsolódva hivatalos román támogatása is van (BALLA Pétert és VERESS Sándort ugyancsak támogatták BRĂILOIUék), ennek ellenére 1933. áprilisában őt is kiutasítják az országból – egy házigazdájának fia meggondolatlanul, levélben érdeklődik felőle a magyarországi revíziós politikáról – a levelet a csendőrségen olvashatja el.²³ LÜKŐ kapcsolata CSUTAKkal és a múzeummal nem szakad meg,²⁴ 1937-ben a moldvai gyűjtését feldolgozó, egy évvel korábban megjelent, ma már klasszikusnak számító munkáját is megküldi a múzeumnak. Ekkor már csak FELSZEGHI István és KERESZTES Károly köszönheti meg, az ügyvezető tanács nevében.²⁵ 1946-ban pár napra fordulhat majd meg Romániában, ahová utoljára – Moldvába is – 1956-ban jut el, egy hónapos ösztöndíjának köszönhetően. Az 1989. végi fordulatot követően kiállításanyaga végigjárja a székelyföldi múzeumokat, hogy végül – a kiemelt tárgykör tászoktetői feliratok szomszédságában, a gyergyószentmiklósi TARISZNYÁS Márton Múzeumban nyerje el végső helyét.

3. TÓKÉS Béla, Helmi HELMINNEN, Luise NETOLICZKA, 1933–34

A LÜKŐ Gábor-iratsomó lezárulását rövid időn belül újabb GYÖRFFY-megkeresés követi. A Néprajzi Múzeum igazgató-öre, aki épp most rendezi sajtó alá **A magyarság néprajza** első két kötetét, továbbra is szoros munkakapcsolatban áll CSUTAK Vilmossal és intézményével. 1933 nyarán készítik elő TÓKÉS Béla²⁶ szilágysági néprajzkutató útját. 1934 elején finn vendéghallgató készül segítségükkel keresni, finn állami megbízatásból egy a Budzsákba, a gagauz vidékre szakadt kis finn közösség nyomait (3.9–10.). Ezidőtájt fordul a Székely Nemzeti Múzeumhoz segítség végett a szász Luise NETOLICZKA is. Ő ekkor Romulus VUIA mellett dolgozik, a kolozsvári román néprajzi múzeum szakembere, ahová LÜKŐ is jelzi, hogy el szeretne jutni – ez a kapcsolat egy jelentős romániai múzeummal való egybevetésre kínál jó lehetőséget.

Kezdjük a TÓKÉS-üggyel. TÓKÉS Béla első CSUTAKhoz írt levele 1933. június végi. Arra számít, hogy MILLEKER Rezsőhöz csatlakozva juthat el Sepsiszentgyörgyre is. CSUTAKkal valószínűleg korábban szőtt terveik egyelőre esnek, GYÖRFFYnek mezősgéi és szilágysági anyagra van szüksége (3.1., 3.4.). CSUTAK megbízólevelet ad a fiatal kutatónak, aki azzal indul el gyűjteni (3.2–4.). A szükséges pénz is CSUTAK útján jut el a diákhöz (3.1., 3.3–4.). TÓKÉS Diósadról jelentkezik először, beszámol addigi útjáról (3.5.). A második, krasznai jelentkezés már a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójához intézett segélykérés: Désházán letartóztatták, és hadbírságra akarják vinni, mert miniszteri engedélyre lett volna szüksége a gyűjtőúthoz. Az eset jellemző, és sok mindent megmagyaráz, miért is volt olyan szegényes a magyar néprajzi kutatás a két világháború közötti Erdélyben. Ezúttal azt láthatjuk konkrét példán, mit jelent, hogy a huszonkét éves új impérium alatt Erdélyben gyakorlatilag folytonos ostromállapot volt. Következő évben LAPEDATU miniszter még azt is rendeletileg tiltja meg, hogy külföldi tudós akár nyilvános gyűjteménybeli,

kiállított anyagot fényképezzen, rajzoljon le. Térjünk vissza a sajátos és jellemző „nemzeti tudományosság” kérdéséből TÓKÉS Bélához, akit gyalog kísérnek a csendőrök faluról falra, rekonstruálni addig megtett útját (3.6.).

Időközben a zilahi református lelkész, Kádár Géza is megkísérel lépni – sikertelenül – a balszerencsés néprajzos ügyében, és erről CSUTAKot is értesíti. Azt tanácsolja, a saját megyéje prefektusától próbáljon közbenjárást kérni (3.7.). Párhuzamosan KÁDÁR Gézának küldött válaszával, CSUTAK ennek megfelelően a háromszéki prefektushoz fordul, eszközölné ki a teológus diák szabadonbocsátását: a fiú az ő megbízásából fényképezett és gyűjtött néprajzi adatokat, mikor a zilahi csendőrök letartóztatták (3.8.). Ez a közbenjárás szerencsére sikeresnek bizonyul. Az 1933. augusztus 23-án elkobzott tárgyakat is CSUTAK próbálja felvenni, a kolozsvári Haditanácstól (!), TÓKÉS Béla szeptember 20-i felsődetreheimi meghatalmazása alapján. Hat doboz filmről, jegyzetekről, két könyvről, fényképekről és egy Szilágys megye-térképről van szó – ez már kevésbé sikerül (3.10.).

Harmadik 1933–34-es ügycsomónk, amely a Székely Nemzeti Múzeum és külső néprajzos szakember kapcsolatára vonatkozik, nem érinti közvetlenül a múzeum kutatósszervező tevékenységét, annál fontosabb annak megítélését és háttérbiztosítását illetően. Lujza (Luise) NETOLICZKA, a kolozsvári román néprajzi múzeum muzeológusa, aki majd kitelepedik Németországba, 1932 júliusában látogatja meg a Székely Nemzeti Múzeumot, és ez alkalommal ott szakmai munkát is végez: CSUTAKék kérésére részben átrendezi a néprajzi kiállítást. 1932. december 3-án dedikálja a berlini *Museumkunde* különnyomatát: múzeumát bemutató dolgozatát. Egy év múlva NETOLICZKA hivatalos igazolást kér CSUTAKtól a Múzeumban végzett munkájáról, amit meg is kap minden további nélkül. CSUTAK, aki korábban is írt neki (vö. 3.11.) egy rendkívül meleg hangú kísérőlevélben jelzi, hogy szívesen alkalmazta volna az igazolást célszerűbbre is, ha tudja, hol és mivégre szükséges. Üdvözlí igazgatóját, Romulus VUIA-t (kapcsolatuk jó, később HAÁZ Sándort is próbálják bea-

jánlani hozzá). Örülne, ha tájékoztatná a kolozsvári néprajzi múzeum anyagi helyzetéről és újabb fejlődéséről, illetve főleg arra kíváncsi, milyen szakirodalom segítségével dolgoznak (hazai és külföldi néprajzi művek), melyek a leggyakrabban forgatottak, melyek a legfontosabbnak tartottak, amelyeket a Székely Nemzeti Múzeumnak is beszerezni javasolna.

Figyelemreméltó, hogy a levelezés magyar nyelvű, és NETOLICKA még azt is jelzi, hogy a kért igazolás is megfelel magyarul. 1934. februári leveléhez három tucat cédulát mellékel, a kért címekkel, csillaggal megjelölve a legfontosabbnak tartottakat, zömük a húszas évekből van, és nagyobb részük német szakirodalom (NETOLICZKA is németül közöl), bár akad mellettük számos francia, néhány román munka, illetve egy-egy magyar (BÁTKYtól) meg angol. De a levelezésből két dolog igazán lényeges a mi szempontunkból – ezért is tartjuk fontosnak itt közzétenni. Egyik, hogy NETOLICZKA és szakmai kapcsolatai számára a Székely Nemzeti Múzeum véleményezése megfelelő szakmai súlyt képviselt. Másik, hogy az államilag támogatott, és a magyarországi néprajz által is komolyan méltányolt kolozsvári román néprajzi múzeum sok tekintetben a sepsiszentgyörgyiekénél is rosszabb helyzetben volt. Gyakorlatilag csak az alkalmazottakat tudta fizetni, illetve a folyó irodai, fűtés stb. költségeit. Szakirodalom beszerzésére nem voltak keretei. Ennek fényében tudjuk igazán megbecsülni a Székely Nemzeti Múzeum ilyen szempontból is gazdag könyvtárát, és azokat az erőfeszítéseket, ahogyan versenyképesek próbáltak és sok esetben tudtak is maradni, nemkülönben az anyaországi kollégák segítségét, amellyel ez megvalósulhatott.

Melléklet

1. DOMOKOS Pál Péter, 1929

1.1.

NAGY Imre CSUTAK Vilmosnak
Zsögöd, 1929. július 1.

Kedves Barátom!

Mielőtt Péterrel beszélhetek, annyit előre is megjegyzek, hogy soha ilyen jó alkalom számodra és a múzeum részére nem kínálkozott, mint Péter az ő szemléjében. (...) ²⁷ a fajának és az emberiségnek soha el nem múló anyagot gyűjthetnek össze. Azt ajánlom: D(OMOKOS) Pétert kapsold le a múzeum részére, s legalább egy évig hadd, hogy gyűjtse össze a bukovinai anyagot (ének, tájszólás, mese, iparművészet stb.). Azután mindenképpen, ha tudod, ott elhelyezni. ²⁸ Ilyen alkalom soha nem fog kínálkozni. Benned megvan a felfedező és hasznosító erő, éljtek vele. Itt küldöm e néhány fametszetet. Tudassál Péter által, ²⁹ hogy hogyan sikerültek a fényképek, és mit csináltál a kiállítás ³⁰ érdekében. Üdv. Amihelyt tudok, lemegyek.

NAGY Imre

1.2.

DOMOKOS Pál Péter a Székely Nemzeti
Múzeum Igazgatóságának ³¹
Sepsiszentgyörgy, 1929. november 18.

Mélyen tisztelt Igazgatóság!

A székely népének szépségeiről és azok gyűjtésének fontosságáról KODÁLY Zoltán és BARTÓK Béla értekezett.

A székely nép közvetlen szomszédságában élő és a székely néppel minden kétséget kizárólag rokon csángók dalait tanulmányozni tűztem életem céljául.

Mély tisztelettel kérem e nagy munkámhoz a Székely Nemzeti Múzeum anyagi támogatását.

E támogatásnál egy fényképezőgépre, egy felvevő fonográfra – a hozzájuk való szükséges felszereléssel – és pénzbeli segítségre gondolok.

Tiszteletteljes kérésem megújítva vagyok a Tekintetes Igazgatóságnak nagyrabecsülője:

DOMOKOS Pál Péter
tanár

1.3.

DOMOKOS Pál Péter a Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóságának³²
Csíkszereda, 1929. november 19.

Mélyen tisztelt Igazgatóság!

Folyó hó 18-án kelt beadványomhoz az alábbi sorokat mély tisztelettel mellékelem:

A székely néppel rokon moldvai csángóságnál szerzett fonográflemezek duplikátumát, valamint az érdekesebb fényképfelvételekből néhány lemezt ellenszolgáltatásul a múzeumnak adok.

Amennyiben a Tekintetes Igazgatóság a csángóság között található érdekesebb szőtt dolgokból, festékekből, bútorközből néhány példányt be akarna szerezni, úgy erre a célra is tisztelettel kérek egy kisebb összeget.

Soraim megszívlelését kérve vagyok tisztelőjük:
DOMOKOS Pál Péter
tanár

1.4.

CSUTAK Vilmos a „Comercia”-nak (Braşov) Sepsiszentgyörgy, 1929. november 19.

Hivatkozással folyó év nov. 7-én DOMOKOS Pál Péter úrnak Csíkszeredába küldött levelére, tisztelettel értesítem, hogy a kérdéses megrendelés a Székely Nemzeti Múzeum megbízásából történt, s ezért a kérdéses lemezek vételárának felerészében 2500 lejt a mai postával nagybecsű címére megküldöttem.

Egyúttal kérem, hogy a lemezeket szíveskedjék nevezett DOMOKOS tanár úr használatára DAZBEK Géza CFR-pénztáros úr címére Bacău (Gara) megküldetni, a végleges nyugtát pedig annak idején a Székely Nemzeti Múzeum részére kiállítani és megküldeni, hogy amihelyt a lemezek megérkezésétől értesítést veszek, a vételár másik részét is kifizethessem.

Teljes tisztelettel:
CSUTAK Vilmos
a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója

Mellékelve:

1.5.

„Comercia” Agentur & Comission
DOMOKOS Pál Péternek
Brassó, 1929. november 7.³³

Nagyságos DOMOKOS Pál Péter úrnak (Csíkszereda)

Köszönettel vettük folyó hó 4-én kelt szíves megrendelését, és tisztelettel kérjük, tekintve, hogy nekünk is előre kell az összeget beküldeni – címünkre mielőbb 50%-ot, illetve 2500 lejt beküldeni, hogy a

kért lemezeket megrendelhessek. Tekintve, hogy ezek a lemezek külföldről érkeznek, megrendelés után pár hetet fog eltartani, míg azok megérkeznek.

Becsés küldeménye elvártában jegyzünk teljes tisztelettel
(olvashatatlan aláírás)

1.6.

DOMOKOS Pál Péter elismervénye a Székely Nemzeti Múzeum irányába³⁴
Sepsiszentgyörgy, 1929. november 23.

Elismervény

Alulírott elismerem, hogy a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képező N. 3791 számú felvevő gépet a hozzávaló gramofon szerkezettel és 2 db. lemezzel kölcsönképpen tudományos használatra átvettem.

DOMOKOS Pál Péter

1.7.

DOMOKOS Pál Péter CSUTAK Vilmosnak Bakó³⁵, 1929. december 4.

Kedves jó Igazgató Úr!

Találkozásunk óta nagy területeket bejártam. Csöböröcsökön is voltam. Kár, hogy a pénzhiány miatt hosszabb időt ott nem tölthettem. Az esős idő miatt fényképet sem csinálhattam. Bakóban vagyok. Vettem egy szobát, és itt élem csendesen a napjaimat. Innen járok a kicsi falukba. Igen sok érdekes, jellemző dolgot látva. Nótáim gyűlnek, fényképeim szaporodnak. Igen sokszor gondoltam Reátok, de alkalmam nem volt az írásra. A lemezek még mai napig sem érkeztek meg. Nagyon nélkülözöm.

Beadványomra vonatkozólag igen szépen kérek, írjal valamit. Holnap, csütörtökön reggel Gaicsánára megyek.

Igaz nagyrabecsüléssel küldöm kézcsókom és üdvözlőmet
Péter

1.8.

DOMOKOS Pál Péter CSUTAK Vilmosnak Bakó³⁶, 1929. december 4.

Kedves jó Igazgató Úr!

Idemellékelve küldöm a „Comercia” levelét. Sürgős intézkedésre szépen kérek.

A szőnyegektől egyelőre mégsem tudok megválni.

Előbbi levelemre szíves választatot szépen kérem, és nagyrabecsüléssel üdvözöllek,
Péter

1.9.

CSUTAK Vilmos DOMOKOS Pál Péternek
Sepsiszentgyörgy, 1929. december 14.

Kedves Péter!

Megkaptam a folyó hó 4-én kelt bakói lapodat, és minthogy 23-án gyűlést³⁷ akarok tartani, s addig még egy újabb leveled is beérkezhetik, mindenekelőtt azt ajánlom, hogy ha komolyan számíatsz a múzeumunk további erkölcsi és anyagi támogatására, és ha konvenial Neked az ajánlatom, akkor írd nekünk világosabban és határozottabban, mint az eddigi beadványaidban, és legyen benne az írásodban elsősorban is az, hogy minden felvevő lemez, amit a múzeum már beszerezett, vagy ezután szerez be, és rendelkezésedre bocsát, a múzeum kétségtelen tulajdonát képezi, s miután Te az általad felvett tudományos anyagot publikálás céljából leírtad vagy átírtad, a lemezeket rögtön visszaadod a múzeumnak megőrzés és a te publikálásod után leendő esetleges további tudományos felhasználás céljából. Kiadványodban pedig, ha ezt akkor a múzeum igazgató-választmánya helyesnek és szükségesnek fogja tartani, hivatkozni fogsz a múzeum erkölcsi és anyagi támogatására. –

Ez annyit jelent, hogy az Általad gyűjtött anyag első közlési joga korlátlanul Téged illet, de ha már egyszer az anyagokat publikáltad, akkor nemcsak a lemezek, hanem a lemezekre felvett anyag további esetleges felhasználási joga is kétségtelenül a múzeumot illeti.

Clara pacta – boni amici – mondja a latin közmondás. Tiszta szerződés jó barátságot jelent, és én azt szeretném, hogy egyrészt a múzeumnak módjában álljon Téged ezután is segíteni, másrészt előre ki legyen zárva az útja minden esetleges további vagy későbbi vitának vagy nézeteltérésnek.

Márpedig a mi közismert nyomorúságos anyagi viszonyaink között én is csak akkor tudom javasolni a Te támogatásodat, ha ennek ellenében Te is tudsz valami ellenszolgáltatást ígérni a múzeumnak. Ez az ellenszolgáltatás valójában Reád nézve semmi veszteséget nem jelent, mert a sok fáradságod és munkád eredményét korlátlanul felhasználhatod és publikálhatod, de a választmányunk tagjai közül sem mondhatja nekem senki, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül költöttem a Te segítségedre szükség nélkül végeredményben már 21 ezer lejt, amikor a múzeumnak az **Emlékkönyv** nyomdai előállítás költségeiben még pár százezer lejnyi tényleges tartozása van. Senki nem mondhatja, miért nem fizettem ki tehát minden garast először az adósságunk törlesztésére stb.?!!

Nem szabad ti. elfelejtened, hogy 1. a szövegek megvásárlására sem volt a múzeumnak most

szüksége, és bizonyára többen lesznek majd olyanok, akik jelenleg adósságunk kifizetése előtt ezt a kiadásomat is felesleges és luxuskiadásnak fogják minősíteni.

Mindezt szíveskedj meggondolni, és figyelembe venni azzal a ténnyel együtt, hogy a mi választmányunk nem tudósoknak vagy igazi szakembereknek, hanem a kulturális és faji kérdések iránt több-kevesebb érdeklődéssel viseltető, de csaknem kivétel nélkül valójában minden anyagi áldozatkészségtől és adósságtól szörnyen irtózó emberekből áll.

De ezekkel a hivatalos színezetű dolgokkal nem untatlak többet. Tudom, hogy egy csepp örömed sem telik az ilyen dolgokban, és én sem csodálkozom egy cseppet sem ezen.

De bármilyen nehéz járátu legyen a társaságunk, és bármilyen szegény legyen a múzeumunk, mégis azt tanácsolom Neked, hogy ha helyesnek tartod, egyik unalmas órádban rajzold meg részletesebben az anyagi helyzetet és jövő terveidet nekem, hogy ahol, amikor és amihelyt segíthetek Rajtad, módomban legyen szót emelni, vagy tenni is valamit tudományos céljaid megvalósítása érdekében.

Szerettem volna, ha részletesebben írsz csöböröcsöki tapasztalataidról, s azt a legközelebbi leveldben kérem, s várom is. Nagyon fontosnak tartom azután a Prut melletti telepek bejárását. A Szeret mindig közel feküdt a székely földhöz, és fekszik különösen a mai időkben.

DAZBEK úrnak és kedves felesége Ónagyságának alkalmilag add át tiszteletem kifejezését, Téged állandó érdeklődéssel kísérlek az utadon, és meleg érzéssel ölellek

CSUTAK Vilmos

NB. Szíveskedj elismervényt küldeni a kolégium tulajdonát képező fényképezőgép átvételéről, és nyilatkozatot kérek abban a tekintetben is, hogy hány éven belül vagy hány hónapon belül reméled a lemezek átírását, ill. munkád kiadását, amely szintén érdekel minket. Ha válaszd hétfőre nem érkezik be, akkor az elnökség részére kérek felhatalmazást³⁸ a további segítségedre nézve, ha *módunk* lesz reá.

CSUTAK Vilmos

2. LÜKŐ Gábor, 1931–33

2.1.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak
Wien, VII. Museumstrasse 7,
Collegium Hungaricum³⁹

A napokban fel fog keresni (ha már eddig fel nem keresett) – egyik hallgatóm, LÜKŐ Gábor,

budapesti egyetemi hallgató, bölcész. Ez a derék fiatalember néprajzi tanulmányokra adta magát, és elsősorban rumunológusnak készül. Azt hiszem, nem kell előttem hangsúlyoznom, hogy milyen fontos a román néprajz ismerete reánk nézve, azért arra kérlek, vedd pártfogásodba a fiút, aki most a Välenii de Munte-i nyári kurzust végezte⁴⁰ s a székelység megismerése végett Sepsiszentgyörgyre is ellátogat. Töletek ismét visszamegy V. de M.-be, onnan Bukarestbe, hogy az ottani egyetemre iratkozzék be a román nyelv tökéletes elsajátítása végett. Ő ugyanis dunántúli születésű, és csak most látott először született románát.⁴¹

Arra kérlek, légy szíves a gyűjteményeket, különösen a pásztoréleti, halászati és mezőgazdasági anyagot vele átanulmányoztatni, aztán esetleg valamelyik szomszéd faluba is küldd ki, hogy néhány székely házat lásson.⁴²

Készítsd elő, ha megvan a HERMAN Ottó: **A magyar pásztorok nyelvkinccse** c. könyvet, s add a kezébe, hogy abból jegyzeteket csináljon. Szíves fáradozásaidért előre is fogadd hálás köszönetemet.

A túloldali levelet kézbesítsd LÜKŐ Gábornak.

Őszinte barátsággal ölel híved:
GYÖRFFY István

2.2.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Bukarest, 1931. szeptember 18.⁴³

Miután sikerült véglegesen elhelyezkednem egy albérleti szobában, s alkalmam nyílt levélíráásra, még egyszer megköszönöm a szentgyörgyi szíves fogadtatást, s egyúttal küldöm felvételeimből az ígért másolatokat.

Az egyetemen beszéltem a titkárral. Igen kedvesen fogadott. Valószínűleg nem lesz semmi akadálya, hogy beiratkozzam, he nem vizsgázom is. Egypár lengyel és cseh volt, s van is itt hasonló körülmények közt.

Az előadások csak november elsején kezdődnek. Ezt az időt könyvtárban akarom kihasználni. Az Akadémia könyvtárába ma délután beiratkozom.

Nem tudom, mikor lesz alkalmam még eljutni a Székelyföldre. Több időt szeretnék még falvakban tölteni. Talán tavasszal.

Az „Astra” szentgyörgyi működéséről az újságokból értesültem.⁴⁴

Minden jót kíván s tisztelettel üdvözlí
LÜKŐ Gábor

2.3.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Bukarest, 1932. április 3.⁴⁵

Kedves Bátyám!

Bocsánatot kell kérnem, hogy olyan rég nem adtam életjelt magamról. Most is azért nem írok hosszabban, mert a hét folyamán személyesen megjelenek Szentgyörgyön. Moldvába készülök, s előzőleg szeretnék a Múzeum könyvtárában néhány dolgot elolvasni, s a gyűjteményt még egyszer átanulmányozni. Így lesz alkalmam beszámolni eddigi tapasztalataimról s terveimről. Moldvai tanulmányutamban valószínűleg támogatni fog a Societatea Compozitorilor Români, s így nyugodtan ott tartózkodhatom majd, ha szükséges, 2-3 hónapig.

A viszontlátásig minden jót kívánok
LÜKŐ Gábor

2.4.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. május 12.⁴⁶

Kedves Barátom!

Tanítványom, LÜKŐ Gábor a moldvai csángók tanulmányozására vállalkozván, azt hiszem, már nálatok személyesen is jelentkezett. Ezen tanulmányútját a Néprajzi Múzeum 200 P-vel óhajtja támogatni, s ha nem volna ellene kifogásod, ezt a pénzt a Te nevedre utaltatnánk át bank útján, hogy azt juttasd el LÜKŐ Gáborhoz. Egyben utasítom LÜKŐ Gábort, hogy az érintkezést tartsa fenn veled.

A M. Tud. Akadémia ugyancsak pár száz pengővel támogatná őt, s szintén a Te címre küldené a pénzt.

Légy szíves értesíteni, hogy nincs-e ennek akadálya.

(...)⁴⁷

Szíves válaszodat kéri őszinte tisztelő híved:
GYÖRFFY István
igazgató-őr

2.5.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istvánnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. május 22.

Kedves Barátom!

Folyó hó 12-én kelt szíves leveledet még az ünnepek előtt vettem, de abban a reményben, hogy az ünnepekre LÜKŐTől levelet vagy lapot kapok, s akkor pontosabb választ adhatok, mindmáig vártam rá – persze ok nélkül –, s így késtem a válaszzal is, amit eléggé sajnálok.

Különben LÜKŐ május elején csak pár napot töltött nálunk, és azzal az ígérettel búcsúzott el tőlem, hogy a moldvai útvjáról időközönként rövid beszámolót vagy értesítést küld, s ha múzeumi megvásárlásra kíválónan érdemes tárgyat talál, azt múzeumunknak meg is vásárolja, bár csángó-dolgok gyűjtését múzeumunk közvetlen feladatának nem tekintem.

A fenti „persze ok nélkül” megjegyzésem viszont arra akar vonatkozni, hogy amikor a tavaly én heteken át szívemen melengtettem, és végül a Regátba ment, akkor is azzal az ígérettel búcsúzott, hogy írni fog, de nem sok munkát adott a válaszadással.

Én tehát nagyon szívesen teljesítem a szíves kérésedet, és az átutalandó pénzt azonnal továbbíttatom neki, ha ő majd időközönként megírja nekem, hová küldjem.

Azért amihelyt Neked írni fog, szíveskedj tényleg a nekem tett ígéretére figyelmeztetni, mert hanem esetleg sokáig fog tejes és túrós puliszkán élni, s azt elfelejtettem megkérdezni tőle, hogy megszerette-e már vagy nem ezt a különben kitűnő „hazai” eledelt.

Eddig írtam négy nappal előbb a válaszomat, amikor el kellett utaznom hazulról. A tegnap kaptam aztán egyszerre a Te és a LÜKŐ levelét⁴⁸. Te értesítesz a pénz átutalásáról, viszont LÜKŐ Huși-ból panaszkolja, hogy egy árva garasa sincs.

Erre én az általa megadott címre, KOZMA Domokos állatorvos címére ma táviratilag elküldöttem 2000 lejt Huși-ba a magaméból, abban a reményben, hogy ha ebben a hónapban nem is, talán már június folyamán megkapom a Te átutalásodat is. A továbbiakban is a Te szíves utasításaidat kérem és várom és azok szerint fogok eljárni.

(...)⁴⁹

Az egész intézetet és annak minden munkatársát szívemből üdvözölve, igaz barátsággal vagyok mindig kész híved

CSUTAK Vilmos

2.6.

CSUTAK Vilmos dr. BALOGH Jenőnek,⁵⁰ a MTA főtitkárának

Sepsiszentgyörgy, 1932. május 23.

Kegyelmes Uram!

Hivatkozással folyó hó 18-án kelt és nagy örömmel vett megtisztelő levelére, mély tisztelettel értesítem, hogy LÜKŐ Gábor tanárjelölt folyó hó elején ismét nálam járt, és pár napi itt tartózkodás után azzal búcsúzott el, hogy Moldvából időközönként értesíteni fog.

Első *Jelentését* a tegnap kaptam meg, s mivel a többek közt azt is panaszkolta, hogy a pénze a postán

elveszett, és egy garasa sincsen, táviratilag nyomban 2000 lejt küldöttem neki, hogy ne csak egzisztenciáját, hanem mozgási lehetőségét is biztosítsam.

Mihelyt a Kegyelmes Uram intézkedését effective megkapom, előlegem levonása után a mellettkelten küldött levéllel együtt azt is továbbítani fogom, úgy ahogy dr. GYÖRFFY István igazgató-őr barátom és LÜKŐ kívánni fogják.

Általában mindkettőjünkkel felvettem a kapcsolatot, s nagyon fogok örvideni, ha a LÜKŐ kutatásait bármilyen kis mértékben is támogathatom. Annak idején DOMOKOS Pál Pétert is biztattam, s könyvekkel és anyagilag is támogattam, mert a Tatos völgyében és Bakóban én is többször megfordultam, s személyes tapasztalataim alapján az időt évek óta alkalmasnak tartom arra, hogy a csángókérdés a maga ezerféle vonatkozásában felszínre hozassék, és amennyiben lehet, ott is tartassék. Az a nézetem, ha szabad lesz ennek is kifejezést adnom, hogy mind a székely-, mind a rokon csángókérdés megérdemli a Kegyelmes Uram szíves érdeklődését, s az a reménységem, hogy LÜKŐ is meg fogja szolgálni és hálálni az Akadémia és Kegyelmes Uram hathatós támogatását. A télen már elég jól megtanult románul, s meg vagyok győződve, hogy a maga szerény és nyugodt magatartásával mihamar otthon lesz, és jó barátokat fog szerezni a csángók között, s mivel most néhány hónapra egzisztenciája is biztosítva lesz, útja bizonyára nem lesz eredménytelen...

A régi és igaz tisztelettel vagyok Kegyelmes uram alázatos szolgálja.

CSUTAK Vilmos

kollégium- és múzeumigazgató

2.7.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak

Budapest, 1932. május 28.

Kedves Barátom!

Folyó hó 22-én kelt nagybecsű soraidat megkaptam. Köszönjük, hogy LÜKŐ Gábort kisegítetted. A fiú nem tartozik a serény levélírók közé, de ha egyszer rászánja magát, 8–12 oldalas levelet ír. Most kaptam tőle egy hosszú levelet Ráducaneni-ből. Magáról sohasem ír egy szót sem, minden sora beszámoló a munkájáról. Ezért ne neheztelj reá hanyagsága miatt, mert úgylis megleckéztetem.

Azonban arra kérlek, hogy megkaptad-e az átutaltam pénzt? Nagyon bántana, ha neked sokat kellene erre várakozni.

(...)⁵¹

Szívésségedet még egyszer köszöni és őszinte barátsággal üdvözöl igaz híved:

GYÖRFFY István

2.8.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istvánnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. június 2.

Kedves Barátom!

Május 28-án kelt szíves leveledet pár nappal előbb, pénzküldeményedet pedig a mai postával vettem. Én tehát a magamét már megkaptam, de a többit nem tudom továbbítani, mert LÜKŐ barátunk ismét nem írt, s így sem azt nem tudom, hogy megkapta-e vagy nem a táviratilag küldött 2000 lejt, sem azt, hogy jelenleg hol tartózkodik, vagy milyen címre küldjek neki pénzt vagy levelet. Emiatt az Akadémiai Főtitkár úr levelét sem tudtam még neki elküldeni, s nem is küldöm, sem pénzt nem küldök, amíg újabb biztos címet nem közli velem...

Egyébként nekem is az a meggyőződésem, hogy megérdemli a segítségeteket és jóindulatokat, s ezt a véleményemet meg is írtam a Kegyelmes Úrnak, amit nála meg is olvashatsz. Én is örvendenék, ha minél több időt tölthetne benn, mert sokkal komolyabb néprajzi eredményt várok a szerény és zajtalan munkásságától, mint pl. a zajos DOMOKOS Pál Péter újabb gyűjtésétől, akit inkább arra kellene reászorítanotok, ha tudnátok, hogy gyűjtse csak az énekeket és énekszövegeket, amihez leginkább ért, de azokat aztán annál pontosabban vegye fel és írja le.

(...)⁵²

Meleg üdvözléssel vagyok mindig szolgálatra készen, amiben tehetem, igaz híved
CSUTAK Vilmos

2.9.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Roman,⁵³ 1932. június 21.

Kedves Bátyám!

A Huși-ba küldött 2000 lejt már a múlt hét elején kézbe kaptam. Iazu Porcului-ban (jud. Iași) ért utol, ide küldte utánam KOZMA D(omokos), tudniillik Huși-ban előbb kaptam Bukarestből pénzt, s így előbb elindultam – Răducaneni-en át, ahol vagy tíz napot töltöttem, Iazu Porcului-ba mentem. Itt egy csomóban van vagy hat katolikus és román kevert falu. Focuri (Praguri), Fântânele, Adamești-Cioara-ban és Iazu Porcului-ban még tudnak magyarul is, mert 10–30 éves telepések Tețcan–Jugan vidékéről. Iazu Porcului-ban csak egy családot találtam, ahol a gyerekek is tudnak magyarul.

Itt két hétig voltam – míg Huși-ból megkaptam a Bátyám küldötte pénzt, aztán ismét visszatérve Iași-ba, ahol ajánlóleveletem a Iași-i direcția inspec-torával⁵⁴ is vizitáltattam, Fărcășeni-be utaztam (jud.

Roman). Itt egy szót nem tudnak magyarul, csak az öreg diák. Három napig itt voltam. Itt a régi házak ajtaján olyan fazárak vannak, mint nálunk a borospincéken (melyekről BÁTKY dr. úr a közelmúltban írt is). A falunak minden bejárásán kapu van, melyet éjjel-nappal őriznek, hogy a marha el ne kóborogjon. Ugyanígy vannak berendezve a déli falvak is: Săbăoan, Jugan. – Fărcășeni-iaktól hallottam, hogy a Szeret-parti falvak mind román nyelvűek (Adjudeni, Răchiteni, Rotunda, Butea, Tămășeni stb.), így hát Juganba vettem utamat, s ide 18-án, szombaton délben meg is érkeztem. Iazu Porcului-iak ajánlatára egy rokonukat kerestem, de az távoli helyén kapálván, átmentem a már román nyelvű Tețcanba, hol még él az éppen most 90 esztendő betöltött öreg diák: Ludovic IANCIO, aki sok szép egyházi éneket román nyelvre fordított, mióta hívei románul énekelnek. Így Szent István, magyarok első királyáról szólót is, mely a KÁJONI *Cantionaleja* 1842-iki kiadása 275. lapján van meg magyarul. – A Tețcan-i templom védőszentje tudniillik Szent István. Egy 1900-ban épült nagyobb fatemplomban az ugyanakkor készült oltáron ott a szobra; az oltár mellett a régi templom oltárképe, ahol magyar a felírás is: Szt. István magyar kiraly. Ez a kép is újabbnak látszik (vagy csak átfestése volna egy réginék?). – De már készül a nagyobb templom téglából, s fölszentelése alkalmából valószínűleg kinullázzák az öreg királyt.

Engem aztán még aznap este Juganban⁵⁵ elfogtak a csendőrök, megmotoztak az egész falu szemelátára, s aztán egy vasvillás emberrel Mircești-be, a sectiara⁵⁶ küldtek, irataimat, illetve igazolványaimat elszedvén. Itt két napig ettem a román király kenyereit, ami annál keservebb volt, mert vasárnap lévén, ott mentek el a laktanya előtt a szépen felöltözött ungu-roaicák, mert Mircești is nagyrészt katolikus. Ma reggel küldtek be Romanba, őrsről őrsre adván át, gyalog, hátamon a házam, míg aztán itt a kapitány úr kegyelméből szabadlábra jérültem. Szabófalván és környékén két hétig szándéksom tanyázni.

Igazgató úr címére föladtam egy csomagot, melyben Iași-ban vett néhány könyvem, jegyzeteim s egyéb fölösleges dolgom van. Kérem megőrizni. – Csak Huși-i jegyzeteim vannak benne; ha érdeklődni tetszik, egy ilyen sárga borítékban, rajta írva – Huși, Corni.

Tisztelettel
LÜKŐ Gábor

(Az első lap hátoldalán pár sor utóirat: A pénzt köszönöm, s ha Pestről nem tetszett megkapni a GYÖRFFY dr. úr küldötte pénzt, megküldtem Bukarestből. LÜKŐ)

2.10.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak⁵⁷
Sepsiszentgyörgy, 1932. június 24.

Kedves Öcsém!

Hetek óta mindennap egyre növvő türelmetlenséggel vártam a levelét. Köszönöm, hogy most írt, és végre megnyugtatót. Nálam van egy kis pénze, amiből most 5000 lejt küldök és Dr. BALOGH Jenő főtitkár úrnak az eredeti levele, minek másolatát idemel- lékelem, hogy az eredetije esetleg el ne vesshessen, de a másolatból teljes lument vehessen.

Amikor most 21-én kelt szíves levelét meg- köszönöm, egyúttal arra kérem, hogy tekintettel a közelgő parlamenti választásokra, igyekezzék dol- gában körültekintéssel és óvatosan eljárni, mert a belső rend fenntartására hivatott szervek ilyenkor tréfát külön- ösen nem ismernek, és nem szeretném, hogy néprajzi tanulmányait bordatöréssel végezze. Főleg a választá- sok napjai alatt ajánlom a különös óvatosságot és félre- húzódást, mert hanem az ajánlólevelei mellett is keservesen reáfizethet a bátorságára, és veszélyeztet- heti a feladata sikeres elvégzését.⁵⁸

Kérem, írjon gyakrabban, és jelezze idejében, hogy milyen részletekben, és hová, milyen címre küld- jem a pénzét.

Tudomásom és az *Ellenzék* szerint Szabófalva táján végez szintén néprajzi kutatásokat VITA Zsigmond nagyenyedi kollégiumi helyettes tanár és DOMOKOS Pál Péter, volt csiksomlyói, jelenleg kéz- divásárhelyi római katolikus képezdei zenetanár. Értesítsen, tudott-e erről, és találkozott-e velük? Az Akadémiával és GYÖRFFY tanár úrral levelet váltot- tam a dolgában, és szükség esetén szívesen támogatom minden tekintetben, ha idejében jelzi. Mostanában még nem megyek el hazulról.

Szívesen üdvözlöm, és szeretettel ölelem,
CSUTAK Vilmos
igazgató

NB. A csomagot ma épen és sértetlenül szin- tén megkaptam., és helyesnek tartom, hogy ilyen kisebb csomagokban állandóan küldözgesse haza az összegyűjtött és gyűjtendő anyagát. Ha Jasiba megy, mit a választások alatt jól tenne, csináljon számomra is bibliográfiát, Moldva régészetről és történetéről, ha módot és alkalmat tud keríteni reá. És arról is értesít- sen, hogy meddig és milyen program szerint akar Moldvában tartózkodni.

2.11.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Szabófalva–Roman, 1932. június 30.⁵⁹

Kedves Bátyám!

Június 24-én kelt sorait tegnapelőtt megkap- tam BALOGH főtitkár úr értesítésével együtt. Tegnap, Péter-Pál napján Újfaluban (Trăian) búcsúban voltam, ma azonban BALOGH főtitkár úrnak is köszönőlevelet írtam, s Bátyámnak is még egyszer megköszönöm a Huși-ba elküldött 2000 lej hitelezését, amit most tessék a Szentgyörgyön levő összegből visszavenni.

Az elküldött 5000 lej a levéllel egyidőben még nem érkezett meg, de most talán már ott vár a postán. Újabb küldeményt majd külön levélben fogok kérni; jelenleg ez 5000 bőségesen elég lesz.

Egy hete, hogy Szabófalván ülök, s most néhány napra Jugánba, majd Kelgyestre megyek át. – Később Bărgăoani-ba, majd Călugăreni-be (Dămiă- nești mellett). Ezek a falvak még magyar nyelvűek, a többi már oláh⁶⁰.

DOMOKOS és VITA Zs(igmond) tanár urak- kal még nem találkoztam, s nem is hallottam ittlétükről.

Hosszasabban akarok itt időzni Román me- gyében, mert itt szemmel láthatólag vész el a magyar beszéd. Pedig nagyon érdekes, milyen élesen elválnak pl. a jugáni dialektus a szabófalvitól, és az emberek állítása szerint Kelgyestben (Pildești) megint másként beszélnek.

Iași-ba sajnos most nem tudok visszatérni, ellenben télen tán még egyszer eljutok oda is, mert Horlești-ben még nem jártam, s Huși-ban is bizonyos dolgokat meg kéne még szereznem. Nincsenek tudni- illik fényképeim az ottani viseletről, mert nem kaptam fényképezőanyagot ott. – Persze nem tudom, nem avul-e el addig a Moldva történelmi és archeológiai iro- dalma bibliográfiájának kérdése. – MARTINÁS Antal (szabófalvi ember) fia különben ott diákoskodik, s tán igénybe lehetne venni.

*

Most Románban folytatom levelem. Az 5000 lejt most vettem át a postán, s most a fotográfusoknál keresek képeket szabófalvi stb. emberekről, mivel a Néprajzi Múzeum bízott meg. Ha sikerül szereznem, szintén Sepsiszentgyörgyre küldöm egyelőre.

Minden jót kívánván tisztelettel üdvözlí
LÜKŐ Gábor

(Címem két héten belül mind csak Săbăoani, poste restante. Addig még írok.)

2.12.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. június 30.⁶¹

Kedves Barátom!

A múlt héten elkészült az öt db. székely viseletet ábrázoló akvarell, a művész, aki a készítését vállalta, azt hiszem, hogy már el is küldötte Nektek.

Nagyon kérek, légy szíves, írd meg, hogy a Néprajzi Múzeum által címedre LÜKŐnek küldött 300 pengőt megkaptad-e? Ugyancsak megkaptad-e az Akadémia által szintén nevedre szóló 400 pengő küldeményt. Ezeket az összegeket lejben átutalva küldöttük.

LÜKŐ apjának leveléből ugyanis azt látom, hogy csak abból a 2000 lejből él, amit te küldöttél neki. Írd meg, hogy hol sürgessem a dolgot, ha a pénz nem érkezett volna meg hozzád?

Szíves barátsággal köszönt igaz híved:
GYÖRFFY István

2.13.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istánnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. július 9.

Kedves Barátom!

Sietek válaszolni a 30-án kelt s tegnap vett szíves leveledre, hogy a LÜKŐ pénzét és egyéb dolgait illetőleg megnyugtassalak.

Elsősorban is értesíteni kívánlak (ha eddig tényleg nem tettem volna meg, mire most már egész biztosan nem emlékszem), hogy mind a Ti, mind pedig az Akadémia 400 Pengőjét megkaptam, éspedig az előbbit 8480 lej, az utóbbit 11428 lej összegben. Ebből LÜKŐ megkapott 2000+5000 lej=7000 lej összeget, s amikor az utóbbi 5000 lej átvételét dátumtalan, de a postabélyegzőből kitűnőleg Romanban, június hó 30-án feladott levelében igazolja, egyúttal azt írja nekem, hogy ez az 5000 lej most „bőségesen” elég neki, újabb küldeményt majd külön fog kérni.

Ne méltóztassál azért továbbra is aggódni érte, mert a pénzét a gépirókisasszonyom kezeli, aki mindig itthon lesz az egész nyáron, s így LÜKŐ még akkor sem szorulhat meg, ha én megszökném mostanában hazulról. Természetesen, ha az apjának való panaszolkodás helyett eddig is hamarabb írt volna nekem, ismét és azonnal küldöttem volna neki, amint-hogy ezután is küldök vagy küldetek, amilhelyt írni és jajgatni fog. Azért kérek szépen, nyugtasd meg az édesapját is, hogy ne féltesse „szerelmetes magzatját”, mert már „a tömlőc kerekén” is volt, s a további magatartását illetően – tekintettel a július 17-én kezdődő választásokra, amik nálunk a Balkánon nem mennek tréfaszámba, hiszen az ellenfelek már hetek óta a

kapufélfákra szegezgetik egymásnak a fülét – szigorúan a lelkére kötöttem, hogy vigyázzon magára, és húzódjék félre idejében a láрма és tülekedés elől.

Most a napokban azt is írta, hogy Romániában a számotokra szabófalvi népviseleti képeket keres, s ha talál, azokat is hozzám fogja küldeni. Úgy látszik, megszerette a csángó atyafiakat, mert a telet is közöttük, illetve Jasiban akarja tölteni, aminek én csak örvendeni tudok.

(...)⁶²

Igaz nagyrabecsüléssel és szeretettel üdvözöllek BÁTKY igazgató úrral és és az én kedves Károly barátommal együtt, igaz híved
CSUTAK Vilmos

2.14.

BALOGH Jenő CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. július 16.⁶³

Tisztelt Nagyságos Uram!

Remélem, alaptalan az a nemrégien elterjedt híresztelés, hogy LÜKŐ Gábor urat, GYÖRFFY István úr tanítványát, akit a *Néptudományi Bizottság* a moldvai csángók között etnográfiai és népzenei kutatások végzésére kiküldött, román hatóságok letartóztatták és „kémkedéssel” gyanúsítják.

Amennyiben Nagyságod e tárgyban adatokat tudna szolgáltatni, azt köszönettel venném, amennyiben pedig a román hatóságok előtt javára válnék a nevezett úrnak, ha az Akadémiától bizonyítványt kapna, a Néptudományi Bizottság, esetleg az Akadémia főtitkára vagy bármely más testület nyilatkozhatnék arra nézve, hogy ez a gyanúsítás egészen alaptalan, mert a nevezett LÜKŐ Gábor *tudományos kutatás* céljából utazott a moldvai csángók közé.

A nevezettől Szabófalva községből június 30-ról keltezve kaptam levelet, melyben köszönetet mond azért, hogy tanulmányúttjára kiutalt akadémiai segély Sepsiszentgyörgyre megérkezett, és hogy egy részét LÜKŐ úr kézhez is kapta. Tőle újabb hírem nincs.

Igaz nagyrabecsüléssel
BALOGH Jenő

2.15.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. július 19.⁶⁴

Kedves Barátom!

Szíves soraidat megkaptam, és intézkedésedet a LÜKŐ pénzét illetően hálásan köszönöm. A Múzeum által küldött 300 Pengőből azt írtam, hogy további intézkedésig 100 Pengőt tarts vissza. Most arra kérek,

hogyan ezt a 100 Pengőt a következő címekre légy szíves postán elküldeni. Ez az általam jelzett 8480 lejnek egyharmad része, vagyis 2826 lej. Ebből légy szíves apósom címére: Id. PAPP Zsigmond, Suciag (Szucsák), Kolozs megye 2260 lejt, 565 lejt pedig NAGY Sándor nyugalmazott címére Nagybányára (Rák u. 6.) elküldetni a költségek (portó) levonásával. NAGY Sándornak a pénz ifj. dr. NAGY Sándorné nevében küldendő. Ne haragudj, hogy ilyen megbízásokkal terhellek, de a pénz átutalásának nagy nehézségei voltak. Szívességedért előre is köszönetet mondok, s keresni fogom az alkalmat, hogy viszonzozhassam.

LÜKŐ mostanában elég szorgalmasan írogat. Azt hiszem, eredményes lesz az útja.

A háromszéki viseletképekről nem feledeztem meg, s tovább is keresem. Azt hiszem, fogok még találni. Most pedig azzal zárom soraimat, hogy kellemes nyaralást kívánok, s úgy neked, mint a kisaszónynak hálásan köszönöm a bankári szolgálatot:

igaz híved
GYÖRFFY István

2.16.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
1932. július 19.⁶⁵

Kedves Bátyám!

Az elmúlt héten vettem LÁSZLÓ Jóska⁶⁶ halálának szomorú híreit. Szentgyörgyön övele voltam a legjobb barátságban, s úgy látszik mégis, közről sem ismertem; erősebbnek láttam, mint vagyunk általában mai ifjak. – Halotton nem is látom, s azért ma sem tudok másként rá gondolni: látom, amint jókedvűen készíti elő a természetrajzórát, vagy magyarázza a gyerekeknek a leckét; viszi őket kirándulni, s játszik velük gyerekes gondatlansággal. – Ilyen emlékekkel mindig csak hálásan tudok rá gondolni. – Sajnos, a kolégium közelebről fogja érezni hiányát.

Én jelenleg Piatra Neamț-ra készülök, hogy ott a zsandárokkal megbékélve Bargaoni-ba mehessenek, hol még járja a magyar szó. – Itt egy hétig fogok tartózkodni, s jövő kedden, 26-án Bacăuba szándékszem érkezni. Attól kezdve címem: *Bacău, poste restante*. Jelenleg még van nálam pénz 3000 lejen felül, de azért tessék Bacăuba még 3000-et elküldeni, hogy meglegyen a kontinuitás.

Utolsó levelem óta Călugăreni-ben (Dărmănești mellett), Poiana Iurășcu-ban és Bălușești-ben jártam. – Călugăreni régi székely telep – nem csángó; amit a lakosság maga, de kiejtése is vall. Szókincsükben is mindjárt megállapítható a jellemző különbség: székely „eresz”, csángó „szín” (oláh: tinda); sz.: „tehen”, cs.: „ünő”; sz.: „kiskutyá”, cs.: „cenkește”;

stb. Női és férfi fejviseletük is elüt az általam eddig ismert északi csángókétól. Hasonló székelyek Bákó megyében Lespezi-en és Pusztinán találhatók, s ezeket itt még alaposabban szándékszem tanulmányozni. Érdekes, hogy Călugăreni-ben a székely pestaljának (szabófalvi *kürtő*, jugáni: *góg*) az oláhból vett *horna* elnevezése található csak meg – még a legöregebbek ajkán is. – Bălușești 1848-ban települt Szabófalváról – Poianában csak öt-hat öreg tud már magyarul. Akivel én beszéltem, Martin HUȘIU szintén a szabófalvi típust képviseli: a család Huși-ből, Szabófalván át települt ide. – Remélem, Bargaonban sikerül újdonságokra találnom, mert állítólag régebbi falu. Legközelebb Bakóból írok.

Tisztelettel üdvözlöm – kézcsók –
LÜKŐ Gábor

P.S. Egy kis csomagban feladtam Igazgató Úr címére összes eddigi jegyzeteimet és előhívott negatív-jaimat.

Szabófalván és Kelgyestben most is töltöttem néhány napot, de DOMOKOSÉkkal nem találkoztam, sem hírük nem hallottam.

L.G.

2.17.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istvánnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. július 23.

Kedves Barátom, folyó hó 19-én kelt szíves leveledet megkaptam, s annak értelmében Szucsákra és Nagybányára irányított szíves és „meleg” üdvözlötedet továbbítottam azzal, hogy az illetők majd neked írjanak. LÜKŐ éppen most írt, és pénzt kért, tehát már költeni is tud, ami életmagra vergődését bizonyítja. Én is hiszem, hogy eredményes lesz az útja, és óhajtom is szívből. Most jegyzetei egy részét elküldötte nekem a korábbiak mellé...

Nagy várakozással nézek a viseletképek elé. Igazán nagy hálára köteleznél, és nagy örömet szereznél sokunknak, ha eredményhez tudnál segíteni.

Ami engem illet, sajnos még nem gondolhatok pihenésre. Talán majd augusztus derekán egy-két hétig. Most dr. BALOGH Jolán a vendégem, a Szépművészetiből. Hát Te mikor jössz Szucsák és Szentgyörgy felé? És mi van Károllyal? Már szégyellem, olyan régóta nem tudtam neki írni.

Vele együtt meleg érzéssel öllelek
CSUTAK Vilmos s.k.

2.18.

CSUTAK Vilmos BALOGH Jenőnek
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 1.

Kegyelmes Uram!

Előbb dr. BALOGH Jolánnal műtörténeti, most a napokban pedig dr. MILLEKER Rezsóvel néprajzi kiszállásokon lévén, csak most áll módomban, hogy választ adjak a Kegyelmes Uram még július 16-án kelt, de ide csak most a napokban, távollétem alatt érkezett megtisztelő levelére.

Sietek azonnal megnyugtani Kegyelmes Uramat, hogy tudomásom és hitem szerint a szóbanforgó LÜKŐ úrnak a világon semmi baja sincs, mert nekem a Kegyelmes Uram levelének kelte után három nappal, július 19-én küldött utolsó levelében állítólagos letartóztatásáról egy árva szót sem ír, pedig eddigi levelezésünk alapján tökéletesen kizártnak kell tartanom azt az eshetőséget, hogy ha baja vagy kellemetlensége volna, akkor arról nekem ne küldene azonnal értesítést.

A jelzett július 19-i levele szerint, melyben útjairól tájékoztat, és a felkeresett székely és csángó faluk közt megállapítható egynehány különbségre hívja fel a figyelmemet, július 20-tól kezdve Bacăuban tartózkodik, és onnan fog nekem ismét írni. Tehát semmi baja a világon a hatóságokkal, és pénze is van, ami mozgási lehetőségét biztosíthatja.

Ennek következtében most jelzem neki a Kegyelmes Uram aggodalmát, és kérdést intézek hozzá, hogy lenne-e szüksége vagy nem a Kegyelmes Uram által jelzett bizonyítványok valamelyikére.

Válaszát azonnal közölni fogom Kegyelmes Urammal, és jelenleg azt javaslom, hogy egyelőre ne méltóztassék érte aggódní, vagy számára bizonyítványt küldeni, mert már túlvagyunk a legutóbbi parlamenti választásokon, s most bizonyára nyári nyugalmi állapot következik itt.

Ami most már a kérdéses híresztelés eredetét illeti, arra nézve azt kell hinnem, hogy arról a pár napos, de már régi elfogatásáról lehet szó, amiről engem LÜKŐ úr még Romanban, június 21-én kelt levelében értesített, én pedig ezt dr. GYÖRFFY István úrnak jeleztem, röviden azt írván, hogy tanítványát ne féltse, „mert már a tömlöc kerekén is volt”.

Különben a tényállást LÜKŐ úr említett június 21-i levelében így írta meg nekem: „Engem aztán még aznap este (ti. június 18-án, szombaton) Jugánban elfogtak a csendőrök, megmotoztak az egész falu szemeláltára (... stb).⁶⁷

Tényleg meg is fordult, sőt heteken át tartózkodott Szabófalván és környékén, aztán Neamț megyében, míg most ismét Bacău megyében kell lennie. Szentül meg vagyok győződve, hogy erről a június

18–21-én történt elfogatásáról érkezhettek haza a kérdéses híresztelés, de most már sem szüleinek, sem Kegyelmes Uramnak nem lehet semmi aggodalomra oka.

Mély tisztelettel vagyok Kegyelmes Uramnak aláztos szolgálja

CSUTAK Vilmos
igazgató

2.19.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
1932. augusztus 1.⁶⁸

Kedves Bátyám!

Július 19-én feladtam egy kis csomagot addigi összes jegyzeteimmel és fényképeimmel: egyidejűleg egy levelet is, melyben 3000 lejt kértem bákói címemre. Nem tudom, meg tetszett-e kapni a küldeményeket, mert máig Bákóba válasz nem jött. A csomagocskát mindenesetre szeretném megreklamálni, mert elveszte igen kellemetlenül érintene. – Említett levelem óta Bargaóban (jud. Neamț) és Lujzi Kalugorban (Bákó) jártam, s ma érkeztem Klézserre. Ez utóbbi néprajzi szempontból érdekesebbnek ígérkezik Kalugaránál, ahol ma már az ogradák⁶⁹ igen szűkre szorultak, s bennük a házzal átellenben a Munténiából transportált grazsd⁷⁰ áll, szénapadlással. De legközelebb egy levélben részletesen beszámolok eddigi eredményeimről. Már igen várom, hogy a székelyeknél is jobban tájékozódjam.

Tisztelettel üdvözlöm
LÜKŐ Gábor

2.20.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 2.

Kedves Gábor!

1. Földjei közül dr. BALOGH Jolán és dr. MILLEKER Rezső huzamosabb időn át tartózkodván nálunk, s ezalatt több műtörténeti és néprajzi utat is tévén Háromszék, Csík, Udvarhely és Nagyküküllő megyében, csak most tudok válaszolni a július 19-én kelt legutolsó levelére.

2. Köszönöm a LÁSZLÓ Jóska barátom halála alkalmából küldött részvevő sorait. Igaza van, mind a kollégium, mind a múzeum sokáig fogja érezni a LÁSZLÓ József hiányát velem együtt, aki őt főleg itt a múzeumban utódomnak szántam és nevelgettem, s akinek most új munkatársról kell gondoskodnom akkor, amikor már azt hittem, hogy legalább a személyi ügyeinket rendbehozhattam, és készülgethetek a kollégiumtól való csendes megválás előkészítetése felé, hogy ha még élek, minden erőmet a múzeum javára használhassam fel.

3. Óhajtása szerint ma 3000 lejt címére elküldöttünk Bacăuba poste restante. Kérem, szíveskedjék ennek vételéről értesíteni, s egyúttal fontosabb tapasztalatairól és közelebbi terveiről is tájékoztatni.

4. Dr. BALOGH Jenő kegyelmes úr nálam érdeklődött azon híresztelés valóságára iránt, mely szerint a hatóságok kémkedéssel gyanúsítva letartóztatták volna, és készségesen ígért olyan akadémiai vagy más testületi bizonyítványt, mely szerint ez a gyanúsítás alaptalan, mert tudományos kutatás céljából utazott a moldvai csángók közé.

Megnyugtani igyekeztem, hogy tudomásom szerint semmi baja sincs, de igaz, hogy június 18–21-én a csendőrök foglya volt, tehát a „tömléc kerekén” volt, s közöltem június 21-i levelének idevonatkozó részét azzal, hogy a bizonyítvány és híresztelés tekintetében levélváltás után ismét tájékoztatni fogom.

Arra kérem azért, hogy legyen szíves a kegyelmes urat, aki különben jelezte, hogy Szabófalváról küldött levelét megkapta, a remélem teljesen alaptalan híresztelés, valamint a kérdéses bizonyítvány tekintetében megnyugtani és tájékoztatni, s ha ilyen hatósági bizonyítványra tényleg szükség volna, vagy annak hasznát vehetné, azt tőle közvetlenül kérné, tekintettel arra, hogy a közvetlen megnyugtatót bizonyára hitelesebbnek fogja tekinteni.

Különben tűrhetőleg vagyunk, talán 10–15. körül én is megszököm innen néhány napra a családdal Constantába, de helyettesem természetesen mindig lesz, aki leveleimet utánam küldi, vagy szükség esetén helyettem intézkedik.

Azért tessék csak bátran írni a címemre. A július 19-i kis csomag aránylag bántatlanul megérkezett. Csak a sarkán a borítékot tépte fel kissé a kíváncsi postás kéz. Tessék tehát máskor is csak bátran küldeni az ilyen csomagokat, mert ami biztos, biztos, bár a választások lezajlása s MANIU kötelnek állása után most bizonyára hosszas szélcsend lesz.

Szeretettel köszöntöm
CSUTAK Vilmos

2.21.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 4.

E hó 1-jén kelt és most vett levelezőlapjára sietek megnyugtani, hogy úgy a július 19-én feladott kis csomag, mint levele megérkezett. Válaszomat és 3000 lejt (Bacău, poste restante címre) e hó 2-án küldtem el. Remélem, mire ez a lapom megérkezik, már régen megkapta előbbi küldeményemet.

Melegen köszöntöm és válaszát várom
igazgató⁷¹

2.22.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
(Budapest⁷²) 1932. szeptember 27.

Kedves Bátyám!

Körülbelül két hét múlva ismét Erdélyben leszek, s Szentgyörgyön is jelentkezem majd. Előzőleg Kolozsváron is szétlézek, különösen a Néprajzi Múzeum Skanzen-faluja érdekel.

Most jut eszembe, hogy a Székely Múzeum könyvtárának *Ethnographia-Népélet*-e elég hiányos. Szeretném, ha kiegészíthetnék, hiszen mint moldvai lakos magam is hasznát szeretném majd venni néhány napján. – Talán ha tetszene írni a Néprajzi Társulatnak vagy BÁTKY igazgató úrnak, közölve a hiányzó évfolyamokat vagy számokat, ők méltányolva az erdélyi tudományosság szükségleteit, megajándékoznak velem a szentgyörgyi múzeumot. Ha egy héten belül meg lehetne csinálni,⁷³ magam vihetném át a határon, s személyesen átadnám Szentgyörgyben.

További terveimet majd részletesen közlöm. Most csak annyit, hogy e télen még folytatom néprajzi tanulmányaimat Moldvában. – Román állampolgárság megnyerésére megteszem a szükséges lépéseket, majd katonaságra jelentkezem (Romániában), melynek elvégzése után Moldvában telepszem meg, mint földműves, s szabad időmet továbbra is tanulmányokra szentelem. – Úgy látom, Moldva egy emberéletre elegendő anyagot ad. Különböző népfajainak megismerése, a moldován nép egyéniségének kialakulása kérdése, a moldvai fejedelemség megalakulása stb. olyan érdekes témák, melyek a román s magyar tudományos körök egyaránt érdeklik, s az eféle adatokat szívesen fogadják.

A vizontlátásig minden jót kívánok, tisztelettel
LÜKŐ Gábor

2.23.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak⁷⁴
Sepsiszentgyörgy, 1932. október 3.

Kedves Barátom!

Nagy örömet szerzett a szeptember 27-én kelt kedves levelével, melynek értelmében mellékelten küldöm az *Ethnographia* és *Néprajzi Értesítő* hiányzó évfolyamairól és számairól készített kimutatásunkat. Kérem ennek alapján megszerezni, amit lehet, és amint említette, hozza is el magával. Remélem, nem lesz baj a határon, hiszen tanulni fogja itt.

Szívességét hálásan köszönöm és szeretettel köszöntöm a vizontlátásig
CSUTAK Vilmos
igazgató

NB. Holnap-holnapután küldöm a kollégium kimutatását is, s ha lehet, szerezzé meg azokat is dr. BÁTKY igazgató úrtól.

2.24.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak⁷⁵
Sepsiszentgyörgy, 1933. január 23.

Kedves Barátom!

A FADGYAS Annánknak küldött lapodból örömmel olvastam, hogy élsz és dolgozol, mert megérkeztl már régén és szerencsésen Jugani-ba – a kis barnád szoknyája mellé.⁷⁶

Bár az az érzésem, hogy a Te esetekben nem frázis, ha beláthatatlan idejű lejáratra kérsz most postaköltséget, mégis igen szívesen „reszkírozom” máskor is a postaköltséget, csupán csak azért is, hogy néha-néha tudjak valamit rólad vagy ha szabad így kifejeznem magamat, hogy ne aggódjam sokáig a Te „konok” fejed miatt.

Légy olyan jó azért, használd fel a mellékelt borítékokat⁷⁷, és írd minél részletesebben magadról és dolgaidról.

Amióta Bukarestbe mentél, emlékezetem szerint csak egy levelet kaptam tőled,⁷⁸ de arra nem kértél választ.

Aztán, kérlek, ne terheltsél azt sem megírni, hogy milyen viszonyban állasz jelenleg a kedves szüleiddel, a néprajzi múzeummal és az akadémiaiával? Aztán azt is szeretném tudni, hol akarod megjelentetni a Jugani-ról készülő monográfiádat? Aztán szeretném már látni a kis barnád fotográfiáját is, ha már régén el nem felejtetted; illetve nem szeretném másikat fiatalaság-bolondság jellege alatt. De nem folytatom a kérdéseimet, mert bizonyára kitalárod magadtól is, hogy a fentiekben kívül még mik érdekelnek engem.

Meleg érzéssel öllelek, s jó egészséget és boldog új esztendőtl kívánok a viszontlátásig igazgató

2.25.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
(Lujzikalagor) 1933. március 17.

Kedves Bátyám!

Tegnap Kalugarba érkeztem, s egy hétig még itt ülök, aztán Bogdánfalvára megyek. Jugánban nagyjából elvégeztem a dolgomat, de még egyszer talán visszatérek oda is, ha anyagomat összegeztem, s GUSTIÉk tanácsát is kikértem.

Apám most járja ki a Nemzeti Banknál, hogy valami pénzt küldhessen. Jelenleg elég szűkiben vagyok.

Annuskát megkérném, hogy az ott hagyott könyvekből küldjön el néhányat házigazdám megörvendeztetése végett. A **Verses Magyar Krónika** két példányát, **Az ember tragédiájá**ból kettőt, **TOLDI**t.⁷⁹ Ha 23-ig feladják, Bacău poste restante címre, ha addig nem adták fel, 31-ig Valea Seaca-ba (jud. Bacău) kérem őket.

Egyébként jól vagyok, csak erősen hűlt.

Ha Pestről megjött volna a Múzeum pénze ruhavásárlásra, szintén a megadott címekre és dátumokig kérem.

A hatóságok részéről egyébként különféle elbánásokban van részem, az emberek műveltségi foka és jóérzésének fejlettsége szerint. A bákói főispán például igen szépen fogadott, szerencsétlenségemre azonban egy templomot eszembe jutott lefotografálni a városban, mire az éppen arra járó idegenellenőrző hivatalnok gyengéden figyelmeztetett ennek veszedelmes voltára.

Minden jót kívánok
LÜKŐ Gábor

2.26.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak
Sepsiszentgyörgy, 1933. március 27.⁸⁰

Kedves Gábor!

Néhány nappal vagy talán már jó héttel is ezelőtt vett szíves leveledet a minden év végén szokásos nagy takarítás közben kézen-közül úgy eltettük volt, hogy csak most jut ismét a kezem közé. Sietek is nyomban válaszolni reá, mielőtt ismét elrendeznök valahová.

Mindenekelőtt sajnálattal kell értésedre és tudomásodra hoznom, ami bizonyára leginkább érdekel most, hogy még idáig Te számodra egy garast sem kaptam senkitől a világon. Ha kaptam volna, természetesen azonnal elküldöttem volna, és azonnal továbbítani is fogok minden garast, amihelyt valami a kezem közé jut. Viszont ebből a célból is kérlek, hogy ne terheltsél bármilyen röviden is és hacsak egy-egy lapon is gyakrabban írni, hogy mindig tudjam, hol jársz, és mi van Veled.

Meghagyásod szerint most küldetem Annával a jelzett könyveket, és pénzt is csak azért nem küldök, mert csak azt írod, hogy „elég szűkiben” vagy, de tőlem egy szóval sem kérsz, tehát még nem vagy teljesen üres zsebű, ha nem is vagy udvarképes kosztümű talán, és nem is kosztolsz a legelső bákói vendéglőben, ahol én is csak egyszer vacsoráztam jó néhány évvel ezelőtt, néhány román szóra odarendelt magyar tanítónő társaságában.

Nagy örömmel olvasom leveledből, hogy édesapáddal helyreállítottad a „diplomáciai” érintkezé-

sedet. Azt remélem ebből, hogy talán-talán kiábrándultál már a kis barnából is, és teljesen a munkádra vetted magadat. Nagyon szeretnék ebben a tekintetben is hallani felőled valamit, ha nincs kifogásod az ellen, hogy ilyen személyi dolgokban is szeretném időközönként elmondani őszintén a véleményemet abban a hiszemben, hogy felőlem és rólam valóban nem tételezheted fel, hogy én nem kizárólag a Te javadat akarnám, és nem a jövődet félténém.

Rukkolj ki azért, ha már nem késtem el a jó tanáccsal, a tiszta farbával, mert alig hiszem, hogy szüleid és közelebbi vérokonaidon kívül nálam valaki inkább a javadat kívánna.

Annak is szívemből örvendek, hogy munkáddal is szépen haladsz előre, és állandó nexusban állasz GUSTI miniszterrel, aki talán annak a törekvésnek is ellene tud szállani, hogy az idegenek ellenőrzése rendjén Téged is hazakergessenek.

Erre nézve is szeretnék közelebbit is olvasni az elkövetkező leveledből.

Vigyázz, kérek az egészségedre, a minden földi kincsnél drágább egészségre, és úgy fotografálgasd a templomokat és menyecskéket, hogy bajod ne legyen miattuk.

Kérem és várom tehát a valamivel részletesebb leveledet, és meleg érzéssel üdvözöllek

CSUTAK Vilmos
igazgató

2.27.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Bogdánfalva, 1933. április 21.

Kedves Bátyám!

Immár maximum két hetem van Moldvában. Időmet elég rosszul tudom felhasználni a sok eső miatt. Most még mindig Bogdánfalván ülök, és népdalt gyűjtök, mert igen meghagyták a pestiek: az Akadémiának ez kell. – Hiszen ez nem is a legrosszabb foglalkozás: lányok után járni.

BRĂILOIU-tól a napokban kaptam levelet, melyben értesít, hogy tíz fonográfhangert feladott címemre. Most azokat várom. Eddig húsz hengerem volt, mind csak a *Societatea compozitorilor*⁸¹ részéről, s persze ugyanoda kell azokat visszaszolgáltatnom. A pestiek szintén hengereket várnak tőlem. – Most írja GYÖRFFY dr. úr, hogy az Akadémia talán ad még egy kis segílyt. Hogy ilyen későn, annak persze én volnék az oka, ha a helyi viszonyok is nem késleltettek volna múlt évi jelentésem megírásában.

Hogy el ne felejtsem: kérem, ha még van könyveim között vagy egy **TOLDI**, talán van két **Az ember tragédiája**, egy **Újszövetségi szentírás** és négy

darab **Verses magyar krónika**, elküldését Valea Seacă–Faraoani címre – a postások már ismernek, s így megkapom.

Ha az Akadémiától jönne pénz, egyelőre nem kérek belőle, mert most van a zsebemben. Bukarestben csináltam egy kis adósságot apám ismerőseinél, s majd ezt kell törlesztenem, igaz, hogy még Jugani-ban is négyszáz lej adósságom, s ruhadarabokat (csángó viseletet) is kellene vásárolnom, de hát előre ne igyunk a medve bőrirre. Ha a pénz megérkeznék, egy rövid értesítést kérnék Valea Seacă címre.

Bukarest felé ezúttal valószínűleg Szentgyörgyön át veszem utamat, hogy ott levő cökmökjaimat felszedhessem, s Bukarestből aztán egyenesen Pestre mehessek. Rengeteg csomagom van, nem is tudom majd mind elvinni. Legalább Romániába való visszatérésemnek záloga lesz.

Jelenlegi terveim: a Szentgyörgy utáni hét Forrófalván és Klézésén. Onnat Bogdánfalvára le viszszatérve le Ploscuțenbe 3-4 napra, onnan Borzești-re két nap, majd Szentgyörgyre. A dátumom azonban valószínűleg kitolódna még, s Szentgyörgyre talán csak május közepén érkezem.

Minden jót kívánok, tisztelettel
LÜKŐ Gábor

2.28.

CSUTAK Vilmos LÜKŐ Gábornak
Sepsiszentgyörgy, 1933. április 23.⁸²

Kedves Gábor!

Most veszem az április 21-én Bogdánfalván kelt szíves leveledet. Ugyanez a mai posta hozta a VERESS Sándor⁸³ „csángó” barátod levelét is,⁸⁴ melyben arra kér, hogy továbbítsam Hozzád a Neked szóló levelét. Íme, mellékelem is, hogy legyen „szórakozásod”, amíg összeegyezteted a terveiddel, amikről szíves voltál tájékoztatni. VERESS zenetanár úr, megadván a pontos címét, szíveskedj neki válaszolni, mert az apja, dr. VERESS Endre miniszteri tanácsos régi barátom, a nyárra hozzám készül, és megöli, ha nem válaszolsz azonnal a csángózenetudós fia levelére, melyben kalauzolását kéri. Addig pedig iparkodj minél több csángó leányt, akarom mondani, csángó dalt csokorba kötni és a kalapodba tűzni, mert hanem DAMOKOS Pál Péter és VERESS Sándor barátaid azokat is meg ezeket is elhorgásszák előled. T.i. ennek bizonyosan bőven van pénze, annak pedig maholnap bőven lesz ideje, s ha ezt hozzáadja az igénytelenségéhez, miben versenyre tud kelni veled, akkor olyan konkurrensre akadsz benne, ami még GYÖRFFY-nél és az Akadémiánál is hathatósabban fogja sürgetni a múlt évi jelentésed megírását és mielőbbi elküldését.

Tehát siess az úttal, és Fortuna szerkerén ügyesen ülj. Főleg az Akadémia segélyét sűrgessed, és el ne szalaszd, mert a pénz olyan természetű „vadállat”, hogy akkor kell fogni, amíg meleg. Rendkívül sajnálható nagy veszteségünk, hogy a hengereket itt kell hagynod, és nem viheted ki GYÖRFFYéknek.

Idáig különben senkitől sem kaptam egy garast sem a Te számodra. Ha jön, azonnal értesíteni foglak. Szívesen látlak majd hazafelé, és amit nem tudsz magaddal vinni, bármikor megkapod nálunk a múzeumban. Emberi számítás szerint május közepén itthon leszek. Most május elején szeretnék felmenni Pestre a mintavásárra, de nem tudom, lesz-e valami belőle. Nincs pénzem, és pénz nélkül csak – Moldvában, és ott is csak a csángó atyafiak között lehet „hitelben” utazgatni – olyan jóképű, házasulandó fiatalembernek, amilyen Te vagy, de nem Nyugat felé, magamfajta öreg legénynek.

Meleg érzéssel ölellek
CSUTAK Vilmos
igazgató

NB. Anna mellékeli a meleg üdvözlését, s ezenkívül egy **TOLDI**t, egy **Ember tragédiá(já)**t, egy újszövetségi szentírást, s négy db. **Verses Magyar Krónikát**. Több nincs sem **TOLDI**ból, sem az **Ember tragédiájá**ból, azt mondja.

Mellékelem ide a VERESS Sándor úr levelét.

2.29.

CSUTAK Vilmos VERESS Endrének
Sepsiszentgyörgy, 1933. április 24.

Kedves Barátom!

Most veszem a szíves leveledet, Sándor fiad kártyáját és a LÜKŐ Gábornak írt hosszabb levelét⁸⁵ 18–19–20-as dátumokkal. Pontosan egyidőben futott be a LÜKŐ Gábor barátom levele is, melyben bejelenti a két hét múlva való ideérkezését, s innen Bukarestbe és Pestre hazautazását, illetve mindezen útjaira való tervezettségét. Éppen azért azonnal írtam már neki, és mellékeltem a kedves fiad levelét, hogy ha akarja és tudja, teljesítse a fiad óhajtását.

Rendkívül örvendek, hogy végre a nyáron szerencsém lesz Hozzád, s rögtön meg is kérlek, hogy szíveskedj mielőbb közölni tervezett felolvasásod címét és tárgyát, ezenkívül pedig szíveskedj azt is megírni, hogy 1930 nyarán az országos levéltárban történt találkozásunk óta milyen rendezői munka folyt a nemzeti múzeumi levéltárban, s főleg rendezte-e valaki vagy nem a RÁKÓCZI-levéltárat, melyet akkor még ősi rendezetlen állapotában próbáltam megközelíteni anélkül, hogy ez sikerülhetett volna.

Előre is köszönöm szépen szíves értesítéseted, és a régi nagyrabecsüléssel köszöntelek, igaz barátod CSUTAK Vilmos

2.30.

LÜKŐ Gábor CSUTAK Vilmosnak
Bákó, 1933. április 26.

Kedves Bátyám!

Nem tudom, meg tetszett-e kapni 20-án írt leveletem, mivel 21-én este foglyul ejtettek, s máig el nem eresztettek, csak éppen annyit lágyultak meg, hogy megengedték levelet írnom. – Különbösen az ügy „türelem rózsát terem” jelige alatt jól halad, s egy hét múlva tán szabadon is bocsátanak, most Iași-ba, majd onnan szükség esetén Bukarestbe transzportálván. A Belügyminisztérium ti. visszavonta meghatalmazását tőlem, s a gyanakodó rendőrtisztviselők mindjárt kezert is tetek reám. – Különös aggodalmat keltezt, hogy néhány falunak 1864-beli térképét lemásoltam, s hogy sokat fényképezek. Sajnos, címet most nem tudok írni, a bogdánfalvi levelezésem valószínűleg visszatért már küldőjéhez.

Tanulmányutamat tehát ezzel dicsőségesen befejeztem, s ha jegyzeteimet szét nem szórják,⁸⁶ immár csak anyagom feldolgozása van hátra.

Minden jót kívánok, tisztelettel
LÜKŐ Gábor

3. TÓKÉS Béla, Helmi HELMINNEN, Luise NETOLICZKA, 1933–34

3.1.

TÓKÉS Béla CSUTAK Vilmosnak
Detrehem, 1933. június 26.

Kedves Igazgató Úr!

Körülbelül tíz napja, hogy levelet kaptam GYÖRFFY Pista bácsitól, amiben írja, hogy beszélgettem „inasnak” MILLEKER professzor úr mellé. Aztán többek között írja, hogy befizet a Stúdiumba száz pengőt, ha az igazgató úr itten kifizetné, illetve elküldené nekem. Csak azt szeretné tudni, hogy mennyi lejt kapnék itten érte? – Erről azonban bizonyára írt ő, mert ígérte a levélben, hogy az igazgató úrnak is írni fog.

A BÁTKY-féle útmutatót is elküldi, esetleg éppen MILLEKER professzor úrtól. Azért nagyon szeretném tudni, hogy mikor jön, és hol találkozhatnék vele? Ha itt Tordán vagy Kolozsváron jön keresztül, és tudnám, hogy mikor jön, akkor várnám, mert ha tényleg magával vinne, akkor vele mehetnék már Szentgyörgyre is, mert a vonat csak Szentgyörgyig is nagyon drága. Ott aztán nem lennék én terhére igazgató úrnak,

mert kimennék Gidófalvára, Eresztevényre stb., ahol mindenütt ismerőseim vannak.

Ezért nagyon szeretnék valami biztosat tudni arra vonatkozólag, hogy mikor jön MILLEKER professzor úr? Vajon tényleg elvisz-e engem is magával. Mennyi időt szándékszik Erdélyben tölteni, és melyik vidéket akarja alaposabban tanulmányozni?

Én mindent megírtam Pista bácsinak, amikről beszéltünk. Neki azonban mezőségi és szilágysági dolgok kellene. ⁸⁷ Mégpedig fényképfelvételek és írásbeli feljegyzések. Egész bő felvilágosítást azonban még most sem küldött, de most várom.

Azt írja, hogy tárgyak vásárlására nem fektet nagy súlyt, mert nehéz biciklin cipelni, és az országból kivinni.

Most aztán szereztem egy fényképezőgépet, de nincsen pénzem anyagra, pedig szükség volna gyakorolni, mert a rossz felvétel semmit sem ér. Éppen azért, ha Pista bácsi befizeti azt a bizonyos pengőt, akkor legyen olyan jó igazgató úr, és küldje el nekem a megfelelő összeget lejben. Pista bácsi ugyanis lejt nem tud küldeni, mert nem lehet kapni. Azután pedig arra kérem az igazgató urat, hogy ha valami hír érkezik MILLEKER professzor úrtól (akár kedvező, akár nem), legyen olyan jó igazgató úr, írja meg nekem, mert ha nem sikerül vele mennem, akkor egyedül indulok el.

Előre is köszönöm az igazgató úrnak a hozám való jószágát és fáradtságát, amit tőlem teltőleg meg fogok hálálni, mindig kész híve

TÓKÉS Béla

IV. éves teológiai hallgató

(a címem T.B. Tritenii de sus – Felsődetrethem, p.n. Câmpia Turzii, jud. Turda)

3.2.

154/1933⁸⁸

Sfântu-Gheorghe-Sepsiszentgyörgy,
1933. július 26.

Bizonyítvány.

Alulírott hivatalosan igazolom, hogy TÓKÉS Béla IV. éves református teológiai hallgató úr a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi és régészeti gyűjteménye részére nyári vakációja folyamán tárgyi emlékeket gyűjt, fényképfelvételeket és rajzokat készít, s ezért kérem az illetékeseket és a muzeális tudományok barátait, hogy őt ebben a közérdekű tudományos célú munkásságában támogatni szíveskedjenek.

CSUTAK Vilmos
igazgató

3.3.

CSUTAK Vilmos TÓKÉS Bélának
Sepsiszentgyörgy, 1933. július 28.

Kedves Öcsém!

A pénzt eddig bizonyára megkapta. Most küldöm a kért bizonyítványt vagy igazolványt. Használja azt is, ezt is jó egészséggel és sok szerencsével, és – szíveskedjék egy lapon jelezni Pista bátyjának is, mert nyakig ülök a sok dologban, és nem tudok neki is most írni. Aztán néha küldjön egy-egy lapot: tudjam, hol jár, mit csinál. MILLEKER Tanár úrról én sem tudok semmit levelem megírása óta. Hűtlenné vált hozzánk, de nem baj, legalább megtanulja, kedves Öcsém, hogy gyalog kell kezdeni az életet, hogy aztán a végén maga is kocsiba ülhesen, amit annak idejére szívemből kívánok. Tehát szerencse fel, és jó egészség!

Meleg érzéssel ölelem,

CSUTAK Vilmos

3.4.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istvánnak
Sepsiszentgyörgy, 1933. július 30.⁸⁹

Kedves Barátom!

Értesíteni kívánlak, hogy a 2500 lejt, azaz Kettőezeröttszáz Leut szíves leveled értelmében a hét elején elküldöttem TÓKÉS Béla öcsédnek, s melléje a tegnapelőtt még egy hivatalos kétnyelvű igazolványt is a kérésére, mely szerint fotográfiákat, rajzokat stb. a Székely Nemzeti Múzeum részére készíti, s így remélhetőleg most, mikor az idő jóra és szépre fordult, semmi akadály sem lehet annak, hogy útrakeljen meghagyásod szerint a Szilágyság felé.

Én is megkértem, hogy időközönként küldjön ide nekem is egy-egy levelezőlapot, tudjam, hol jár és mit csinál.

Nagyon kedves, rokonszenves és értelmes fiúnak látszik, én is szeretném, hogy munkatársat kapjak benne, főleg, ha itt Háromszéken, a közelemben tudnók elhelyezni!

Károlyt szeretettel üdvözlöm, és öllelek mindkettőtöket, s Téged arra kérlek, hogy a 100 pengőt, azaz Egyszáz Pengőt szíveskedj átadni dr. IMRE Miklós kedves barátomnak, amikor ő ezzel a levelemmel felkeres. Ti. 25-ös kulcs szerint volt szíves a pengő árát nekem kifizetni.

Máskor is szívesen állok rendelkezésedre, igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos
igazgató

3.5.

TÓKÉS Béla CSUTAK Vilmosnak⁹⁰
Diósd, 1933. augusztus 12.

Kedves Igazgató Úr!

Sok biciklizés, hányódás után végre egy percet szakíthatok levélírára is. Itt vagyok Diósdon. Eddig Krasznán–Varsolcon–Récsén–Ballán jártam.

Igen érdekes hely ez a Szilágy. Minden falu különféle. Pl. egyik falu elmaradott, konzervatív, a másik teljesen városias stb. Egyik faluban egy öltést sem varrnak (Varsolc), és mellette hat kilométerre, Ballán már egész fejlett a háziipar, és igen érdekes varrottasai vannak. Így aztán, ha nem is sok, de csak akad fényképezni való. Mostanig huszonhat felvételt csináltam különböző dolgokról, csak az a baj, hogy nagy munkaidő van, és olyan kihaltak a falvak, hogy alig van élet bennük. Ha pedig egy-egy öreg emberre vagy aszszonyra akadok, az meg bizalmatlanokodik, és bizony megtörtént, hogy nem engedett be a házába. Na de ehhez hozzászoktam már. Most a további utam Doba–Mon–Szilágyfőkertúr stb, fel Szilágycseh felé. Pista bácsitól nem kaptam levelet, pedig küldtem egy pár megbízóképet és jegyzetet, hogy véleményyt mondjon róla, de nem is tudja, hogy hova címezze, hiszen még én sem tudom, hogy holnap hol leszek.

Még előreláthatólag, ha az idő is engedi, vagy nyolc-tíz napig szeretnék itt lenni a Szilágyban, hogy minél többet végezhessek.

Többet nem is írok, mert igyekszem felkutatni egy faekét, ami állítólag itt van a szomszédságban.

Maradok Igazgató úrnak kész híve
TÓKÉS Béla teológiai hallgató

3.6.

TÓKÉS Béla CSUTAK Vilmosnak
Kraszna, 1933. augusztus 12.

Kedves Igazgató Úr!

Nagy bajban vagyok, ugyanis az Igazgató Úr bizonyítványa dacára elfogott a csendőrség Désházán. Bevittek Zilahra, onnan most őrsről őrsre visznek vissza azokba a falukba, amelyekben jártam. Innen vissza Zilahra. Kolozsvárra, ahol a bíróság elé állítanak, mert ehhez a dologhoz miniszteri engedély kellett volna. Most már valahogy eszközölkjön ki valami ilyesforma engedélyt, vagy amit lehet, tegyen meg Igazgató Úr, mert jelenleg mint kémet kezelnek. Már két éjjel börtönben háltam, és még Isten tudja, mi vár reám.

Én ugyan remélem, hogy mivel a múzeumnak megvan a miniszteri engedélye, valahogy helyre lehet hozni a dolgot, de addig sok idő kell, és sokat kell gyalogoljak és szenvedjek.

Különben mind ártatlan régiségeket fényképeztem, úgyhogy nem baj, ha utánanéznék, de nincs miniszteri engedélyem, az a baj.

Tehát ami módjában áll az igazgató úrnak, azonnal tegye meg, hogy szabaduljak ki. Ha közben fordulat áll be, azonnal írok, addig is várom az Igazgató úr intézkedését. Körülbelül három napig Zilahon leszek. Ha onnan elmegyek, megsürgönyözöm, hogy hova küldje Igazgató Úr.

Szívesességét előre is köszönöm, mindig kész híve
TÓKÉS Béla
IV. éves teológus

(Zilahon a cím: Legiunea de Jandarmi, Zálau)

3.7.

KÁDÁR Géza⁹¹ CSUTAK Vilmosnak
Zilah, 1933. augusztus 17.

Kedves Barátom!

Mint a Székely Múzeum igazgatója, megbízást adtál TÓKÉS Béla teológusnak, hogy gyűjtösnéprajzi adatokat és fényképfelvételeket. Ez az ifjú, az alsódetreheimi református lelkész fia, Csucsán át jött e célból Szilágyba, és felkereste Kraszna, Varsolc, Szarka, Diósd, talán Dobra, Gencs, Bogdánd, Szilágy-szeg, Désháza községeket, végre itt a csendőrség letartóztatta, mert a te írásodon kívül nem volt más hatósági engedélye, hogy utazzék, vagy felvételeket csináljon. Behozták a zilahi csendőrpáncsnokságra.

Értesülvén róla, azonnal felmentem oda, hogy igazoljam, és elbocsátását kérem. De ez nem sikerült. Azt mondta a százados, hogy neki be kell küldeni, mint kémgyanús embert Kolozsvárra. Hogy őrsről őrsre ne gyalogoltassák, ki akartam fizetni útiköltségét neki és a kísérő csendőrnök is. A százados azonban azt mondta, hogy ma délelőtt (a) 10.45 perces vonaton küldi Kolozsvárra, és reggel felküldi hozzám a pénzéért.

Mivel a pénzért nem küldött, ismét lementem a parancsnokságra. Ott azt a választ adta a kapitány, hogy súlyosbodott a helyzet, s a teljes adatok beszerzése végett visszaküldték azokba a községekbe, ahol megfordult. Így ez a szegény teológus most járhatja a falvakat gyalog őrsről őrsre.

Azért írom meg ez esetet, hogy légy szíves, amit tehetsz az érdekében, sürgősen tedd meg. Beszélj az ottani prefektussal, kérd meg, hogy telefonon beszéljen vagy az itteni ügyésszel, vagy az itteni prefektussal, hogy ne hurcolják gyalog a teológust, hanem enélkül folytassák le a vizsgálatot, ha már azt a te megbízásod igazolása mellett is szükségesnek látják. Valamit kellene tenni az érdekében.

Szeretettel üdvözöl
KÁDÁR Géza

3.8.

CSUTAK Vilmos KÁDÁR Géának
Sepsiszentgyörgy, 1933. augusztus 19.

Kedves Barátom!

Most az imént ágyban fekvve veszem a 17-én kelt szíves leveledet. Nagyon köszönöm, hogy védelmedbe vetted az én ifjú etnográfus barátomat, és kérlek szépen, hogy tégy meg továbbra is minden lehetőt az érdekében, hiszen nyilvánvalóan csak valami tévedésről lehet szó. Nem akarom, és nem is tudom elhinni, hogy valami meg nem engedett, vagy pláné tiltott dolgot követett volna el, s ha mégis elkövetett volna valami ilyesmit, bizonyára nála vannak a jegyzetei, rajzai és felvételei, amik pontosan ellenőrizhetők. Én kértem az illetékeseket a bizonyítványomban, hogy támogassák munkásságában, ami tudomásom szerint nemcsak annyit jelent, hogy ő várja a sült galambot, hanem annyit is, hogy ha ott felétek más rendszabályok vannak érvényben, azokat tanulja meg, és jelentkezzék a bizonyítványommal az illetékes hatóságoknál. Ezt bizonyára nem tudta, erre őt senki sem figyelmeztette, de jóhiszemű lévén az eljárása, nem érdemlí meg, hogy faluról falura kísérjék.

Köszönöm, hogy hajlandó vagy pénzzel is segítségre lenni, és kérlek, hogy lépj közbe a prefektúrán is az érdekében, hiszen végül is apja van, lakása van, iskolába jár, hogy lehessen tehát kémnek nézni vagy tartani, nem tudom felfogni.

Egyébiránt a prefektusunk azonnal táviratozott az ottani csendőrpáncsnoksághoz, mert igazoltam, hogy a kérdéses bizonyítványt én adtam neki, hogy *néprajzi tanulmányokat végezzen a múzeumunk részére.*

A továbbiakról szíves értesítéset kérve és megköszönve, öllelek,
CSUTAK Vilmos
igazgató

NB. Ha beszélhetsz vele, szíveskedj közölni, hogy lapját megkaptam, és fenti soraimban van a válaszom.

3.9.

GYÖRFFY István CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1934. január 27.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy egy kérésünkkel forduljak hozzád.

Egy finn hölgy, Helmi HELMINNEN kisasszony egy félév óta nálunk dolgozik a Néprajzi Múzeumban. Finn állami ösztöndíjjal jött hozzánk. Magyarul elég jól beszél.

Most megbízást kapott Finnországból, hogy sürgősen keressen fel egy besszarábiai falut Komrat mellett, s vizsgálja meg, hogy laknak-e ott finnek, mert az oroszok vagy ötven év előtt oda finnek telepítettek, s úgy hírlík, hogy azok még most is ott élnek.

Helmi tehát hétfőn útnak indul, felkeresni a rokonokat.

Ha tudok mellé adni egy románul tudó fiút, akkor nem terhellek a kéréssel, de ha nem tudnék, arra kérlek, keress valakit, aki magyarul és románul jól beszél, s add mellé kísérőnek. Helmi a kísérőnek minden kiadását fedezi.

Én LAJTHÁTól kérek egy ajánló levelet BRĂILOIU úrhoz Bukarestbe, hogy ő viszont vállalja a Helmi gyámságát. Ha találok valakit – BALLA Péterre számítok, aki itt van Pesten (belényesi fiú,⁹² román állampolgár), de még nem beszélhettem vele – akkor nem terhellek, de Helminek megadom a címet arra az esetre is, ha nem menne el Szentgyörgyre, hogy tudjál a létezéséről, ha hozzád fordulna valami dolgában, légy segítségére.

TÓKÉS Béla öcsém most itt van Pesten, negyedéves teológus. A néprajzban most tanítatom.

A magyar néprajz első kötete megjelent. Láttad-e már? Sőt, a jövő héten a második kötet kéziratát is átadjuk a nyomdának.

Egyébként nincs semmi újság nálunk.

Még egyszer arra kérlek, légy szíves Helmi kisasszonynak mindenben segítségére lenni, ha hozzád fordulna.

Isten veled! Szíves barátsággal üdvözöl őszinte híved

dr. GYÖRFFY István

3.10.

CSUTAK Vilmos GYÖRFFY Istvánnak
Sepsiszentgyörgy, 1934. január 31.

Kedves Barátom!

Most veszem 27-én kelt leveledet, és sietve kívánlak értesíteni, hogy ha Helmi HELMINNEN kisasszony február hó folyamán felkeres, valamelyik ifjú kollégámat, ki románul jól beszél, szívesen melléje adom, ha kirándulása nem kerül többé egy heti időnél. Március elején nem tudok segíteni neki, mert mindjárt a hónap elején püspöki vizitáció lesz nálunk,⁹³ és akkor mindenkinek a posztján kell lennie.

Béla öcséd fennlételéről tőle értesültem még november hó folyamán, mikor KÁDÁR Géza zilahi református esperes barátomat a hozzám intézett kérése elintézésére felkértem, s ennek biztosítására Bélának nála levő adóssága fejében pár száz lejt ki is fizettem, de az esperes barátom nyugtáját most nem kapom,

hogy az összeget pontosan közölhetném.⁹⁴ Nem fontos ez, főleg ha *Magyar Néprajzotok* I. kötetét valahogy megkaphatom Tőletek, amelynek árában el is számolhatnók.

Szívemből örvendtem a munkátoknak, amikor ASZTALOS Miklósnak egy cikkéből értesültem a megjelenéséről. Írtam is rögtön neki, de még nem válaszolt, s a könyveteket sem láttam idáig.

Bélával szíveskedj közölni, hogy Kolozsvárt semmi sincsen a hadbírósnágnál, mindent visszaküldtek Zilahra.

Tehát írjon az esperes úrnak, ha eddig nem kapta volna meg a kérdéses fotográfiákat. Kedves lesz, ha Béla beszámol ezekről a dolgokról, nekem jelzett elszámolásáról és tanulmányi előhaladásáról. Hát LÜKŐ Gáborról tudna-e írni valamit? Nagyon érdekelné az ő sorsa is.

Szíveskedj BÁTKY igazgató úrnak és Károlynak átadni tiszteletemet és meleg üdvözetemet.

Amikor még egyszer s mindenkorra biztosítani kívánlak afelől, hogy akit Te küldesz hozzám, az előtt a Székely Nemzeti Múzeum és házam ajtaja mindig nyitva lesz, a régi nagyrabecsüléssel üdvözöllek, igaz híved

CSUTAK Vilmos

3.11.

Lujza NETOLICZKA CSUTAK Vilmosnak
Kolozsvár, 1933. december 9.

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Bátorkodom egy kéréssel az Igen tisztelt Igazgató Úrhoz fordulni:

Szükségem volna egy igazolványra, mely bizonyítja, hogy önállóan néprajzi gyűjteményeket felállítottam, azaz hogy néprajzi múzeumi téren kellő képzettséggel bírok. Szándékom van az „Astra” múzeumhoz is fordulni, de ott mégiscsak VUIA tanár úr megbízása révén dolgoztam, bár ott is három hónapot egyedül töltöttem, és ő csak néha-néha jött át Szebenbe megtekinteni, hogy vajon hogy és miképpen dolgoztam.

Felkérem tehát az igen tisztelt Igazgató Urat, szíveskedjen nekem egy olyan tartalmú nyilatkozatot kiállítani, mely szerint Igazgató Úr közvetlen felhatalmazásából teljesen önállóan átrendeztem a néprajzi osztályának egy termét (és a többiek újjárendezése finansziális okok miatt egy későbbi időpontra eltolódott). Úgyszintén kérem, arra nézve is méltóztassék nyilatkozni, hogy a múzeumi vezetőség miképpen volt megelégedve az elvégzett munkámmal.

Remélem, hogy Igazgató Úr nem fog reám nehezteni, amiért csak most, azaz akkor írok, amikor valamire szükségem van. Bevallom az igazat: amellet,

hogy egyáltalán lusta levélíró vagyok, még azon kívül azért is kihúztam mindig az Igazgató Úrnak válaszolni a kedves levelére, mivel nagyon nehezemre esik magamat magyarul kellőképpen kifejezni, és hogy kénytelen vagyok mindég valakit megkérni, hogy a magyarul írt leveleimet átnézze. Ezt pedig az ember nem szívesen teszi.

A nyáron megint négy hónapot Brassó megyében töltöttem, úgyhogy ami a Brassó megyei román népviseletet illeti, az anyag gyűjtését befejeztem, és most az anyag redakciójával foglalkozom. (...) ⁹⁵

maradok az Igazgató úrnak őszinte híve
NETOLICZKA Lujza

3.12.

274/1933

Bizonyítvány⁹⁶

Sf. Gheorghe, 1933. december 12.

Alulírott hivatalosan bizonyítom, hogy dr. NETOLICZKA Lujza kisasszony, a „Muzeul Etnografic al Ardealului din Cluj” öre 1932. évi július 26-tól 30-ig felkérésre a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának egyik termét saját elgondolása és terve szerint újbólrendezte, és a mai muzeális elveknek megfelelő ízléses, gondos és szakszerű munkájával a múzeum vezetőségének elismerését teljes mértékben kiérdemelte.

CSUTAK Vilmos

igazgató

3.13.

Lujza NETOLICZKA CSUTAK Vilmosnak
Kolozsvár, 1934. február 6.

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Tessék megbocsátani, hogy csak most érek rá kedves levelére felelni, és a bizonyítványt megköszönni. Mellékelve küldöm az Igazgató Úrnak azoknak a folyóiratoknak és könyveknek az összeállítását, amelyeket én – a könyvtárunk alapján egynehány kiegészítésekkel szükségessé tartok egy néprajzi intézet és múzeum számára. Jelzem, hogy ez csak egy javaslat! Attól függ, hogy az illető múzeumnak mennyi pénze van, és mi tulajdonképpen a célja: csak a saját nép tanulmányozása, vagy az illető országnak összes népei, vagy hogy csak etnográfiával (*Volkskunde*-val) foglalkozik, vagy etnológiával (*Völkere*-val) is. Máskülönb azért is én állítottam össze ezt a listát, mert VUIA igazgató úr annyira le van foglalva, hogy szó se lehetett arról, hogy hogy én kérdezzem, mi az ő véleménye. Kérném tehát az Igazgató Urat ezeket a cédulákat átnézni, és saját véleménye szerint cselekedni! Azokat a folyóiratokat és könyveket, amelyek egy *-gal ellátam, a legszükségesebbeknek tartom.

Ami a saját múzeumunkat illeti, csak annyit mondhatok, hogy mi évek óta egy folyóiratot sem tartunk – kivéve azokat, amelyek ingyen kapunk! –, és úgy szólván egy könyvet se veszünk! *În lipsa de bani!*⁹⁷ Az államtól jelenleg nem kapunk egyebet, mint a tisztviselőknek a fizetésüket, és „pentru materiale”⁹⁸, tehát tén-tára, papírra, fűtésre való pénz, és azt se kellőképpen. Helyzetünk tehát minden tekintetben elég rossz!

Ami a „Culegătorul”-t illeti, természetesen szívesen küldjük el az eddig megjelent számot és a következőket is, éspedig – mint az Igazgató Úr mondja – csere alpján. VUIA professzor új rendeletet adott, hogy a kegyed becses címére küldjenek egy hivatalos írást a fent említett értelemben, éspedig úgy, hogy kegyedék szíveskedjenek nekünk az eddig megjelent összes publikációkat elküldeni – főleg az ötvenéves jubileumra vonatkozó számot is – és mi kötelezzük magunkat a „Culegătorul” folyóiratunkat rendszeresen elküldeni. Jelzem pedig, hogy ezeket az ügyeket mind *csak hivatalos úton* lehet elintézni, és azért nagyon szépen megkérem a mélyen tisztelt Igazgató Urat, mindig hivatalos levelet küldeni, hogyha valami hivatalos ügyről van szó. Természetesen mindig a legnagyobb készséggel állok az Igazgató Úr rendelkezésére, de ez a mi privát levelezés(ünk) nem számít hivatalos ügyeknek elintézéséinél! Tehát Annuska kisasszony levelezőlapja – legszívesebben üdvözléteimet küldöm neki! – nem nyújtható be a szekretariatnál⁹⁹ vagy VUIA igazgató úrnál, mert csak privát dolog! Maradok a kedves Igazgató Úrnak mindig kész híve

NETOLICZKA L.

(Ezt a levelemet most senki nem nézte át. Tessék tehát elnézéssel lenni!)

Jegyzet

1. Vö. OLOSZ Katalin közelebről megjelenő munkája az 1864-es marosvásárhelyi néprajzi kiállításról és az azt megelőző regionális gyűjtésről, amely ORBÁN Balázs néprajzi adatgyűjtésének munkamódszerét is alapozta; a magyar skanzen történetének 1885-ös, 1910-es és 1930-as évekbeli kiemelkedő mozzanatai (LÉNÁRT Anna – SZÓCS GAZDA Enikő, *Magyar Skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum*, jelen kötet); a folklorizmus-jelenések sepsiszentgyörgyi nyomkövetése a harmincas-negyvenes években (viseletfelújítás, korondi fazekasok mintakincsfelújítása a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteménye alapján, I. SZÓCS GAZDA Enikő, *A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum*, jelen kötet) stb.
2. KÓSA László, *Erdély néprajza*. *Etnographia*, 1991/3–4., 197. A tanulmány alapját képező előadás 1988 nyarán hangzott el, de érdembeli alap kutatás Erdélyben azóta is kevés történt ebben a (tudománytörténeti) témában (vö. pl. a KRIZA János Néprajzi Társaság HERRMANN Antal méltató kötetét vagy SZÓCS GAZDA Enikő áttekintését ROEDIGER Lajos néprajzi munkásságáról az Acta (Sicilica) – 1998/II kötetben). A további lépés annál is időszerűbb, mert KÓSA László időközben, nemrég megjelent nagy összegzésével a magyar néprajzkutatás történetéről, már az oda történő beillesztés keretét is megteremtette.
3. Dr. KÓS Károly 1990-ben tartott előadása, I. *Erdélyi néprajzkutatásunk sorsfordulóiról*, in: *A Duna-menti népek hagyományos műveltsége*. Budapest, 1991.

4. „Szülőföldünk szellemi értelemben egyike Magyarország legkibányászottabb területeinek. A Dunántúl, az Alföld, vagy az ország bármelyik tájegysége, ide számítva a sokat kutatót Ormánságot is, feldolgozottság tekintetében a mi székely megyénk nyomába sem léphet. Levonhatjuk bátran a következtetést: ha van bárhol szülőföldtudomány, úgy nálunk bizonyára van, s ha létezik táj- és népkutatás, úgy méltán beszélhetünk székelyföldkutatásról. Egyetlen magyar tájegységnek sincs olyan felszerelt intézete, mint a mi Székely Nemzeti Múzeumunk, s ez is repesztí szét mindenik falát oldalt és felfelé egyaránt, mert Székely Tudományos Intézeté akar alakulni, hogy a tudományos munka és munkalehetőség minél szélesebb mezéjét nevezhesse a magáénak. A Múzeumot még három kisebb múzeum, számos könyvtár, levéltár, s egy csoport kollégium és gimnázium egészíti ki: mindezek a Székelyföld kicsiny területén oly sűrűn, oly közel egymáshoz, hogy intenzív munkavégzésünk esetén vidéki tudományos élet szempontjából egyetlen európai országnál sem lennének hátrább.” FARAGÓ József. **ORBÁN Balázs második kiadása**, in: *Szülőföldünk*, sz. UÓ., Sepsiszentgyörgy, 1944 (nyara), 93–94.

5. SAS Péter, **KÓS Károly két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz**, jelen kötet.

6. Első kiadása: Csíkszereda (ny. PÉTER Ferenc, Csíksomlyó), 1931.

7. SzNM It. 472-1929/1329. nov. 18.: Jegyzék a DOMOKOS Pál Péterrel vásárolt szőnyegekről (Vö. CSUTAK dec. 14-i levele); SzNM It. 473-1929/1929. nov. 18.: DOMOKOS Pál Péter nyugtája 2000 lejről a moldvai tanulmányútja költségeire felvett összegről; SzNM It. 474-1929/1929. nov. 19.: Igazgatóság a „Comercia” cégnek felvett lemezekre 2500 lej előleget küld; iktatószám nélküli, tehát a borítón szereplő 471-1929-es összegzés a FADGYAS Anna kézírásával: DOMOKOS Pál Péter részére eszközölt kiadások. 1. Comercia-cégnek 1 db. felvett készülékért 3 lemezzel 5800 lej, 2. Comercia-cégnek felvett lemezekért előleg 2500 lej (van még hátrálék 2500), 3. DOMOKOS Pál Péternek moldvai tanulmányútjára 2000 lej, 4. DOMOKOSnak 5 db. csíki festékesért 8000 lej. Összesen 18 300 lej.

8. Párhuzamosan a *Zenei Szemlében* és az *Irodalomtörténeti Közleményekben* is közöl.

9. Vö. VERESS Sándor, **Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között**. *Etnographia*, 1931, 133: .

10. NAGY Imre, DOMOKOS Pál Péter és VÁMSZER Géza ekkor együtt készülnek a csíkszeredai múzeumlapításra.

11. NAGY Imre december 17-i válaszából megtudhatjuk, hogy a csíkszeredaiak közül más is járta ekkoriban Moldvát, ha nem is néprajzi gyűjtés céljával. Persze elvileg az is elképzelhető, hogy NAGY Imre a részben Bákó megyéhez csatolt Gyimesekbe készült, ahová eddig is tudjuk, hogy kijárt festeni. Karácsony táján, válaszul a CSUTAKnak, „bemegek a magyar testvéreket meglátogatni Bákú megyében”. Különböző CSUTAK sem ismeretlen a hegyen túl, és BALOGH Jenőnek később azt írja (LÜKÖVEL kapcsolatos levelében), hogy évek óta, tehát valószínűleg már DOMOKOS indulása előtt időszerűnek látta a csángókutatás megkezdését (2.6).

12. Pl. 1932. június 15-i levelében VISKI Károly jelzi CSUTAKnak: DOMOKOS már el is indult Moldvába.

13. Csík- és Háromszék 1703-as adóösszeírása, másolatának sorsa kalandos, DOMOKOS Pál Péter épp most kapta vissza a rendőrségtől, ti. elkobozták tőle – nincs útja a nap alatt – egy házkutatás során. Csak negyed évszázaddal később tudta megjelteni (**Háromszék és Csík vármegye adóügyi összeírása 1703-ban. (I. közl.)** *Történeti Statisztikai Közlemények*, Bp., 1959, 182–195).

14. Az útleírást DOMOKOS egy évre rá adja ki (Gróf TELEKI József, **Uti Jegyzékek (mellyeket az Székelyföldjéről tett G.T.J. az 1799-ik esztendőben)**. Cluj, 1937).

15. Legutóbb: „**Fellett szándékom volt, hogy Romániába megyek, s ott is maradok.**” (MÁRK Szidónia-Kata beszélgetése LÜKÖ Gáborral, a továbbiakban **Beszélgetés...**), *Székelyföld*, 1999/11, 48–70.

16. *I.m.* 57. stb.

17. A Iazu Porcului-i házigazdája a **Beszélgetés...**-ben KOCSOR Demeter, a levelekben KOZMA stb. Mindenekelőtt azonban, ami a **Beszélgetések...**-beli visszaemlékezésekben pl. egyáltalán nem szerepel, a levelezésből pontos képet nyertünk LÜKÖ budapesti támogatottságáról.

18. GYÖRFFY István (1884–1939), a neves néprajztudós, ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárnak az igazgató-őre (a Néprajzi Tár

1924 óta van külön épületben, de csak 1947-től önálló Magyar Néprajzi Múzeum). TELEKI Pál kevéssel LÜKŐ útja előtt, 1930-ban bízta meg GYÖRFFYt, hogy néprajzi előadásokat tartson a PÁZMÁNY Péter Tudományegyetem bölcsészkarán, így kerül keze alá LÜKŐ, akit 1937-ben ugyancsak ő segít a debreceni múzeumi álláshoz. A néprajzi tanszékét GYÖRFFY később fogja megszervezni, viszont 1938-tól a rövid életű Táj- és Népkutató Központ vezetője, amely HEREPÉI János Székely Nemzeti Múzeumra tervezett intézetének is egyik mintája.

19. Ezzel az eljárással ezidőtájt más esetben is éltek: pl. VISKI és BÁTKY ugyancsak CSUTAK közvetítésével küldtek támogatást néprajzi gyűjtésre pl. OROSZ Endrének 1932. július végén–augusztus elején.

20. Bukaresti segítője Rudolf OPREAN volt, édesapja egykori barátja, aki ekkor a Ministerul Lucrărilor Publice alkalmazottja. Ő ad mellé egy bányásági magyar fiút, akinek közvetítésére nyomán aztán a Valenii de Munte-i szabadegyetemre is beajánlja a bukaresti egyetem GUSTI-tanítvány titkára (l. **Beszélgetés...**, 53–54).

21. Dimitrie GUSTI (1880–1955), a román szociográfia és falukutató mozgalom nemzetközi hatású nagy alakja. Ő alapította a bukaresti Falumúzeumot is. LÜKŐ részvesz GUSTI falukutató és falunevelő csapatával 1931 karácsonyán Cornova (Bessarábia), 1932 májusában Drăguși (Fogaraszöld) tanulmányozásában. Cornován Henri STAHL-lal is kapcsolatba kerül, a másik nagy román társadalomtudóssal – ő is GUSTI-tanítvány.

22. Constantin BRĂILOIU (1893–1958), román zenetudós és zeneszerző, a bukaresti Folklorarchívum megalapítója, a folklorikatás nemzetközi hírnő alakja. LÜKŐnek, aki LAJTHA László tanácsára keresi fel, sokat segít, tőle tanulja a kottaolvasást is, de mindenekelőtt ő irányítja Moldvába, ahol román és magyar anyagot egyaránt lehet gyűjteni, „mindaddig nem foglalkozott velük senki” (**Beszélgetés...**, 56. BRĂILOIU nem is igen ismerhette DOMOKOS Pál Péter közelebről, 1931-ben, kis példányszámban megjelent, a szerző terjesztette könyvét, hiszen CSUTAK sem tudta megvenni Kézírásvárhelyről, pedig neki igazán volt köze hozzá).

23. Vö. még az utolsó, 1933. április 26-i moldvai levéllel. Az okok és ürügyek vélhetően mind közrejátszottak a történetekben.

24. LÜKŐ május 21-én, tehát alighogy hazaért Budapestre, máris levelet ír CSUTAKnak: sajnálja, hogy nem sikerült találkoznuk (Budapestre?), és szeretné elszámolni adósságát. CSUTAK válasza öt nappal későbbi: hiszen az adósságot rég rendezték

25. SzmNM It. 103-1937. **A moldvai csángók I.** KISS Árpád bukaresti ügyvéd közvetítésével jut a múzeumba, ugyancsak közvetítésével küldik a köszönőlevelet.

26. TÖKÉS Béla, GYÖRFFY István unokaöccse református teológus-hallgatóként kapcsolódik be a két világháború közti magyar néprajzkutatásba. Dolgozatai Budapesten jelennek meg (**A mezőbégi magyar viselet**, NÉ, 1934, 68–76. **A magyarpalatjai viselet**, Ethn. 49, 192).

27. Aláhúzott, sajnós, olvashatatlan szó.

28. Törölve az eredeti pontosítás: *tanítónak*. Nyilván, a lényeg az alkalmazás, nem a mikéntje.

29. A boríték nélküli levelet tehát maga DOMOKOS vihette le CSUTAKnak, az 1929-es jubileumi eseménysorozat előkészítése alkalmával, amelyben NAGY Imrénének is része volt.

30. Az 1929-es jubileumi ünnepségek alkalmával megszervezett tárlat, vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között**, jelen kötet.

31. SzmNM It. 471-1929

32. Ad SzmNM It. 471-1929.

33. SzmNM It. 474-1929, akárcsak a Comericiának küldött kísérőlevél másolatán. FADGYAS Anna megjegyzése a lap alján is: 2500 Leu exp. 1929. nov. 19.

34. SzmNM It. 402-1929.

35. A levelezőlapon cím: DAZBEK Géza casier, Bacău-Gara, pentru D.P.P.

36. DOMOKOS névjegykártyájának hátára írt üzenet. Elöl címként: DAZBEK Géza, Bacău-Gara.

37. A támogatást a jobb sorsra érdemes ügyre CSUTAK ugyan megelőlegezte DOMOKOSnak, de érdemi döntés csak a decemberi ügyvezető-tanácsi gyűlésen történthetett (ilyen gyűlést évi három, igazgatóválasztmányit pedig évente egyet tartottak).

38. Az elnökség kaphatott megbízatást két ügyvezető tanácsi ülés között-tiekre.

39. A levél tartalmából ítélve 1931. nyár végi levél.

40. Nicolae IORGA nyári szabadegyetemei, az első világháború előtti, majd a két világháború közti román tudományos-művelődési élet jelentős rendezvénysorozata (1908–1914; 1921–40). Utóbbinak romániai magyar résztvevője is volt.

41. GYÖRFFY itt téved: LÜKŐék 1920–25 között Gyulán laktak, ahol sok román élt. (l. **Beszélgetés...**)

42. Székelyföldi munkájának eredményét lásd: LÜKŐ Gábor, **Székely títzhelyek**, ill. **Székely házak**, *Néprajzi Értesítő*, 1932, 76–77, ill. 77–81. Utóbbi adatközlés két kisbaconi, egy-egy sepsiszentkirályi, illetve szárazajtai házra, valamint ugyancsak erdővidéki eszterénkra vonatkozik, a leírás mellé telek- és épületalprajzokat stb. is mellékel.

43. SzmNM It. 273-1931. A megadott bukaresti cím: Bul. Carol nr. 58. A levél alján CSUTAK megjegyzése ceruzával: Mell. 17 db. fotográfia. Alatta FADGYAS Anna titkárnő írása: A 17 db. fotográfia beletárolva: N. 3832–3843. sz. a.

44. Az Astra háromszék megyei fiókja ekkor alakult meg. Hivatalos szándéknyilatkozatában a Székely Nemzeti Múzeumról pl. nagyon tisztességesen, pozitívan nyilatkozott, sőt támogatására szólított fel. Valójában azonban mindenekelőtt a román „kulturmissziós” feladatokra hozták létre, kiemelten a románosítást szolgálta. Nem ellenőriztük, mire gondol LÜKŐ.

45. A postabélyegző igazolja a feladás helyét, a levelezőlapot a Református Székely MIKÓ Kollégiumba címezte.

46. MNM Néprajzi Tára fejléces papíron.

47. GYÖRFFY tovább a székely és a román bocskor íránt érdeklődik, adatokat, rajzot stb. kér

48. Ez az első moldvai LÜKŐ-levél, sajnos nem került be az irattárba, amint azt az iratcsomó FADGYAS Anna-feltűntette lajstroma is bizonyítja. Lehet, hogy CSUTAK mellékelte valamelyik budapesti levélhez, bár erről nem esik bennük szó.

49. A levél másik felében a telkes bocskort tárgyalja, majd egy szíveséget kér GYÖRFFY-től, illetve VISKITől és BÁTKY-tól: a háromszéki népviseletről vonatkozó adatokra volna szüksége az azt újraéleszteni kívánó mozgalommal összefüggésben. Kézírással megjegyzés a levél végén: két bocskor-fényképet mellékel és kérdezi, járjon-e még utána adatoknak, illetve honnan.

50. A levél hivatalos, rövidített hivatalos titullussal (valóságos belső titkos tanácsos).

51. A levél többi háromnegyede a székely és román bocskor, illetve a háromszéki és egyáltalán a székely népviselet kérdésére vonatkozik

52. A levél másik fele a népviselet- és a bocskorkérdést folytatja, utóiratban VISKI Károlynak üzen, találkozsukat egyeztessék.

53. A borítékon Sábăoani, jud. Roman, post restant (Szabófalva).

54. (Csendőrségi) körzeti felügyelő.

55. A **Beszélgetés...** szerint Merszefalva (Mircesti) községközpontban tartóztatták le – elmulasztotta jelentkezni előzetesen a csendőrőrsön. A helyet illetően nyilván a levélbeli adat a hiteles.

56. Őrsre (rom.).

57. Post restant Sábăoani-ba (jud. Roman).

58. A tanács nem volt alaptalan: LÜKŐ Călugăreni-ben ismét a csendőrségen köt ki, de ezúttal megússza, és a szomszédos faluban („Jurăskó Pojánája” – Poiana-Iurașcu) rejtegeti egy öregasszony a választás napján (**Beszélgetés...**, 62).

59. A postabélyegző dátuma (a levél datálatlan).

60. A népvét nem írjuk át, ahogy azt érzékenységeket kímélendő szokás, ti. a moldvai csángók így használják, minden pejoratív jelleg nélkül, LÜKŐ is ezért élhet vele.

61. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára fejléces levél, alatta CSUTAK megjegyzése: Válaszoltam VIII/8-án. Lapalji jegyzetekben ugyancsak CSUTAK számvetése, letisztázva I. válaszlevélét.

62. A levél befejezése ezúttal is háromszéki népviselet tárgyú.

63. Keltezés mellett: Ad 698/1932. A lap alján: Nagyságos CSUTAK Vilmos múzeumigazgató úrnak, Sepsiszentgyörgy. A levél végén CSUTAK megjegyzése: Választ írtam aug. 1-jén.

64. A levél végén CSUTAK rövid számvetése, illetve megjegyzése: a megadott címekre a kért összegeket elküldte.

65. CSUTAK megjegyzése a levél végén: Válasz augusztus 1-jén.

66. LÁSZLÓ József (1902–1932) természetrajzánár, dr. LÁSZLÓ Ferencnek, a Székely Nemzeti Múzeum tudós igazgatójának a fia. A múzeumban is elsősorban a természettudományi táron dolgozott. 1932-ben öngyilkos lett. CSUTAK vele kapcsolatos terveit I. a válaszelevelben (2.20).

67. CSUTAK itt idézi az egész bekezdést, egészen addig, hogy két héten Szabófalván fog tartózkodni (2. 9.).

68. Klézsei tartózkodása idején, de inkább a bákói postahivatalból írhatta. A bélyegző nem olvasható. FADGYAS Anna megjegyzése a levelezőlapon: Válasz ment 1932. VIII/4.

69. Itt: telkek (rom.).

70. Istálló (rom.)

71. A levelezőlapot FADGYAS Annának diktálta, az irattári piszkozat aláíratlan.

72. A levél tartalmából következőleg, de mindenképpen Magyarország.

73. Lapalji megjegyzésben CSUTAK kéri FADGYAS Annát, állítsa össze a listát – piszkozatát csatolják is a levélhez október 5-én (I. Ad SzNM It. 192-1932).

74. SzNM It. 192-1932

75. Jugani-ba (com. Mircsești, jud. Roman) címezve.

76. A **Beszélgetés**... alapján BALÁN Ilnoka, Bogdánfalváról.

77. FADGYAS Anna megjegyzése a levélmásolat végén: Melléklet 3 db. boríték felbélyegezve = 21 lej.

78. Sem ez, sem a FADGYAS Annának küldött lap nem került be az irattári csomóba.

79. FADGYAS Anna megjegyzése a hátoldalon: 1933. március 28-án küldte el, a kérthéz képest a **TOLDI**ból is két példányt, a **TOLDI szerelméből** egyet.

80. Két nappal korábban GYÖRFFYnek is jelezte, hogy LÜKŐTől a napokban régóta várt levelet kapott – a március 17-it.

81. A BRĂILOIU vezette Román Zeneszerzők Egyesülete.

82. Ezt a levelet már valószínűleg nem olvashatta LÜKŐ, hiszen két nappal korábban letartóztatták.

83. VERESS Sándor ekkor huszonhat éves, képesített okleveles zene-tanár, és 1929 óta a MNM Néprajzi Tárában dolgozik. Két évvel korábban már közölt moldvai gyűjtéséből (VERESS Sándor, **i.m.**, ill. UÓ., **Adalékok a moldvai csángók títzhelyeihez**. Néprajzi Értesítő, 1931, 27–30). BARTÓK és KODÁLY tanítványaként, a Magyar Néprajzi Lexikon és **Moldvai gyűjtése** (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XVI. Kötet, Bp., 1989, 24. o.) szerint elsőként ő gyűjtött szakszerűen népzenei anyagot a moldvai magyaroktól, 1930. július 11. és augusztus 11. között. A Magyar Néprajzi Társaság és a néprajzi múzeum mellett őt is a bukaresti Román Zeneszerzők Egyesülete támogatja, de románul nem tud. Ezért is terveznek LÜKŐvel közös utat, amelyre csak azért nem fog sor kerülni, mert LÜKŐt közben kiutasítják. A levélben említett édesapa, aki első útján kísérőjeként a román nyelvtudás is biztosította, a jeles történész, akinek a román történeti forrásközlés is olyan sokat köszönhet (Andrei VERESS név alatt). CSUTAK válaszelevelének címzéséből is pontosíthatóan, ekkor már nyugdíjas.

84. „Mélyen tisztelt Igazgató Úr! Mivel LÜKŐ Gábor barátom jelenlegi tartózkodási helyét nem tudom pontosan, nagyon kérem, szíveskedjék a mellékelt levelet címére elküldeni. Fáradtságát előre is nagyon köszönve, vagyok igaz tisztelő híve, VERESS Sándor. Budapest, 1933. ápr. 20.”

VERESS Endre levele CSUTAK Vilmosnak 1933. április 19-én:

„Kedves Barátom! Magam részéről is kérlek, légy szíves fiam mellékelt levelet címzetthez juttatni, mivel nem biztos benne, merre mázskál jelenleg. Ez pedig azért sürgős, mivel jövő hó végén maga is szeretne másodsor bemeni csángóföldre fonográf-gépével, s reméli, hogy vele fog tartani. Most értesülvén, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület idei vándor-gyűlést nálatok tartja, hivatalos felszólításra szívesen vállalkoztam felolvasás tartására, s így remélem, eljuthatok hozzád, hogy életed nagy művét, a semmiből teremtet múzeumot is láthassam, mivel sajnos nálatok még soha nem jártam. Szíves köszönettel és üdvözzel, régi barátod, VERESS Endre.”

85. L. mint három jegyzettel előbb.

86. LÜKŐ kiutasításakor a fonográfhangerek veszték oda. Kérésére adatközlőt BALLA Péter keresi fel újra, 1934-ben (**Magyarok Besszarábiában és Bukovinában** – BALLA Péternek tulajdonított jelentés 1934-ből, *Székelyföld*, 2000/7, 48).

87. Tehát találkoztak személyesen, és CSUTAK szerette volna más, valószínűleg székelyföldi gyűjtésre irányítani. L. még a GYÖRFFY Istvánnak TÖKÉS Béla ügyében írt levelét.

88. Románul is természetesen, felül, alatta a magyar szöveg, ráírva a másolatra: bélyeg 14+2=16 lej

89. Az újabb ügyet indító levelezés a „LÜKŐ Gábor ügye” iratsomóhoz van csatolva. Sajnos, GYÖRFFYnek a július 30-i levélre írt augusztusi válasza hiányzik – szerencsés ez az egyetlen hiánya a csomónak.

90. Ezt az első levelezőlapot a Református Székely MIKÓ Kollégiumba címezi – végülis református lekezővendék, a másikat már a múzeumba (Muzeul Național Secuces), múzeumi igazgató úrnak – akkor már lefogták a csendőrök, és elsősorban az igazolópapírját adó intézmény segítségére számíthat.

91. Zilahi református esperes.

92. BALLA Péter a **Magyar Néprajzi Lexikon** szerint Hajdúszoboszlón született. Az ekkor huszonöt éves fiatal kutató egy éve munkatársa a Néprajzi Múzeumnak, de – mint az már említésre került LÜKŐ moldvai gyűjtésének befejezése kapcsán – már 1931-ben gyűjtött a bukovinai és moldvai magyarok között.

93. A Református Székely MIKÓ Kolégiumban ti., CSUTAK másik nagy intézményében – a felajánlott munkatárs nyilván egy fiatal tanár lett volna.

94. A nyugta 270 lejről van kiállíva, mely összeget KÁDÁR Géza elismeri, hogy felvette CSUTAKtól a TÖKÉS Béla letartóztatása alkalmából felmerült költségei, kiadásai megtérítésére 1933. november 26-án.

95. A családjáról ír, és CSUTAK családja felől érdekli.

96. Okmánybélyeggel ellátott, magyar nyelvű igazolás, kísérőlevele következő napra datált.

97. Pénz hiányában (románul).

98. Anyagköltségre (románul).

99. A titkárságnál (románul).

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulázását, beleértve az idézeteket, kötet szerkesztési szempont indokolja.)
Szerk. megj.)

Date privind activitatea organizatorică a Muzeului Național Secuiesc în cercetarea etnografică din perioada interbelică

(Rezumat)

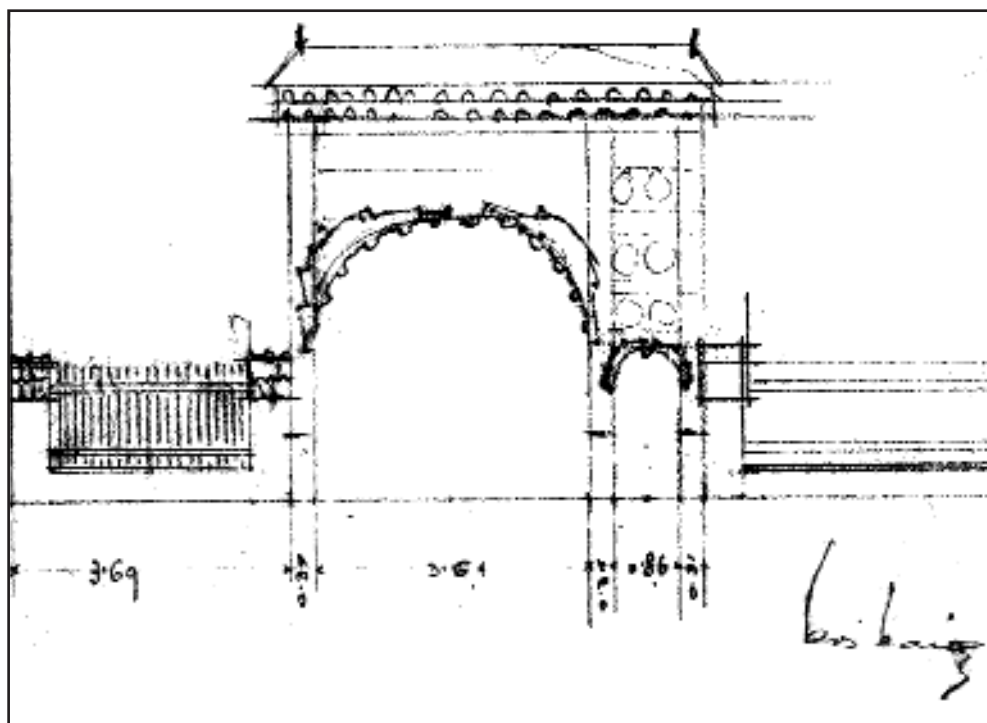
În anii 1929–34 Muzeul Național Secuiesc s-a remarcat în etnografie nu numai datorită realizării secției sale în aer liber. A avut o activitate importantă și în cercetare, respectiv în organizarea acesteia. Documentele publicate conțin numeroase noutăți privind istoria etnografiei. În anul 1929, munca de teren a lui Pál Péter DOMOKOS, cea care a fundamentat opera sa monumentală **Maghiarii din Moldova (A moldvai magyarság, 1931)**, a fost susținută în mare parte de Muzeu, iar DOMOKOS se dovedește că a fost primul, care a cules folclor maghiar în Moldova cu fonograf. În strânsă colaborare cu etnografii din Ungaria, Muzeul a asigurat baza logistică și în cazul cercetărilor moldovenești ale lui Gábor LÜKŐ, sprijinit și de D. GUSTI și C. BRĂILOIU. Sfântugheorghenii au fost solicitați să dea ajutor până și în cazul unei colegi finlandeze, care a avut misiunea de a verifica existența unui grup de conaționali deportați mai demult în zonele gagauze ale Besarabiei. Muzeul a fost apreciat de instituțiile similare românești, care în anumite privințe au funcționat în condiții la fel de grele. A acordat sprijin unor cercetători din zona Sălajului până dincolo de Nistru, inclusiv în cazuri când a fost nevoit să-i scape din arestul jandarmeriei, ceea ce pune în evidență și alte obstacole în fața muncii științifice din perioadă, alături de lipsa de fonduri și de specialiști formați.

Data About the Organizational Activity of the Székely National Museum as Ethnographical Research between the Two World Wars.

(Abstract)

In the years 1929–1934 the Székely National Museum had become popular in ethnography not only due to the achievements of its open-air department. It had also an important activity in the research-work, respectively in its organization. The documents published contain various news about the history of ethnography. In 1929, the work in the province carried out by Pál Péter DOMOKOS, the one that had put the basis to his monumental work *The Hungarians of Moldavia, 1931*, was to a large extent sustained by the museum and DOMOKOS proved to have been the first to cull Hungarian folklore in Moldavia with a phonograph. In tight collaboration with the ethnographers in Hungary the museum assured the logistic basis for the research-work in Moldavia of Gábor LÜKŐ. Supported also by D. GUSTI and C. BRĂILOIU. The museum were asked to help even in the case of a Finnish colleague, who had been given the task to verify the existence of a group of conationals deported long time before in the Gagauze zones of Bessarabia. The Museum was appreciated by similar Romanian institutions, which in some regards functioned in the same difficult conditions. It had granted support to research-work in the region of Szilágy/Sălaj over the Nistru, inclusively in cases when he had to save from the arrest of the gendarmerie, fact that stresses other obstacles in the way of scientific work during that period, besides the lack of funds and learned specialists.

1. ábra A legrégebb álló székelykapu (1733, Dálnok) KÓS Károly 1912-es tervvázlatának (a Székely Nemzeti Múzeum utcai kerítése) részletén.

LÉNÁRT Anna

Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum

BALASSA Ivánnak és
BALASSA M. Ivánnak, akiknek
biztatására és segítségével született

(Kivonat)

A dolgozat áttekinti a magyar szabadtéri néprajzi múzeumok történetét, egészen a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1966. évi megalakulásáig. Kiemeli a 19. századi székelyföldi hozzájárulást, az 1873-as bécsi Nemzetközi Falu és az 1885-ös budapesti országos kiállítás székely házát. Utóbbi, mely a szakirodalom számára eddig ismeretlen volt, az első magyarországi időszakos szabadtéri néprajzi múzeum-háznak tekinthető. Az első világháború előtt a Székely Nemzeti Múzeum skanzen megteremtésére vállalkozik, ekkor a háború felfüggeszti a terveket. Az 1929-es alapítású első, kolozsvári román és az 1932–34-es első magyarországi, balassagyarmati skanzenel párhuzamosan azonban, 1929–1937-ben a Székely Nemzeti Múzeum is felállítja szabadtéri néprajzi múzeumi részlegét, a Csíki házat, mégpedig kisebbségi lehetőségek között, állami támogatás nélkül. Az ígéretes újrakezdés a nagy sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató, CSUTAK Vilmos halálával törik meg, majd a második világháború akadályozza meg a fejlesztést.

1. Bevezető

A magyar szabadtéri néprajzi kiállításokat, múzeumokat tárgyaló munkákban általánosan elfogadott, hogy első, bár időszakos magyarországi skanzennek az 1896-os ezredéves

Néprajzi Falu tekinthető.¹ Lebontását követően az első világháborúig nem történt érdemleges a magyar skanzen ügyében, hangzik az ítélet,² a Trianon utáni csonka ország lehetőségei pedig mindössze néhány népi épület muzeális célú felállítását-berendezését engedték meg – azt is vidéki kezdeményezésként. Az egyik legrégebb magyar múzeum, a Székely Nemzeti Múzeum irattárának megnyílása ezt a képet most több ponton is átrajzolja: Magyarország területén a kezdeteket egyértelműen 1885-re, a HASELIUS-féle kezdet idejére tolja ki, más dimenziókat ad az első világháború előtti erdélyi próbálkozásoknak, amelyeket a szakma eddig csak futólag, papíron maradt tervként említett, és a magyar múzeumügy számos más területéhez hasonlóan a szabadtéri néprajzi múzeumok kérdésében is nagy mértékben megváltoztat eddigi ismereteket a magyar határon kívül rekedt magyar intézmények szerepét illetően.

BALASSA Iván megállapításai irányadóak:³ a később *skanzen*mé köznévesülő *Skansen*, mint kifejezés használata VISKI Károly 1931-es tanulmányához kötődik,⁴ helyesebb szabadtéri néprajzi múzeumról, kiállításról stb. beszélni. Ahol egyetlen házat telepítettek muzeális célokra, ott pedig a ...-i ház megnevezés a legindokoltabb. Mivel azonban az egyetlen vagy néhány ilyen épület olykor átfogóbb tervek részleges megvalósulása, ezeket a fogalmi határokat sem kezelhetjük mereven. A Székely Nemzeti Múzeum telkére telepített Csíki ház esetében pl. egy olyan regionális kitekintésű program eredményével állunk szemben, amely igazából jóval később, a csernatonai, ma HASZMANN Pál Múzeum szabadtéri kiállításában teljesedett ki, de amelynek gyökerei és története nélkül a magyar skanzen története csonka. A címben tudatosan használjuk „magyar Skansen”-ként a kifejezést, VISKI-hez hasonlóan a magyar szabadtéri néprajzi múzeum álmát és ügyét értjük alatta, a dolgozatban pedig – a nélkülözhetetlen felvezetés mellett – megpróbálunk az ennek jegyében folytatott *szervezés* múzeumtörténeti vonatkozásaira összpontosítani, mindenekelőtt a székelyföldiekre, és elsősorban azokra, amelyekben a Székely Nemzeti Múzeumnak szerepe volt.

* Budapest, THALY Kálmán 52, III/3, H-1096

Közismert, hogy a *Skansen* eredetileg stockholmi városrész, majd az ott létrejött világhírű intézmény tulajdonneve. Az itt szervezett szabadtéri múzeumot művelődéstörténeti céllal hozták létre, valamint állatkertnek. A művelődéstörténeti rész az épületek és berendezések mellett népéletet is bemutatott ünnepnapokon, tudományos alapozását pedig az biztosította, hogy eleve a svéd Nordiska Museet osztályának jött létre – azt is ugyanaz az Arthur HASELIUS szervezte meg, aki 1885-ben, már akkor szabadtéri múzeum céllal, megszerezte a dalarnai, úgynevezett Mora-típusú házat (Morastugan). A szabadtéri múzeum megnyitása hat évvel később, 1891-ben történt, ekkor hat építményféle objektumból állt a létesítmény. A következő évben újabb tizenegy muzeális épület került be. A legtöbb épülettel 1900–1910-ben bővült, majd 1920 után még tizenkettővel. Mindezt VISKI ismerteti részletesen. 1931-es cikkének idején a létesítmény már összesen 153 építményből, berendezéseiből állott. Tulajdonképpen svéd nemzeti építészeti múzeum volt egyben, de ugyanakkor a svéd bútortervezés műhelye is. A svéd *Skansen* után röviddel alapítása után követik északi testvérei,⁵ és az intézmény múzeumtípusá rendszeresül.

Másfelől, a magyar néprajzi (vonatkozással is bíró) kiállítások története még régebről indul, és a legelsőeknek is van népi építészetre érintő vonatkozása. Már az 1867-es párizsi vilákiállításán „magyar csárda” biztosítja a magyar jelenlétet,⁶ de ezt inkább konyhaművészeti bemutatás igénye hozta létre, és a célnak meg is felelt, mert az 1889-es párizsi vilákiállításán újra a nádfedeles csárda képviseli a magyarokat. 1873-ban a bécsi vilákiállítás elsőként töri meg a vilákiállítások párizsi–londoni kizárólagosságát, és a birodalom önreklámjában ekkor, a Kiegyezés utáni első lendület jegyében, már helyet követel Magyarország. A monarchia történetében most létesül az első, nagy sikerű időszakos „skanzen”: az úgynevezett „nemzetközi falu”, és Magyarország területéről is ott áll benne négy, köztük egy székely, egy szász és egy román ház.⁷

1876-ban a budapesti nemzetközi statisztikai kongresszus következik, 1878-ban a

párizsi nemzetközi kiállítás, 1881-ben a budapesti női iparkiállítás.⁸ Szúrjuk közbe a kolozsvári Jótékony Nőegylet 1877-es tárlatát is, azt a kiállítást, amelyen először van jelen néprajznak tekinthető (iparművészeti) anyaggal is a Székely Nemzeti Múzeum. Az 1885-ös budapesti országos kiállítással új korszak kezdődik, VISKI is innen számította „a magyar Skansen” ügyét. De ahhoz, hogy az 1885-ben megvalósultakat helyénvalóan mérlegeljük, előbb vissza kell térnünk az 1873-as Bécsbe.

2. Az 1873-as bécsi vilákiállítás és székely háza

A bécsi, 1873-as vilákiállításán Magyarország néprajza a XANTUS János és RÓMER Flóris gyűjtötte 2600 néprajzi tárggyal van jelen.⁹ Előkészületképpen XANTUS részletes néprajzi gyűjtési tervet dolgoz ki, ebben makettek szintjén szerepel a népi lakóház is („az ország különböző vidékein még fennmaradt eredeti jellegű parasztházaknak elég nagyban készült mintái”), melléképületek és – kisebb léptékkel – a velejáró használati eszközök. A lakberendezést ugyanakkor eredeti anyagon szemléltetné párhuzamosan. Az anyagot előbb Pesten teszik közzemlére,¹⁰ és ház- és ólmodell már itt, a hatból negyedik teremben kiállításra kerül. Bécsben másrészt, a „nemzetközi faluban” ott állanak a felvidéki– erdélyi–bánsági házak. A székelynek és a szásznak lakója is van, a romának nincs, annak viszont a létrehozója ismert: a kiállítás oravicai fiókbizottságának alelnöke, SCHNÁBEL Gyula. Valószínűleg a más kettőt is helyi albizottságok építették fel.¹¹ A *Nemeréből*, a Magyar Néprajzi Társaságot majd megalapító HERMANN Antal brassói székely hírlapjából tudjuk, hogy BARTHA SCHIEFNER Gyula magyar országos végrehajtó bizottmányi titkárnak minden székely székben (még a megyésítés előtt vagyunk!) sikerült fiókbizottságot alakítani, vagy lelkes személyeket megnyerni.¹² A házak akkor nem számítottak muzeológiai értékeknek, inkább látványosságul szolgáltak. Hogy mai szemmel mit láthatunk bennük, ahhoz hadd idézzük újra csak BALASSA M. Iván nyomán a minket itt

legjobban érdeklő székely ház részletes ismertetését – a róla és kapujáról készült metszet, amelyet szintén közöl, ugyancsak a néprajzi hitelesség benyomását kelti:¹³

„Mielőtt a tulipános faragásokkal ékített kapu ajtajának kilincsére tennék kezünket, tekintsük meg a házat kívülről. A kapu a fába vésett tulipánokkal és madarakkal van díszítve, s e kifarragott részek kékre és vörösre festve. A bejáratnál jobbra utcai ármýékülés ad a barangolásban elfáradt látogatónak pihenőt. A kapuzábtól kezdve az első szobáig mindenütt rég ismert s nagyrészt rég feledett primitív dolgok integetnek feléd; az udvaron szélétében hever a váltó eke, bőrna, szekér, gyalogszekér, itató csőbőr, kézvonó pad, és dagasztószék láb; a tornáczon bőven megrakva áll a törökbúza rúd és gúnyaszárító rúd, meg a sok gazdasági eszköz: csép, búzavágó gereblye, felező söprű, szóró lapát, szénatakaró villa, kasza, méhkas és sőtörő mozsár; a hátulsó szobában ott áll a fonalas osztováta (szövőszék), ott a szabad tüzelő, a siklódi láda és kenyérkas; a falakon sőtartó, reszelő, csíkszűrő, habszedő, pecsenyesütő nyárs stb.

Az első szobában kevélykednek a tulipános ládák és a két égbenyúló, párnagazdag ágy; minden szegletből egyszerű jólét és eredetiség köszönt. A falakra czifra mázos csuprok, mik első pillanatra elárulják eredetiségüket, fonott kosarak (szatyrok) és szeszélyes alakú szalmakalapok vannak aggatva; a pohárszéken szabad használatra ki van téve a borvíz; ihatik abból boldog, boldogtalan; a házi osztováta-fonta abrosszal leterített asztalon százféle apró házieszköz hever, ...”

„A vendégszerető gazda: ifj. FARKAS László Udvarhelyszékről, és az a fiatal menyecske, a ki vendégeit oly ügyesen tudja szép szóval tartani, nos – az: ifj. FARKAS Lászlóné asszonyom.”

Siklód említését jegyezzük meg, és azt is, hogy a közeli Kőröspataknak ma is jellegzetes népi mestersége a szalmakalap-készítés.

3. Az 1885-ös budapesti országos kiállítás és székely háza

1885, az országos kiállítás néprajzi csoportja: „Az ország minden vidékéről, 15 élethű parasztszobát sikerült beszerezni (melyek foto-

gráfiai másolatai a jelentés végéhez vannak csatolva); valóságos néprajzi gyűjtemény volt ez annyiféle népviselettel és oly változatos eredetiséggel, amelyenekt Európának szűzága fölmutatni nem képes. Az élethűnek tervezett bábukon gazdag népviseletet mutattak be, melyek az egész országból gyűjtve a háziiparnak legbecsesebb termékeit nyújtják, s egyúttal az egész kiállításnak etnográfiai jelleget is kölcsönöztek.” (Főjelentés: IV. k. 500. l.) Ugyancsak most mutatja be HERMAN Ottó a halászlai gyűjteményét, az ezredévi kiállítás szabadtéri halászlai tanyájának a csíráját.¹⁴ A kiállítás egyik bejárata HUSZKA József tervezte „székely” kapu, két kiskapuval.¹⁵ A háziipari csarnokban már március végén rendezik a szobafülkéket, amelyek a parasztlakások bútorzatát és belső berendezését fogják nemzetiségek szerint beosztva feltüntetni – gazdag néprajzi gyűjtemény lesz.¹⁶ A 42 fülkében egy-egy parasztszoba ágygal, asztallal, egyéb házi berendezéssel, és fülkénként két-két, népviseletet bemutató viaszalak. Mindez a létesítendő néprajzi múzeumnak fogja alapját képezni.¹⁷ Erdélyből hétfalusi csángó-magyar szoba (rendezte NAGY Gyula erdőfelügyelő Brassóból és BINDER Lajos erdélyrészi ipari felügyelő), csíkmegyei székely szoba (rendezte FERENCZY Károly gyergyószentmiklósi plébános és BINDER Lajos), kalotaszegi és torockói magyar szobák, hunyadmegyei román szoba. Mindezt részletesen bemutatja a sepsiszentgyörgyi hírlap is.¹⁸ Ám a meglepetés most következik:

„A külföldi munkagépek csarnoka mellett közvetlen szomszédságban kissé félreeső helyen áll a székelyház a maga hamisítatlan eredetiségében saját udvara közepén. – Az egész telek igen csinos rácsozattal van körülvéve, és a jómódú székely gazdák telkei kerítésének hű másolata. – Már a nagy arányokban épült székelykapu díszítményekkel és a szokásos feliratokkal általános érdeklődést kelt, a kapu zsindegy fedelében berendezett galambdúcok pedig ékeszólóan dicsérik a székelynép kedélyvilágát.

Ahogy a fakolontyús ajtón belépünk, azonnal meglep a ház rendkívül barátságos, derült és tiszta kinézése, otthonias érzést ébreszt a szép arányokban épült és a ház három oldalát

átölelő oszlopsoros tornác, mely a középben a konyha keskenyebb méretei folytán verandává szélesül. E szabad előcsarnokba három ajtó nyílik, melyből a szemben fekvő középpajtó a konyhába vezet, de mert ez felszerelve nincs, el van zárva. Balra az ajtó a tulajdonképpeni székely szo-bába nyílik, melynek eredeti székely bútorzata a világos és szellős szobával egyetemben igen kel-lemes benyomást tesz minden látogatóra. A jobb fal mellett áll a tornyos nyoszolya a szép színes szövésű ágyneművel, mellette a tulipános láda. Az ablak-közön a rácsos lóca, előtte az asztal, bal falon egy szekrény, ismét egy ablak és a székely edényekkel megrakott pohárszék, az asztal körül és a falak mellett székek, jobbra az ajtótól az igen csinos munkájú kemence. A falakon képek és köröskörül az itt nálunk általánosan ismert virágos székely kancsók és csuprok.

E derült hajlékban lakik a szívélyes és valóban délceg demjénházi székelypár, arcaikon éppen nem vehető észre az a kényelmetlen kedv-telenség, melyet egyik helybeli laptársunk saját tudósítója (?) jónak látott rajta észrevenni. Hoszszabb ideig beszélgettem velök, és egyáltalán nem konstatáltam rajtuk a melankólia aggasztó tüneteit. A Bécset megjárt „niederlande” székely baka ellenkezőleg, igen örvendett fontos missziójának, és a selyem főkkötös menyecskével együtt nagyon megkért, hogyha az „újságba kiírom őket”, küldjek nekik is, de még a demjénházi plébános úrnak is Marosszékre, – sőt, hogy megvesztegessenek, megnyitották a sarokalmáriumot, megkínáltak fenyővízzel és még „otthon sült” kenyérral.” (...) A jobb ajtó mögött DEMETER János díszműkereskedő, a székely háziipar szép és teljes kiállítása. „Edényekben láttam itt valódi műbecsű antique székely kancsókat a múlt századból és e század elejéből (...) Sepsiszentgyörgyről a szövőintézetek válogatott áruit.”¹⁹

Azzal szembesülünk, amivel az 1873-as világkiállítás kapcsán BALASSA M. Iván. Az 1885-ös kiállításon sem csupán a háziipari csarnokban mutattak be tehát – szobabelsőket, de megkísérelték megismételni a tizenkét évvel korábbi bécsi székely ház teljesítményét is. Felemásan, mert a demjénházi épületben egyidőben próbáltak szobabelsőt bemutatni és háziipari

kiállítást rendezni, de eredményesen, mert a házra a politikusok is felfigyeltek, mint BEKSICS Gusztáv, aki a következőképpen nyilatkozik, ugyancsak a Székely Nemzetben:

„A Székelyföld még mindig kiváló otthona a háziiparnak, s egyik jövődöbeli termőföldje a jövő mű- és gyáriparnak. A székelyházban s a háziiparcsarnokban látható székely háziiparcikkek erről meggyőzhetnek mindenkit. Maga a székelyház, mint etnográfiai műtárgy is érdekes. Feltüntetni, mily házban lakik a székely, s mily házi szükségletekkel bír a székely szoba (...) Úgy a székelyházban, mint a székely szobákban érdekes a bútorzat és az edény is, szintén többnyire háziipar eredménye. Mindez kezdetleges, de ízléses és szolid. Valamennyi darab elárulja a székely praktikus észjárását. Ahol azonban már a művészet is belejár a székely iparba, ott valóban szép és becses műtárgyak keletkeznek. Az antik székely kancsók, a szinte a majolikával versenyző zománcozott cseréparuk (...) méltán magukra vonták a figyelmet.”²⁰

4. Az 1885-ös kiállítás székely háza és kiállítói

A székely ház felállításának hátterében ezúttal nem vidéki fiókbizottságok állanak, hanem a tizedik évét élő Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet, amely éppen az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megalakulása okozta válsággal szembesül.²¹ Az Egyletnek jelentős szerepe volt a Székely Nemzeti Múzeum intézményesülésében, és 1884. szeptember 24-én korábbi értékes jelentései mellett már a tudománypártolás terén is olyan teljesítményekkel dicsekedhet, mint a Székelyföld KOZMA Ferenc-féle leírása²². A nagygyűlésen maga SZABÓ Károly, a Régi Magyar Könyvtár és a Székely Oklevéltár atyja olvas fel tudományos értekezést. Úgy döntenek, hogy az országos kiállítás nyújtotta lehetőséget a székely háziipar gyámoltása érdekében használják fel, kiállítási bizottságot küldenek ki e célból, részt vesznek a kiállításon, és anyagilag is áldozni fognak az ügyre.²³

A Székely Nemzet folyamatosan tudósít a fejleményekről. Vállalva némi ismétlést, hadd

idézzük ezt is egészében, mert lényeges körülményeket tisztáz: A székely művelődési és közgazdasági egyesület központi választmánya HAJÓS József elnöke alatt bejelenti a székely ház megérkezését az országos kiállításra Marosvásárhelyről, „hol annak kifaragását és előleges összeállítását gróf LÁZÁR Jenő, mint a székely egyesület kiállítási bizottságának tagja és tiszteletbeli elnöke, saját közvetlen felügyelete alatt volt szíves eszközölni. Ezen épület egy a rendes méretek szerint készült székely lakház, melynek elől és oldalt tornácza, középen pitvara s két szobája és egy kamrája van. Egyik szobája tisztán kiállítási helyiség lesz, ősi székely háztartáshoz tartozó tárgyakkal felszerelve, a székely férfi és nő által vezetve. A másik DEMETER József kereskedőnek engedtetett át, hogy abba az egyesület kiállítási bizottságának ellenőrzése mellett, tisztán székely ipari cikkeket (szőtt, fonott, agyag, fafaragászat stb. tárgyakat) áruljon, a mi által egyfelől alkalom nyújtatik, hogy az egyszerű, de gyakorlatias és jó minőségük mellett mégis aránylag olcsó székely házi iparcikkek szélesebb körben elterjedve a nagyközönség előtt ismeretesebbé váljanak, másfelől pedig az ily iparcikkek készítésével foglalkozók is ez alkalommal nagyobb mennyiséget értékesíthetnek a nevezett kereskedő útján, kinek a tárgyak beszerzése körül, a minisztérium engedélyével, BINDER Lajos erdélyi ipari felügyelő is segíteni szíveskedik.”²⁴

Mint még emlékszünk, ugyanaz a BINDER Lajos dolgozott a háziipari csarnokbeli csíki és barcasági csángó szoba kialakításán. A székely ház két oldalán található tornác, a pitvar és a kamra pedig a *Székely Nemzetben* korábban ecsetelt háromrészes tornácához, verandához és konyhához képest nagyon lényeges korrekció. A marosvásárhelyi *Marosvidék* 1885/31. száma a „házigazda demjénháziakat” is megnevezi, az ORBÁN-házaspárt.

A székely ház nemcsak a székely iparügynek hoz hasznos szolgáltatást, de az Egyesületnek is: közhasznú tevékenységért a Háziipar (XXIX.) csoportban lesz az országos kiállítás kitüntetettje (hasonlóképpen közhasznú tevékenységért, de nevelés és közoktatás – XXXI. – csoportban tüntetik ki az Erdélyi Múzeum-Egyesületet).²⁵

Az Egyesület maga is sikeresnek értékeli a részvételt, marosvidéki fiókjának június 7-i közgyűlésén báró APOR Károly elnöke alatt a következők kerülnek felolvasásra: „A folyamatba indult általános országos kiállítás kedvező alkalmat nyújtott arra, hogy egy jómódú székelyház sikerült eredeti mintájában mutassa fel a nagyvilág előtt a székelynek házi otthonát, s emellett házi és kézi iparának becses termékeit.” A legfontosabb következmény azonban újabb meglepetés: következő lépésként ennek a vállalkozásnak a sikerét látva határozza el már május 13-án, Budapesten a központi választmány Marosvásárhelyre a székelyföldi iparmúzeum létrehozását. Erre egyelőre 2000 Ft-ot adnak az egyesület vagyonából, és a továbbiakban évi dotációt szándékoznak biztosítani.²⁶ A *Maros-Torda* első számából hamarosan a székelyföldi iparmúzeum tervezetét is átvehetik a sepsiszentgyörgyiek.²⁷

Kérdésünk arra irányulhat, hol van ekkor a Székely Nemzeti Múzeum? Igaz, hogy az épp egyszemélyes szakembergárdájú és nagyon szerény pénzügyi lehetőségekkel rendelkező, még kis vidéki múzeum nem sokat tehetett ebben az ügyben, de az az egy múzeumőr RÓMER Flóris jeles tanítványa, a Magyar Nemzeti Múzeumbeli későbbi igazgató-őr NAGY Géza, akinek Budapest majd díszsírhelyet ajándékoz 1915-ben, halálakor. Maga is foglalkozott pl. azokkal a (barcaújfalusi csángó, berecki stb.) fazakastermékekkel, amelyek a kiállításon is bemutatásra kerülnek, HUSZKA József, a kiállítás egyik kapujának már említett tervezője jó barátja és munkatársa. NAGY Géza szerkeszti 1883-ban, a kiállítás első előkészületeinek idején a *Nemere* sepsiszentgyörgyi, de regionális kitekintésű hírlapot is, amelyben a kiállítás felhívásai napvilágot látnak, és amelyben megjelenik a hír, hogy RÁTH Károly ez ügyben a Székelyföldön jár.²⁸ És NAGY Géza ekkori, 1883-as múzeumőri számadásában jelenik meg *egy székely kúria felmérése*. Lehet, hogy soha nem tudjuk meg, valóban az első magyarországi skanzen-épületnek mért-e fel NAGY Géza mintául szolgáló házat, felhasználták-e a „demjénházi székely ház” megépítésénél a felmérését, de egy biztos: 1884. szeptemberi gyűlésén a Székely Művelő-

dési és Közgazdasági Egylet RÁTH Károly ötleteként szavazza meg a vállalkozást, a „Székelypavillont” (*Marosvidék*, 1884/44). RÁTH Károly kiállításokat előkészítő megannyi külföldi tanulmányút kormánybiztosa, a budapesti technológiai iparmúzeum egyik létesítője, az 1876-os országos kiállítás ötletének első megpendítője, 1883-ban a kereskedelmi múzeum igazgatója,²⁹ 1884-ben országos iparegyesületi elnök. A marosvásárhelyi iparmúzeum ötletét is ő adhatta.

Végére hagytuk a helyi szervezőt. Helyi kiállítási bizottság alelnökéként SZATHMÁRI S. Ferenc, aki az 1873-as helyi kiállításnak is elnöke volt, felajánlja a bizottságnak az 1873-as helyi kiállítás jövedelméből fennmaradt 83 Ft-ot, és indítványára lesz a költségek térítésére előbb most is helyi kiállítás: „A székelyház vasárnapig látható a baromvásártéren, a SÓFALVI József ácspllér faragóhelyén” – írja a *Marosvidék* március 12-én. 1885-ben nemcsak, hogy felállítottak az országos kiállításra egy székely házat, de előbb Marosvásárhely főterén állították ki.

5. Az 1896-os ezredéves kiállítás Néprajzi Faluja

Ha időszakos is, az 1896-os Néprajzi Falu már valóban *skanzen*. A Falut és történetét, rendkívüli adatgazdagsággal és már a szükséges távlatlalt, BALASSA M. Iván idézett munkája mutatta be a legteljesebben. Tervét, az 1885-ös sikertől sem függetlenül, HERRMANN Antal veti fel, 1889-ben.³⁰ Ő kezdetben néprajzi kiállításra gondol ugyan, de nem faluszerűre (1890). GELLÉRI Mór háziipari-néprajzi közös kiállítást képzel el, lakberendezésekkel (1891), míg XANTUS János kilenc-tíz pavilonnal számol (1892).³¹

NÉMETH Imre, a kiállítás első igazgatója dönt úgy, hogy a forma néprajzi falu legyen, ő bízta megszervezését a szakemberekre (HERRMANN Antal, VIKÁR Béla, JANKÓ János). HERMAN Ottó önállóan készül.³² JANKÓ 1894 decemberében lát hozzá a tervezéshez. Eredetileg³³ házra gondol (a megyék vállalása fogja a számot 24-re csökkenteni), és JANKÓ elképzelése az is, hogy az épületek fele a kisebbségeket képviselje. 1894-ben hozzákezdnek az ország

népi építkezésének felméréséhez. HERRMANN Dél-Erdély felderítését kapja feladatul, de lebe-tegedik, akárcsak VIKÁR Béla, így csak JANKÓ bihari munkája készül el, és hogy folytathassák a munkálatokat, egyedül kap megbízatást a további tervek-re. Csík megyét és szomszédait október 31–november 5-én járja le (Székelyudvarhely, Csíkszereda, Gyergyóditró, Oláhtoplica, Gödemesterháza, Palota, Ratosnya, Déda, Kövesd, Monasfalu, Disznajó, Vécs, Felfalu). Brassó megye önállóan fogja felállítani csángó házát.³³

1895-ben HERMAN Ottó a kiállítási törvényjavaslat tárgyalásakor is propagálja, mint országgyűlési képviselő, a néprajz szóhoz juttatását. GELLÉRI Mór iparpolitikus hangoztatja, hogy a háziipart az etnográfiai múzeum alapját képezheti majd. XANTUS János mint a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának vezetője veti fel az ötletet, hogy a törvényhatóságok adományozzák a néprajzi kiállítás anyagát, és így múzeum keletkezhesen belőle a Millennium emlékére.³⁴

A Néprajzi Falu tehát megszületik, és megszületésében a magyar néprajz hőskora, színe-virága játssza a főszerepet. Nem rajtuk múlik, hanem elsősorban a sietségen, hogy nem az állandó magyar skanzen teremtették meg. A Falu a kiállítás végeztével lebontják, lebontásának oka a gyors építés okozta penészedés, amely menthetetlenné tette az épületek többségét. Berendezési anyaguk azonban valóban a Néprajzi Múzeum alapozásául szolgált.³⁵

A szakma utólagos véleménye nem éppen az elégedettségről árulkodik. JANKÓ a következő évben, 1897-ben a millenniumi falu alapján próbálja tisztázni a magyar ház eredetét, HERMAN Ottó erre 1899-ben megtámadja, hogy „vasútementi” háztípusokból indul ki.³⁶ 1896-ban huszonnégy jól-rosszul megépített parasztházmásolattal mi is kísérletet tettünk, írja DOMANOVSKY 1940-ben. 1896-ban JANKÓ rekonstruált inkább, tudniillik „tisztá” típusú akart bemutatni – ez néprajzilag kétes értékű lehet, értékeli VARGHA László.³⁷ Tény, hogy voltak hiányosságok és hibák. A vármegyék szégyellették a hiteleset (a cigányputrit éppenséggel

egyikük sem vállalta), vagy akár külföldi holmival rendezték be a házakat, és a házak is inkább a legrangosabbak mintájára készültek – ezek színvonalát a falu évtizedek múlva sem érte el. Nem egy ház bútorzata frissen készült. JANKÓ mindössze hét házat gyűjtött maga a huszonötből, rajta kívül pedig szakszerűen csak a kalotaszegi házat szervezik meg (GYARMATHY Zsiga) és, figyelem, a palócot (PINTÉR Sándor).³⁸

BALASSA M. Iván győz meg arról, hogy DOMANOVSKY véleménye azért felülvizsgálandó: JANKÓ valóban az ősi típusokat kereste, de a gyakorlatban bizonyíthatóan egy adott, kiválasztott épülethez válogat vigyázva néhány további elemet, lehetőleg egy helyről. A Csík megyei házról pl. sajnos nem maradt eredeti fényképfelvétel, akad viszont fénykép egy Csatószegről származó gazdasági épületről. Ez a Kiállítási Igazgatóság által a Néprajzi Múzeumnak átadott anyagban maradt fenn, és a leírása egybevethető vele, ott található a Néprajzi Faluról írott JANKÓ-könyvben: „A telek hátsó részén keresztben áll a nagy és kifejlett székely csűr, közepén az elől nyitott szérúvel; a szérútól balra van az istálló, egy ajtóval az udvarra, előtte a nyári alvóhelyül szolgáló fapadkával; az istálló mellett a trágyatartó; a szérútól jobbra van az ódor, hol a szénát gyűjtik fel széles ajtótlan nyílással a szérú felé; ennek végében az árnyékalja a gazdasági eszközök számára.” HERMAN is igazságtalan: JANKÓ megpróbált megharcolni a helyi hivatalossággal a hiteles anyagért, de erre kevés volt a mozgáster. A leginkább kifogásolt „matyó ház” pedig nagyon új volt ugyan, de valóban egy kialakuló új típusnak tekinthető, nem egyszerűen a „vasútmentinek” aposztrofált épület.

A kivitelezésnél a hazulról hozott anyagot rakták össze, helyi vállalkozók, a kinézett, meghatározott épület alapján. A csángó háznak utolsó cserepe is Csernátfaluból érkezett. A berendezés vállalt igényeit betartották (legközelebbi országos vásáron beszerezhető, tehát korabeli bútort), a minősége valóban egyenetlen volt, de pl. JANKÓ munkaeszköz-gyűjtésre is kiszállásokat tett, és ilyenkor a berendezés összeszedésében is részt vett.³⁹

Az 1896-os Néprajzi Falu ügyében Sepsiszentgyörgy nem jutott szerephez. A székely múzeum jelen volt a millenniumi kiállításon, ahogy jelen lesz az 1900-as párizsi világiállítás is, de ezek első interregnumának szürke éve. 1897-ben viszont figyelemreméltó adatot közöl a *Néprajzi Értesítő*. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségének megalakulása alkalmából felméri a vidéki múzeumok állapotát, lehetőségeit. Összesen kilenc vidéki múzeumot találnak támogatásra érdemesnek, és ezek között *egyetlenegyben van néprajzi gyűjtemény*: a Székely Nemzeti Múzeumban.⁴⁰ Mi történik a következő két évtizedben a magyar skanzen ügyében? És milyen szerepe érlelődik a legtávolabbi, de *legelső* néprajzi érdekelttségű vidéki magyar múzeumnak?

6. A „megbocsáthatatlan évek” (1897–1914) és a két világháború közti magyarországi kezdeményezések

A központi magyar néprajzi gyűjteménynek, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának ugyancsak nehézségei voltak, már megalakulása pillanatában. Az 1896-os kiállításból a kiállítási falu hevenyészve gyűjtött, nagyjából mondva csinált berendezését örökölte, melyet utána is holt teherként cipelt, írja GYÖRFFY István.⁴¹

1896–1914 között pedig semmi sem történt, és erre nincs felmentés, ítélik 1940-ben, idézett munkájában DOMANOVSKY. Egyedül Erdélyben, TOROCZKAI-WIGAND Ede indítványára, a marosvásárhelyi KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság 1910. febr. 14-i választmányi ülése mondta ki népművészeti múzeum alapítását: „a székelység szívének néhány vidékéről egy-egy házikó épülne lehetőleg melléképületekkel, udvarral, kis kerttel együtt. Hegyvidék, Küküllő- és Nyárádmente, gyergyói alföld, Háromszék hegyvidéke, Hargita alja, régi Aranyosszék, Torockó, ami szintén Székelyföldre, a régi Aranyosszékhez tartozott, esetleg Kalotaszeg.” „Faluszerűen elrendezve, kezdve a faragó kunyhón, havasi isztinán, hodályon, székely házakat „régii szokásos székely elrendezésben”

állítottak volna fel bebútorozva. Az udvarba sövénykas, tyúkrekesz, kukoricagóré, csűr, méhes stb. került volna, míg az egész falut kopjafás cinteremmel körülvevett régi bástyás, lövőréses temp-lom koronázta volna meg. E szép terv nem került kivitelre.⁷²

1896 óta végül csak két vidéki múzeum, a balassagyarmati és a veszprémi látta át a népi építészeti védelmének szükségességét, és valósította azt meg egy palóc faház, illetőleg egy bakonyi kőház felépítésével, állítja 1940-ben DOMANOVSKY György. VISKI ugyan megfogalmazta a gondokat, sőt a pénzügyi vetületeket is 1931-ben: az 1896-os ezredévi falut újra fel kellene építeni, magyar Skansennek, írja. A gond inkább a hozzáállás, pénzbe nem is kerülne olyan sokba: egy új, modernebb székely ház 600 korona volt 1909-ben, a sárosi telek minden felépítményét berendezéssel odaadná 1200–1500 pengőért 1931-ben. 80–100 pengőért adnának egy székelykaput, de nincs ki megadná, és főleg aki elszállítaná.⁴³ A magyar néprajzi intézmények viszontagságos története (így a néprajzi múzeum 1934-es beolvasztása az Országos Történeti Múzeum Néprajzi Tárává) is sok mindent érthetőbbé tesz. Tény, hogy VISKI 1931-es észrevételeit az utána létesített kisebb népi hajlékoknál sem vették figyelembe (boldogi, kalocsai, mezőkövesdi, kiskunhalasi, tihanyi, hortobágyi népházak, csárdák, paraszttintériurök tervezésénél és kivitelezésénél) – ezek legfeljebb népi esek. Mindössze két népi ház jár közel, illetve tesz eleget a néprajzi kívánalmaknak: a veszprémi és a balassagyarmati. A veszprémi (Öcs, 1935) a múzeum előtti parkban eléggé jellemző a megyére, bár nem a legrégebb, arányai elfogadhatóan hitelesek, igyekeztek megtartani az eredeti formákat, elrendezésében is megfelelő módon alkalmazkodtak az általános típushoz. A balassagyarmati népi porta a palócságra jellemző ház és ahhoz tartozó melléképületek: eredeti állapotban, gondos kézzel átszállított, újra felépített palóc faház (Karancseszi, 1932), melléképületeivel, vagyis istállójával (Bocsár-Lapujtó), óljával (Patvarc) hű és tárgyilagos. A balassagyarmati palóc ház és belsőség, összegezi VARGHA, már valóságos „Skansen”.⁴⁴

A Veszprém-ben felállított oszlopos, gádoros Bakony–Balaton vidéki Bakonyi házat azonban ejtenünk kell. Arányaiban nem felel meg az eredetinek, mert magasabb az átlagos parasztházaknál, és így már az építkezés korában sem állott az akkori követelmények színvonalán.⁴⁵ Az 1935-ben, közadakozásból épült Bakonyi ház, a LACKÓ Dezső Múzeum kiállítóhelye a Bakonyi Múzeum tőszomszédságában áll, mintája egy öcsi kisnemesi ház, arányait, méreteit némileg megváltoztatták, ez a szabad rekonstrukció nem találkozik a szabadtéri múzeumépítés mai tudományos igényeivel, írja a **Magyarország múzeumai** kötet tárgyilagos ismeretetője is.⁴⁶ Marad a Palóc Múzeum kiállítóhelye, a balassagyarmati létesítmény. „A Palóc Múzeumot övező ligetben fölállított parasztporta az első, áttelepített épületekből álló szabadtéri múzeum Magyarországon. Épületeit 1932 és 1934 között szállították a városba; a házat Karancsesziből, az istállót Bocsárlapujtóból, a pajtát pedig Patvarcraól.”⁷⁷

A palóc épületek történetéhez talán nem jelentéktelen adalék, hogy a balassagyarmati NAGY Iván Múzeumot egy évvel a karancseszii ház telepítése előtt, 1931 novemberében dr. ZSOLDOS Béla nógrádi főispán nyitja meg, és aki kormány megbízottként mellette áll, az maga a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, 1932 októberétől Magyarország kultuszminisztere, HÓMAN Bálint. A FÉNYES Dezső vezette múzeum az idézett hír szerint a megnyitó idején a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályával való három évi jelentős együttműködés után áll.⁴⁸

Az első állandó magyar skanzen létrejöttében tehát szerencsés körülmények is szerepet játszottak, ami mit sem von le az alapozók érdemeiből, és most hadd idézzük vissza újra, hogy már az 1896-os Néprajzi Faluba innen kerül be az egyik hiteles ház, az előtt és nem sokkal később pedig a népi épületekre vonatkozó nagyobb magyar tanulmányok első hullámában írnak meg innen dolgozatokat.⁴⁹ A helyszín korántsem véletlen. És azt se feledjük, hogy Budapesten még 1940-ben is csak latolgatják a szabadtéri múzeum lehetőségeit: része lenne pl. a

kiskunfélegyházi szélmalom, a bakonypéterdi taposómalom, a mikházi 1673-as és a dálnoki 1791-es székelykapu⁵⁰. Térjünk vissza a Székelyföldre, ahonnan a vonatkozó kutatás egy másik nagy előőse indult, JANKÓ János, HUSZKA József, SZINTE Gábor munkáival.

7. Marosvásárhely, 1910–11

Az első világháború előtti marosvásárhelyi tervet jó lesz részletesebben ismertetnünk. „A múzeum felölelné az ősfoglalkozásokon kívül a népművészet még máig is részben gyakorolt összes ágait: bútóipar, faragványok (különösen a pásztoréletből), ötvösség, fazekasság, szövés-hímzés stb. ... lényeges mindent a maga kellő környezetében, rendeltetésének és használati céljának megfelelően elhelyezni. ... Elrendezésének jellege sövényvel körülvett falu, mely a fejlődés organikus, haladó kapcsolatát mutatná, kezdve az őserdőben rögtönzött favágókunyhón, havasi isztinán, hodályon. A falu fejlődését követve, alakulna ki a főutca, terével, házaival, melyekhez kert, szilvás és gazdasági udvar járulna. – A régi, szokásos székely elrendezésben: a ház előtt középen a külső udvar, két oldalt a kis virágoskert. A baloldali kis kert végében a ház húzódnék, tornácán oszlopai közt és ablakában színesre festett ládikókban tűzvörös muskátli égő virágai integetnének. Zsuppolt házfedelén a varázserejű fülfű. A hívogató tornác a pitvarba vezet, hol a nagy füleskemence terpeszkedik, mindenféle készséggel. Innen a külső házba (nagyszoba) lépünk. Itt vár a második vénaszony, gózával (banyakemence). Az ablakok falához simuló sarokban a magasra vetett, hímes ág, a gerendáról följe csúng a tarka rúdraaló, a szemben lévő ablakos falak sarkában a szeglet-téka, bokályoktól körülveve. Alatta az asztal, lócák. Nem hiányzik a motolla, még a szövőszék sem s a mestergerendáról a KÁROLI-biblia. A ház belső udvarán lenne még a sövénykas, tyúkreesz, kukoricagóré, kutyaház, hátul a csír s mögötte a gyümölcsös, a léces kerítéseket színes zománcú csuprok élénkítenék. Egyik-másik gazdaságban lenne a méhes, harmadikban a szövés-fonás bemutatása, máshelyt az agyagipar,

takácsmesterség stb. Kis udvarház (a CSEREY-kuria másolata)... Dús tömege a sok-sok jó magyar, szebbnél-szebb színes, szagos virágnak: parasztszegfű, bazsarózsa, százszorszép és georgina, perennis, jázmin, borsika, verbéna, majorránna, meg tuli-tubarózsa, kikerics, somkóró, istenfa stb. Fűszeres illatú gyógynövények: bazsalikom, izsóp, rozmarin, rezeda, zsálya, menta. Végül hegyoldalt a cinterem hímes kopjafaival, melyek együgyű, megható közvetlenségükkel a halottak birodalmát is meglevenítik, de nem a halottak emlékét őriznék, hanem a mult kegyetes szokásait beszélnék el, régibástyás, lövőres templomával, melynek toldalékai hűen mutatnák az idők változását és a különböző vallásfelekezetek uralmának befolyását.”⁵¹

Mikor az ismertetés, egy évvel a terv elfogadása után, megjelenik, a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság már meg is kezdte a gyűjtést a megvalósítás érdekében, és felkérte a sokoldalú művészt a terv részletes kidolgozására. Az ismertetés alatt mintaértékű skanzen-alaprajz szemlélhető meg, favágókunyhóval, esztenával, méhessel, gémeskúttal, öt étellel, egy kisnemesi kúriával, erődített templommal, cinteremmel. A népi házak fejlődésük több szakaszát illusztrálják, felismerhető sarokereszes kétosztatú és újabb típusú épület, nem hiányzik mögülik hol a veteményes, hol a szilvás, és előlük a virágoskert – a művész organikus szemlélete megköveteli azokat a teljesen indokolt részleteket is, amelyekre a félig halott anyagban gondolkodó tárgyi néprajz nem feltétlen figyelne fel. Persze TOROCZKAI-WIGAND is tudatában van annak: „Az utolsó órában dolgozunk.” Utána számol, a tervezett öt „kisebb épület 1000–2500 K-ba kerülne, gazdasági épületekkel csekély arányban emelkednének a költségek.”

TOROCZKAI-WIGAND marosvásárhelyi korszakából egyéb is idekívánczik. Az idézett ismertetés egész bekezdéseit beillesztette három évvel később, a Társaság évkönyvében közölt munkájába, ahol kifejti azt, amit organikus szemléletként nevezünk meg.⁵² A „négyféle mívek”, a szerves, beélhető lakott környezet jellegzetes szeleteinek kialakítása a következők köré csoportosul: A nép építőművészete (ahol

„érdemes irányító elemeket” ajánl a magyar építészeti stílus kialakításához), *A ház, A kert és virágai, Egyházművészet*. Hogyan látta az egyes épületeket, azt a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaságban tartott akkori székfoglalójából⁵³ tudjuk – 1910. május 19-ére datálja. A további részletek gazdag sorozatát pedig az ugyancsak 1910-ben, Marosvásárhelyen írott **Hajdonába régös-régön...** kötete tárja elénk. Témái még a harmincas évek közepén is néprajzi pályázat kiírására készítetik Debrecenben MILLEKER Rezsőt.

További kutatás feladata megállapítani, használta-e skanzentervében az organikus látásmódú művész TOROCZKAI-WIGAND azt a monumentális népi építészeti dokumentációt, amelyet a dokumentarista közelítés jeles párosa, KERTÉSZ K. Róbert és SVÁB Gyula tett közzé pár évvel korábban, és amelynek öt füzetéből kettő kizárólag székelyföldi anyag, ma már felbecsülhetetlen értékű fotó-, rajz-, alaprajz-felvételek sokasága.⁵⁴ További kutatás feladata annak megállapítása is, mi az összefüggés az 1910-es terv és HERRMANN Antal 1913. őszi marosvásárhelyi kezdeményezése között.⁵⁵ Kérdezzünk rá inkább DOMANOVSZKY megállapítására – a tervezett skanzenből valóban nem lett semmi? Az a CSEREY-kúria ott a **Székelyföldi népművészeti múzeum** szövegében és a ter-vrajzon nem a reprezentatív székelyföldi kúriák egyike, hanem az az épület, ahonnan akkor öt éve temetőbe vitték a székelyföldi múzeumügy nagyasszonyát. Imecsfalván áll ma is, bár tetjét közben átépítették, és 1875–1879 között benne jött létre és indult fejlődésnek a Székely Nemzeti Múzeum...

8. Székely Nemzeti Múzeum, 1911–1914. A székely Skansen kezdetei

1901-ben új múzeumőr kerül a Székely Nemzeti Múzeumba: LÁSZLÓ Ferenc. A tudós a régészeti kutatásaival emeli európai hírűvé az alapító CSEREYné és VASADY, a vidékre száműzött NAGY Géza örökségét, de alapvető változások történnek a néprajzkutatás terén is. 1906-ban egy rendkívüli szervezőtehetségű tár-

sat nyer CSUTAK Vilmos személyében, az igazgató-választmány elnöke pedig GÖDRI Ferenc, Sepsiszentgyörgy nagy építő polgármestere. Az ország egyik legdinamikusabban fejlődő városában az ország egyik legdinamikusabban fejlődő múzeuma⁵⁶ 1911-ben megkezdí a saját múzeum-épület munkálatait. 1912-re a Székely Nemzeti Múzeum saját telekre, saját tető alá kerül.

A millennium előkészületei és az első világháború közötti két évtized amúgyis a magyar népi építészeti felfedezésének nagy korszaka, csak a budapesti idevágó néprajzi publikáció félszáz körüli, és ennek harmada székelyföldi vagy székely vonatkozású. 1895 és 1912 között éppenséggel a kétötöd, KERTÉSZ és SVÁB munkája nem véletlenül őrzi ezeket az arányokat. SZINTE mellé SEBESTYÉN Gyula társul, majd közölni kezd VISKI Károly is. 1902-ben LÁSZLÓ Ferenc JANKÓ és SEMAYER mellett végez néprajzi tanulmányokat.⁵⁷ 1903-ban ROEDIGER Lajos, volt zombori múzeumőr, 1914-től 1941-ben bekövetkező haláláig a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja, két székelykapu-fényképet ajánl fel a múzeumnak.⁵⁸ ROEDIGER ebben az évben a *Néprajzi Értesítő*ben is a fa megmunkálásához és a települések néprajzához egyaránt kapcsolódó fejfa-témában jelentkezik.⁵⁹ De ebben az évben az intézmény általában nagyarányú gyűjtőmunkába kezd,⁶⁰ és 1906-ban a Kovásznára hazaköltöző ROEDIGER már komoly, rendszeresített kiszállási programba kapcsolódhat be.⁶¹ 1910-től a szabadtéri néprajzi részleghez kapcsolódó eseményeket önmagukban is csak kivonatolva tudjuk átláthatóvá tenni, a részletes kronológia mellékelte adattár feladata marad.⁶²

A marosvásárhelyiek 1910 februárjában döntöttek úgy, hogy székely Skansent alapítanak, és TOROCZKAI-WIGAND október 20-án már bizonyítottan megfordul a Székely Nemzeti Múzeumban.⁶³ A múzeum épületét tervező, az erdélyi népi építészettől olyan sokban ihletődő, a budapesti állatkertnek nemsokára ilyen alapon, ZRUMECZKYvel egész „falut” építő KÓS Károly is mind gyakoribb vendég Sepsiszentgyörgyön.⁶⁴ A KÓS művészetét nem túlságosan kedvelő ROEDIGER másrészt a Kászonok népi

építkezését és Felsőháromszék egyes egyházi épületeit méri fel szisztematikusan. Fél évvel azelőtt, hogy 1911. szeptember 29. és október 6. között a Magyar Nemzeti Múzeum megszerezne első, székelyfancsali galambbúgos nagykapuját, a Székely Nemzeti Múzeum szabadtéri néprajzi részleg létesítésébe vág. SZINTE Gábor figyelemztetésére és ajánlására, aki eredetileg egy állami kezdeményezésű, Háromszék megye tulajdonába adott múzeumocskában gondolkodik,⁶⁵ így történnek lépések a dálnoki „eggyes ház” (VERES-ház) behozatalára.

Április 15-én LÁSZLÓ Ferenc KÓSSal száll ki Dálnokba, a kiszemelt székely ház és az ottani nagygalambbúgos kapuk esetleges megszerzése és az új múzeumtelken való felépítése céljából.⁶⁶ Otthonos terepen járnak – az öreg székelykapukat már HUSZKA ismertette, a történész MÁRKI Sándor kérésére pedig a múzeum ezidőtájt nyomoz a községben DÓZSA György családja, szülőháza után. Sürgeti őket az idő, a házat két héten belül akarja lebontani tulajdonosa. Két nappal előtte végre megérkezik a segítségül hívott budapesti bizottság: LÁSZLÓ április 29-én SEMAYER Vilibáld országos múzeumi felügyelővel, TOROCZKAI-WIGAND Edével és azzal a BELULESZKO Sándor etnográfussal száll ki,⁶⁷ aki ősszel majd egy szépeményű, GYÖRFFY István nevű múzeumi gyakornokkal utazik Székelyfancsalba. Egyelőre néhány faragott gerendát sikerül megalkudni, és a ma Sepsiszentgyörgyön kiállított, majd 1923-ban bekerülő BÁTHORI Gábor-kori ajtókeretet.⁶⁸

A tulajdonosok⁶⁹ azonban kifogásokat keresnek, és nyár elején LÁSZLÓék már tudják, hogy ezúttal ennyi sem sikerült. Ősszel LÁSZLÓ, CSUTAK és KÓS Csíkbán gyűjtenek és szárnyasoltárokat tekintenek meg, ROEDIGER egy kászoni szoba berendezésére kap megbízatást, miközben újabb házakat mér fel, 1913-ban megszerzik a dálnoki 1733-as, másik VERES-féle kaput – ma a legrégebb álló széke-lykapu –, majd udvarhelymegyei kiszállás nyomán bekerül az 1875-ös zetalaki is,⁷⁰ így KÓSSra csak a fronti múzeumkerítés és a középső léckapu megtervezése marad. Ahogy 1911-ben TOROCZKAI-WIGAND, ROEDIGER Kászón-

ból azt jelzi, hogy ott is megjelent már a régiségkereskedő, potom áron külföldre vinni a holmit: „itt az ideje, hogy teljes erővel mentsük Múzeumunk számára, amit még menteni lehet”... „a régi típu(sú) ház kipusztulóban; újat többé erre a módra nem építenek, ellenben a legújabb kiskapuk közt is megtaláljuk a perzsaíves kivágást. Ezért szükségesebbnek tartom a régi tornácos házak fényképezését... Az 1913-ban felmért négy régi mintájú tornácos háznál is megtaláljuk, éppen úgy, mint az 1912-ben felmértéknél, a keletre tekintő oldalkamrás szobát, a nagyházat. Ezek egyikével az oldalkamara fala megnyújtván, a nagyházból megfelelő rész ezáltal kiszakíttatott. Ez a mívelet csak azért történt, hogy az így nyert kamara egy része a kisházhoz csatoltassék; mert hát a gyerekek száma igen felszaporodott, s azok tanyája a „küsház” levén, azt meg kelle nagyobbitani. Az eresz ezeknél a házaknál is a pincelejárát, a padlás(hiú)feljárát helye és a „gabonakar” (szuszék) raktára; a hosszú tél alatt a gyerekek kifutója. Esetleg itt helyezik el a gyalupadot is, amely szerszámra elég sok szüksége van minden székely gazdának. A felmért négy régi háznak csak egyikében van meg még a „Nagyházban” a régi szabad tűzhely (csempekályha), de amellet is ott áll már a rendes szükségletet képező „Platten”, a többnyire öntöttvasból való takaréktűzhely...” Mellékeli az alaprajzokat, részletesen feltüntetve a berendezést is.⁷¹

Nyáron LÁSZLÓ Ferenc VARGA Nándor Lajossal Alsóháromszéken gyűjt, CSUTAKkal Gyergyóban jár, Udvarhelyszéken pedig KÓS Károly ZRUMECZKY Dezső társaságában jelöli ki számára, mit nézzen meg beszerzés végett. Ekkor, ősszel nyújtja be HERRMANN Antal is Marosvásárhelyről a minisztériumoknak és az EMKÉnek említett tervezetét. 1913–14-ben a múzeum cintermébe kerül másfél tucat dálnoki és zaláni kopjafa, 1914 nyarán torjai templom festett deszkamennyezete után érdeklődnek (a földrengés-rongálta barátosi, megpoloskásodott kazettáival, okos lelkészének köszönhetően már 1910-ben bekerült, 1921-ben teremmenyezet lesz). Mire a falevelek lehullnak, felírtas gerenda után járnak Kovásznán, és egyértelmű, hogy ami elkezdődött, az az első világháború.

9. Az alvó magyar Skansen

A háború, 1918–20 sokkja és az azt követő válság után a magyarországi szakma is csak 1927-re szedi össze magát. ÉBNER Sándor a *Néprajzi Értesítő Apró közlemények* rovatában kezdi újra a népi építészet tárgyú szakközlést. A kisebbségbe szakadt központokban a helyzet még súlyosabb. A Székely Nemzeti Múzeum rendezte jogi személyiségét, de az EME még nem, az EKE Néprajzi Múzeumának megkezdődött a hányattatása, meg fogják csonkítani és maradványa kényszerű költözködések elé néz, a dévaiak évek múlva kezdenek újra működni, de már román múzeumként, ahogy Temesvár, Nagyvárad is. A szamosújvári örmény múzeum épületét elrekvirálják, Enyed lehetőségeit veszített iskolai gyűjtemény, a szász intézmények sorsa elválik a magyarokétól. Sepsiszentgyörgy az 1925-ös erdősi ásatással, Cambridge-i kapcsolatokkal, genfi és berlini kiállítások kapcsán, de főleg az 1929-es **Emlékkönyv**ével, annak szervezésével rendezi a sorokat. Kiadványa a két világháború közötti kisebbségi magyar tudomány legnagyobb teljesítménye, de az erőkkal nagyon kell gazdálkodnia, és csak utána vállaltatja fel újra régi tervét.

Az első Kárpát-medencei állandó skanzen nem a régóta készülődő magyar szakemberek, hanem a román Romulus VUIA⁷² teremti meg, 1929-ben állítják fel a kolozsvári Hóijában Avram IANCU vidrai házát. A kolozsvári Muzeul Etnografic al Ardealului (Erdélyi Néprajzi Múzeum) 1922–23-ban létesült,⁷³ törzsanyagának háromnegyedét az OROSZ Endrétől megvásárolt, főleg mezősegi ősfoglalkozási gyűjtemény képezte.⁷⁴ 1928-ban maga VUIA mutatta be a múzeumot,⁷⁵ ideája a Skansen, ismerteti VISKI a *Néprajzi Értesítő*ben, ezért egy szabadteri néprajzi múzeumot szeretne berendezni – ekkor még a Fellegvárra.

A magyar szakma viszonyulása kezdetben fenntartásos, ennek nyilván oka is van, de nem az igazgató. A múzeumot a Tornavívodába helyezték el, kiszorítva a KUSZKO-féle 1848-as Ereklgyűjteményt. De míg egy Coriolan PETRANU vagy akár a Székely Nemzeti Múze-

umnak kifejezetten jóakarója Alexandru TZI-GARA-SAMURCAȘ néprajzi nézeteit a tudománnyal eléggé párhuzamos „nemzeti tudományosság” határozza meg, addig VUIA valóban nyitott, és munkatársaknak is magát OROSZt és a szász Luise NETOLICZKÁt alkalmazza a kis, raktártalan múzeumba, amelynek három főnyi a tudományos, és három főnyi, valamint egy titkár (díjnok) a műszaki-tudományos fizetett személyzete. VISKI 1931-ben már kifejezetten pozitív példaként hivatkozik rájuk: a kolozsvári Muzeul Etnografic, alkalma volt a helyszínen tanulmányozni, a tervek szerint kb. 30 holdon harminckét objektum lesz (házak, fatemplomok, esztenák stb.), és várhatóan még 300 holdat kapnak a Hóijából. Meg fog valósulni, mert a tervek jó kezekben vannak, és Kelet-Európa egyik nevezetes látványossága lesz.⁷⁶ Hasonló véleménynek ad hangot 1937-ben VARGHA László is: a román szabadteri múzeum Kolozsváron (Parcul Național) ősi, kihálásra ítélt állatokat is bemutatna, egy havasi juhnyáját már áttelepítettek, a tervezett harminckét objektumból pedig eddig három valósult meg: Avram IANCU parasztháza, a lup-sai útszéli kereszt és egy nagyobb méretű csűr.⁷⁷ Ehhez a közelmúltban egy román fatemplom csatlakozott. Mindezt gonddal kezelik.⁷⁸

Úgy tűnik, hogy VISKI **Magyar Skansene** sem független a kolozsvári létesítmény megszületésétől. A furcsa inkább az, hogy 1929–1931-ban csak a *Néprajzi Értesítő*ből és ismertetéseiből tíz, a népi építkezés témájába vágó magyar dolgozatot lehet felsorolni, TOROCZKAI-WIGAND, GYÖRFFY, VISKI, PADÁNYI, GULYÁS, HUSZKA (már délibábos), KÓS és a rá reagáló CS. SEBESTYÉN tollából. Az elméleti érdeklődés tehát nem is akármilyen, mégsem követik gyakorlati, múzeumi programok. Azt sem szabad persze elfelednünk, hogy a kifosztott, megcsonkított, erőforrásait veszített Magyarországot is ekkor érte el ráadásul a gazdasági világválság.

A tíz említett dolgozat fele székely vonatkozású, és a magyar tárgyi néprajz 1930–37-es szakirodalmában a továbbiakban sem ritka a székelyföldi téma. Az *Értesítő*ben újabb tucatot tekinthetünk annak. Ezek között

ugyan ritka már az építkezéssel kapcsolatos, ám ekkor készülnek BÁTKY, MILLEKER, SZILÁDY, VISKI témánkba vágó nagy összegezései. A szerzők személyes kapcsolatban voltak a Székely Nemzeti Múzeummal, esetenként magában a szabadtéri néprajzi részleg előkészítésében is részt vettek. Mi magyarázza azt, hogy a szakma mégsem figyelt fel a Sepsiszentgyörgyön történetekre, azok nem tudatosultak a magyar néprajztörténetben? Hiszen 1929 és 1937 között, párhuzamosan a balassagyarmati testvér-megvalósítással, a szabadtéri néprajzi részleg itt is létrejött.⁷⁹

10. Az elfelejtett székely skanzen

A Székely Nemzeti Múzeumnak 1929 őszén felajánlják megvásárlásra a szomszédos, városközpont felőli telket – az utalásokból úgy tűnik, már a világháború előtt erre szándékoztak skanzent telepíteni,⁸⁰ de akkori tulajdonosa nem adta el, és valószínűleg ez is hozzájárult a vállalkozás akkori abbamaradásához.⁸¹ CSUTAK Vilmos KEŐPECZI SEBESTYÉN Józseffel és KÓS Károllyal írat ajánlást az Igazgató-választmánynak.⁸² A két ajánlásban több közös elem CSUTAK sugallatát tűnik bizonyítani, de amíg KEŐPECZI a műemlékvédelem irányából árnyal, KÓS inkább a néprajzi múzeum-lehetőséget emeli ki, bizonyítva, hogy CSUTAKék mindkét lehetséges célra, a néprajzi élő múzeumra és a népi építészet mentésére is gondoltak. KEŐPECZI érvei: „szükséges..., hogy e telken... külön néprajzi múzeum állíttassék fel, ... a három székely vármegye jellegzetes és vidékenként különböző, népies típusú házaiban. A székely házaknak nemcsak belső berendezése, hanem külseje, építésmódja és stílusa is érdekes és tanulmányos, a jövőre megőrzendő. E házak... teljesen hű másolatban volnának itt egyenként felépítendő, esetleg – mi a legajánlatosabb volna – régi házak volnának a helyszínről ide szállítandók s fellállítandók, hogy a múltó és az újabb, modernebb építkezések által kiszorított típusok megmentessenek.” KÓS érvelése: „A múzeum mai és a jövőben bizonyára még nagyobb tempójú fejlődése, gyűjteményeinek gyarapodása szük-

ségessé fogja tenni azt, hogy gyűjteményeinek egy része a mai épületből kiköltöztetessék. Már régen aktuális volna és az idők teltevel egyre fontosabb, hogy a telken legalább egy-két tipikusan székely lakóház, esetleg telek építtessék fel, hogy a néprajzi gyűjteménynek legalábbis egy része ezekben az élő múzeumokban legyen elhelyezhető, ami a nemzeti kultúránkra legtanulságosabb és propagatív szempontból legfontosabb népművészeti és népkulturái gyűjteményt tenné még élőbbé és hatékonyabbá. Ezeket az apróbb néprajzi épületeket nagyon alkalmasan éppen erre a megszerzendő telekrészre lehetne felépíteni (esetleg eredeti székely épületeket ide átköltöztetni)...” A régi Sepsiszentgyörgy legdélibb, egykori TÓTH Mihályné-féle telkét 1930. február 14-én meg is vásárolják MANDEL Lajostól.

A telepítendő ház kiválasztását 1931 tavaszán kezdik meg, mert az előző évi költségvetésbe a vásárlása már amúgysem fért volna bele. CSUTAK KÓSSal tervez erre a célra körutat, majd HAÁZ Rezsővel, és szeretnék VISKI társaságában megejteni. Májusban Csíkmenaságon SZÓKE Ágoston, VÁMSZER Géza, NAGY Imre már az alkudozásnál tartanak. Fontos adalék: CSUTAK csak ezután, nyár elején olvassa először a **Magyar Skanzen** VISKITől, akivel a kapcsolata legalább egy éve elmélyült. Ősszel ismét udvarhelyszéki ház kiválasztására kéri az ő és a HAÁZ Rezső segítségét – az utalások alapján VISKI javasolta azt a siklói házat, amelynek megvásárlása előbb 1932-re toldódik át, majd lemondanak róla,⁸³ HAÁZZal kapcsolatban pedig felmerül, hogy mást választhatna. 1932 nyarán MILLEKER Rezsőtől is véleményt kérnek a menasági ház ügyében,⁸⁴ ahogy 1933 őszén majd SZILÁDY Zoltántól. A menasági ház „a zárteresztes kisnemesi lakás típusa lehet, és mint ilyent, lehetőleg egészben és pontosan azonos föllállításban kellene átépíttetni – írja SZILÁDY -. Alsócsernátonban MILLEKER professzorral együtt szemeltük ki az általa jelzett régi házat, és azt a nyílt ereszes, tehát még régiebb, háromszéki háztípus képviselője gyanánt ajánljuk. Utóbbi esetben a sütőházat is át kellene hozni, mert igen jel-

legzetes. A kemencéje fényképem és a pontos méretek szerint utánozható... A lehetőségig még a szuvas gerendák is maradjanak meg. A szét-szedéskor mindent számozzanak, hogy újra a helyére jusson. Csak a teljesen megromlott boronákat cseréljük ki” – fűzi hozzá. 1932 augusztusában CSUTAK KÓSSal megveszi, és hazaszállítja a menasági ház előtti székelykaput. Már ekkor a házért mentek, és a következő év, 1933 április elején meg is si-kerül vásárolniuk. 1934 májusában az épületet lebontják, és Sepsiszentgyörgyre szállítják. Menaságon tovább érdeklődnek berendezés után, másrészt augusztus második felében hozzálátnak a felépítés megszervezéséhez. Nyárkionyhát vagy sütőházat, gémeskutat telepítenének a ház mellé, amely év végére tető alá kerül.

1935-ben újra felmerül az udvarhelyi és a háromszéki ház ügye, előbbi dologát MILLEKER nehéznek találja, ott nagyon kevertek, írja, a formák. A menasági bebútorozásához ugyancsak MILLEKERtől kérnek fotodokumentációt, ő viszont KEÖPECZI SEBESTYÉNhez irányítja őket. CSUTAK ugyanakkor VISKIhez küldi ugyanebben az ügyben megbízottját, MOLNÁR Gabriellát, és VÁMSZER, majd 1936 tavaszán DOMOKOS Pál Péter segítségét is kéri – utóbbi azt jelzi vissza, hogy nincsenek onnan felvételei. 1935. április eleji, VÁMSZERhez intézett levele különösen fontos: CSUTAK kénytelen kicserélni, már csak a múzeum-jelleg, tehát a látogathatóság kedvéért is az eresz deszkázatát. Sürgős, pottyondi felvételeket kér, ereszmintákat áttörtebb ereszhez, kerítésmintát, udvarrendezés-mintát. Mindez újfent CSUTAK körültekintését, muzeológusi szakszerűségét bizonyítja. Ebben az évben történik meg a legtöbb belső munkát. 1936 januárjában befejezik a földmunkát, és rögtön hozzákezdnek a kapu restaurálásához, hogy felállíthassák azt is. Április végén olyan teendők maradtak még hátra, mint a ház belső padozása, lécezése, kint a kerítése.

1936. május 15-én CSUTAK Vilmost agyvérzés éri, halála sok nagy tervüknek halála egyben. Az egyik utolsó CSUTAK-levél mintegy végrendelet a skanzen ügyében.⁸⁵ „ne terheltessek egyrészt régi szíves ígérete szerint költségre felfáradni Kászonba, és a faragott

gerendákat is megszerezni, vagy ha a tulajdonosok a múzeumnak ingyen nem engednék át, akkor megalkudni, és arról engem hozzászólás és az esetleges vásár véglegesítése végett mielőbb értesíteni, végül pedig szintén a múzeum költségére a kérdéses ház alaprajzát még egy példányban elkészíteni és megküldeni, hogy a néprajzi gyűjteményünk falára üveg alá tehessem addig is, amíg esetleg egy még régebbi háromszéki házat kaphatnánk, és a múzeum udvarán felépíthetnők. E célból kérem az 1602. és a(z) 1680 körüli másik két ház alaprajzát is – a három rajz árának jelzésével együtt, mit azonnal meg fogok küldeni. Ha ugyanis régóta nem járt nálunk (mit most nem tudok biztosan megállapítani), akkor szíves tudomására kívánom hozni, hogy a főépületünk melletti új kertünkbe, néprajzi gyűjteményünk végleges elhelyezése végett három régi székely házat terveztünk (egy csíkit, egy udvarhelyit és egy háromszéki régi házat), s abból egy 1767-i Csíkmenasági házat már tető alá is hoztunk. Az időre ennek a befejezését és berendezését vettük tervbe. Ezért és erre a célra szeretnék egy tipikus háromszéki régi házat szerezni, mire nézve a szíves segítségét ismételtten azzal kérem, hogy bármilyen koldusok vagyunk, egy e célból teendő körútja minimális költségét előzetes bemutatás és jóváhagyás feltétele mellett szívesen meg is ígérném, mivel én magam a mai állandóan terhes elfoglaltságom miatt egyelőre gondolni sem merek arra, hogy ilyen tájékozódó néprajzi körútra mehetnék.”

A CSUTAK Vilmos halálával megszakadt munkálatokat csak a következő évben, 1937-ben fejezik be. Az Ügyvezető-tanács tavasszal VÁMSZER Gézával, ROEDIGER Lajossal, KÓS Károllyal véleményeztetni, hogy a ház fala síkálva vagy vakolva legyen-e, földes vagy deszka alsó padozat legyen-e, az előtte levő kerítés milyen legyen, stb., a berendezést illetően pedig HAÁZ Rezsővel. ROEDIGER elhibázott-nak tartja a tájolást, de visszautasítják: a ház frontja nem az útra, hanem a kertbe hátravezető sétányra néz – csak így helyezhető mellé az eredeti terv szerinti másik két ház. ROEDIGER ugyanakkor a berendezés eredeti, hiteles lakóház-belső jellege mellett áll ki: nehogy raktárat

csináljanak belőle. 1937. szeptember 4-én, ha CSUTAK nem is érte meg, a Csíki házat mintegy 800 ünneplő jelenlétében felavatják és megnyitják. A székely szabadtéri néprajzi múzeum, ha részlegesen is, de megszületett.

11. A jéghegy és körben úszó darabjai

A vállalkozás súlyát, méreteit akkor becsülhetjük fel igazán, ha végiggondoljuk anyagi és politikai vonzatait. A Székely Nemzeti Múzeum az Erdélyi Múzeum-Egyesület mellett már a húszas évek elején az anyaországi Keleti Akció, az Erdélybe irányuló, a kisebbségi intézmények talpon maradását, segítségét célzó rejtett támogatás kiemeltjeként van megnevezve. Ez a segély talán meg is jelenik a hivatalos múzeumi költségvetésben, de ma már nagy szerencsével lehetne csak tisztázni, hogy pl. nem ezt álcázta-e a húszas években az igazgató-választmányi tagok által a Múzeumnak tett több, tízezer lejes nagyságrendű adomány. A harmincas évek végén bizonyítható is a kolozsvári közvetítéssel érkező budapesti segély, de éppen most, a világválság éveiben nem valószínű, hogy élhettek volna vele. A CSUTAK-hagyaték jegyzeteiből egyértelmű, hogy ekkor is voltak olyan jövedelmeik, amelyek a hivatalos költségvetésben meg sem jelentek, de ezek saját források voltak, mint pl. adott pillanatban a főépület mögötti jégverem bérleti díja. Mai szemmel nézve felfogni is nehéz, hogyan volt egyáltalán működőképes a Múzeum. CSUTAK Vilmos kivételes mozgósító- és szervezőképessége, a melléal-lók kavalitásai sem elegendő magyarázat önmagában. CSUTAK szerencsés művelődés- és oktatáspolitikai pozíciója (párhuzamosan a Székely MIKÓ Kollégium igazgatója és az erdélyi református egyháztanács tagja volt), a kor tudományos elitjével való szoros kapcsolatai egyáltalán nem voltak mellékesek. De az intézmény valóban egy közösségé volt mindenekelőtt, a közösségben ennek tudatát az intézmény vezetői okosan, mindig is ébren tartották, és a Múzeum valóban maga mögött érezhette a Székelyföld magyarságának, vezetőinek, felelős közületeinek sokszor nem is pusztán erkölcsi támogatását. Maradjunk mégis a szakmailag teljesen elfogadhatatlan megfogal-

mazásnál, KÓS Károly vallomásánál: a dologban nagyon nagy – lélek volt.⁸⁶

A Székely Nemzeti Múzeum úgy vágott bele, méghozzá a világválság elszabadulása idején, az erejéhez mérten hatalmas vállalkozásba, hogy kolozsvári és balassagyarmati testvéreivel ellentétben nem számíthatott sem román, sem magyar állami támogatásra. A szabadtéri részleg felállításának a házak megvásárlása lett volna a *legkisebb* költsége. A Csíki ház épületét 4000 lejért vásárolták meg, aminél a leszállítása is jóval többbe került. Ennyit ugyan fedezhettek volna akár a megvásárolt új telken álló épületek még felhasználható anyagának értékesítéséből is, de jellemző és sokatmondó, hogy az összeget a menasági tulajdonosok sürgetése miatt CSUTAK a MIKÓ Kollégium pénztárából kölcsönözte ki, saját felelősségére, és végül az igazgató-választmány alelnöke, a csíkszentmártoni dr. NAGY Jenő mecenatúrájának köszönhetően pótolta vissza.

Ehhez képest a Csíki ház, lebontásával, leszállításával, a felépítéssel, pótolandó elemek pótlásával, kiszállási és egyéb szakmai költséggel, munkadíjakkal végül 76 000 lejében állt a Múzeumnak, ami, ha számolunk is az inflációval, a megvásárlás összegének sokszorosa. Ebben nyilván nem foglaltatik benne a többrendbeli kalákázás és a Papolcról és Csíkból ajándékba kapott faanyag értéke. Az udvarhelyszéki siklódi házat és több más épületet *ezért* nem vásárolták meg: a nagy pénzügyi és szakmai kérdés mindig abban állt, hogy *utána* mihez kezdenek vele, illetve *megéri-e* az áldozat. Az említett 76 000 lejes összeg azonban még mindig csak töredék. A legnagyobb befektetést az indulás kérte: az összes költségek csaknem háromnegyedét kellett a telek megvásárlására fordítani, 180 000 lejt, 1930-beli értéken. *Ami a dolog különös szépsége, ezt az összeget a már említett nagy, saját tudományos kiadvány, az 1929-es Emlékkönyv 1930–31. évi tiszta bevételéből fedezték.*⁸⁷ *Lényegében a magyar tudós társadalom önzetlen hozzájárulásából, mert az Emlékkönyv a határokon átnyúló magyar tudományosság erődemonstrációjának is tekinthető.*⁸⁸

Az alkalom nyilván adott volt, de a fő felhasznált pénzügyi forrás mellett (mert ezúttal

anyagának nevezni nem igazán volna helyénvaló) a gyorsaság így is, ugyancsak minden elismerést megérdemel. Ha a képletesség kedvéért nemes szakmai versengésként fogalmazzuk meg a történeteket (amire különben a 20. századi magyar-román viszony ismeretében talán valós okunk is lehet), a csak saját erejére támaszkodó múzeum 1929-ben, tehát már a kolozsvári román skanzen telepítésének kezdőévében el-, pontosabban újraindítja saját rivális programját, és versenyben képes maradni. A kolozsvári parasztház és csűr felállítása közötti időben (1929–32) több, a székelyföldi út- és szállítási viszonyokhoz, illetve a sepsiszentgyörgyi lehetőségekhez képest elég távoli helyszínen tájékozódik, végzi el, illetve újítja fel a szükséges szakmai előmunkákat, méghozzá elsőrangú szakembereket nyerve meg az ügynek.⁸⁹ Több épület megszerzésére is megkezdte a tárgyalásokat, erre a célra költségvetést különít el, és 1932-ben meg is vásárolja a pottyondi együtteshez az első kinézett elemet, az 1761-es nagykaput. A vállalkozás elhúzódása a több mint indokolt okos, költségkímélő, de mindvégig koncepciózus bonyolításnak tudható be. Hogy ezúttal a magyarországi testvérpéldával vonjunk párhuzamot, nem sokkal a balassagyarmati épületek 1932–34-es telepítésének befejezése után, 1934 utolsó napjaira a Csíki ház is tető alá kerül, és ezzel látványosan lezárul a székely skanzen megteremtésének legjelentősebb szakasza.

Mivel a későbbi munkálatok elvégzését is részleteiben sikerült feltárnunk (lásd *Melléklet*), némi további kolozsvári, balassagyarmati dokumentálódás, kutatás egybevethetővé teheti a három skanzen belső építészeti és berendezési problémáit, ahogy bővítésükét is – ezt most nem tekintettük feladatunknak. Röviden felsorolnánk ehelyett a Múzeum párhuzamos, sikertelen vagy (főleg CSUTAK halála miatt) elvarratlan maradt kísérleteit az eredeti elképzelés kiteljesítésére, a későbbi bővítésre, és megpróbálunk összegezni: mivel anyagilag a telek (rég tervezett) 1930 eleji megvásárlása aránytalanul nagy, megkerülhetetlen részét képezte az egész vállalkozásnak, bátran állíthatjuk, hogy a *Székely Nemzeti Múzeum szabadtéri néprajzi részlege 1930 és*

1937 között született, közvetlenül a kolozsvári román Nemzeti Park megszületése után, annak hőskorában, illetve a balassagyarmati, első állandó magyar skanzenel párhuzamosan. Ami viszont Sepsiszentgyörgy vitathatalan többlete: a Székely Nemzeti Múzeum mindezt kisebbségi vállalkozásként valósította meg.

Ami pedig az ügy hordalékát illeti, hadd összegezzük azt is: a menasági-pottyondi 1767-es Csíki ház kiszemelésével-megszerzésével-áttelepítésével párhuzamosan egy nyárádandrásfalvi és egy ádámosi székelykapu ügyében leveleznek, sőt a mikházai után érdeklődnek, amelyről ekkor tudják meg, hogy már rég a Magyar Nemzeti Múzeumba került. Siklódon az említett, 1691-es udvarhelyszéki házat próbálják megszerezni,⁹⁰ az alcsíki Menaságújfaluban egy 1674-es sütőházat, a felsőháromszéki Torján egy 1613-as házat, illetve az első világháború előtti, elszalasztott lehetőség közelében, Alsócsernátonban is szóba kerül egy épület. Az már a sors kedves, jóvátevő rábólintása, hogy itt teljesedik majd ki és bővül tovább az 1970-es évek közepétől és jelentős részben a HASZMANN-családnak köszönhetően a Székely Nemzeti Múzeum tervezett skanzenje: házak és gazdasági épületek, méhes és temető, malom és régi mezőgazdasági géppark. Visszatérve a korábbi kihatásokra: még CSUTAK Vilmos életében írhatja ki a *Székelységben* a Múzeum MILLEKER Rezső néprajzi pályázatát, amelyre hét témánkba vágó pályamunka érkezik.⁹¹

A későbbiek más korszak, más csillagzat alatt folytatják a CSUTAK Vilmos idején megvalósítottakat. A sóvidéki Parajdon a CSUTAK és HEREPEI közti interregnum idején FELSZEGHIÉK egy 1785-ös malmot próbálnak megszerezni BÁNYAI János segítségével, a második bécsi döntés után pedig HEREPEI János az 1743-ból való csíksomlyói házat. Munkatársai az erdővidéki fejfák és eszténa ügyében még megszólaltatható tanúk: BALASSA Ivánról és GAÁL Károlyról van szó. MOLNÁR István már nem a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagjaként, annak tervezett részlegében állítja fel 1957–1964 között a székelykeresztúri szabadtéri néprajzi kiállítást;⁹² a Kovászna megyei múzeum részlegeként pedig már nem az eredeti tervek sze-

rinti helyére (a Csíki ház mögé) kerül az 1970–71-ben GAZDA Klára által kinézett és beszerzett vargasi ház és bélafalvi testvére – a Csernátoni múzeumban fogják megalapozni azt a nagyobb skanzen, amelyet 1972-ben még a Sepsiszentgyörgy–Kökönyes-pataki TOROCZKAI–WIGAND-nyaraló köré álmodott KÓNYA Ádám.

12. Következtetések

A magyar Skansen ügyének a kezdetektől oszlopos része a székelyföldi hozzájárulás. Az első, időszakos szabadtéri néprajzi kiállítás értékű magyar népi ház az 1873-as bécsi viláikiállítás Nemzetközi Falujának udvarhelyszéki székely háza. 1885-ben, Budapesten, és már azt előkészítendő, Marosvásárhelyen a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet próbálja megismételni demjénházi székely házával a bécsi teljesítményt, RÁTH Károly kezdeményezésére, és a Székely Nemzeti Múzeum több mint gyanús, hogy részese volt a vállalkozásnak, bár ennek bizonyítása további kutatásokat igényel. Tény, hogy NAGY Géza ekkor nemcsak az ott is kiállított fazakastermekekben érintett, de már 1883-ban, a kiállítás szervezésének kezdetén felmér a múzeum költségén egy székely házat. Az 1885-ös országos kiállítás székely háza, amelyre eddig a magyar néprajz nem figyelt fel, az első magyar területen felállított időszakos szabadtéri néprajzi múzeumháznak tekinthető, egyidős a HAZELIUS-kezdeményezéssel, a Mora-típusú ház megszerzésével svéd szabadtéri múzeum céljaira. Az első magyar időszakos skanzen az 1896-os millenniumi kiállítás Néprajzi Faluja. Csíki épületeit JANKÓ János készíti elő, választja ki, a barcasági csángó házat Brassó megye építi fel. A Székely Nemzeti Múzeum ekkor első, NAGY Géza és LÁSZLÓ Ferenc múzeumőrsége közötti interregnumát éli, a kiállításon részt vesz ugyan, de a Néprajzi Falu kialakításában nincs szerepe. Lehetőségei azonban kivételesek, csak egy dinamikus, új múzeumőrre vár, hisz ekkor az egyetlen olyan, Budapesten is számontartott vidéki múzeum, amelynek néprajzi gyűjteménye van.

LÁSZLÓ Ferencel új korszak kezdődik Sepsiszentgyörgyön, és ennek kihatásai a magyar

skanzenügyben is megmutatkoznak. JANKÓ és HUSZKA munkásságával kezdve a székelyföldi kutatás eredményei eddig is a vonatkozó magyar szakirodalmi közlés legjelentősebb szeletét tették ki, de a Székely Nemzeti Múzeum most a Székelyföld szisztematikus néprajzi felmérésébe kezd. LÁSZLÓ, aki már 1902-ben JANKÓ és SEMAYER Vilibáld mellett képezi magát, 1906-ban kivételes képességű múzeumőr-társat nyer maga mellé CSUTAK Vilmos személyében, és ugyanekkor költözik haza Háromszékre a másik nagy terepkutató, a volt zombori múzeumőr ROEDIGER Lajos. Ő a Kászonokban fog nagyon jelentős népi építészet dokumentációt összeállítani. 1910-ben Marosvásárhelyen a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság ugyan még eredménytelenül karolja fel TOROCZKAI-WIGAND Ede székelyföldi szabadtéri néprajzi múzeum-tervét, de 1911 tavaszán TOROCZKAI-WIGAND és a budapesti Állatkert népi elemeket is felhasználó épülecsoportját megtervező KÓS Károly LÁSZLÓ Ferenc, valamint SEMAYER és BELULESZKO Sándor társaságában szállhat ki Dálnokba, az ott SZINTE által kiszemelt székely ház és nagygalambbúgos kapuk esetleges megszerzése és az új sepsiszentgyörgyi múzeumtelken való felépítése céljából. A kiszállítás fél évvel előzi meg a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának első székelykapu-beszerzését is. A dálnoki vásár azonban, több okból, sajnos, sikertelen. A Székely Nemzeti Múzeum telkére a világháború kitörése előtt mindössze két régi székelykapu fog bekerülni, ezek is a KÓS-tervezte épületegyüttes kiegészítőiként.

A háború, 1918–20 sokkja és az azt követő válság után a magyarországi szakma is csak 1927-re renanzi sorait. De a két világháború között ezután is csak Balassagyarmatnak, FÉNYES Dezsőéknek sikerül 1932–34-ben szabadtéri néprajzi múzeumi részleget megvalósítani. Pár évvel korábbi, 1929-es kezdettel a kolozsvári román, Romulus VUIA megálmodta skanzen lesz az első Kárpát-medencei szabadtéri néprajzi múzeum. Amit a magyar néprajz elfelejtett, holott kiemelkedő képviselői is részt vettek benne, az az, hogy 1929 és 1937 között, párhuzamosan a kolozsvári és a balassagyarmati testvér-megvalósítással, a

szabadtéri néprajzi részleg Sepsiszentgyörgyön is létrejött. A magyar és román állami segítséget egyaránt nélkülöző, csak saját erejére támaszkodó múzeum 1929-ben, tehát már a kolozsvári román skanzen telepítésének kezdőévében elpontosabban újraindítja saját rivális programját, és versenyben képes maradni, kisebbségi (!) magyar szakmai vállalkozásként. Ami a dolog különös szépsége, a vállalkozás legnagyobb anyagi részét kitevő, a telek megvásárlására fordított összeget a legnagyobb két világháború közötti kisebbségi magyar tudományos kiadványnak, a Székely Nemzeti Múzeum 1929-es **Emlékkönyvének** 1930–31. évi tiszta bevételéből fedezi. Lényegében a magyar tudós társadalom önzetlen hozzájárulásából, mert az **Emlékkönyv** a határokon átnyúló magyar tudományosság ekkori erődemónstrációjának is tekinthető.

LÁSZLÓ Ferenc azonban már 1925-ben halott. A székely múzeum most következő, a kisebbségi sorssal és a világválsággal dacoló hatalmas ívű programjai (a két világháború közötti erdélyi magyar tudományosság intézményes központja) a magára maradt CSUTAK Vilmos rendkívüli energiáit is felőrlik. CSUTAK 1936-ban bekövetkező halálával a székely skanzen tervének kiteljesülése is elmarad, mindössze a Csíki házat sikerül 1937-ben felavatni. A második sepsiszentgyörgyi interregnum idejében érződik a nagy igazgató erélyének hiánya, a terveket ugyan nem adják fel, de újabb épületek behozása már nem sikerül. HERPEI János igazgatósága pedig túlnyomórészt a második világháború idejére esik, ekkor csak egy erdővidéki eszteta és számos erdővidéki fejfa egészíti ki a tervezett szabadtéri múzeum együttes anyagát. A háború utáni újabb impérium-, de főleg a rendszerváltás aztán teljesen átrendezi a feltételeket: a Székely Nemzeti Múzeumot sepsiszentgyörgyi, tartományi rangú, majd (Kovászna) megyei múzeummá fokozza vissza államosítása után az új hatalom, olyan alapon, hogy Székely Nemzeti Múzeum nem lehet, mert székely nemzet sem létezik. MOLNÁR István székelykeresztúri, eredetileg a Székely Nemzeti Múzeumhoz kötődő vállalkozása nyomán a Küküllő mentén már egy önálló rajoni múzeum állítja fel 1957 és 1964

között a második állandó székely szabadtéri néprajzi kiállítást, még a magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum megalapítása előtt, Csernátanban pedig a Kovászna megyei múzeum részlegeként jön létre 1973-mal kezdődően, jelentős részben a HASZMANN-család jóvoltából, az eredeti székely skanzen tervet is kiteljesítő múzeum.

Melléklet

1. Az első világháború előtti évek. A dálnoki ház ügye (1911–14)

1911

– ROEDIGER datálatlan anyagrendelése speciális filmekre, pl. templomból kijövő népet, lakodalmas menetet fotózni.

– Március 17. ROEDIGER fényképfelvételei: zabolai (10 db.) mennyezetkockák, kézdiszentléleki templomban (10 db.), martonfalvi református templom, kászoni (30 db.) kapuk, házak, varrottások (46 fénykép összesen székely házakról, tornácokról, kapukról, kerítésekről stb.).⁹³

– Április. SZINTE Gábor cikke, **Egy háromszáz éves székely ház:**⁹⁴

„Az itt rajzokban és fényképi felvételben bemutatott s 1609-ből való dálnoki ház oly szép példánya a rég letűnt építkezési divatnak, hogy abban mintegy összpontosítva látjuk a korábbi századok vívmányait a falusi építkezésben és magvát találjuk a jelenleg fennálló falusi lakóházak mindenik változatának.

Ugynevezett egyes ház, a mit itt bemutatok, a melyben egyuttal megfejtését találjuk ama fogalomnak, a melyet a székely nép a ház alatt ért.

Alaprajzilag vegyünk fel egy négyzetes területet, a melynek egyik oldala 12 méter. Ebben két vonalat húzunk 3 5 méter távolságban az egymásután következő két oldalfal mellett, mi által négy területre bomlik az előbbi négyzet; a nagyobbik lesz a nagyház, mellette az oldalház, elől az eresz, mögötte a kamra. A nagyház alatt pincze. Az ajtó szemöldökfáján ez olvasható: Nicol. Zaniz. (Valószínűleg a faragó mester neve. Anno Domini 1609 Die Decemb. SI vagy ST.) A tulajdonos neve eddig még rejtély, mert a jelenlegi tulajdonos, DARKÓ Mihály igazgató-tanító állítása szerint e ház az ősi székely eredetű VERES családé volt mindig, a melyből avajda is telt ki s Mátyás király idejéig vezethető vissza a leszármazás. A kapu felirata említi a VERES Péter nevét, a ki e házat átalakította a mai formájára. Hozzátoldotta a keleti oldalfalát, és a száraz kamrát a hajdan nyitott ereszhez; ennek elébe állította a tornácot, a pincze lejárát fölé emelt verandá-

ba vezetett. Ez átalakítás az 1751. évben lehetett. Érdekes még a fedélszéke a háznak, a melyről elmondhatjuk, hogy magas góth fedél, minden megszakítás nélkül. Csupán két füstlyukat találunk rajta, a melynek elrendezése azt sejteti, hogy még egy harmadik is volt megfelelő helyen.

Ily régi faház nem található több a Székelyföldön, tehát párját ritkító régiséggel állunk szemben, a melynek ritkasága mellett szerkezeti részei is annyira tanulságosak, hogy megmentése és fentartása a nemzeti feladataink közé kellene, hogy tartozzék. Tulajdonosa nem hajlandó tovább is viselni a tatarozás költségeit s így lebontása elhatározott tény.

Nekem az volna a nézetem, hogy valamely formában vegye át az állam és adja át Háromszék megye hatóságának, egy létesítendő kis muzeum részére, a melyben a székely ház belső berendezése és minden butorzata a megfelelő időből összeállítatnék.

Ideiktatom még az ugyanezen telken levő galambbugos nagy kapu fényképfelvételét, a melynek diszesen faragott oszlopai közt, a kis kapu feletti fülkében egy nagyobb és kisebb kőralaku díszítés a sugárzó napot és holdat ábrázolja. A holdat jobboldalon egy halfarku szirén tartja, baloldalán pedig a két lábra fel-emelkedő medve. A szemöldölkfán e felirat olvasható. „Fieri curavit benerosus Dominus Petrus VERES unacum Coniuge Helena KOVÁTS Anno CICDCCLI.” (1751.) A galambbugos nagykapuk is eltűnnek e megyéből s e becses alkotás a kapuk virágzó idejéből, megérdemelné a fentartást.”

– Április 15. KÓS és LÁSZLÓ kiszállása Dálnokra, a VERES-kúria megvizsgálására. Székelykapuk. (MF)

– Április 18. DARKÓ Jenő ajánlata: felszámolta az összes (fa) épületanyagot (tétélesen lebontva, 49 féle elemre). A régi és a toldott ház: 8 talpfa (cserefa), 16 borítékfa (fenyő), 130 rakóborna (fenyő), 80 lécz (fenyő) stb. (eresz, zárt bástyaalakú tornác, pince, gabonás, földél, ajtók, ablakok), összesen 2371 Korona. A kapu árára nem nyilatkoznak, az nagyon értékes. A budapesti bizottságról nincs hír, lehet, hogy nem is jönnek. Édesapja legkésőbb május 1-jéig lebontja a házat. (Ugyanabban az irattartóban alaprajzvázlat a méretekkel, illetve cédula adatokkal a kapukra: Dálnokon HUSZKA kapui A székely házból: VERESS Péteré, 1733; GÁL Zsigmondé, 1791 (ezt veszi majd meg a Magyar Nemzeti Múzeum); VERESS Péteré, 1751; MIKLÓS Zsigmondé, 1763 (II. tábla); MIKLÓS Vilmosé, 1801 (VII. tábla), vörös, zöld, kék, fekete; Pákén 1761, 73. o.; Kisborosnyón TOMPA Pálé, vörös, fehér, zöld, kék; Lisznyóban INCE Györgyé, 1743 (XIX. tábla és 9–11. o.). Továbbá két ceruza alapra-

jzvázlat az évszámokkal (VERES Péter II 1609 ajtó(n), 1741 gerendá(n) (= RE P PETRUS VERES 1741), 1751 a kapun; VERES Péter I 16. gerendán, 1768, 1768, 1733 a kapun – VERES Péter és fia VERES László, feleségeik SZÉKELY Éva és DIÁK Debora, 1768. jún. 1.); ceruzalevonat az 1609-es feliratról.

– Április 20. TUSJÁK Pál ácsmester becslése a régi ház elemeiről.

– Április 29. LÁSZLÓ Ferenc SEMAYER Vilibáld országos felügyelővel, WIGAND Ede műépítéssel, BELULESZKO Sándor etnográfussal kiszáll a dálnoki házhoz.⁹⁵ SEMAYER országos felügyelő és a tulajdonos között megállapodás két faragott gerendára hozzátartozó két kisebbel (egyik a Székely Nemzeti Múzeumnak, másik a Magyar Nemzeti Múzeumnak), egy régi ajtóra és az 1609-es ajtótokra (a SzNM-nak). A SzNM 175 Koronát fizet, a MNM Néprajzi Osztálya 25 Koronát.

– Május 8. GERE István fényképész kiszállása Dálnokra a régi ház ügyében (MF), de a tulajdonos csak készpénzért hajlandó átadni a megegyezett elemeket.

– Június 20. LÁSZLÓ levele SEMAYERnek: benyomása, hogy a tulajdonos érvei csak kifogások, nem akarja már eladni. Mivel a tárgyak nem pótolhatatlanok, sőt, az ajtótok évszámát illetően is kételyek merültek fel, nem tart szükségesnek további lépéseket. Tárgyalt egy kerekessel – SEMAYERék kőboros szerkér modellt szerettek volna még vásárolni.

– Június 6–7. LÁSZLÓ Csíksomlyón, Csíkvárdotfalván, Csíkszentléleken szárnyas oltárokat is meglekint (MF).

– Október 13–14. CSUTAK Vilmos és KÓS Károly kiszállása Csíkszentgyörgyre és Menaságra. LÁSZLÓ Ferenc kiszállása Csíkszentgyörgyre (ő október 14-re is ott maradt, ásatásainak és néprajzi gyűjtésének befejezésére) (MF).

1912

– Március 9. CSUTAK és LÁSZLÓ kiszállása Kézdimartonfalvára, meglekinteni a református templom festett deszkamennyezetét, ill. Dálnokba, megvásárolni a NÉMETH Károly galambbugos kapuját (MF).

– Május–augusztus 3. Kerítések, kapuk, melléképületek ácsmunkája többek között, házilag (MF).

– Augusztus 27–28. LÁSZLÓ Csíkszeredába, Csíkvárdotfalvára, Csíktaplocára száll ki néprajzi gyűjtésre (MF).

– ROEDIGER a népies építkezést és a népviseletet fényképezi;⁹⁶ ROEDIGER 1912-es Jelentése kászoni néprajzi felvételeiről...: a HUSZKA említette „keleti-perzsa típusú” tornácos faházak felmérését célozta, nagy- és kiskapuk, valamint népviseletek felvételét. Nyáron csak két napot dolgozhatott (rossz idő-

járás), ezalatt négy régi háztípust bútortárukat írta le, három nagykapu, öt kiskapu, három rácsos tornác fotója készült el, és egy a múzeumban felállítandó (székely) kászoni szoba számára szövőszéket szerzett be; télen Kászonban csak beszerzés történt, pl. két tulipános láda, egy kendőszeg, Kovásznán pedig szekérszínek felvétele a munkaeszközökkel.⁹⁷

1913

– Február 22. VÉGH Mihály jegyző LÁSZLÓ-nak: NÉMETH Károly eladná a kaput 500+100 Koronáért (a 100 Koronát visszaadományozná a Múzeumnak), és Pestről is megvennék.

– Február 25. LÁSZLÓ VÉGH-nek a dálnoki 1733-as, NÉMETH Károly-féle székelykapu megszerzése ügyében: CSUTAKkal fognak kiszállni.

– ROEDIGER: *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeumtól 1913. évben nyert megbízatás folytán „Kászon”-ban végzett néprajzi felvételekről és vásárlásokról*: három altízi, egy jakabfalvi és egy impéri kapu, két jakabfalvi és öt altízi tornácos ház, altízi templom és sírkert stb. (viseletek, háziipar) fotója. Az 1912-es munkát folytatja, július elején az időjárás megint rossz, megszakítással kell élnie. A viseletet, festékest stb. is a „kászoni szoba számára szerzi be, és négy rendkívül pontos (a berendezést illetően is részletezett) alaprajzot mellékel.

– Július 18–20. LÁSZLÓ és VARGA Nándor Lajos Sepsiszentkirályon, Szotyorban néprajzi tárgyakat választ ki lerajzolásra (kapuk, csűrök, kapulábak, házak, kerítések, ülőszék, tehát épületek, részeik, berendezésük, illetve kopjafák), párhuzamosan oklevelek és egyházi klenódiумok összeírásával.⁹⁸

– Augusztus 3–6. LÁSZLÓ (augusztus 3–5-én CSUTAKKAL) Gyergyóditróba száll ki. A Tászkok-tetői feliratok kivizsgálásával párhuzamosan (itt KOVÁCS Istvánnal ellentétben, őket nem az igazi feliratokhoz viszik ki) néprajzi gyűjtés történik. Részt vesz a kiszálláson VARGA Nándor Lajos is. (Ebben az évben VARGA összesen 57 db. akvarellt és tusrajzot készít, eredeti felvételtként Sepsiszentgyörgyről egy, Kézdimartonfalvából két, Sepsiszentkirályból hat akvarellt, innen nyolc tusrajzot is, Gyergyóditróból két akvarellt és négy tusrajzot. A forrás jelentéstörődék gépelt kézirat viseletelemeket is említ, illetve Homoródalmásról hét akvarelljét és egy ceruzarajzát, valamint a kézdimartonfalvi református templom festett deszkamennyezetének 64 négyzetéről másolt akvarelljeit.)

– Augusztus 7–8-án SZALAY Imre országos főfelügyelő hivatalos látogatásán ígéret kapnak arra, hogy a néprajzi gyűjtemény gyarapítására is rendkívüli állámsegélyt szorítanak ki (MF).

– Szeptember 2. CSUTAK KÓSNak: Az utcai kapukat a múzeumóri házak velejárójának szánták, és

eredetileg KÓS tervezte volna őket. A dálnoki 1733-as kinézésé nyomán már csak a másíkról van szó, inkább csíki motívumok, esetleg udvarhelyiek felhasználásával kellene megterveznie KÓSNak.

– Szeptember 29. HERRMANN Antal Marosvásárhelyről tervezetet nyújt be minisztériumoknak, EMKÉnek stb. – a tervezetet a Székely Vármegyék Szövetsége már elfogadta:

„1. Haladéktalanul indíttassanak be az előmunkálatok a székelység etnográfijának megírásához.

2. E munkálatok alkalmával rendszeresen összegyűjtendőek maguk a székely néprajzi tárgyak is.

3. A székely néprajzi akció támogatására és a székely föld és nép ismertetésére Marosvásárhelyt központi székely műintézet létesítendő.

A műintézet működési ágai: filmgyár, vetítő és más diaprojektívvek gyára, cinkográfiai intézet stb.

Fő célja: Erdély és főképpen a székely föld és nép nemzetiségeinek ismertetése hazánkban és világszerte mozgó- és vetítőképek, illusztrációk, az ezeket bemutató előadások, felolvasások, cikkek, folyóiratok, könyvek stb. által.”⁹⁹

– Október 14. KÓS levelezőlapja Székelyudvarhelyről, CSUTAKnak: „Kedves Barátom! Ígéremhez képest feljegyeztem és megjegyeztem azokat a kapukat, melyeket, illetőleg melyek közül valamelyiket érdemesnek tartok arra, hogy a múzeum megszerezze. Először is, a legszebb kaput Székelyudvarhelyen láttam BETHLEN u. 36. szám alatt, hogy kié, nem tudom. Most pedig egyszerűen ideírom a falvakat és házsámokat, hol szép kapukat láttunk. Megjegyzem, hogy vasárnap jártunk ezeken a helyeken, s így az embe-
rekkel nem beszélhettünk. Tehát: Zetelaka (400–500 db., LÁSZLÓ Ferenc ceruzás megjegyzései, valószínűleg a levelet követő kiszálláskor): (fő országút mentén) 252 (1882, LF), 163, 298 (1887, GAGYI Jánosné! LF), 836, 862 (1862B!! LF), 874 (1885B, LF). Küküllőkeményfalva (40 db. LF), 94 (1845, LF), 93 (1879, LF), 110 (1891, LF), 136 (104, 1877, LF) (LF: Márafalva 60 db.) Fenyéd (70 db., LF), 107, 119, 122, 99, 96, 91, 69, 52, 27, Székelybethlenfalva (20 db. LF), 127 (1868, LF), 145 (1882, LF), 169 (1886! LF) (a karikásak különösen szépek) (36, 1835; 194, 1884; 192, 1892, LF). Tegnap azután jártunk a hegyvidéken, de ott szegényesebbek a kapuk. Így ebből az eléggé nagy választékból jut a Múzeumnak egy bizonyosan. Ma megyünk tovább; hideg idő van erősen, és fázunk. Még egyszer szívből köszönöm úgy a magam, mint ZRUMECZKY barátom nevében a szívességteket, hogy olyan jól voltunk Szentgyörgyön. Igazán felejtethetlen szép napokat töltöttünk ott. És sokat tanulunk. Mert Csikban és itt Udvarhelyen egészen mást láttunk ám, mint ott. Így az összefüggés most egész

világos lesz előttünk. Szász, oláh és magyar művészet egymástól különváltan, megkülönböztethetően tűnt szemünkbe. Szóval roppant sokat tanultunk. LÁSZLÓ Feriékét üdvözlöm, feleséged ónagysága kezeit csókolom. Igaz barátod, KÓS Károly. Szíves tisztelettel köszönt ZRUMECZKY". Hátán is LÁSZLÓ feljegyzései: HUSZKA- és SZINTE-helyekre utalva pálfalvi, sófalvi, zetelaki, újszékelyi, székelykeresztúri, bethlenfalvi, fenyédi kapukról, tulajdonosokról, anyagi viszonyaikról, megbízhatóságukról.

– Október 18–26. LÁSZÓ kiszállása Udvarhelymegebe, galambbúgos kapu kiválasztása és megszerzése céljából (Újszékely, Alsóboldogasszonyfalva, Fiátfalva, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Kadicsfalva, Bethlenfalva (ez csak a MF-ből), Méréfalva, Homoródkeményfalva, Zetelaka, ugyanitt néprajzi gyűjtés (MF). (LÁSZLÓ Ferenc SZENTKERESZTY főispán ajánlólevelével megy, hogy támogassák a székelyföldi hatóságok.)

– Kopjafákat kérnek a református egyházaktól Zalánból, Kálnokról, Középpajtáról, Dálnokról, Lisznyóból. A középpajtai lelkész azonnal válaszol, hogy már nincs régi fejfájuk, kezdtek áttérni a sírkőre.

– Behoznak hat zaláni kopjafát, bekertülnek az utcai kapuk (a dálnoki 1733-as és zetelaki 1875-ös)¹⁰⁰.

– November 8-án behozzák a székelykeresztúri kapu néhány darabját – tíz részlet a SZENTGYÖRGYI Jánostól vásároltakkból. SZOLGA Ferenc főgimnáziumi tanár bonyolította, és még a három oszlopa hiányzott ekkor, azt is próbálják megszerezni.

1914

– Tizenkét dálnoki kopjafa behozása (ebből májusban tíz), ROEDIGER harminc fotója a kásznói anyagból (népi épületek és viselet).¹⁰¹

– Július 8. LÁSZLÓ érdeklődik, a torjai református templom festett deszkamennyezetét vagy más bútorzatát lecserélik-e (megszerezniék).

– November 5. CSUTAK Kovásznán, DEÁK Károly birtokosnál az IMRE Kálmán bejelentette feliratos gerendát tekintik meg, elkérnék (MF).

2. A Székely Nemzeti Múzeum szabadtéri néprajzi részlegéért (1929–32)

1929–30

– 1929. december 11. CSUTAK Vilmos megpróbál összeismerni a menasági kántorral, tudjuk meg NAGY Imréhez intézett leveléből. A Csíki ház felállítása után a Múzeum vezetősége külön határozatot hoz majd arra, köszönik meg a sepsiszentgyörgyi kántornak közreműködését. Valószínű tehát, hogy a sepsiszentgyörgyi katolikus kántor, FERENCZ Jenő

lényeges szerepet játszott a menasági (pottyondi) ház kiválasztásában.

– 1930. január 8-i megbeszélésre hivatkozva MANDEL Lajos január 9-i levélben megvételre felajánlja a Múzeumnak az általa múlt évben vásárolt szomszédos ingatlant.

– Január 13. Rendkívüli ügyvezető-tanácsi gyűlés. Már a forrásokat latolgatják, mert ugyanakkor 100 lejre emelik a rendkívüli látogatások belépőjét, és a magyar egyházakat akarják felkérni, hivatalos lapjaikban ajánlják az **Emlékkönyvet** egyházközségi parochiális könyvtáraiknak megvételre. Mellette CSUTAK számításai, 120 000 lejt tud erre a célra fordítani az **Emlékkönyv** jövedelméből, 50 000 lejen felül a jégverem béréből, még 50 000 lejt be fog jönni az **Emlékkönyvből**. A most megfuttatott ütemezési lehetőségnek megfelelően kötik meg a szerződést.

– Január 20. MANDEL megsürgeti a tárgyalásokat.

– Január 30. CSUTAK levele SZABÓ Mihály pallérnak: alkuban állnak MANDEL-lel, szakvéleményt kér.

– Január 30. KEÖPECZI SEBESTYÉN József ajánlása a telek megvételére.

– Január 31. SZABÓ Mihály megbízás alapján felbecsüli a telken álló épületeket (lakóépület boronafallal, sártapasztással, téglá mosókonyha, lebontásuk 4000 lejt, anyagukból behozható akár 16 000 lejt is).

– Február 1. Rendkívüli igazgató-választmányi gyűlés ebben az egyetlen tárgyban.

– Február 3. KÓS Károly ajánlása az igazgató-választmányok: feltétlenül vegyék meg a telket skanzennek, élő múzeumnak, ha egyáltalán lehetséges, már a világháború előtt szerették volna, de a tulajdonos nem adta (hátdoldalán CSUTAK megjegyzése: KÓS szakértői véleménye).

– Február 5. CSUTAK levele NAGY Imréhez: nagy csatákkal tudta csak érvényesíteni álláspontját az igazgató-választmányban, és most minden erőt a Minerva (Kiadó, tehát az **Emlékkönyv**) és a MANDEL-féle telek kifizetésére kell fordítaniuk, egyéb jövedelmük pedig nincs (NAGY Imre a képzőművészeti gyűjtemény fejlesztését szorgalmazta).

– Február 7. CSUTAK KERESZTES Károly alelnöknek: mikor is ajánlotta fel neki MANDEL a vételt 190 000 lejért?

– Február 8. KERESZTES CSUTAKnak. (1929) Október közepére emlékszik, a helybeli kávézóban. Három ízben is forszírozta, hogy tegyenek ajánlatot, tehát valószínűleg kevesebért is odaadja, különösen hogy a telekárak azóta is estek. CSUTAK Vilmos igazgató és BÁLINT Dénes alelnök még aznap tárgyalnak MANDEL-lel, KERESZTES nem tud eljönni, járjanak el, kéri, az ő nevében is.

– Február 14. 180 000 lejért megveszik a 250 négyzetgöles telket a két épülettel.

– Április 4. Először tegezi levélben CSUTAK VISKI Károlyt, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának örét (március végén Budapesten találkoztak ekkor válhatott személyesebbé az 1929-es **Emlékkönyv** szerkesztések kialakuló kapcsolatuk).

– Május 22. CSUTAK jelzi VISKINEK, hogy találkozott (VISKI siklódi református pap) bátyja segédlelkészével, aki volt MIKÓS tanítványa (a komollói KERESTÉLY József).

– Szeptember 26. CSUTAK KÓSSal szeretné VISKIt összehozni.

– Szeptember 30. VISKI is örülne egy KÓSSal való kapcsolatfelvételnek.

– Október 3. és 4. CSUTAK VISKINEK: Hozzon meleg ruhát, lehavazott, fagy volt éjjel.

– Október 9–16. VISKI Károly a Múzeum vendége.¹⁰² Ez alatt az idő alatt kiszállásokat csinál CSUTAKKAL, FELSZEGHI Istvánnal és GÖDRI Ferencel Málnásra, Kálnokra, Zalánba, Bikfalvára, Illyefalvára.¹⁰³

1931

– VISKI datálatlan levele, HÓMAN Bálinttal félreértették egymást, most az igazgatóhelyetességről is lemondott, szabadabb, ez évben is menne Székelyországba, a Székelység Néprajzához hozzá kellene tényleg fogni. Nem tudna-e neki bedolgozni a fazáraihoz¹⁰⁴ GÖDRI Ferenc, a vaszárakhoz KEŐPECZI SEBESTYÉN József? BÁTKYval a szarvasgancs puskaportartókról írának. Mindent lerajzolt-e MALONYAI és HAÁZ a Székely Nemzeti Múzeum anyagából?

– Március 15. CSUTAK levele: a szarvasgancsok fotói (20 db.) most már VISKInél vannak, nem rajzolta őket még le senki. Március 28. utánra várja KÓSt, körütra, székely házat kinézni az új telekre, sajnálja, ha VISKI nem tud akkorra eljönni, szerette volna, ha ott van a ház kiválasztásánál.

– Április 1. CSUTAK Vilmos HAÁZ Rezsőnek. KÓS járt nála, előadást tartott a népművészetről és a háziiparról. HAÁZ Rezsőt érintő „tervünk... **Emlékkönyvünk** árából 180 000 lejért megvásárolt kis telkünkre három régi székely ház építése, illetve megkeresése, beszállítása és felépítése. Természetesnek fogod bizonyára azt is találni, hogy egyelőre csak az utcai kerítéssel kezdjük a dolgot (kb. 35–37 000 lej), s azután folytatjuk successive a székely házakkal, melyek közül az udvarhelyit okvetlenül Neked kell elsősorban kiválasztanod – velem és KÓS Károllyal vagy esetleg VISKI Károllyal, aki a napokban is azt írta nekem, hogy ha élünk, a nyáron Siklódon találkozunk...”

– Május 6. Menaság, SZŐKE Ágoston¹⁰⁵ levelezőlapja VÁMSZER Gézának: a pottyondi házat egy új kis szoba építése fejében és a régi házáért még ráfizetett némi pénzért, eladnák. Szerződés végett, előleggel biztosítani jöjjön valaki.

– Május 10. VÁMSZER CSUTAKnak, Csík-szeredából: NAGY Imre kérésére érdeklődött SZŐKÉNél. A harmadik ajánlatot mellékeli csak (SZŐKE levelezőlapja). SZŐKE értesítette azóta is, az öregasszonyt nem akarják, míg él, bolygatni. Júniusban kibiciklizik, vállalja a további kezvetítést. Júniusban hat napra Kászónba megy tanulmányi kirándulásra, huszonöt diákkal. Mi van KEŐPECZI SEBESTYÉN Józseffel?¹⁰⁶ Lesz-e folyóirat?¹⁰⁷

– Május 26. HÓMAN Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója CSUTAKnak: kedves barátjának, írja (tegezi, valószínűleg vele is CSUTAK 1930. márciusi budapesti tartózkodása idején vált személyesebbé a VISKIhez hasonlóan ugyancsak **Emlékkönyves** kapcsolat), május 5-i levelére a Magyar Nemzeti Múzeum legújabb kiadványait küldeti. A Néprajzi Tárét VISKI személyesen vitte. Valahogy módját keresi, hogy VISKI lemelessen Sepsiszentgyörgyre, bár rövidebb időre.

– Július 2. CSUTAK VISKINEK. Mellékeli a ROEDIGER bácskai, felajánlott fotóinak jegyzékét (133 felvétel, ebből 25 néprajzi, 66 régészeti-történeti, 42 művészeti és gazdasági – jún. 18-i lista), igényelike. Kérne **A magyar Skansen**ből különnyomatot, HAÁZ átküldte az övét: feleségével együtt fennhangon olvasták, szívükből és szívükbe írta.

– Augusztus 8–11. SZILÁDY Zoltán a Székely Nemzeti Múzeumban.¹⁰⁸

– (Nyár vége?) VISKI Kolozsvár–Mezőbánd–Marosvásárhely–Parajd vonalon Siklódra tart, HAÁZ Rezsőhöz is készül benézni a végén Székelyudvarhelyre. Sepsiszentgyörgyre most nem fog eljutni, jövő nyáron viszont két hónapra is jönne a Székelyföldre.

– Október 19. CSUTAK HAÁZnak: köszöni a sok mindent, amit küldött, most már csak egy udvarhelyszéki házat kéne segísen kiválasztani... Győzné meg VISKIt, jöjjön le mégis Sepsiszentgyörgyre.

– Október 19. VISKINEK párhuzamosan Siklódra (nem fogja megkapni): hallja, hogy KERESTÉLY Józseffel atyafiságba fog keveredni. Választana ki Siklódon egy jó tipikus házat, ő (CSUTAK) nem ismeri jól Udvarhelyet, de VISKI igen, és azt hallotta, Siklódon és környékén jó házak vannak.

– November 1. VISKI CSUTAKnak: sajnálja, hogy Sepsiszentgyörgyre nem jutott el, csak Siklódra, és örül, hogy CSUTAK is meg fogja nézni a házat. Szép, és bár máshol is lehetne ilyen találni esetleg,

előnye, hogy tavasszal lebontásra kerül. Fotózni nem tudott, mert kis látószögű a gépe. GYÖRFFY Istvánnal megbeszélte, ingyen fogják küldeni az *Ethnographiát*. Talán jövő kora tavasszal jöhet még.

1932

Március hó 29.

Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv: ...

6. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a MANDEL-féle telek 1931.évi adóját a helybeli pénzügyigazgatóság a Múzeum kérésére leírta. Az 1930. évi adó leírását is kérte a Múzeum, a dolog még függőben van. ...

11. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a tavalyi költségvetésben, a siklói, 1691-ből való székely ház megvásárlására, hazaszállítására, s a MANDEL-féle telken való felállítására előírányzott 10 000 lej összeg a vízvezeték javítására fordított. Az ideai költségvetésben újból szerepel 10 000 lej összeg. Tekintettel arra, hogy a házfelállítás összes költségei ennél jóval többet tesznek ki, kéri az ügyvezető-tanácsot, hogy adjon felhatalmazást a ház megvásárlására és Siklódon való elraktároztatására. A hazaszállításról később fogunk majd gondoskodni. Ügyvezető-tanács a ház megtekintését javasolja, s amennyiben azt muzeális értékűnek találná, CSUTAK Vilmos igazgatónak és HAÁZ Rezső székelyudvarhelyi tanárnak a vásár megejtésére felhatalmazást ad.¹⁰⁹

– Április 9. CSUTAK: április 2-án itt voltak KERESTÉLY Józsefék, a siklóiak 10 000 lejt kérnek a házért, Jóska és kántora becslése szerint csak 3000 lejt ér, tanácsa, hogy csak a felírtos, faragásos, egyéb jellegzetes darabokat vegyék meg, és pontos felmérés alapján új anyagból építsék újra. Tudniillik a szállítás is 12 000 lejt volna, a felépítés-fedés-pótlás is 10 000 lejt, a választmány se szívesen ad ki pénzt szüette fára (összesen tizenhárom a cserefagerenda). VISKI-nek kéri a véleményét, ő a nagy „skanzen-szakértő és gyakorlati praktikus néprajztudós”. Ha az árvíz lefut, GÖDRIvel mennének Siklódra. Ha Siklódon nyaralna, érte küldené GÖDRI-t akkor is. Nem tudja még mit végzett HAÁZ Sándor Romulus VUIAval állásügyben.

– Június 15. VISKI CSUTAKnak: ROEDIGER pesti fiától megszerezték a hímzsmintákat (részben a Székely Nemzeti Múzeumban másolta), adatokat kér. Határozott-e a ház dolgában? Nem megy sehova a nyáron, nehézségek. HAÁZ megy Iglóra, DOMOKOS már el is indult Moldvába.

– Július 17. CSUTAK KERESTÉLY Józsefnek Siklódra (válasz a június 19-i levélre): megkérte (CZELL) Bénit, küldje a négy (foto)lemez, illetve készítsen elegendő új felvételt a pontos rekonstrukcióhoz. Jök a többi ötletei is, fizetne a viseletfotókért, lám most kínlódnak, hogy feltámasztanak a háromszéki

népviselőt, de miből? Fotót kér GYÖRFFY-nek bocsorról. Rájuk meri bízni (háromszéki, idegen szemük is előny ott), és főleg az udvarhelyi ház berendezésének gondját szeretné rájuk bízni, meg a kiválasztását-megvásárlását is. Hálás a temetési, illetve a sírbalóvési szakás leírásáért. VISKI-vel kellene közölni ezt is, mint a HEGYI-dolgokat szándékozta.

– Július 17. CSUTAK CZELL Béninek Küsmödre (válasz a július 20-i levélre): fotókat kér, elegendőt a rekonstrukcióhoz, ha tisztességes áron nem adnák el (holott ideszállítása amúgyis vagyonba kerülne), tudjanak egy ugyanolyant építeni. A (lemez) kiadásait téríti. KERESTÉLY Józsefet is kérte, csinálják együtt. Bocsorotót kér továbbá GYÖRFFY-nek, aki viseletet kutat cserébe

– Július 30. KERESTÉLY József CSUTAK-nak: (CZELL) Béni fotózott, ő addig két siklói típusú bocsort el is készített. Az etédi fényképész még nem adta a fotókat. Augusztus vége felé hazajön egyik tanítónőjük fia, aki vállalta a ház rajzát, többet ér majd, mint akárhány fénykép.

3. A Csíki ház és kapuja Sepsiszentgyörgyre kerül (1932–34)

1932

– Nyári, datálatlan levél. CSUTAK MILLEKER segítségét kéri székely ház kiválasztásához.

– Július 27–28. MILLEKER a múzeum vendége.¹¹⁰

– Július 29–30. CSUTAK MILLEKER Rezső társaságában néprajzi kiszálláson van Csík megyében.

– Augusztus 2–3. KÓS Károly a Múzeumban. Székely ház vásárlása tárgyában megbeszélések.

– Augusztus 3. TÖRÖK Andor elnök és BOGÁTS Dénes előtt CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti a Csíkban (Pottyondban) kinézett székely ház és kapu megszerzését. A ház ellenében a tulajdonos egy egyszerű kis házat kíván. A kapu áráról még nem tárgyalhatott. (A nevezett házat és kaput folyó év július hó 29–30-án dr. MILLEKER Rezsővel tett kiszállása alkalmával nézték ki.¹¹¹) NAGY Jenő alelnökkel is tárgyalást folytatott, aki majd annak idején a szerződést megköté a tulajdonossal. Megvásárlás esetén CSUTAK, KÓS és valamelyik értelmes építőmester mennének el a helyszínre. CSUTAK bejelenti, hogy a múzeum pénztárában jelenleg a megvásárlásra semmi fedezet sincs, de a (MIKÓ) kollégium pénztárából venne rá fel kölcsönt. TÖRÖK Andor teljes mértékben hozzájárul CSUTAK előterjesztéséhez.

– Augusztus 8. CSUTAK Csíkban volt a menasági ház megvásárlására. Csíkszentsimoni állomáson KÓS „csatlakozott, s a vásárt együtt csinálták meg.”¹¹²

– Augusztus 9. CSUTAK ceruzás kommentárja KÓS március 29-i levelére: „Szeptemberi igazgatótanácsai ülésről hazajövet KÓSSal elmegyünk Siklódra stb. házakat nézni és esetleg vásárolni.”¹¹³

1933

– Február 2. NAGY Imre CSUTAKnak. Megvette volna a menasági (pottyondi) házat, leszálítást beleértve 25 000 lejes költséggel, de az emberek nem jöttek oda. SZÓKE segítette.

– Február 3. CSUTAK válasza: várniuk kell, míg az öregasszony jobban megszorul, és olcsóbban adja. (Egyebek kapcsán írja: „Szörnyű baj, hogy nincs pénz, mindenki fél a tavasztól, HITLERtől stb., és őrzi görcsösen a garasát, ha van.”)

– Február 4. KERESTÉLY József CSUTAKnak: a virics-ügyben nem sikerült lépnie, nincs nyírfa. A ház fényképezése még mindig késik. Év végén átjött a fényképész, de épp nem volt alkalmas az időpont. Különbön eddig (CZELL) Bénivel is 220 lejnél többre fényképeztek (15 lej fotónként, mert négy bocskorfotó viszont 60 lejbe került), a tanítónő katonafia 2–300 lejbe lerajzolná.

– Március 15. NAGY Jenő CSUTAKnak. Megalkudták a menasági CSISZÉR János-féle öreg házat, SZÓKE igazgató-tanító segítségével lealkudták 4000 lejre. Határozzon az igazgatóság, jó lesz-e így, és teremtsenek elő pénzt, ha jó. A telegkönyvnel ellenőrizték, valóban az özvegy a tulajdonos, és négy lányával együtt határozták el az eladást. Külön megjelölt részeket megvásárolni nem sikerült, az egész házat alkudták meg. NAGY Imre is sikertelen volt korábban.

– Március 17. CSUTAK válasza. Végre megvan az első „öreg székely ház”.¹¹⁴ Küldi azonnal a pénzt, a MIKÓ pénztárból kölcsönözte, saját felelősségére, a gyűlések valószínűleg március 28–29-én lesznek,¹¹⁵ akkor már referálna is a vásárról, addig nem vesztegeti az időt, az elvi döntés megvolt, és ők ketten a vásárt megfelelőnek, CSUTAK egyenesen igen jutányosnak tartja. A Múzeumnak különben sincs most egyebe, mint adóssága. Valahogy a hazaszállítást is megoldják. Ha a szerződést március 26–27-re megoldja NAGY Jenő, akkor már egyszerre számolhatnak be a kapu és a ház megszerzéséről. Ne kérjenek-e ingyen fuvarost a leszállításhoz INTZE Domokos főesperestől?

– Március 24. Szerződés a menasági ház megvásárlására a NAGY Jenő képviselte Székely Nemzeti Múzeum, másfelől a CSISZÉR-lányok (ERDÉLY Istvánné Anna, ADORJÁN Jánosné Mária) és özv. CSISZÉR Jánosné szül. SIPOS Juliánna között. Június 15-ig legkésőbb el is kell szállítani.

– Március 29-i igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyve:

14. Jóváhagyás: megvehetik a siklódi házat. (De: pénzihiányban és mert a tulajdonos elhalasztotta a lebontást, elmaradt.)

19. 1932 nyarán két ízben, előbb MILLEKER debreceni egyetemi tanárral, majd KÓS Károlyval és NAGY Jenővel megvizsgálták az öreg házat, mely a múzeum csíki barátai és szakértői véleménye szerint legalkalmasabb. Az alku ekkor nem sikerült, csak a kaput vették meg 500 lejért, melyet aztán NAGY Jenő néhány nap múlva lehozott. NAGY Jenő most bejelentti, sikerült lealkudni a ház árát 4000 lejre. Engedélyt kapnak a megvásárlására.

– Április 5. CSUTAK HAÁZnak. Megvették a menasági házat. Mikor választja ki az udvarhelyit? Vagy a siklódinál maradnak?

– Április 16. Menaságról megsürgetik a ház elszállítását (valószínűleg zért, mert a fele árát akkorra alkudták kifizetni). – Április 20. CSUTAK NAGY Jenőt értesíti, KÓS május 1-jén érkezik, másnap-harmadnap felmennek. ADORJÁN Jánostól május 10-ig kér haladékat (április 25-én megadják). Ugyanitt említi a házban megvásárolt bútorkat, amit szintén szállítanak akkor, valamint érdeklődik, tudna-e még régi bútort?

– Május 9. Igazgatói jelentés: a MANDEL-féle 250 négyszögöles telek (volt TÓTHné-féle) ára 180 000 lej, ezt az **Emlékkönyv** 1930–31-es tiszta jövedelméből fedezték. A vásárlás célja: a telekre egy-egy háromszéki, csíki, udvarhelyi régi házat telepíteni, a túlzásfolt néprajzi gyűjteményt jórészt azokban elhelyezni, a népnevelő cél érdekében.

– Szeptember 16. SZILÁDY Zoltán véleményezése. A beszerzendő típusházak közül kettőt látott. A menasági, MILLEKER által kijelölt érdekes és jellegzetes, bár benneni nem tudtak, csak az ablakon át néztek be. A zártereszes kisnemesi lakás típusa lehet. Alsócsernátonban MILLEKERrel együtt szemelték ki az általa jelzett régi házat. Azt mint nyíltereszes, tehát még régibb háromszéki háztípust ajánlják. A sütőházat is át kellene hozni, sőt, még a szuvas gerendákat is. A hűségelven kívül érv még, hogy impregnálással a szivárgás megoldható olcsó olajjal, petróleummal, talpfa-telítés módszerével (MOLNÁR Gyula mérnök, az enyedi államvasút talpfatelítő nyugalmazott főnöke segíthet útbaigazítással). A szűjártatok enyves gipszpéppel telíthetőek, bárki asztalos el tudja végezni (a Magyar Nemzeti Múzeumban jól bevált).

Ugyanakkor beszerzésre ajánl még Dályán egy régi festett népi szekrénytokat a 19. század elejéről, és egy 1829-es nagykapu darabjait (öreg BÁLINT Lajosé, odaadná, ha ügyesen kérik). MILLEKER pedig Égében talált, romladozó házban még régibb, gazdátlan bútort (SZABÓ református lelkész adhat útbaigazítást).

– December 4. CSUTAK dr. ÁRKOSSY Jenőnek, Nyárádszeredára. Tájékoztatót kér a DEBRECZENI által (az erdélyi református egyház-tanácsi) közgyűlésükön említett székykapuról (fotót, rajzot, pontos méreteket, a helyette készítenő új kapura két árajánlatot). Vajon valaki katolikus ismerőssel nem tudná-e megszerezni a mikházi barátok szintén romlásnak indult kapuját, amelyre már többen figyelmeztették. Diszkréten!

– December 31. ALTORJAI CSOBOTH János jelzi TÖRÖK Andornak, az igazgató-választmány Kézdivásárhelyen lakó elnökének, hogy a legrégebbi torjai faház az APOR László és Péter által 1613-ban építtetett KOLUMBÁN-ház, összersokadófélben, ezért eladó. A falak fája teljesen tönkrement, de szép faragványos gerendáit legalább be kellene menteni a tervbe vett széky faházakba. Szívesen utánjár, de sürgős lenne.¹¹⁶

1934

– Január 16. CSUTAK válasza a TÖRÖK Andornak intézett levélre: mindent megtesz az anyag megszerzésére, ha bizonyítható az altorjai KOLUMBÁN-ház 1613-as építés. Ár után érdeklődik, és megadja a menasági ház árát, illetve jelzi, hogy tetemes így is az adósságuk. Válaszborítékot mellékel.

– Január 18. CSOBOTH részletes levélben: a gerenda felirata: ANO 1613 DE 27 MAY FECIT FIERI G D LADISLAUS ET MICHAEL APOR EN EDIC DNE OMNES HABITANTES IN EA SANTUS, majd ugyanott IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTUS AMEN, illetve BE... IS... 9V... (a felirat szövegeit az utólag aláílt mestergerenda takarja). A többi gerendának pedig a díszítménye azonos a felirattal, ez bizonyítja egykorúságukat. Magának az épületnek a dereka faragatlan gömbölyű fenyőgerenda, gerezdesen. Ajtaját, ablakát az öreg KOLUMBÁN Károly (megh. 1910 körül) rakatta be, vágatott mást helyettük, a fedélzetet ugyanő megtörpítette, hogy kevesebb zsindegy kelljen rá. A ház Alsótorján, a templommal szemben áll, jelenlegi tulajdonosa özv. ANDRÁSI Tamásné KOLUMBÁN Ilka, most lányainál, Kászonjakabfalván tartózkodik. Írt nekik, sógori. CSOBOTH beszámol további kutatásairól: azonosította az APOR Péter *Lusus Mundi* és *Synopsis mutationem* egy 1789–90 körül másolt kéziratát, talált egy nagyon régi kulcsot, amelyet már meg is küldött FERENCZI Sándornak, érdekelné a nemrég előadott KÓS-előadás anyaga stb.

– Január 21. CSUTAK köszöni CSOBOTH-nak a tartalmas választ, meghívna előadást tartani a múzeumba, és örülne, ha megbeszélnék a két BENKŐ Dénessel, mit is várnának el a Múzeumtól, ha anyagi

lehetőségei volnának. KÓS előadása elmaradt, a gerendák helyett új gerendát adna, vagy változatlanul érdekelné az egész ház ára. Szüksége volna egy jó alaprajzra a KOLUMBÁN-házról, és ha lehetséges volna, fényképeket is kérne.

– Február 6. CSOBOTH János válasza (ekkor hatvan éves). Dolgozik a KOLUMBÁN-APOR-ház alaprajzán, fotózásán.

KÓS Károly műépítész megérkezett 1934. május 2-án reggel. E napon megbeszélések történtek a menasági ház hazaszállítása ügyében.

– Május 3–4. A menasági házat CSUTAK Vilmos, KÓS Károly és dr. NAGY Jenő alelnök lebontatják.

– Május 6. *Tizenegy* szekér szállítja a szét-szedett házat a múzeum udvarára, ott május 7. délelőtt CSUTAK veszi át.

(– Május 3–7. SZABÓ Károly ácsmester vigyázza Menaságon a ház lebontását, személyes felügyeletével raknak minden darabot szekérré. Költsége 910 lej. ADORJÁN Józsefnek napszám a szétbontásban való segédkezésért: 235 lej. Szállást SZÓKE Ágoston igazgató-tanító és ADORJÁN Ferenc kereskedő adott. SZABÓ Károly azt is jelenti, mit szerezhetnének még be Menaságról: BAKI Károlyné boltos faládáját, 1542-es feliratú láda Csíkszentgyörgyön GÁL Péternél, a forráskutak mellett, ugyanott BOROS György boltosnál régi puská, Pottyondon CSISZÉR Sándorné szomszédjai tálasokat, asztalokat, sőtartókat, ládákat, csempéket, bokályokat stb. adnának el, ADORJÁN Ferenc kereskedőnek van egy régi galambbúgos kapujú háza, a legrégebbi Menaságon, 1725-ből (?), most ADORJÁN Ignác szabó lakik ott.)

– Május 9. A ház még ott maradt részét *négy* szekér hozza le Csíkból. A tizenöt fuvar díja összesen 4765 lej.

– Május 8–11. KÓS Károly három napot kizárólag a ház rajzainak elkészítésével foglalkozik. (Május 12-én reggel utazik el.)¹¹⁷

– Május 24. ÁRKOSSY CSUTAK-nak Nyárádszeredáról: a nyárádandrásfalvi kaput az ottani lelkész megértéssel, többször tárgyalta, de a presbitérium nem akarja. Valaki régebb felhívta figyelmüket az értékére, 5000 lejt kérnének. Hátha idővel meggondolják, figyelemmel követi. A mikházi kaput még háború előtt Pestre vitték.

– Július 25. KERESTÉLY József Siklódról: A lebontott régi ház maradványai csak két ablak és egy szemöldökfa (ehhez a csere ajtóbélfá is), 300 lejt kérnek ennyiért, sokallja (150–160 lejnél többet nem ér ezermester ismerőse szerint). A tulajdonos a falu egyik legnehézkesebb embere, nagyon krajcáros. A szállítás nehéz és költséges lesz. Csomagként esetleg – az

ajtóbélfa nélkül alig néhány kiló. CZELLEl elküldhette volna az érettségi találkozóra: Kari bácsi (VISKI) beszélt tegnap este a rádióban a magyar ház berendezéséről. Előző levelében a HEGY(I) Sámuel-féle házról írt, a másik ház pedig az, amelyről a Titkár úr (?) fényképet, leírást vitt, de akkor ő nem volt otthon.

– Július 29. VÁMSZER CSUTAKnak: Mi van MILLEKERrel, két hónapja nem írt, jön-e ide?

– Augusztus 18. SZABÓ Mihály kimutatása a még szükségesekekről (az anyagszükségletet l. a beszerzésnél, továbbá ajtó- és ablakjavítás, oldalfalak lécezése, sártapasztása meszelésekkel, mindent egybevetve 20 000 lejes további költséggel számol).

– Augusztus 23. CSUTAK dr. KELEMEN Zoltán orbai egyházmegyei főgondnok, fűrészgári (Ind. Lemnului din Păpuți, Soc. în nume colectiv Dr. KELEMEN Zoltán & Co) igazgatót kéri (Papolc) faanyagot beszerezni, minél olcsóbban, drága kincsiük, a Székely Nemzeti Múzeum érdekében, pótolni a kicserélendőt a menasági házon.

– Augusztus 26-án válasz: az 5 gömbfát, 24 rakófát díjlatlanul adja (végül tkp. a gömbfa 5 szarufán, 24 rakófán kívül még három ráadásnak, további faragott 1 szarufatartó, 3 szaru- és gerendatartó, 2 gerenda jön majd KELEMENtől, és csak a szállítás ára marad a múzeumra, BIBÓ Samu és BARTHA Pál a fuvarosok), faragott fát Csíkból a legolcsóbb, deszkát Victor GRÖDEL bárótól kérhet, hivatkozson rá stb.

– Október 6. CSUTAK GRÖDELTől kér faanyagot, majd 19-én megismételi. 22-én csak kedvezményt ajánlanak (Soc. An. Ardeleană P. Industria Forestieră), a kérés nem is jut GRÖDEL asztalára, ezért 23-án KELEMENtől véleményezést kér (GRÖDELTől szerettek volna még 1 tornác talpgerendát, 2 tornácoszorút, 130 m² felső padlásdeszkát, 200 m² tetődeszkát, 200 fm faragott lécet, 130 m² pádimentomdeszkát beszerezni – a megkeresésekhez csatolt kimutatások). További levélváltás KELEMENnel, október 29-én részletes tanácsot ad, legtöbb tételt Csíkból legolcsóbb beszerezni. CSUTAK fél az esősre fordult időtől, szeretné mielőbb tető alá hozni az épületet.

– Október 20. Dr. KELEMEN Zoltán fűrészgárral SZABÓ Mihály tárgyal. SZABÓ 350 lejbe szerezte be a faragott fa m²-ét, KELEMEN ezt a lehető legolcsóbbnak találja, ajánlja a vásárt, inkább ő is hozzájárul kifizetéséhez. A deszka m²-ét ugyancsak az építőmester SZABÓ Mihály, 700 lejért szerzi meg, KELEMEN ezt is elfogadhatónak tartja.

– November 3-án kéri a városról az építési engedélyt (párhuzamosan CSUTAK külön is megkeresi a városi főépítész SZÁSZ Istvánt, milyen dokumentációt nyújtsanak be, ő ILYÉS ... szóbeli, KECSKÉS József írásbeli közvetítésével közli mit, mikorra szük-

séges), 7-i helyszínelés alapján 9-én a „comisia interimară” gyűlésén a polgármesteri hivatal a kérést jóváhagyja.

– November 10. GÖNCZY László ádámosi református lelkész CSUTAKnak: a régi templomkertkaput átengednék, de a presbitérium ennek árából szeretne új kaput állítani, és egy darab kerítést megjavítani. 4–500 lejt kérnek. (Felterjesztette a jegyzőkönyvi kivonatot az esperesi hivatalhoz is.) November 21-én CSUTAK válasza: megadják a 400-at + 100-at a lerajzolásra, lefotózásra, szétszedésre, pontosan megjelölt darabokban történő beladózásra. A vasúti szállítást már a múzeum külön fizeti. Értesitse az egyházmegyei tanács határozatáról.

– November 17. ADORJÁN Ferenc levele CSUTAKnak. Beszélt a megbízottal zsindeley beszerzése ügyében. Egy sütő is szóba került. „Ha szükséges, jónak látnám egy Újfaluban levő ház erre a célra való megvásárlását. 1674-ben épült, egy RHETI Péter nevű barát építette volt. Szépségben (a)milyen szép a CSISZÉR-féle ház, régi egyszerűségében oly megkapóan praktikus a kis ház beosztása. Ajtófejfájáján következő felirat van bevésve: PATER PETRUS RHETI FIERI CURAVIT 1674 DEZ 8 APR.¹¹⁸ Örülnék, ha ez szintén a Múzeum számára megszerezhető volna. Nem hinném, hogy régiségben ehhez fogható még volna.”

– November 24. ADORJÁN levele: fuvarosonként 300–300 lej fejében leszállította a lécet is. Dránicát nem lehet már csak rendelésre kapni. Zsindeley volna. Adomázik, és így nemcsak tárgyi néprajzi adatokkal szolgál, de tulajdonképpen a házépítéshez kapcsolódó szellemi néprajzival is egyben: „Ha ti oly magyarázatot adtok a dolognak, hogy a zsindeley helyett a dránica régebbi mód a fedésnél, úgy tudok én még annál régebbit is: hasogatott deszkát faszeggel felszegezve, és még régebbit is: zsuppfedelet kőcből készült kötéllel verve. Hogy a zsuppfedelet a törvény esetleg ma nem engedi? Nyújthatok tippet rá a kibúvárra, megtörtént esettel: Törvény előtt van egy építető atyafi, zsuppfedéllel fedette a házat. Bíró: Jól tudja, hogy a faluban is rég kidoboltattott, ki szalmával fedeti a házat, ennyi meg ennyi büntetéssel sújtatik. Maga azzal van vádolva, hogy zsuppal fődette, igaz-e ez? Vádlott: Én kérem fődetni fődettem házat, igaz, de nem zsuppal, hanem szösszel. Bíróban elhűl a törvénytudás, könyvekben lapoz, hogy nem tiltja-e a szösz fedőanyagul felhasználni. Végre szigorúan rászól a vádlottra. Ismételje még egyszer, zsuppal fődette a házat vagy szösszel. Szemrebbenés nélkül állja az ipse a bíró szigorúan szikrázó szemüvegének fényét: Én szösszel dugdostattam meg. Bíró: Elmehet. Ez megtörtént, éppen menasági emberrel. Szalmával dugdostattott a csavaros eszű, de Szössz csúfnéven emlegetett komá-

ja volt a szalmafedő mester.” Visszatér a dránicára, 1 lejbe kerülne darabja, vállalná. Másrészt megnézte az említett házat, de sokat kérnek érte és a 4x5 m-es sütőért (3600 lej), ő 2000 lejt ígért érték. Csatolja az alaprajzát (8x6 m). Az újfalusi ház tulajdonosa ISTVÁN György (Ágostoné), CSUTAK kellene majd megnézzze.

– November 26. CSUTAK válasza. Tekintettel a szűk világra, szerezzon be zszindelyt, abból 7000 szükséges, és lehetőleg azzal szállíttassa le, minél hamarabb, aki adja, hátha olcsóbb lesz, és személyesen vigyázzon, görbe és keskeny, tehát használhatatlan ne legyen közte (bogmentes, 60–65 cm hosszú, legalább 8–10 cm széles legyen). Szívesen ad ERDÉLYI Lajosnak borralalót is még a múltkori 50 lejhez. A RÉTI-féle ház ügyét köszöni, sajnos, helyük csak a sütőháza van, azt alkudná meg.¹¹⁹ Ha jó az anyaga, és leküldhetné már a zszindellyel, rakatnának bele egy jó sütőkemencét. Kutat is jó volna, ha nézne, szeretne egy gémeskutat is csináltatni az udvarra. Mit kér ISTVÁN György az egész házért. Most csak egy jóforma nyári-konyha vagy sütőház kellene.

– November 29. CSUTAK VÁMSZERnek, NAGY Jenőnek: egy hét alatt bezszindelyezik a Csíki házat (most kezdtek felrakni a szarufákat), ADORJÁN-tól várják a zszindelyt, jövő tavaszra csak a kistafrozás marad.

– November 30. ADORJÁN: A zszindelyt 85 baniba alkudták darabját. 1500 darab egy fuvar, kettő lemeget már nyolcadika körül, kettő rá egy hétre. Megismétli az ISTVÁNNal beszélt árakat, azóta nem találkoztak.

– December 1-jei összegezés az addigi kiadásokról menasági ház ügyében: Vásárlási ár 4000 lej, szétbontás 2345 lej (910 lej SZABÓ Károlynak öt napra, 235 lej napszám ADORJÁN Gábornak, 1200 lej KÓS Károlynak három napra), hazafuvarozás (15 szekeresnek) 4765 lej, szétválasztás 384 lej, papolci anyag fuvardíja 820 lej, PARÁnak csereféért 571 lej, GÁL Sándornak boronákért 1500 lej, 400 folyóméter lécz 800 lej, ennek fuvardíja 630 lej, 50 szál colos deszka 900 lej, három darab fa tornácoszlophoz 195 lej, szeg 352 lej, építési munkadíj addig 6450 lej.

– December 5. A kőalap közét töltetik ki SZABÓval, tönkre ne menjen a télen.

– December 5. GAÁL Ignációl (Csíkszentgyörgy) SZABÓ Károly 5500 db. zszindelyt szerződik, az utolsó szállítmány 16-ig kell lejőjön.

– December 9. ADORJÁN: Végül SZABÓ vásárolta a zszindelyt, a G(A)ÁLoktól, akikkel ő nem állana szőba. Az 1500 darabért, amit ő vásárolt VÁRÓ Lajostól, vállalja a felelősséget, még a hornyolás mélysége is legalább 2 cm rajtuk, ami a száradásnál

fontos lesz. Faerezési gyakorság dolgában sem bízik a G(A)ÁLok munkájában.

– December 17. SZABÓ elszámol a zszindellyel.

– December 23. VÁMSZER CSUTAKnak: küld még egy fotót a Csíki házzal (eredeti), bár úgy emlékszik, már küldött. Kár, hogy belül annakidején nem fotózott, csak az ajtó- és ablakkereteket rajzolta le tussal. MILLEKER készült le Karácsonykor, de valószínűleg elmarad. (Az anyagban cédula: DOMOKOS Pál Péternek, akitől szintén kértek fényképet az eredeti állapotról, nincsen ilyen.)

– December 22. utáni gyűlés piszkozata: az ádámosi református egyház 4–500 lejért átengedné régi templomkapuját. Kéri, vásárolják meg.

4. A Csíki ház utómunkálatai (1935–37)

1935

– Február 5. CSUTAK VÁMSZERTől nagyobb fotót kér a Csíki házról és segítséget a bebútorozásban, összeszedni az anyagot – kevés a pénzük (DOMOKOS-nak is tesz majd ajánlatot 1936. április 15-én).

– Március 17. VÁMSZERnek megbízás menasági felvételre: CSUTAK útiköltséget, szállást, kosztot tud fizetni,apidíjat egyelőre nem, de visszaadja Delnén¹²⁰ a kalakázást.

– Március 28. SZABÓ Mihály költségvetéstervezete a Csíki ház befejezésére (összesen 25 551 lej értékben). Lebontva: földmunka (döngölt agyag-feltöltés); belső lécezés, sártapasztás és meszelés; felső padlás deszkázása és sártapasztása; lábazati falak hézagolása habarccsal; kamra-szoba válaszfal bevégzése gömbfából, aláfalazása kövel; tornác kiképzése, pádimenton készítése, régi ablakok, ajtók fölszerelése vagy újakra cserélése.

– Április 2. CSUTAK VÁMSZERnek: Örül, hogy – mint március 25-i levelében írja – kimennek, vagy már ki is mentek NAGY Imrével Menaságra. A menasági ház számára ereszmintákra, kerítésmintákra, udvarrendezési mintákra volna szükség „a hely színén, mert nekem legeslegelőször nem annyira berendezési tárgyak beszerzésére, hanem sokkal inkább ezekre a mintákra lenne szükségem, azért, hogy a teljesen zárt és sötét ereszüknél valamivel áttörtebb, tehát világosabb ereszt csináltassak, minthogy a CSISZÉRNé-féle öreg ereszből semmit sem tehetek vissza... nem akarom teljesen sötétté tenni az ereszbejáróval szemben levő nagy szobát, minthogy az egész házat a látogatók kedvéért nem tehetem vaksötétté, a kicsi ablakokat azonban semmiképpen nem változtathatom meg. A villanyvilágítás bevezetése pedig nemcsak költséges, hanem esetleg kockázatos is”. Kéri minták mielőbbi felvételére.

– Április 3. CSUTAK MILLEKERnek: kéri a CSISZÉRNé-féle házról készült összes felvételét (összesel hazahozatta, és fedél alá húzatta), de minden belső munkája hátra van még. CSUTAK is küld fotót, ha majd felállítja a menasági kaput. Hálás volna, ha MILLEKER segítene kiválasztani a tervezett udvarhelyi és háromszéki házat, mert nem mondott le róluk, csak előbb ezt fejezze be és rendezhesse be. Helyesnek tartja-e a Csíki ház felépítését, és mit tanácsol a jövőre? Főleg akkor kéri, ha szerinte más házat kellett volna vennie.¹²¹

– Április 8. VÁMSZER CSUTAKnak: nekifogott a Menaság-monográfiának. Mit vegyen előre? (Rajzokat küld és két fotót – ezeket FADGYAS ANNA már másnap kiadja feldolgozásra MOLNÁR Gabriella lánygimnáziumi rajztanárnőnek.)

– Június 3. MILLEKER CSUTAKnak: a fotókat visszakérte TELEKI Páltól (100 fotót, ezeket is). De a belső képeket (kályha, a mellékszoba bejárata, a mellette levő beépített polc) úgyis KEÖPECZI SEBESTYÉN József. Idén nem jut el Székelyföldre. Az udvarhelyi ház dolgában szívesen segítene, de az nehéz ügy, ott a legkevertebbek a formák. A menasági kapu felvételét várja, nagyon fontos néprajzilag, külön cikket ír róla. Rábírták, hogy írjon egy újabb ORBÁN Balázst, megírta, de nem sikerült a megjelenítés (az üzletre másnak is fájta a foga).

– Július 8. CSUTAK VISKI segítségét is kéri a ház bebútorozását illetően, MOLNÁR Gabriellát küldi hozzá rajz- és fotodokumentáció összeállítására végett.

– December 5. ADORJÁN Ferenc CSUTAKnak: az egyik szállító, ADORJÁN Sándor jelentkezett, hogy többet kapott – az előleget CSUTAK elfelejtette, és újra kifizette. ERDÉLYI Lajossal küldi most le, akinek érdemei voltak a zsindeley kiválasztásában stb., és legjobb volna őt honorálni vele – akkor, egy éve puszkaporos volt Sepsiszentgyörgyön a hangulat, és nem volt, ki kellőképpen méltányolja. Az 1674-es ház még áll.

– December 6. CSUTAK Vilmos ADORJÁN Ferencnek: Egyelőre tartsa magánál azt a visszakérült pénzt, nem lát tisztán az ügyben, de szeretne méltányos lenni. Még épp elég szükségük lesz a menaságiakra a CSISZÉRNé-féle ház befejezésében és berendezésében, meg az 1674-es ház megszerzésében, leszállításában. Kéri még egyszer ennek évszámát, feliratát, bár emlékszik, hogy megkapta már, kérdezze meg, most mennyiért adná ISTVÁN György (Ágostoné) vagy ISTVÁN GYÖRGY Ágostonné (?), illetve mennyiért adná csak a feliratos ajtót, mennyiért csak a sütőt, milyen állapotban van a ház anyaga, úgy ne járjon vele, mint az öreg házzal, amelynek nagy részét új fával kellett kicserélni. Hány szekér szállíthatná le, mennyiért, mert megint koldus a Múzeum.

– December 30. MILLEKER változatlanul kéri a menasági kapu fotóját. Egy Erdélyi Intézetet próbálnak létrehozni Debrecenben.

1936

– Január 2. (SZEMERJAI) NAGY Gyula földbirtokost kéri, segítsenek néhány birtokos társukkal (küldjenek szekeret) a Csíki ház agyagpadlóját megcsinálni – a feltöltéshez az agyagot a lánygimnázium mögötti oldalból hordhatnak (az internátus építése adja az alkalmat). Emberről rakodni CSUTAK gondoskodik. (FELSZEGHI megjegyzése: két napra vállalta. GÖDRI másrészt megkérhethé SCHMIDT igazgatót is.)

– BOGÁTS datálatlan levele CSUTAKnak: SZABÓ úr szívesen adja lovait, szekereit. Lajos nincs itthon, BORÁ (István)ékkal ment napokra bikát nézni. CSUTAK SZÉKELY Gábort próbálhatná megkérni, neki egy unokája a lányiskolába jár. Szekere, lova HAMAR Gábornak van még (a borraktárban lehet keresni), de ő sem tart legényt. (Utóirat: „Barátunk SZABÓ T. Attila úr küldött névjegyét. Megszerezte a doktorátust.”)

– Január 8. GÖDRI Ferenc NEUMANN Dezsőnek. A nagyját kalákában elvégezték, még néhány fuvar kellene, január 9–10-re kérnének egy fogatot. Ugyanezt kéri (NEUMANN) Miksától.

– Datálatlan. Az agyaghordás után rögtön hozzákezdnek a menasági kapu restaurálásához, felállításához, főleg HUSZKA alapján, egy áccsal és egy napszámossal, akik, mikor az idő ezt nem engedte, a tornác deszkázatát készítették, nagyobb résű mintázattal, mint az eredeti volt, mert úgy nagyon sötét volt. A ház előtti kerítéshez a város kiutalt sasnak stb. való cserefát vágatni, de az erdszet halogatja.¹²²

– Április 17. CSUTAK kimutatása: még a belső padozás, lécezés stb. és a kerítés hiányzik. Ugyanakkor NAGY Jenőt kéri, szerezze be csíki adományként a még hiányzó faanyagot, a március 30-i igazgatóválasztmányi gyűlés alapján. Hálából csíki néprajzi anyag kerül majd a házba.

– Április 28. Köszönőlevelek a kalákáért SCHMIDT Richárd, NEUMANN Miksa, MÁLNÁSI Géza, NAGY Gyula, SZABÓ Mihály, id. SZÉKELY Gábor, VASS János, VERESS Dénes, VERESS József, INCZE János, FADGYAS Lajos, FADGYAS József nevére. (GÖDRI jelentése: MÁLNÁSI szervezte be a Borvíz és az Ereege utca jobb érzésű gazdáit, két nap alatt 42 szekér agyagos földet hordtak át, rá a várostól kért és kiutalt kavicsot csak a tél beállta miatt hagyták tavaszra.)

– Május 3. CSOBOTH a MILLEKER-féle pályázatra beküldi, késve ugyan, Torja belterületének térképét és a KOLUMBÁN-ház alaprajzát. A faragott,

feliratos gerendákat még nem sikerült megszereznie az öregasszonytól, és különösen a két lányától. Legközelebb, mihelyt útiköltséget tud rá szerezni, felmegy hozzájuk Kászonba.

– Május 5. CSUTAK válasza az egyik legutolsó CSUTAK-levéll, tíz nap múlva halott. Átvette, átnevezte CSOBOTH május 3-i levelét, illetve a hozzá mellékelte két falutérképet és az APOR(-KOLUMBÁN)-ház alaprajzát, leírását.

Pályázatát természetesen elfogadja, és illetékes helyére juttatja végleges elfogadás végett. Kéri, hogy járjon el a házak, illetve régi gerendáik ügyében – az idén befejezik és berendezik a tervezett skanzen csíki házát, a háromszékire kerülne a sor.

– Október 6. KERESZTES Károly NAGY Jenőnek: alkalmas-e már az idő a kért faanyag leszállítására, végezzék be ezt a munkát még a tél beállta előtt.

1937

– Január 8. FELSZEGHI István kimutatása a MILLEKER-féle kiírásra beérkezett pályamunkákról: *Székely ház* témában¹²³ bejött hét pályamunka.¹²⁴

– Március 24. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv. A csikmenasági ház befejező munkálataira négy ajánlat érkezett be, mind túl drágák, javasolja, küldessék ki az építés elvégeztetésére egy bizottság (KERESZTES Károly, FELSZEGHI István, GÖDRI Ferenc és KONSZA Samu), amely igyekezzék a legolcsóbb és legmegfelelőbb módon befejezni az építést. VÁMSZER Géza, ROEDIGER Lajos, KÓS Károly véleményezze, a ház fala síkálva vagy vakolva legyen-e, földes vagy deszka alsó padozat legyen-e, az előtte levő kerítés milyen legyen stb., a berendezést pedig HAÁZ Rezső véleményezze. NAGY Jenő: a befejező munkálatokhoz szükséges faanyagot MÁTYÁS István kozmási, BRÜLLER Hermann és STERN Henrik csíkszentmártoni fűrészgárosoktól ajándékképpen biztosította. Amint az út megjavul, április hó folyamán az anyagot átveszi, és lehetőleg kaláka útján szállíttatja. A bizottság intézi a múzeum elülső kerítésének is a meghosszabbítását, egységes utcai front kialakítása végett.

– Május 13. *Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv.* A bizottság úgy határoz, hogy házilag végezteti el a befejezési munkálatokat. A belső szakmai kritikát az ekkor már gyakran zsörtölődő ROEDIGER Lajos adja: március–áprilisban javasolta, hogy az elhibázott elhelyezésű (rossz tájolású, az utcára nem büttel fordított) menasági ház továbbépítését szüntessék be. Hiányolja a ház elől a virágoskertet, mögüle a gazdasági épületeket (istálló, szekérszín járó-, hordó-, trágyázó szekérrel, eketaligával, téli korcsolyával, a használaton kívüli szövöszékkel, a tévővel, gyalupaddal, számadó

lőccsel stb.). Az ügyvezető-tanács a javaslatot nem fogadja el: „a menasági ház azért helyzetetett el így, mert annak idején három székely ház felépítése tervezetett, s a hely szűk volta miatt csak így volt elhelyezhető, s azért vétegett frontul a feljáró út, nem a telek előtt elvonuló országút.” ROEDIGER figyelmeztetése ezek után: ha már tájolásán nem tudnak is változtatni, maradjon legalább a belseje székely lakóház: „Attól meg egész bizonyosan aludni se tudnék, ha valami tapasztó ember léccel verné tele a falát a háznak, és arra hányná fel a sarat, hiszen azt APOR Péter uram idejétől a nagyapámig mindéig *bolhaszegre* hányták föl. A berendezést úgy gondolom, hogy lesz abban egy Kriska nén, ki szóni fog a kászoni szövöszéken, ott lesz a Mári leánya a csöllő keréknél, Áron bá az meg a csempékályha előtt ülve a duruzsmáló széken, csendesen szíja a pipáját, a vetett ágy felett ott színeskednek a rüdi lepedők stb. stb.”

– Szeptember 4. A Csíki ház felavatása, szabadtéri előadás másorral, mintegy 800 részvevő.¹²⁵

– December 7. *Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv.* Az 1937. év tavaszán megkezdett munkálatok GÖDRI Ferenc és KERESZTES Károly ellenőrzésével és felügyeletével befejeződtek. Az építkezéshez szükséges anyagok közül NAGY Jenő áldozatkészsége és közbenjárása folytán tetemes mennyiségű padlódeszkat, lécet és boronát, a városi tanács részéről a kőkerítéshez 45 szekér őskori követ, a léckerítéshez cserefa sasnak való anyagot kaptak díjtalanul. FERENCZ Jenő helybeli római katolikus kántornak a csikmenasági ház megvásárlása és elszállítása körül kifejtett szíves tevékenységéért köszönőiratot küldenek.

5. További kísérletek a szabadtéri néprajzi részleg fejlesztésére (1938–43)

1938

– Március 29. *Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv.* A csíki ház összes költségei 75 961 lejre rúgnak, melybe nincsen belefoglalva azon anyagok értéke, melyeket dr. NAGY Jenő alelnök közbenjárása folytán a csíki fűrészgárosok ajándékoztak. A ház megvásárlási árának összegét, mely 4049 leit tett ki, dr. NAGY Jenő alelnök fedezte.

– Május 5. KISS fényképész Parajdról felhívja a Székely Nemzeti Múzeum figyelmét egy eladó régi kétköves malomra, amelyen 1785-ös évszámot tartalmazó latin szöveg található, faragott tulipán stb. motívummal. „A két köves rész összekapcsolt homlokzattal, középen lépcsővel, kb. 8–10 m hosszú és 2,5 m magas”. Fényképet is küldhet róla.

– Május 19. FELSZEGHI fényképet kér (május 24-i dátummal kap választ, fényképpel).

– Május 30. FELSZEGHI a fényképen látható rész ára után érdeklődik, kiállítási tárgynak jó volna, de az egész malom nem érdeklőti.

– Június 4. KISS 15 000 lejes árajánlatot követt, a malom tudniillik üzemben van, és árából be kell indítani helyébe az újat.

– Június 10. FELSZEGHI átír BÁNYAI-nak Székelyudvarhelyre. A két köves vízimalom nagyon szépen faragott cserefa, 1785 júniusában építette SIMÓ Gergely és István, illetve IMRE Ferenc. Tudna-e BÁNYAI erre mecénást (a múzeum az elszállítását és a felállítást tudná vállalni). Ha sikerülne, azonnal felállítanák a malmot a múzeum udvarán valami megfelelő deszkaépítményben – csak az egyik kőre volna szükségük, és a faragott részre egészen.

– Június 24. BÁNYAI javaslata, próbáljanak BIRÓ Gábor parajdi Monopol (?)-igazgatóhoz, illetve KNOPP Vencel nyugalmazott tanár, korondi aragonitgyároshoz fordulni, talán összehoznának erre a célra egy múzeumpártoló társaságot.

– Június 30. FELSZEGHI KERESZTESSEL hivatalos felkérést intéz a két megnevezetthez (mellékeli BIRÓ-nak a fényképet is).

– Július 27. *Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv.* A malom megvásárlását esetleges későbbi megkönnyítése érdekében egyelőre elhalasztják.¹²⁶

1941

– december 12–13-án BALASSA Iván Csíksomlyón és Menaságon, részben megszerzésre érdemes muzeális értékű bútorok és épület (malom, olajütő) összefrászáért. (1941. évi jelentés.)

1943

– Február 18. HERPEI levele BORCSA Gergely csíksomlyói tanárnak. BORCSA CS. BOGÁTS Dénesnek jelezte január 28-án, hogy egy csíksomlyói, 1743-ban épült házat készülnek átépíteni (CSISZÉR Lajos szobafestő háza, a plébánia kapujára nyíló utcában). HERPEI alaprajzot kér, és árat. BORCSA sikertelenül alkuszik, viszont pontos leírást ad: Az udvaron is minden régi (sütőház, csűr). Közvetlen a ház mellett másik régi ház áll, de fiatalabb, és nincs felírta. Az ereszt úgy tíz éve befalazták, hogy két család között megoszthassák a házat, a két szoba között azelőtt ajtó nyílhatott. A közfal mellett volt a (csempe) tűzhely. A mestergerenda felírata ANNO DONI 1743 DIE 8BRIS CURANT FIERI FRANCISCUS SALAMON Ó JESU 2 NOFIES CLAMARIS AMARIS (a végének, jelzi BORCSA, nem tudta az értelmét kivenni).

– Március 2. HERPEI is aránytalanul tartja az árat (csaknem tízszerese az általuk gondoltnak), és felveti az ötletet, nem lehetne-e a tulajdonossal úgy

megegyezni, hogy a házat a létesítendő csíkszeredai múzeumnak ajándékozza vagy adja el jutányosabban. Hátha így megmenthetnék a házat. Ez esetben, kéri BORCSÁT, forduljanak GAÁL Ferenc népművelési titkárhoz. Ha ennyi sem sikerül, próbálják meg bementeni a csíki múzeumba legalább a mestergerendát és – ha régi – a kályhacsempét.

– Július 7–12. GAÁL Károly, akkor VISKI Károly által segítségével küldött egyetemi hallgató „Csíkmenaságon folytatott gyűjtéseket, a múzeum telkén felállított idevalósi ház berendezését rekonstruálta, a ház régi belső képét, alaprajzát megszerkesztette. A sarkos elrendezés megvan, de a szobák sorrendje különböző. Amíg másol a „tisza szoba” elől van, itt a tiszta szoba a ház hátsó részébe került. A múzeumbeli székely háznál is így van az elrendezés, amit bizonyít az első szoba faragott gerendáján lévő vetélt orsó helye is. Ilyen munkára mindig a viselő szobát használják. Ugyancsak a viselő szobában van mindenütt a nagy szemeteléssel járó cserepes. A bútorok elrendezése mellett sikerült megtalálni az eredeti bútorok egy részét. Ezek azonban olyan rossz állapotban voltak, és tulajdonosaik olyan árat kértek értük, hogy nem tartotta érdemesnek megszerzésüket, annál is inkább, mert a berendezéshez szükséges tárgyak azonosak a háromszéki szentföld egyszerűbb tárgyaival”. (1943. évi Jelentés)

– Július 16. CS. SEBESTYÉN Károly HERPEI-nek. Le szeretné közölni a székely kapu eredetéről írt tanulmányban a menasági kapu képét is, amit két éve HERPEI-éktől kapott. Honnan van a kapu, mikor került be – írni le neki a feliratot...

– Július 20. HERPEI válasza. 1932-ben hozták be a menasági kaput, mellékeli a ligatúrás feliratot, pontos lejegyzésben (ami ebből itt visszaadható olvasat: MIHALY LÁZÁR, SANT AL Á KIK ITEN LAKNAK / SEGENEK 'S IAMBORNAK E KAPVT FELNYITAK // ANO DO:NI, 1761+DIBUS MAJI)

– Július 25. CS. SEBESTYÉN Károly HERPEI-nek. „ennek a menasági kapunak a felírása felette érdekes abból a szempontból, hogy itt látok először olyan ligatúrákat, mint amilyenek a székely rovásírásban voltak divatban. Nyolc helyen van betűösszevonás, egész szokatlan nekem. Én magam nem láttam még ilyent kapukon. Azt hiszem, az az ember, ki ezeket a betűket felírta a kapura, az még tudott rovásírásról.” Szeretne székelykapukról írni, de nagyon újszerű közelítésre gondol, nem tudja, hol közölnék le.¹²⁷

– 1943. évi jelentés. Felső-erdővidéki gyűjtés, VAJDA László jelentése: Eredeti terv szabadtéri múzeum formájában egy teljes esztana, juhkosár és kalyiba felállítása a bevelőval együtt. „Ez a terv lényegében már megvalósultnak tekinthető, amennyiben a tel-

jes berendezés, a kalyibához való „állak” és a kosárhoz szükséges faragott lécek is a múzeumba kerültek, s az építést illetőleg is megegyeztek kisbaconi pakulárok-kal; magát azt építkezést azonban a légvédelmi óvintézkedések miatt el kellett halasztani.” Kisbacomból, Magyarhermányból és főleg Nagybacomból ugyanakkor nagyobb temetői gombfa-gyűjtemény kerül be.

6. A csernátoni szabadtéri néprajzi részleg születése (1970–1979)

1970

– A megyei múzeummá átminősített „Sepsiszentgyörgyi Múzeum” néprajzos muzeológusa, GAZDA Klára kinézi a 18. századi közepi vargyasi LÁSZLÓ András-féle házat. A RABSONY utca 179. alatti ház valamikor a VARGA Jánosé volt, ház-eresz-kamra beosztású. Még ebben az évben megvásárolják.

1971

– Január 8. A Múzeum megvásárolja a GAZDA Klára által kiszemelt bélafalvi házat 1726-ból, BANDI Bélától (10 000 lej). A sarokeresztes épület szerkezete: kiscház (fűsház), nagyház, eresz, tornác. Felirata: EPITE-TETT 1726-BAN ORBÁN SÁMUELNEK 30-IK IDEI-BE. GYÖRGY FERENC IRTA, VAS JÁNOS KIVÁG-TA. A mestergerenda díszítése rozettás, farkasfogas, a Rétköz erdőréstől származó fenyő. Még ebben az évben a múzeumhoz kerül néprajzosnak MOLDOVAN Nicolae, akinek számottevő a hozzájárulása a skanzen kiteljesedésében is.

1972

– KÓNYA Ádám skanzen-tervvázlata a *Művelődés* 1972/9 számának borítóján. A Kökönyes-pataki skanzen madártávlati rajza szöveg nélkül jelenik meg, ti. a megye művelődéséért felelős SYLVESTER Lajos siet leközölni. A rendelkezés fentről érkezett, KIRÁLY Károly megyei főtitkártól, és SYLVESTER már tavasszal szorgalmazta egy múzeumfalú létrehozását. Előbb abban gondolkoznak, hogy a katolikus plébániának a múzeummal szomszédos telkét elcserélik egy Csíki úti telekre, és így bőven lesz helyük a Csíki ház mellé és mögé felépíteni a többi épületet. MOLDOVAN Nicolae eredményesen tárgyal is ez ügyben a katolikus esperesi hivattal. A KÓNYA Ádám skanzen-terve („Kökenyesfalva”) az volt, hogy a Sepsiszentgyörgytől északra, az árkosai út közelében álló TOROCZKAI-WIGAND-féle házat és lakóját beszerződik pl. jegyárúsító egységnek, eléje pedig az út mellé felépítik KÓS két lebontott sepsiszentgyörgyi épületét, a múzeum adminisztratív épületeinek. A szabadtéri múzeum felépítése: néhány ház a népi épületek fejlődését bemutatni (kétosztatú, háromosztatú stb.); egy lófőszékely élet gazdasági épületeivel és egy közép-nemesi teljes belsőség; különböző házak a térséget ért külső (pl. szász) hatások tanújaként. A patak partjára malom került volna és posztóványoló, a dombtetőre temető haranglábbal (hatolykai fatorony, 1668), és eszténa. A terv különös szépsége, hogy nem ismerték a TOROCZKAI-WIGAND 1910-es tervét, és épp egy TOROCZKAI-WIGAND tervezte nyaraló köré terveztek meg egy számos pontban annak egykori skanzen-tervére emlékeztető együttest. Be akarták hozni pl. a népi kő sarokeresztes rétyi GAZDA-kúriát, 1717-ből, a zoltáni (?) CZIRJÉK-féle házat 1711-ből, a csernátoni SZÁSZ Géza-féle házat 1734-ből, a fotsi 1772-est stb. Ez a terv is számolt a vargyasi és a bélafalvi házzal is. A múzeumi falu felépítését Bukarest támogatta, a GRIGORESCU Főiskoláról Vasile DRÁGUȚ professzor egész évfolyamot küldött le az épületeket felmérni. Valószínűleg Constantin STANCA vezető megyei pártaktivista akadályozta meg a kivitelezést, aki korábban a múzeummal szomszédos telek irányába való terjeszkedést is elnapolta azzal, hogy a múzeum és a sétátér közötti összes épületet le fogják úgyis bontani, és majd utána tervezzenek. Az épületek azonban a csernátoni részleg 1973-as létrejöttét követően részben, szerencsére bekerültek és felépültek Csernátonban.

– Zágoni 1796-os ház megvásárlása a Múzeumnak, MOLNÁR Sándortól, 10 000 lejért, előtte virágkert volt. Mestergerendájának felirata: ÉPTT ANO 1796 ALBU JOSEF FELESÉGE ISÁK ILONÁVAL. Szerkezete: nagyház, kisház (gabonás), kamara, eresz (kőtséges kamarával). Ezt a házat a helységben kívánják hagyni.

1974

– Lebontják a bélafalvi házat, előtte virágkert volt.

– December: a vargyasi házat beszállítják Sepsiszentgyörgyre, a múzeum udvarába (HASZMANN Pál és MOLDOVAN Nicolae néprajzosok).

1975

– Év végén Sepsiszentgyörgy engedélyt kér, újra felállítani két házat – a bélafalvit a csernátoni falumúzeum kertjébe, a vargyasit a sepsiszentgyörgyi múzeumba, a csíki ház mögé. MOLDOVAN Nicolae jár el az ügyben.

1975–77

– Javítási munkálatok a zágoni házon.

1976

– A bélafalvi házat Csernátonba viszik

1978–79

– A Megyeyi Múzeum, a Csernátóni Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, HASZMANN Pál felépítik Csernátónban a bélafalvi házat. Az eredetileg a fűstházban álló kemencéjét külön épületbe, egy nyári-konyha költöztetik.

1979

– Restaurálják, újraépítik a község segítségével a MIKES-kertben a zágoni házat (1986-ban leég). Csernátónban restaurálják, felépítik a vargyasi házat.

Jegyzet

1. Legutóbb pl. SISA József, **Az 1896-os ezredéves kiállítás néprajzi faluja és a magyar állam önreprézenciója.** *Korunk*, 2001/7, 47.
2. VARGHA László, **A Magyar Skansen.** *Ethnographia*, 1937, 333.
3. BALASSA Iván, **A tihanyi Természetes Szabadtéri Néprajzi Múzeum.** *Ethnographia* LXXVII/4, 1966.
4. VISKI Károly, **A magyar Skansen.** *Magyar Szemle*, 1931/3, 231–242.
5. 1894, a norvég Bygdø (Oslo mellett); 1901, a dán Lyngby (Koppenhága mellett); 1909, a finn Seuraasari-szigeten (Helsinki közelében); 1918, a holland amheim; 1924, a lett Jugla (Riga mellett). DOMANOVSKY György, **A szabadtéri múzeum szervezeti és technikai kérdései.** *A Néprajzi Múzeum Értesítője* XXXII, 1940, 166.
6. SISA József, **i.h.**
7. BALASSA M. Iván, **A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon.** *Ethnographia* LXXXIII/4, Bp., 1972, 555.
8. VISKI Károly, **i.m.**, 237.
9. BALASSA M. Iván, **i.m.**, 555.
10. SÁNDOR István, **Néprajzi múzeológiánk kezdetei.** *Ethnographia* LXIV/1–4.
11. BALASSA M. Iván, **i.h.**
12. A háromszéki kiállítási fiókbirozságnak pl., amely szintén nagy számban küldött Bécsbe háziipari termékeket, a helyi széki jegyző, HORVÁTH László volt az elnöke, és brassói gyűjtőhely közvetítésével utaztak a tárgyak. HORVÁTH László tételes elszámolása a *Nemere* cikkében (**Háromszéki világi kiállítás ügy.** N, 1873/24)
13. Az ismertetés eredeti helye: **A bécsi kiállítás.** 1873.
14. VISKI Károly, **i.m.**, 238.
15. SISA József, **i.m.**, 48.
16. *Székyel Nemzet* (a továbbiakban SzN), 1885/50.
17. SzN, 1885/64.
18. SzN, 1885/70, 114, 122.
19. K.K. tudósítása, Budapest, május 7. SzN, 1885/71.
20. BEKSICS Gusztáv, **A székyeli ipar.** SzN, 1885/76.
21. Fennállása éveiben az egyesület működő gazdasági egyleteket hozott létre minden székyeli megyében, így tevékenysége kezdett beszűkülni a közművelődés irányába. Mivel az EMKE Kolozsvár-központú, egész Erdélyt lefedő szervezetnek kíván ekkor létrejönni, és szemlátomást nem vesz tudomást arról, hogy (a Székelyföldön legalábbis) már létező tevékenységeket akar beindítani, az Egyesületet az a veszély fenyegeti, hogy működési terület nélkül marad, és ráadásul öt évvel később „hazafias” eszmék nevében „székely” szeparatizmussal. Vö. SÁNDOR Kálmán felvetése, hogy az EMKE érdekében megpróbálhatnák az egyesülésre való felhívást (SzN, 1885/59), illetve „Öszinte” aláírását, az előbbieket pontosan megfogalmazó, jószándékúnak, de egyben igazságtalannak is tűnő cikk Csíkszeredéből („A Székely Egyesület elég erős volt, sokezer forintos alapítókével, nagy szellemi erővel, de 10 éves működése eredményei silányak, az utóbbi években mindössze egy kalendáriumot tudott kihozni. Mégis, a Székelyföldön elsősorban a Székely Egyesület kellene támogatni, de néne fel is hívásához?” – SzN, 1885/60). Az Egyesület tevékenységéből

mára valóban a Székely Egyleti Képes Naptárra emlékezünk leginkább, de megjegyezzük, hogy az évekig az egyleti titkár BENEDEK Elek szerkesztette népnaptár a legjobbak egyike volt, egyebek között ma is gazdag ismeretforrás. A Székely Nemzeti Múzeumot pedig Elek apóék később is támogatták, 1894-ben 10 000 koronát ajánlanak fel saját csarnokának építésére, amelyet, igaz csak 1916-ban, be is fizetnek.

22. KOZMA Ferenc, **A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota.** Budapest, 1879. A csekefalvi születésű, sokoldalú szerzőt CS. SZABÓ László (akinek nevében a CS. ugyancsak CSEKEFALVIT rövidíti) úgy jellemezte, mint (ORBÁN Balázs után a Székelyföld legjobb ismerőjét).

23. A központi választmány döntése: anyagilag is áldozni fog a célra, mégpedig az 1885-ös költségterv 5. pontja alól (1200 Ft művelődési és közgazdasági célok előmozdítására, illetve ipari kiképzésre segély ifjaknak). 1000 Ft pályadíjjal jutalmazza KOZMA Ferenc említett kötetét, 50 aranyat ítélnék meg a marosvásárhelyi 1885. őszi kiállításra a marostordamegyei gazdasági egyletnek, felét ipari, felét gazdasági cikkekre stb. (Nagygyűlés jegyzőkönyve, in: **A székyeli művelődési és gazdasági egyesület Marosvásárhelytől, 1884. szept. 25-én tartott Nagygyűlésének emlékkönyve.** Mvh., 1884.) SZABÓ Károly felolvasását lásd uo.: **Királyi telepítvényesek-e a székyeliek?** Az egyesület a székyeföldi általános érdekek előmozdítása céljából a kiállítási házon kívül segélyt ad az udvarhelymegyei háziipari egyesület által fenntartott székyelkeresztúri szövetséges iskolának (100 Ft), évenként 100–100 Ft-ot az 1886-ik évtől kezdve a székyeludvarhelyi főreáliskolának, 100 Ft-ot a csíkmegyei háziipari bizottságnak, kisebb-nagyobb (20–100 Ft) összegű segélyeket székyeli tanulóknak (SzN, 1885/57).

24. SzN, 1885/57.

25. SzN, 1885/155.

26. **Székyeföldi iparmúzeum a székyeli fővárosban.** SzN, 1885/92.

27. SzN, 1885/155.

28. PAIS Ágnes, **Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire,** jelen kötet, 14. jegyzet. Az 1885-ös budapesti országos kiállításra a *Nemere* 1883. április 29-i szám mellékletében, majd a július 12-i számban jelenik meg a felhívás.

29. SZINNYEI, **Magyar irók** XI, 581–582.

30. VISKI Károly, **i.m.**, 238.

31. BALASSA M. Iván, **i.m.**, 553.

32. VISKI Károly, **i.m.**, 238–239.

33. BALASSA M. Iván, **i.m.**, 558.34 VISKI Károly, **i.h.**

35. BALASSA M. Iván, **i.m.**, 571–572.

36. GYÖRFFY István, **A magyar ház** [1934], in: **Magyar falu, magyar ház,** Bp., 1943.

37. VARGHA László, **i.m.**, 332.

38. VISKI Károly, **i.m.**, 239–240.

39. BALASSA M. Iván, **i.m.**, 559–571.

40. Tí. ekkor. 1897-ben támogatta volna ezáltal először a törvénykezés a vidéki múzeumokat. **Vidéki néprajzi múzeumok.** *Néprajzi Értesítő*, 1902, 84.

41. GYÖRFFY István, **A néphagyomány és a nemzeti művelődés,** Bp., 1939.

42. VARGHA László, **i.m.**, 332. Vö. TOROCZKAI-WIGAND Ede, **Székyeföldi népművészeti múzeum.** *Magyar Iparművészet* XIV, 1911/1, 23–24. A teljesség kedvéért szúrjuk be, hogy a szabadtéri néprajzi múzeum gondolata BÁTKY Zsigmondot is foglalkoztatta 1906-ban, GYÖRFFY István pedig 1938-ban tervezte a budapesti Városligetbe. (Vö. **Das ungarische Freilichtmuseum in Szentendre.** sz. Kecskés Péter, Budapest, 1985). „Székely népművészeti múzeumot” viszont Budapestben alapoz majd 1935-ben adományával TOROCZKAI-WIGAND, a Szentháromság tér 3. alatt.

43. VISKI Károly, **i.m.**, 242.

44. VARGHA László, **i.m.**, 336, 338.

45. BALASSA Iván, **i.m.**, *Ethnographia* LXXVII/4, 1966.

46. **Magyarország múzeumai.** főszerk. BALASSA M. Iván, Bp., 1998.

47. Uo.

48. **Múzeumi hírek, Néprajzi Értesítő,** 1931, 179. A skanzen felállítását megelőzően GYÖRFFY István közli a térségből anyagot: **Adatok a régi palóc építkezéshez.** *NÉ*, 1930, 154–155.

49. PÁPAI Károly, **A palóc faház**, *Ethnographia*, 1893; PINTÉR Sándor, **A palóc család otthona**, *Néprajzi Értesítő*, 1909; ISTVÁNNFI Gyula, **A palócok lakóháza és berendezése**, *Néprajzi Értesítő*, 1911.
50. DOMANOVSKY György, **i.m.**, 178.
51. TOROCZKAI-WIGAND Ede, **i.h.**
52. TOROCZKAI-WIGAND Ede, **Négyféle mfvekről**, Marosvásárhely, 1914 (a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság Évkönyvének különlenyomata).
53. TOROCZKAI-WIGAND Ede, **Cserényös házak**, Budapest, 1916.
54. **A magyar parasztház**, KERTÉSZ K. Róbert és SVÁB Gyula felvételei alapján rajzolta SVÁB Gyula, Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, Bp., é.n. (1907?). I–II. füzet. Az irodalom helyenként félreírta, és terveiként mutatja be, holott dokumentáció. A TOROCZKAI-WIGANDdal 1909–10-ben közelebbi kapcsolatba került KÓS Károly „jó emberei” között említi a szerzőpáros 1912-beli emlékek kapcsán (KÓS Károly, **Életrajz**, közzéteszi BENKÓ Samu, Budapest–Bukarest, 1991, 122 stb.).
55. A székelység etnográfiajának megírásához történő előmunkálatok, kapcsolódó néprajzi gyűjtés és műszaki feltételeit biztosító műintézet tárgyában, l. **Melléklet**, Marosvásárhely a magyar néprajzi kutatás jelentős pillanatainak színtere, további meglepetéseket tartogat.
56. LÁSZLÓ mellett még ott sincs CSUTAK, és a Múzeumnál nagyobb rendszeres államszolgálatra már ekkor is inkább csak Kassát, Pécsét, Szegedet érdemesíti az országos múzeumi főfelügyelőség. Ráadásul, ami még ritkább, Sepsiszentgyörgyön könyvtárat, illetve néprajzi, régiség és természetrajzi tárat egyaránt támogatnak – a múzeum nevében nem üres fordulat a *Nemzeti* (értsd: British Museum-típusú) jelző.
57. *SzN*, 1903/4. Ifj. LÁSZLÓ Ferenc–LÁSZLÓ Attila nyomán (**LÁSZLÓ Ferenc élete**, in: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány**, Bukarest, 1978, 16).
58. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1903. évi állapotáról**, Sepsiszentgyörgy, 1903, 13.
59. ROEDIGER Lajos, **Kopjafák a kovászai temetőben**, *Néprajzi Értesítő*, 1903, 299–302.
60. 1903-ban 400, 1904-ben 500, 1905-ben, az alapító és legnagyobb addigi gyűjtő nagyszony, CSEREYné halála évében már 680 koronát kapnak néprajzi tárgyvásárlásra, de a gyűjtésnek ebből csak mintegy felét fedezi.
61. LÁSZLÓ évi 20-30 községet jár be ezekben a gyűjtőévekben. LÁSZLÓ–LÁSZLÓ, in: LÁSZLÓ Ferenc, **i.m.**, 17.
62. L. **Melléklet**.
63. Igazgató-választmányi jegyzőkönyv, 1910. december 21. Kapcsolatuk éveikig szoros: 1914-ben a **Négyféle mfvekről** kötetet dedikálja a Múzeumnak, 1917-ben, szából huszadik példányokként a Táltos Kiadónál megjelent köteteket.
64. TOROCZKAI-WIGAND a nagy marosvásárhelyi polgármester, BERNÁDY unokahúgát vette feleségül és meg is telepedett a városban. KÓSSal itt kerül közeli ismeretségbe, 1909–10-ben. A KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaságba is csaknem egyidőben tartják székfoglalójukat (KÓS 1910 januárjában), közös épülettervük is születik, a vármegye székházát – ennek kivételését az impériumváltás hűdítja meg. (BENKÓ Samu, **Marosvásárhely és KÓS Károly**, in: **KÓS Károly egyetemessége, sz. MÉSZÁROS József**, Kolozsvár, 1996)
65. SZINTE Gábor, **Egy háromszáz éves székely ház**, *Vasárnapi Újság*, 1911/15, majd *Székely Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv az 1912-ik szökö évre* (XXXI. évf.), sz. BENEDEK Elek, Budapest, 48–49. L. teljes szövegét a **Melléklet**ben.
66. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910. és 1911. évi állapotáról**, Sepsiszentgyörgy, 1911, 80. A rendkívül fontos adatot már ifj. LÁSZLÓ Ferenc és LÁSZLÓ Attila kiemeli (in: LÁSZLÓ Ferenc, **i.m.**, 23).
67. **Múzeumi feljegyzések (1911–)**, kéziratos füzet a Székely Nemzeti Múzeum irattárában. Vö. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez**, jelen kötet – a továbbiakban **MF**, illetve **Jelentés...**, 1911, 80.
68. *SzNM* It. 94-1911, ill. GAZDA Klára, in: LÁSZLÓ, **i.m.**, 67.
69. A tulajdonos DARKÓ Mihály helybeli igazgató-tanfőt azért szükséges

- megnevezni, mert a házat építő VERESEKnek két telke is volt, egy-egy székelypapoval. DARKÓék előtt az 1751-es állott, a napholdas-sellős-oroszlanós-sárkányos, amelyet csak a világháború után sikerült behozni, a NÉMETH Károly tulajdonában levő telek előtt pedig az 1913-ban megszerzett 1733-as. Egy harmadik nyilvántartott régi dálnoki kaput, az 1791-est a Magyar Nemzeti Múzeum vásárolta meg, vö. DOMANOVSKY, **i.m.**
70. Részletes leírásukat lásd LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui**, 1913, újraközölve in: LÁSZLÓ Ferenc, **i.m.**, 174–177.
71. *SzNM* It. 575-1914.
72. VUIA, Romulus, a román Erdélyi Néprajzi Múzeum igazgatója, egyben a kolozsvári román egyetem néprajzi tanszékének vezetője. Kapcsolata a Székely Nemzeti Múzeumnal régi, még 1916 tavaszán, Hát-szegről kéri a Múzeum kiadványait, mindenekelőtt az **Értesítő** III. kötetét, BALÁZS Márton dolgozatát a hűsvéti tojásokról – tudományos kutatásaihoz van rájuk szüksége. Kapcsolatuk a későbbiekben is jó, 1932. április 11-én CSUTAK Vilmos VISKI ajánlását is mellékelve ajánlja HAAZ Sándort VUIAnak alkalmazására, meghozza magyar nyelvű levelben.
73. Bemutatásához l. mindenekelőtt Luise NETOLICZKA, **Das siebenbürgische Volkskundemuseum in Cluj-Klausenburg (Rumänien)**, Sonderabdruck aus *Museumskunde*, Neue Folge IV, Heft 3, Berlin.
74. *Néprajzi Értesítő*, 1927, 84. Az *Irodalmi Szemle* rovat ismerteti ROSZ bemutatását (kny., Székelyudvarhely, 1924) az erdélyi, néprajzi anyagot is tartó múzeumokról.
75. **Muzeul etnografic al Ardealului**, București, 1928.
76. VISKI Károly, **i.m.**, 231–242.
77. A csúrt 1932-ben állították fel. Luise NETOLICZKA, **i.m.**, 20 (133).
78. VARGHA László, **i.m.**
79. További kutatás tárgya lehet, befolyásolták-e egymást Balassagyarmat és Sepsiszentgyörgy. Azt mindenesetre lelváltás bizonyítja, hogy CSUTAKnak volt kapcsolata a balassagyarmati Székely Társasággal.
80. Ti, a múzeum főépülete „mellé” kívánták telepíteni, a WELLENREITER-féle szeméjari ún. Major-teleken viszont erre egyszerűen nem juthatott hely.
81. *SzNM* It. 4-1930, 15-1930 stb. Részletezését és a továbbiak részletezését lásd a **Melléklet**ben.
82. Utóbbi l. SAS Péter jelen kötetbeli forrásközlésében (**KÓS Károly két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz**).
83. L. **Melléklet**.
84. CSUTAK december 19-i levelében a nyáron megírt véleményt várja MILLEKERTől, ez az 1935. áprilisi, ugyancsak MILLEKERThez intézett CSUTAK-levelé alapján, még akkor sem érkezett meg.
85. CSUTAK 1936. május 5-i levele CSOBOTH Jánosnak Altörjára, a KOLUMBÁN-APOR ház ügyében, l. még **Melléklet**.
86. **Pásztortűz**, 1934. június 15.
87. CSUTAK Vilmos 1933. május 9-i igazgatói jelentése.
88. A mezőgazdaság neolitikumi forradalmát megfogalmazó brit Childe V. GORDON, a berlini Hermann SCHROLLER, a román Alexandru TZI-GARA-SAMURCAȘ és Ioan ANDRIEȘESCU mellett: BALOGH Ernő, BALOGH István, BÁNYAI János, BARABÁS Samu, BITAY Árpád, BOGÁTS Dénes, BOROS Fortunát, CS. SEBESTYÉN Károly, CSUTAK Vilmos, CSÜRY Bálint, DIVALD Kornél, DOMOKOS Pál Péter, ELEKES Andor, ERDÉLYI Lajos, ERŐSS József, FETTICH Nándor, GAÁL István, GELEI József, GÓDRI Ferenc, GULYÁS Károly, GYALUI Farkas, GYELNIK Vilmos, GYÖRGY Lajos, HAAZ Ferenc Rezső, HOFFMANN Edith, HUSZKA József, KODÁLY Zoltán, KÓS Károly, KOVÁCS István, KRISTÓF György, LYKA Károly, MÉHELY Lajos, MOESZ Gusztáv, NYÁRÁDY E. Gyula, ROEDIGER Lajos, ROSKA Márton, SÁNDOR József, SCHENK Jakab, SEBESTYÉN Gyula, SOLYMOSSY Sándor, SZÁDECZKY K. Gyula, SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter, SZEPESFALVI János, SZŐCS Lajos, TULOGDY János, VARGA Nándor Lajos, VASVÁRI Miklós, VISKI Károly.
89. Mellettük illik megnevezni a fiatal, lelkes siklódi néprajzi gyűjtőket is, KERES(Z)TÉLY Józsefet és HEGYI Józsefet.
90. Siklód épületeihez l. még VISKI Károly, **Adatok a székely építkezés ismeretéhez**, *Néprajzi Értesítő*, 1911, benne 1909. évi siklódi gyűjtésének

anyaga az 1795-ös ajtókeret-felirattal. Siklódi vonatkozása azonban már az 1873-as bécsi székely háznek volt.

91. PONGRÁTZ Vilmos, Csíkszentmárton: *Egy 18. századbeli székely ház és telek alaprajza és részletes leírása*; KOVÁCS Ferenc római katolikus tanító, Csíksomafalváról: *A székely ház alaprajza az udvarral együtt*; KARDA Károly: *Egy régi (legalább 17. vagy 18. századbeli) székely ház és telek alaprajza és részletes leírása*; A. CSOBOTH János: *APOR László és Mihály alsótorjai háza*; BALÁZS Alajos: *Felsőőfalvi FÜLÖP Mihály betelke, épült 1759-ben*; BALÁZS Alajos: *Idős SZILVESZTER Albert házas telke Siklódon, épült 1780-ban (rajz)*; SIMÓ János református lelkész: *Tágasabb mátisfalvi belseőség*. A pályázat tiszek, illetve székely ház és telek felmérésére vonatkozó részét először ugyancsak a Székelységben, az 1933/1–2. számban íratta ki BÁNYAI Jánossal MILLEKER, május 1-jei beküldési határidővel, utóbbit 2000 lejes pályadíjjal, és a tiszekre 6, a székely házra 19 munka érkezett be. Amint az 1933/7–8. számban közölt eredményhirdetésből kiténik, CSOBOTH, PONGRÁTZ, KARDA már ekkor nyújtott be díjazásra érdemesített dolgozatot. Mellettük olyan nevek, mint ILLYÉS Elemér és MOLNÁR István. MILLEKER meg is emelte ekkor a pályadíjat. PONGRÁTZ Vilmos dolgozata a Székelység 1936/9–10. számában: **Régi és új székely lakóházak építési módja Alcsókban**. A második, bővített kiírás a Székelység 1936/1–2. számában jelent meg.

92. Az 1853-as kecseti házat tkp. már 1953-ban Székelykeresztúrra telepített, hogy aztán népi ipari szerkezetek kiállításával teljesítsék ki a szabadtéri részleget.

93. **Jelentés...**, 1912, 72.

94. Vö. 65. jegyzet.

95. **MF** és **Jelentés...**, 1912, 80.

96. **A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése... a Múzeum 1912. évi fejlődéséről és állapotáról**, Sepsiszentgyörgy, 1913, 9.

97. SZŐCS GAZDA Enikő, **ROEDIGER Lajos néprajzi munkássága**, *Acta (Siculica)* – 1998/II, 212: mell., négy alaprajz.

98. **MF** és **A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése... a Múzeum 1913. évi fejlődéséről és állapotáról**, Sepsiszentgyörgy, 1914.

99. Dr. HER(R)MANN Antal **Határozati javaslatai a székely néprajz ügyében a Székely Társaságok Szövetségének közgyűlésén, Előpatakon, 1913. augusztus 25-én**. *A székely néprajzi alap kiadványai I.*, Marosvásárhely, 1913.

100. **Jelentés...**, 1914, 18–20.

101. **A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése... a Múzeum 1914. évi fejlődéséről és állapotáról**, Sepsiszentgyörgy, 1915, 17–18.

102. BOÉR Hunor, **i.m.**

103. Dolgozata a *Néprajzi Értesítő*ben fog megjelenni (mintegy 30 faluban gyűjtött megírásához, az illyefalvi adatokat kevésbé tudta felhasználni, további fontos gyűjtőhelyei Kilyén, Haraly, Gelence, Szemerja, Várdotfalva, Csobotfalva, Szentmihály, Mészkö, Várfalva, Kövend, Bágyon, Torda, Mezőbánd. VISKI Károly, **Székely tűzhelyek**, NÉ, 1931, 16–27.)

104. A dolgozat a *Néprajzi Értesítő*ben fog megjelenni (VISKI Károly, **Makkos fazáraink**, NÉ, 1931, 41–55).

105. Ekkor csíkmenasági igazgató-tanító. Az ORBÁN Balázs **Székelyföld leírása** BÁNYAI János tervezte-szervezte 2. kiadásához is bedolgozott.

106. KEŐPECCI műemlék-felmérést végzett a térségben a Múzeumnak, a felmérés anyagát az **Emlékkönyvben hasznosította. Ebben az időben kerülhetett közelebbi kapcsolatba a szeredaiakkal (VÁMSZER, NAGY Imre), ahogy NAGY Jenővel is.**

107. A *Székely Múzeum* folyóirat CSUTAK terve volt, tulajdonképpen az 1929-es **Emlékkönyv** munkálatait lett volna hivatott folytatni. Bár kiváló tudósként kapott ígéretet a bedolgozásra, a hasonló jellegű kolozsvári *Erdélyi Múzeum* 1930-as újraindítása következtében a folyóiratot nem sikerült beindítani. Helyette BÁNYAI János indította be 1931-gyel kezdődően, más műfajú, de rendkívül adatgazdag *Székelységét* – emiatt különben CSUTAK és BÁNYAI között átmenetileg meg is romlott a korábbi kiűnő kapc-

solat.

108. BOÉR Hunor, **i.m.**

109. Uo.

110. Uo., a következő adatok augusztus 8-ig szintén.

111. MILLEKERTől már kinézett házra kérte a véleményt. CSUTAK nyilván MILLEKER tekintélyével kívánja megtámasztani elképzelését.

112. Vö. az 1933. március 29-i igazgató-választmányi jegyzőkönyvet, l. az 1933. évnél.

113. Ezek szerint a menasági kapu megvásárlásakor CSUTAK és KÓS már megegyeztek a siklói újabb lépésben – lehet, hogy a csak kisebb részben sikerült menasági vásár okán is.

114. Valószínűleg utalás, TOROCKAY-WIGAND Ede írásra. Ha igen, akkor egyben adalék a Múzeum skanzen-tervének TOROCZKAI-WIGAND-féle gyökereire.

115. A rendes tavaszi múzeumi ügyvezető-tanácsi és azt követő évi igazgató-választmányi gyűlés.

116. Az altorjai CSOBOTH Jánosnak is régebbi a kapcsolata a Múzeummal. 1931-ben pl. innen kér és kap megbízó- és ajánlólevelet a szentléleki vár, háromszéki templomrődök, templomok felmérésére a községekhez és egyházmegyékhöz. Később bekapcsolódik a MILLEKER Rező kiírta néprajzi pályázatba (vö. 91. jegyzet)

117. BOÉR Hunor, **i.m.**

118. A felirat ADORJÁN által rögzített, tucatnyi betűjelt érintő ligatúráját itt nem tudjuk visszaadni.

119. CSUTAKnak egyéb oka lehetett a kitérő válasza, tudjuk, hogy hely az éppén akadt volna még – a pénzhányon kívül feltehetően arról van szó, hogy csíki házuk már volt, most a többi tájegység kellett volna, hogy sorra kerüljön.

120. Ekkor zajlanak VÁMSZERékkel közösen a delnei Szent János-templom helyreállítási munkálatai.

121. A kérdésből adódóan is elképzelhetetlen, hogy – mint SZILÁDY 1933. szeptemberi véleményezésében írja – a menasági házat maga MILLEKER választotta volna ki megvásárlásra.

122. GÖDRI Ferenc *Jelentése, illetve előterjesztése a menasági ház építésének befejezésére és berendezésére* (valószínűleg a március 30-i igazgató-választmányi gyűlésre).

123. Más két téma (temetkezési szokások, szerelembűvő) arra a gyanúra ad okot, hogy MILLEKERnek ekkor kerültek a kezébe TOROCZKAI-WIGAND negyedszáz évvel korábbi munkái, ti. a **Cserényös házak** („hun”) temetési szokásai Siklód környékén, illetve a **Hajdonába...** szerelembűvője.

124. Vö. 91. sz. jegyzet.

125. Vö. TÓTH-BOÉR, **i.m.**

126. Valószínűleg nem kaptak pozitív választ a mecénásnak ajánlottaktól.

127. Vö. a menaságújfalusi, RÉTI-féle ház ADORJÁN Ferenc rögzítette, tucatnyi betűt érintő ligatúráz feliratát.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönöm. Külön köszönöm SZŐCS GAZDA Enikő értékes adatait, messze-menő előzékenységet, DEMETER Éva marosvásárhelyi és MIHÁLY Emese kolozsvári, fontos kiegészítéseit.

(A családnevek majuszkulázását, beleértve az idézeteket, kötetszerkesztési szempont indokolja. Szerk. megj.)

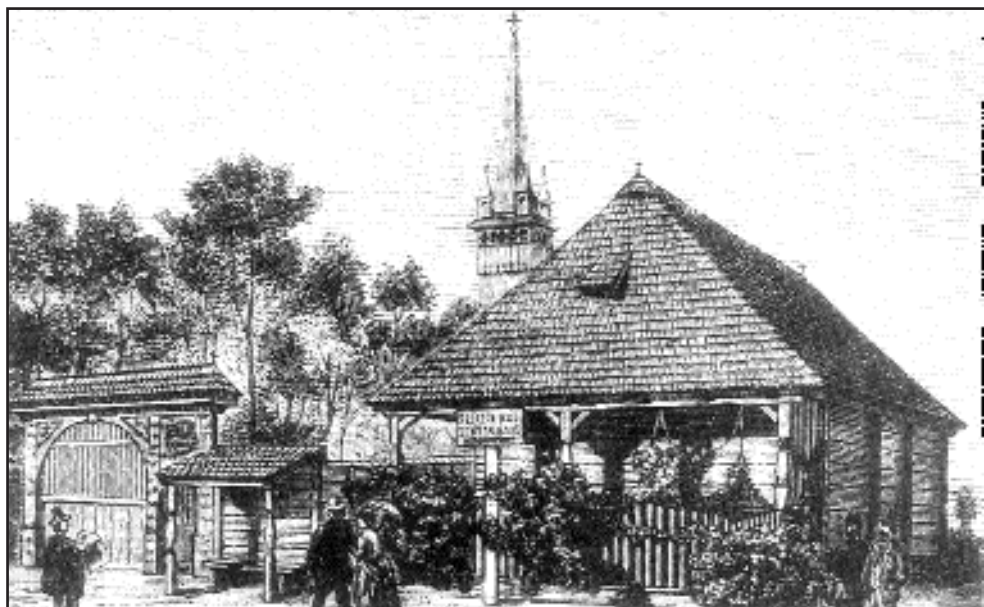
Skansenul maghiar și Muzeul Național Secuiesc (Rezumat)

Lucrarea parcurge istoria muzeelor etnografice maghiare în aer liber, până la constituirea Muzeului Național de Etnografie în Aer Liber de la Szentendre (1966). Subliniază contribuția zonei secuiești în secolul al XIX-lea, „casele secuiești” de la Viena (Expoziția Mondială din 1873), respectiv de la Budapesta (Expoziția Națională din 1885). Ultima, necunoscută până acum pentru literatura de specialitate, reprezintă de fapt prima expoziție etnografică în aer liber din Ungaria. Înainte de primul război mondial Muzeul Național Secuiesc se angajează în realizarea unui skansen, însă războiul pune capăt planurilor sfântugheorghene. Paralel însă cu primul skansen românesc, cel din Cluj, întemeiat în 1929, respectiv cu primul skansen maghiar, construit între 1932 și 1934 la Balassagyarmat, între 1929 și 1937 Muzeul Național Secuiesc își pune în practică de asemenea vechiul plan, construind Casa din Ciuc, realizare remarcabilă, date fiind condițiile minoritare ale muzeului, și lipsa sprijinului material din partea statului. Dezvoltarea secției etnografice în aer liber va fi însă stopată de data aceasta de moartea prematură a marelui director al Muzeului, Vilhelm CSUTAK, iar apoi de al doilea război mondial.

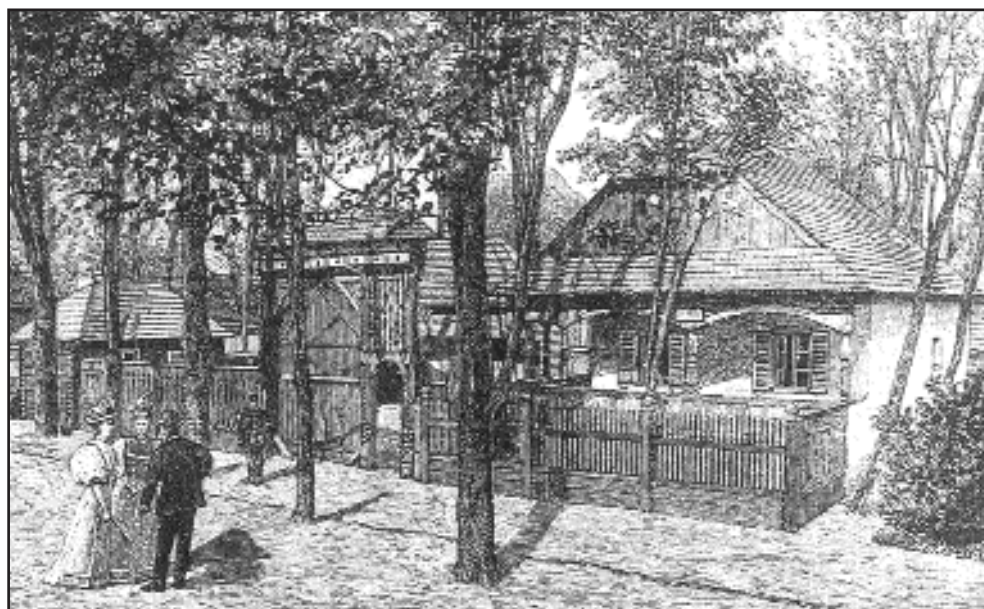
The Hungarian Skansen and the Székely National Museum (Abstract)

The paper covers the history of the Hungarian ethnographic open-air museums to the founding of the National Open-air Ethnographic Museum from Szentendre (1966). It underlines the contribution of the Székely zone in the 19th century, the „Székely houses” from Vienna (The World Exhibition in 1873), respectively from Budapest (The National Exhibition from 1885). The latest, unknown until that time for the literature of specialty, in fact represents the first exhibition in open-air in Hungary. Before the 1st World War The Székely National Museum had engaged itself in the carrying out of a Skansen, but the war put an end to the plans made before. At the same time with the first Romanian Skansen, the one in Cluj/Kolozsvár, founded in 1929. Respectively with the first Hungarian Skansen built between 1932 and 1934 at Balassagyarmat, between 1929–1937, the Székely National Museum also applies its old plan by building the „House of Csík”, remarkable achievement, given the minority conditions of the museum as well as the lack of material support from the part of the state. The development of the ethnographic department was to be stopped this time by the premature death of its renowned director Vilmos CSUTAK, and thereafter by the 2nd World War.

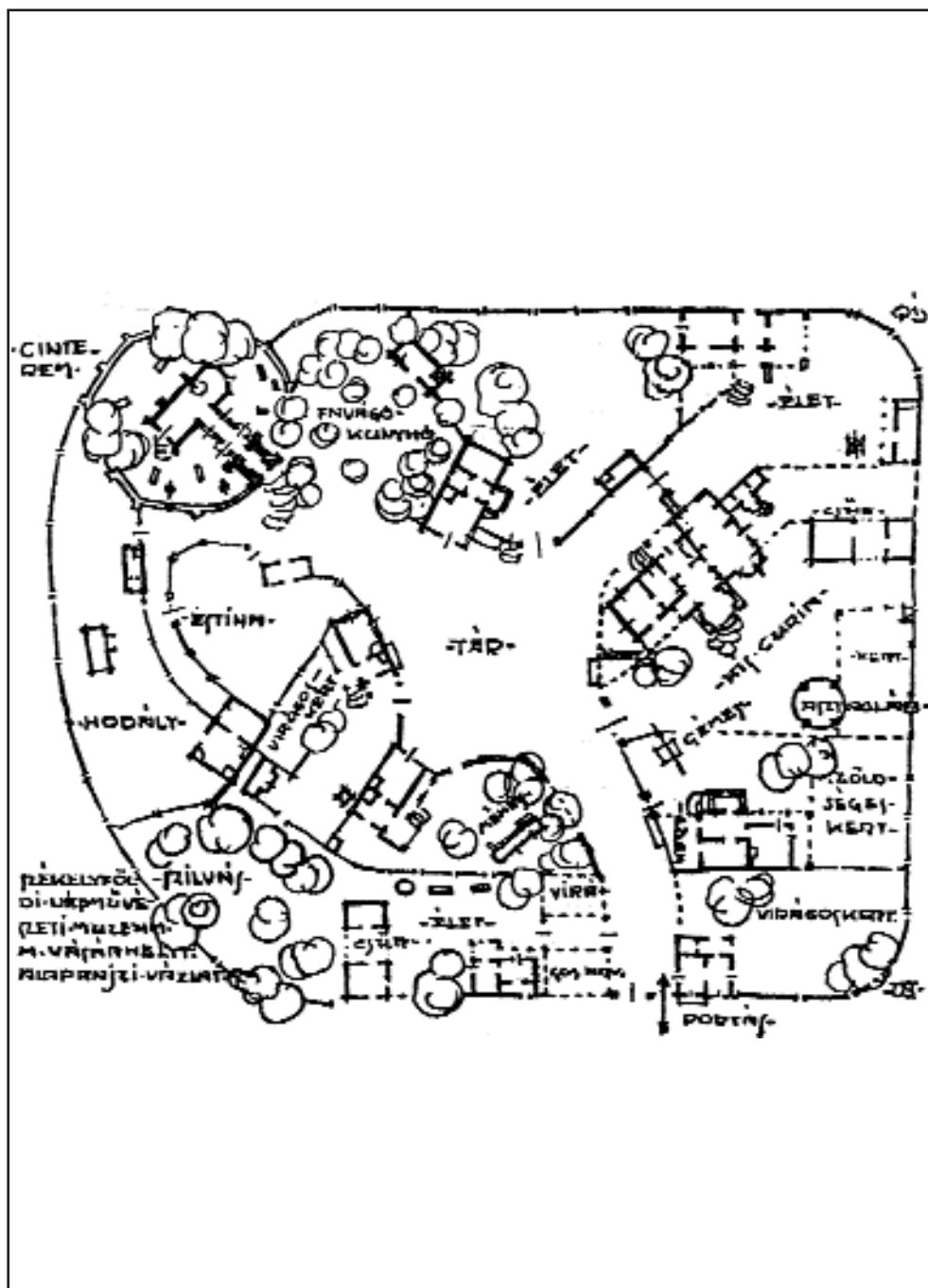

1. ábra A bécsi világiállítás székely háza 1873-ban (SCHRÖRER, K. J. nyomán, in: BALASSA M. Iván, **Százéves a néprajzi falu**, Klny. a *Ház és Ember* 12. (1998) kötetből, 6. kép).

2. ábra A csikszentdomokosi székely ház 1896-ban, a Millenniumi Faluban (in: BALASSA M. Iván, **Százéves a néprajzi falu**, Klny. a *Ház és Ember* 12. (1998) kötetből, 65. kép)

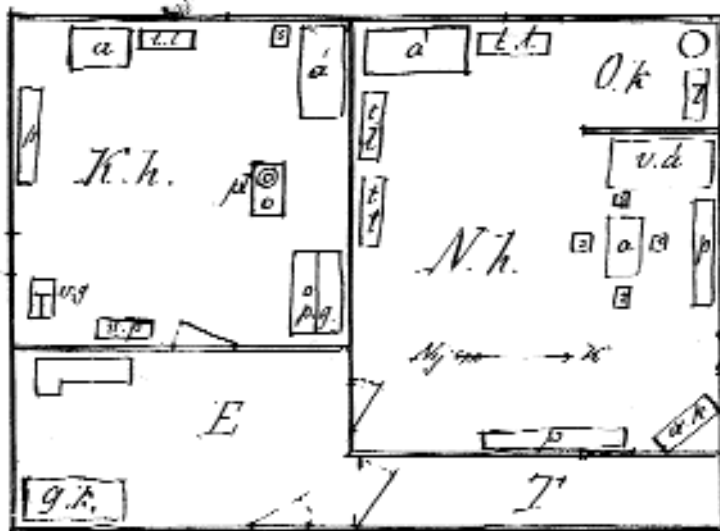

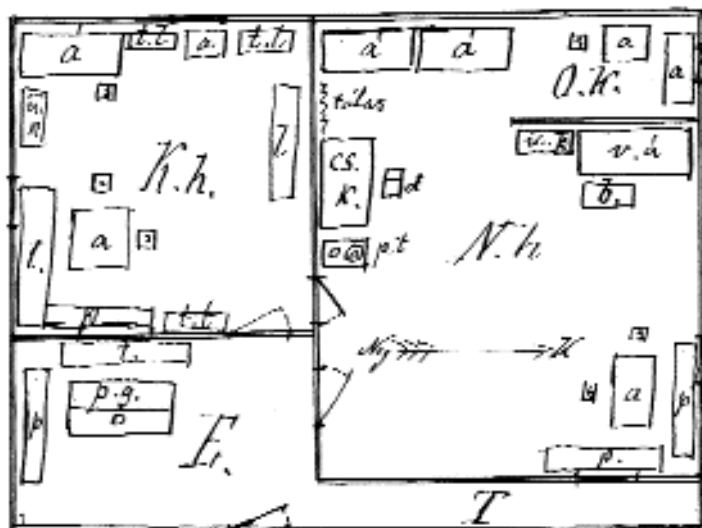
3. ábra TOROCZKAI-WIGAND Ede tervrajza marosvásárhelyi skanzenre. (Iparművészet, 1911/1, 24. o.)

Kászónaltíz. 125 sz. ház.
 ö. Karácson Imréné háza.

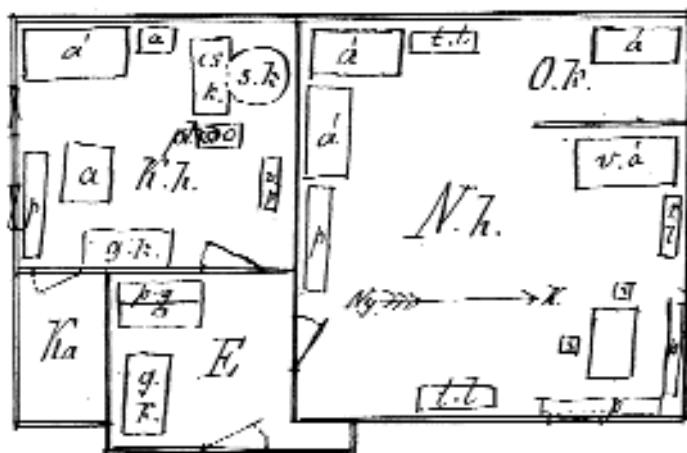
Kászónaltíz 177. sz. ház.
 Pál Ferencz háza.

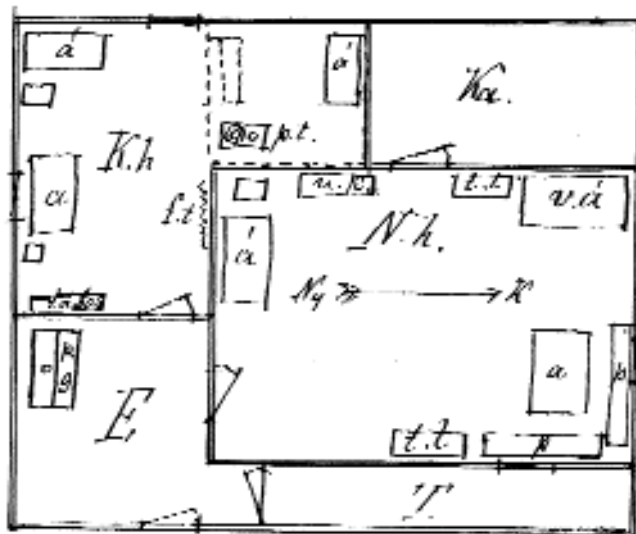
4-5. ábra ROEDIGER Lajos 1913. évi kászónaltízi felmérései a Székely Nemzeti Múzeumnak. E - ereszt; Ka - kamra; K.h. - küsház; N.h. - nagyház; O.k. - oldalkamra; T - tornác; a - asztal; á - ágy; b - bölcső; g.k. - gabonakar (szuszék); l - láda; p - fakanapé (pad); p.g. - pincegrádics; p.t. - platten (takaréktűzhely); s - szék; t.l. - tulipános láda; ü.k. - üveggaszten; v.á. - vetett ágy; v.g. - varrógép.

Kátszanattiz 130. sz. ház.
 ö. András Marlonné háza.

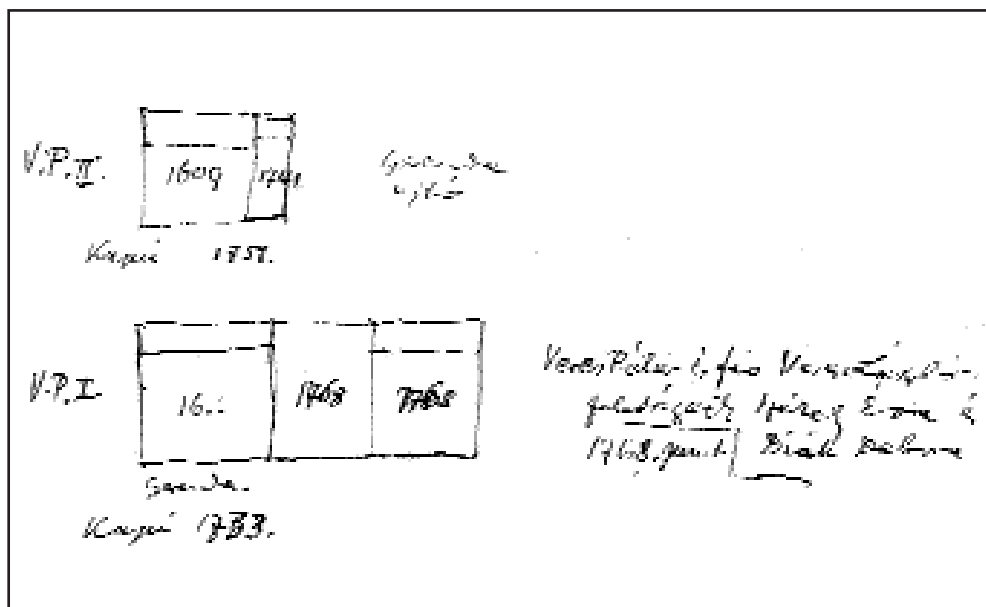

Kátszanattiz 139. sz. ház.
 Kovacs József (Kuti) háza.

6. ábra A dálnoki „egyes ház” a DÁVID József-gyűjteményben fennmaradt fényképfelvétele („Székely ház a XVII. századból Dálnokon”, in: **Székelyföld frásban és képen**, 1941, XXXI. t.). Ebben a házban nőtt fel DARKÓ Jenő, neves bizantinológus, CSUTAK Vilmos osztálytársa, a debreceni tudományegyetem későbbi rektora.

7. ábra A „dálnoki házakat és kapukat” azonosító vázlat: VERES Péter II. ház (a dálnoki „egyes ház”, 1609-ből származó ajtókeretével és 1741-es évszámmal gerendán), előtte az 1751-es (napos-holdas-sellős-oroszlanós-sárkányos) kapuval; illetve a háromszatú VERES Péter I. ház, kérdőjelesen 17. századi és 1768. jún. 1-jei gerendavéssel („VERES Péter és fia VERES László...”), előtte az 1733-as (legrégebb ma is álló) székelykapuval.

9. ábra A kolozsvári Hódjában felállított román szabadtéri néprajzi múzeum első, 1929-ben odatelepített épülete, a felsővidrai móc ház (NETOLICZKA, Luise nyomán, in: *Museumskunde*, N.F. IV., Berlin, T. 5, Abb. 1.).

10. ábra Az első magyar állandó skanzen (1932–34) Palóc Háza (karancseszii ház) Balassagyarmaton (**Magyarország múzeumai**, VINCE Kiadó, 1998, 181. o.).

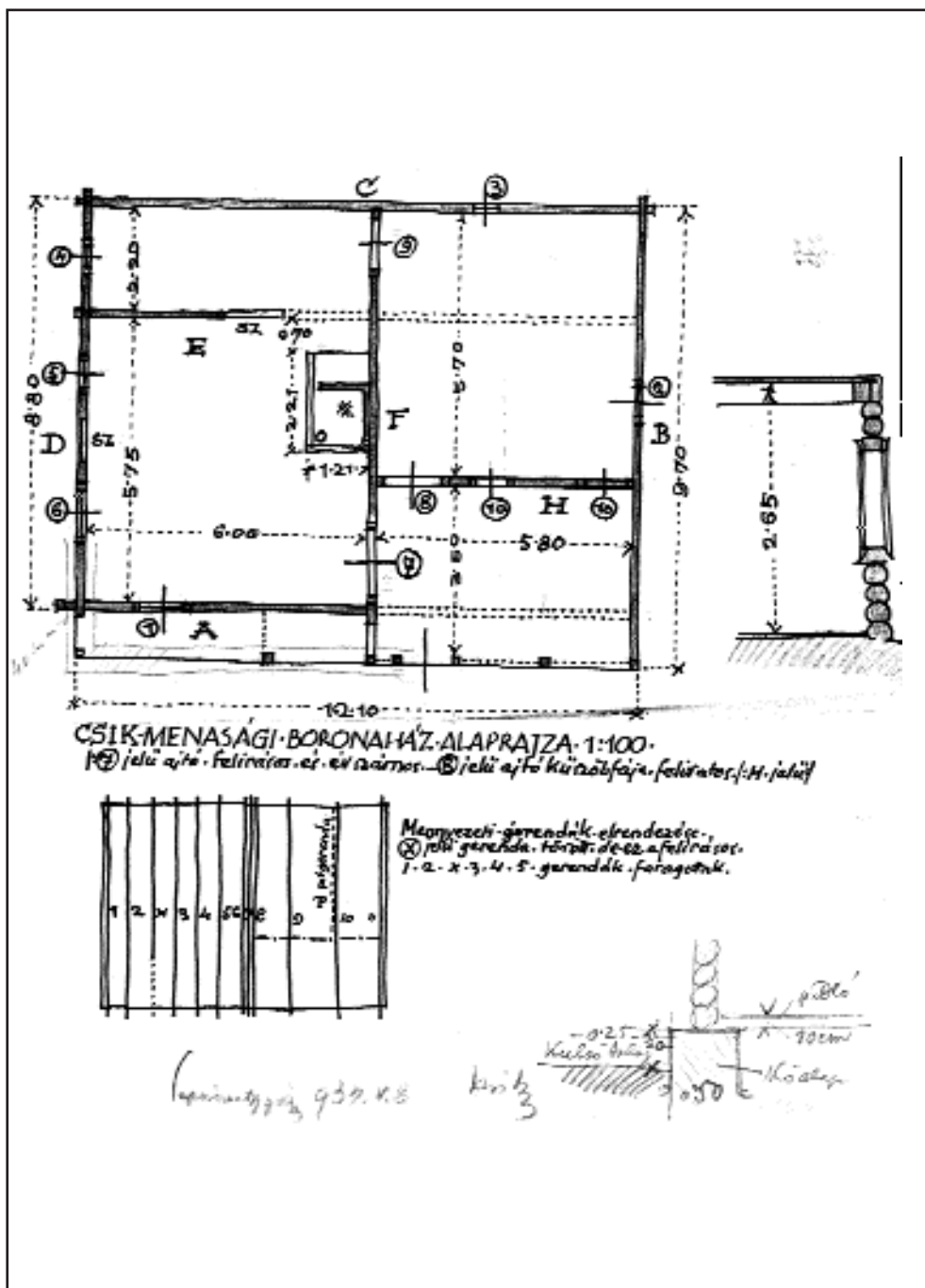

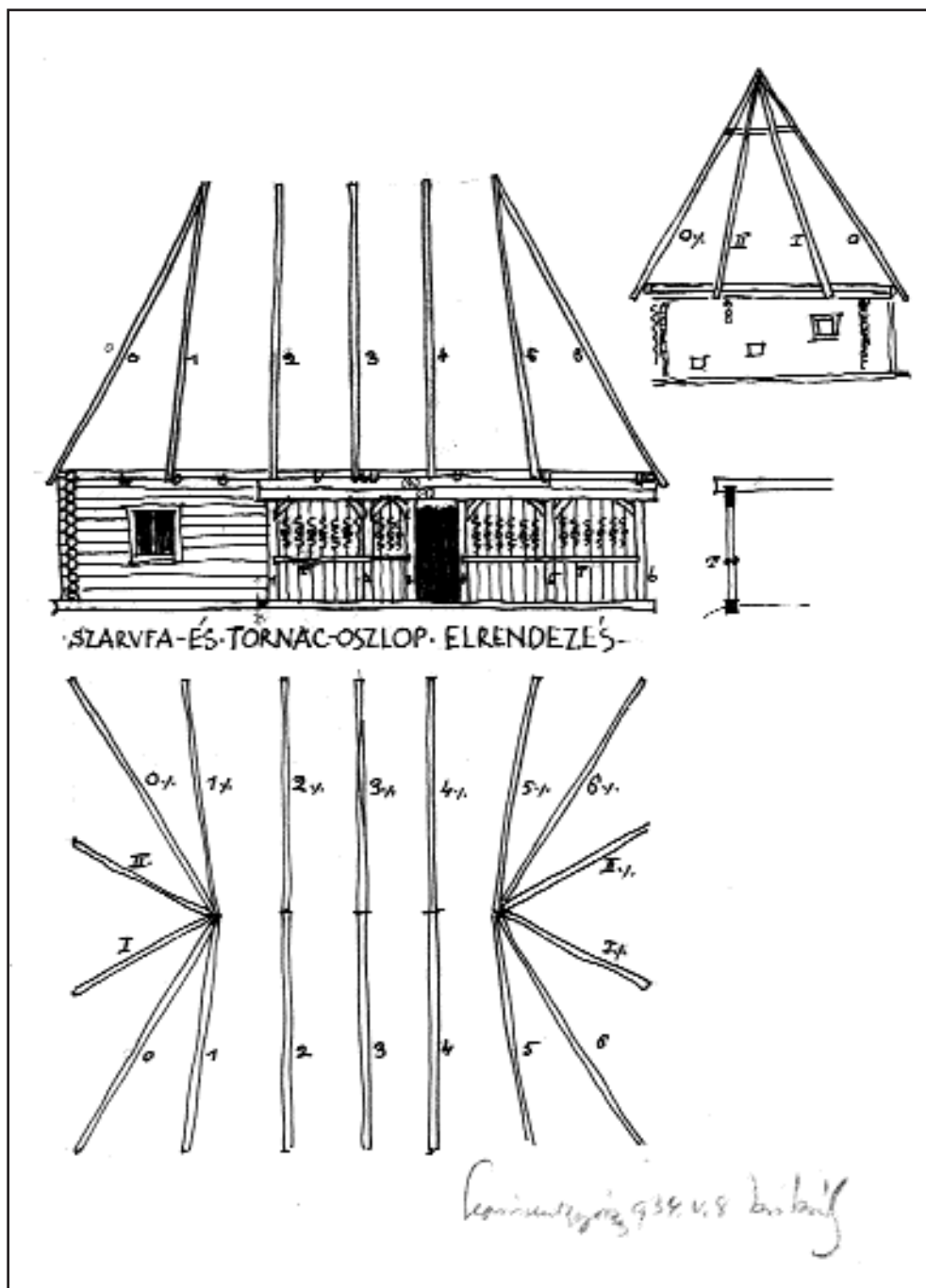
11. ábra Az 1934-ben áttelepített és 1937-ben felavatott Csíki ház (1767, Menaság-Pottyond) a Székely Nemzeti Múzeum udvarán, a 1761-es menasági kapuval (in: TÖRÖK Áron, *Sepsiszentgyörgy – Városkalauz*, 2001).

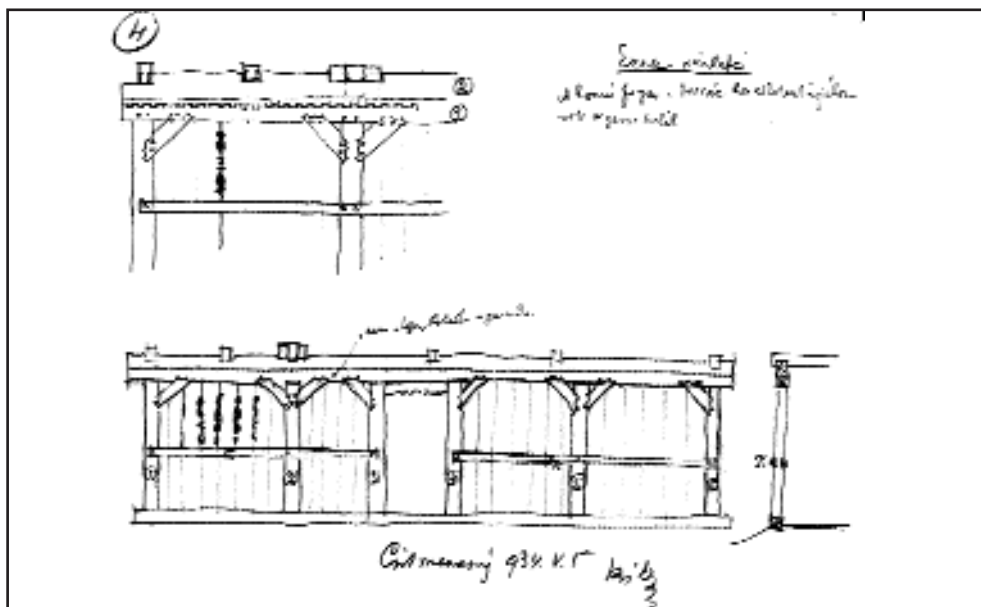
12. ábra A Székely Nemzeti Múzeum a Csíki házzal az 1940-es évek elején (A FOTOFILM Kolozsvár képeslapja).

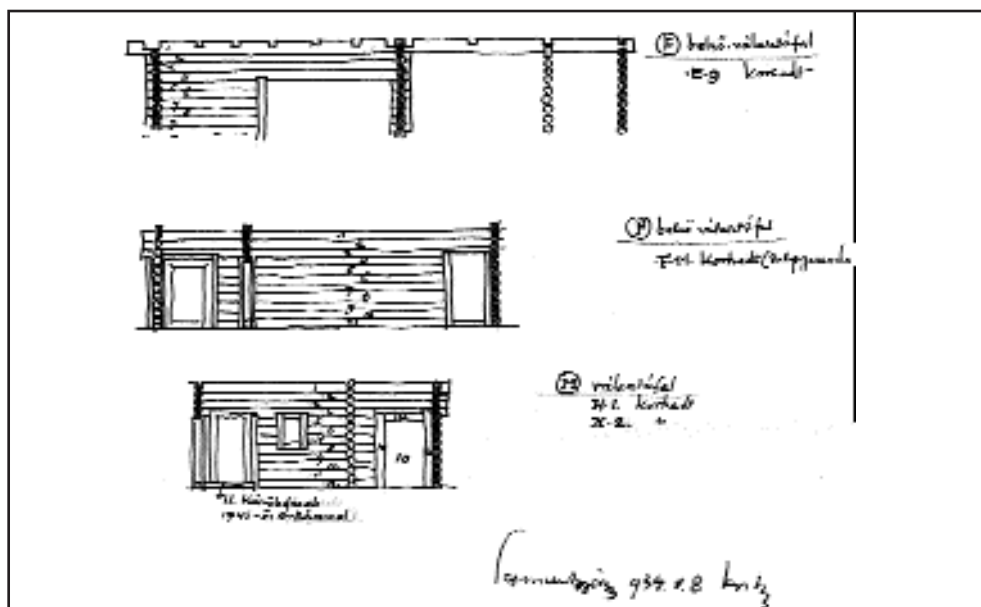

14. ábra A Csíki ház szarufáinak és tornácoszlopainak elrendezése
(KÓS Károly Sepsiszentgyörgyön befejezett rajza, tussal utánhúzva).

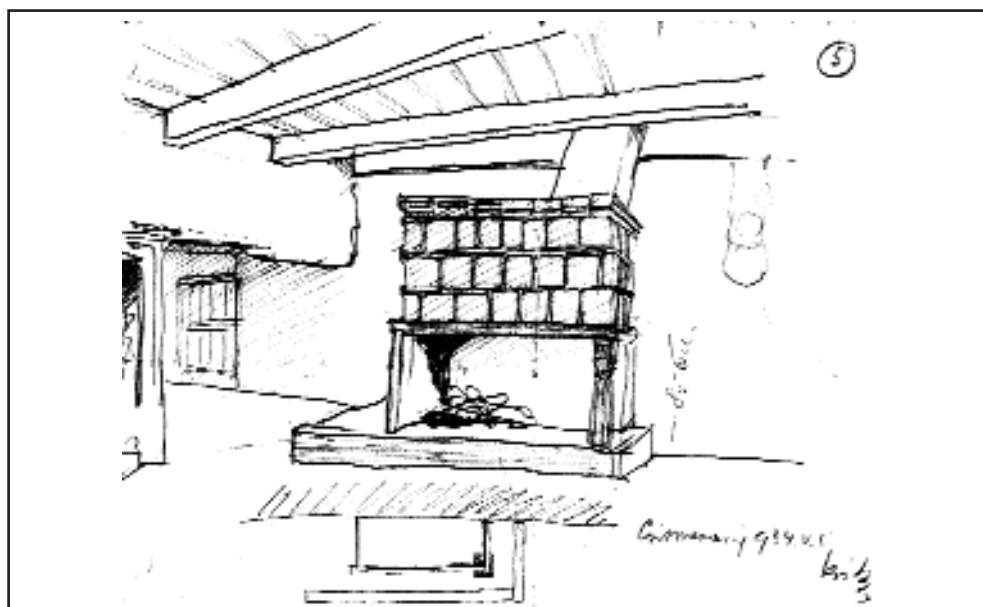

15. ábra Részletrajz a Csiki ház ereszeről (KÓS Károly csikmenaszági felvétele).

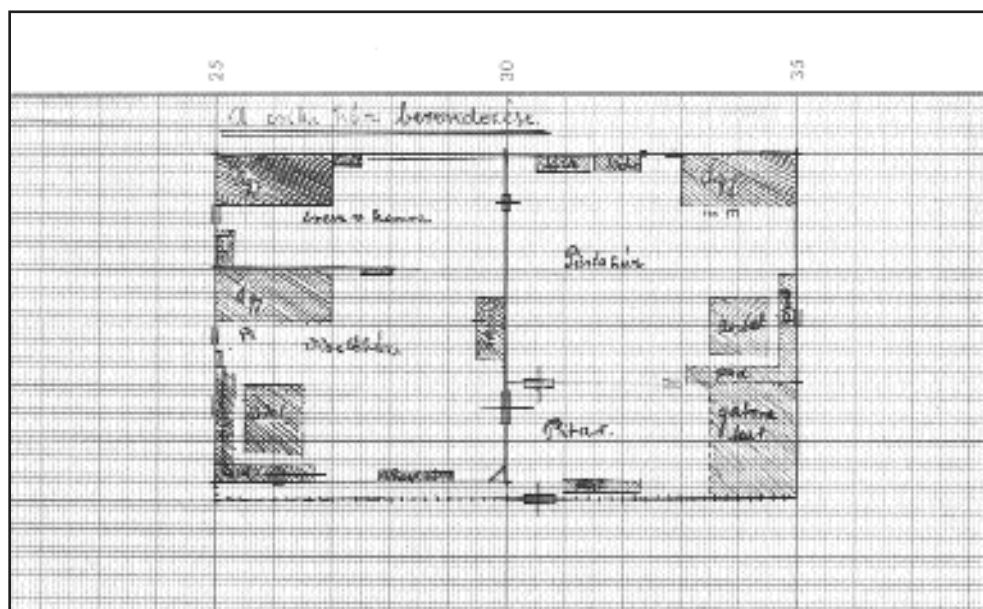

16. ábra A belső válaszfalak gerendáinak helye (KÓS Károly Sepsiszentgyörgyön befejezett rajza, tussal utánhúzva).

17. ábra A Csíki ház tűzhelyének rajza (KÓS Károly csikmenasági felvétele).

18. ábra A Csíki ház berendezése (GAÁL Károly 1943. júliusi felvétele).

A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum

(Kivonat)

Székelyföldön a magyar népviselet a 19. század végén szorult vissza. Az 1905-ös és 1907-es sepsiszentgyörgyi „székely kiállításokon” a népviselet már eredeti kontextusából kiemelve, a területi identitás szimbólumaként kap új szerepet. A viselet fokozatos eltűnésével párhuzamosan az értelmiség vállalja magára a népi ruházat viselésének felújítását, már az új szerepre fektetve a hangsúlyt. A szőttesmozgalom 1925 és 1948 között bontakozott ki, tetőpontját Csíksban a harmincas években, Háromszéken a negyvenes évek elején érte el. A Székely Nemzeti Múzeum viszonyulása modern, tudományos. Mértéktartó irányítást és főleg információ szolgáltatást biztosít, de magának a mozgalomnak is figyelik az alakulását, esetenként tudományosan dokumentálják (új viseletváltozatok eredete, bementése) **(A szerk.)**

Bevezető

Az első világháborút követően Hans NAUMANN német etnológus a felsőbb rétegek kultúrája és a népi kultúra közti összefüggésekre hívta fel a kutatók figyelmét. NAUMANN véleménye szerint a néphagyományok tömkelegét „alászállt műveltségi javaknak” tekinthetjük, amelyeknek origója a művelt rétegek kultúrájában kereshető.¹ NAUMANN terminusa a későbbi néprajzi kutatásokban hatalmas pályát futott be, és művelődéstörténeti, történeti néprajzi munkák sokasága kereste a választ arra, mi tekinthető egy-egy néprajzi jelenség forrásának. A népművészet történeti rétegeiben felismerték a

kutatók a kor szellemi áramlatainak maradandó nyomait, avagy a fejedelmi udvarok tárgyainak másolatait.²

A műveltségi javak alászállását könnyebb volt megfigyelni, mint a fordított folyamatot, mivel csupán a műveltebb, írástudó rétegnek a mintakönyvei, inventáriumai maradtak fenn. Nagyon keveset tudunk arról, hogyan befolyásolta a kisember tárgyi és szellemi kultúrája az előkelőbb réteg kultúráját. De arról is kevés információnk van, hogy egy-egy kulturális jelenség meghonosodásában milyen szerepet játszott az értelmiség a múltban és jelenünkben.

A népi ruházatkodás kutatói többször felfigyeltek arra, hogy bizonyos időszakokban a művelt réteg fokozott figyelemmel fordult a népviseletek felé. HALASY Mária több példát is felsorolt, hogyan vált pl. a svéd népviselet a 18. század végére a nemesi réteg otthoni öltözetévé, hogyan öltötte magára Ferenc József császár a stájerországi népviseletet, hogy magának a nép körében népszerűséget vívjon ki.³ HALASY példáiból kiviláglik, hogy a népviselet értéke akkor tudatosult leginkább a műveltebb rétegben, amikor annak használata a valós használói között kezdett visszaszorulni vagy éppen kiveszni. Ilyenkor az értelmiségi az értékmentő szerepkörében lépett fel, személyes példával, írásos vagy szóbeli propagandával szemléltetve a kivesző viselet nagyszerűségét.

A Székelyföldön a népviselet visszaszorulásának időszaka, vidékenkénti kisebb-nagyobb eltéréssel, a 19. század végére esik. E kor értelmisége a népviseletnek elsősorban a tartósságát és praktikusságát siratta. 1886-ban egy magát fel nem fedő újságíró a háromszéki nép általános elszegényedésének okát is a népviselet elhagyásához kötötte. „Nem elég jól áll neki most azon egyszerű, de csinos daróc harisnya, melyben apái vagyont szereztek, hanem felcifrátatja vörös, kék, szürke stb. színű zsinórokkal, hogy midőn viselésre kerül, legyen mit ledőfnie magáról a kapa és kasza nyelével. Nem elég csinos neki az egyszerű, de annál tartósabb zeke vagy zekeposztó ujjas, mely az idő viszontagságai ellen testét megvédte, hanem igyekszik azt felcserélni a boltból drága pénzen

* Sf. Gheorghe, V. GOLDIȘ 11, Bl. 24/4, RO-4000

megvett, hetekig tartó rongy szövetekkel”.⁴ Csíkban a viselet elhagyását a nagyvárosi szolgálósággal hozták e kor újságírói kapcsolatba, nem kis iróniával hangoztatva, hogy nem is számít leányoknak már e vidéken az, aki nem szolgált Brassóban vagy Bukarestben, és nem cserélte fel ott szőttesét karton viganóra és magas sarkú cipőre.⁵

A 19. század végére az értelmiségiek kis-kis fölényeskedő felhangjai háttérbe szorultak, és Erdély-szerzte a népviseletek értéként való elismerése kezdett elterjedni. A Budapesten megszervezett országos kiállításokra már az átértékelődött viseletet vitték bemutatásra egész Erdélyből a parasztruha helyett ezek a kiállított viseletdarabok már a területi identitás jeleiként szolgáltak kalotaszegi, torockói, avagy éppen székely ruhává váltak, a bemutatott tájegység jellegzetes művészi ruháit látta bennük mindenki. A viseletek területi identitást hangsúlyozó szereppel a 19. század végi értelmiségiek alkalmi ruhájává váltak 1896ban például az Erdélyi Kárpát Egyesület által szervezett kolozsvári néprajzi bálón kötelező volt a népviseletben való megjelenés.⁶

A 20. század elején a székelyföldi viseletek funkcióváltásának is láthatóvá váltak ezen első jelei 1905-ben és 1907-ben Sepsiszentgyörgyön ún. „székely kiállítást” szerveztek, amelyen a népviselet eredeti kontextusából kiemelve kapott újabb szerepet. Kiállítási tárgyá, mutogatnivaló értéké vált. E szerepkör annál jobban elterjedt, mennél ritkábbá vált e viselet népi öltözetként való alkalmazása.

A viselet fokozatos eltűnésével párhuzamosan az értelmiség a Székelyföldön is magára vállalta a népi ruházat viselésének felújítását. E revivaljelenség futótűzként, divathullámként néhány évtizedre fellángolt, egyes elemei az értelmiségi közvetítésből visszajutottak a nép körébe, hogy aztán ott újból a variálódás szabályai szerint formálódjanak tovább.

A székelyföldi szőttesmozgalmak története

Ha hihetünk az újságcikkeknek, a szőttesfelújítási mozgalom Csíkszentgyörgyön indult el, az 1920-as évek közepén. FERENCZ Gyárfás

csíki tudósító szerint a csíkszentgyörgyiek „szőttesbálokat rendeztek, s kimondták ezeken a multságokon csak ősi székely viseletében jelenhetnek meg a résztvevők. S a felhívás nemvárt visszhangra talált. Egy emberként öltötte magára mindenki ősei mézes nyelvű idegenek által, haszonlesésből ládafenekére parancsolt viseletét”.⁷ A csíkszentgyörgyi kezdeményező neve homályba veszett. A mozgalom csíki felkarolóirol, ki-szélesítőiről néhány megjelent tanulmánynak köszönhetően többet tudunk. VÁMSZER Géza számolt be róla, hogy 1929ben, amikor Csíkszeredába költözött, megismerkedett NAGY Imre zsögödi festővel, és az ő közvetítésével ismerte meg DOMOKOS Pál Pétert, a somlyói tanítóképző tanárát, a későbbi híres csángó-kutatót, aki azelőtt már számos faluban szőttesbált rendezett.⁸ NAGY Imre és DOMOKOS Pál Péter végigjárták a csíki falvakat, ismerkedtek a népi kultúrával. DOMOKOS Pál Péter visszaemlékezései szerint Somlyó környékén a szőttesmozgalom az ő nevéhez fűződött „Indítottam egy mozgalmat is, a régi székely viseletbe való visszaöltözés mozgalmat. Én magam harisnyát és csizmát csináltattam, s minden vasárnap s ünnepnap abban jártam. Tanártársaim nem nézték jó szemmel ezt a mozgalmat. Ők a nadrágba jutás hívei voltak. Ettől várták a nyugat-európai kultúrát. Nem törődtem velük, hanem minden vasárnap harisnyában, csizmában jártam, sőt abban is házasodtam. A feleségem, ANTAL Mária szőttes rokolyát viselt az esküvőnkön”.⁹ A DOMOKOS Pál Péter által szervezett szőttesbálokra csak azokat az embereket engedték be, akik szőttesben jelentek meg, így hamarosan a mulatni vágyó fiatalság újból nekikezdett a népviselet elkészítésének. A szőttesmozgalom vezetői azt is ellenőrizték, hogy milyen viseleteket készítettek a bálokra. Kritizálták a rosszul sikerülteket, dícsérték a jókat.

A csíki szőttesmozgalom hatására a negyvenes évekig rengeteg szőttes keletkezett. Míg korábban kisebb tájegységenként hasonló volt a népviselet, a szövfőnő asszonyok Csíkban a húszas évek végén, harmincas évek elején készült viseleteknél már fokozottan törekedtek arra, hogy ruházatuk elkülöníthető legyen a

szomszédos faluétól. A karcfalviaknál pl. az ünnepi viselet öt színű csíkból komponált lett, a dánfalviaknál négyszínűvé vált.

A viselet tagolása fokozott jelentőségű lett az Ezer székely leány-mozgalom megindulásával. Ez a mozgalom is értelmiségi ösztönzésre jött létre, szellemi atyja úgyszintén DOMOKOS Pál Péter volt. Csíksomlyón évente szervezték meg e mozgalmat, amelyre a környék lányai szöttekben vonultak fel.

Csíksban ebben az időben a viselet-felújítási mozgalom mellett a festékes szőnyegek szövésének újraindítása is hatalmas lendületet kapott, elsősorban NAGY Imre festő közbenjárására. Újsághírekből tudjuk, hogy NAGY Imre, aki ekkor a Székely Nemzeti Múzeum egyik vezetőtanácsi tagja, és a múzeum csíki munkatársa volt, faluról falura járva mintagyűjteményt készített, és e minták megszövésére végrehajtókat keresett. NAGY Imrének nem az volt a célja, hogy az összegyűjtött motívumokat hűen megszövesse, hanem az, hogy a szövésben újító, játékos, modern székely festékes szőnyeget szőni tudó asszonyt találjon. Úgy érezte, a modern, de jellegzetes székely szőnyegnek a festékesből kell kiindulnia. Céljai eléréséhez a csíkpálfavi születésű GÁL Ferencné vitte közel, aki „fáradhatatlanul kísérletezett, tanult, színeket állított össze, lehetőségek után kutatott”.¹⁰ VÁMSZER Géza, Csík egyik legismertebb néprajzosa, úgy emlékszik vissza a pálfalvi tanító GÁL Ferenc feleségére, mint akinek végülis anyni megrendelője lett, hogy nem bírta a szövést, ezért „a munkát kiadta pálfalvi szövőasszonyoknak, s maga csak a gyapjúfonal festését végezte és a mintát s ennek színösszetételét adta meg. A régi minták közül főként azokat szövette – és maga is tervezett ilyen mintákat –, amelyeken a festékesnek nemcsak két szélén volt keret, hanem mind a négy oldalán”.¹¹ A festékes szőnyegek gyűjtésébe, fényképezésébe, rajzolásába DOMOKOS Pál Péter is bekapcsolódott, gyűjtésük néhány darabjával a Székely Nemzeti Múzeumot gazdagították. A festékes szőnyegek székelyföldi elterjedésében az 1929-es, az Erdélyi Gazdasági Egylet által szervezte, a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves fennállása ünnepségén megnyi-

tott kiállításnak is nagy szerepe volt. Itt PÁL Gáborné, Csík országgyűlési képviselőjének felesége állította ki a csíkszentkirályi és csíkszentimrei asszonyokkal szövetett szőnyegeit,¹² amelyek jobban ragaszkodtak a székely festékes eredeti színvilágához és motívumkincséhez.

A DOMOKOS Pál Péter és NAGY Imre csíki ténykedésével egyidőben Háromszéken a varrottasok felújítása kapott nagyobb szerepet. 1927-ben a kovásznai NAGY Erzsébet a református vallásos délutánok keretében régi varrottasmintákat osztogatott ki az asszonyok közt, akik heti néhány órára összegyűlve, „egész sereg” varrottast készítettek, amelyeket a Székely Nemzeti Múzeum előadótermében állítottak ki.¹³

Az 1929-es esztendőre a sepsiszentgyörgyi Oltáregylet is bekapcsolódott a varrottasok felújításába. Hatalmas gyűjtőakciót indítottak, Kalotaszeg és Torockó kézimunkáin kívül a háromszéki híresebb hímzéseket (köztük az árapatakit) is kiállították az 1929 májusában, a Székely Nemzeti Múzeum termeiben szervezett kiállításon.¹⁴

A kender-, len- és gyapjúszőttestek készítését Háromszék már korábban is felkarolta a sepsiszentgyörgyi szövőgyár eredeti székely szötteiseiről volt híres, a Sequens-féle posztógyár a condra- és darócposztó előállítására is vállalkozott, Zabolán pedig a MIKESek posztószövődéje készítette a híres szöttest.

Bár a szövés és hímzés, amint láttuk, a húszas évek végén felelevenedett, a viselet háromszéki felújításának mozgalma mégis csak 1931-ben kezdett kibontakozni, elsősorban annak köszönhetően, hogy 1930-tól kezdve DOMOKOS Pál Péter a Kézdivásárhelyre átköltöztetett tanítóképző tanára lett. A háromszéki szötteismozgalom elindulásához egy 1930 nyarán tartott gazdasági ülés adta meg a kezdeti lökést, amelyen dr. FERENCZI Géza, Háromszék országgyűlési képviselője kifejtette, hogy meg kellene próbálni „a napi megélhetéssel küszködő székely népünket a régi székely népviselethez visszaterelni”. FERENCZI Géza elképzelése az volt, hogy széles körű propaganda keretében kellene a népet „visszatéríteni a régi daróc posztóruhához és a feledésbe ment jó és szép székely szöttesekhez”.¹⁵

A kezdeményezés nyomán a Kézdivásárhelyen indult *Székelyföld* című hetilapban DOMOKOS Pál Péter ismertette a csíki szőttesmozgalom történetét, és beszámolt az elindult Ezer székely lány-napról is.

Beszámolója nagy visszhangot váltott ki. 1931. márciusában ELEKES Sarolta ismertette a sepsiszentgyörgyi napilapban a csíki eseményeket, beszámolója végén megjegyezve: „Ezt az eszmét üdv-rivalgással kell fogadni, leányok, fel kell karolni, s nekünk is meg kell mutatni, hogy ez az eszme a legszebb, amit csak lehetett kezdeményezni a mai világban, hogy nem vagyunk érzéketlenek mi sem a csíki megmozdulással szemben, nekünk ott kell lenni május 31-én a csíki leányok lélekemelő ünnepélyén úgy, ahogy egy igazi székely testvérhez illik, hogy szívükre ölelhessenek minket is, és összedobbanjon az egyszerű szőttes ruha alatt a székely szív”.¹⁶

A mozgalom hírének első fogadóközönsége tehát egyöntetően identitásjelző szereppel ruhazza fel a székely szőtestet.

A szőttes felújításának mozgalmában a Székely Nemzeti Múzeumtól mindenki elvárta, hogy vezető, irányító szerepkört vállaljon magára. Az intézmény nem maradhatott „langyos”, újságban is felszólították 1931 márciusában, hogy „járuljon hozzá minden hozzáértő egy gondolattal, és az eredményt mutassák be a legilletékesebb helyen, a Székely Nemzeti Múzeumban, nyilvános kiállítás keretében”.¹⁷

Az irányítás nem sokáig várattott magára. A hagyományápolók nem kis megrökönyödésére a viseletújító asszonyok ugyanis divatosabb szabták a ruhákat, a kor ízlését lehetett a legtöbb előállított darabon érzékelni. A rokolyák megrövidültek, anyaguk gyári szőttes lett, elmosódott a viselet vidékenkénti változatossága. A felújítási lázban elsősorban az ünnepi viselet kapott nagyobb szerepet, a szőttesmozgalom befogadó közege elfeledkezett arról, hogy a hétköznapiaknak is megvolt valamikor a maga szőttese. A hozzáértők a viselet passzív tudásanyagával szembeültek: sok házból hiányzott már a szőttes előállításához szükséges szövőszék, máshol pedig a HAÁZ Ferenc Rezső színes viseletképeit utánózták, függetlenül annak reális földrajzi határaitól.

Újságokban, folyóiratokban egymást érték az elkeseredett kritikák. 1931 áprilisában már megállapította egy magát meg nem nevező hozzáértő, hogy „Vakvágányra tévedt az, aki a mozgalom támogatása érdekében elégszágosnak tartja, hogy a ruházathoz szükséges anyagot a gyárakból szerzi be, mert ezzel nem szolgálja a célt. A székely szőttes ruhaviselet sohasem volt általános székely viselet, hanem igenis volt székely népviselet, téves tehát az az általánosságban tartott beállítás, hogy anyáink által ünneplőnek viselt drága ruhát mi is ünnepi viseletté avassuk. Nem általános, hanem népviselet volt a szőttes ruha, és nem csak ünnepi, hanem hétköznapi is”.¹⁸

1932-ben ROEDIGER Lajos, a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi részlegének Kovásznán élő mindenese már konkrét irányítást is nyújtott. Kéziratban maradt írásában kielemezett egy Kovászna környékén elterjedt új, általa „népiesch”-nek nevezett viseletet. Konkrét javaslata az volt, hogy az asszonyok újítsák fel az eredeti orbai széki szőtestet a lányok vörös és kék fejtőből ujjnyi széles csíki rokolyát, sötét színű szövetből készített vállat, nyaknál korbca szedett, hosszú ujjú inget, házilag kötött strimflit viseljenek, az asszonyok számára fekete és zöld, fekete és kék, fekete és barna, kék és barna, kék és zöld beverő fonálú rokolyát és csepeszt ajánlott.¹⁹ CSUTAK Vilmos ugyanakkor az anyaországiakkal konzultál a háromszéki eredeti népviselet dolgában, mindenekelőtt GYÖRFFY Istvánnal. (Az együttműködés folytatásaként 1939-ben BÁNYAI Editet küldik ki dokumentálni, 17–18. századi rajzok másolására.)

1933-ban tovább folytatódott a viseletek virágzása és tudományos igényű felkutatása. A farsang jól sikerült szőttesbállal kezdődött, amelyen több mint száz leány, illetve asszony jelent meg „székelyruhában”. A bálon felhívást intéztek a falvak vezetőihez is, hogy „nemzeti viseletünket tekintsék nemzeti ügyünknek”.²⁰ A szőttesbált követően a szakértők megállapították, hogy túl sok a „szőttesapostol”, és a viselet elkorcsulása ellen egyetlen védőszer az, ha felkutatják az eredeti, ismeretlen viseletet. A Sepsiszentgyörgyi Egyházmegye e célból február 13-ra összehívta a Rikánbélii Kommunitás négy traktusának refor-

mátus női küldötteit, hogy megbeszéljék, hogyan lehetne a háromszéki jellegzetes viseleteket megismerni. A ládák megmotoszása sikerrel járt. Első nyilvános beszámolójukban örömmel állapították meg, hogy „a háromszéki székely sem esett annyira a feje lágyára, hogy a múltban ne tudta volna a maga gusztusa és egyénisége szerint egybeszerkeszteni saját, jellegzetes öltözködését”.²¹ A kutatások széles körű ismertetése céljából a nőszövetségek 1933. március 30-ra *székely napot* szerveztek, amelyen az ismeretterjesztő előadásokon kívül a résztvevők kiállításon is megtekinthették az összegyűjtött anyagot. A több mint ezer falusi érdeklődő csoportos látogatást tett a Székely Nemzeti Múzeumban is, hogy az ott őrzött szötteket is megismerhesse.

Az előadásokon először született alapos összefoglaló a háromszéki női népviseletről „A szöttekhez a következő színeket alkalmazták kék, fekete, piros, világos fabarna, de már a sötétebb fabarna önállóan nem, csak sűrítetten fordul elő. Jellemző, hogy a zöld csak ritka kivételképp, s még így is csupán gyéren található. A mintázatra jellegzetes a keskeny csíkozottság a csíki széles sávokkal ellentétben válogatott színekkel, sokszor sűrített szállal, ami jellemző felleges mintát ad. A legrégebbi leírások igazolják, hogy hordták a lájbit, a vállviseletet, ami általában egyszínű volt és rendszeren azonos anyagból készült a szoknyával, de módosabbaknál, ha selymet vagy bársonyt alkalmaztak, az eltérő színű lájbi is előfordul. A lájbi elől kapcsolódott és gombok ritkábban fogták össze, alján fekete zsinórszegéllyel, mely a kapcsolódásnál is folytatódik. A vagyonosabbaknál keskeny (12–20 cm széles) bársonyszegély, felette olykor pár rend zsinórral is. Az ingváll fenn mintegy 10 cm-nyire sima, testhezáll, ehhez varrodik a ráncbaszedett, bő, hosszú ujj, mely a csuklónál másfél centi széles behúzással korbca szedődik és keskeny csipkedísszel zárul. A szoknya korbcaszedve és térdén alól két-három sor keskeny, fekete csík. A szoknya sohasem volt vágott. Az idősebbek vizitkét viseltek. A kötény sohasem volt hímmzett. A lábon puhaszárú csizma, felül piros pánttal”.²²

E beszámolóiból az olvasható ki, hogy Háromszék asszonyai komolyan vették viselet-

feltáró tevékenységüket. Hogy eredményeik ismertté váljanak, e viseletleírásukat párhuzamosan minden háromszéki újságban közzétették.

Székelyföld ekkor Románia része volt, a székely–magyar lét nem számított természetes állapotnak az országon belül. Román hivatalnokok árasztották el a vidéket, az idősebb korosztály kínál-keservvel próbálta elsajátítani az előzőleg számára ismeretlen román nyelvet. A magyar zászló használatát letiltották a hatóságok, a szöttekruha így vált az identitás jelévé. Ezt érezte a háromszéki székelység is, amikor nagy lelkesedéssel karolta fel a szöttekmozgalmat. A viselet felöltése nem volt veszélytelen vállalkozás a harmincas évek egyre nacionalistábbá váló Romániájában. Negyvenes évekbeli visszaemlékezésekből olvashatunk arról, hogy a szöttekben parádézó lányok, asszonyok helyett apjukat vagy férjüket idézték a rendőrségre, hogy megfélemlítsék a családban megengedett „irredenta” viselkedés miatt.²³

A sorozatos megfélemlítésnek köszönhetően 1934-től kezdve hanyatlani kezdett a szöttekmozgalom. Ennek egyik oka az volt, hogy az erősödő sajtócenzúra megfékezte a szöttekbálok hirdetésének a megjelenését is. Az információhiány miatt egyre kevesebb ember jutott el a bálókba, egyre kevesebben zárandokoltak el szemet gyönyörködtető szöttekükben Csíksomlyóra, az ezer székely leány napjára is. 1936-ban, amikor a kecseti kalácsa táncosai megjelentek előadást tartani Sepsiszentgyörgyön, a zamatos székely szokásvilág iránti nosztalgia szólalt meg az újságírókból „Udvarhelyszék valamelyik eldugott csücskében van Kecset, néhány száz lelket számláló piciny kis falucska. Eddig alig-alig ismerték a megyében, s egyszer csak megjelentek papjuk vezetése alatt a harisnyás, zekés, rokolyás kecsetiek, s táncrea perdülnek a színpadon, eléneklik a patak partján, erdő mélyén fakadt tisztá székely dalaikat”.²⁴

A kecsetiek megjelenése után semmilyen híradás nem történt a szöttekmozgalom további alakulásáról.

Hogy az identitásjelölő viselethasználat iránti igény nem halt ki a harmincas évek nacionalista kampányában, azt a negyvenes évekbeli újrainduló és felvirágzó szöttekmozgalomból

láthatjuk. 1940-ben, a második bécsi döntést követően Erdély északi része Magyarországhoz került. A magyar hadsereg bevonulása Székelyföldre is jelentős ünnepnek számított. A falvak lakossága elővette a ládák fenekére üzött szőtte-seit, és e magyar ruhába öltözve várták a falu szélén a beérkező katonákat. A Rétyi-Nyírben nagy felvonulás volt, amelyre a vidék összes lánya népviseletében érkezett.

A szőttesmozgalom újraindulásában a magyarországi Gyöngyösbokréta-mozgalomnak is jelentős szerepe volt. E népzene- és néptáncismertető megmozdulás behálózta egész Magyarországot. 1931-es beindulását követően falusi fiókok sokasága nyílt, a helyi kis hagyományörző körök felújították viseletüket, megtanulták és bemutatták táncaikat, szokásaikat. Az újonnan Erdélybe kinevezett hivatalnokok sokasága elragadtatva dicsérte a székely viseletet, a hagyományörző csoportokat pedig sorozatosan hívta meg az anyaország szerepelni.

A háború rettenetes ruhaellátása is arra kényszerítette az embereket, hogy előszedjék a néhány esztendeje száműzött viseletet. A szegénység, a ruha hiány rádöbbenette újból az embereket a háziszőtt anyagok tartósságára, szépségére.

A szőttesmozgalom újbóli megindulásának előfutára egy F.E. betűk mögé rejtőzködő hölgy (FOGOLYÁN Edit vagy FÉL Edit) volt, aki a háziszőtt viseletek újbólélesztése céljából ismételten bemutatta a háromszéki székely népviselet sajátosságait. A Székely Nemzeti Múzeum élén lévő HERPEI János is megnevezte az új világban megvalósítandó új céljai közt a régi szőttesek begyűjtését, ismertetését „Ha nem szedjük össze őseink népviseletének motívumait, vajjon a jövő nemzedékei, még ha akarják is, magukra ölthetik az apák, nagyapák viseletét. Általában nagyon hiányosak a székely nép hétköznapijainak emlékei. Mi magunk is inkább a székely ünnepi arcát kerestük. Látnunk kell azonban a dolgos, emberfeletti küzdelmekkel teli napok életmegnyilvánulásait is”.²⁵

A hétköznapi viseletet a múzeumi célkitűzések ellenére sem lehetett újból előhívni a múltból. JAKAB Antal, a kor egyik jeles három-

széki publicistája keserű szájjal állapította meg, hogy annak ellenére, hogy a népművészet fejlődéséhez szabadság kell, a szabadság megjötte sem hozta meg a várt népművészeti felvirágzást, mivel időközben elveszett a hagyomány. De a hagyományos szövés-fonás elfelejtésén kívül a kor értelmiségének rá kellett jönnie, hogy eltűntek a hagyományos alapanyagok is a tiszta gyapjút egy magyar minisztériumi rendelet nyomán gyapottal kellett feldúsítani, ezzel viszont a férfiviselet tartóssága, a székely gyapjuszőttes nagy hírneve került veszélybe. A női szőttes előállítását a fejtők hiánya bénította meg.

A reménytelennek látszó helyzetben a háromszéki Szociális Misszió anyaországi tisztviselői nyújtottak segítséget a székely asszonyoknak. HAYDE Irén, a misszió elnökszónya a honvédsapattal egyszerre érkezett Háromszékre, és hamarosan a háromszéki mozgalom nagyasszonya lett. Közbenjárására több tonna fejtőt sikerült beszerezni. Málnáson TÖKÉS József esperes felesége vette kezébe az akció irányítását, körlevélben szólította fel a vidék lelkészfeleségeit, hogy segítsenek a mozgalom beindításában. Málnás és Oltszem előtt járt a mozgalom szervezésében. 1941 májusában a hírlap-tudósító elégedetten állapította meg, hogy „a málnási asszonyok szociális szempontból rendkívül figyelemreméltóan egyeztek meg. Elhatározták kizárni akarva a versengést hogy az öregeknek egyforma mintájú és a fiataloknak szintén egyforma mintájú anyagot készítenek. A mintát egymástól írják le. És büszkék, a szemük ragyog, az arcuk tüzel. Székely ruha Egy asszony egy nap alatt megszövi ruháját. Málnáson már 88 asszonynak van készen. Még több mint húsz jelentkező van. Talán több is lesz. Egyik székely asszony, leány sem akar elmaradni a többi mögött”.²⁶

De nem csak a Csíkhöz közel fekvő falvakban indult el a székely ruha hódító körútjára. Felsőháromszék falvai is megszöttek szőtteseiket a lelkészfeleségek irányítása alatt.

1941-ben a Székely Nemzeti Múzeum szakértői ismételten hozzájárultak a hiteles viselet terjesztéséhez. A *Székelyföld írásban és képen* című kötetben HARKÓ Ferenc József, a múzeum fiatal, néprajz szakos tanulmányokkal is

rendelkező múzeumőre ismertető írást tett közzé a Seps-i járás néprajzáról, amelyben az egyes falvakra kiterjedően is bemutatta a népviseletet. E korban ez volt egyike a pontos viseletleírásoknak.²⁷ Ugyanezen esztendőben CSÍKMADARASI BOGÁTS Dénes is kitűnő ismertetőt nyújtott a háromszéki népviselet múltjáról és jelenéről.²⁸ Muzeológusaink nem zárkoztak tehát el a szóttesmozgalomtól, hanem szakértelmükkel segítettek azt. HARKÓ tanulmányából az is kiolvasható, hogy a szóttesek átértelmezésétől sem idegenkedtek megdicsérték DEZSŐ Miklós nagyjaitai gyógyyszerész szóttestervét.

Ugyanezen esztendőben a katolikus egyház is aktívan bekapcsolódott a szóttesmozgalom terjesztésébe. Ennek egyik jelentős fóruma a KALOT fiú- és a KALÁKA leánynépfőiskola volt, amely sorozatosan, az egész Székelyföldön megnyitotta kapuit. A KALOT-mozgalmat szegediek indították el, hogy széles körű népnevelő mozgalom segítségével újjászüljék az egész Magyarországot. Székelyföldön a KALOT első központja Csíksomlyón alakult, ahol évente képezték tanfolyamok keretében a népnevelő szakembereket. A KALOT célja az volt, hogy megismertesse az ifjúságot a magyar történelemmel, hagyományvilággal, és gazdasági ismeretekkel gazdagítsa a pályakezdő fiatalokat. A csíksomlyói KALOT-iskolában kötelező egyenruhává vált a posztóharisnya, fehér ing, fekete lájbi és fekete csizma. A KALÁKA-mozgalom a lányokat szintén a jó magyarságra, székely anyaságra és gazdasszonyságra nevelte. A KALÁKA-mozgalom elnöknője, ZACHARIÁS Flóra aktívan bekapcsolódott a viseletfelújító mozgalmakba is.

1941. június 8-án a KALÁKA és a Szociális Misszió közös szervezésében megtörtént a háromszéki viseletek első nagy sikerű bemutatója. Kézdivásárhelyen Szentháromság vasárnapján megszervezték az első háromszéki Ezer Székely Leány Napját, amely ebben az esztendőben összeforrott a kantai búcsú napjával. Az érdeklődés óriási volt. Beszámolóik szerint ekkorra már húsz háromszéki faluban teljesedett ki a szóttesmozgalom, és ennek eredményeként több, mint 600 lány vonult fel a Szűzmáriás zászlók alatt Kézdivásárhely utcáin.²⁹

A viseletek, háziszóttesek nyilvános bemutatójára a nemzetközi vásár is kedvező alkalmat nyújtott. A vásárra való felkészülés sikeres volt, hiszen 1941-re már a Székelyföld legnagyobb részén fejlett szótteskészítő háziipari szövetkezetek alakultak. A Kászonokban KONCZ Lajos volt a szövetkezeti mozgalom megteremtője, aki a bécsi döntést követően tért haza szülőföldjére, és teremtett szűkebb hazájában több mint 300 asszonynak állandó munkalehetőséget. Kezdeményezésére Alcsík községei is beléptek a szövetkezetbe, Csík és Kászonszék falvaiban 2500 szövőszéken készítettek a szebbnél szebb szótteseket.³⁰

A nemzetközi vásár mellett a szótteseknek Háromszéken is folytatódtak a gyakorlati bemutatói. 1941 augusztusában például székelyföldi kiállításra került újból sor, amelynek egyik ritka látványossága a székelyruhás asszonyok és lányok felvonulása volt. A színpompás parádén több mint ezer nő mutatta be újonnan elkészült viseletét. Az újság felsorolásából látható, hogy e neves akcióra a Szociális Misszió anyagszerző segítségével elkészült Árkosnak, Angyalosnak, Bitának, Dálnoknak, Bikfalvának, Étfalvának, Gidófalvának, Illyefalvának, Kálnoknak, Kovásznának, Kőrispataknak, Kőkösnek, Bodoknak, Oltszemnek, Málnásnak, Sepsiszentkirálynak, Szentiványlaborfalvának, Uzonnak, Zalának és Zágonnak is a saját viselete.³¹ A mozgalom nem titkolta azt, hogy értelmiségi irányítás alatt áll, a lelkészfeleségek, tanítók, tanárok büszkén vállalták szerepüket, a felvonulás is irányításuk alatt történt. 1941 novemberében az állam külön szervezet is alkotott, melynek feladatául a nép nevelését tűzte ki. A Sepsiszentgyörgyön alakuló Népművelési Titkárság vezetője FÖLDI István tanár lett, aki nem titkolta, hogy a népi szellemet is erősíteni szeretné, és „fzig-vérig magyar” kultúrát is szeretne teremteni az általa felügyelt területen.³² A központi irányítás a szövetkezeti mozgalom országos szövetségévé való szervezésével tetőződött. Gróf BETHLEN Lászlóné egy Csíkszeredában szervezett értekezleten fejtette ki azt az elképzelését, hogy Erdély múltja és jövődjé szempontjából fontos, hogy országos Háziipari Szövetséget alapítsanak.³³

A Szövetség Kolozsvárra helyezése nem volt felhőtlen kezdeményezés. A csíki előljárók felháborodottan vették tudomásul, hogy a Székelyföldet mellőzik a vezetők. A béke megteremtése érdekében a szövetség üzemi székhelyét Csíkszeredába helyezték, az ügykezelést viszont Kolozsvárnak hagyták.³⁴

A kolozsvári székhelyű Háziipari Szövetség egyik első akciója a gyimesi csángó viselet megváltoztatására irányult. A cél azután fogalmazódott meg, hogy 1942-ben a miniszterelnök körutatót tett a Székelyföldön. A mindinkább túlbuzgóvá váló szöttesapostolok szégyenkezve ismerték fel, hogy a gyimesi csángók viselete romános, ezért magukra vállalták azt a „nemes célt”, hogy az eltévelyedett népet ősi székely viseletéhez visszavezessék. Az okoskodó beszámolóikban kifejtették, hogy „jelenlegi ruháját a csángóság 300 évvel ezelőtt öltötte magára. Tehát nem a román megszálláskor, amint egyesek híresztelik. Akkor szörnyű üldözést folytatott a Székelyföldön az osztrák hatalom, s a legjobb székelyek elmenekültek a hegyeken túlra. Az üldözések miatt a nép a ruháját is megváltoztatta, mert jól tudjuk, hogy az elnyomó hatalom keze messzire ért. Ezt az öltözetet azután nagy kedvvel csinósította, szépítette a csángóság”.³⁵

Az új viseletterv a csángóság óhaja szerint virágos lett volna, mivel a csángó nép „szereti a nótát és a virágot”. A terv elkészültét a néprajzos szakemberek nem fogadták nagy lelkesedéssel. Dr. BALASSA Iván, a Székely Nemzeti Múzeum fiatal néprajzosa megdöbbenően tiltakozott ellene, kihangsúlyozva, hogy a kihúzott ing, a bocskor, a tüsző nem romános, hanem egyszerűen régies, ősi viseletforma, amelynek eltüntetése ellen a józan ésszel bíró ember fel kell, hogy szólaljon.³⁶

A központi irányítás a háromszéki viselet felújításában sem volt teljesen sikeres. HERPEI János, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója 1942-ben felháborodottan írt a háromszéki tanfelügyelőségnek, kérve, ne engedjék, hogy úgy elkorcsuljon a viselet, mint azt a sepsibükszádi iskola VII-VIII. osztályos diákjain látta „e gyermekek egytől egyig mind csíki szöttesbe voltak felöltözve. Kétségtelenül elismerem, hogy a csíki szöttes sokkal tetszetősebb, talán szebb is, mint a

háromszéki, de nagyon meggondolandó, hogy mit cselekszünk. Ugyanis a régi szokások, a régi viselet kicserélése könnyen vezethet következményekkel járhat. Olyan ez, mintha a kalotaszegieket torockói viseletbe bújtatnók, vagy a székielekre mezősi ruhákat erőltetnénk”.³⁷ A felháborodott levélre a tanfelügyelőség részéről BALASITS István válaszolt „Az igazat megvallva, örvendek ennek a bükszádi esetnek, mert úgy látom, hogy ez végre felkavarja az ügyet és Igazgató úr kezébe veszi a dolgot, az irányítást, s mint arra leghivatottabb, biztosan módját találja annak, hogy népünk ne csak kritikákon át, hanem előadások keretében, sőt mi több, színes, képes kiadványokon, esetleg népművészeti bemutatókon át megismerje a helyes népviseletét”.³⁸

A tanfelügyelőség kritikája öntudatra ébresztette a Székely Nemzeti Múzeum szakembereit. KERNÉ BIBÓ Erzsébet múzeumőr szöttes mintagyűjteményt állított össze a Háromszéken fellelhető szöttes típusokból, dr. VISKI Károly egyetemi tanár és múzeumi felügyelő pedig diákokat küldött a múzeum ezirányú munkájának megsegítésére. Három tanítványa közül egy a pásztorkodás kultúráját kutatta, egy viseletet gyűjtött, egy pedig az irattár anyagát rendszerezte.³⁹ BALÁZS Márton, a Székely Nemzeti Múzeum lelkes kézdivásárhelyi külső munkatársa és egyik fő gyűjtőgyűnése 1942-ben megjelenő főművében szintén megpróbálta összefoglalni a háromszéki népviselet jellegzetességeit.⁴⁰ HARKÓ Ferenc József szintén megfeszített munkával próbálta összegyűjteni a még fellelhető viseletállományt.

A munkát háborús rendelkezés állította meg. A Székely Nemzeti Múzeum anyagát felsőbb utasításra összecsomagolták, és 1944 őszén Magyarország felé menekítették.⁴¹ Erdély ismét Romániához került, a Múzeum igazgatósága és munkatársainak jelentős része Magyarországra menekült, a múzeumi anyag pedig megfogyatkozva, megtépázva várta az új vezetést. A később tragikus véget ért SZABÉDI László igazgatósága alatt a viseletmozgalom stagnált. Újbóli visszhangok csak 1948-ban merültek fel, amikor a múzeum élén már dr. SZÉKELY Zoltán régészprofesszor állt. Ekkor a megye kultúrfelelőse fel-

tette a kérdést az ügyvezető-tanács ülésén, hogy egyáltalán mi értelme van az egész szőttesmozgalomnak. A kérdés megvitatása céljából GUNDA Béla kolozsvári egyetemi tanár, neves néprajzos véleményét kérték ki. Megkérték, látogassa meg a múzeumot, és a múzeum ismeretterjesztő előadásainak keretében tartson ismertető előadást a viseletkérdésről. GUNDA professzor őszre halasztotta előadását, és időközben elhagyni kényszerült az országot, Magyarországra telepedett.⁴²

Az ügyvezető tanács 1948-as tárgyalásai utolsó fellángolásai voltak a háromszéki szőttesmozgalomnak. Az eredendően néprajzi, erős nemzeti tudatot hangoztató mozgalom továbbalakulását, múzeumi belső fejlődését megakadályozta ROLLERnek az az ötvenes évekbeli felfogása, amely a néprajzot megfosztotta eredeti szerepétől, a további kutatásokat a régészetnek és történelemnek rendelve alá.

Összegezés

A szőttesmozgalom az 1925 és 1948 közötti időszakban bontakozott ki, tetőpontját Csíkbán a harmincas években, Háromszéken a negyvenes évek elején érte el. A mozgalom fejlődését, alakulását erős értelmiségi réteg irányította, elsősorban lelkészfeleségek, tanítók. Részt vettek a mozgalom formálásában a hivatalnokok is. A Székely Nemzeti Múzeum múzeumőrei inkább külső szakemberként próbálták egyengetni a mozgalom útját, nem pedig szervezőként. A szakemberek közül elsősorban a néprajz és történelem iránt érdeklődő muzeológusok nyilatkoztak a viselet kérdésével kapcsolatban, minden esetben komoly dokumentációval segítve a mozgalom további fejlődését. A Múzeum lehetőséget teremtett arra is, hogy az érdeklődők megtekinthessék a begyűjtött szőttesállományt.

A Székely Nemzeti Múzeum mindig feladatának tekintette a népi és nemzeti értékek összegyűjtését. A harmincas–negyvenes évek mozgalmaiban is a mértéktartó irányítást és az információ szolgáltatást tartották igazán fontos feladatnak. E tudományos magatartás meglepően modern volt a nemzeti identitástól túltengő periódusban. A mai tudományos álláspont is az, hogy

a tudós megfigyel, lejegyez, de jelenlétével nem vagy csak közvetett úton befolyásolja az eseményeket.

Szakembereink magának a mozgalomnak is figyelték alakulását, esetenként tudományosan dokumentálták. Lejegyezték a népies viseletek új változatait, megfigyelték azoknak eredetét (ROEDIGER), vagy tiltakoztak a népviselet irányított változtatása ellen (BALASSA). Az újonnan előállított hiteles viseleteket dicsérték (HARKÓ), a rosszul sikerülteket bíralták (HEREPEI), az új viseletek területenkénti változatait pedig, recens anyagként, ugyancsak bementették a múzeumba (HARKÓ). A szőttesmozgalmat megfigyelésre, kutatásra érdemes folyamatnak tekintették, akárcsak a későbbiek folyamán a táncházmozgalmat, avagy a népzene felújítási kísérleteit.

A szőttesmozgalom a modernizálódó világ tipikus revival-jelensége. A Székelyföld egészén elkezdődött a húszas–harmincas években a kultúraváltási folyamat az öntermelés felé irányuló népi kultúrát felváltotta a gyáripar termékeit felhasználó polgári életszemlélet. Az értelmiség e kultúraváltási folyamatot az önazonosság veszélyes feladásának tekintette, és a külsőségek túlzott felszínrehozásával próbálta irányítani. Az irányításnak legfontosabb formája a személyes példa volt. Az értelmiség és az előkelő nemesi réteg egyaránt felöltötte ünnepi viseletként a székelyruhát, enyhén nosztalgizáló magatartással. Egy 1932-es gelencei fényképen például ott láthatjuk a KÁLNOKY grófnét, MIKES Hannát és Évát, a pávai és zabolai nemesek leányait és a tanítókisasszonyokat egyaránt a régies vagy felújított szőttesben. A grófkisasszonyok úgy tűnik, nagyon élvezték új, székelyes „kosztümjüket”.

Más fényképek szerint a fiatal lányok ekkor szőttesbe kezdtek templomba járni, de a különböző ünnepségeknek is elmaradhatatlan tartozéka volt a székelyruha. Valószínűleg az előkelőbbek is hittek abban, hogy az utánzás lelki mechanizmusa szerint hamarosan általános viseletté válik a népviselet.

A népszerűsítés másik, hasonlóan fontos módszere az újsághirdetés volt. A háromszéki

sajtó különösen fontos feladatának tekintette a szóttesmozgalom propagálását, beszámolt a székelyföldi szóttesbálokról, éppúgy mint a viselet felkutatásának eredményeiről, az új szóttesek elkészültének sikereiről és kudarcairól.

A szóttesmozgalom vizuális népszerűsítésében a harmincas–negyvenes években még nem segített a televízió. Egyedüli vizuális eszköz a fénykép volt.

A fényképezkedési alkalmak az előző évtizedekhez képest rohamosan megnöttek nemcsak a nemesi réteg használhatta ki a fényképezési lehetőségeket, hanem a harmincas évektől egyre több paraszti háztartásban is megjelent a fénykép. A hagyományos esküvői fotón kívül a fiatalok a szóttesbálokon, avagy a vasárnapi istentiszteleteken is fényképet készítettek magukról, és ezt emlékként küldték szét az ország minden táján élő rokonoknak.

A felújított viselet ünnepi öltözetté változása napjainkig megfigyelhető konfirmációkon, esküvőkön, búcsúkon még ma is gyakori a népviseletes ember. A felújított szokásokban is kiemelkedő szerepet kapott a székely harisnya és a szóttes szoknya a székelytamásfalvi és szörcei hűsvéti szánózáznál, a lemhényiek és almásiak hűsvéti határkerülésénél, a csíkkászoniak farsangolásánál, a csíkszentdomokosiak, szentimreiek és csíkszentkirályiak szentsírórzésénél egyaránt megfigyelhető a népviselet dominanciája. A harmincas évektől divatba jött szüreti báloknak is egyik alapvető funkciója a szótteses mulatozás. A viselet újjászületésének mozgalmában ma is az értelmiségiek az irányítók, tanácsadók.

Irodalom

1. *** **Magyar Néprajzi Lexikon**, 2. kötet, *Gyöngyösbokréta* címszó.
2. *** (1937/40, 1945–55) A Székely Nemzeti Múzeum vezetőségi jegyzőkönyvei. A Székely Nemzeti Múzeum Irattára, Sepsiszentgyörgy.
3. *** (1883–1906) *Székely Nemzet*, I–XXIV. évf.
4. *** (1906–1944) *Székely Nép*, XXIV–LXII. évf.
5. BALASSA Iván, dr. (1942): **Az ősi gyimesi viselet**. *Székely Nép*, LX. évf., 1942. szept. 30, 1.
6. BALÁZS Márton (1942): **Adatok Háromszék vármegye néprajzához**. Sepsiszentgyörgy.

7. BALOGH Jolán (2001): **A népművészet és a történeti stílusok**. In GAZDA–KESZEG–POZSONY–TÁNCZOS (szerk.) **Magyar népi kultúra**. Szöveggyűjtemény. Kolozsvár, 296325.
8. BAUSINGER, Herman (1983): **A folklór és az alászállt műveltségi javak**. *Folkloristica* 7, Budapest, 97104.
9. CS. BOGÁTS Dénes (1941): **Milyen volt és milyen ma a háromszéki népviselet**. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. márc. 15, 4.
10. DÁVID József (szerk.) (1941): **Székelyföld frásban és képben**. Budapest.
11. DOMOKOS Pál Péter (1990): **Múltbanéző**. Budapest.
12. FERENCZ Gyárfás (1940): **Pereg az orsó, csattog a szövőszék**. *Székely Nép*, LVIII. évf., 1940. dec. 24., 11.
13. GAZDA Klára, HAÁZ Sándor (1998): **Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székelyföldi népviseletben**. Budapest.
14. GAZDA Klára, KESZEG Vilmos, POZSONY Ferenc, TÁNCOS Vilmos (szerk.) (2001): **Magyar népi kultúra**. Szöveggyűjtemény. Kolozsvár.
15. HALASY Márta (1989): **Népviseletek úri és polgári használatban**. *Ethn.* 100. évf. 1–4. 303–312.
16. HARKÓ József (1941): **A Sepsí járás néprajza**. In DÁVID (szerk.) **Székelyföld frásban és képben**, 40–47.
17. HERPEI János (1942) levelezése a székely szóttes ügyében. A Székely Nemzeti Múzeum Irattára, 276-1942, valamint 572-1942.
18. HOLLÓ Ernő (1942): **Elkészült a gyimesvölgyi csángók új népviseletének terve**. *Székely Nép*, LX. évf., 1942. szept. 10., 3.
19. JAKAB Antal (1941): **Az erdélyi magyar falu útja**. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. nov. 1., 11.
20. ROEDIGER Lajos (1932): **Előterjesztés a f. év tavaszán Háromszék vármegye Orbai járásában elhibázott néven és elhibázott irányban elindított népiesnek mondott női ruhaviseletről**. A Székely Nemzeti Múzeum Irattára, 148-1932.
21. VÁMSZER Géza (1976): **Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkszékben a két háború közötti években**. In Dr. KÓS Károly (szerk.) **Népművelési dolgozatok 1976**. Bukarest, 4146.

Jegyzet

1. BAUSINGER, 1983, 100.o.
2. BALOGH, 2001, 298–325.o.
3. HALASY, 1989, 303–304.o.
4. *Székely Nemzet*, IV. évf., 1886. márc. 18.
5. *Székely Nemzet*, I. évf., 1883. júl. 8.
6. HALASY, 1989, 306. o.
7. *Székely Nép*, LVIII. évf., 1940. dec. 24., 11.o.
8. VÁMSZER, 1976, 42.o.
9. DOMOKOS, 1990, 326. o.
10. *Székely Nép*, LVIII. évf., 1940. december 24., 11.o.
11. VÁMSZER, 1976, 45.o.

12. Az 1929-es kiállítás anyagából múzeumunk néhány festékes szőnyeget megvásárolt, ezek egy része viszont a múzeumi anyag 1945-ös menekítésekor megsemmisült Zalaegerszegenél.
13. *Székely Nép*, XLV. évf., 1927. május 15.
14. *Székely Nép*, XLVII. évf., 1929. május 23., május 30.
15. *Székely Nép*, XLIX. évf., 1931. március 15.
16. *Székely Nép*, XLIX. évf., 1931. március 5.
17. *Székely Nép*, XLIX. évf., 1931. március 22.
18. *Székely Nép*, XLIX. évf., 1931. április 26.
19. Székely Nemzeti Múzeum Irattára
20. *Székely Nép*, LI. évf., 1933. január 15.
21. *Székely Nép*, LI. évf., 1933. március 26.
22. *Székely Nép*, LI. évf., 1933. április 2.
23. HARKÓ, 1941, 41. o.
24. *Székely Nép*, LIV. évf., 1936. február 16.
25. *Székely Nép*, LVIII. évf., 1940. december 24., 5. o.
26. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. május 16., 4. o.
27. HARKÓ, 1941, 4047. o.
28. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. március 15., 4. o.
29. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. június 10., 4. o.
30. *Székely Nép*, LX. évf., 1942. október 8., 5. o.
31. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. augusztus 31., 5. o.
32. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. december 12., 3. o.
33. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. november 16, 3. o.
34. *Székely Nép*, LIX. évf., 1941. december 3., 3. o.
35. *Székely Nép*, LX. évf., 1942. július 22., 3. o.
36. *Székely Nép*, LX. évf., 1942. szeptember 30., 1. o.
37. Székely Nemzeti Múzeum Irattára, 276-1942
38. Székely Nemzeti Múzeum Irattára, 572-1942
39. *Székely Nép*, LIX. évf., 1943. szeptember 3., 5. o.
40. BALÁZS, 1942, 139144. o.
41. A becsomagolt múzeumi anyag további sorsát illetően: Zalaegerszegen bombatalálat következtében megsemmisült vagy nyoma veszett.
42. A Székely Nemzeti Múzeum vezetőségi jegyzőkönyvei (1937–1955), 71 verso, 72 verso.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program keretében született. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnévek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

„Mișcarea țesăturilor” și Muzeul Național Secuiesc

(Rezumat)

Portul popular maghiar din Secuime începe să dispară la sfârșitul sec. al XIX-lea. Pe de altă parte, portul dobândește funcții noi deja la „expozițiile secuiești” de la Sf. Gheorghe din

1905 și din 1907, devenind simbol al identității teritoriale – în condiția minoritară de după primul război mondial va constitui de fapt simbol al identității naționale. Odată cu dispariția treptată a portului din vestimentația de toată zilele, intelectualii încearcă să-l reînnoiască în această nouă funcție. „Mișcarea țesăturilor”, dintre 1925 și 1948, constituie o asemenea încercare. În Ciuc culminează în anii '30, în Trei Scaune la începutul anilor '40. Atitudinea față de mișcare și implicarea Muzeului Național Secuiesc este modernă, științifică. Asigură informații și îndrumare cumpătată, respectiv urmărește evoluția mișcării, realizând chiar studii și documentații în acest sens în unele cazuri și privind unele aspecte (originea noilor variante ale portului, colecții muzeale din acestea). (**Red.**)

The „Movement of Fabrics” and the Székely National Museum (Abstract)

The Hungarian folk costume in Székelyföld begins to disappear at the end of the 19th century. On the other hand, the costume acquires new functions as early as at the „Székely exhibitions” from Sepsiszentgyörgy in 1905 and 1907, becoming a symbol of the territorial identity – in the conditions of minority after the 1st World War it actually represented a symbol of national identity. Once with the disappearing of the costume from the day-by-day clothing, the intellectuals try to renovate it in this new function. The „movement of the fabrics” between 1925 and 1948 represents such an attempt. In Csík County it culminates in the thirties, in the Háromszék at the beginning of the forties. The attitude towards the movement and the implication of the Székely National Museum is modern, scientific. It assures information and moderate guidance, it follows the evolution of the movement, carrying out even studies and documentation in this respect in several cases also regarding some aspects (the origin of the new variants of the costume, museum collections out of these). (**Edit.**)

I. ábra Részvevők a gelencei templom felújítását követő, 1932. szept. 4-i ünnepségen.
Állnak: FRIDRICH Ilonka, ÚJLAKY Marcsa, SZÓKE Ágnes, KÁLNOKY (Hugóné) grófnő, KOVÁCSné,
MORVAY Ági, (MIKES) Éva contes, PÉTER Rózsika, az erdészné és CSEKME Idus.
Ülnek: NAGY Klára, BALOGH Rózsika, (MIKES) Hanna contes, BARTHA Irma (tanítókisasszony, a szerző
nagyanyja, szerk. megj.), (?) Toncsi, BALOGH Erzsike, KHEL Mancsi és POZSONY Tereci.

A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyvei, 1937–1940

(A közlésről)

Az itt közölt iratok a két világháború közötti Székely Nemzeti Múzeum legteljesebb összefüggő dokumentumanyaga, a második világháború előtti évek tanúja. A Múzeum életében ezt az időszakot a nagy igazgató, CSUTAK Vilmos halála utáni interregnum, majd egy új, másik jelentős igazgató, HERPEI János érkezése jellemzi. A nagyra nőtt intézmény folytatja a CSUTAK alatt megkezdett programokat, és olyan új feladatok hárulnak rá, mint a román állam által, román-magyar államközi egyezményrel a magyarságnak visszaszámraztatott Háromszék megyei Székely Tanalap kezelése. A jegyzőkönyvek korszakhatárt dokumentálnak: mai szemmel nézve a Múzeum életének feleútján vagyunk. A közlést a teljes *125 éves Emlékkönyv* közös mellékletének szánjuk.

*

A két világháború közötti vezetőségi jegyzőkönyvek a Múzeum e nagy korszakának legfontosabb dokumentumai. Sajnos, csak részben maradtak fenn, gyorsírásos jegyzetekben, másolatokban, olykor csak töredékükben. A letisztázott első példányok az 1944–45-ös menekítés áldozatai lettek (Vö. **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez**, jelen kötet). Kivételt képeznek az 1937. március és 1940. március közötti ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyvek, amelyeknek a kézirat, első letisztázását őrző vastag borítós, nagyalakú füzet rendelkezésünkre áll. Az említett évek a CSUTAK Vilmos 1936 tavaszán

bekövetkezett halála utáni interregnum és HERPEI János igazgatóságának első két esztendeje, politikai háttere a második világháborúba torkolló események, Romániában az addigi politikai rendszer teljes csődje, a királyi diktatúra beköszönte, Európában München és az első bécsi döntés, majd Lengyelország német lerohanása és az azt követő „furcsa háború”. Mindez Erdélyben, Sepsiszentgyörgyön minden nehézség ellenére egy megizmosodott, nagyra nőtt intézményt talál, amely igyekszik politikailag semleges státusát őrizve, szakmai munkájával szolgálni közössége ügyét. CSUTAK halála az egész romániai magyarságot megrázza, de a Múzeum felpörgött tevékenysége, kialakult súlya kötelez, és az elárvult vezetőségi és munkatársak minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy az igazgatóját veszített intézmény az maradjon, ami.

„CSUTAK Vilmos halála után a múzeum elnökségének örökös gondot okozott a múzeumi igazgatói tisztség betöltése – rögzíti a tényállást egyik jegyzőkönyv –. Tekintettel arra, hogy a múzeum az utóbbi időkben oly nagy intézménnyé nőtte ki magát, hogy tudományos és közigazgatási vezetése mind nagyobb és nagyobb munkaterületre terjeszkedik ki, ezért a múzeum igazgatása többé nem tekinthető mellékfoglalkozásnak. Ezt az elvi álláspontot az elnökség magáévá téve, arra az elhatározásra jutott, hogy az igazgatói tisztséget egy egész emberrel töltsék be, aki elsősorban tudós szakképzettséggel, másodsorban muzeológiai felkészültséggel rendelkezik. Az elnökség sokirányú érdeklődésére erre a tisztségre legalkalmasabbnak HERPEI Jánost, a kolozsvári Minerva tisztviselőjét találta, s fel is vette vele a kapcsolatot.” A háromszézezernyi tárgyat őrző, szakmailag egy teljes régiót szervező, nagy tudományos programokat futtató Múzeum valóban nem nélkülözhet már egy fizetett igazgatót. A jelentős szakmai (levéltári, művelődéstörténeti) munkássággal rendelkező HERPEI korábban az EKE (Erdélyi Kárpát Egyesület) kolozsvári néprajzi múzeumának őre volt, és régészeti ásatást is vezetett már a Székelyföldön. ROSKA Márton Magyarországra telepedését követően egyedül ő lesz magyar (levelező) tagja a román műemlékvédelmi bizottságnak.

Az átmenet nem felhőtlen, de ezt a jegyzőkönyvek szűkszavú utalásai inkább csak sejtetik. A Múzeum vezetőségében komoly ellen-tétben robbannak ki az új igazgató személyének megválasztása kapcsán a korábbi, politikai hát-terű (az Országos Magyar Pártban gyökerező) feszültségek. A döntést követően br. SZENT-KERESZTY Béla igazgató-választmányi alelnök három másik taggal együtt bejelenti lemondását. SZENTKERESZTYnek a másik alelnökkel, BARTÓK egykori sepsiszentgyörgyi vendéglá-tójával, dr. KERESZTES Károllyal való konflik-tusa keserű percekot fog még okozni az új igaz-gatónak. A felelőségek pedig, már érkezését megelőzően, más irányban is megnőnek. A Múzeum országos ügyekben érintett, és mind érintettebb. KERESZTES 1938 augusztusában arról számol be, mit tárgyaltak bukaresti legfel-sőbb körökkel – a bukaresti rádió magyar nyelvű műsorának beindításáról. A legjelentősebb ügy nyilván a Háromszékmegyei Székely Tanalap ügye. 1918 után példátlan esetként, a román állam – a GOZSDU Alapítvány magyarországi vagyonának megszerzése céljával – egy volt magyar közösségi tulajdont enged vissza magyar kézbe. A számos ingatlanból álló Tanalap keze-lésével, román–magyar államközi egyezményt követően a Múzeumot bízzák meg, és a Múzeum ezt az *Alapszabályaiba* illesztett felelős fel-a-datkört még az 1949-es államosítást követően is el fogja látni néhány esztendeig.

Korszakvég és korszakváltás előszele minden vonalon, két emberöltő határa: még él és véleményt nyilvánít a felnőttorsba a múzeumala-pítással egyidőben lépett ROEDIGER Lajos, másrészt a Tanalap adta tanulmányi ösztöndí-jakat elnyerő diákok között már ott vannak a mai nagy hetvenesek, mint VERESS Dániel, ANTAL Árpád, SALAMON Sándor, megannyi más ismerős. Elő- és visszaulva a félidőről, nélkülöz-hetetlen adataikkal a *Jegyzőkönyvek* tulaj-donképpen az egész, most kiadásra kerülő *125 éves Emlékkönyvünk* közös melléklete. Az egyes vonatkozásokat tanulmányok sora tárgyal-ja a két kötetben, ezért jegyzetanyagot nem is csatolunk közléséhez.

1.

Jegyzőkönyv

Felvétetett a Székely Nemzeti Múzeum ügy-vezető-tanácsának 1937. március hó 24-én du. 5 óraker, a múzeum olvasótermében tartott üléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnöklele alatt dr. NAGY Jenő és dr. KERESZTES Károly alelnökök, BOGDÁN Arthur, BOGÁTS Dénes, dr. FERENCZ Lajos, SIPOS Samu ig.-vál. tagok, FEL-SZEGHI István és dr. KONSZA Samu igazgató-örök, GÖDRI Ferenc és DEBRECZY Sándor múzeumörök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözli a megje-lenteket, s bejelentvén, hogy dr. SZENTKERESZTY Béla alelnök betegsége, BANYAINÉ BIBÓ Erzsébet kölföldi távollélele miatt a gyűlésen nem vehetnek részt, a gyűlést megnyitja.

2. Elnök felkérésére a jegyző felolvassa az 1936. okt. 27-én tartott gyűlésen felvett jegyzőkönyvet, melyet a gyűlés elfogad és hitelesít.

3. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök előterjeszti javaslatát a dr. I. DIÉNES Ödön ig.-vál. tag elhunytával megüresedett ig.-vál. tagsági hely betöl-tésére vonatkozóan.

Ügyvezető-tanács ügyv. alelnök javaslatát egyhangúlag elfogadja és dr. FERENCZY Géza ügy-véd, unit. egyházi főgondnokot terjeszti megválasztás céljából az ig.-választmány elé.

4. Az ellenőrző-bizottság nevében BOGÁTS Dénes ellenőrző-bizottsági tag, a múzeum 1936. évi számadásainak, vagyonmérlegének és leltárainak meg-vizsgálásáról jelenti, hogy azokat a bizottság megviz-gálva rendben találta. Az 1936. év folyamán bevé-telezetett 105 688 lej, kiadott 104 443 lej, készpénz-maradvány 1245 lej.

A vagyonleltár szerint az összes vagyon az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 8 959 835.- lej.

A leltári kimutatás szerint ebből:

a. a pénztárban levő készpénz	1245.- lej
b. gyümölcsözésre elhelyezett összegek	14 297.- lej
c. a berendezési tárgyak értéke	614 117.- lej
d. ingatlanok értéke	8 330 176.- lej
e. 297 297 db. múzeumi tárgy a forgalmi érték meg-jelölése nélkül van kimutatva, így tehát az a, b, c, d. alattiak értéke	8 959 835.- lej.

A mérleg szerint az aktívák értéke 8 959 835.- lej, a passzívák értéke 8 959 835.- lej. Végül előadó javasolja az 1936. évi számadás elfogadását és a szám-adóknak a felmentés megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, BOGÁTS Dénes, DEMETER Ferenc és dr. BARABÁS Andor bizottsági tagoknak a számadások megvizs-

gálásáért köszönetét fejezi ki, és a számadásokat jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

5. FELSZEGHI István igazgató-ór a múzeum 1936. évi működéséről és állapotáról előterjesztett beszámolójában megemlékezett néhai CSUTAK Vilmos igazgatónak 30 évi munkásságáról, melybe belesik a múzeum épületének dr. LÁSZLÓ Ferencsel együtt végzett felépítése, gyűjteményeinek elrendezése, a közönség részére való megújítása, gyarapítása, különösen a világhírű erösi ásatások leleteivel, megóvása és megvédése a világháború zivataros éveiben; egy szóval a múzeumnak kicsiny magból, alig 4 kollégiumi szobára terjedő gyűjteményéből a mai, országos viszonylatban is egyik legnevezetesebb múzeummá való fejlesztése az ő kettejük örök érdeme.

S e hervadhatatlan érdemeit jegyzőkönyvében fájdalmas szívvel örökíti meg.

Úgyszintén fájdalmas szívvel jelenti dr. I. DIÉNES Ödön ig.-vál. tag elhalálózását is, kiben a múzeum egyik önzetlen, fáradhatatlan és lelkiismeretes munkását veszítette el. Emlékét jegyzőkönyvében örökíti meg.

A jelentés további részében dr. KONSZA Samu igazgató-ór beszámol arról, hogy az 1936. évben ügyvezető-tanácsunk 3 rendes gyűlést és egyet az ig.-választmánnyal együttesen tartott, s hogy mindeniken a tagok határozatképes számban jelentek meg, s múzeumnk ügyei iránt általában egész éven át élénk érdeklődést tanúsítottak. Majd az 1936. évi bevételéről és kiadásokról tesz jelentést, mely szerint a bevételek összege 105 688 lej, a kiadásoké 104 443 lej, s így a jövő évre pénztári maradvány átmegy 1245 lej.

Megemlékezik a kiszállásokról, melyek közül kiemelendő a múzeum természetudós barátainak 1936 nyarán, a Keleti-Kárpátok előhegyeiben, Csík-Kászon vidékén folytatott tudományos kutató és gyűjtő munkássága, melynek eredményeivel egyfelől a tudományt szolgálják, másfelől összegyűjtött tárgyaikkal a múzeum gyűjteményeit gyarapítják, melyek legközelebb így egy rovtartani és egy paleontológiai csoporttal fognak gyarapodni.

A gyűjtemények az 1936. év folyamán ajándék, vásár, gyűjtés vagy csere útján 4247 db. tárggyal gyarapodtak, s ezzel az öt gyűjteménycsoport törzsállománya az 1936. év végén 297 297 darabra emelkedett.

A nagyközönség szolgálata és a múzeum iránti érdeklődés ébren tartása céljából a múlt évben is rendezett ismeretterjesztő előadásokat, mégpedig júl. 17-én és dec. 17-én; nov. 29-én pedig POTSA József születésének 100 éves fordulója alkalmából emlékünnepelet tartott.

A múzeumot 1855 személy látogatta meg az év folyamán. Nevezetesebb látogatók voltak: dr. DEHN és dr. HOFFMANN németországi archeológusok,

Filip E. MOSELY egyet. tanár az Egyesült Államokból, prof. dr. C. PROTESCU a bukaresti geológiai intézet vezetője, dr. DARKÓ Jenő egyet. tanár Debrecenből, BÁRDOSSY László bukaresti magyar követ, és az év vége felé Al. TZIGARA-SAMURCAŞ, a bukaresti Népművészeti Múzeum igazgatója és NISTOR munkaügyi miniszter és kísérete.

A múzeum belső ügyeinek intézésében elsősorban az elnökség, dr. TÖRÖK Andor elnök, dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök, dr. SZENTKERESZTY Béla és dr. NAGY Jenő alelnökök fejtettek ki odaadó munkásságot, s a múzeum pártoló-tagok megszervezésével a múzeumnak új anyagi forrást nyújtottak, s jelentékeny erőt is biztosítottak.

Az adminisztrációs munkát FELSZEGHI István és dr. KONSZA Samu igazgató-örök, a háznagyi teendőket GÖDRI Ferenc múzeumőr végezte. BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet múzeumőr pedig a könyvtár rendezését folytatta tovább. A gyűléseken a jegyzői tisztelet BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag és DEBRECZY Sándor múzeumőr töltötték be.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi és az ig.-választmány elé terjeszti.

6. FELSZEGHI István igazgató-ór előterjeszti a múzeum 1937. évi költségvetésének előirányzatát, melynek összeállításában az előző évek tényleges bevételei és kiadásai szolgáltak alapul. Eszerint az évi bevétel 136 245 lei, a kiadás pedig szintén ugyanazon összeg.

Ügyvezető-tanács a fenti költségvetési előirányzatot megtárgyalás után elfogadja, s azt jóváhagyásra az igazgató-választmány elé terjeszti.

7. Dr. KONSZA Samu igazgató-ór jelenti, hogy az ig.-vál. HATOLYKAI PÓTSA József születésének 100 éves fordulója alkalmából 1936. nov. 29-én megtartotta az 1936. máj. 14-re kitűzött, de CSUTAK Vilmos igazgató éppen aznap történt váratlan elhunyna miatt elmulasztott emlékünnepelet. Az ünnepelt érdemeit SIPOS Samu és FELSZEGHI István ig.-vál. tagok méltatták.

1936. dec. 17-én BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag „Boszorkányosságok és boszorkányperek” címen tartott igen élvezetes előadást, 1937. jan. 23-án pedig GÖDRI Ferenc múzeumőr „A festőművészet rövid története, megemlékezéssel BARABÁS Miklósról és GYÁRFÁS Jenőről” címen tartott vetített képes előadást. A három előadás tiszta jövedelme 3929 lej volt.

Szolgál örvendetes tudásul.

8. Dr. KONSZA Samu igazgató-ór előterjeszti az 1937. évi ismeretterjesztő előadások tervezetét, mely szerint két ciklusban, egy tavasziban és egy őszi-ben 4-4 előadást rendezne az ig.-választmány, ezután felkérendő előadókkal.

Ezzel kapcsolatban FELSZEGHI István igazgató-ór előterjeszti, hogy levelezést folytat a kézdi-

vásárhelyi szimfonikus zenekar vezetőjével abban az irányban, hogy a január hó folyamán Kézdivásárhelyen tartott hangversenyünket a múzeum javára megismételjük ápr. hó 17-én, útiköltségük és ellátásuk megtérítése ellenében, ami kb. 4000 lejt tenne ki, viszont a múzeum részére is az erkölcsei siker mellett 2-3000 lejt tiszta jövedelem mutatkoznék.

Ügyvezető-tanács az előterjesztéseket tudomásul veszi azzal, hogy az előadások sorozatába egy a csíkménasági házat felavató és megnyitó ünnepély és egy dr. LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos emlékünnepély is vételessé be. CSUTAK Vilmosról emlékebeszédet mondana FELSZEGHI István, míg dr. LÁSZLÓ Ferencről való megemlékezés megírására dr. KOVÁCS István (egyet.) magántanárra kéresek fel.

9. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy a múzeum vezetősége 1936. dec. 9-én kérvényt nyújtott be a pénzügyminisztériumhoz, hogy az 1937. évre is engedélyezze a 4%-os látványossági adót. A kérvényt dr. SZENTKERESZTY Béla alelnök személyesen vitte el és el is intézte. A pénzügyminisztérium 304594-1936 sz.a. engedélyezte a 4%-os látványossági adót a múzeumnak „pentru serbările și conferințele” részére, miről a helybeli pénzügyigazgatóságot értesítette.

Szolgálat örvendetes tudással azzal, hogy ügyvezető-tanács hálás köszönetét fejezze ki dr. SZENTKERESZTY Béla alelnök úrnak fáradozásaiért.

10. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy kérésünkre a város az ideinre 5 öl tűzfifa segélyt adott a múzeum részére azzal, hogy az erdőről való hazaszállításról a múzeumnak kell gondoskodnia.

Köszönettel tudomásul szolgál.

11. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök jelenti, hogy a csíkménasági ház befejező munkálataira kérésünkre négy ajánlat érkezett be, és pedig: 1., TUSJÁK Pál kőműves mester részéről, ki a még szükséges munkálatokat a külső fal bevakolása és anyag nélkül 9218 lejért végezné el, 2., DEMETER István ácsvállalkozó részéről, aki anyaggal együtt 49 405 lejért, 3., DÉNES Mihály ácsmester részéről, aki anyag nélkül 13 380 lejért, 4., SZABÓ Mihály építési vállalkozó részéről, aki anyaggal együtt 35 908 lejért fejezné be és végezné el a még szükséges munkálatokat.

Mint hogy ezek az ajánlatok mind túl drágák, javasolja, küldessék ki az építés elvégzésére egy bizottság, melynek tagjaiul dr. TÖRÖK Andor elnök ajánlja dr. KERESZTES Károly, FELSZEGHI István, GÖDRI Ferenc és dr. KONSZA Samu, s mely bizottság az ajánlatok bekérésével igyekezzék a legolcsóbb és legmegfelelőbb módon befejezni az építést, kérje ki a bejegyzési munkálatoknak lehetőleg korszerű, művészi és szakszerű kivitelére vonatkozólag (így a ház fala síkálva vagy vakolva legyen-e, földes vagy deszka

alsó padozat legyen-e, az előtte levő kerítés milyen legyen stb.) VÁMSZER Géza, ROEDIGER Lajos, KÓS Károly, a berendezést illetően pedig HAÁZ Rezső véleményét.

Ezzel kapcsolatban dr. NAGY Jenő alelnök jelenti, hogy a befejező munkálatokhoz szükséges faanyagot MÁTYÁS István kozmási, BRÜLLER Hermann és STERN Henrik csíkszentmártoni fűrészgyáros uraktól aláírás útján ajándékképpen biztosította. Amint az út megjavul, április hó folyamán az anyagot átveszi, és lehetőleg kalács útján leszállíttatja.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja, s az építő-bizottság tagjaiul dr. KERESZTES Károly, FELSZEGHI István, dr. KONSZA Samu és GÖDRI Ferencet küldi ki. Dr. NAGY Jenő alelnök jelentését örömmel veszi tudomásul, s fáradozásaiért hálás köszönetét fejezi ki, az anyagot adományozó uraknak pedig köszönetét átíratilag fejezi ki, mihelyt az anyag megérkezik.

12. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök előterjeszti, hogy a MANDEL-féle telek utcai oldalán – a város többszöri kívánságára is – föl kellene építtetni, illetve folytatni kellene a főépülethez hasonló kerítést, hogy ezáltal egységes, szép frontot nyerjen a múzeum telke. Mivel a múzeum jelenlegi pénzügyi helyzete ezt lehetővé teszi, javasolja, hogy a kerítés építtessék fel.

Ügyvezető-tanács dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök javaslatát elfogadja, s az építés kersztülvitelét a csíkménasági ház építő-bizottságára bízza.

13. FELSZEGHI István igazgató-őr felolvassa dr. KÖNTZEI Gerő küüllővári orvos, földbírtokos 1936. nov. 2-án kelt levelét, melyben a rovarszekrény elkészítését sürgeti, minthogy a már preparált és rendezett anyagot szeretné beszállítani a múzeumba. Egyszersmind javasolja, minthogy a dr. NAGY Jenő alelnök által javasolt csíki műasztalos még mindig nem adta be ajánlatát, tovább ne várjunk reá, mivel a munka sürgős, hanem itthoni asztalossal lépünk érintkezésbe, és itt készíttessük el minél gyorsabban az említett szekrényeket.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

14. Dr. NAGY Jenő alelnök előterjeszti, hogy SZOTYORI Lajos alsórákosi ref. esperes jelentése szerint a bürkösi ref. egyház tulajdonában van egy régi éneklő pulpitus, amit az egyházközség szívesen a múzeumnak ajánldékozna, csak a múzeum gondoskodjék elszállításáról.

Szolgálat tudással az, hogy a múzeum vezetősége lépjen érintkezésbe ebben az ügyben SZOTYORI Lajos ref. esperes úrral, és gondoskodjék az ideszállítás költségeiről.

15. Dr. NAGY Jenő alelnök jelenti, hogy SZOTYORI Lajos ref. esperes úr azt is közölte vele,

hogy Alsórákossal szemben, az Olt bal partján egy régi vár (Mihály-vára) van, ahol sok értékes, régi tárgyat lehetne még találni.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi azzal, hogy megkeresést intéz SZOTYORI Lajos ref. esperes úrhoz, és felkéri őt a várban található tárgyak összegyűjtésére és múzeumunknak való ajándékozására.

16. Dr. NAGY Jenő alelnök bejelenti, hogy az csíki múzeum átvétele ügyében közölte dr. PÁL Gáborral, a múzeumi anyag őrizőjével és gondozójával az ügyvezető-tanács határozatát, mely szerint az *Alapszabályok* értelmében nem áll módunkban fiókmúzeumot létesíteni, hanem megválogatás után, az igazi múzeumi anyag letétként való átvételéről és kezeléséről lehetne szó. Ezután dr. PÁL Gábor értekezletre hívta össze az érdekelteket, ahol hosszas vita után az a vélemény alakult ki, hogy semmiképp sem hajlandók az anyagot Csíkszeredáról elszállítani, mert ők az akarják, hogy az ott legyen kiállítva. Javasolja, hogy a Székely Nemzeti Múzeum többet ne foglalkozzék ezzel a kérdéssel.

Ügyvezető-tanács dr. NAGY Jenő alelnök jelentését tudomásul veszi és javaslatát elfogadja.

17. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök jelenti, hogy az ügyvezető-tanács megbízása értelmében, a múlt nyár folyamán az elnökség megindította a múzeumpártoló tagok gyűjtését, s mostanig 274 személytől összesen 29 735 lej pártoló tagsági díj folyt be, bár a városban még jóformán a gyűjtést el sem kezdték. Ajánlja, hogy a gyűjtést folytassuk tovább.

Ezzel kapcsolatosan bejelenti, hogy ROEDIGER Lajos ig.-vál. tag az *Alapszabályok* módosítása tárgyában egy memorandumot adott be az ig.-választmányhoz, és javasolja, minthogy az alapszabály egysítése csak most történt meg, a memorandum a benne felvetett múzeum-egylet tervezet eszményeivel együtt tétessék át az alapszabályokat egységesítő bizottsághoz azzal, hogy megfelelő időben majd vegye elő és tegye meg észrevételes javaslatát az ügyvezető-tanácsnak.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, s a javaslatot elfogadva határozatát emeli.

18. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy TÖRÖK Zoltán segesvári tanár, a nyári kutató tudós társaság egyik geológus tagja, a múzeum továbbfejlesztése érdekében s különösen a háromszéki geológiai és paleontológiai anyag összegyűjtésére, feldolgozására és megfelelő módon való kiállítására ajánlatot tett, most szerinte ennek a híres kövületanyagnak múzeumunkból hiányoznia nem lehet. A munkát ingyen vállalta, de az anyaggyűjtéssel s feldolgozással járó készkiadásainak – évi pár ezer lej összegig – megtérítését, valamint megfelelő kiállítási szekrények beszerzését kérte.

Azt is felajánlotta, hogy a már összegyűjtött anyagnak elrendezésére és kipreparálására félárú

útiköltségének megtérítése ellenében hajlandó a tavasz folyamán hetenként szombat reggeltől hétfő estig Szentgyörgyre jönni, a munkát beindítani és elvégezni, mert szerinte, amilyen szerepe volt a múzeum hírnevének megalapozásában az erődsdi anyag feltárásának, éppen ilyen hírt szerezne a múzeumnak a geológiai és paleontológiai kincsek feltárása és kiállítása.

Ügyvezető-tanács foglalkozva a beadvánnyal, a felajánlott munkát, mely múzeumunk gyűjteményében nagy hiányt pótolna, köszönettel elfogadja, kiállítási szekrények készítését, valamint szerény összegű anyagi támogatást részére kilátásba helyez. Felkéri vezetőséget, hogy ezt a határozatot TÖRÖK Zoltánnal közölje.

19. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy a városi tanács fellebbezésünkre 1936. nov. 30-án hozott jegyzőkönyvi határozatában a múzeumra kirótt fronttaxát törülte, a vízdíjat 1000 lejre leszállította, s így 3229 lej városi taxa helyett 1359 lej városi taxát fizettünk az 1936. évre.

Szolgál tudásul azzal, hogy dr. VÁNCSA József ügyvédnek köszönetét fejezi ki ügyv. tanács, mint aki a múzeumot a fellebbezési tárgyaláson képviselte.

20. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy szóbeli tárgyalás közben a Studium azt a kívánását fejezte ki előtte, hogy az *Emlékkönyv* árát 10 Pengőre kellene leszállítani, minthogy a régi magas áron nem lehet eladni.

Ügyvezető-tanács alelnök javaslatára az *Emlékkönyv* árát leszállítja 10 Pengőre, az itthon árusítandó példányokét (pedig) a számozatlant 300, a számozottat 350 lejre szállítja le.

21. FELSZEGHI István igazgató-őr bemutatja dr. KÖNTZEI Gerő küüllővárosi nyug. járásorvos, földbirtokos f. évi jan. hó 11-én kelt levelét, melyben beszámol múzeumunk érdekében kifejtett tudományos munkásságáról és arról az eddig is szépen gyümölcsöző és ezután is ennek ígérkező kapcsolatáról, melyet dr. KOLOZSVÁRY Gábor egyet. m.agántanár, múzeumőr és a múzeum között teremtett. Nevezett múzeumőr ugyanis eddig is már sok értékes kiadványát külte el a Magyar Nemzeti Múzeum Állattani Osztályának múzeumunk könyvtára számára.

Ügyvezető-tanács a jelentést köszönettel tudomásul veszi, és dr. KÖNTZEI Gerő régi barátunknak múzeumunk érdekében tett munkásságáért hálás köszönetét fejezi ki.

22. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr javasolja, hogy BÁNYAI János és VÁMSZER Géza kerestessék meg Kásson monográfiájának megírása és kiadására vonatkozólag.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

Több tárgy nem lévén, a gyűlés véget ért.

Sz. m. f.

2.

Jegyzőkönyv

Felvételte a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának 1937. május hó 13-án tartott gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnöklete alatt: br. SZENTKERESZTY Béla és dr. KERESZTES Károly alelnökök, BOGDÁN Arthur, BOGÁTS Dénes, dr. FERENCZ Lajos, dr. FERENCZY Géza ig.-vál. tagok, továbbá FELSZEGHI István és dr. KONSZA Samu igazgató-örök, BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet és GÖDRI Ferenc múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlőlvén a megjelent tagokat, a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri dr. KONSZA Samu igazgató-ört a múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

Ügyvezető-tanács a jegyzőkönyvet felolvasás után elfogadja és hitelesíti.

3. FELSZEGHI István igazgató-ör jelenti, hogy az 1936. évi zárószámadás, mérleg és leltár, valamint az 1937. évi költségvetés az ig.-vál. határozata értelmében felterjesztett a vallás- és művészetügyi minisztériumhoz jóváhagyás végett, melyet 1534-1937. szám alatt a minisztérium jóváhagyva visszaküldött.

Szolgál tudomásul.

4. Dr. KERESZTES Károly alelnök ismerteti a *Monitorul Oficial* 1937. évi április 16-i 89. számában megjelent minisztertanácsi határozatokat a Háromszék megyei Tanalap átadására vonatkozóan. Br. SZENTKERESZTY Béla alelnök javasolja, hogy az egész ügy alapos ismertetése a következő gyűlésre halasztassék el, amikor részletes hivatalos értesítések birtokában jobban lehet a dolgok mélyére hatolni. Ugyanekkor dr. KERESZTES Károly javasolja, hogy időközben a Háromszéki Székely Tanalap összes épületeinek építészeti rajza készíttessék el megfelelő szakember által.

Ügyvezető-tanács a javaslatokat elfogadja, és elhatározza, hogy az egész ügyet határozathozatalra az ig.-választmány elé utalja. Addig is megbízza az elnökséget, hogy időközben a szükséges előkészítő munkálatokat végezze el, végül pedig felhatalmazza, hogy a Tanalaphoz tartozó helyiségekről készíttessen szak-szerű alaprajzot, s ennek költségeit a Tanalap jövedelmének terhére a Múzeum pénztára előlegezze.

5. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy a Prefektúra 3290-1937. sz.a. átíratában az általa örökletképp elhelyezett megyei levéltári anyag vizsgálását kéri, hogy azt a kolozsvári központi levéltárba szállíttassák fel. Ez ügyben illetékesekkel megbeszélést folytatott, kérve, hogy mindaddig várjanak az átadással, míg a belügyminisztérium az itthagásra vonatkozó kérésünket el nem intézi.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és elhatározza, hogy a Belügyminisztériumot megkérési, hogy a levéltári anyag továbbra is a múzeum őrzetében maradjon. Ugyanekkor felkéri br. SZENTKERESZTY Béla alelnök urat, hogy a kérést személyesen vigye el a belügyminiszter úrhoz, melyet alelnök úr szívesen el is vállal. Ugyanekkor a helybeli Prefektúrához is hasonló értelmű kérést intéz.

6. Dr. KERESZTES Károly alelnök a menasági ház építéséről jelenti, hogy bár a befejezési munkálatok elvégzésére több ajánlat érkezett be, a bizottság mégis úgy határozott, hogy házilag végezeti el a munkálatokat, mert így jóval olcsóbbba kerül.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi és felkéri a bizottságot, hogy a munkát igyekezzen minél előbb elvégezni.

7. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy az utcai kökerítés elkészítésére DEMETER József kőműves mester adott legolcsóbb ajánlatot. Ezért javasolja, hogy ügyvezető-tanács az ajánlatot fogadja el, és a menasági házat építtető bizottságot bízza meg a kerítés építtetésével.

Ügyvezető-tanács dr. KERESZTES Károly javaslatát elfogadja, és az építő bizottságot megbízza, hogy a kerítést készíttesse el.

8. Dr. KONSZA Samu igazgató-ör előterjeszti ROEDIGER Lajos ig.-vál. tag 1937. ápr. 10-én kelt beadványát, melyben javasolja, hogy ig.-választmány sürgősen állíttassa helyre az épület vízellátását biztosító szivattyú-művet, és az elhibázott elhelyezését menasági ház továbbépítését szüntesse be.

Minthogy nevezett szivattyúmű már 1931 óta rendszeren működik, a menasági ház pedig azért elhelyeztetett el így, mert annak idején három székely ház felépítése tervezetett, s a hely szűk volta miatt csak így volt elhelyezhető, s azért vétett frontul a feljáró út, nem a telek előtt elvonuló országút, ügyvezető-tanács a javaslatot nem fogadja el.

9. Dr. KONSZA Samu igazgató-ör előterjeszti ROEDIGER Lajos ig.-vál. tag egy másik, 1937. ápr. 10-én kelt beadványát, melyben javasolja, hogy az előtérnek tölgyfa ajtója alakíttassék át világító ajtóra, mely átalakítás munkálatoknak a költségei fedezhetőek volnának a sok fölöslegesen beépített cserépkályhák eladási árából. Egyszersmind fölveti egy, a múzeummal nem szervesen összefüggő pártoló egyesületnek a gondolatát.

Minthogy a cserépkályhákra a jövőben szükség lehet, ha a jelenben anyagi hiánya miatt nem is lehet fűteni azokat, ügyvezető-tanács eladásukat nem tartja helyesnek, a tölgyfa ajtónak világító ajtóvá való átalakítását nem látja megokoltnak, ezért a javaslatokat nem fogadja el.

Egy múzeumpártoló egyesület toborozása, megteremtése éppen most van folyamatban.

10. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr előterjeszti ROEDIGER Lajos ig.-vál. tagnak egy harmadik, ugyancsak ápr. 10-én kelt beadványát, melyben javasolja, hogy a menasági házat 90 fokkal el kellene fordítani az első beadványban felhozott okok miatt.

Ügyvezető-tanács ugyancsak az első beadványra hozott határozatában említett okok miatt a javaslatot nem fogadja el.

11. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy f. évi ápr. hó 17-én a kézdivásárhelyi Szalon zenekar közreműködésével a Székely MIKÓ Kollégium tornacsarnokában múzeumunk hangversenyt rendezett, melynek tiszta jövedelme 2897 lej volt. Javasolja, hogy úgy a Szalon zenekar vezetőségének, mint a természet ingyen átengedő ref. Székely MIKÓ Kollégium előljáróságának ügyvezető-tanács a mai gyűlésből köszönetét fejezze ki.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, s elhatározza, hogy úgy a Szalon zenekar vezetőségének, mint a ref. Székely MIKÓ Kollégium előljáróságának köszönetét fejezi ki.

12. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy TÖRÖK Zoltán gesesvári geológus a folyó hó 8-ra beígért ismeretterjesztő előadását közbejött betegsége miatt kénytelen volt későbbi időpontra halasztani.

Szolgál tudomásul.

13. Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a nyári kutató kirándulásokat végző tudós társaság tagjai, múzeumunk tiszteletre méltó, lelkes támogatói, ez évi kiszállásuk színterül az orbai járás kárpáti gerincét választották, mely előreláthatólag aug. 3-10. közt lenne. Javasolja, hogy a kirándulás előkészítése érdekében igazgatóság lépjen érintkezésbe BÁNYAI János geológus-tanárral.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és felkéri FELSZEGHI István igazgató-órt, hogy lépjen érintkezésbe BÁNYAI János geológus-tanárral, s kérje fel, hogy az úttervet állítsa össze, valamint az előkészítés munkáját is vállalja el. Br. SZENTKERESZTY Béla alelnököt pedig felkéri, hogy a br. GRÖDEL-cégnél járjon közbe, hogy a kirándulás időtartamára nyújtson segítséget a kiszállóknak.

14. BÁNYAI Iné BIBÓ Erzsébet múzeumőr jelentést tesz a gyűjtemények újabb gyarapodásáról, mely szerint:

I. Könyvtár és levéltár összesen 204 darabban gyarapodott.

Ezzel kapcsolatosan jelenti, hogy személyes közbenjárására a Magyar Tud. Akadémia 27 kiadványát adta meg könyvtárunk részére, az Egyetemi Nyomda igazgatója, dr. MÁTHÉ Károly pedig két

értékes kiadványát, és megígérte, hogy megkeresésünkre mindig készséggel fogja megküldeni a kiadványait könyvtárunk részére.

II. Érem- és régiségtár összesen 5 darabban gyarapodott.

III. Néprajzi gyűjteményünk összesen 55 darabban gyarapodott, melyet mind SZOTYORI Lajos alsórákosi ref. esperes úr gyűjtött össze, és küldött meg múzeumunknak. Az anyag legnagyobb része régi kályhacsempe.

IV. Természetrajzi gyűjteményünk összesen 3 darabban gyarapodott. Javasolja, hogy mindazoknak, akik adományaikkal hozzájárultak gyűjteményeink gyarapításához, ügyvezető-tanács a mai ülése jegyzőkönyvében hálás köszönetét fejezze ki.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és az adományozóknak hálás köszönetét fejezi ki. BÁNYAI Iné BIBÓ Erzsébet múzeumőrnek szintén hálás köszönetét fejezi ki a Magyar Tud. Akadémiánál és az Egyetemi Nyomda igazgatójánál való közbenjárásáért és fáradozásáért.

15. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy a múlt gyűlés határozatának értelmében megkeresést intézett SZOTYORI Lajos ref. esperes úrhoz, hogy a bürkösi ref. egyházközség tulajdonában lévő régi pulpitust engedjék át a múzeum gyűjteményei számára, és az ideszállításáról az esperes úr gondoskodjék.

E megkeresésre SZOTYORI Lajos esperes úr értesített, hogy a pulpitust szívesen átengedik múzeumunknak, de a csomagolás és elszállítás költségeiről gondoskodnunk kell. Javasolja, hogy a csomagolás és szállítás költségeinek hordozását a múzeum vállalja el.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és FELSZEGHI István igazgató-órt felkéri, hogy értesítse SZOTYORI Lajos esperes urat, hogy a csomagolás és szállítás költségeit múzeumunk szívesen vállalja.

16. Dr. KERESZTES Károly alelnök előterjeszti FADGYAS Anna kérését, melyben kéri, hogy a havi fizetése után fizetendő 4%-os adót és ennek költségeit, melyet eddig ő fizetett, ezután a múzeum pénztára fizesse ki.

Továbbá előterjeszti azt is, hogy az 1932. évre az *Emlékkönyv* jövedelméből megállapított havi 400 lejes segélyből még nem fizettetett ki összesen 2000 lej, melynek kiutalását kéri.

Javasolja, hogy az ügyvezető-tanács fogadja el a 4%-os adó és költségei fizetését, a 2000 lej kifizetésére vonatkozóan pedig azt javasolja, hogy azt az ősz folyamán fizesse ki a pénztár.

Ügyvezető-tanács dr. KERESZTES Károly alelnök javaslatát a 4%-os adó fizetésére vonatkozóan elfogadja. A 2000 lej kifizetésére vonatkozóan pedig

BOGÁTS Dénes hozzászólása alapján úgy határoz, hogy abból 1000 lejt azonnal fizessen ki a pénztár, 1000 lejt pedig az ősz folyamán.

Több tárgy nem lévén, a gyűlés véget ért.

Sz. m. f.

3.

Jegyzőkönyv,

mely felvételte a Székely MIKÓ Kollégium 1937. december hó 7-én, du. 4 óraker a múzeum irodájába a 295-1937. sz. meghívóval összehívott rendes ügyvezető-tanácsi ülésről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor múzeumi elnök elnökle alatt: dr. NAGY Jenő és dr. KERESZTES Károly alelnökök, BOGÁTS Dénes és SIPOS Samu igazgató-tanácsi tagok, FELSZEGHI István és dr. KONSZA Samu igazgató-őrök, BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet, GÖDRI Ferenc és DEBRECZY Sándor múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözli a megjelent tagokat, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri DEBRECZY Sándor jegyzőt a múlt ügyvezető-tanácsi gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

3. Dr. TÖRÖK Andor elnök a tárgysorozat napirendre tűzése előtt sajnálattal jelenti, hogy báró SZENTKERESZTY Béla igazgató-tanácsi elnök, BOGDÁN Arthur igazgató-tanácsi tag múzeumi tisztségükről a mai napon írásbeli értesítés alapján lemondottak. Elnök javasolja, hogy ügyvezető-tanács ezt a sajnálatos bejelentést azzal a javaslattal terjessze az igazgató-tanács elé, hogy jelenleg a bejelentés tudomásul vételéről ne határozzon.

Elnök javaslatát ügyvezető-tanács egyhangúlag elfogadja.

4. Elnök a Háromszéki Székely Tanalap ügyének elintézéséről, átvételéről, az ezzel kapcsolatos alapszabály-módosításról s a megkötött bérleti szerződésekről jelenti, hogy a külügy- és nemzetnevelésügyi minisztériumok 2639. és 347. számú minisztertanácsi határozatok alapján, melyek a *Monitorul Oficial* 1937. április 16-án megjelent 89. számában közzétették, a Háromszéki Székely Tanalap jelenlegi ingó és ingatlan vagyonának kezelési jogával a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányát bízták meg. A fenti minisztertanácsi döntés értelmében a minisztérium a Székely Nemzeti Múzeum alapszabályainak módosítását olyan értelemben jóváhagyja, hogyha a múzeum kötelezettséget vállal a Tanalap javainak kezelésére és szavatolására, valamint a befolyt jövedelmeknek az alapító levélben is feltüntetett kulturális célokra való fordítására. Ügyvezető-tanács köteles tehát a Tanalap költségvetését megállapítani, s mint ilyen, szabadon rendelkezik a jövedelem hovatfordítása felett. Az alap-

szabályokba beveendő módosítás szövegét a minisztérium szó szerint előírja, továbbá fenntartja magának az elsőbbségi jogot, hogy a Tanalap ingatlanainak egy részét maga az állam haszonbérlettel. A haszonbérleti feltételek közös megegyezés alapján történnek, de a bérleti határidő mostantól számított tíz évnél többre nem terjedhet. A haszonbérlet a múzeumnak fizetendő, három hónaponta, illetmények és levonások nélkül.

Dr. KERESZTES Károly ügyvezető-alelnök az állammal megkötött haszonbérleti szerződésekről jelenti, hogy a Székely Nemzeti Múzeum, mint a Háromszéki Székely Tanalap képviselője, az állammal két kétoldali szerződést kötött, egyiket a nemzetnevelésügyi minisztériummal, másikat az igazságügyi minisztériummal. A nemzetnevelésügyi minisztérium haszonbérbe veszi a Sepsiszentgyörgyön a Bulevardul Regele Ferdinand 8. 10. és 11. szám alatt levő ingatlanait a melléképületekkel együtt, valamint a Kézdivásárhelyen a jelenleg állami elemi iskola, óvoda és fiú- és leányközépiskola által lakott épületeket. A sepsiszentgyörgyi épületek évi haszonbérére 240 000 lejben, a kézdivásárhelyi ingatlanoké pedig évi 90 000 lejben állapított meg. A haszonbérleti időtartam 1937. április 16-tól számított öt évre terjed, ami azonban még öt évvel meghosszabbítható. A nemzetnevelésügyi minisztérium felmondhat bármikor 3 hónapos felmondási határidővel. Az állami, megyei és községi adókat a tulajdonos képviselője, a múzeum köteles fizetni. Ezzel szemben a nemzetnevelésügyi minisztérium gondoskodik a haszonbérlet épületek jó karban tartásáról, annak az állapotnak megfelelően, amelyben az ingatlanok átvételekor találhatók. Az igazságügyi minisztérium haszonbérbe veszi a Kézdivásárhelyen a Regele Carol utcában levő és jelenleg a vezető járásbíró és a járásbíró által használt épületeket évi 40 000 lej haszonbérért 1937. április hó 16-tól számított öt évre, mely határidőn túl a haszonbérlet újabb öt évre hosszabbítható meg. A bérlet többi feltételei teljesen megegyeznek az előbbi szerződés feltételeivel.

Dr. KERESZTES Károly alelnök a haszonbérleti szerződések megkötésével kapcsolatban még jelenti, hogy a fenti bérösszegek adómentesítése érdekében többszöri kérést nyújtott be a helybeli pénzügyigazgatósághoz, másfelől az adómentesség jóváhagyását parlamenti képviselők útján is sürgette, de a pénzügyminisztérium a kérés teljesítését mind a mai napig nem engedélyezte.

Tudomásul szolgál.

5. GÖDRI Ferenc múzeumőr a múzeum telkén emelt csikmenasági ház építésének befejezéséről és az utcai kökerítés elkészítéséről jelenti, hogy az 1937. év tavaszán megkezdett munkálatok a saját és

dr. KERESZTES Károly alelnök ellenőrzésével és felügyeletével befejeződtek. Az építkezéshez szükséges anyagok közül múzeumunk dr. NAGY Jenő áldozatkészsége és közbenjárása folytán tetemes mennyiségű padlódeszkát, lécet és boronát, a városi tanács részéről a kőkerítéshez 45 szekér őskori követ, a léckerítéshez cserefa sasnak való anyagot, DEMETER József vállalkozó részéről pedig a régi kerítés kőporozását, a főépület körülcementezését és a lefolyók megjavítását kapta díjtalanul. A menasági ház felépítésére folyósított kész kiadás a szükséges anyag bevásárlásával és munkabérral együtt lejt tett ki, a kőkerítés pedig lejbe került. A két építkezés végösszege lejre emelkedett.

Szolgál tudomásul DEBRECZY Sándor ama indítványával, hogy FERENCZ Jenő helybeli róm. kat. kántor úrnak a csíkmenasági ház megvásárlása és elszállítása körül kifejtett szíves tevékenységéért köszönőirat küldessék.

6. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr jelenti, hogy a csíkmenasági ház 1937. szept. 4-én tartott ünnepélyes felavatása alkalmával a múzeum udvarán szabadtéri előadás tartott a következő műsorral:

1., KODÁLY Zoltán: Karádi nóták. Énekelte a Sf. Gheorghé-i Magyar Dalárda.

2., Avató beszédet mondott dr. TÖRÖK Andor ig.-vál. elnök.

3., Székely nótákat énekeltek a rétyi zenekar kísérete mellett:

ZSIDÓ Erzs, PAP Sári, VARGA és MAKSAI Amál, KOVÁCS József, SZÁNTÓ András, PAP Ferenc és PAP Mihály rétyi leányok és legények.

4., Székely népmesét mondott KERESZTES Laci.

5., Verbunkos, tácolta VARGA Gusztó.

6., Seprűstánc, táncolta SZÉKELY Lajos a rétyi zenekar zenéjére.

7., Csűrűdöngölőt játszott a rétyi zenekar.

8., KODÁLY Zoltán: *Kit kéne elvenni?*, énekelte a Sf. Gheorghé-i Ref. Dalárda.

Az előadáson részt vett cca 800 ember. A bruttó bevétel 17 701 lej, a kiadás 8366 lej volt, s így tiszta jövedelem maradt 9335 lej.

1937. nov. 7-én délután KOSZTOLÁNYI Dezső halálának évfordulója alkalmából emlékünnepély tartott, mely alkalommal dr. KONSZA Samu igazgató-őr olvasott fel KOSZTOLÁNYI Dezsőről. KOSZTOLÁNYI: *Halotti beszéd* c. költeményét szavalta: SZÉKELY Zoltán főgimn. tanár. Az emlékünnepélyen részt vett 120 felnőtt és 80 tanuló. A bruttó bevétel 1473 lej, a kiadás 536 lej, s így a megmaradt tiszta jövedelem 937 lej volt.

Szolgál tudomásul.

7. a. FELSZEGHI István igazgató-őr BÁNYAI János székelyudvarhelyi geológus beszámolója alapján

jelenti, hogy múzeumunk 1937. év nyarán a kovásznai havasokba kutató tanulmányi kirándulást rendezett, azzal a céllal, hogy a múlt évi kászoni kutatások eredményeképpen a Délkeleti-Kárpátok kiugró sarka az eddigi félreeső helyzete miatt felderítettessék. Az általános esőzések miatt azonban a vidékről a kirándulók csak általános képet nyerhettek. A részletekre vonatkozóan dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János szept. 1–5. közti újabb kiszállása hozott értékes adatokat. Részt vettek dr. TÖRÖK Andor elnök vezetésével dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok, BENKŐ Gyula botanikus, VÁMSZER Géza etnográfus, dr. TAVASZY Sándor EKE-elnök. A fiatalabb tanárnemzedékből: BENDE Vilmos és SZABÓ József botanikusok, JODÁL Károly és MOLNÁR István geográfusok, NAGY Ferenc zoológus és JANCSÓ Gyula és XÁNTUS János tanárjelöltek. A rendezés munkájában részt vettek HAVADTÓY Sándor kovásznai ref. lelkész és DEÁK Tamás földbirtokos. A komandói fatelep igazgatósága ingyen lakással és az összes szállítási eszközök felajánlásával sietett a kirándulók segítségére. A kiszálló társaság ezen a területen is azt tapasztalta, hogy a gerincvonatnak megfelelő részében medenceszerű bemélyedések vannak. A rétegek bemérése arra mutatott, hogy az észak-déli csapásban haladó felgyűrt homokkövek antiklinálisokat alkotnak, melyekben kénes, sós és petróleumos források vannak. Kommandó és a Sikló táján bitumenes palákat és opálos rétegeket találtak. Ezekben a palákban halmaradványokat és markazit konkréciókat fedeztek fel. Növénytanai szempontból a Mohos-láp flóráját kutatták át, de igen értékes zuzmó- és mohagyűjtést is végeztek. Az adatok kiegészítése céljából BÁNYAI János és VÁMSZER Géza az év folyamán még többszöri kirándulást rendeztek a tanulmányozott területekre.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és mindazoknak, akik a kirándulás előkészítésében és megrendezésében segítséget nyújtottak, hálás köszönetét fejezi ki.

b. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy BÁNYAI János a múzeum könyvtárában található néhány duplumnak egy-egy példányát kéri cserébe.

Ügyvezető-tanács a kért duplum-példányokat BÁNYAI Jánosnak használatra kikölcsönzi.

8. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy a Székely Nemzeti Múzeumot 1937. nov. 30-ig összesen 2501 személy látogatta meg. A látogatók sorából kiemelendő egy 50 tagból (főleg egyetemi tanárokból és öt ország tudósaiából) álló birodalmi német társaság szept. hó 9-én történt látogatása, mely alkalommal dr. TÖRÖK Andor elnök német nyelvű előadásban ismertette a múzeumot, s ugyanakkor egy

székelyföldi rövid tanulmányi körútra programot állított össze a társaság részére. Dr. TÖRÖK Andor ezen a körúton a külföldi látogatókat személyesen is elkísérte, mindenhol szakszerű irányítással és meleg vendégszeretettel látva el a társaság minden egyes tagját. Meglátogatták Kézdivásárhelyet, Gelencét, dr. NAGY Jenő vezetésével és meleg vendéglátásával Csíkszentmárton, majd Kászont és Kőröspatakot. A tudós társaság nagy meglepéssel és azzal az ígérettel hagyta el a Székelyföldet, hogy megfigyeléseikről és szerzett ismereteikről folyóiratban fognak nemskóra számot adni.

A látogatók sorából még kiemelkedő GUSZTÁV Adolf svéd trónörökös okt. 26-án Ófelsége II. Károly király szárnysegédének, SIDOROVICI őrnagynak és több más belföldi és külföldi előkelő méltóságnak kíséretében tett látogatása. A magas királyi vendéget a múzeum főbejáratánál dr. KERESZTES Károly alelnök német nyelvű üdvözlő beszéddel fogadta, majd FELSZEGHI István igazgató-őr, BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag és DEBRECZY Sándor múzeumőr kalauzolásával bemutatta a múzeum összes gyűjteményeit. Ófensége a látottak felett legnagyobb meglepődését és elismerését fejezte ki. Végül kiemelkedő a helybeli Ország Óra iskola egész éven át történő szokásos látogatásai sorából az okt. 21-én tett nagyszabású látogatás, mely alkalommal az iskola hallgatói, az ország középiskoláinak főfelügyelői és igazgatói voltak.

Szolgál tudásul.

9. BÁNYAINÉ BIBŐ Erzsébet múzeumőr a múzeum gyűjteményeinek f. évi gyarapodásáról jelenti, hogy:

I. Könyvtár és levéltár összesen 676 darabbal gyarapodott. Ebből levéltári anyag 201 db., könyvtári anyag pedig 475 db. A levéltári anyagnál külön megemlítést érdemel a BARÁTOSI BUCSI család levéltára, mely összesen 146 darabból áll, könyvtárunknál pedig elsősorban IMREH Béla ig.-vál. tag adománya, aki 228 darabot számláló régi könyvtárát ajándékozta múzeumunknak, éspedig: a XVI. századból 3 db., a XVII. sz.-ból 30 db., a XVIII. sz.-ból 123 db., a XIX. sz.-ból 67 db. és 5 db. kéziratos könyv. Külön megemlítést érdemel a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatósága, aki kérésünkre az *Ethnografia* 1932–1936. évfolyamait megküldötte könyvtárunk részére.

II. Érem- és régiségtárunk összesen 16 darabbal gyarapodott.

III. Ipar- és néprajzgyűjteményünk pedig 60 darabbal gyarapodott.

IV. Képzőművészeti gyűjteményünk 5 darabbal gyarapodott. E gyűjteménynél külön megemlítést érdemel NAGY Ferencné ajándéka, aki a néhai NAGY István székely festőművésznünk két, ifjú korából való

színes ceruzarajzával, és POKORNY kézdivásárhelyi rajztanár, aki egy olajfestménnyel gazdagította gyűjteményünket.

V. Természetrajzi gyűjteményünk összesen 74 darabbal gyarapodott, melyeket főleg dr. KOLOZSVÁRY Gábor múzeumőr küldött a múzeumnak duplum példányából és az adriai Rovigno-i gyűjtésből.

Szolgál örvendetes tudásul azzal, hogy az ajándékozónak hálás köszönetét fejezi ki ügyv. tanács.

10. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr jelenti, hogy múzeumunk tervbe vette egy CSUTAK és LÁSZLÓ Ferenc-emlékünnepegy rendezését. Kéri az emlékünnepegy megtartásának elvi elfogadását és az ünnepi műsor összeállításának kidolgozását.

Ügyvezető-tanács a fenti előterjesztést elfogadja azzal a határozattal, hogy az emlékünnepegyt szétválasztja, azaz március havában megtartja a dr. LÁSZLÓ Ferenc-emlékünnepegyt, május 14-én pedig CSUTAK Vilmos halálának két éves évfordulója alkalmából a CSUTAK-emlékünnepegyt, s egyben felkéri a kérdés előadóját, hogy mindkét emlékünnepegyre részletes műsorgeterületet dolgozzon ki; a felkérendő szereplőkkel lépjen személyes érintkezésbe, s tervzetét terjessze a legközelebbi ügyv.-tanács ülése elé.

11. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy CSUTAK Vilmosné okt. 15-én kelt beadványában azt kéri, hogy az ig.-vál. CSUTAK Vilmos által a múzeumi igazgatói lakás építési költségeire felvett kölcsön törlesztésére a múzeum pénztárába befizetett összegekről, SIPOS Lajos múzeumi pénztáros által összeállított kimutatást hiteles másolatban adja ki. Jelenti, hogy e kérés értelmében a kért pénztárkönyvi másolatot 268-1937. szám alatt nov. hó 3-án kiadta kérelmezőnek.

Szolgál tudásul.

12. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy a jégverem bérlőjének kívánságára a jégverem vízének levezetésére szükséges 11 m hosszú csatorna elkészítettet, melynek előállítására 3229 lejbe került.

Ügyvezető-tanács a jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi.

13. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy a jégverem bérlői szerződése 1937. okt. 10-én lejárt, s a régi szerződés 2. pontja értelmében a bérlét meghosszabbított még újabb 2 évre, azaz 1939. okt. 10-ig, évi 23 000 lej, azaz huszonháromezer lej bérleti összeg megállapításával.

Jóváhagyó tudomásul szolgál.

14. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy tekintettel a múzeum telkén elfogyasztott víz nagy mennyiségére, az összes vízvezetéki hálózat szakszerűleg megvizsgáltatott, de jó karban találtatott, s így

a magas vízdíj az elhasznált víz nagy mennyiségéből származott. Felkéri a múzeum telkén lakókat, hogy a vízdíj arányos elosztásában minél hamarabb közmegegyezéssel állapodjanak meg.

Szolgál tudásul.

15. Dr. TÖRÖK Andor elnök az indítványok során előterjeszti, hogy CSUTAK Vilmos halála után a múzeum elnökségének örökös gondot okozott a múzeumi igazgatói tisztség betöltése. Tekintettel arra, hogy a múzeum az utóbbi időkben oly nagy intézménnyé nőtte ki magát, hogy tudományos és közigazgatási vezetése mind nagyobb és nagyobb munkaterületre terjeszkedik ki, ezért a múzeum igazgatása többé nem tekinthető mellékfoglalkozásnak. Ezt az elvi álláspontot az elnökség magáévá téve, arra az elhatározásra jutott, hogy az igazgatói tisztséget egy egész emberrel töltsi be, aki elsősorban tudós szakképzettséggel, másodsorban muzeológiai felkészültséggel rendelkezik. Az elnökség sokirányú érdeklődésére erre a tisztségre legalkalmasabbnak HERPEI Jánost, a kolozsvári Minerva tisztviselőjét találta, s fel is vette vele a kapcsolatot. Jelenleg az elnökség még mindig tárgyalásban áll HERPEI-vel, s reméli, hogy rövid időn belül az igazgatói lakás kérdésének megoldása és más természetű akadályok elhárítása után végleges megállapodásra juthat.

Szolgál tudomásul azzal, hogy az ügyv. tanács javasolja az igazgató-választmánynak, hogy ezt a kérdést vigye dűlőre, s az igazgatói állás betöltéséről minél hamarabb gondoskodják HERPEI János személyével, s az elnökséget bízza meg a szerződés megkötésére.

16. SIPOS Samu múzeumi pénztáros kéri, hogy magas korára való tekintettel a tiszteletbeli múzeumi pénztári tisztség alól végleg mentsek fel.

Szolgál tudomásul azzal, hogy mivel rövid időn belül az igazgató-választás kérdése is megoldódik, addig még tartsa meg tisztét a pénztáros úr, s azután majd gondoskodni fog az ügyv.-tanács a pénztárnoki tisztség betöltéséről is.

17. Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy az elnökség a közelmúltban pénztárvizsgálatot tartott, s a pénztárt teljesen rendben találta.

Tudomásul szolgál.

18. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök előterjeszti FADGYAS Anna irodai titkárnő 1937. dec. 7-én beadott kérését, melyben fizetésének havi 400 lejvel való felemelését kéri.

Ügyvezető-tanács hozzájárul a kérés teljesítéséhez 1938. jan. 1-jei hatállyal, és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

19. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök előterjeszti, hogy a múzeum szakmunkásainak szaporí-

tására volna szükség, mivel az évente fejlődő múzeumi anyag feldolgozása ezt szükségessé teszi. A Székely MIKÓ Kollégiummal fennálló szerződéses viszony alapján az ilyen szakmunkásokról a kollégium eljárásága gondoskodik, olyanformán, hogy az igazgató-választmány felkérésére tanárai közül múzeumörököt választ és küld ki múzeumunkhoz. Minthogy ez idő szerint éppen két fiatal, törekvő és munkás tanára is van a kollégiumnak, az egyik a régészeti, a másik a természetrajzi szakon, SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán személyében, s minthogy éppen ilyen szakmunkásokra – az utánpótlás biztosítása céljából is – nagy szüksége van múzeumunknak, tisztelettel javasolja, hogy ügyv.-tanács keresse meg ebben az ügyben a Székely MIKÓ Kollégium eljáráságát, és kérje fel, hogy a szerződéses viszony alapján fenti két tanárát válassza meg és küldje ki múzeumunk részére múzeumöröknek.

Ügyvezető-tanács a fenti javaslatot minden részében megokoltan látván, örömmel elfogadja és megbízza az Elnökséget, hogy annak végrehajtása céljából a Székely MIKÓ Kollégium Előjáráságát keresse meg, és kérje fel SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán tanároknak múzeumörökül való megválasztására és múzeumunkhoz való kiküldésére.

20. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr előterjeszti KIRÁLYné RÉVAY Ilona úrasszony 250-1937. sz.a. iktatott beadványát, melyben azt kéri, hogy a múzeum igazgató-választmánya 1942-ben emlékünnepe keretében hódoljon RÁKOSI Jenő emlékének.

Ügyvezető-tanács KIRÁLYné RÉVAY Ilona úrasszony kérését elvben magáévá teszi, s erről őt írásban is értesíti.

21. Dr. KONSZA Samu igazgató-őr javasolja, hogy a múzeum indítsa meg időszakos *Értesítőjének* és más természetű kiadványainak közlését, mert a múzeumpártoló tagoknak az igazgató-választmány azt ígérte, hogy kiadványait díjmentesen megküldi.

Ügyvezető-tanács tudomásul veszi a javaslatot, de egyelőre a kérdést nem tűzi napirendre a legközelebbi ig.-választmányi gyűlésen.

Elnök megköszöni az ügyvezető-tanács megjelent tagjainak részvételüket, s több tárgy nem lévén, az ülést bezárja.

Sz. m. f.

4.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának 1938. március hó 29-én du. 4 órakor, a múzeum irodájába a 49-1938. sz. meghívóval összehívott rendes gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnöklése alatt: dr. NAGY Jenő és dr. KERESZTES Károly

alelnökök, dr. FERENCZ Lajos, BOGÁTS Dénes és SIPOS Samu ig.-vál. tagok, FELSZEGHI István és dr. KONSZA Samu igazgató-őrök, BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet, GÖDRI Ferenc, SZABÓ József és DEBRECZY Sándor múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlő a megjelent tagokat, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri az ügyv.-tanács jegyzőjét a múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

Ügyvezető-tanács a jegyzőkönyvet felolvasás után elfogadja és hitelesíti.

3. Dr. TÖRÖK Andor elnök a tárgysorozat napirendre tűzése előtt sajnálatlalt jelenti, hogy br. SZENTKERESZTY Béla ig.-vál. alelnök, BOGDÁN Arthur ig.-vál. és ügyv.-tanácsi tag, DEMETER Ferenc ig.-vál. és ellenőrző-bizottsági tag a március 30-án tartandó ig.-választmányi gyűlés összehívására kibocsátott meghívót nem fogadták el, s írásban is beadott, múzeumi tisztjükről való lemondásukat határozottan fenntartják. Dr. TÖRÖK Andor javasolja, hogy az ügyv.-tanács lemondásukat az alkalommal vegye tudomásul azzal, hogy helyük betöltéséről a nyár folyamán tartandó ügyv.-tanácsi gyűlés összehívásáig ne határozzon.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és dr. TÖRÖK Andor javaslatát elfogadja.

4. BOGÁTS Dénes, mint az ellenőrző-bizottság előadója jelenti, hogy a múzeum 1937. évi számadását, mérlegét és leltárát a bizottság megvizsgálta és rendben találta. A záró számadás szerint az 1937. év folyamán bevétel 156 562.25 lej, kiadatott 148 541.25 lej, készpénz maradvány 8021 lej.

A vagyonleltár szerint az összes vagyont az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 8 473 132 lej.

A leltári kimutatás szerint ebből:

- a. A pénztárban lévő készpénz 8021 lej.
- b. Gyümölcsözősre elhelyezett 12 587 lej.
- c. A berendezési tárgyak értéke 585 022 lej.
- d. Ingatlanok értéke 8 137 022 lej.
- e. 298 999 db. múzeumi tárgy a forgalmi érték megjelölése nélkül van kimutatva, így tehát az a, b, c, d. alattiak értéke 8 743 122 lej. A mérleg szerint az aktívák értéke 8 743 122 lej, míg a passzívák értéke 8 743 122 lej. Végül előadó javasolja az 1937. évi számadások elfogadását és számadóknak a felmentés megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és jóváhagyás és elfogadás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

5. FELSZEGHI István igazgató-őr előterjeszti a múzeum 1937. évi működéséről és állapotáról szóló jelentést.

a. A múzeum életében legfontosabb esemény az volt, hogy a román és magyar külügyminisztériumok között létrejött egyezség folytán a minisztertanács 2639. és 347. sz. határozatai alapján, melyek a *Monitorul Oficial* 89-1937. számában tettek közzé, a Háromszéki Székely Tanalap ingó és ingatlan vagyonának kezelésével a Székely Nemzeti Múzeumot bízták meg, azzal a kikötéssel, hogy a jövedelmek az alapító oklevélben feltüntetett kulturális célokra fordíttassanak.

Ezzel kapcsolatban a *Monitorul Oficial*ban megjelent rendelet értelmében az alapszabályok egyes pontjait is meg kellett változtatni. A Tanalap ingatlanainak egy részét a nemzetnevelésügyi, más részét az igazságügyi minisztérium vette bérbe.

Tudomásul szolgál.

b. A csikmenasági ház építése az 1937. év folyamán befejezést nyert, mely nagy ünnepség keretében megnyitott. A ház összes költségei 75 961 lejre rúgnak, melybe nincsen belefoglalva azon anyagok értéke, melyeket dr. NAGY Jenő alelnök közbenjárása folytán a csiki fűrészgéárosok ajándékoztak. A ház megvásárlási árának összegét, mely 4049 lejt tett ki, dr. NAGY Jenő alelnök fedezte.

Örvendetes tudomásul szolgál, s a nagylelkű adakozóknak ügyv.-tanács meleg köszönetét fejezi ki.

c. A múzeum régi telkének kőkerítése meghosszabbított, az egésznek lécezete új festést kapott, általában teljesen rendbe hozott. E munkálatok elkészítése összesen 25 612 lejbe került.

d. A jégverem vizének levezetésére szolgáló csatornát 11 m hosszúságban meg kellett csináltatni, melynek költsége 3229 lej volt.

Tudomásul szolgál.

e. Új festést kapott a múzeum kis irodája és az olvasóterem, valamint megjavították az alagsorban az ajtók és ablakok is, és a falak is lemeszeltettek. E munkálatok elvégzése összesen 4479 lejbe került.

Tudomásul szolgál.

f. A múzeum barátainak geológus csoportja az 1937. évben is megtartotta szokásos kutató kiszállását, mely alkalommal a kovászai havasok megvizsgálását tűzte ki céljává.

Tudomásul szolgál.

g. A gyűjtemények 1937. évi gyarapodásáról az alábbiakat jelenti:

I. Könyvtár és levléltárnál	771 db.
II. Érem- és régiségtárnál	16 db.
III. Ipar- és néprajzi gyűjteménynél	64 db.
IV. Képzőművészeti gyűjteménynél	5 db.
V. Természettudományi gyűjteménynél	846 db.
Összesen:	1702 db.

Ebből ajándék 1690 db., vásár 8 db., gyűjtés 2 db., csere 2 db.

Összesen: 1702 db.

A gyűjtemények törzsszállománya 1937. dec. 31-én:

I. Könyvtár- és levéltárnál	240 501 db.
II. Érem- és régiségtárnál	31 052 db.
III. Ipar- és néprajzi gyűjteményeknél	7987 db.
IV. Képzőművészeti gyűjteményeknél	1546 db.
V. Természetrajzi gyűjteményeknél	17 913 db.

Az öt gyűjtemény törzsszállománya 1937. dec. 31-én: 298 999 db.

Gyűjteményeink gyarapítására az 1937. év folyamán összesen 35 215 leit költöttünk, és pedig:

I. Könyvtár és levéltár:	1556 lej.
II. Ipar- és néprajzi gyűjteményre, ide számítva a menasági ház befejezésével kapcsolatos kiadásokat is	33 379 lej
III. Képzőművészeti gyűjteményre:	280 lej

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és az adományozóknak hálás köszönetét fejezi ki.

h. Jelenti, hogy az 1937. év folyamán összesen 5 ismeretterjesztő előadást tartottunk, mely előadásokból 14 908 lej tiszta jövedelme volt múzeumunknak.

Ezzel kapcsolatosan jelenti azt is, hogy múzeumunkat az 1937. év folyamán 2525 látogató kereste fel.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi.

i. Jelenti, hogy az 1937. év folyamán a múzeum közvetlen munkásainak sorában a következő változások voltak:

1937. dec. 8-án tartott gyűlésen az ig.-választmány HERPEI Jánost megválasztotta múzeumi igazgatónak, ki helyét felmerült akadályok miatt nem foglalhatta el.

Ezzel kapcsolatosan dr. TÖRÖK Andor elnök bejelenti, hogy HERPEI János megválasztott igazgató munkába állása nem a múzeum vezetőségén múlik, hanem azon, hogy HERPEI Jánosnak a Minervánál még elrendezni való ügyei vannak. Remélhetőleg minél előbb átveheti a múzeumunk ügyeit. Ez annyival inkább is sürgős volna, mert a pártoló tagoknak felülbírlása stb. elsősorban is, mint igazgatóra, HERPEI-re várnak. Szakszerű katalógusunk, melyet dr. ROSKA Márton készített, kiadásra vár. De ezenkívül csakis magas nivójú dolgokat lehet és kell adni a pártoló tagoknak, melyeket idővel és szakértelemmel rendelkező ember készíthet elő a kiadásra.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi.

k. Jelenti, hogy 1937. dec. 7-én tartott ügyvezető-tanácsi ülésünk kérésére a Székely MIKÓ Kollégium előjárósága SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán tanárok személyében új munkaerőket állított a múzeum szolgálatába. Egyúttal javasolja, hogy a

Székely MIKÓ Kollégium előjáróságához írjon át és kérje HERPEI Jánosnak és HARKÓ Józsefnek múzeumőrökké való megválasztását és múzeumunkhoz való kiküldését.

Ügyvezető-tanács SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán múzeumőrök megválasztását örömmel tudomásul veszi és az ig.-választmánynak javasolja, hogy a Székely MIKÓ Kollégium előjáróságát keresse meg HERPEI János és HARKÓ József megválasztása és múzeumunkhoz való kiküldése iránt.

o. BOGÁTS Dénes az ellenőrző-bizottság előadója előterjeszti az ellenőrző-bizottság által megvizsgált 1938. évi költségvetést, mely 158 521 lej bevételt és 158 521 lej kiadást mutat.

Ügyvezető-tanács beható tárgyalás után a költségvetést elfogadja, és jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

7. FELSZEGHI István igazgató-őr előterjeszti SIPOS Sámuel ig.-választmányi tagnak a múzeum pénztárosi tisztéről való lemondását, melyet 30 éven át önzetlenül végzett, és ajánlja, hogy a megüresedett pénztárosi állásra BOGÁTS Dénes ig.-vál. tagot válasszák meg.

Dr. TÖRÖK Andor elnök javasolja, hogy az ügyvezető-tanács fogadja el SIPOS Sámuel lemondását magas korára való tekintettel. SIPOS Sámuel tagtársunk több mint 30 éven át odaadó buzgalommal viselte szívén múzeumunk érdekeit. Múzeumunknak mindig hűséges sáfára volt. Példaadó szorgalommal, lelkiismeretesen, hűségesen, becsületesen, minden ellenszolgáltatás nélkül vezette múzeumunk pénztári ügyeit. Ezért kéri az ügyv.-tanácsot, hogy SIPOS Sámuelnek munkásságáért jegyzőkönyvileg mondjon köszönetet.

Ügyvezető-tanács SIPOS Sámuel pénztárosi tisztéről való lemondását a felhozott indokok alapján elfogadja, és dr. TÖRÖK Andor elnök javaslatára sok évi önzetlen munkásságáért jegyzőkönyvileg meleg köszönetét fejezi ki.

Helyébe BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag megválasztását ajánlja az ig.-választmánynak évi 12 000 lej tiszteletdíj mellett, tekintettel arra, hogy a Háromszéki Székely Tanalap pénzének kezelésével tetemesebb munka hárul a pénztárosra.

8. FELSZEGHI István igazgató-őr BÁNYAI János és dr. KÖNTZEI Gerő indítványát terjeszti elő; BÁNYAI János több kész dolgozat és tanulmány kiadását javasolja a múzeumi kiadványok sorozatában, dr. KÖNTZEI Gerő az 1935. évről szóló jelentésében felsorolt indítványainak megvalósítását kéri és jelenti, hogy dr. KOLOSVÁRY Gábor tanár is hajlandó eredeti cikkeit a múzeum közleményeiben közrebocsátani.

Ügyvezető-tanács a felolvasott indítványok meghallgatása után elhatározza, hogy a kiadványok

kérdésének ügyét egyelőre leveszi napirendről, azaz a kérdés elintézését az új igazgató működésének hatáskörébe utalja, de felkéri FELSZEGHI István igazgató-
őrt, hogy erről fent nevezettet írásban is értesítse.

9. FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy a dec. 7-i üggy. tanácsülés határozata értelmében f. évi febr. hó 24-re értekezletre hívta össze a múzeum telkén lakókat az 1937. évi vízdíj szétosztása tárgyában. Az 1937. év folyamán kifizetett 5225 lej összeg 12 egyenlő részre osztatott, melyből közös meg-
egyeződés folytán 3 résznek a kifizetését, azaz 1314 lejnek a múzeum, 3 résznek CSUTAK Vilmosné, szintén 3 résznek BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet, 2 résznek, azaz 876 lejnek GÖDRI Ferenc és 1 résznek, azaz 438 lejnek DEBRECZY Sándor vállalta. A fenti szétosztás alapján CSUTAK Vilmosné elszámolta az összeget, a többi lakók pedig havi részletekben fizetik ki.

Tudomásul szolgál.

10. BOGÁTS Dénes, az ellenőrző-bizottság előadója jelenti, hogy az ellenőrző-bizottság megvizsgálta a Háromszéki Székely Tanalap 1937–38. évi zárszámadását. A számadás szerint az 1937–38. év folyamán bevételt 369 854 lei, kiadatot 20 604 lei, készpénzmaradvány 349 250 lej. Előadó javasolja a számadás elfogadását és a felmentvény megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és elfogadás és jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

11. A Háromszéki Székely Tanalap 1938–39. évi költségvetésének megállapítása tárgyában BOGÁTS Dénes, a számvizsgáló bizottság előadója előterjeszti az ellenőrző-bizottság által elfogadott 1938–39. évi költségvetést, mely szerint a bevétel 719 250 lej, a kiadás 719 250 lej.

Üggy.-tanács a költségvetés előirányzatának előterjesztését egyhangúlag elfogadja, s az igazgató-választmány elé terjeszti.

12. Esetleges előterjesztések, javaslatok, indítványok során FELSZEGHI István igazgató-őr jelenti, hogy DEBRECZY Sándor múzeumőr 1937 nyarán és őszén Aldobolyban, Baróton, Illyefalván, Kisborosnyón, Köpecen, Nagybaconban és Zágónban összesen 94 múzeumbarátot gyűjtött, akik közül 56 személy 6000 lejt be is fizetett a múzeum pénztárába, 38 személy pedig postán küldi el a tagsági díjat. DEBRECZY Sándor múzeumőr készkiadásainak megtérítését kéri 982 lejben.

Ügyvezető-tanács a jelentést köszönettel tudomásul veszi, s a kért összeget DEBRECZY Sándornak kiutalja.

13. Dr. KERESZTES Károly üggy. alelnök jelenti, hogy a Székely Tanalap két bérbe vevő minisztériumtól, az igazságügyi és közoktatásügyi mi-

nisztériumtól egy bizottság kiküldését kérte a szükséges leltározás megejtése végett, de a bizottság a mai napig nem szállott ki. Továbbá jelenti, hogy a Háromszéki Székely Tanalap adómentesítése érdekében szintén kérést nyújtott be az illetékes hatóságokhoz. A helybeli törvényszékhez pedig bejelentette a *Monitorul Oficial*ban megjelent alapszabály-módosítást.

Jelenti, hogy a vármegyéhez megkeresést intézett, hogy a Tanalpra vonatkozó iratokat, mint jogutódnak, engedje át a Székely Nemzeti Múzeumnak.

Javasolja a Tanalap ingatlanainak tűz ellen való biztosítását, mivel az egyes haszonbérlo iskolák a biztosítást nem vállalták.

Ügyvezető-tanács dr. KERESZTES Károly üggy. alelnök jelentéseit tudomásul veszi, és javaslata alapján felkéri, hogy a tűzbiztosítás érdekében keressen meg megfelelő biztosító társulatot, és kérjen ajánlatot a biztosítás megkötésére.

14. Dr. NAGY Jenő ig.-vál. alelnök felhívja az ügyvezető-tanács figyelmét arra, hogy a múzeum tulajdonát képező régi fegyvereket az illetékes hatósághoz be kell jelenteni.

Üggy.-tanács felkéri az igazgatóságot, hogy a jelentést minél előbb tegye meg.

15. BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag javasolja, hogy az iroda és olvasóterem ablakai szükséges rolettkkal láttassanak el.

Üggy.-tanács a javaslatához hozzájárul.

16. BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag a múzeumban végzett kutatásainak legépeltetéséhez szükséges 1500 ív másoló papír megadásának engedélyezését kéri.

Üggy.-tanács a kért 1500 ív papirost készséggel megadja.

17. BÁNYAINÉ BIBÓ Erzsébet múzeumőr jelenti, hogy a múzeum telkének Szemerja felőli alsó kapuja elhanyagolt, rozszant állapotba jutott, s kéri annak minél hamarabbi rendezőbehozatalát, mert ellenkező esetben ez az értékes muzeális tárgy teljesen tönkremegy.

Üggy.-tanács a jelentést tudomásul veszi, és felkéri GÖDRI Ferenc múzeumőrt, mint háznagyot, hogy a szóban forgó kaput minél előbb javíttassa meg.

18. GÖDRI Ferenc múzeumőr jelenti, hogy br. BÁNFFY Farkasné szemerjai lakos a múzeum dísztermében három családi arckép elhelyezését kéri.

Ügyvezető-tanács a kérésnek egyelőre nem tesz eleget, mivel a díszterem képtárában föltétlen művészi értékkel bíró képek elhelyezését engedélyezheti.

19. GÖDRI Ferenc múzeumőr jelenti, hogy a múzeum telkének bal oldali kerítése nagyon megrongálódott, melynek javíttatását a szomszéd dr. ROMBAUER Tivadarné már ismételtlen kérte, mivel azt állítja, hogy e kerítés is a múzeum tulajdona, s ezért köteles megjavíttatni. Jelenti továbbá, hogy a бүti

kerítés is nagyon rossz állapotban van, melynek következtében bárki szabadon járkálhat be a múzeum telkére. Ezért kéri az ügyv. tanácsot, hogy a бүti kerítés helyébe új, álló-kerítést csináltasson.

Tekintettel arra, hogy a telek jobb oldalán levő kerítést is a múzeum csináltatta meg, s a szabály is az, hogy mindig a bejárattól jobbra eső kerítés felállítását tartozik a tulajdonosra, ezért ügyv.-tanács felkéri GÖDRI Ferenc múzeumórt, közölje dr. ROMBAUER Tivadarnéval, hogy a kerítés ügyében forduljon a járás-bírósághoz, hogy az állapítsa meg, kire tartozik a kerítés megjavítása.

A бүti kerítésre vonatkozóan pedig felhatalmazza GÖDRI Ferenc múzeumórt, hogy szerezzen be deszkát, és a kerítést minél előbb csináltassa meg.

20. GÖDRI Ferenc múzeumór jelenti, hogy a múzeum telkén levő teniszpálya haszonbérleti szerződése lejárt, s javasolja, hogy a teniszpálya továbbra is adassék haszonbérbe.

Ügyv. tanács a jelentést tudomásul veszi, és GÖDRI Ferenc múzeumórt megbízza a teniszpálya haszonbérbe adásával.

21. SZABÓ József múzeumór múzeumórré történt megválasztása alkalmából az ügyv.-tanácsnak hálás köszönetét fejezi ki, és ígéri, hogy munkásságának egy részét a múzeum természettudományi szertárainak szenteli.

Több tárgy nem lévén, elnök a jelenlevők megjelenését megköszöni, s a gyűlést bezárja.

Sz. m. f.

5.

Jegyzőkönyv,

mely felvételte a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának 1938. július 27-én du. 4 órakor, a múzeum gyűléstermébe 156-1938. sz. meghívóval összehívott rendes gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnöklése alatt dr. NAGY Jenő és dr. KERESZTES Károly alelnökök, HERPEI János múzeumigazgató, dr. FERENCZ Lajos, BOGÁTS Dénes ig.-vál. tagok, GÖDRI Ferenc és dr. DEBRECZY Sándor múzeumórok.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlö a megjelent tagokat, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri az ügyv.-tanács jegyzőjét a legutolsó, azaz 1938. március 27-én tartott gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

Ügyvezető-tanács a jegyzőkönyvet felolvasás után elfogadja és hitelesíti.

3. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlö HERPEI János új igazgatót abból az alkalomból, hogy az új igazgató állását végre elfoglalhatja. Kéri, hogy vegye kezébe a múzeum vezetését, és e már nagy hírnévnek

örvendő székely tudományos intézetet a legjobb tudása és tehetsége szerint vezesse. Ebben a nehéz munkában mind az elnökség, mind a tisztviselői kar, mind a múzeumórok, mint legközelebbi munkatársak teljes támogatását és segítségét ígéri, végül munkájára Isten áldását kéri és teljes sikert kíván.

HEREPEI János új múzeumigazgató, miután bemutatkozik az ügyv.-tanácsnak, a következőkben válaszol dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlésére: életünk legfőbb áldása a munka. Boldogok lehetünk, hogy dolgozni tudunk és dolgozni akarunk. Ezzel a gondolattal lépte át múzeumunk lépcsőjét akkor, amikor annak vezetését vállalta. Szeretné, akarná, hogy egykori nagynevű elődjeihez méltó lehessen. Ha munkatársai ebben a törekvésben segítségére lesznek, reméli, hogy megközelíthető a kitűzött közös cél.

Ügyvezető-tanács örömmel veszi tudomásul, s az új igazgatónak hosszú, boldog, munkás életet kíván.

4. Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy az elnökség az új igazgatót kétoldali szerződés alapján szerződtette, s javasolja, hogy az ügyv.-tanács ezt a szerződést fogadja el, s terjessze az igazgató-választmány elé.

Ügyvezető-tanács, miután a HERPEI János új igazgatóval kötött kétoldali szerződést minden részletében módosítás nélkül elfogadja, elhatározza, hogy azt elfogadásra az igazgató-választmány elé terjeszti.

5. Dr. NAGY Jenő alelnök jelenti, hogy az új igazgatóválasztással kapcsolatban ismételten felmerült az igazgatói lakás kérdésének az ügye. A lakás minél hamarabb megüritése és annak az új igazgató részére minél előbbi átadása érdekében már március 30-án érintkezésbe lépett néhai CSUTAK Vilmos múzeumigazgató özvegyével, de a felmerült ellentéteket nem sikerült barátságos úton eltüntetni. Az igazgató-választmány határozata értelmében június 21-én itt Sepsiszentgyörgyön ismét személyesen felkereste CSUTAK Vilmosné, hogy a lakást minél előbb a múzeum rendelkezésére bocsássa. CSUTAK Vilmosné ekkor azt a feltételt adta, hogy a lakást csak akkor hajlandó a múzeum rendelkezésére bocsátani, ha a múzeum egy összegben kiutal részére 240 000 lejt, azaz 10 évre havi 2000 lejt lakbért, annak az összegnek visszatérítése fejében, melyet néhai férje az épület felépítésébe fektetett. Dr. NAGY Jenő alelnök figyelmeztette arra, hogy magatartásával esetleges pert idézhet elő, de mindennek ellenére CSUTAK Vilmosné a lakás átadását kereken megtagadta. Ezek után javasolja, hogy az ügyv.-tanács bizonyos javaslatot dolgozzon ki, s azt terjessze az igazgató-választmány elé, mert a kérdés megoldása annál sürgetőbb, amennyiben az új igazgatónak az elnökség egyetlen javadalmazásul csak a lakást ajánlotta fel, s még ezt sem tudja a jelenlegi helyzetben megadni.

Ügyvezető-tanács, miután a kérdés minden részletét alapos megbeszélés tárgyává tette, azt határozta, hogy dr. NAGY Jenő alelnök kéreessék fel arra, hogy ismételten járjon közbe CSUTAK Vilmosnál a kérdés barátságos elintézése érdekében, ha azonban közbenjárása újból sikertelen maradna, az igazgató-választmánynak javasolja, hogy CSUTAK Vilmosné levélben hívja fel a lakás aug. 15-ig történő átadására, ellenkező esetben a kilakoltatás bírósági úton történik meg.

6. Dr. TÖRÖK Andor elnök az 1938. március 30-án tartott ig.-választmányi gyűlés határozatainak végrehajtásáról jelenti, hogy a gyűlés határozata értelmében a múzeum elnöksége a lemondott ig.-vál. tagoknak működésük elismeréséért köszönő iratot küldött, melyre br. SZENTKERESZTY Béla válaszolt. Dr. TÖRÖK Andor elnök javasolja, hogy a br. SZENTKERESZTY Béla 1938. április hó 14-én kelt levelére adandó válasz szövegét az ügyv.-tanács szövegezze meg, s azt elfogadásra terjessze az ig.-választmány elé.

Ügyv.-tanács a szöveget elkészíti, s azt ig.-választmány elé terjeszti.

6 a. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök jelenti, hogy az 1937. évi számadások, az 1938. évi költségvetés, valamint a Székely Tanalap számadása és költségvetése a vallás- és művészetügyi minisztériumhoz felterjesztettek, s a minisztériumtól jóváhagyva 15809, illetve 15810/1938. sz. alatt múzeumunknak visszaküldtek.

Tudomásul szolgál.

6 b. Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a Székely Nemzeti Múzeum elnöksége az idén is megrendezte a szokásos nyári tanulmányi kirándulást, ebben az évben a Gyilkos-tó környékére, igen szép számú szaktársaság részvételével. A tanulmányi kirándulás eredményét majd az egyes szakbeszámolók fogják ismertetni.

Tudomásul szolgál.

6 c. Dr. TÖRÖK Andor elnök a br. SZENTKERESZTY Béla, BOGDÁN Arthur, DEMETER Ferenc és IMREH Béla lemondása folytán megüresedett ig.-vál. tagsági helyekre a következőket ajánlja: VÁMSZER Géza csíkszeredai főg. tanárt, aki már évek óta múzeumunknak lelkes barátja, DEMETER Béla ref. koll. igazgatót, mint a Székely Nemzeti Múzeum testvérintézetének vezetőjét, dr. FEKETE Sándor helybeli orvost és dr. LÁSZLÓ Ferenc helybeli ügyvédet, mint néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc igazgató-őr mindeképpen arra érdemes fiát. Báró SZENTKERESZTY Béla lemondása folytán megüresedett ig.-vál. alelnöki tisztségre ZATHURECZKY Kálmán ig.-választmányi tagot, továbbá DEMETER Ferenc és BOGDÁN Arthur ügyv.-tanács tagok helyébe dr. FEKETE Sándort és dr. BARABÁS Andort, az ellenőrző-bizottságba a pénz-

tárossá választott BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag helyébe dr. LÁSZLÓ Ferencet, míg DEMETER Ferenc helyébe dr. FERENCZ Lajost, végül a pénztárossá választott BOGÁTS Dénes helyébe dr. LÁSZLÓ Ferencet javasolja ig.-vál. jegyzőnek.

Ügyv.-tanács a javaslatot elfogadja, s elfogadásra az ig.-választmány elé terjeszti.

7. A Háromszéki Székely Tanalap vagyoniának ügyviteléről BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag és múzeumi pénztáros jelenti, hogy a Székely Tanalap készpénzállománya és takarékbetétje 1938. április havában 349 250 lej. Bevetettet lakbér és kamat fejében 92 554.- lej, összesen 441 804.- lej.

A Kézdivásárhelyen levő ingatlanok állami egyenes adója fedezetére a helybeli pénzügyigazgatóság a kézdivásárhelyi járásbíróság negyedévi lakbérét, 10 000 lejt lefoglalt és letétbe helyezett, míg a fellebbezés ügye el nem dől. A kézdivásárhelyi városi tanács az ott levő ingatlanok után a Székely Tanalapot 2045 lej városi illetékekkel róttá meg, amelyet az elnökség megfellebbezett, azután a városi tanács a fellebbezést elutasította. Ezzel szemben a helybeli városi tanács a Székely Tanalapot a városi illetékek megfizetése alól dr. KERESZTES Károly alelnök közbenjárására mentesítette.

Dr. KERESZTES Károly a Székely Tanalap tanulmányi kiosztására vonatkozó szabályzatot s a pályázati feltételeket az alábbiakban terjeszti elő:

Szabályzat a Háromszékmegeyi Székely Tanalap tanulmányi segélyeinek 1938/39. tanévről vonatkozó kiosztása tárgyában.

1., A minisztertanács által jóváhagyott alapszabály-módosítás értelmében (10.§.) a segélyek végösszegének megállapítása, ezek minősége és felhasználási módja a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának, a segélyek felosztása és kiutalása és a segélyezettek ellenőrzése a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának hatáskörébe tartozik (11.§.).

2., Ennek alapján a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya elhatározza, hogy a költségvetésben felvett összegből 200 000 lejt az arra rászoruló Háromszék megyei közép- és szakiskolák és közép- és felső iskolai tanulók segélyezésére fordítja, s ezen célból pályázati hirdetményt bocsát ki, melyben felhívja az iskolákat és növendékeket, hogy kéréseiket a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsához záros határidőn belül adják be. A kérésben a következőket kell igazolni: (Iskolák részéről:) Az iskolát fenntartó hatóság megjelölése, költségvetése, főbb adatainak közlése mellett. (Növendékek részéről:) 1, Születési anyakönyvi kivonat. 2, Az illetékes lelkész által kiállított családi értesítő, s bizonyítványa a

pályázó családjának anyagi s erkölcsi állapotáról. 3. A pályázó iskolai előmeneteléről szóló bizonyítvány. Segélyben csak Háromszék megyei illetőségű növendékek részesülhetnek az alapító okirat szerint.

3., A segélyek odaítélését és felosztását az ügyvezető-tanács alkalmas módon közli az érdekeltekkel. Miután a betervezett okmányokat a segélyezettek nem kapják vissza, tanácsos az okmányokról az illetékes lelkész által hitelesített másolatokat csatolni.

4., A segélyben részesült növendékek kötelesek minden évharmadban az illetékes iskola igazgatójától bizonyítványt betervezni a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsához, mely a tanuló erkölcsi és tanulmányi állapotára vonatkozólag ad lehető részletes tájékoztatást.

Végül javasolja, hogy a pályázati hirdetés az összes háromszéki lapokban, a *Brassói Lapok*ban és a *Keleti Újság*ban közöltesse. Egyszersmind azt ajánlja, hogy ebben az évben tanulmányi segélyekre csak 200 000 lej fordítassék, s a fennmaradt 100 000 lej rendkívüli kiadásokra iránytassék elő.

Ügyvezető-tanács a jelentéseket tudomásul veszi. A segélykiosztásra vonatkozó javaslatot elfogadja, és jóváhagyásra az igazgató-választmány elé terjeszti.

8. Dr. KERESZTES Károly alelnök a tűzbiztosítási kötvény megújításával kapcsolatosan jelenti, hogy az Első Erdélyi Általános Biztosító Rt.-nál a Múzeum 250 859 sz. kötvénye 1938. március 30-án lejárt, s május 3-i kezdettel a kötvény újabb 10 évre, azaz 1948. máj. 3-ig meghosszabbított, s a régi biztosítás összege 7 200 000 lejről 8 750 000 lejre emeltetett fel. Ennek az összegnek évi díja először 16 383 lejben állapított meg, de a társulat igazgatójával történt személyes tárgyalások alapján nagyobb engedményt sikerült kieszközölni, s így az évi díj végösszege 9012 lejben állapított meg.

Tudomásul szolgál.

9. Dr. KERESZTES Károly alelnök a különféle javításokról jelenti, hogy az 1938. március 29-én tartott üggy.-tanács határozata értelmében a telek északi végére új állókerítés készítettett 44 m hosszúságban, mely összesen 5124 lejbe került. Dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr az általa elfoglalt múzeumóri lakást megjavította, s költségei egy részének fedezésére a múzeumtól 3000 lej segélyt kapott. Továbbá jelenti, hogy bizonyos iratok elhelyezése céljából szükség volt egy irattári szekrényre, az aldobolyi skytha-kard részére egy külön kiállítási szekrényre, és egy 4 méter magas létrára. A három darab elkészítése összesen 2963 lejbe került. Az üggy. tanács márc. 29-i ülésének határozata értelmében BOGÁTS Dénes ig.-vál. tagnak megszavazott 1500 ív papirosból 800 ív már 422 lej értékben beszerezett és rendelkezésére bocsátott,

ügyszintén dr. NAGY Jenő alelnök által kölcsönadott írógép is 586 lejért megjavított. Az olvasóteremben 8 ablakra és az irodahelyiségben 2 ablakra vászonredőnyök szereltek, mely összesen 1320 lejbe került, mivel a 22 m redőnyvásznak a helyi KLINGER-gyár cégjegyzője, HOCHSTÄDT Márkus ingyen eszközölte ki a múzeum részére.

Üggy.-tanács a jelentéseket tudomásul veszi és HOCHSTÄDT Márkus úrnak hálás köszönetét fejezi ki.

10. Esetleges előterjesztések során BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag javasolja, hogy kézdívásárhelyi BENKÓ Dénes nyug. honvéd őrnagy elhunya alkalomával múzeumunk az elhalt özvegyének részvétét fejezze ki, s emléke jegyzőkönyvben örökíttessék meg.

Ügyvezető-tanács a jelentést mély fájdalommal tudomásul veszi és a javaslatot egyhangúlag elfogadja.

11. HERPEI János múzeumi igazgató jelenti, hogy július hó 14-én Kolozsváron személyesen felkereste KISPÁL László urat, aki múzeumunknak élőszóval is felajánlotta családi levéltárát, levéltárának betűsoros névmutatóját és leszármazási táblázatát, továbbá az általa részben már megírt, részben Háromszék vármegye múltjáról megírandó történeti munkájának kéziratát és öt darab olajfestésű arcképet.

Örvendetes tudomásul szolgál.

12. Dr. KERESZTES Károly jelenti, hogy SZÉKELY Zoltán MIKÓ koll. tanár, múzeumőr jelenleg Budapesten tanulmányúton tartózkodik. Dr. ALFÖLDI András budapesti egyet. tanár mellett archeológiai tanulmányokat folytat. Ezen kívül dolgozik a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályán RADNÓTI és KERÉNYI tanársegédek útmutatásával. Részt vett az aquincumi, az obudai Miklós utcai, továbbá a szombat-helyi és győri ásásokon. Meghívott kapott Bulgáriába is, a nyáron feltárandó ásásokon való részvétel céljából, míg augusztusban a pannonhalmi és szőnyi ásásokon fog részt venni.

Örvendetes tudomásul szolgál.

13. Dr. KERESZTES Károly jelenti, hogy múzeumunk dr. JAKABFFY Elemér és KELEMEN Lajos uraknak a Magy. Tud. Akadémia külső tagjaivá való választásuk alkalmával szerencsekívánatait fejezte ki, s mindkét akadémikus levélben köszönte meg múzeumunknak figyelmét és üdvözlétét.

Szolgál tudomásul.

14. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy múzeumunknak szeretné az 1785-ből származó parajdi faragott malmot megszerezni, hogy ezzel néprajzi gyűjteményét egy értékes darabbal gyarapítsa. Mivel azonban a malom tulajdonosa csak 15 000 lejért hajlandó malmát a múzeum részére átengedni, javasolja, hogy a megvásárlás esetleges későbbi megkönynyítése érdekében a vásár egyelőre halasztassék el.

Szolgálat tudomásul.

15. HERPEI János igazgató jelenti, hogy az ősz folyamán dr. SZÁSZ Ferenc az augusztusban látható napfoltokról múzeumunk ismeretterjesztő előadásainak keretében népszerűsítő előadást tart, ugyancsak HERPEI igazgató a mohácsi csata évfordulója alkalmából a mohácsi vészről tart előadást.

Örvendetes tudomásul szolgál.

16. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy BALOGH Ernő dr. is vállalkozott egy múzeumi előadás tartására.

Örvendetes tudomásul szolgál.

17. HERPEI János igazgató előterjesztést tesz arra vonatkozólag, hogy a múzeum gyűjteményeinek szakszerűbb elrendezése, valamint a múzeum adminisztrációs vezetésének érdekében bizonyos intézkedésekre lenne szükség.

Dr. TÖRÖK Andor elnök javasolja, hogy a HERPEI János igazgató által előterjesztett munkaprogram szövege sokszorosíttassék, s a múzeumőröknek hozzászólás végett kiadassék, s egy következő ügyv.-tanácsi ülésen, amikor az összes múzeumőrök itthon tartózkodnak, határozathozatal céljából újra tárgyalassék.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

18. Dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr hálás köszönetét fejezi ki azért a 3000 lej segélyért, amellyel a múzeum a múzeumőri lakás megjavításának költségeihez hozzájárult, s kéri, hogy az összes ablakok legittélésére, mivel azok még az építés óta még sohasem voltak javítva, a múzeum még 500 lej segélyben részesítse, amennyiben ez a munka még 25-30 évig is rendszerben fogja tartani a múzeumőri lakás összes ablakait.

Ügyv.-tanács a kért segílyt megadja.

19. GÖDRI Ferenc múzeumőr jelenti, hogy a két múzeumőri lakás villanyvezetékének rendbehozása 3200 lejbe kerül, s kéri ennek az összegnek kiutalását.

Ügyv.-tanács a villanyvezeték rendbehozatalához szükséges összeget megadja.

Több tárgy nem lévén, elnök megköszöni a jelenlevők részvételét, s a gyűlést bezárja.

Sz. m. f.

6.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett 1938. augusztus 20-án de. 9 órakor a Székely Nemzeti Múzeum olvasótermében tartott és 187-1938. sz. meghívóval összehívott rendes ügyvezető-tanácsi gyűlésről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnöklété alatt dr. NAGY Jenő, dr. KERESZTES Károly és ZATHURECZKY Kálmán alelnökök, dr. FERENCZ

Lajos, dr. BARABÁS Andor, BOGÁTS Dénes, dr. FEKETE Sándor és SIPOS Samu ig.-választmányi tagok, HERPEI János múzeumi igazgató, dr. KONSZA Samu igazgató-őr, BIBÓ Erzsébet és dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlí a megjelent tagokat, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri az ügyv.-tanács jegyzőjét a legutolsó, azaz 1938. júl. 27-én tartott gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

Ügyvezető-tanács a jegyzőkönyvet felolvasás után elfogadja és hitelesíti.

3. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlí dr. FEKETE Sándor ügyv.-tanácsi és ig.-választmányi tagot megjelenésének első alkalmából, s kéri, hogy szíves közreműködésével a múzeum fejlesztéséhez hozzájárulni szíveskedjék.

Dr. FEKETE Sándor dr. TÖRÖK Andor elnök hozzá intézett szavait köszöni, s ígéri, hogy a múzeum mindennemű tevékenységét tehetségéhez mérten, mindenkor buzgó odaadással támogatni fogja.

4. A Háromszéki Székely Tanalap pályázati hirdetésére beérkezett kérvények felülbírállása és a segélyek odaítélése tárgyában HERPEI János múzeumigazgató jelenti, hogy beérkezett 5 iskola, 28 fiútanuló és 17 leánytanuló kérése. A kiosztandó 200 000 lej összegnek a kérvényezők között leendő szétosztására az alábbi javaslatot terjeszti elő:

I. Iskolák: a sepsiszentgyörgyi ref. Székely MIKÓ-kollégium részére 20 000 lej, a kézdivásárhelyi róm. kat. gimnázium részére 15 000 lej, a sepsiszentgyörgyi ref. Iparostanonc Iskola részére 15 000 lej, a sepsiszentgyörgyi ref. Székely MIKÓ-kollégium leánygimnáziuma részére 10 000 lej, s végül a Háromszék megyei Erzsébet Árvaleány Nevelő Intézet részére 10 000 lej, összesen az iskolák részére 70 000 lej.

II. Fiútanulók: RÁDULY Géza, a gyulafehérvári róm. kat. fg. VI. oszt. tanulója részére 5000 lej, TORDAI Dezső, a helybeli MIKÓ-kollégium V. oszt. tanulója részére 5000 lej, TÚRÓCZI Botond Zalán, a helybeli MIKÓ-kollégium III. oszt. tanulója részére 4000 lej, NAGY Károly, a helybeli MIKÓ-koll. VIII. oszt. tanulója részére 3000 lej, BOKOR Ernő, a helybeli MIKÓ-koll. VII. oszt. tanulója részére 4000 lej, CSUTAK Árpád, a helybeli MIKÓ-koll. V. oszt. tanulója részére 6000 lej, CSUTAK Csaba ref. teol. hallgató részére 6000 lej, PÁL Elek bukaresti Szépművészeti akadémiai hallgató részére 5000 lej, JAKÓ Ferenc kolozsvári ötödéves orvostanhallgató részére 5000 lej, BITAI Lajos ref. teológus részére 4000 lej, GOCSZ István kolozsvári III. éves tanárjelölt részére 5000 lej, BARABÁS Mihály ref. teológus részére 5000 lej, IKAFALVI DIÉNES Zsombor, a bukaresti Műegyetem

III. éves hallgatója részére 5000 lej, K. SZÁSZ Kálmán tanárjelölt részére 5000 lej, BODÓ Jenő tanárjelölt részére 4000 lej, SÓLYOM Ferenc berlini tanárjelölt részére 4000 lej, HARKÓ József MIKÓ-koll. óraadó tanár részére 1000 lej, SZÓCS Huba brassói kereskedelmi iskolai tanuló részére 3000 lej, összesen a fiútanulók részére 83 000 lej.

III. leánytanulók. SZ. MOLNÁR Réka brassói áll. keresk. iskolai tanuló részére 5000 lej, MOLNÁR Ágnes kézdivásárhelyi áll. gimn. tanuló részére 2000 lej, ANTAL Regina kézdivásárhelyi áll. gimn. tanuló részére 2000 lej, CSEKME Erzsébet ref. tanítóképzőintézetű növendék részére 2000 lej, KERÉKES Piroska, a sepsiszentgyörgyi ref. leánygimnázium tanulója részére 3000 lej, HADNAGY Anna ref. tanítóképzőintézetű növendék részére 3000 lej, GYENGE Erzsébet VII. gimn. oszt. tanuló részére 2000 lej, GYENGE Judith orvostanhallgató részére 3000 lej, GO CZ Erzsébet tanárjelölt részére 3000 lej, GÖDRI Anna tanárjelölt részére 2000 lej, NAGY Mária tanárjelölt részére 5000 lej, DUDUCZ Edith egyetemi hallgató részére 4000 lej, VOLLONCS Anna főiskolai hallgató részére 4000 lej, BÁNYAI Edith tanítónő részére 4000 lej, OLÁH Ilona ref. tanítóképzőintézetű növ. részére 3000 lej, összesen a leánytanulók részére 47 000 lej.

Ügyvezető-tanács a fenti javaslatot minden részletében módosítás nélkül elfogadja.

5. Az esetleges egyéb indítványok során HEREPEI János igazgató jelenti, hogy múzeumunk megvásárolt ZATHURECZKY Péterné szül CSEREY Margittól 2 db. olajfestésű képet, mely a múzeumalapító özv. CSEREY Jánóné szül ZATHURECZKY Emíliát és férjét, CSEREY Jánost ábrázolja. Az itt-ott megrongált képeket GÖDRI Ferenc múzeumőr megjavította. A két kép ára összesen 16 000 lej volt.

Ügyvezető-tanács a jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi.

6. HEREPEI János igazgató bejelenti, hogy múzeumunk GÖDRI Ferenc múzeumórt felkérte Ófelsége II. Károly király arcképének minél hamarabbi megfestésére, mely felkérésnek GÖDRI Ferenc múzeumőr eleget fog tenni.

Szolgálat tudásul.

7. HEREPEI János igazgató jelenti, hogy SZÁSZ Ferenc dr. szept. 3-án tartandó ismeretterjesztő előadásának engedélyezése érdekében a szükséges intézkedéseket megtette.

Szolgálat tudásul.

8. Dr. KERESZTES Károly alelnök jelenti, hogy a bukaresti rádió magyar műsorának megszerzése érdekében levelezést folytatott SIDOROVICI királyi hadsegéd és országőr-parancsnokkal. A tárgyalások jelenleg folyamatban vannak.

Szolgálat tudásul.

9. HEREPEI János igazgató jelenti, hogy VASTAGH László szobrászművész a múzeum levéltárában kutatást végzett és ellenszolgáltatásképpen múzeumunknak felajánlotta édesatyjának, VASTAGH György szobrászművésznek a budai várban lévő csikós szobrának herendi porcelán másolatát, és gróf HADIK András szobrának gipsz másolatát.

Örvendetes tudásul szolgál.

Több tárgy nem lévén, elnök megköszöni a jelenlévőknek szíves megjelenésüket, s a gyűlést bezárja.
Sz. m. f.

7.

Jegyzőkönyv,

mely felvétel a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának Sf. Gheorghe-Sepsiszentgyörgyön, 1939. évi március hó 15-én, 41-1939 sz. meghívóval összehívott rendes gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnökléte alatt: dr. NAGY Jenő, dr. KERESZTES Károly és ZATHURECZKY Kálmán alelnökök, HEREPEI János igazgató, dr. BARABÁS Andor, BOGÁTS Dénes, dr. LÁSZLÓ Ferenc ig.-vál. tagok, dr. KONSZA Samu és FELSZEGHI István igazgató-őrök, BÁGYA András, dr. DEBRECZY Sándor, SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán és GÖDRI Ferenc múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözlí az ügyv.-tanács megjelent tagjait, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri az ügyv. -tanács jegyzőjét a legutolsó, azaz 1938. aug. 20-án tartott ülés jegyzőkönyvének felolvasására.

Ügyvezető-tanács a jegyzőkönyvet felolvasás után elfogadja és hitelesíti.

3. BOGÁTS Dénes az ellenőrző-bizottság előadója jelentést tesz a múzeum 1938. évi számadásainak, vagyonmérlegének és leltárának megvizsgálásáról és hitelesítéséről.

A zárószámadás szerint az 1938. év folyamán bevétel 197 527 lej, kiadott 194 926 lej, pénztári maradvány 2601 lej. A vagyonleltár szerint az összes vagyon az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 8 463 862.- lej.

A leltári kimutatás szerint ebből:

a. pénztárban levő készpénz	2601 lej
b. gyümölcsözésre	
elhelyezett összegek:	11 261 lej
c. a berendezési tárgyak értéke	556 000 lej
d. ingatlanok értéke	7 894 000 lej
e. 301 148 db. múzeumi tárgy a forgalmi érték megjelölése nélkül van kimutatva. A mérleg szerint az aktívák értéke 8 463 862 lej, a passzívák értéke 8 463 862	

lej. Előadó javasolja az 1938. évi számadások elfogadását, ig.-vál. elé terjesztését és a számadóknak a felmentés megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, a zárószámadást, mérleget és leltárt elfogadja, számadóknak a felmentést megadja, és jóváhagyás céljából az ig.-vál. elé terjeszti.

4. HERPEI János igazgató jelentést tesz a múzeum 1938. évi működéséről és állapotáról.

a. Jelenti, hogy a vallás- és művészetügyi minisztérium az 1937. évi múzeumi számadásokat és 1938. évi költségvetést, valamint az 1937. évi tanalapi számadásokat és 1938. évi költségvetést jóváhagyta, s erről a múzeumot értesítette.

Tudomásul szolgál.

b. A Székely MIKÓ Kollégium – a múzeum átirata alapján – HERPEI Jánost, a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet cégjegyző-főkönyvelőjét és HARKÓ József tanárt múzeum-öröknek választotta. Ezzel a múzeumörök száma 11-re emelkedett.

HEREPEI János, a múzeum megválasztott igazgatója, tisztségét 1938. július hó 15-én foglalta el. Hivatali beiktatása ig.-vál. gyűlés keretében 1938. július hó 28-án történt meg.

A fent említett személyi változásokat, valamint DEMETER Béla, dr. FEKETE Sándor, dr. LÁSZLÓ Ferenc és VÁMSZER Géza ig.-vál. taggá történt megválasztását, továbbá ZATHURECZKY Kálmánnak alelnöki méltóságra, dr. BARABÁS Andor és dr. FEKETE Sándor ig.-vál. tagoknak ügyvezető-tanácsba való, dr. FERENCZ Lajos és dr. LÁSZLÓ Ferenc ig.-vál. tagoknak az ellenőrző-bizottságba, és végül dr. LÁSZLÓ Ferencnek igazgató-választmányi jegyzőnek való megválasztása a törvényszékhez szabályszerűen bejelentett, s a megtörtént bejegyzés a *Mon. Of.*-ban közzététetett.

Tudomásul szolgál.

c. Az ig.-vál. júl. 28-i gyűlésének határozata értelmében az ügyv.-tanács a Háromszéki Székely Tanalap jövedelméből – szabályszerű meghirdetés után – az arra érdemes pályázók között összesen 200 000 lej segélyt osztott ki. És így segélyben részesült 5 közép- és szakiskola, 7 középisk. fiú-növendék, 7 középisk. leány-növendék, 12 főiskolás fiú- és 8 főiskolás leány-növendék. Tehát összesen 39 folyamodó.

Tudomásul szolgál.

d. Az ügyv.-tanács aug. 20-án tartott ülésével kapcsolatosan létrejött egyezség értelmében nagy-érdemű CSUTAK Vilmos igazgató özvegye az igazgatói lakásból kiköltözött. A lakás a szükséges javítások után – HERPEI János igazgatónak adatott át. A javítási munkálatok, valamint a múzeumőri lakásnál

szükségessé vált tatarozási munkálatok és az egész telek bütiijére húzott deszkakerítés anyag- és munkabére a múzeumnak tetemes kiadásokat okozott. Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy BOGA Kálmán nyug. állami építészeti főmérnök úr az épületjavítási munkálatok irányítását és felügyeletét teljesen díjtalanul vállalta.

Tudomásul szolgál. BOGA Kálmán főmérnök úrnak önzetlen szolgálataiért az ügyvezető-tanács hálás köszönetét fejezi ki.

e. A múzeum tudományos munkája az elmúlt év folyamán az eddigi átlagos eredményt elérte. E téren elsősorban kell kiemelni a múzeum természetudós barátainak július 5–14. között végzett tanulmányi kirándulását, amely földrajzilag a Gyilkos-tó, Maros- és Olt-források környékére terjedt ki. Az elért eredményekről a vezető BÁNYAI János geológus írásbeli jelentésben számolt be.

Dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok jún. 26–júl. 1 közt tovább folytatták a kovásznai havasokon a megelőző évben megkezdett kutatásaikat.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, s a múzeum természetudós barátainak önzetlen munkájukért hálás köszönetét fejezi ki.

f. Az 1938. év folyamán összesen öt tudományos és népszerűsítő előadás tartottatott kellő látogatottság mellett.

Ezzel kapcsolatban jelenti, hogy az 1938. év folyamán összesen 2530 egyén tekintette meg a múzeum gyűjteményeit.

Tudomásul szolgál.

g. A gyűjtemények 1938. évi gyarapodásáról a következőket jelenti:

I. Könyvtár és levéltár:	1842 db.
II. Érem- és régiségtár:	57 db.
III. Néprajzi gyűjtemény:	10 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény:	7 db.
V. Természetrajzi gyűjtemény:	233 db.
Összesen:	2149 db.
Ebből ajándék 1823 db., vásár 27 db., csere 21 db., gyűjtés 230 db., letét 48 db.	
Összesen:	2149 db.

A gyűjtemények törzsszállománya 1938. dec.

31-én:

I. Könyvtár és levéltár:	242 343 db.
II. Érem- és régiségtár:	31 109 db.
III. Néprajzi gyűjtemény:	7997 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény:	1553 db.
V. Természetrajzi gyűjtemény:	18 146 db.
Összesen:	301 148 db.

Ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy GÖDRI Ferenc múzeumőr és festőművész megrendelésünkre megfestette a király Ófelsége nagyméretű arcképét.

A művészi kivitelű alkotást jórészen ajándékképpen készítette el, érette inkább csak a vászon, a festékanyag és a keret árát térítetvén meg.

Továbbá részletesen beszámol a múzeumi tisztviselők 1938. évi munkájáról.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és jóváhagyás céljából az ig.-vál. elé terjeszti.

5. HEREPEI János igazgató előterjeszti az ellenőrző-bizottság által megvizsgálta 1939. évi költségvetést, mely 189 101 lej bevételt és 189 101 lej kiadást mutat.

Ügyvezető-tanács beható tárgyalás után a költségvetést elfogadja, jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

6. BOGÁTS Dénes pénztáros jelenti, hogy az ellenőrző-bizottság a Háromszéki Székely Tanalap 1938–39. évi zárszámadását megvizsgálta és rendben találta. A számadás szerint az 1938/39. év folyamán bevételt 698 034 lej, kiadott 506 815 lej, készpénzmaradvány 191 223 lej.

Előadó javasolja a számadás elfogadását és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjesztését.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi és elfogadja, s jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

7. HEREPEI János igazgató előterjeszti az ellenőrző-bizottság által megvizsgálta 1939–40. évi költségvetését a Háromszéki Székely Tanalaphoz, mely szerint a bevétel 562 723 lej, a kiadás 562 723 lej.

Ügyvezető-tanács alapos tárgyalás után a költségvetést elfogadja és jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

8. HEREPEI János igazgató bejelenti, hogy az utóbbi időben a múzeumnak két érdemes barátja hunyt el: KOVÁSZNAI BOGDÁN Géza és dr. BENEDEK János, aki 1914-től 1935-ig az igazgató-választmány-nak és az ügyv.-tanácsnak is tagja volt. Javasolja, hogy feledhetetlen emléküket az ügyv.-tanács jegyzőkönyvében örökítse meg, és családjuknak részvétét nyilvánítsa.

Ügyvezető-tanács a jelentést sajnálattal veszi tudomásul. Az elhunytak emlékét jegyzőkönyvében megörökíti és családjuknak részvétét fejezi ki.

9. HEREPEI János igazgató indítványozza FÁBIÁN Béla Székely MIKÓ-kollégiumi óraadó tanárnak múzeumorré való választását, illetve javasolja, hogy az ügyvezető-tanács az ig.-vál. útján intézzen kérelmet az ügyben a Székely MIKÓ-koll. előjárásához.

Ügyv.-tanács igazgató javaslatát elfogadja.

10. Igazgató javasolja, hogy ügyv.-tanács kérjen felhatalmazást az ig.-választmánytól, hogy a Há-

romszéki Székely Tanalap 1939. évi segélyeinek kiosztására a pályázatot június 1-jén kiírja azzal, hogy a segélyért folyamodó szabályszerűen felszerelt kérések beadási határideje 1939. évi július 15-ben állapíttassék meg.

Ügyvezető-tanács igazgató javaslatát elfogadja.

11. HEREPEI János igazgató előterjeszti FODOR Józsefné múzeumi szolgáló kérését, aki a Székely Tanalaphoz fia kollégiumi tartozásának kiegyenlítésére 2200 lej segélyt kér.

Ügyv.-tanács a kért összeget a Székely Tanalap 1938. évi áthozatalából FODOR Józsefnének, mint a Székely Tanalap ügyében eljáró küldöncnek kijáró díj fejében kiutalja.

12. HEREPEI János igazgató javasolja, hogy az irodai írógép megrongált állapotára való tekintettel egy új írógép szereztessék be, mégpedig a Székely Tanalap költségvetésének terhére, mivel annak adminisztrációs ügykezelése is az irodai írógépen bonyolítatik le.

Ügyv.-tanács a javaslatot elfogadja, s egy új írógép beszerzését jóváhagyja.

13. Igazgató bejelenti, hogy a múzeum természetudós barátai búvárkodásait az idén is folytatni fogják a Kelemen-havasokon.

Ügyv.-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi.

14. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök indítványozza, hogy dr. GYÁRFÁS Elemér volt szenátor, dr. TUSA Gábor ügyvéd, dr. GYÖRGY Lajos igazgató és dr. VÉKÁS Lajos, a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet vezérigazgatója, e három székely megyén kívül élő székely testvéreink az erdélyi magyar közéletben, tudományos világban, valamint múzeumunkkal szemben megmutakozott nagy érdemeinek elismeréseképpen tiszteletbeli igazgató-választmányi tagokká választassanak.

Ügyvezető-tanács az indítványt a maga részéről egyhangúlag elfogadja, s nevezettek tiszteletbeli ig.-vál. tagokká való megválasztását az ig.-választmánynak ajánlja.

Több tárgy nem lévén, elnök megköszöni a tagok megjelenését, és a gyűlést bezárja.

Sz. m. f.

8.

Jegyzőkönyv,

mely felvétel a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának Sf. Gheorghe-Sepsiszentgyörgyön 1939. évi augusztus hó 18-án tartott gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnöklésével dr. NAGY Jenő, dr. KERESZTES Károly és ZATHURECZKY Kálmán alelnökök, dr. BARABÁS Andor, BOGÁTS Dénes, dr. FERENCZ Lajos, dr.

LÁSZLÓ Ferenc ig.-vál. tagok, HERPEI János igazgató, dr. KONSZA Samu igazgató-őr, BIBÓ Erzsébet, dr. DEBRECZY Sándor, GÖDRI Ferenc, HARKÓ József és SZÉKELY Zoltán múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözli az ügyvezető-tanács megjelent tagjait.

2. HERPEI János igazgató jelenti a Háromszéki Székely Tanalap pályázati hirdetésére beérkezett kérvények felülbírálása és a tanulmányi segélyek odaítélése tárgyában, hogy ebben az évben beérkezett 6 iskola, 55 középiskolai és 30 főiskolai tanuló kérése. A kiosztandó 200 000 lejes összegnek a kérvényezők között leendő szétosztására az alábbi javaslatot terjeszti elő:

I. Iskolák: a sepsiszentgyörgyi ref. Székely MIKÓ Kollégium főgimnáziuma részére 14 000 lej, a ref. Székely MIKÓ Koll. leánygimnáziuma részére 8000 lej, a sepsiszentgyörgyi ref. Tanonciskola részére 12 000 lej, a kézdivásárhelyi róm. kat. gimnázium részére 10 000 lej, a kézdivásárhelyi róm. kat. Téli Földműves Iskola részére 8000 lej, és az Erzsébet Árvaleány Nevelő Intézet részére 8000 lej. Összesen a 6 iskola részére 60 000 lej.

II. Középiskolai tanulók: VERESS Dániel, a helybeli MIKÓ-kollégium I. oszt. tanulója részére 2000 lej, BALOGH Zoltán, a helybeli MIKÓ-koll. I. oszt. tanulója részére 2000 lej, KERESZTES László, a helybeli MIKÓ-koll. I. oszt. tanulója részére 3000 lej, KELEMEN Frigyes, a kézdivásárhelyi róm. kat. gimnázium I. oszt. tanulója részére 3000 lej, TUZSON András, a kézdivásárhelyi r. kat. gimnázium I. oszt. tanulója részére 2000 lej, SZÓTS Csaba Ubul, a kézdivásárhelyi r. kat. gimnázium I. oszt. tanulója részére 2500 lej, KOVÁCS Mózes, a helybeli MIKÓ-koll. II. oszt. tanulója részére 3000 lej, VARGHA Vilmos, a kézdivásárhelyi róm. kat. gimnázium III. oszt. tanulója részére 2500 lej, ANTAL Árpád, a helybeli róm. kat. gimnázium II. oszt. tanulója részére 2500 lej, GAZDAG Zoltán, a kolozsvári unit. kollégium II. oszt. tanulója részére 1500 lej, POTSA József, a helybeli MIKÓ-kollégium III. oszt. tanulója részére 2000 lej, FARKAS Pál, a kézdivásárhelyi r. kat. gimn. IV. oszt. tanulója részére 2000 lej, FELSZEGHI József, a kézdivásárhelyi róm. kat. gimn. IV. oszt. tanulója részére 3000 lej, NAGY András, a helybeli MIKÓ-koll. V. oszt. tanulója részére 3000 lej, IMRE Albert, a helybeli MIKÓ-kollégium VI. oszt. tanulója részére 2500 lej, TORDAI Dezső, a helybeli MIKÓ-kollégium VI. oszt. tanulója részére 3000 lej, VARGHA Jenő, a helybeli MIKÓ-kollégium V. oszt. tanulója részére 3000 lej, ALBERT Zsigmond, a kolozsvári unit. kollégium V. oszt. tanulója részére 2000 lej, PÉTER Pál, a helybeli MIKÓ-koll. III. oszt. tanulója részére 2000 lej, RÁDULY Géza, a gyulafehérvári róm. kat. gimnázium

tanulója részére 3000 lej, MÜLLER József, a helybeli MIKÓ-kollégium VII. oszt. tanulója részére 2000 lej, BOKOR György, a helybeli MIKÓ-kollégium VIII. oszt. tanulója részére 2500 lej, KISS István, a kolozsvári Áll. Felsőkereskedelmi Iskola VIII. oszt. tanulója részére 2000 lej, PAÁL Attila, a marosvásárhelyi róm. kat. Tanítóképző VII. oszt. tanulója részére 1500 lej, BOCZ Ernő, a nagyenyedi ref. Tanítóképző VIII. oszt. tanulója részére 2000 lej, CSUTAK Árpád, a helybeli MIKÓ-kollégium VI. oszt. tanulója részére 5000 lej és VERESS Gyula, a helybeli MIKÓ-kollégium I. oszt. tanulója részére 2000 lej. Összesen a középiskolai tanulók részére 80 500 lej.

III. Főiskolai hallgatók: SALAMON Sándor érettségizett tanuló részére 2000 lej, DOBOLYI László, a kolozsvári ref. Teológia I. éves hallgatója részére 3000 lej, CSIA Pál, a kolozsvári ref. Teológia I. éves hallgatója részére 2000 lej, ROMBAUER Tivadar tanárjelölt részére 3000 lej, NAGY Károly érettségizett tanuló részére 1000 lej, BITAI Lajos, a kolozsvári ref. Teol. II. éves hallgatója részére 2000 lej, BÖLÖNI András, a kolozsvári ref. Teol. IV. éves hallgatója részére 2500 lej, DÉNES Dezső, a kolozsvári ref. Teol. II. éves hallgatója részére 2500 lej, FERENCZ János, a kolozsvári ref. Teol. II. éves hallgatója részére 3000 lej, ELEKES József, a kolozsvári ref. Teol. II. éves hallgatója részére 2000 lej, BARABÁS Mihály, a kolozsvári ref. Teol. III. éves hallgatója részére 3000 lej, KOCSIS István, a kolozsvári ref. Teol. III. éves hallgatója részére 3000 lej, CSUTAK Csaba, a kolozsvári ref. Teol. I. éves hallgatója részére 5000 lej, DIÉNES Zsombor, a bukaresti Műegyetem hallgatója részére 3000 lej, JANCÓSÓ Tibor, a temesvári Műegyetem hallgatója részére 1500 lej, BÁNYAI János, a bukaresti Műegyetem hallgatója részére 2000 lej, JAKÓ Ferenc kolozsvári orvostanhallgató részére 2000 lej, TANA István kolozsvári orvostanhallgató részére 3000 lej, DARAGUS Ernő kolozsvári II. éves joghallgató részére 1500 lej, CZOMPÓ István kolozsvári tanárjelölt részére 1000 lej, DEZSŐ Tibor, a kolozsvári ref. Teol. II. éves hallgatója részére 3000 lej, SÓLYOM Ferenc tanárjelölt részére 3000 lej, TÓKÉS István ref. teológus részére 3000 lej. A főiskolai hallgatók részére összesen 59 500 lej.

Ügyvezető-tanács a fenti javaslatot minden részletében módosítás nélkül egyhangúlag elfogadja.

3. Az esetleges egyéb indítványok során HERPEI János igazgató javasolja egy történelmi és egy néprajzi pályázat kifizetését, egyenként 3000 lej jutalommal.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

4. HERPEI János igazgató a fiatal végzettek tudományos továbbképzésének előmozdítása érdeké-

ben javasolja, hogy évenként két arra érdemes ifjú részére a Székely Tanalaptól 3-3 ezer lej utaltassék ki. Ebben az évben ezeknek a segélyeknek kiutalását TÓKÉS István ref. teol. és SÓLYOM Ferenc geológus részére javasolja.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

5. HERPEI János igazgató javasolja, hogy dr. MOLNÁR Dénes kézdívasárhelyi ügyvéd részére a Székely Tanalap Kézdívasárhelyen levő ingatlanainak kezelése díjában 5000 lej utaltassék ki.

Ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

Több tárgy nem lévén, a gyűlés véget ért.

Sz. m. f.

9.

Jegyzőkönyv,

mely felvettett a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának Sf. Gheorghe-Sepsiszentgyörgyön, 1940. évi március hó 29-én du. 4 órakor, a múzeum üléstermében tartott rendes gyűléséről.

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnök elnökllete alatt: dr. KERESZTES Károly, dr. NAGY Jenő és ZATHURECZKY Kálmán alelnökök, dr. BARABÁS Andor, BOGÁTS Dénes, dr. FERENCZ Lajos, dr. LÁSZLÓ Ferenc ig.-vál. tagok, HERPEI János igazgató, FELSZEGHI István és HARKÓ József múzeumőrök.

1. Dr. TÖRÖK Andor elnök üdvözi a gyűlés megjelent tagjait, s a gyűlést megnyitja.

2. Dr. TÖRÖK Andor elnök felkéri dr. KON-SZA Samu igazgató-órt az 1939. évi március hó 15-i és aug. 18-i ülések jegyzőkönyvének felolvasására. Mindkét jegyzőkönyv felolvasása megtörténvén, ügyv.-tanács a jegyzőkönyveket elfogadja és hitelesíti.

3. BOGÁTS Dénes pénztáros ismerteti a múzeum 1939. évi zárószámadását, mérlegét és leltárát.

A zárószámadás szerint az 1939. év folyamán bevételt 168 568 lej, kiadott 164 320 lej, pénztári maradvány 4248 lej.

A vagyonleltár szerint az összes vagyon az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 8 206 509 lej.

A leltári kimutatás szerint ebből:

a. A pénztárban levő készpénz	4248 lej.
b. Gyümölcsözésre elhelyezett összegek	11 261 lej
c. A berendezési tárgyak értéke	534 000 lej
d. Ingatlanok értéke	7 657 000 lej
e. 304 343 db. múzeumi tárgy a forgalmi érték megjelölése nélkül van kimutatva. A mérleg szerint az aktívák értéke 8 206 509 lej, a passzívák értéke 8 206 509 lej.	

Ezzel kapcsolatosan dr. FERENCZ Lajos, mint az ellenőrző-bizottság előadója jelenti, hogy a bizottság f. hó 27-én a zárószámadást, mérleget és

leltárt megvizsgálta, s azokat teljesen rendben találta. Javasolja a számadások elfogadását, s számadóknak a felmentés megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, a zárószámadást, mérleget és leltárt elfogadja, számadóknak a felmentést megadja, és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

4. HERPEI János igazgató felolvassa jelentését a múzeum 1939. évi működéséről és állapotáról.

Bevezetőjében a Székely Nemzeti Múzeum fennállásának 60. évfordulója alkalmából kegyeletes szavakkal emlékezik meg az áldott emlékü Alapítónőről és a múzeum lelkes munkásairól. Ezzel kapcsolatban felveti egy székely ereklye-gyűjtemény alosztály létesítésének gondolatát, aminek helyet a gyűjtemények átcsoportosításával lehetne biztosítani.

Fájdalommal emlékezik meg az 1939. év folyamán a múzeumot is érzékenyen érintő halálessetekről, s köztük SZÓTS Albert igazgató-választmányi tagnak 1939. április hó 9-én bekövetkezett haláláról.

Az igazgató-választmány 1939. évi március hó 16-i gyűlésének határozata értelmében az ügyvezető-tanács a Háromszéki Székely Tanalap jövedelméből – szabályszerű meghirdetés után – arra érdemes pályázók között összesen 200 000 lej segélyt osztott ki.

A pályázatra összesen 6 közép- és szakiskola nyújtotta be kérését. Közülük segélyben részesített mind a 6 iskola. 82 közép- és főiskolai tanuló küldötte be folyamodását. Közülük segélyben részesített 52 ifjú. Tehát összesen 88 folyamodvány érkezett be. Közülük segélyben részesített 58 kérvényező.

Részletesen ismerteti az 1939. év folyamán a múzeum épületén halaszthatatlan szükségessé vált nagyobb méretű munkálatok elvégzését. Bejelenti, hogy az 1940. év folyamán az épület délnyugati szárnyának mennyezetgerendázatát ki kell cserélni, és az alagsori helyiségek víztelenítése érdekében a vízvezető csatornák kibontása és kitisztítása is szükségessé vált.

Jelentést tesz a tanalapi épületek állapotáról, amelyek közül a szentgyörgyiek teljesen jó karban, míg a kézdívasárhelyiek közül három erősen rongált állapotban van. Karbáhozataluk iránt az elnökség minden lehetőséget megkísérel.

Bejelenti a múzeum berendezésében történt változásokat.

A múzeum 1939. évi tudományos munkájának ismertetése során kiemeli a múzeum természettudományos barátainak 1939. aug. 18–25. között megtett Kelemen-havas kirándulását, amelynek eredményéről a vezető BÁNYAI János geológus írásbeli jelentésben számol be.

HEREPEI János igazgató, BIBÓ Erzsébet, SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán, HARKÓ József és FÁBIÁN Béla múzeumőrök, FADGYAS Anna titkárnő

és BOGÁTS Dénes ig.-választmányi tag összesen 6 ízben tettek tudományos kirándulást. A kirándulások eredményéről szintén írásbeli jelentésben számoltak be.

Részletes jelentést tesz a múzeum tisztviselőinek 1939. évi belső és külső tudományos munkájáról, a népszerűsítő és tudományos előadásokról, továbbá a gyűjtemények nyitvatartásáról. Ezzel kapcsolatosan jelenti, hogy az 1939. év folyamán összesen 2031 személy tekintette meg a múzeum gyűjteményeit.

Végezetül a gyűjtemények 1939. évi gyarapodásáról tesz jelentést, ennek összegezése szerint:

I. Könyvtár és levéltár	2625 db.
II. Érem- és régiségtár	410 db.
III. Néprajzi gyűjtemény	48 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény	32 db.
V. Természetrajzi gyűjtemény	80 db.
Összesen	3195 db.

Ebből ajándékozás útján szerzetett be: 2937 db., vásár útján 27 db., gyűjtés útján 225 db., letét útján 6 db.

Összesen: 3195 db.

Tehát végeredményben az 1939. évben 1000 darabbal több volt az évi gyarapodás száma, mint a megelőző esztendőben.

A gyűjtemények törzsszállománya 1939. december 31-én összesen:

I. Könyvtár és levéltár:	244 968 db.
II. Érem- és régiségtár:	31 519 db.
III. Ipari- és néprajzi gyűjtemény:	8045 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény:	1585 db.
V. Természetrajzi gyűjtemény:	18 226 db.

Az öt gyűjtemény törzsszállománya 1939. december hó 31-én: 304 343 db.

Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

5. HERPEI János igazgató előterjeszti a múzeum 1940. évi költségvetését, melyet az ellenőrző-bizottság megvizsgálta és elfogadott. A költségvetés 197 748 lej bevételt és 197 748 lej kiadást mutat. Felhatalmazást kér arra, hogy ha a javítások során az előirányzott összegek valamelyike nem lenne elégséges, akkor az valamelyik más hasonló célra előirányzott tételből fedezhető legyen.

Ügyvezető-tanács beható tárgyalás után a költségvetést egyhangúlag elfogadja, és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

6. BOGÁTS Dénes pénztáros ismerteti a Háromszéki Székely Tanalap 1939–40. évi zárószámadását, melyet az ellenőrző-bizottság f. hó 27-én megvizsgálta, és teljesen rendben talált. A számadás szerint az 1939–40. év folyamán bevétel 534 181 lej, kiadott 445 541 lej, készpénzmaradvány 88 640 lej.

Ezzel kapcsolatosan dr. FERENCZ Lajos jelenti, hogy az ellenőrző-bizottság f. hó 27-én a számadást megvizsgálta, és azt mindenben rendben találta. Javasolja a számadás elfogadását és számadóknak a felmentés megadását.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, a számadást elfogadja, számadóknak a felmentést megadja, s jóváhagyás céljából az ig.-választmány elé terjeszti.

7. HERPEI János igazgató előterjeszti az ellenőrző-bizottság által megvizsgált 1940–41. évi költségvetését a Háromszéki Székely Tanalaphoz, mely szerint a bevétel 511 140 lej, a kiadás 511 140 lej.

Ügyvezető-tanács alapos tárgyalás után a költségvetést elfogadja, és jóváhagyás céljából az igazgató-választmány elé terjeszti.

8. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök a Háromszéki Székely Tanalap adóügyével kapcsolatosan jelenti, hogy a helybeli törvényszék a folyamodásunkat még nem intézte el. Szóbeli tárgyalásai alapján azonban úgy véli, hogy 10%-al csökkenteni fogják a kirótt adót, ennél fogva a már befizetett összegből 10%-ot javunkra írhatnak.

Tudomásul szolgál.

9. Dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök jelenti, hogy a jégverem bérleti szerződése 1939. okt. 1-jén lejárt. Jelenti, hogy 1939. dec. 1-jétől kezdődőleg nov. 1-jéig terjedő időre bérbe adták HADNAGY Gerő brassói lakosnak évi 30 000 lej bérösszegért.

Ügyv.-tanács a jelentést tudomásul veszi.

11. HERPEI János igazgató jelenti, hogy a Romániai Magyar Népközösség bukaresti tagozata kérelemmel fordult az igazgatóságához, hogy május első felében rendezendő magyar népművészeti kiállításon megfelelő anyaggal vegyen részt.

Ügyvezető-tanács igazgatót utasítja, hogy intezzen megkeresést a kiállítás rendezőbizottságához, részletes felvilágosítás céljából.

Több tárgy nem lévén, elnök megköszöni a tagok megjelenését, és a gyűlést bezárja.

Sz. m. f.

Köszönetnyilvánítás

A közlemény a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a szövegek közlését, kötet szerkesztési szempontok indokolják. Szerk. megj.)

**Procesele verbale ale Consiliului
de Administrație din Muzeul
Național Secuiesc, 1937–1940**
(Despre publicare)

Documentele publicate constituie cel mai întreg material documentar coerent al Muzeului din perioada interbelică, mărturie a ultimilor ani dinaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial. În viața Muzeului această perioadă este marcată de interregnul, care a urmat moartea marului director, Vilmos CSUTAK, respectiv de sosirea unui alt director însemnat, János HERPEI. Instituția, care în ultimii ani a avut o dezvoltare remarcabilă, își continuă programele începute în timpul CSUTAK, și îi revin mari responsabilități noi, de exemplu administrarea Fondului de Învățământ Secuiesc din Treiscaune, singura avere a comunității maghiare, retrocedată acestei comunități după 1918 de către statul român, în urma unei înțelegeri româno–maghiare. Procesele verbale documentează un important moment de tranziție: acești ani reprezintă cumpăna dintre prima și a doua jumătate din cei 125 de ani de istorie a Muzeului. Prin publicarea lor intenționăm să punem la dispoziția cititorului o anexă comună la comunicările **Volumului Jubiliar**.

**The Protocols of the Board of
Directors in the Székely National
Museum, 1937–1940**
(About the publication)

The documents published represent the most entire coherent documentary material of the Museum in the period between the two World Wars, as a testimony of the years before the outburst of the 2nd World War. In the life of the Museum this period is marked by the situation that followed the death of the famous director Vilmos CSUTAK, respectively the arrival of an other famous director, János HERPEI. The institution, which in the latest years had had a remarkable development, continued its programs started in the CSUTAK period and great responsibilities overcome it, as the administration of the Székely Found for Education on Háromszék, the only estate of the Hungarian community, that had been given back to it after 1918 by the Romanian State, after a Hungarian–Romanian agreement. The protocols note an important moment of transition: these years represent the balance between the first and the second half of the 125 years of history of the Museum. By their publication we intend to offer the reader an annex to the papers of the **Jubilee Volume**.

